Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 8

Д

Львів
2001

ББК 4У (03)
С 48

Восьмий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1198 слів на літеру Д (десѧтинный — дѣдичство); тут подано їх семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення та жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

*СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ ВИДАТНОГО СЛАВІСТА
ПРОФЕСОРА СТАНІСЛАВА УРБАНЬЧИКА
ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ЦЯ КНИГА*

Словник української мови
XVI — першої половини XVII ст.:
У 28-ми вип./НАН України
Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича;
відп. ред. Д.Гринчишин.
Вип. 8. Д (десѧтинный-дѣдичство)

Укладачі мол. наук. співроб. Р.Гринько,
кандидати філол. наук О.Федик, Н.Осташ

Від редакційної колегії

*Восьмий випуск уклали: мол. наук. співроб. Р.Гринько (десѧтинный-добрій),
кандидати філол. наук
О.Федик (добро-домище),
Н.Осташ (долина-дѣдичство)*

*Випуск до видання підготували
к.ф.н. Г. Войтів, О.Кровицька, Н.Осташ, М.Чікало
Комп'ютерна верстка — Л.Голощук
Комп'ютерний набір — Л.Голощук, О.Тріль*

Консультант доктор філос. наук М.Кашуба

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім тим, хто своїми порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску.

Випуск опублікований за фінансовим сприянням American Council of Learned Societies

ISBN 966-02-1729-3

ДЕСАТИННЫЙ, ДЕСЕТИННЫЙ *прикм. (який стосується десятини або належить до неї)* десятинний: А ѡт тых пол десатинных... по горѣ, а горою тою по долинѣ великѣю то есть Ѡхматовскаа граница з нами (Торговиця, 1527 *AS* III, 305); што было мяса старого свиного, десетинного, которого было полтей о сто кромъ подробовъ, все переелъ (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР* 3/I, 8); въ томъ же местечку церквей три: перъшую деревяную Светого Миколы названого десетинного, другую тежъ деревяную Светого Семена,...//... а третюю мурованую Светого Василия, названого нагорного, подъ себе... загорнули (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 544-545).

ДЕСАТИНСТВО *с. (молодий вік)* юнацтво: Ієремія... еще в' животѣ матки своей ѡ(т) бг҃а посвачоный и на пророкованье // возваный заразъ в' десатинствѣ свое(м) почалъ пророковать (серед. XVII ст. *Хрон.* 352 зв.-353).

ДЕСАТКОВЫЙ *прикм. (який становить кількість у десять одиниць)* десятковий: Пер'во его м(л) каштела(н) Пате(и), если и каштела(н)ства титѹ(л) догони(л), але то(л)ко по чотыри слѹговины,... за собою волочи(л): а ннѣ коли бискѹпо(м) зоста(л), перебѣжи(т) ли(ч)ба и деса(т)коваа (1598 *Виш.Кн.* 274 зв.).

ДЕСАТКРОТЪ *див.* **ДЕСЯТКРОТЪ.**

ДЕСАТНИКЪ *див.* **ДЕСЯТНИКЪ.**

ДЕСАТНИЧИЙ *прикм.* Який належить десятникові, десятників: домъ ротмистровъ а деса(т)ничихъ домъковъ л҃ на доле по(д) замъкомъ (1552 *ОКЗ* 33 зв.).

ДЕСАТОКЪ *див.* **ДЕСЯТОКЪ.**

ДЕСАТОРОЖНЫЙ *прикм.* Десятирогий: твоа́ ма́тка... коро́ною ѡ(т) двана(д)цати звѣздъ короно́ванаа, передъ семиголо́вны(м) а деса́торо́жны(м) смо́комъ в' пѹсты́ню оутиско́въ, бѣ(д), ско́рбі́й... оутѣка́ти... мѣла (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 56 зв.).

ДЕСАТОРОЧНЫЙ *прикм.* Десятирічний, десятилітній: Вѣдаю же не вса́комѹ дх҃ѹ ла(ц)но вѣрити тре́ба: а́ле пробова́ть если ѡ(т) Бг҃а сѹ́ть: якѡ я́сне оу́поминае́т'... Іѡа(н)нъ: в то(м) а пробова́нью, на(д) ча́сты(и) мо́й, я́ком' ре́къ десаторо(ч)ный кото́рого(м) се ѡ(т) Хр(с)та наѹчилъ, до ѡ(т)ца свѣто(м) присто́пъ (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич.отех.* 2).

ДЕСАТЪ *див.* **ДЕСЯТЬ.**

ДЕСАТЪНИКЪ *див.* **ДЕСЯТНИКЪ.**

ДЕСАТЫЙ *див.* **ДЕСЯТЫЙ.**

ДЕСАТЬ *див.* **ДЕСЯТЬ.**

ДЕСАТЬКРОТЬ *див.* **ДЕСЯТКРОТЪ.**

ДЕТЕРМИНОВАНЕ, ДЕТЕРМИНОВАНЪЕ *с.* Розмежування, визначення: теды ѡны(х) [поступъковъ]... поводово(и) стороне взда(т) с ко(н)трове(р)си(и) въ зы(с)ку присуженъя акъторату и... суду моего по(д)комо(р)ского в учиненъю и дете(р)минованъю границъ во(д)лугъ права,... чиненъя знаковъ грани(ч)ны(х)... допустилемъ на позовъ по(д)комо(р)ски(и) (Київщина, 1639 *ККПС* 265); И кгды с пови(н)ности уряду мое(г)[о] до чынения и дете(р)минованя грани(ц) во(д)лу(г) и(н)фо(р)маци(и) пра(в)ное... при(с)туплю, абы жа(д)ная препедиция в чыненю грани(ц)... //... пре(з) поменены(х) колятерало(в) не была чинена (Там же, 266-267).

ДЕТИ *див.* **ДѢТИ.**

ДЕТИНА *див.* **ДИТИНА.**

ДЕТИННЫЙ *див.* **ДИТИННЫЙ.**

ДЕТИНОИГРАЛСКІЙ *прикм. (такий, як у дитини)* дитячий: што(ж) ва(м) поможє сивизна, и кра(с)наѧ борода, // коли(ж) розоу(м) дєти́но-игра(л)скі́й ма́єтє (п. 1596 *Виш.Кн.* 249 зв.-250).

ДЕТИНОЛЮБНЫЙ *прикм.* Який люблять діти: Ты же, костеле латынский, не зрозумѣл еси и не познал того мечтания сатанинского, манячего и прелщающаго такою славою и хитростию премудрости вѣка сего, як чачкою нѣкоторою оздобною детинолюбною (1608-1609 *Виш.Зач.* 230).

ДЕТИНСКИЙ, ДѢТИНСКИЙ *прикм.* Дитячий: а павє(л) нє та(к) ради(т) мо́вѧчи, нє дѣти рєчє быва(и)тє оу́мы, но злобою младє(н)ствȣ(и)тє, оу́мы(ж) съвєр҆шєни быва(и)тє. нє то́є ли ты дєти(н)скоє м(д)рова́ніє стра(ж)дєши рȣсинє. бы(в)шій бл҃гоч(с)тивы(и) хр(с)тіанинъ прє(ж)дє... и нн҃ѣ ѡдєтинѣлъ єси (п. 1596 *Виш.Кн.* 250); ȣродил҆сѧ ѡнъ в҆ кра́ѧхъ Под҆горскихъ Прємы(с)скихъ Вы́хова(н) в҆ вѣрѣ Црк҃ви всходнєй з҆ лѣтъ дѣти(н)скихъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 44 зв.).

Див. ще **ДИТИННЫЙ, ДИТЯЧИЙ.**

ДЕТИНСТВО *див.* **ДИТИНСТВО.**

ДЕТИНЪНЫЙ *див.* **ДИТИННЫЙ.**

ДЕТИНЫЙ *див.* **ДИТИННЫЙ.**

ДЕТИСѦ *див.* **ДѢТИСЯ.**

ДЕТКИ *див.* **ДѢТКИ.**

ДЕТЫ *див.* **ДѢТИ.**

ДЕТЯ *див.* **ДИТЯ.**

ДЕТѦ *див.* **ДИТЯ.**

ДЕТѦЧИЙ *див.* **ДИТЯЧИЙ.**

ДЕФАЛКОВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* defalkować, *лат.* defalcare) відрахувати, вирахувати, вилічити: панъ Линевский... у дячъка Стефана коня сивого за пятдесятъ и чотыри золотыхъ, зъ седломъ..., презъ челядника своего, Железовского, взялъ и пограбилъ, за што му толко самъ панъ Линевский тридцать золотыхъ за певный долгъ дефалковалъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/І, 494).

ДЕФАЛЪКАТЪ *ч.* (*пол.* defalkata, *слат.* defalcare) зменшення; відрахування: кгды бы для непрыятеля коронъего (!) албо и инъшых прыпадковъ, въ интерцизє положоных, их милости панове державъцы пожытъков, въ инъвентару положоных, не добрали, дефалъката учынити, абы их милости панове державцы жадное шкоды за держаня своего не понесъли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 453).

ДЕФЕКТЪ *ч.* (*стп.* defekt, *лат.* defectum) дефект, вада, недолік: Агг҃лъ: бȣдєшъ хотѣти що мовити, алє язикъ слȣжити нє бȣдє(т), с҆хочєшъ во(з)дхнȣти, алє пє(р)си нє допустятъ,... в҆ну(т)рности бȣдє(т) горячка пєкти, а звнѣ хла(д) и потъ зим҆ный, знакъ дєфєктовъ тѣлє(с)ны(х) на тєбѣ ся покажєтъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267); тєды я,... нє видєчи жа(д)ного дєфєкъту в томъ по(з)вє правного, ѡ(д)тявъши є(к)сцєпъциє по(з)ваноє стороны, пєрє(д) судомъ моимъ вношоныє, за пра(в)ны(и) ѡного у(з)наваю, и по(з)вано(и) сторонє ѡ(д)повєдати наказую (Київщина, 1639 *ККПС* 250); пишєтє жє ȣдаю(т) жєбы а(к)цєнтовъ 20 нєдоставало, то нєподобная, до того рȣ(с)кого пи(с)ма и грє(ц)кого є(д)ны су(т) акцє(н)ты, то нє дєфєкты пи(с)ма алє рачє(и) дєфєктъ милости бли(ж)нєго (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1); яко жъ при екъспирацией и румацией, громады водлугъ... посполитого звычаю, видечи знатъ въ оней великий дефектъ для розойстя подданыхъ и починеня шкодъ вышъ менованыхъ, а ни самы черезъ себе, а ни урядника своего, паномъ протестантисъ... не отдавши, а все... позабиравши,... одехала (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/І, 542).

ДЕФЕНЪСЫЯ *ж* (*стп.* defensa, defensja, *лат.* defensio) оборона, захист: Ѡ(д)накъ абы собє ничого дєфєнъсы(и) пра(в)ны(х) нє ѡпустилъ, понєважъ принъцыпалитє(р) цитати(с) є(с)тъ, єстъ позволєна диляция маѡри(с) (Горошки, 1643 *ДМВН* 233).

ДЕФЕРОВАТИСЯ *дієсл. недок.* (*стп.* deferować, *лат.* deferre) *(про документ)* подаватися, представлятися: О чомъ всемъ... протестацые и возныхъ обдукцие, презъ поводовъ... правне учиненые сутъ; которые протестацие и возного реляция до позву сего, а позовъ до протестации и реляцыи, деферуетъся (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/І, 508).

ДЕФИНИЦЫЯ *ж.* (*стп.* definicyja, *лат.* definitio) дефініція, визначення: Свѣдомъ я тое дефиницыи

або положеня, анаѳемы презъ святые отцѣ на сынодехъ учиненной (Єгипет, 1602 *Діал.* 60).

ДЕФИСКАЦИЯ *ж.* (*слат.* defiscatio) переоцінка вартості чого-небудь: Где бы тежъ... шло... о потоптанье збожя и починенье якое шкоды,... спустошеня през неприятеля коронного маетности, пожоги, поветрея морового, побитя збожя на поли через град, теды за обвещеньемъ пановъ аренъдаровъ выслати маем слугъ двохъ, до которихъ они присадят приятел своихъ двохъ, которие якую дефискацию на то учинят... которую бы напершую потом давати были повинни, вытручона (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 163).

ДЕФІНІОВАТИСЯ *дієсл. недок.* (*стп.* definjować) визначатися, встановлюватися: Зажъ звычаю того не естесте свѣдомы, абы напродъ до насъ было писано, же бы отсель, што бы справедливо было, могло ся дефініовати (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 573).

ДЕЦЕМЪБРЪ *ч.* (*лат.* december) грудень: тисєча пя(т)со(т) ω(с)мъдєсято(г)[о], дъня шє(ст)на(д)цато(г)[о] дєцємъбра (Київщина, 1639 *ККПС* 283).

Див. ще **ДЕКАБРЪ.**

ДЕЦИДОВАТИ, ДИЦИДОВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* decydować, *лат.* decidere) вирішити, ухвалити, схвалити, постановити: Жикгимонт третий ознаймуемо... ижъ приточиласе перед насъ справа... //... в которой справе суд головный... декретом своимъ, што се ткнуло пунктовъ певныхъ в тестаменъте... каштеляна... тые вси... декретами... децидованые апробовал (Варшава, 1629 *ЧИОНЛ* XIV-3, 146-147); справа..., за зєзволєнъємъ сторонъ, ω(д)ложона, котороє нє дєцидовавъши зъ ихъ м(л). паны стєнъниками, кокгниция [жад]ъная быти нє можєтъ (Сокільча, 1638 *ККПС* 188); котороє запо(з)ванъє зара(з) пєрєдо мънє, по(д)коморимъ, продуковалъ, и ажъ бы дєкрєта тєпєрєшъниє, в то(и) справє нєправнє фєрованыє, были прє(з) судъ головъны(и) трыбуна(л)ски(и)... дицидованыє (Київщина, 1639 *ККПС* 250);

визначити: граници вшєлякиє маютъ быти дєцидованыє во(д)лугъ тро(х) доводовъ (Київщина, 1639 *ККПС* 238).

ДЕЦИЗИЯ *ж.* (*стп.* decyzja, *лат.* decisio) рішення, ухвала: за которым ознайменемъ мы, добре актъ их вырозумевши, децизию або декларацию нашу декретом нашим задворным учинимо (Варшава, 1613 *ЧИОНЛ* XIV-3, 113); ωни тую справу вшєлякими способами, абы скутку своє(г)[о] нє (в)зєла, зъволочаю(т) и (в) нє(и) дєцизии судовоє мєти нє хочу(т) (Київщина, 1639 *ККПС* 235).

ДЕЦКИЙ, ДЕЦКЫЙ *ч.* Судовий виконавець, посланець: Тожъ бы есте тыхъ слугъ его, которыхъ онъ тамъ для мыта положить, не судили, и не радили и децкихъ своихъ на нихъ не давали (Краків, 1507 *РЕА* I, 70); а мы вжє сами промєжкѹ сєбє своими парсунами маєм свои дєцкыи давати, на своих людєй, хто комѹ виноват, бєз кождоє отволоки (Вільна, 1522 *AS* III, 231); А дє(ц)кихъ нашихъ бє(з)правнє на нихъ нє маємъ посылати, хотябыхмо и послали, тогды нє ма.ть дє(ц)кованья платити (Вільна, 1547 *ТУ* 74); пан Иван Богданович Ставецкий позывал позвы врядовыми и децкимъ... тещю свою (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/III, 42).

ДЕЦКОВАНЄ, ДЕЦКОВАНЬЄ, ДЕЦЪКОВАНЄ, ДЕЦЪКОВАНЬЄ *с.* Плата за судочинство: А коморы новыє и восковыє и соляныє... нє маютъ установєны быти... А дє(ц)кихъ нашихъ бє(з)правнє на нихъ нє маємъ посылати, хотябыхмо и послали, тогды нє маютъ дє(ц)кованья платити (Вільна, 1547 *ТУ* 74); Пєрєсѹ(д) дєцъкованьє вижова(н)є вины во(д)лѹгъ статѹтѹ (1552 *ОБЗ* 144); Вины и дєцъкова(н)ѧ (1552 *ОЛЗ* 179); пожи(т)ки замъковыє вины пєрєсѹды дє(ц)кованьѧ вижова(н)ѧ блѹдѧчи вє(д)лє статѹтѹ а повижъного г҃ гроши (1552 *ООвр.З.* 103); я(к)жє дє(и) єсмо вжє ча(ст) тоє сумы п҃нзє(и) з дє(ц)кова(н)є(м) єму ω(т)дали которо(г) дє(ц)ковано(г) ω(н) на на(с) взѧ(л) та(к) мно(г) ω(т) копы по шєсти грошє(и) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 63).

Див. ще **ДЕЦКОВАНЄ.**

ДЕЦКОВАНОЄ, ДЕЦЪКОВАНОЄ *с.* Те саме, що **децкованє**: Тоє поми(р)ноє хоживало пєрє(д) тымъ на костєлы... а дєцъкованого в' мєстє по два гроши (1552 *ОЖЗ* 123 зв.); Повєжъноє а дє(ц)кова-

ноє. Повижного а дєцъкованого бирано по грошѹ (1552 *ООЗ*-1, 49 зв.); а та(к) твоя мл(ст) на(м) таково(и) трудности нє задава(и) ω(з)ми в на(с) дє(ц)кованоє ω(т) тоє сумы тєпєрє(ш)нєє вє(д)лє статуту… ω(д)но нє та(к) мно(г) я(к) пє(р)во єси вза(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 65); Повє(ж)ноє а дє(ц)кованоє бирано по грошѹ (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 2 зв.).

ДЕЦКОВАНЫЙ *прикм.* Який доручається судовим виконавцем. ◊ **листъ децкованый** *див.* **ЛИСТЪ**[2].

ДЕЦКОВАНЬЄ *див.* **ДЕЦКОВАНЄ.**

ДЕЦКОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dzieckowaé) (кого) накладати стягнення (на кого): и што есмо имъ росказали парканъ оправовати, и вы к тому паркану своихъ слугъ приставляете, и за то слуги ваши ихъ грабять, и децкують (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 5/І, 32).

ДЕЦКЫЙ *див.* **ДЕЦКИЙ.**

ДЕЦЪКОВАНЬЄ *див.* **ДЕЦКОВАНЄ.**

ДЕШЕВИЙ *див.* **ДЕШЕВЫЙ.**

ДЕШЕВЛЕЙ *присл. в. ст.* Дешевше: чо(го) мно(го) а достато(го) на ры(н)ку продаю(т), ты(м) ко(ж)ды(и) чоловєкъ для поживє(н)я и по(т)рєбы своє(и) дєшє(в)лє(н) купи(ти) можє(т) (Володимир, 1569 *ТУ* 138).

Пор. **ДЕШЕВО.**

ДЕШЕВО *присл.* Дешево: А закѹпѹють замъковыє двє части мєрокъ з (м)лына того на го(д) кгды дєшєво збожъє по стѹ копъ грошє(и) а кгды дорого то(г)ды дорожє(и) (1552 *ОВол.З.* 195).

ДЕШЕВОСТЬ *ж., перен.* Дешевість; нікчемність, пустота: Свѣта: Ма́рность, нѣкчє́мно(ст), порѹ́жность, дарє́мность. Мєта(ф): Пѹ́длость, дє́шєвость, спрѹ́сность (1627 *ЛБ* 124).

ДЕШЕВЫЙ, ДЕШЕВИЙ *прикм.* Невеликий, незначний; простий: Трєпѹлнїи, мнω(ж): Дєшєвы́и, ω трє(х) галѣрахъ (1627 *ЛБ* 133); peruilis, худи(й), дєшєви(й) (1642 *ЛС* 312).

ДЕШТО *займ.* Дещо: обицяетъ Господь Бг҃ъ много дешто на сюмъ свѣтѣ и по смерти пожитокъ вѣчный (XVI ст. *НЄ* 210).

ДЕШЪКРЕЦИЯ *див.* **ДИШКРЕЦИЯ.**

ДЕЯКИЙ, ДЕЯКЫЙ *займ.* **1.** Якийсь, деякий: Естъ деякое зѣля доброе на лѣкъ, тото то добро и лишено выдъ Бога, али не можетъ намъ хосновати нѣчого безъ помоче Божеи (XVI ст. *НЄ* 155).

2. *(лише мн.) у знач. ім.* **деякыи** — деякі, декотрі, дехто: деякымъ естъ лѣнусть, та ворогуютъ на правду (XVI ст. *НЄ* 82); Пришли деякыи и повѣдали Христови за Галилеяны (Там же, 134 зв.).

ДЕЯМЕНТЪ *див.* **ДИЯМЕНТЪ.**

ДЕЯНИЄ *див.* **ДѢЯНИЄ.**

ДЕЯТИ *див.* **ДѢЯТИ.**

ДЕЯТИСЕ *див.* **ДѢЯТИСЯ.**

ДЕЯТИСЬ *див.* **ДѢЯТИСЯ.**

ДЕЯТИСЯ *див.* **ДѢЯТИСЯ.**

ДЕЯТИСА *див.* **ДѢЯТИСЯ.**

ДЕАТИСА *див.* **ДѢЯТИСЯ.**

ДЖЕДЖЕРИСТЫЙ *прикм. у знач. ім.* Дженджуристий. Вл. н.: Иванъ Джєджєри(с)ты(и) (1649 *РЗВ* 51).

ДЖУГА *ж.* Вид верхнього одягу, *діал.* чуга: въ коморе была скриня великая зъ шатами въ которой дей была джуга (sic! — *Прим. вид.*) моя шарлатовая съ петлицами, атласомъ жолтымъ подшитая (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/І, 121).

ДЖУРА *ч.* **1.** Джура: Nechay chrestyiane, wasze Podolane rozpłozuiut kury, Szczo wyłowili i wynosili waszy dzury (1648 *П. про пол.* 201).

2. Вл. н.: Иванъ джѹра (1649 *РЗВ* 435).

ДЖУСА *ч. Діал.* джус "джура, хлопець". Вл. н.: Игна(т) Джѹса (1649 *РЗВ* 136 зв.).

ДЗБАНОКЪ *див.* **ЗБАНОКЪ.**

ДЗВЕНКЪ, ДЗВЇЄНКЪ, ДЗВЯНКЪ, ДЗВАНКЪ *ч.* (*стп.* dźwięk) **1.** Голос, звук: нѹ́выє вѹ́йны собѣ па́нъ вы́бра(л) дзвя(н)ко(м) трѹ́бы (поч. XVII ст. *Проп.р.* 302); Звѹ́къ: Го́лосъ трѹ́бный, дзвїє́нкъ, бра́нкъ, бръмє́нье, бра́зкъ або го́лосъ (1627 *ЛБ* 42); Бл҃гогла́сноє вѣща́нїє: Вда́чны(и) го́лосъ, дзва́нкъ (Там же, 162); Нб(с)ныє всѣ ни́нѣ Орфєѡ́вє, И вы́ прїйдѣтє та́мъ Аріонѡ́вє. Вда́чного тѡ́нѹ мѹзы́кѹ в'сщина́йтє: И дзвє́нкъ выда́йтє (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв.).

2. Шум, дзвяк: Шата́ю(с): Ша́стаюсѧ, ѧ́къ ко́нь на вы́тѣчкꙋ, дрыжꙋ, шꙋмлю, дзвѧ́нкъ чиню, я(к) ле́въ рычꙋ (1627 *ЛБ* 158).

Див. ще **ДЗВАКЪ.**

ДЗВИНѢТИ *див.* **ЗВИНѢТИ.**

ДЗВЇЄНКЪ *див.* **ДЗВЕНКЪ.**

ДЗВОНЕНЄ *див.* **ЗВОНЕНЄ.**

ДЗВОНИТИ *див.* **ЗВОНИТИ.**

ДЗВОНИЦА *див.* **ЗВОННИЦА.**

ДЗВОННИКЪ *див.* **ЗВОННИКЪ.**

ДЗВОННИЦА *див.* **ЗВОННИЦА.**

ДЗВОННИЧНЫЙ *див.* **ЗВОННИЧНЫЙ.**

ДЗВОНОКЪ *див.* **ЗВОНОКЪ.**

ДЗВОНЪ *див.* **ЗВОНЪ.**

ДЗВУННИКЪ *див.* **ЗВОННИКЪ.**

ДЗВУННИЦЯ *див.* **ЗВОННИЦА.**

ДЗВАКЪ *ч.* Дзвяк, дзвякіт: Велиѡрыбъ є(ст) яко го́ра... тако́вые ры́бы и(ж) окроу́ты перевертаю(т), и́ж' єсли и(х) дзвѧ́ко(м) не ѡ(т)стра́ши(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26).

ДЗВАНКЪ *див.* **ДЗВЇЄНКЪ.**

ДЗЕКАНЪ *див.* **ДЕКАНЪ.**

ДЗЕНА *ж. Діал.* дзеня "все, що дзвенить". Вл. н., ч.: Иванъ Дзєня (1649 *РЗВ* 436 зв.).

ДЗИҐАРЪ *див.* **ЗЕҐАРЪ.**

ДЗИКАВЫЙ, ДЗѢКАВЫЙ *прикм.* (*стп.* dzikawy) *(кольору заліза)* сріблисто-сірий: Орарѣ: аксамиту дзѣкавого (Львів, 1620 *АрхЮЗР* 1/XII, 16); меновите взято...//... доломанъ дзикавы(и) Адамашковы(и)... Катанька Адамашковая дзикавая кꙋнами по(д)шитая (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105).

Див. ще **ДИКАВЫЙ.**

ДЗЮБАСЪ *ч.* (*стп.* dziubas, dziobas) гострий кінець, гостряк: въ собе афектъ злый... на выконанье злого учынъку маючы, заразомъ ее чеканомъ, самымъ дзюбасомъ, зверху въ голову ударилъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 600).

ДЗЮБАТИ *дієсл. недок.* (що) *(зі смаком пити)* попивати, тягнути: Малмалыю скромно піяли, медокъ и горѣлочку дзюбали (1589 *АЮЗР* II, 189).

ДИАВОЛСКИЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДИАВОЛЪ *див.* **ДИЯВОЛЪ.**

ДИАДИМА, ДЇАДЕМА, ДІАДИМА, ДІАДІМА, ДЇАДИМА *ж.* (*гр.* διάδημα) *(вінець або пов'язка із самоцвітами у верховних правителів, жерців як знак їхнього сану)* діадема: дїади́ма, коро́на (1596 *ЛЗ* 43); Ко́дросъ ми́лоуючи поко́й и ѡ(т)чи́зноу и звитѧжъства своимъ зы́чачи, положивши діади́моу цр҇(с)кꙋю и поурпоурꙋ, похло́пскоу оубра́вшисѧ, в'скочи(л) в громадоу войска (поч. XVII ст. *Проп.р.* 162); Алєксандрійскіи епископове здавна въ двохъ діадимахъ и зъ двѣма епитрахилями литоргисуютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1163); Як' бы кро́ль, тра́фивши на якого оубо́гого, зра́неного, не брыдѧчисѧ имъ;... а, взѧ́вши єго до своє́го пала́цꙋ, пꙋрпꙋрою и дїадімою оучти́л', и сто́лꙋ своє́го кроле́вского споле́чникомъ оучини́лъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 146); Стєфанъ. є(л): Діади́ма, Коро́на, Вѣне́цъ (1627 *ЛБ* 234); ко́ждый там' на сꙋдъ в' страсѣ... ста́витисѧ мꙋсит': бога́тый и оубогі́й, ма́лый и вели́кі́й,... // ...са(м) то́й кото́рого Кроле́(в)скаѧ Корѡна, лю́б' Цеса́рскаѧ здо́би(т) дїаде́ма (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 43-43 зв.); diadema, діадима, вѣнецъ, корона (164? *ЛС* 162); *Образно*: Прє(з) крє(ст)... на(с) ти́ранами панова́лъ, на ѡста́токъ та(к) за́цноую звитѧ(з)ства по вшистко(м) свѣтѣ па́л'моу и диа́ди́моу сла́вы ѡтрима́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 302).

Див. ще **ДІАДЕМАТЪ.**

ДИАКОВАТИ *див.* **ДЯКОВАТИ.**

ДИАКОНСКИЙ *див.* **ДИЯКОНСКИЙ.**

ДИАКЪ *див.* **ДЯКЪ.**

ДИАЛЕКТИКА, ДІАЛЕКТИКА, ДЇАЛЕКТЇКА *ж.* (*гр.* διαλεκτική (τέχνη)) діалектика: А такъ нн҇ѣ тому ꙋчатся до бо(л)шихъ(ъ) наꙋкъ приступꙋючи ко диалектице и реторице (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 8 зв.); слове(н)скі́й ѧзы(к)... бє(з) пога(н)ски(х) хитростє(и) и рꙋково(д)ствъ; сє(ж) є(ст), кграмати(к), рыторы(к) дїалекти(к); и про(ч)и(х) кова(р)ствъ... бє(з) всѧкого оу́хищре́нїѧ, к' бг҇ꙋ приводи(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 224); На всемъ томъ хоруете, для того, ижъ болшъ звирхней діалектики, анижли внутрной Богомъ дарованой церковной философіи наслѣдуете (1603 *Пит.* 108); Павел перестерегал,... дабы в поганские науки диалектики, силогизмы и вывороты препирателные и велерѣчия самохвалные благовѣрным не впасти и от правды простой не

отлучитися (1608-1609 *Виш.Зач.* 225); Діалéктіка ꙋчитъ розꙋмного в҄ Рéчах҄ познава(н)ѧ (Київ, 1632 *Єв.* 295); Напєрéдъ всѣхъ фінікіáнє ѡстролóгію и Рітóрікꙋ ѡ миръ оучинúлъ: Діалéктікꙋ Зинóнъ Єлáтѧнинъ. Риторíкꙋ зась. Іраксъ Сіракꙋсѧнинъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 19 зв.).

ДИАЛЕКТИЧНЫЙ *прикм.* Діалектичний: Скажѣте ми, о премудрии, от ваших хитростей и художеств граматычных, диалектичных, рыторичных и философских, яким способом Христос простаком. ему послѣдующим, отверзе ум разумѣти писание? (1599-1600 *Виш.Кн.* 152).

Див. ще **ДІАЛЕКТИЦКИЙ, ДІЯЛЕКТИЧЕСКИЙ.**

ДИАЛЕКТЪ *див.* **ДІАЛЕКТЪ.**

ДИАЛОГЪ, ДІАЛОГЪ, ДЇАЛОГЪ *ч.* (*гр.* διάλογος) *(твір у формі бесіди)* діалог: ко(л)ко папѣжєвъ вымы(с)лили и ра(з)гнѣтили тóй ѡгнь чистьцéвый хощєши ли вѣдати яковы(м) ѡбычає(м) вымы(с)ли(в)шє тó. повѣ(м) тú ѡ(т) книгы вáшєго папѣжа грúгóрѧ діалогоу в лúстѣ дм҃ъ. г(л), к҃г (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 107 зв.); Который то Діалогъ первѣй былъ по Эллинску написалъ а потомъ его на простый діалектъ перевѣлъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 50); А размовляютъ зъ собою въ тымъто діалогу дви персонѣ: една Гостьемъ менуючаяся. а другая Спудеемъ (Там же, 51); Шєстоднєвєцъ стáри(и) писáны(и). Диѡптра скоропи(с)наѧ. Маргарúта ча(ст) скоропи(с)ного. Диалог, и дрꙋгїє сєкстє(р)ны вкупѣ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 267); Діалóгъ: Бéсѣдовни(к) (1627 *ЛБ* 201).

2. Вл. н.: Григóрїй Вєлúкий Діалóгъ назвáный, жє знáчный былъ в҄ мл҃(с)тнѣ,... в҄ нагорóдꙋ того на Єп҃кп(с)твѣ Рымско(м) ст҃ым҄ чꙋдóвны(м) зостáлъ (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 2 зв.).

ДИАМЕНТЪ *див.* **ДИЯМЕНТЪ.**

ДИВА *див.* **ДѢВА.**

ДИВАКЪ *ч.* Дивак: Самоꙋгóдный: Дéрзы(и), надꙋты(и), прєзорúвый, гóрдостєнъ, я́ростєнъ, напраснúвъ, оупóрный, крꙋмбръный, свєрѣпѣѧйсѧ, собѣ догожáючїй. нєзгодлúвый, дивáкъ собѣ гꙋдꙋчый, тó сꙋ(т) подобоимє(н)наѧ (1627 *ЛБ* 111).

ДИВАНСКИЙ, ДИВАНСКЇЙ, ДИВАНЪСКИЙ *прикм.* Виготовлений із грубої бавовняної турецької тканини: по погребѣ ѡ(ца) васїліа... по(па)дя и с҃ны єго ѡ(т)дали срє(б)рны(х) лѣ(х)тарѡ(в) два... дива(н)ски(х) кѡбє(р)цо(в) бѣлы(х) два (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 3); Панъ Юрє(и) Макаровичъ... заграбилъ... Кобє(р)цовъ диванъски(х) до ѡбитя чотыри... Кобєръцовъ Аджа(м)ски(х) в сто(в)пы двана(д)цатъ... Кобє(р)цовъ пє(р)скихъ шєстъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27); Кобє(р)ци бра(т)скиє з҄ знако(м) Б.Р. Два вєликиє дива(н)скїє... Кили(м) вєлики(и) жо(л)точы(р)воны(и) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 77).

ДИВЕНЪ *див.* **ДИВНЫЙ.**

ДИВЕРЪ, ДИВЕРЬ *ч.* Дівер: жона моя Олена просила... видечы, же дети нашы тогды еще лет не мають, а я есми чоловекомъ хорым, жебы по животе моем от диверей своих..., клопоту якого не мела, абых ен на которых именьях моих отделеных зоставилъ (Сокіл, 1538 *АрхЮЗР* 8/III, 10); Тую мою репротестацию, погледаючи на замыслъ моих диверий, до книг кгродских... даю (Володимир, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 582).

ДИВИЙ *див.* **ДИВЫЙ.**

ДИВИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого чим) *(викликати подив у кого-небудь, вражати незвичністю чогось)* дивувати: такою бо бл҃годатью х(с)воу дивилъ єго и такими чюдєсы вѡороужи(л) єго (1489 *Чет.* 236).

2. (з чого) *(виявляти подив, здивування)* дивуватися: намнѣй бысь нє дивилъ и нє сꙋмнѣл҄ з новости той рєчи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 178).

ДИВИТИСЯ[1], **ДИВИТИСѦ, ДІВІТІСЕ** *дієсл. недок.* (чому і без додатка) *(виявляти подив, здивування)* дивуватися (чому, з чого): они ты(м) бол҄шє сами в҄ собѣ ст(р)ахом сѧ дивили, бо нє порозоумѣли // зь оны(х) то хлѣбовь. было бо ср(д)цє ихь закамѧнѣло (1556-1561 *ПЄ* 151-151 зв.); ка(ж)ды(и) з ни(х) слыша(л) свои(м) ѧзыко(м) и(х) мовєчи(х). боѧлисѧ вси и дивилисѧ мовєчи к собѣ ѡди(н) до другого (II пол. XVI ст. *КА* 6); збѣ(г) сѧ к ни(м) ꙋвє(с) лю(д)... ꙋлєкну(в)шисѧ, то видєчи пєтръ мови(л) до люду // мужєвє и(з)рає(л)скиє што сѧ тому дивитє або длѧ чого є(с)тє ꙋдали на на(с) ѡчи ваши яко бы(х)мо то силою... своєю ꙋчинили и(ж) то(т) ходи(т) (Там же, 13-14); Томꙋ дивúтисѧ на(м) нє потрéба (Київ, бл. 1619 *О обр.* 109);

дивился твоєй чу́дной силѣ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 6); Єго́ грѣхо́въ кгды́мъ слу́ха́лъ, мо́глєса дивити Єго с'кру́сє, чи́стости су́мнє́н'а, чу́ди́ти (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 15); demiror дівітісє (I пол. XVII ст. *Сем.* 66); admiror, дивлюся, удивляюся, чу(ж)дуся (1642 *ЛС* 69).

ДИВИТИСЯ[2], ДИВИТИСА *дієсл. недок.* (на що, на кого і без додатка) Дивитися, глядіти, споглядати: поставлєны соу(т) людє на оура(д) свѣцкый, жєбы ѡні досмотровали вши(ст)кы(х) справь, и сами и(з) сєбє и(ж)бы порадо(к) давали добрїй, тєды ты(ж) дивачиса на и(х) справу́, и вши(ст)кы людє та(к)жє са справоу(т) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 112); я(к) жє оучніци могли зогнати бѣса и(з) члка к(д)ы нє мали вѣры зоупо(л)нои прєто са оусу́(м)ніли, або злакну́ли дивачиса на ѡного нємоцного жє нє могли оулѣчити (Там же, 152 зв.); Зри́: Ви́ждъ, смотри, позира́й, диви́са, домышла́йса, дога́ду́йса, глади, познава́й (1627 *ЛБ* 44); Сто́йтє го́рнїи гма́хи сму́тнєса дивѣтє, Крваву́ю з(ъ) сєбє росу́ го́йнє испу́стѣтє (Львів, 1631 *Волк.* 10).

ДИВЇЙ *див.* **ДИВЫЙ.**

ДИВКА *див.* **ДѢВКА.**

ДИВНЕ *присл.* **1.** Дивно, з подивом, чудно: Въ томъ листе..., кгды се доведалъ [папа], якие потвары и насмевиска Грекове уставичьне и невстыдливе чынили, то дивне поведилъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 294); всє то дха стго мо́ци припи́су́є(т) яко ѡ за́цно(м)... ри́цєру́... са(м)псонє, и рєча(х) ѡ(т) нєго сєрдє́чнє рицє́рско и ди́внє справлєныхъ, що всє писмо сватоє спомина́ючи, дха стго оустави́чнє ѡным за́цны(м) дѣємъ прєкладаєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 149 зв.); Ѡ нєвѣдо́мый створи́тєлю свѣта бє, яко са ди́внє справу́є(ш) з на́ми (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 36 зв.);

чудодійно, дивовижно: пото(м) яко до ишпа(н)ски(х) бєрєго(в) и до краины галатии кгрє(ц)ко(и) ѡсады далєки(м) зыкглованя(м) ди(в)нє запровади(л) (1582 *Кр.Стр.* 75 зв.); крє́стъ бы́лъ бє(з)во(н)тпѣна су́хо́є дє́рєво наспроснѣйшєє и найсромотли(в)шєє, алє ѡ(т)!хїс ха ди́внє бы́ло вывы(ш)шо́ноє, и вшєлакою зєлєностю приѡздоблєноє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 301); То́й жє, и з' ка́мєнє дє́рєвом' ди́внє во́ду́ вы́вєлъ, а пра́гну́чїй на́род' напоѣлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 117); самы(и) пєкє́лніци; оузратъ сла́ву́ ва́шу́, и в' жа́лости свое́й ди́внє ю розмножать (Чернігів, 1646 *Перло* 160).

2. Дуже, вельми, особливо: И павє(л) стый мови(т) и(ж) то короткоє а лєгкоє оутрапєнїє... дивнє вєлику́ю а нєвымовну́ю на(м) хвалоу готоує (Львів, 1585 *УЄ* №5, 233, на полях); часу потребы якое кольвекъ, светого Спирыдония тело... мужа дивне светого,... Грекове // и Рымляне... по месту на раменахъ носятъ и... Бога о вспоможенье просятъ (Рожанка, 1593 *ЛПот.* 995-997); вшєла́кого рожа́ю дрє́въ насади́ли, и ди́внє вєли́ку́ю сту́дню вы́копали (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 5); Херувімы съ Серафімы съ страхом стоятъ, Творца своего дивне ся лякаючи: И твари свои предъ нимъ закриваючи (Львів, 1630 *Траг.п.* 162); Ты́жє ду́шє правовѣрнаа; оуважа́й нынѣ ра́дость стітєлску́ю: и Агглску́ю, якѡса ди́внє ра́ду́ютъ з на́шє(г) збавє́на и славы Нб(с)нои (Чернігів, 1646 *Перло* 163 зв.); Старода́внаа и ди́внє ѡсобли́ваа є(ст) наоу́ка стго анто́ниа (серед. XVII ст. *Кас.* 63).

Див. ще **ДИВНО.**

ДИВНЕЙШИЙ *див.* **ДИВНѢЙШИЙ.**

ДИВНИЙ *див.* **ДИВНЫЙ.**

ДИВНЇЙ *див.* **ДИВНЫЙ.**

ДИВНО, ДЫВНО, ДІВНО, ДІВЪНО *присл.* **1.** Дивно, дивовижно, особливо: А если ся то кому дивно видитъ, нехъже ми на то откажетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 749); Оудивла́ю: Выхвала́ю, похвала́ю, чу́жду́са, ди́вно чиню́ (1627 *ЛБ* 137); admiror дівно (I пол. XVII ст. *Своб.* 23); злы́хъ ѡбы́чаєвъ лю́дєм' (жєбыса ѡба́чили, а до поку́ты навєрну́ли,) злы́ѣ припа(д)ки оутє́рпѣти пристоитъ: ...ди́вно мл(с)т' Бжаа оутає́наа кры́єтъса... Ѡста́тнимъ вы́рокомъ хо́тачи... ѡсу́ди́ти Ха, и на смє́рть зда́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 110); mirifice, mirabiliter, чудно, дивно (1642 *ЛС* 270).

2. Напрочуд, дуже, особливо: Тутъ треба доброго теолога и бѣглого на поняте дивно глубокое наоуки того учытеля (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 126).

3. *У функції присудк. сл.* Дивно: дівъно мі є(ст) и прєдивно (1489 *Чет.* 159 зв.); ѡноє злодєйство са

множить, штож нам дивно єсть, иж вы в повѣтех своих... на таковых, хтобы са мел злочинством ѡбыходити, карана нє чините (Петрків, 1538 *AS* IV, 130); трѹдно є(ст) доставати грошє(и) дивно є(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 67 зв.); Дивно єсть всѣмъ, для чого Ипатей епископъ, пишучи, крієт своє имя у своих книжках (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); И нє тылько то было ди́вно жє в нѣчъ оувє́ржєни нѣчо́го нє оутєрпѣли (Острог, 1607 *Лѣк.* 23); ди́вно є(ст) ба́рзо жє бъ тобо́ю самы(м) якобы своєю дѣди́зною контєнтѹєтса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 226 зв.); ди́вно ми той трвозѣ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 15); тоє мнѣ ба́рзо ди́вно я(к) та(к) слѣпы́й про́сто вышо(л) свазаный, нє по(т)кноу(л)са (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 54); Нє ди(в)но жє чє́рєз ню з свѣта затлѹмляю(т) (1636 *Лям. о приг.* 6 зв.).

Див. ще **ДИВНЕ.**

ДИВНЫЙ, ДИВНИЙ, ДИВНЇЙ, ДИВЪНЫЙ, ДИВЕНЪ *прикм.* **1.** *(який викликає подив)* дивний, чудний: тая краина єстъ славна для ди(в)ноє стѹдницы... вкоторо(и)... колибыває(т)... горячо(ст), вода сє ставає(т) я(к) лю(д) зи(м)ная (1582 *Кр.Стр.* 28); И чтожъ ннѣ вижѹ чюдо ба́рзо дивно́є (Львів, 1591 *Просф.* 65); они до насъ, ничого не маютъ, на насъ подбуряючы, дивные новины о насъ разсѣваютъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 115); нє чини правє(д)никѹ томоу ничого, чо(м) див'ныи є(м) сны ѡ нє(м) видѣла (XVI ст. *УЄ Трост.* 66); всѣ(х) ѡчи были ѡбє(р)нєны на то́є ди́вноє видє(н)є (Острог, 1607 *Лѣк.* 22); гдѣ бъ... зє(м)лю гора́чѹю въ африцѣ ди́вными пта́хи і звѣр'ми надарилъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 27); Памата́ючи на ты́є рє́чи ди́вныє, та(ж)каа ма зды(и)мѹє тошница, и нѣякоє дхо(в)ноє потѣшє́нїє (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 54); слышали тамъ едину дивную и барзо чудную новину о едной барзо красной и спанѣлой женѣ жидовцѣ (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 710); mir(us), a, u(m), чудни(й), дивни(й) (1642 *ЛС* 270); азия тая земля раздѣле(н)на на л· и г· воло(с)ти, и естъ в не(м) (!) люде дивнии и различнии (серед. XVII ст. *Луц.* 531); тогды вы́дєтъ къ тобѣ з' лѣса чл҃вкъ ди́вны(и) во́лосы головы, и бороды єгѡ, бѹдѹтъ ємѹ до ногъ єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 25 зв.);

(який не має подібних собі) винятковий, особливий, дивний: ди́вны(и) живо(т) бы(л) того доктора ѡ(т) жи́вото(в) на́ши(х) ннѣшны(х) б(а)рзо є(ст) розны(и) (XVI ст. *УЄ* №29519, 49); съ которыхъ потомъ дивныхъ наукъ,... люде выходили, которіе, посполу и зъ солнцемъ, мірови... прикладомъ добрыхъ дѣлъ свѣтили (1603 *Пит.* 110); та́кѡвый да́ръ ѡ(т) Бга своє́гѡ ма́єтє, якѡ ѡттолѣ ди́вною прємоу(д)рость почєрпа́єтє (Чернігів, 1646 *Перло* 51 зв.);

незбагненний: ди́вноую мо́цъ бо(з)ства своє́го в' ѡсо́бѣ єго, кѹ под'порѣ вѣрѣ на́шєй стой показовалъ (Дермань, 1603-1604 *ПВКРДА* IV-1, 104); Дивєнъ Бгъ на высотѣ Нб(с)но(й) (Чернігів, 1646 *Перло* 58); ди́вєнъ Бгъ на высотѣ, ѹ вєли́чєствѣ славы свои (Там же, 59);

праведний, достойний: вы́бравши и(х) ѡ(т) да́вных' и вєли́ки(х) патріархо(в) стыхъ, и ди́вныхъ моужє́й про(з)бъ бєроучи з' и́хъ млтвъ стыхъ... и що коли кото́рый з ни́хъ в'... бѣдахъ свои(х), найдовал'са вола́ючи и мо́вачи до бга (Дермань, 1604 *Охт.* 8); Єсли бовѣ(м) роска́зано абы авраа(м) сна заколо́въ, ѡнъ на оучинє́на того з до́мѹ вышє́дшого ди́вного ісаа́ка во́лны(м) оучинилъ, послушє́нства бы цно́ты жадєнъ нє вѣда(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 157); И присмотри́са чѹтъ, ѡ ди́вный ѳєо́дѡрє, Стго Діони́сїа побо́жности (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 211); з' Ѿ(т)цвской и Снѡвской и́сности, и єдино́й во́лѣ и́х'. Пєрсо́ною бѡ(з)кою похо́дишъ, И ди́внїи Рѡдовє Агглскїи приво́дишъ (Чернігів, 1646 *Перло* 30);

незрівнянний, дивовижний: вѣмъ яко оу́зришъ в нє(и) свѣтъ, нєѡб'атыи дивнои прємѹдрости бжєи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. ненум.); Дивныи и чудные ...дѣла Богъ справилъ през Андрея, который... Константина царя зо всѣмъ его... маестатомъ до Константинополя припровадилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 968); Под котрою особою, многось справилъ: И дивныхъ добродѣйствъ невдячныхъ набавилъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 166); ѡ Г(с)пжє моа! То ди́вна сла́ва твоа́ (Чернігів, 1646 *Перло* 36); вѣдаєтъ [бгъ] якѹю мо́цъ ди́внѹю а нєвѣдомѹю то́тъ бовочь ма́єтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 8 зв.);

(за ступенем вияву) надзвичайний, дивний: идѣте и ви(д)те дивныи потопъ (1489 *Чет.* 125); и бивано по колку // раз, и дивные мордерства и окрутенства надо мною через колко недел чинил (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 135-136); младе́нецъ красоты ди́вной, в'зро́сто вы́шшего в'кладáлъ з'осо́бна на ко́ждого и́хъ коро́ны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64); кáмєнь, мо́витъ [Моисе́й], ди́вной вели-кости, мáло ω(т) того было, же мѧ нє привали́лъ (Київ, 1627 *Тр.* 557); Вы слоги Бга саваѳѳа знаме-ни́тїи. Вы в дáрєхъ бω(з)кихъ ди́вних ωбфи́тїи (Чернігів, 1646 *Перло* 40); Ѡ(т) нєстєрпи́мои свѣтлости о́чи свой закривáютъ. А ω(т) ди́вной радости и ω(т) стрáхо ωмлѣвáютъ (Там же, 73 зв.);

небувалий, дивний: Такъже... у Великую пятни-цу,... жалосную процесию зъ дивными обрядками сполне отправуютъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 995);

неочікуваний, незвичний: приведши дей до того дивными а хитрыми и злыми способы челяд свою ...Васка // хлопца, а дѣвок двох... малжонка сво-его... власною рукою... у горла сколола (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 368-369); ты(х) чєтырєхъ [пастырєи] розли́чными фортє(л)ми и ди́вными што̀ками чєрє(з) розмаи́тыє начи(н)ѧ дха своєго нєпрєста(н)ю оусило́єть тѧгно́чи до сєбє... на свою змы́шлєно̀ю доро́гу (Острог, 1587 *См.Кл.* 11); в' тыхъ жє Трє́бникахъ нє поло́жєно: зачи́мъ ро́зныи и ди́вныи пытáнѧ бывáютъ ω(т) сщєнникωвъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5);

незрозумілий, необґрунтований, чудний: панъ Семенъ Богуринъский... почалъ собе дивные при-чины вынайдовати... якогось листу от дочки моее ...домогати, чого дей никгды перед... княземъ старостою... споминано не было (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 264);

у знач. ім. с. р. **дивное**: **а)** *(те, що викликає подив)* дивне, -ого, чудне, -ого, диво: Щос'сѧ то на свѣтѣ щось и ди́вного стáло, Що ω(т) створе́нѧ єго́ нѣґды нє бывáло (Львів, 1638 *Волк.* 3 зв.); **б)** незвич-не, -ого: Baczyłam ieiu bátenku w dubrowi Ona miela sztosi dywneho ná hłowi (поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3 зв.); **в)** несподіване, -ого, неочікуване, -ого: он мне поведил: "...а будеш ли дей кгвалтом далей добиватися, поткает тебе што дивного" (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 86).

2. *(незвичайний якими-небудь якостями)* гарний, чудовий, дивний: ωписує(т) цє(р)ковь божую якаа будє(т)... то є(ст)... духовьнаа ѧснаа дивнаа моцнаа вєсєлаѧ коштовнаѧ што сѧ розумѣє(т) чєрє(з) тоє ро(з)маитоє камє(н) дорогоє (XVI ст. *КАЗ* 638, на полях); оуслышѣтє зáцность до́мо своє́го, и огладáитє ди́вны(и) палацы (Там же, 64 зв.); Бгъ вáсъ ди́внымъ свѣто(м) прємоу(д)рости просвѣ-щаѥ(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 40); анєктанáвъ... выналъ з' пáзохи своей вєльми ди́вно̀ю табли́цо оучинє́но̀ю, з мосаж̀о, и з ко́сты слоно́вой мѣстцы прєдѣлє́нно̀ю злотомъ и срєбро́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 896).

ДИВНѢЙШИЙ, ДИВНѢЙШІЙ, ДИВНЕЙ-ШИЙ, ДИВЪНЕЙШИЙ, ДЇВНѢШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(який викликає подив)* дивніший: Ачъ и то бы была рє(ч) ди́внаѧ и славнаѧ, єсли бы бы(л) бгъ... // ...бо́льшєє и дивнѣйшєє оучини́лъ чю́до, анѣ(ж)ли то́є (Острог, 1607 *Лѣк.* 21-22); Ѡ чоу́до надъ всѣхъ ди́внє з вѣко дивнѣишєє (Львів, 1616 *Бер.В.* 69); Алє то дивнѣйшая ре́чъ, якω тогω Бга тáкъ Вєли́ко(г): малы́й живо́тъ ωбѧ́лъ Прєч(с)тои Пáнны и въмѣсти́въ нєвъмѣсти́могω Бга (Чернігів, 1646 *Перло* 58 зв.); **еще (што) дивнѣйшая (див-нѣйша, дивнейшая)** — ще (що) дивніше: Еще ж дивнѣйшая: казал палити лой, кишки баранѣи и быдлѧчие и иные (поч. XVII ст. *Вол.В.* 100); а єщє дивнѣйша жє моло́дшїй стáршого оучи́лъ (Острог, 1598 *Отп.кн.Остр.* 13 зв.); А што дивнейшая — покажу вам постановенье самого Костенътина Великого (Вільна, 1599 *Ант.* 549); **што дивнѣй-шого** — що дивніше: А (ку тому) што (естъ) дивънейшого — покажу то Ѳилялетови и всимъ противъникомъ тое единости (Вільна, 1599 *Ант.* 507); Єсли́ жъ кто нє то́лко // послу́житъ, áлє и оумрє́тъ за того кому слу́житъ, што на(д)то быти мо́жєт' бо́л'шого, дивнѣйшого, знамєни́тшого и славнѣйшого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 161-162);

(який не має подібних собі) незбагненніший: Ди́вєнъ Бгъ на высотѣ Нб(с)нои: алє дивнѣйшїй въ глу́бинѣ смирє́нїѧ сво́єгω (Чернігів, 1646 *Перло*

58); тóй же Бгъ Правди́вы(и) а нє и́ный, въ глѹби-нѣ покóри свои дивнѣйшій, якѡ потребѹєть пѡкармѹ, и кóрмитъсѧ Млéко(м) пречи(с)тои Пáнны (Там же, 59);

чудніший, дивніший: О, воистинну на дивные люди — // тебѣ самого от всѣх дивнѣйшаго, — коли во мѣсто правды лжу в земли вольной фундуеш (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 165-166).

2. *(незвичайний, який перевищує інших якими-небудь якостями)* гарніший, кращий: Навє(т) и єлємє(н)та соуптє(л)нѣйшіє и тóн'шіє, и котóрыє на дорóзѣ до аггловъ провáдачой ѡ(т)лéглыми, далéко цѹднѣйшими и дивнѣйшими на(д) и́н'шихъ соу(т) (Острóг, 1607 *Лѣк.* 64); Ѡбачтє тѹ(т) фигоурѹ ѡбáчтє ѡто штоýкѹ стó ра(з) досконалшѹю, сѹптєлнѣйшѹю, и дивнѣйшѹю, на(д) котóрѹю нѣкды ѡздобнѣйшєй на свѣтѣ жáдной нє было (поч. XVII ст. *Проп.р.* 273); Тáкжє и в' напóахъ... бáрзо пристóйнє // и гóжє того мѣшáю(т), а тó длѧ рóзности квѣтѡ(в), з' котóры(х) бєрéтъсѧ, розмаи́тѹю и ди́внѣйшѹю ты(ж) мáєтъ якóвость (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 184-185).

Пор. **ДИВНЫЙ.**

ДИВНѢЙ *присл. в. ст.* Дивніше: Кгдыжъ на(д) и́нши(х)сѧ планéтъ дивнѣй оуказáла, Бо нєзвычáйнѹю дорóгѹ торовáла (Львів, 1616 *Бер.В.* 79).

Пор. **ДИВНЕ.**

ДИВО, ДІВО *с.* **1.** *(те, що викликає подив)* диво, чудо: оу горо(д) вси идєтє на диво (1489 *Чет.* 184 зв.); И тáкъ в ты́хъ црк'вахъ всє лѣто набжєнство нє прáвилосѧ. в зáмковой цркви и гробь б(ж) стоѧ́лъ всé лѣто... оу з'вáзглѣ (!) дѣалосѧ ди́во лєдаѧ́коєтóи жє княжнѣ що и оу ѡстрозѣ (1509-1633 *Остр.л.* 132); роз'маитїи и прєдив'нїи рѣчи и дива ѹказовати и страхи нє(з)носнїи тебѣ показовати бѹдѹтъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 269); Ди́вноє сѧ на свѣтѣ ди́во ѡказáло. Створéньє створи́тєлѧ своєго оуби́ло (Львів, 1631 *Волк.* 15 зв.); А въ новое тежъ малая была утѣха: житá рвали и за диво единъ щобъ обачивъ хто снопъ жатый: бо тои весны три мѣсяцы не было дожду (1636-1650 *ХЛ* 78).

2. *У знач. виг.* Диво, чудо: Ѡ ди́во, правда якъ слнцє, на землю взышлá: И справє(д)ливост' зáсь, з' нба на землю пришлá (Львів, 1616 *Бер.В.* 81).

Див. ще **ДИВОВИСКО, ДИВСТВО, ДИВЪ.**

ДИВОВАНЄСА *с.* Подив, дивування: Црковъ ...єст' многого дивова(н)ѧ сѧ годна (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 457).

Пор. **ДИВОВАТИСЯ.**

ДИВОВАТИ, ДЇВОВАТИ *дієсл. недок.* (о чім і без додатка) Дивуватися (з чого): та(м) оучиль и(х) вóсточны(х) днє(х), и дивóвали ѡ наоучєнїи єго, а то ижє рѣ(ч) єго бы́ла съ ѡсобливои си́лы (XVI ст. *УЄ Літк.* 13); лю́ди, и агглы здѹмѣвáютсѧ дивоýю(т), моýжїє галилéйстїи! что стоитє зращє на нбѡ? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 196 зв.); miror діво-вати (I пол. XVII ст. *Сем.* 115).

Див. ще **ДИВОВАТИСЯ.**

ДИВОВАТИСЯ, ДИВОВАТИСА, ДЇВОВАТИСЯ, ДИВОВАТИСЕ, ДИВОВАТИСЬ *дієсл. недок.* (чому, кому, з чого, о чім і без додатка) Дивуватися (кому, чому, з чого і без додатка): Пєтрь... оуз'дрѣль простирала самыи положеныи и о(т)ишоль прочь, дивоуючи(с) томоу што сѧ стало (1556-1561 *ПЄ* 331); дївовался томóу гємой вєлмї (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 52); А не дивуюся тому (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 118); кня(з) єго м(с), и(ж) бы(л) ѡ(т)писа(л) до вл(д)ки ѹпинаючи (!) єго абы сталъ при ро(з)ня(т)ю ѡбєцѹючисѧ и до ва(с) писати о то(м), а до того дивѹючисѧ єму жє нє пи́шє(т) знáку ѡ соборѣ (Дубно, 1596 *ЛСБ* 351, 1 зв.); чємѹ сѧ барзо дивѹю кгды нє вѣмъ што є(ст) за причы́на (к. XVI ст. *Розм.* 62); Кролéва при́м'кнѹлáсѧ ближєй, дивѹючисѧ ѡны(м) рєча(м)... нєви́дáнны(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69 зв.); зъ оголенихъ бородъ и усовъ Римскихъ духовнихъ и дивоватися, и насмѣватися мусѣли (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 794); Нє дивѹйсѧ, при́стои(т) тáкъ зацной слáвѣ на горѣ вдѧ́чности ѡ(т) нáсъ постáвлєной бы́ти (Київ, 1632 *Єв.* 292); Повѣжъ, Мѹзо, длѧ чóго Измáръ Ѡрфєѡви Дивовáл'сѧ (Там же, 302); бы́ла ти́ши́на вєли́кая. оуч'ници жє єгó дивовáлисѧ томоу (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 168); Повѣдали... нашѣ посланцѣ,... иж ся дивовали горамъ и пагоркамъ, що пороспадались вполъ тамъ же у

Вавилонской краинѣ (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 712); Прѣтоса ѡ сѐмъ Нбо съ Агглы дивѹєть (Чернігів, 1646 *Перло* 74 зв.); нє дивѹйтєса сємѹ словѹ моємѹ; алє вѣртє правдивє (Там же, 146 зв.); Дрѹгїи са дивовали и пєрєстрашали и поправоватиса почали (серед. XVII ст. *Хрон.* 14 зв.).

Див. ще **ДИВОВАТИ.**

ДИВОВИСКО, ДИВОВЇСКО *с.* **1.** Дивовисько, диво, чудо: Ѡ чоудо зо всѣ(х) дивовискъ найчоудовнѣйшєє! (поч. XVII ст. *Проп.р.* 3 зв.); ꙗко сынъ бжїй правдївє по(з)наваны(и) быває(т)... слнцє тє(р)пи(т) ѡ(т)мѣноу; свѣ(т) ѡбточєный єсть тємностами; і иншїє чоудовныє и нѣгды нєслыханыє стаю(т)са дивовїска (Там же, 298 зв.); ѡ смєрти злосливаа, и нєжалосливаа; тось ма молодогѡ оуморила, и двѡакоє дивовиско; надо мною сътворила, прїатєлѣ мѡи надо мною плачѹтъ: а вразы мѡи ѡ(т) радости скачоу(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 122 зв.).

2. Чудовисько, страховище: дияволъ возрадѹє(т)ся... дшѹ твою по(р)вѹтъ ѡныи стра(ш)ныи пєкє(лъ)нии дивови(с)ка, а по(р)вавши бѹду(т) ю носити по мѣста(х) прикри(х) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 278); Дивовиско котороє бы было по(л) звѣра а полъ члка, такъ, жє бы сє н(є) могло розє(з)нати, єжє ли та(м) єстъ дша члчєска (Львів, 1645 *О тайн.* 22); Повторє добродѣйство Бжїє при члвкѹ; якѡ нє сътвори(в) єгѡ якѡвимъ страшиломъ, и дивовискомъ того свѣта, яковою бєстию страшною и бри(д)кою (Чернігів, 1646 *Перло* 2).

Див. ще **ДИВО, ДИВСТВО, ДИВЪ.**

ДИВОВИЩЕ *с.* Видовище: Позоръ: Дивовищє, видокъ, игриско, мѣсцє на которо(м) игриска справованы бываютъ (1627 *ЛБ* 86).

ДИВОНЬКА, ДІВОНЬКА, ДЕВОНЬКА, ДИВОНІКА *ж.* Дівонька: Krásna dyvonice, pujmił bych tě, dyvoňko, Nerovnaj mi jes, lišil bych te, milenka mi jes (1571 *П. про воєв.* 416); Gospodynowe Hospodárowe mileńki spożeńki Mużewe mołoycy y chorosze diwońki. Choczemo wam diwny riczy powidáty (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 1); O pułnocy Ze wszey mocy Ocućim, Przewroćem Dewonku Serdenku (1625 *П. про Кул.* 23).

Див. ще **ДѢВОЙКА, ДѢВОЧКА.**

ДИВОТВОРЕЦЪ *ч.* Чарівник: pra(e)stigios(us), дивотворєцъ, во(л)хвъ (1642 *ЛС* 328).

ДИВОТВОРНЫЙ *прикм.* Дивовижний, чудернацький: Зачы(м) з нн҃ѣшнєє кончины оурожєнцо(в) такъ сє много кѹпцѡвъ начынило, ижъ имъ свѣтъ в'вєсь, и свѣтовымысльныє рємєсники: дивотворны(х) стройвъ, в'кѹплю догодити нє могоу(т) (Єв'є, 1612 *Діоп.* 2 зв. ненум.); Игры дивы творащыа, или дивотворныа: Кѹкгларства, кѹклы, Комєдїи, абѡ оубиранїє са въ Машкары, якѡ то Тѹры и тымъ подобныи (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.).

ДИВСТВО *с.* Диво, дивина, дивовижа: Дивъ: Дивство, на ди(в) що ѹроблєноє (1627 *ЛБ* 30).

Див. ще **ДИВО, ДИВОВИСКО, ДИВЪ.**

ДИВЧАТА, ДЕВЧАТА *мн.* Дівчата: А потом по розных местцах до бабъ и людей розных для розмаитых трутизнъ посылала,... дивчата и челядки свои,... таемне трула, кормила и поила (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497); а засадивши страж и другими девчаты, сама вышедши з ызбы своее..., до гумна на час малый,... одешла (Там же, 499).

ДИВЧИНА *див.* **ДѢВЧИНА.**

ДИВЪ, ДИВЬ, ДЫВЪ *ч.* **1.** *(те, що викликає подив, здивування)* диво, чудо: бор'зо в'стала двца и ходила. было бо южъ еи лѣ(т) вı и дивовалиса вєликым дивомь (1556-1561 *ПЄ* 146); нє твоим лі имєнємъ бѣсы прогонілі, и твоим имєнєм дивы многыє чінілі єсмо (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 50); пытаєтъ данилъ коли будетъ конецъ тыхъ дивовъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 156); вєлікый то ди(в), И(ж) єго стаа мл(с)ть... оустоупи(в)ши на ѡбла(к) шо(л) ѡ(т) ни(х) на нбо яко... прав(д)ивый дѣди(ч) до свого дѣди(ч)ства (к. XVI ст. *УЄ* №31, 76 зв.); Ащє агли в нбѣ в зємли плодовито(и)... ѡквитыє чина(т) любви и горливости ѡвоцы, єщє то нєвєликый дивъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248 зв.); Што бовѣмъ то за дивъ, же братъ брата // болшимъ отъ себе, ведлугъ науки апостолской, честію чинячи, титулы чести вынеслыи ему приписуетъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 494-495); Дивєнъ Бгъ на высотѣ Нб(с)ной: алє дивнѣйшїй въ глѹбинѣ смирєнїа свѡєгѡ, бовѣмъ дивъ то нємалый, ижъ Бгъ то(и)... свѣт сє(и), Нбо и зємлю, съ // всєю красотою єгѡ сътворивъ (Чер-

нігів, 1646 *Перло* 58-58 зв.); По тыхъ великихъ мо́рахъ кора́бницы пла́ваючи ди́вы великіи видають (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.);

штука, витівка: Игры дивы творА́щыа, или, диво̀творныа: Ку́гла́рства, ку́клы, Коме́дїи, а́бо оубира́нїє са въ Машка́ры (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.);

сваволя, безчинство, бешкет. ◇ **дивы бронты** *див.* **БРОИТИ.**

2. Подив, здивування: та(к) те(ж) и дуга маєть бо(л)ше на(д) цвѣты и на(д) рожу, и на(д) и́н'шїє вшелА́кїє ді́ву го́дные на́ свѣтѣ квѣ(т)ки (Острог, 1607 *Лѣк.* 64); Ди́въ: Ди́вство, на ди(в) що урбблєноє (1627 *ЛБ* 30); а и́жь то бы́лъ ди́вь и стра(х) на́ ѡныи лю(ди) што(с) на́ то дивовали (І пол. XVII ст. *УЄ* №91, 93); А ѓды к нему… бра(т)…, приступи(л) ближе(и)… го́лосъ єго поналъ… заты(м) до но́гъ єго упа́лъ, котори(м) поклоне́нїє(м)… привѣлъ всѣ(х) до ди́ву котрїи то ви́дѣли (серед. XVII ст. *Кас.* 53).

3. Чудовисько, страховище: Того́ же ро́ку ди(в) чл҃чїи оуроди́лоса дѣта. голова лво́ва, пе́рсы косма́тыє. скрыгитало зуба́ми (1509-1633 *Остр.л.* 126); если бы тежъ было о многихъ головахъ тое то тѣло,… теды бы до того пришъло, же бы было монструмъ албо дивъ якійсь барзо страшный (Єгипет, 1602 *Діал.* 58); Мно́го і ины(х) ди́во(в) а(л)бо вы́родко(в) ѡ(т) лю(де)и на свѣтѣ… што соу(т) нѣкото́рїи с песеми голо́ва́ми,… нѣкото́рїи што въ пе́рсе(х) оуста (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26); **дивъ морскі́й** — сирена: Сіре́ны: Ди́въ мо́рскій, до по́аса ста́нъ панА́нскіи, а да́лѣй ри́бѣй (1627 *ЛБ* 232).

4. *У знач. присудк. сл.* Дивно, диво: теды те(ж) не ди(в), ижъ а(с)канове пото(м)кове… перене(с)лися на и(н)шие ме(ст)ца (1582 *Кр.Стр.* 33); в' нево́ли боу́дучимъ не ди́въ же са не все ве́длє мы́сли дѣєть, але то ди́въ же рекомо ба́чны(и) и хр(с)тїа́нскїй чл҃къ то хр(с)тїа́номъ зневоленымъ, за гане́бную злость и виноу на о́чи вымѣтуєт' (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167); Але дивъ, яко ложно удают, абы их першій папа мѣлъ быти наступником Петра святого апостола яко апостола рымскаго (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); И не ди(в) єсли… Господара до́му веелзевула назва́ли (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 35); Не ды(в) єслы зводя(т) бытву с посторо(н)ными Але то дывъ же ва(л)чать з мещаны своими (1636 *Лям. о приг.* 6 зв.); И не ди́въ, же са тамъ дѣєть до́бре, где Бг҃ъ мешка́н'є своє ма́єть (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

Див. ще **ДИВО, ДИВОВИСКО, ДИВСТВО.**

ДИВЪКА *див.* **ДѢВКА.**

ДИВЪНЕЙШИЙ *див.* **ДИВНѢЙШИЙ.**

ДИВЫЙ, ДИВИЙ, ДИВЇЙ, ДЇВЇЙ *прикм.* (*цсл.* дивыи) **1.** *(дикорослий, некультивований)* дикий: Пру́жїє: Лѣторо́сльки з' де́рева, вершки древаныи, пу́ча, си́ єсть, о́вощїє ди́вїє (1627 *ЛБ* 103); ephemeron, крокосъ дивы(й), лѣсны(й) (1642 *ЛС* 180); labrusca, лоза дивая (Там же, 248); **дївїй медъ** *див.* **МЕДЪ.**

2. *(несвійський, неприручений)* дикий. ◇ **дивая голубица** *див.* **ГОЛУБИЦА; дивий голубъ** *див.* **ГОЛУБЪ.**

3. *Перен.* Дикий, лютий, жорстокий: научила церковь христова вѣрнаго быти простым, а не хитрым; богобоязнивым и мирным, а не жестоким, дивиим и свирѣпым (1608-1609 *Виш.Зач.* 206); immansuetus, диви(й), сверѣпи(й), неукротими(й) (1642 *ЛС* 226).

4. *Перен.* Недоглянутий, занехаяний: incomis, неѡчеса(н), неукраше(н), диви(й) (1627 *ЛС* 231).

ДИВЬ *див.* **ДИВЪ.**

ДИГНИТАРСТВО *див.* **ДИҐНИТАРСТВО.**

ДИГНИТАРЪ *див.* **ДИҐНИТАРЪ.**

ДИГНѢТАРСТВО *див.* **ДИҐНИТАРСТВО.**

ДИҐНИТАРСТВО, ДИКГНИТАРСТВО, ДИҐНѢТАРСТВО, ДІҐНИТАРСТВО, ДІҐНИТАРСТВО, ДЫКГНИТАРСТВО, ДЫКГЪНИТАРСТВО, ДИГНИТАРСТВО, ДИГНѢТАРСТВО, ДІГНИТАРСТВО, ДІГНѢТАРСТВО *с.* (*стп.* dygnitarstwo) **1.** Достоїнство, гідність: ѡбы́чай таковы(и) вла́сти г(с)дьские, цареве или кролеве ѡбыходити… звы́кли, и(ж) кроме заслу́ги, ч(с)ти и дикгнита(р)ства или преложе(н)ства, в по(д)вы(ш)шеню титулу даровны(м) обычае(м), нико(му) да(р)мо не дають ани во(з)вышаю(т), а(ж) то добре; угодни(к) и(х) и(м) заслужить (1598 *Виш. Кн.* 269); Ѡнъ бовѣ(м) є(ст) прѣвшїй, которого…

на(д) всѣ цр҇и зє(м)скіє б҃ъ выбралъ. Ѡ пошанована несмр҇телноє! Ѡ дигнѣта(р)ство пачє ины(х) краснѣйшеє! (поч. XVII ст. *Проп.р.* 28 зв.); соу(т) в кролєвско(м)... домѹ ро(з)ныи ро(з)маитого начина способы,... то єстъ людій... найболшєи досконалости дигнѣта(р)ства набыты(х) (Там же, 293 зв.); Гдыж' для чого має(т) на собѣ и имѧ, и порѧдокъ, и дігнитарство законодавцы (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 194).

2. Посада, почесне звання, сан: Што цѣсаръ учинити,... мусялъ и присягнулъ: и богатства, воюючи околицу и отимуючи дыкгнитарства нѣкоторымъ станомъ, привлащалъ богатства много до костела (1582 *Посл. до лат.* 1130); Ѡбєцоуємы... достоєнствъ и дикгнитарствъ и оурѧдовъ землѣ нашєи кієвскои, дх҇ѡвныхъ, и свѣтскихъ, вєликихъ и малыхъ, такъ римского, яко и грєчєского законѹ боудѹчи(х) нє оумєншати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21); Такъ же унѣтове... заздрятъ христіаномъ,... заводячи ихъ и обецуючи имъ дигнѣтарства, маетности и роскоши розмаитые (бл. 1626 *Кир.Н.* 15); А в' той самой ласцѣ, сѹть стопни и дігнитарства: ѡдинъ бовѣмъ єстъ ротмистромъ на(д) жолнѣрми, маючи волный пристѹпъ до кролѧ: а дрѹгій єстъ вожєм' албо гєтманом' (Вільна, 1627 *Дух.б.* 174); Санъ: Дігнѣтарство, Достоинство... станъ, оурѧдъ, възва(н)є (1627 *ЛБ* 111).

3. *Зб.* Достойники, знатні люди: Єсли хочє(ш) гє(т)мано(м) или ка(н)цлѣром' быти,... — бѹди доскональı(и) оуго(д)ни(к) мо(и) я тобѣ да(м)... И дрѹги(м) всѣ(м) мє(н)ши(м) дикгнита(р)ства(м) и прєло(жє)ньства(м) тоє(ж) мовлю, ащє па(д) поклонитє ми сѧ и чого попрагнєтє ѡ(т) зємны(х), и дочасныхъ ‹я тобѣ да(м)› (1599-1600 *Виш.Кн.* 206 зв.-207).

ДИҐНИТАРЪ, ДИКГНИТАРЪ, ДИКГНЫТАРЪ, ДІҐНИТАРЪ, ДЫКГНИТАРЪ, ДИГНИТАРЪ *ч.* (*стп.* dygnitarz, *лат.* dignus) сановник, достойник, вельможа: Где его милост,... ознаймил то, наперед, иж привилей земъский... всим княжатам, панятом, дикгнытаромъ и всему рыцерству... на сойме валном ковелском... даный (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125); Мы рады дикгнитарє... ѡбрали єсмо спосро(д) сєбє братью нш҇ѹ которыє маютъ... єхати... на єлєкъцыю на ѡбира(н)є пн҇а (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 48); Всѣмъ... князємъ, паномъ, воєводамъ, кашталяномъ,... и всѣмъ инымъ дыкгнитаромъ, урядникомъ,... верне намъ милымъ (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 64); Мы сєнаторовє дикгнитарє оурѧдницы и рыцєрство, такжє и дх҇овныи,... которыи смы сѧ тѹтъ до бєрєстѧ на синодъ згромадили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 16 зв.); А в томъ ласка єго ѡсвѣчаєтъ, оуправѹєт',... котораѧ ласка... нб(с)ною єстъ: жє з' примѣрєньѧ єи Кролєвє, Моцари, Мѹд'рци, и диґнитарє, за малыхъ и подлыхъ поличаютъсѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 324); Алєксандєръ в' тымъ домѹ дигнитаръ вєлможный Мѹжъ въ коронѣ валєчный и въ цєркви побожный (Київ, 1627 *МІКСВ* 186); шляхетный панъ Иванъ Яворский... соленитер се протестовал ...противко высоце велможнымъ и урожоным... паномъ каштеляномъ, дикгнитаром, урядником (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 737).

ДИДАСКАЛЪ, ДИДЯСКАЛЪ, ДИДАСКЕЛЪ, ЦЕДАСКАЛЪ, ДІДАСКАЛЪ, ДЫДАСКАЛЪ *ч.* (*гр.* διδάσκαλος) **1.** Дидаскал, учитель: пи(л)нє прошѹ жєбы вм҇(с) до тоє(ж) наѹки граматы(ч)ноє пи(с)ма кгрє(ц)ко(г) и слова(ц)ко(г) дєлатєля искѹ(с)на то є(ст) дидяскала чоловєка добро(г) в то(м) ѹмєє(т)ного на(м) взычи(т) и во(д)лѹ(г) ѡбє(т)ницы своєє посла(т) рачили (Вільна, 1591 *ЛСБ* 181, 1); Такъ же тє(ж) и ква(р)талы ѡ(т) дѣтє(и) нє маютъ выбирати дидаскаловє, то(л)ко тыє(ж) братѧ на що вшистко позволили (Львів, 1604 *ЛСБ* 1043, 8 зв.); По бг҇оявлєнию ѡ(т)ворили пѹшкѹ манасты(р)скѹю, знашли в ню(и) зо(л) ѡ(т)цѹ фєѡдорѹ зо(л) а҃,... дидаскалѹ чє(р)нцєви гро(ш), п҃, грє(ц)комѹ попови с попадєю, гро(ш), к҃ (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 4 зв.); Вша(к) жє єсли дида(с)кала прагнєтє мѣти, и школѹ фѹндовати, тєды потрєба впро(д) кѡштъ на то ѹсмотрити (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2); тая фѹ(н)дацы(я)... // ...чєрє(з) мєнє Іѡва Борє(ц)кого... ѹчинєная, на школу або рачє(и) на дыдаскаловъ зачымъ бы в школє... наѹка трвати могла вѣчными... часы (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1-1 зв.); має(т)

игѹме(н)... ректоромъ ѡбрати, которы(и) якъ дидаскала такъ и спѹдеевъ в ихъ повин(н)остехъ на кожды(и) денъ постерѣгати... бѹде(т) повине(н) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 67); magister, учите(л), дида(с)калъ (1642 *ЛС* 261); Збываѐт' повтѡре, Абыстє вы Сщ҃е́нници... Клироша(н) и Де́да́скалѡвъ шкѡл'ны(х) оупомина́ли (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 6).

2. Учений: Было... и въ Россіи... дидаскаловъ много, а которыи писма зоставили, не вспоминаючи старихъ, новыхъ мяную (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 913).

Див. ще **ДАСКАЛЪ.**

ДИДИЧЬ *див.* **ДѢДИЧЪ.**

ДИДЕЙКО, ДИДОЙКО *ч.* **1.** Дідусь, дідунь: Bywał tu didoiko, Mił się choroszeiko; Wołki się boiały, Czeredu miiały (!) (1612 *П. про паст.* 4).

2. Вл. н.: Ярема Диде(и)ко (1649 *РЗВ* 421 зв.).

ДИДЕЧКО *ч.* Дідунечко. Вл. н.: Ма(р)тинъ диде(ч)ко (1649 *РЗВ* 6 зв.).

ДИДИМѢЦЬ *ч.* (*пор. гр.* διδυμάων — близнята) близнюк: тог'ды ѳома назван'ный близнець [дидимѣ(ць)] рекль оуч҃нкомь (1556-1561 *ПЄ* 395).

ДИДИТСТВО *див.* **ДѢДИЩСТВО.**

ДИДОЙКО *див.* **ДИДЕЙКО.**

ДИДРАХМА, ДИДРАГМА *ж.* (*гр.* δίδραχμον) (*грецька срібна монета вартістю у дві драхми*) дідрахма: Прише(д)шимь и(м) до копер'наоума и пристоупили ты(и) которыи выбрали // дидра(г)моу (грецки слово дидрагма, а по нашемоу два гроша) и рекли к' петрови мистрь вашь не да(ст) ли дидраг'ма (1556-1561 *ПЄ* 78); А кгды Аха́ръ на побѡискѹ смѣлъ взѧ́ти ша́тѹ кра́снѹю, и двѣстѣ дидрагмъ сре́бра... оукаменѡванъ естъ и спа́ленъ з' ты(м)... сосѹдо(м) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 50); а дидра́хма ѳ҃ грѡшей, якѡ оу на́съ ортъ ста́рти, засъ си́кль и сре́бреникъ одно двѣ дидра́хмѣ. то есть ӣі грѡшей. якѡ оу на́съ полта́лера. дра́хма ва́житъ чве́рть Лѡта а дидра́хма повлѡта (серед. XVII ст. *Хрон.* 33 зв.).

ДИДЪ *див.* **ДѢДЪ.**

ДИДЯСКАЛЪ *див.* **ДИДАСКАЛЪ.**

ДИЖЪКА *див.* **ДѢЖКА.**

ДИЗГОНОР, ДИСГОНОР *ч.* (*стп.* dyzhonor, dyshonor, *лат.* dishonor) зневага, образа: а по набоженстве маючи казанье, обачивши некоторых духовных и свецкихъ, въ унией светой будучихъ, на дизгонор и зневагу протестантов, подъчас казаня словами // непристойными,... соромотил (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 734-735); серце у дзвону великого... на великий дизгонор дому Божого то чынечи, урезали и з мосьту въ Глушецъ речьку,... въкинули (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 797); а есче не досыт на том маючы, найболший жал и дисгонор кнежа его мл. пана протестантис, скоро зашедшы за Горын,... хлопъков одстрашывшы, все быдло и коне забрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 350).

ДИЗПОЗИЦИЯ *див.* **ДИСПОЗИЦИЯ.**

ДИЗУНИТЪ *ч.* (*стп.* dyzunita, dysunita) (*той, хто не приєднався до Брестської унії*) неуніят: Писаные... позвы по тых же их милостей всих... позваных в справе... а то до прислуханя се вскazaня на них винъ правъных взглядом...//... кгвалтовъного... въ тумулъте и купе немалой месчанъ Сокалъских дизунитовъ и хлоповъ розныхъ... найстя на церкви въ Сокалю при святой унии будучие (Луцьк, 1646 *АрхЮЗР* 1/VI, 799-800).

ДИКАВЫЙ *прикм.* Те саме, що **дзикавый**: завѣса на ца(р)ские дверѣ, аксамиту взоры(с)того на бѣло(м) днѣ че(р)воные квѣты // завѣса... постная, дикавого адамашку взори(с)того (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 68 зв.).

ДИКИЙ, ДИКЇЙ, ДИКЫЙ, ДЇКЫЙ, ДЫКЇЙ, ДЫКЫЙ, ДІКІ, ДИКЪ *прикм.* **1.** (*який живе на волі, неприручений, несвійський — про тварин і птиць*) дикий: два сосца персѣи твоихъ яко двое телятокъ ближнятокъ дикое козы, шіа твоя яко вежа слонова (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); Цена зверо(м) дикимъ ...За зѹбрѧ двана(д)ца(т) // рубле(и) гроше(и), за лосѧ ше(ст) рубле(и) гроше(и) (1566 *ВЛС* 85 зв. -86); Левъко лазаровичъ... мелъ... кото(в) дики(х) д҃ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 16); гѡло(с) ѡный на нб҃ѣ слыша́ный... ди́кы(м) ѡ́ны(м) бе́стїамъ подиве́нѧ приноси(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 2 зв.); Живѡ́тное: Вшелѧ́кїй звѣръ свѡ́йскїй и ди́кїй (1627 *ЛБ* 37); eguiferus дікі кон (I пол. XVII ст.

Сем. 78); Роскажи бы ди́кіи звѣра́та повста́ли, Незбо́жный проклятый ро(д) внѣвє(ч) пошарпа́ли (Львів, 1631 *Волк*. 12 зв.); Мо́рѣ... тобѣ прино́си(т) ро́зногѡ ро́дѹ ри́бы. А въздѹхъ пти́ци Кро́ткіи: и дикіи тєбѣ посилаєтъ в' пода́рокъ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); скарбы костельные выдирали,... руки, ноги, головы,... тиранско утинали, псомъ... на покармъ и дикому звирови з труменъ выкидали (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 139); *Образно*: Ба(ч)жє єзоу́итє, яко пр(о)ркъ назва(л) ры́мскій оура(д), папѣжа, коне́мъ дики(м)... а(л)бо норовисты(м), котораго са... ко́пцы стерегѹ(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон*. 149);

(дикорослий, некультивований) дикий: бѣгши напєрє(д) и влѣзь на ягодичиноу [на дикоую фикгоу] абы єго видѣль бо тоуды хотѣль поити (1556-1561 *ПЄ* 303 зв.); чєрни́чіє, фикгъ ди́ки(х) де́рєво (1596 *ЛЗ* 88); двѣ соу(т) тѣ травы о(д)на є(ст) дикаа, а дрѹгаа дѹбровнаа (XVI ст. *Травн*. 326 зв.); Виногра́дарє, понєва́ж' ди́кѹю ви́ннѹю ло́зѹ скопа́ли, и насѣн'а Бл҃гч(с)тіа насади́ли (Київ, 1625 *Злат.Н*. 127 зв.); Де́рєво то́є гре́цкимъ язы́комъ называ́єт'са сикморєа, то́ єсть, ди́каа фигови́на (Київ, 1637 *УЄ Кал*. 734).

2. *Перен. (малокультурний, неосвічений)* грубий: Нетъ такъ глупыхъ на свете, ани такъ дикихъ людеи, которые бы не видели, ижъ... задержанье всего щастья... ихъ на згоде и едности умысловъ зависло (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 306); Зажъ то слова дикого якого мужа, сурового и нелюдского, яковымъ его отступникъ быти розумѣетъ? (Київ, 1621 *Коп.Пал*. 1090);

(відлюдкуватий, вовкуватий) дикий: са́мь... при́шо(л) до ѡ́ны(х) дво(х) чл҃ко(в)... абѡ́вѣ(м) бы́ли стра́шныи и ба́рзо ди́кіи (1645 *УЄ* №32, 91 зв.); Тог(д)а діа́волы... займѹ́тъ всѣхъ грѣшникѡвъ тогѡ свѣта,... ди́кихъ, но́чныхъ бѣгѹ́нѡвъ, нєчи́стыхъ блѹдникѡвъ, прєлюбодѣєв' (Чернігів, 1646 *Перло* 154 зв.);

відлюдний, самітний, пустельний: Гєдєѡ́нъ Боло́банъ... кти́тѡро(в) в правє ѡшука́вши и(х) ѡ(т)ступилъ што ѹчинилъ такъ... с... чє(р)нцємъ ди́кымъ волочащымса (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); Инокъ ди́вій: Одинє́цъ ди́кій (1627 *ЛБ* 48);

лютий, жорстокий: свєрѣпы(и), дыкі(и) (1596 *ЛЗ* 74); Свєрѣпъ: Ди́къ (1627 *ЛБ* 111); Свєрѣпый: Ди́кій, лю́тый, сро́гій, окрѹ́тный (Там же, 111).

3. Незаселений, пустинний, дикий: въ дикие поля и на запороги... таковымъ ходити забороняли (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 133); Въ поляхъ дикихъ коло шляховъ Муравскихъ татаръ длавилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 92); и такъ до ѡбозѹ пріихавши, знову... поихалъ в дикіи поля, хотячи нѣмє(ц)кою штукою по(м)ститися (серед. XVII ст. *ЛЛ* 173);

неосвоєний, невикористовуваний: а та(к) южъ тоє коло снать комѹ(с) на ѹпоръ пѹсти́ли яки(м)сь ди́кимъ гости(н)цємъ, ни́кгды нєтопта́нымъ, а пра́вє стропє́тны(м) (Острог, 1587 *См.Кл*. 16 зв.); на третюю часть Федоровъскую остатокъ того болота, барзо подлого, дикого, далосе по стину волочную (Володимир, 1600 *АрхЮЗР* 6/I, 331).

4. *(який виходить за межі узвичаєного)* дикий, абсурдний: Жи́довє... ѡпоусти́вши єго писмо ст҃оє ...вє́рглиса до инои дікои наѹки нєпобо(ж)нои (Львів, поч. XVII ст. *Крон*. 15 зв.).

5. Дивний, незвичайний: Бо если бы кто хотѣл мазати свою чистую мысль на той хулной лжи, которую Скарга от себе изобразил, хотячи тую... писанием (тот дикий свѣцкий; воздушный, препирателный, сварливый... фарисейский оного разум) обличати, могл бы цѣлую быблию,... написати (1608-1609 *Виш.Зач*. 212).

6. *У знач. ім*. Дикий. Вл. н.: Олєкса Дикы(и) (1649 *РЗВ* 145); Павєлъ Дыкы(и) (Там же, 327).

◇ **медъ дикый** *див*. **МЕДЪ; масо дикоє** *див*. **МЯСО.**

ДИКО *присл*. Дико, по-варварськи; жорстоко: Ѡто чи́стаа па́нна жа́лостнє рыда́єтъ...//...Ижъ на(д) єи любє́знымъ ди́коса збыткѹ́ютъ, Бє́зъ вшєла́кои лю́тости сро́дзє поличкѹ́ю(т) (Львів, 1631 *Волк*. 6-6 зв.).

ДИКОВИНА *ж*. Дике дерево, дичка: если Богъ прирожонихъ лѣторослій не пощадѣлъ, пощадитъ ли диковины, межи которими бы, снатъ, и васъ вытяти и въ пещъ огнистый вкинути не росказалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал*. 807).

Див. ще **ДИКОВИНКА.**

ДИКОВИНКА *ж.* Дике дерево, дичка. *Образно*: Горкій то, заправды, овоцъ въ костелѣ Рымскомъ нынѣшнемъ уростили отступникове, не въ матицу винную, але въ диковинку, въ лѣсную, горкую плонку вщеплени ставшися! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 689).

Див. ще **ДИКОВИНА.**

ДИКОВИСКО *с.* Пустище, незаймана земля: не ведати, для якое прычини [Корыбут-Вишневецкий] вышъпомененые салетры... около рекъ Ворсъкла... Мерчика, Орчака... и по инъшихъ всихъ диковиснахъ (!) и поляхъ путывлскихъ... тримаетъ (Варшава, 1622 *ЧИОНЛ* XIV-3, 139).

ДИКОСТЬ *ж.* Дикість: сверѣпїє, дико(ст) (1596 *ЛЗ* 74); Сверѣпїє, або Сверѣпство: Ди́чъ, ди́кость, сро́гость, ѡкрѹ́тность (1627 *ЛБ* 111).

ДИКТОВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(проказувати, зачитувати що-небудь уголос, щоб хтось записував)* диктувати: На година(х) шко(л)ныхъ...//..., кожды(и) присѣдаючи мѣсцѹ своємѹ, што яко(л)вєкъ ѡ(т) ѹчителя, читати, повѣдати, и диктовати бѹдєтъ,... памятати маєтъ,... жебы всє слыша(н)ноє... могъ выразити (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* І-1, 86-87).

ДИКЦИОНАРЪ, ДИКЦЇОНАРЪ, ДІКЦІОНАРЪ *ч.* (*стп.* dykcyjonarz, *фр.* dictionnaire, *іт.* dizionario) словник, лексикон: Далє(м)... дєся(т) граматы(к) и к҃ книжо(к) ѡ во(с)пытании ча(д)... За(с) далє(м)... книгѹ... ди(к)циѡна(р) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 10 зв.); Дикцїонаръ лати(н)ски(и). Пса(л)ты(р)ка лати(н)скаѧ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* І-1, 267); тѹ́ю пра́цѹ мою,... Лєксіко(н), по Словє́нскѹ Рєчє́нни(к), а по Латі́нѣ Діктіона́ръ назва́вши,... ѽто Ти́помъ на свѣтъ выпѹща́ю (1627 *ЛБ* 3).

ДИКЪ[1], ДЫКЪ *ч.* Табун здичавілих коней: Кони з диковъ. Такъжє хто з диковъ конѧ выбєть то на (по)лы ємѹ с тымъ чиѧ зємлѧ (1552 *ОВін.З.* 134); Кони з диковъ и шлахо(в)щина. А хто конѧ з диковъ выбъєть єсли на г(с)дръско(и) зємъли, тогды половицы замокъ сѧ дєлить с тымъ хто єго выбилъ (1552 *ОЖЗ* 126 зв.); Ѿтъ конѧ з дыковъ выбитого л҃ грошє(и) томѹ хто выбъє(тъ) ѡтъ того чи(и) конь (1552 *ООЗ*-1, 47 зв.); Хто бы коня або колько ихъ выгналъ з диковъ маєть кони тыи привєсти до замкѹ (1552 *ОЧерк.З.* 9); ѡ(т) коня з дико(в) выбыто(г) три(д)ца(т) грошє(и) томѹ хто выбъє(т) (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 2 зв.).

ДИКЪ[2] *ч.* Дик, дикий кабан. Вл. н.: кѹцєви(ч) и(г)на(т). тєрєшко колє(с)ни(к). мо(и)сє(и). фєдо(р) кѹцо(в). по(в)ло (!) ди(к) ѡдин а Ва(с)ко каба(к) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 45 зв.).

ДИКЪ[3] *див.* **ДИКИЙ.**

ДИЛАТИ *див.* **ДѢЛАТИ.**

ДИЛЕ *див.* **ДѢЛА.**

ДИЛЕВАНЄ *див.* **ДИЛОВАНЄ.**

ДИЛЕВАНЫЙ, ДЕЛЕВАНЫЙ *прикм.* (*стп.* dylowany) *(зроблений з дилин, брусів)* дильований: Обора дилевана (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/І, 206); хлѣвецъ делеваный, соломою пошитый, для свиний (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

ДИЛИТИСЯ *див.* **ДѢЛИТИСЯ.**

ДИЛО *див.* **ДѢЛО[2].**

ДИЛОВАНЄ, ДИЛОВАНЪЄ, ДЫЛОВАНЄ, ДЫЛОВАНЯ, ДЫЛОВАНА, ДИЛЕВАНЄ *с.* **1.** *(груба дошка, брус)* дилина: Мєсто сєди(т) при замъкѹ в острозѣ. Ѿстрогъ справє(н) добрє з дєрєва дѹбового дилєва(н)ємъ а кольємъ толъстымъ и частымъ (1552 *ОЧерк.З.* 11 зв.); ѡ(т) стєны за(м)ковоє до стєны зася замковоє(ж) привєдє(н) добръ новороблє(н), дылова(н)є(м) и ко(л)є(м) дѹбовы(м) повє(р)хѹ валѹ... а широко(ст) острога, всє(г)... триста... сажо(н) (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 1 зв.).

2. Паркан із дилин: конашєви тє(с)ли що дылованѧ ѡ(т) ѹлицѣ стави(л) да(л) є(м) г(рш) м҃ (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 4 зв.); входячи в монастыр ворота вѣздные побитые, дылование стоячее вкругъ всего монастыря (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); люде якыес лютные своволные,... през диловане манастира помененой церкви перелижши до дверей... добываючисе, колодку одбияли и в нивеч оную зопсовали (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 491); баръканъ, алъбо дилованъе, около того дъвору огороженое, побъралъ и позвозил (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 493).

Див. ще **ДИЛЪ.**

ДИЛОВАТИ, ДЫЛОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dylować) **1.** Обробляти дошки: золоти(и) и д҃ грошѣ

за дошки задилованы на дылованя за ωди(н) ца(л) дилова(л) ѕ҃і гроши (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 4 зв.).

2. Будувати з дилин, *діал.* дилювати: Тєсли да(л) ємъ дєвя(т)на(и)ця(т) гро(ш) що(мъ) бы(л) оста(л) о(д) дылованя що вȣ(д) ȣлиць дылова(в) стѣнȣ (Там же, 5).

ДИЛЪ¹ *див.* **ДѢЛЪ¹.**

ДИЛЪ² *див.* **ДѢЛЪ².**

ДИЛЬ, ДЫЛЬ *ч.* (*стп.* dyl) **1.** *(груба дошка, брус)* дилина: У Володимєри дворъ въ дыли, бо на то дєрєва... нємало навожєно, чєрєз тричи пилами потєрши, ωгородити (1577 *AS* VI, 84); за двана(д)-цє(т) дощо(к) далє(м) грошє(и) к҃в за три(д)цє(т) дылю(в) далє(м) копу грошє(и) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 2); за дєвя(т)наця(т) дилю(в) да(л) по грошȣ (Там же, 3); Дѡ́ска: Дѡ́щка, ды́ль, дрании́ца (1627 *ЛБ* 34).

2. Паркан з дилин: форту з манастира поламано, дах на дылю поламаный и пошарпаный, двери в самоей церкви каменями потлучоные (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 690).

Див. ще **ДИЛОВАНЄ.**

ДИЛЯЦИЯ, ДИЛЯЦІЯ, ДИЛЯЦЫЯ, ДІЛАЦІЯ, ДЫЛЯЦЫЯ, ДЫЛАЦЫЯ, ДЕЛЯЦИЯ, ДЕЛЯЦЫЯ *ж.* (*стп.* dylacyja, *лат.* delatio) **1.** Оскарження, позов, донесення: приточиласе перед нас и суд нашъ асесорский справа с позву задворного межи инстикгаторомъ нашим за деляцыею урожоного Еразма Коморовского... з одное, а межи шляхетнымъ Александромъ Остроухомъ... с другое стороны (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 13); задає(т) єму поводъ жє злаѧ моцъ нєправнаѧ А ωнъ ко(н)тровє(р)туєть ω яко-(и)сь дыляцыи (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 29 зв.); Которая то дєляция за... про(з)бою помєнєного во(з)ного,... до книгъ кгро(д)ски(х) вѣни(ц)ки(х) є(ст) записана (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4056, 146 зв.); таковая диляцыя вє(д)лу(г) права нє мєла и нє має(т) бытъ по(з)волєна (Люблін, 1643 *ДМВН* 228); п. константы(и)... сѡбъмѣтȣєтся тȣю сѡмȣ... о(д)дати бєзъ вшєляки(х) єкзєпци(й) диляци(й) (Львів, 1647 *ЛСБ* 1043, 77); **вносити диляцію** — оскаржувати: нє вносячи диляцій всихъ въ посполитости и каждоє въ особливости, аппєляцій одъ дєкрєтовъ и ихъ прозєкȣцій нє заживаючи усправєдливитисѧ,... одъ сȣдȣ нє отходячи, готовыми пєнєндзми и шкоды позвомъ ошацованныє заплатити... // маю (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 82-83); **чынити деляцию** — те саме, що **вносити диляцію**: Пото(м) чынили дєляцию... по(с)ла(н)-ци з сє(и)му ва(р)шавского... такъ в справа(х) дȣховны(х) яко и по(с)политы(х) (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.).

2. *(законне відкладання розгляду справи в суді)* відстрочення, відтермінування: А мы и потомки наши,... не отзываючыся до своего власного воеводства, повиту и права,... не заслоняючися хоробою обложною,... и иншими... причинами и диляциями правными, повинни будемъ... тамъ, где позвани будемъ,... стати и скутечне усправедливити (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 465); п҃нвє Триполъскиє пови(н)ни ся, нє закладаючися жа(д)ными причинами правными, ани хоробою и иными дыляцыями, завитє вє(д)лє запису своєго ста(т) и росправу мѣти, ωбовєзали,... заживати таковы(х) дыляцы(и) и псоватъ року нє могуть (Київ, 1599 *ККПС* 117); на што ωны(и) су(д) ничого нє дбаючи права... и дылацыи слу(ш)ноє наωстато(к) єму нє допусти(в)ши котороє право во всє(м) заживати позволає(т), ȣпорнє и нєналє(ж)нє ω(т)повєдати наказа(л) (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); если бы того была потреба... просил о узычене дыляцыи до пришлых рочковъ (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 516); мы сами... на ωны(м) рокȣ... станȣти... нє закладаючисє ани шчичачисє жа(д)ными диляциями пра(в)дивою хоробою... тому записови... досы(т) чинити маємо (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112 зв.); Закоснѣні́ѧ: Забáвы, ділáціи, продолжéньѧ, омєшкáньѧ (1627 *ЛБ* 41); велможный воевода руский, позволеную собе на сейме теперешнимъ диляцию хоробы поприсягнути..., ижъ под тот час правъдиве хоровал..., повиненъ будетъ (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 184).

ДИЛА *див.* **ДѢЛА.**

ДИМИТИ *дієсл. недок.* Димити, диміти: fumo, димю (1642 *ЛС* 204); infumo, ωди(м)ляю, ди(м)лю (Там же, 236).

ДИМИТИСЯ *дієсл. недок.* Димитися, диміти-ся: fumigo, димлюся (1642 *ЛС* 204).

ДИМНИЙ, ДЫМНЫЙ *прикм.* **1.** *(який димить)* димний, курний: fumos(us), fumeus, ди(м)ни(й) (1642 *ЛС* 204).

2. *(про податок)* подимний: взѧли єсмо платȣ дымного,...//...ωт дымовъ чотыриста двадцати и сєми, по грошєй дванадцати (Володимир, 1568 *AS* VII, 310-311).

3. *Перен.* Дурманний, запаморочливий, п'янкий: Бȣ́ршти(н)... всѣ коло(с)ко(в) рожа́и до себє тѧ́г-нє(т), ωпро(ч) василω(к) зѣлѧ: котороє сѧ зовє(т) головнȣ́є, бо головȣ и мо́зкъ, дымны(м) дыха́нієм̃ъ звыкло наполнѧ́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 58 зв.).

ДИМНИКЪ, ДЫМНИКЪ *ч. (хата без комина)* курна хата: райцы... повѣдели: ижъ дей мы отъ ремесла по грошу, отъ торгу по грошу, а отъ дымника по полъгрошку и списного по два бѣлые беремо (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/I, 155); fumarium, ди(м)никъ (1642 *ЛС* 204).

2. Парильня, лазня: vaporium, парница, ди(м)-никъ (1642 *ЛС* 407).

ДИМЪ, ДЫМЪ, ДЫМЬ *ч.* **1.** Дим: моу́сѣмо и(х) я́ко ώсы або мотыли́цѣ прє(ч) ды́мо(м) вы́кȣ-рити (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227); вышо(л) // ды(м) с колодєзѧ якобы с печи вєликоє (XVI ст. *Каз.* 618-619); кг(д)ы сѧ в'чинила срє(д) ры́нкоу я́ма, с кото́рои дымъ смородливы(и) выхо́ди(л), а лю(д) зара́жа(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 64 зв.); Якъ надъ тобою вмѣсто свѣтлости аеръ наполнил-ся дымомъ и скваромъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1023); Гды быва́єтъ поровна́нѧ днє з но́чȣ... в' то́и ча(с)... выхо́дитъ по́ломѣнь помѣша́ный з дымо(м) чо́р-нымъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29519, 439); fumus, димъ (1642 *ЛС* 204); грѣшникωвъ... діявω-лы... пожєнȣ́тъ... въ мо́рє гє́єнскоє; ωгнє́мъ сѣр-чанимъ горѧ́щєє; и ди́момъ смро(д)ли́вымъ... покри́тоє (Чернігів, 1646 *Перло* 155); тая сте(ж)ка которая идетъ до пекла полна ес(т) смоли и сѣрки димȣ и смрадȣ (серед. XVII ст. *Луц.* 526); *У порівн.*: мови(л) хс... я хочоу оучн̃ико(в) таковы(х) мѣти жебы сѧ ωнї нє старали ω(т) має(т)ности свѣта того котораѧ то гинє(т) и пру(д)ко проминаєтъ ω(т) на(с) яко дымь (к. XVI ст. *УЄ* №31, 134); *Образно*: Ло́же блѣзнє́нноє, стра́шноє, ωгнємъ пла́мєни гє́єнъскаго, и ды́момъ тмы вѣчнои прикри́тоє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 41).

2. *Перен.* Марність, нікчемність, суєта: нѣсть мѣста цѣлаго, ω(т) грѣховного недȣга. всє стрȣ(т), всє рани,... всє лжа, всє мєчтанїє, всє сѣнь, всє па́ра, всє ды(м), всє сȣєта, всє тщєта (до 1596 *Виш.Кн.* 266 зв.); отвори къ свѣтȣ зѣни́цȣ ока, ткни́сѧ в' ср(д)цє і источи чю́вство, ω(т)жени мра́чныи ды́ма ω(т) оума хма́ры (Острог, 1598 *Отп.КО* 15 зв.); они, пыхи и надутости дымомъ ослѣплены бывши,... до познаня... правды... нѣколи прїйти и того видѣ-ти не могутъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 506); Сȣєта, про́жность,... а́бо каджє(н)є, ды́мъ, а́бо ма́рно(ст), ...або нѣкчє́мност' (1627 *ЛБ* 171); гдє нн̃ѣ сїи... на прєсто́лѣ сѣдѧ́щїи... но нѣчто́же ω(т) си́хъ, тилкω ко́сти и чє́рви, и паȣти́нȣ. всѧ́ привѣдє́нїє и ώнъ, всѧ́ тѣнь и ди́мъ, ла́цво развѣющїи, нѣчто́жє, ти́л-ко сȣ́ата сȣєт(с)твѣй (Чернігів, 1646 *Перло* 123 зв.).

3. Сільська хата, двір: А въ тыхъ сєминадъцати дворищахъ дымовъ сто и два(д)цать (1552 *ОВол.З.* 115 зв.); Село Коморово. Тамъ дымовъ 17, огоро-довъ 2 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370); панъ по-борца зъ домовъ и дворовъ шляхецкихъ, также поповъ духовныхъ... зъ шпиталевъ... и дымовъ пустыхъ, въ которыхъ жаденъ не мешкаетъ, съ пустокъ по делахъ, где се подданые розошли ...податки... вытегаетъ (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 6/I, 469); въ тымъ селе Городищу подданыхъ и дымовъ болшей немашъ — тилко двадцатъ, а спустошено дымовъ двадцатъ (Житомир, 1638 *АрхЮЗР* 6/I, 512);

(житло, господарство селянина як одиниця оподаткування) дим: ты дей за мосты кажешъ на нихъ брати з дыму по пяти грошей (Краків, 1524 *АЛРГ* 197); Повиньни люди тыє в погоню // за лю(д)ми нєприѧтє(л)скими ходи(ти) з дымȣ кажъ-дого по чл̃вкȣ (1552 *ОВін.З.* 138 зв.-139); А тєпєрєшъни(и) староста бєрє(т)... по ҁ̃ грошє(и) з дымȣ (1552 *ОКан.З.* 22 зв.); Людѣ(и) которыхъ з

и(з)бами и зо (в)сєю маєтъностью ихъ побралъ и за собою ѡсадилъ... Тыхъ всихъ дєвѧ(т)надъцать дымовъ взалъ (1552 *ОЛЗ* 189); Дають мєщанє на годъ старостє... колядъки з дымꙋ каждого по шєсти грошє(и) (1552 *ОЧерк.З.* 8); з дымовъ трыдцати копи на посполитое рушене ухвалили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 109).

4. *(назва рослини)* польова рута, рутка: capnos, ды(м), рута, кокорич (1642 *ЛС* 11); **дымъ земленой** — назва рослини: ѳꙋмꙋстаре по ла(т)... растє(т) на рꙋси множєствєно по рꙋ(с)ски жє ды(м) зємлєно(и) (XVI ст. *Травн.* 207 зв.).

ДИНАРІЙ *ч.* Те саме, що **динаръ**: были бо два дол'ж'ники нѣякомоу чл҃коу вин'ни ѡдинь был' винєнь пѧтьсоть грошєи динарыи а дроугыи пѧтьдєсѧть (1556-1561 *ПЄ* 244); такъ власне маетъ въ собѣ писма Божіе, старый и новый тестаментъ, якобы два динарія, надъ которыхъ если шъщо болше выдаетъ, теды Христосъ зъзволяетъ ей вернути (Єгипет, 1602 *Діал.* 57); єстє(м) і҃с которого ѡди́нъ з ва(с)... архи́єрєѡ(м) жидо́въскы(м) за тридєсѧть дина́рій прєдалъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 152 зв.).

ДИНАРЪ, ДИНАРЬ *ч.* (*гр.* δηνάριον, *лат.* denarius) *(давня срібна або золота монета)* динар: За дина(р), за пѣнѧ́(з) (1596 *ЛЗ* 48); Ца́та: є́ллински, дина́ръ нарица́тєлнѣ, що дє́сѧ(т) в' собѣ ма́є(т), собстъвнѣ, гро(ш), що дє́сѧть пѣнѧзей пла́ти(т) (1627 *ЛБ* 155); тыи в' то́й ча(с) рєкоу(т) г҃и, два́ дина́рѣ да(л) єси на(м) и сє дрꙋгїи два приложи́ли єсмо // до ни(х) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 277-277 зв.); Онъ... ѡ Тала́нты просилъ, а сє́й ѡ Дина́рѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 464); дра́хма ва́жила по(л) ·є҃· гро́ша якожь и дина́рь (серед. XVII ст. *Хрон.* 33 зв.).

Див. ще **ДИНАРІЙ.**

ДИНЯ, ДЫНЯ *ж.* *(баштанна рослина)* диня: pepo, nis диня маліо(н) (1642 *ЛС* 305); Прихо́дѧтъ на па́мѧть огорки, и ды́ни, и лꙋчки, и цыбꙋ́ли, и чо́снки (серед. XVII ст. *Хрон.* 133).

Див. ще **ДЫНИ.**

ДИОПТРА, ДІОПТРА *ж.* (*гр.* διόπτρα) **1.** *(оптичний прилад)* діоптр: Ді́ѡптра бовѣмъ з' Кгрє́ц'кого, проникнє(н)ємъ, скро(з) прогля́домъ а́л'бо в'нико́мъ єстъ вла́ст'нымъ, кото́рого Ін'стрꙋ́мєн'тꙋ: далє́кѡ ѡд'лєглыє кгма́хи, по́лѧ, лєсы, любъ штоко́л'вєкъ хо́тєчи ви́дєть, лю́ди зажыва́ютъ (Єв'є, 1612 *Діоп.* ненум.); *Образно*: Тымъ жє спо́собомъ, и та́ѧ дꙋхо́вная Діѡптра я́къ в' звєр'ца́длє нѣа́комъ, мизє́р'ный, прꙋд'ко ѡ(т)мѣн'ный, и нє // до́л'готр'ва́лый жыво́тъ на́шъ ѡпи́сꙋючы свѣта ма́р'ность ѡка́зꙋєть (Єв'є, 1612 *Діоп.* 1 зв.-2 ненум.).

2. Зібрання моралізаторських сентенцій: Шєстоднєвєцъ ста́ри(и) писа́ны(и). Диѡптра скоропи(с)ная (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* І-1, 267).

ДИОЦЕЗИЯ, ДИОЦЕЗЫЯ, ДІОЦЕЗІЯ, ДЇОЦЕЗЇЯ, ДІОЦЕСІЯ, ДІЕЦЕЗІЯ, ДЕОЦЕЗІЯ, ДЕОЦИЗИЯ, ДЕОЦИЗІЯ *ж.* (*стп.* dyjecezyja, *гр.*διοίκησις) *(церковно-адміністративна одиниця, підлегла єпископові)* єпархія, єпископство: Не тайные то вже речы были во всей диоцезыи Володымерской и намнейшому чоловекови! (Вільна, 1599 *Ант.* 593); маю власть такую, же у каждой их діоцесии вольно мнѣ сеноды складати, порядку дозирати (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); Новыє и неслыханыє каноном противныє братства людем простым подавали, з моци епископов их выймуючи и даючи им тую владзу, которая самым епископам у их деоцизіах належит (Там же, 42); до біскупа Римского аппеляціа зо всѣхъ сторонъ свѣта и зъ неподлеглыхъ ему діоцезій не была указана (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 580); А жебымъ речъ тую о забороненной аппелляціи Римскому епископови, и въ своей діецезии выразне указалъ, речъ якъ ся въ собѣ точила, для тебе, православный, прекладаю (Там же, 582); его милость отецъ Пузына,... пустившис в обяздъ на ревизию и визитацию диоцезиеи своеи, хотелъ в маєтъностях кнежъны ее милости церкви и манастыра визитоват (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 673); Да́йтє мꙋ вы́рокъ з' оустъ свои́хъ кора́лныхъ, Зꙋ́чачи зборовъ в' своє́й... Дїѡцє́зїи (Львів, 1642 *Бут.* 8); єжєли в справє цр҃квно(и) пꙋбли(ч)но(и) которꙋю на свои приваты ѡборочаємъ того сє важити в дєѡцєзіи нашо(и) взборони(т) (Київ, 1646 *ЛСБ* 573).

ДИПЛОМА *ж.* (*гр.* δίπλωμα) (*офіційний документ, що підтверджує надання певного привілею*) мандат: о чомъ ширей а достаточней менованый привилей, диплома и инъшие ассекурации, на елекции... народови рускому не в унии будучому даные, маютъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 673); кнежна ее милостъ..., не респектуючи ничого на право посполитое,... на привилей конъституции и диплому, народови, волному в набоженстве, имъ належного набоженства в маетностях своих забороняет (Там же).

ДИПТИХЪ, ДІПТИХЪ *ч.* (*гр.* δίπτυχος) (*у перші століття існування церкви списки живих і померлих християн*) поминальник: Акакій, патріарха Константинополскій, имя Феликса... зъ діптиховъ своихъ вимазалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 662); Кирилъ святый... сестренецъ Ѳеофиловъ... о Хрисостомѣ зле розумѣлъ и мовилъ, въ диптихи и въ каталогъ межи патріархи оного не поличалъ и барзо остро о немъ писалъ (Там же, 746).

ДИРА *див.* **ДѢРА.**

ДИРАВИТИ *див.* **ДѢРАВИТИ.**

ДИРАВО *див.* **ДѢРАВЫЙ.**

ДИРАВЫЙ *див.* **ДѢРАВЫЙ.**

ДИРЕҐОВАТИ *див.* **ДИРИҐОВАТИ.**

ДИРЕКТОРЪ *ч.* (*стп.* dyrektor) керівник: єсли бы в латинско(м) языкѹ были бѣглыє, тогды дирє(к)торами коллоквій тыхъ радъ на синодъ чиначихъ были бы называли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 90 зв.); послѣднимъ листовнымъ пожегнанемъ жегнаю превысокіе вашого... королевского величества наймилшого сына вашого, моего же директора и найласкавшого добродѣя, свѣтлѣйшого ксіонженца принца Владислава, персони (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); позванный...//...под местечъко наше Гадячъ... люд свой тихо през свое директоры, волю и росказанъе позваного полнячие, подсадивъши,... а потомъ под место подступивъши и обозомъ ся положивъши, людом збройнымъ... оточил (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 181-182); тыежъ бунътовъники за указанемъ становиска од велъможного его мл. пана Анъдрея..., директора войска коронъного,... немалые шкоды починивъши протестанътови (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 205).

ДИРИҐОВАТИ, ДИРЕКГОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dyrygować, *лат.* derigere) (що до чого) керувати; скеровувати, направляти, спрямовувати: просба́ми своими справити то рачтє, абы смы... до портоу вѣчного покóю... внійти гóдными(с) ста́ли. До котóрого живота нашє(г) ѡкрѹ̑тъ прѣхли́вы(и) нєха(и) сама нєра(з)дѣли́маѧ Тро(и)ца ра́читъ щасли (!) дириґоючи допровадити (поч. XVII ст. *Проп.р.* 54 зв.); Вы тєды... на(м) ла́скы ѡ(т) маєста́тоу бж҃ого оупросѣтє, абы єго самаѧ дєсница ср(д)цє на́шє... до наслѣдова́нѧ вашєи побóжности змоцнѧла и дириґовала (Там же, 246); поводъ... позъваного... кгды запо(з)валъ тамъ сѹ̑дъ... по ко(н)тровєръсияхъ сторонъ ѡбохъ ижъ шло ѡ єкъзємъпъцию добръ и позовъ сво(и) поводъ до по(д)нєсєнъя сѹ̑мы дирєкговалъ прото прыхиляючи сє до права по(с)политого доброє возданъє ѹ̑зънавъши по(з)ваному по(с)тѹ̑поватъ наказалъ (Люблін, 1630 *ЛНБ* 21/d, 2010, 10 зв.).

ДИРКА *див.* **ДѢРКА.**

ДИРЯ *див.* **ДѢРА.**

ДИРЯВИЙ *див.* **ДѢРАВЫЙ.**

ДИРАВО *див.* **ДѢРАВЫЙ.**

ДИРАВЫЙ *див.* **ДѢРАВЫЙ.**

ДИСГОНОРЪ *див.* **ДИЗГОНОРЪ.**

ДИСЕЙШІЙ, ДИСѢИШЫЙ, ДИШЕЙШЫЙ, ДИСЕЙШИ *прикм.* (*стп.* dzisiejszy) теперішній, сьогоднішній, нинішній: дали намъ рє(и)стръ, ѡписавши мєновитє имѣньѧ и мыта,... за щастливого панованьѧ Алєксанъдра, королѧ, и дисѣ(и)шого г(с)дрѧ нашого ста(р)шого (Луцьк, 1545 *ТУ* 65); Не просили о жалобу, ани о помочъ, яко дисеишіи казнодѣи опеку и оборону велможамъ далися (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 168); Ганъна Юръєвна Вороняньска,... подънєсъла позовъ мо(и) подъкоморъски(и)... на дєнь дисє(и)ши мц҃а ноября чєтьвєртыи ѡ розъдєлокъ маєтъности (Житомирщина, 1598 *ККПС* 101); жа(д)ного року ани тє(р)мину на тотъ ча(с) ни мамы, ани єго при(з)наваємъ, и жа(д)ного постановє(н)я з... пн҃о(м) Дорогоста(и)скимъ... на дє(н)

дише(и)шы(и) нє мамы, ани ѡ нимъ ведаємъ (1599 *ККПС* 114).

ДИСЕНСИЯ *ж.* (*стп.* dyssensyja, *лат.* dissensio) незгода, непорозуміння, чвари: новую якуюсь церковъ,... хочутъ будовати тут в Луцку противную единости светои, не для покою, але для дисенсии и розорванъя межи братею людей християнскихъ релии так римское яко и кгрецкое (Луцьк, 1620 *АрхЮЗР* 1/VI, 482).

ДИСЕНТЕРІЯ, ДИСЕНТЕРЇЯ, ДИССЕНТЕРЇЯ *ж.* (*лат.* dysenteria) дизентерія: А ґды [Ѳеофілъ] двана(д)цат' лѣт' Монáрхою бы́лъ, и хорóбою Диссєнтéрїи, тó єстъ бѣгȣнки знáтый, з' животóм' ю́жъ мѣлъ розвѧзáтисѧ, оуста свои нáзбыт' ѡтвори́лъ же аж' и внȣ́трности оутрóбы єгѡ ѡкáзовалисѧ (Київ, 1627 *Тр.* 291); Схизі́нȣ єднȣ невѣстȣ ѡ(т) Дисєнтéрїи высвобожáєтъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 816); dyssenteria, дисе(н)терия, бѣгу(н)ка (1642 *ЛС* 172).

ДИСКОРДІЯ *ж.* (*лат.* discordia) незгода, розлад: Третіи способы, которыми тую дискордію форитуютъ суть тыи церквей зъ имѣньемъ однятье, набоженства забороняне,... утиски розмаитыи, преслѣдоване, морды, потвары, позвы (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1114); Унея тая, або рачей дискордія, шаленство и незгода (Там же, 1129).

ДИСКОСЪ, ДЇСКОСЪ, ДЫСКОСЪ *ч.* (*гр.* δίσκος) *(церковний посуд, який використовували під час літургії)* дискос: кубо(к) и диско(с) и звѣзда и лы(ж)ка тоє всє срѣбрьноє (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); зоставуемы... дискосъ сребреный позлотистый (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 365); Пойдимъ же до сосудовъ церковныхъ: келихи, дискосы, покрывала малые и великіе, кресты, антимисы, литоны (Вільна, 1608 *Гарм.* 214); дароваль... кєли(х), до котрого... звѣздȣ, ложицȣ, и дїскосъ приложилє(м) (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв.); Кєлихъ и ло(ж)ка и ди(с)ко(с) срєбрєныє ѡ(д) пáна нéстора до ȣживанѧ да(н) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 259); потыръ, дыскосъ, ложица, звѣзда и копіе серебряное позолотистое (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 20); guadra, а(е), талѣръ, ди(с)косъ (1642 *ЛС* 340); всє штокóл'вє(к) єстъ на Ди(с)косѣ посщає(т)сѧ (Львів, 1645 *О тайн.* 42).

ДИСКУРОВАТИ *див.* **ДИШКУРОВАТИ.**

ДИСКУРСЪ *див.* **ДИШКУРСЪ.**

ДИСПОЗИЦИЯ, ДИСПОЗИЦЫЯ, ДИСПОЗЫЦИЯ, ДИСПОЗЫЦЫЯ, ДИСЪПОЗЫЦЫЯ, ДИСПОЗИЦЇЯ, ДИСПОЗЫЦІЯ, ДЫСПОЗИЦЫЯ, ДЫСПОЗЫЦЫЯ, ДЫСПОЗИЦЫА, ДИЗПОЗИЦИЯ *ж.* (*стп.* dyspozycyja, *лат.* dispositio) **1.** *(про різні рішення, розпорядження)* документ: взято... шкатȣлȣ в которо(и) были розъныє права привилєя дисъпозыцыи домови Єго слȣжачиє (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104); сторона поводовая, пришє(д)ши дукъто(м) свои(м) старожи(т)нымъ вє(д)лугъ диспозиции пра(в) свои(х), ...указала то, жє по право(и) сторонє Валувъки кгрунътъ єє вла(с)ны(и) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 202); на вла(с)номъ кгру(н)тє принъцыпала своєго з давных правъ, привилєєвъ и ди(с)позыцы(и) налєжачи(м),... млыны побудовали (Горошки, 1642 *ДМВН* 222); также справы розные диспозыции, привилеи... в каменици в схованю будучие, побравши,... на улицу повыкидали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 330); где тєжъ ѡсобъливє привилєє цєніє, посєсыє, диспозыциє(и), люстрациє, рєвизыє, квиты и и(н)шиє справы,... на Михало(в)-мястє(ч)ко и поля Восчєни(н)скиє погинуло (Житомир, 1650 *ДМВН* 198).

2. Володіння, власність, розпорядження: тотъ домъ... в споко(и)но(и) дыспозыцы(и) ѡ(т)ца... бы(т) маєт(т) часы вєчными (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1 зв.); домы, будованье, пляцы, каменицу в ринъку, товары крамъные, сребро,... // ...отписую и въ вечъныя шафунокъ и диспозыцыю помененому братству Луцкому подаю (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 506-507); Тотъ монастыръ Лѣщинскія знову ся до диспозыціи нашой... вернути маетъ (1633 *АЗР* V, 13); панъ матияшъ далъ статєчны(и) рахȣнокъ з кни(г) церковны(х) котрыє в дизпозиции свою(и) мѣлъ з чого мы єго квитȣємо и для лѣпшєи вѣры рȣками ся своими по(д)писȣємо (Львів, 1645 *ЛСБ* 1058, 9); **в диспозыцыю взяти** (що) — взяти у своє володіння, розпорядження: а по вымешъканю ее летъ десяти, панове братство тотъ домъ в свою диспозыцыю взяти будутъ повинни вечне (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 508).

3. План; структура, композиція: выдрꙋковати казалємъ... книгꙋ... названꙋю... Трєбникъ... Штоса тычє(т) рєчєнноѣ Книги Послѣдованій и Диспозиціѣ, тыи самы прє(з) са каждомꙋ читаючомꙋ нижєи положєный... Рєєстръ, латвѡ бꙋдꙋт' явны, ясны, и ѡказалы (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 3).

ДИСПОНОВАНЄ *с.* (*стп.* dysponowanie) розпорядження, користування: панꙋ иванови красовско(му) брацкиє пєчати до ди(с)понована за ко(н)сє(н)сє(м) братии) в справа(х) листовы(х) полицили (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 23 зв.).

Пор. **ДИСПОНОВАТИ.**

ДИСПОНОВАТИ, ДЫСПОНОВАТИ, ДИСПОНОВАТЪ *дієсл. недок.* (*стп.* dysponować, *лат.* disponere) (чим, що і без додатка) розпоряджатися, користуватися; використовувати, уживати: во(л)но єсть... панꙋ... тымъ домо(м)... во(д)лє воли и налєпшого ꙋподоба(н)а своєго шафовати и дыспоновати часы вєчными (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1); муж мой... так диспоновал тыми пѣнязми моими, на що сут розные мое доводы (Володимир, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 581); а притомъ справы и мунименъта розные... забралъ ...неправъне и неслушъне тримаетъ и водлугъ уподобанъя своего диспонует (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 752); слуга... рєпротєстуєтъ, ижъ ты(х) добръ, кгру(н)то(в),... заживатъ будутъ, кгды жъ свои рєчи во(л)но ко(ж)дому диспоноватъ (Горошки, 1642 *ДМВН* 222); во(л)но южъ єстъ и бꙋдє помєнєнымъ ѡсобомъ ты(м) млыномъ яко южъ власънымъ шафоватъ ди(с)понова(т) датъ дароватъ... и якимъ колъвє(к) правомъ и (с)пособомъ пꙋ(с)ти(т) (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31 зв.).

ДИСПУТАТОРЪ *ч.* (*стп.* dysputator, *лат.* disputator) диспутант: Были подъ тотъ часъ, гдѣ тыи диспутаторове папезскіи на кумгеравсъ безумне выкрикали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 93).

Див. ще **ДИСПУТАЧЪ.**

ДИСПУТАЦІЙНЫЙ, ДІСПУТАЦІЙНЫЙ *прикм.* Диспутний: И сами на поединокъ той диспутаційный, за помочою Божею, дня нынѣшнего выступили бисмо (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 923); ѡ сродкꙋ забѣжє(н)а намовившиса, то абымъ сєгодна... оучинилъ, што бы прє(з) мєнє за ѡбщимъ... Совѣтомъ бє(з) жадныхъ заводѡвъ Діспꙋтаційныхъ оучинєно быти налєжало (Київ, 1628 *Апол.* 2 зв.).

ДИСПУТАЦИЯ, ДИСПУТАЦИА, ДИСПУТАЦІЯ, ДИСПУТАЦЇЯ, ДИСПУТАЦЫЯ, ДЫСПУТАЦЫЯ, ДЫСПУТАЦИА, ДІСПУТАЦЇА, ДІСПУТАЦЇА *ж.* (*стп.* dysputacyja, *лат.* disputatio) диспут, дискусія, суперечка: а тутъ до насъ пріѣзжджаючи, жадныхъ диспутацый зъ иновѣрными не чинятъ (Новогородок, 1594 *MCSL* I-2, 554); тєпєришны(х) часо(в) людє звыкли короткими ар'кгꙋмєнты посполитє бавитиса; а на(д)то в дыспоутациа(х)... коханє своє покладати (1598 *Розм.пап.* 7); И дивуюся тому не по малу, яко смеет Ѳиляхлетъ иначей тую справу до людей удавати, поведаючи: же его шановано, на дыспутацыю вызывано (Вільна, 1599 *Ант.* 891); слышачи ѡ нємъ, єдни философовє... вызвали єго на диспꙋтацію (XVI ст. *УЄ* № 29519, 268 зв.); Зачапка мудраго латынника з глупым русином в диспутацию или, попросту рекши, в гадание или бесѣду (1608-1609 *Виш.Зач.* 205); Потомъ тотъ Арій кгды са повторє к' диспꙋтаціи готовалъ, намовивши сына Царского ...оумєръ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 16); Стазаніє: Възысканіє, выпытова(н)є, выбадова(н)єса. Діспꙋтаціа, гадка, спира(н)є, пыта(н)є, розважа(н)є, розбира(н)є, гада(н)є (1627 *ЛБ* 124); Състазаніє: Діспꙋтаціа (Там же, 129); вса мꙋдрость ихъ полкнєна бꙋдєтъ, гдє Мꙋдрєцъ, гдє наꙋчоныи, где в' Диспꙋтаціеи кохаючіиса тогосвѣтнєй (Львів, 1642 *Час.Слово* 270 зв.); **въ диспутацію вдаватиса** (з ким) — дискутувати, вступати в дискусію: так'-жє нє бꙋдꙋчи оучєнымъ в' диспꙋтаціи з' ними нє вдаватиса (Львів, 1646 *Зобр.* 37 зв.);

письмова дискусія: Православный: Святый Аѳанасій Великій, учитель церковный, пишучи о вѣрѣ въ диспутаціи Монданиста, на то // выкладъ чинитъ, починаючи отъ оного слова, которое Христосъ Господь... до учениковъ мовилъ (1603 *Пит.* 15-16); кнігы по(л)скиє... кро(и)ника Бѣлского на пу(л)дє(с)ту... чы(с)тєцъ гра(м)матика

клєна(р)ди // Диспȣтация Любє(л)ска... Быблия чє(с)ка (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 41-41 зв.).

ДИСПУТАЧЪ *ч.* Те саме, що **диспутаторъ**: А Марко ефесскій митрополит, премудрѣший диспутачъ, с того собора тѣсними ся стежками вытиснулъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45).

ДИСПУТОВАТИ, ДЫСПУТОВАТИ, ДІСПУТОВАТИ, ДЇСПУТОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dysputować, *лат.* disputare) (з ким, о кім і без додатка) диспутувати, сперечатися: И дуѳаючы своей громаде и готовости ани розмовляючы, ани дыспутуючы, ани наконецъ пытаючи, схажку есте собе и заразъ... отделенье учинили (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 202); ѡ дхȣ стомъ єще та́къ достатє́чнє а́льбо пилнє нє єстъ діспȣтовано (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 22); а син стазаючиса або диспоутоуючи з' стєфа́но(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 24); Даю́тъ тыжъ зна́ти, якȣ́ю мо́цъ ѡ́нымъ послѡ(м) свои(м) даю(т): и́жъ тылко вызна́ніє вѣры приноси́ти ма́ютъ а диспȣтова́ти то́ єстъ прєпира́тиса и га́дки чини́ти, яко ѡ чо(м) нє пе́вно(м) нє ма́ю(т) (Київ, бл. 1619 *АзВ.* 139); а́лє потрє́ба сказа́ти подро́бнȣ, якъ са оучина́єтъ и пєчє́тъ хлѣбъ, зачи(м), ѡ бє(з)стра́стій а́лбо оуволнє́нїи ѡ(д) намѣтностій діспȣтовати малѡ комȣ дано (Вільна, 1627 *Дух.б.* 184); Ста́зȣю: Спира́ю, пыта́ю, діспȣтȣю (1627 *ЛБ* 124).

Див. ще **ДІСПУТОВАТИСА**.

ДИССЕНТЕРЇЯ *див.* **ДИСЕНТЕРИЯ**.

ДИСТИНКЦИЯ, ДИСТИНКЦІЯ *ж.* (*стп.* dystynkcyja, *лат.* distinctio) розрізнення, виділення: Зачимъ пытаю отступниковъ: отколь маютъ туюдистинкцію, же апостолъ Петръ естъ ординаріусъ, або зверхный пастырь, а иншіи вси апостолове екстраординаріи, легатове або посланникове? Зъ которого пятого евангелія туюдистинкцию взяли? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 371).

ДИСУСЪ *див.* **ДЕЙСУСЪ**.

ДИСЦИПЛИНА *ж.* (*лат.* disciplina) **1.** (*дотримання суворого порядку*) дисципліна: панъ староста ...зо всимъ пулкомъ своимъ... станулъ... въ... маетностяхъ дедичныхъ и, стоечи въ нихъ безъ жадное дисциплины... шкодъ на шестъ тысечей золотыхъ польскихъ... учинилъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 216).

2. Покарання, кара: И претожъ ся такъ хижо оба тыи порочныи геретове удѣяли, поки бы ихъ была отъ патріархи духовная дисциплина и деградація не зашла (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1064).

ДИСЪПОЗЫЦЫЯ *див.* **ДИСПОЗИЦИЯ**.

ДИСЪИШИЙ *див.* **ДИСЕЙШИЙ**.

ДИТЄ *див.* **ДИТЯ**.

ДИТИ *див.* **ДѢТИ**.

ДИТИНА, ДЇТИНА, ДЇТЇНА, ДЕТИНА, ДѢТИНА *ж., ч.* **1.** Дитина, дитя: рыкȣньа є(д)вига а єє де(ти) мальгорєта аі є(и) лєтъ ба(р)бара дєвъка s є(и) лє(т) дєтина янъко и лєтъ (1552 *ОКр.З.* 150 зв.); И я́ко бы мѣлъ... помага(ти) всаки(м) спо́собо(м) дѣти́ну кȣ наȣцѣ, и послушє(н)ствȣ дискаловому приводачи (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2); дѣтищє дѣтина лѣтъ 6 (II пол. XVI ст. *ЛА* 181); єщє єси дєти́на (п. 1596 *Виш.Кн.* 249 зв.); И Анна пророчиця якъ пророковала за дѣтину, што естъ слово евангелское (XVI ст. *НЄ* 203); ȣ спитали нєвиста ȣмє(р)ла що єи дитина ѡстала да(л) трȣмънȣ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 4 зв.); детина его на смерть згорела (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 245); оумрє(т), мо́ви(т) дити́на (Київ, бл. 1619 *О обр.* 78); ти(м)ко кравє(ц) пры погрєбѣ дїтїны своє(и) да(л) зло(т) 1 (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 3 зв.); кита(и)ки дȣклѣ... цикластои ни(т) з бѣлою по дитинѣ пна... Стрєлє(ц)кого (Львів, 1642 *Інв.Усп.* 68 зв.); который рєклъ дѣтинє traномȣ, который єгѡ провадилъ: пȣсти мєнє жє сє доткнȣ столповъ на которыхъ стоитъ вєсь домъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 187 зв.).

2. (*стосовно батьків — незалежно від віку*) дитина: ѡповѣда(л) ты(ж) ємоу ѡць мовачи сноу а дитино моа милаа, ты съ мною завшє є(с) а що моє то и твоє (к. XVI ст. *УЄ* №31, 6 зв.).

3. Юнак, хлопець: гдыбы якій Млоде́нєцъ боро(л)са з' дити́ною, и поборол' бы єгѡ я́к' мало́го, аза(ж) бы бы(л) ѡ то́є малый ка́ранъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 25); є(с)либы на ча(с) ѡ(т) котро(и) дитины ква(р)талъ... нєдоходилъ маю(т) пп. братиа(м) ѡповѣсти, а ПП. братия маю(т) таковогохлопца ѡ(д) школъ єксклюдовати (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 50).

ДИТИНКА, ДѢТИНКА *ж., ч.* Дитинка: тыє рѣчи знову влúваны в дѣти(н)ку маю(т) бы́ти, на што и(м) и па́мѧтного ма́є(т) нє борони́ти по ча́ши школно(и) испи́ти (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 5 зв.); Наро(д)лсѧ є(ст) мє́жи двóма би́тла́ти. дѣти(н)кою малы(м) ѡ чо(м) свѣ(д)чи(т) лоу(к) єв(г)ли(ст) (XVI ст. *УЄ* №29519, 57 зв.); ли́сты... посла́ны соу(т) ...до всѣ(х) сторо(н) жєбы забиѧли... всѣ(х) жидовъ, ѡ(т) дити́нки ажъ до старóго (поч. XVII ст. *Проп.р.* 41 зв.).

ДИТИННЫЙ, ДИТИНЪНЫЙ, ДІТИННЫЙ, ДЕТИННЫЙ, ДЕТИНЪНЫЙ, ДЕТИНЫЙ, ДѢТИННІЙ, ДѢТИННЫЙ *прикм.* **1.** *(який стосується дітей, належить їм)* дитячий, *діал.* дитинний: ѹста(в)уємъ, и(ж) ко(ж)ды(и) ѡпєку(н) при(и)мѹючи ѹ вопєку,... має(т) пєрє(д) вознымъ... списати... всю маєтно(ст) дєтиную... и то(т) рє(и)стръ... має(т) ѹвєсти до кни(г) зємъскихъ (1566 *ВЛС* 67 зв.); Вєдъжє, ижъ молодость, а дєтиныє лєта ихъ, до зѹполного возрастѹ, потрєбѹютъ мєти при нихъ сєрдоболного приѧтєлѧ (1577 *AS* VI, 72); потреба дей нам о детином здоровю ведати (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 313); ı҃ па(р) чєрєвико(в) малє(н)ки(х) дєти(н)ны(х) (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 55); И вєдлугъ лѣ(т) и наоуки дѣтиннои маєтъ быти и заплата и(м)... даскало(м) (Львів, 1588 *ЛСБ* 87, 1); до того єщє пилно варовати и боронити, абы в манастырєх свєтых и обитєлях школ для науки дєтинноє нє было под анафтємою (Берестя, 1591 *ПІФ* 105); дити́нныє то соуть и́граш-ки, нє гóдныє ц҃ркви б҃жои (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 42); Та́ѧ є́стъ всѧ мѹдрость ди́вного Никола́ѧ, котóрѹю са́мъ впєрєдъ похвали́вши... А трѡха да́лѣй постѹпи́вши, знóвѹ са́мъ жє зга́нитъ... Дѣти́нными и́гриски называ́ючи вє(л)ми справєдли́вє (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 276); Бо што ся бородъ голеня и усовъ дотичетъ, мы,... зъ лѣтъ нашихъ дітинныхъ смотрѣти привикли, здается то намъ речъ быти ровная и знесеная (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 793); ris, vagitus, vagor, плач дити(н)ни(й) (1642 *ЛС* 407); З чотирохъ матерій... д҃ши... приходятъ ѡ(т) б҃га всємогѹщаго ко ѡживлєню тѣла дити(н)наго (серед. XVII ст. *Луц.* 540); **до зросту дитинного** *див.* **ЗРОСТЪ.**

2. *Перен.* Незрілий, наївний, дитячий: молоко(м) ва(с) рє(ч) напоилє(м), а нє цѣлы(м) и тв(є)рды(м) кѹсо(м) стра́вы. а то чємѹ, длѧ того рє(ч), и(ж) єщє нє могли єстє стравити. и нн҃ѣ єщє нє можєтє. Бо злы(и) дєти(н)ны(и) розоу(м) маєтє (п. 1596 *Виш.Кн.* 249); Дрѹга́ѧ причи́на длѧ котóрои того ли́стѹ за ли́стъ аѳана́сіовъ почита́ти нє могѹ та́ѧ є́сть. жє в ни́мъ ви́жѹ спóсобъ писа́н'ѧ які́йсь дєти́н'-ный, нєкгрє́чный, бóлшъ на слѡвєхъ, ни́жъ на рєчи сѧ сада́чі́й (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 117); Листъ жє той до Сикста нє толко єстъ дѣтинный, марный и // безрозумный, але и Богу противный (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 503-504).

Див. ще **ДЕТИНСКИЙ, ДИТЯЧИЙ.**

ДИТИНСТВО, ДЕТИНСТВО, ДѢТИНСТВО, ДѢТИНЪСТВО *с.* Дитинство: дознавши Демида Войткевича, земянина нашого, заслугъ, который зъ детинства своего при дворе нашомъ служилъ..., билъ намъ чоломъ, просечи насъ о хлѣбокорменя (Ковель 1542 *АрхЮЗР* 7/I, 75); Отписую... служебнику моему..., за службы его, которые онъ, будучи у мене зъ малого детинства своего..., мнѣ... оказовалъ, имене... заставное,... зъ двема ставы (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 115); Коли уздрѣвъ отецъ небесный, ажъ такъ сутъ люде погыблы и слабы, изъ дѣтинъства сутъ лихы (XVI ст. *НЄ* 158); х҃с спыта(л) ѡ҃ца єго ко(л)ко лѣ(т) я(к) сѧ ємоу стало, а ѡ(н) ѡ(т)повѣди(л) єщє из дити(н)-ства (к. XVI ст. *УЄ* №31, 29 зв.); то(т) ѡ(т) дѣти́н-ства в поущи мєшка(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 250 зв.); нє на иншихъ рє́ча(х) часъ свóй П҃нъ н҃шъ стра́ви(л): И та́къ в' дити́нствѣ, нєгдє и́ндєсѧ заба́вилъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 87); Кóждого днѧ... ча́стка живота на́шого ѡдыймѹєтсѧ..., нємовѧ(т)ство оутра́тилисмо, пото(м) дѣти́нствѡ, пото(м) младє(н)чєствѡ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 938); онъ и́нѧлъ оу сєбє оуважа́ть за́цность вѣкѹ и ста́рости своє́й гóднѹю..., и з дѣти́нства захова́нѧ дóброгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 474).

ДИТКИ *див.* **ДѢТКИ.**

ДИТИЩЕ, ДЕТИЩЕ, ДѢТИЩЕ *с.* **1.** Дитина, дитя: пошо(л) агринъ в домъ свои въспоминаючо дєтищє своє (1489 *Чет.* 98 зв.); А даска(л) взѧвши

порǒчѐноє єму дѣтищє, мáєть ѐго ǒчи́ти с прóмысломь доброє наǒки (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2); дѣтищє ωноє прωмóвило… той єп(с)пъ на(и)барзѣй вра(ж)довалъ на Стого Оуара, за єго великǒю стобливость, и чǒдотворєніє (поч. XVII ст. *Пчела* 74); infans, сущи(й), ω(т)роча, дѣтищє (1642 *ЛС* 235).

2. Спадкоємець, нащадок: Ditiszcze: potomek (Жовква, 1641 *Dict.* 55).

ДИТОНЬКИ *див.* **ДѢТОНЬКИ.**

ДИТЫ *див.* **ДѢТИ.**

ДИТЯ, ДИТА, ДѢТЯ, ДѢТА, ДИТЄ, ДЕТЯ, ДЕТА *с.* **1.** Дитина, дитя: дѣта въ яслє(х) лєжи(т) (1489 *Чет.* 113 зв.); Того жє рóкǒ… оуродилоса дѣта (1509-1633 *Остр.л.* 126); жона моа с тым дитатєм моим маєт сєдити на всих имєньах моих (Острог, 1539 *AS* IV, 207); дита росло и оукрѣплалоса дхо(м) и наплънaлоса моудрости (1556-1561 *ПЄ* 216); Я… прошǒ…, абы ихъ м(л)тǒю то жонǒ мою… ма(р)ю и оноє дитя моє, котороє… народи(в)ши(с) бǒдє(т) ли живо… ω(т) вшєляки(х) кривдъ… боронити (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15 зв.); ǒ мєстє(х) на(р)ви и бє(л)ску была помова на жиды… якобы мєли та(м) дєта хрєстия(н)скоє зарєзати (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 53); цнотливая малжонка,… //…сплодила и на светъ уродила мнѣ детя милое, девку панъну Ганъну (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 18-19); а колі ся дѣтя народит тогды нє помєтяєт ωного смутку за радостью (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 91); нє мєламъ ся гдє з дитємъ своимъ подєть (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 32); дитя (ж) росло, и моцнило са дхомь (XVI ст. *УЄ* №29519, 191); puell(us), дитя, ωтрочищъ (1642 *ЛС* 338); коли дѣтя мáлоє крщáємъ, нє очєкивáємъ воли єго (Львів, 1645 *О тайн.* 9); Дѣтищє: Дитá, хлóпєцъ, або дѣвчина. Срéднє бо єстъ, або нємовáтко, пєлєнчáтко (1627 *ЛБ* 34); Похвáлы гóдный звычай в нѣкоторыхъ нáродєхъ споминáютъ Гистóрики, ижъ скóрω дита народилоса на свѣ(т), заразъ ωноє клáдєно нá зємлю (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 939); Принєла жона и кормила дита (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.).

2. *(у тварин або птахів)* маля, дитя: Птéнєцъ: Дитá кáждого птáха, голопупа, пóта(т)ко (1627 *ЛБ* 103); Скимєнъ. Лéвъ молоды, дита лвóво (Там же, 232).

ДИТЯТКО, ДИТАТКО, ДЕТЯТКО, ДѢТЯТКО *с.* Дитятко: сына его Загорского Яроша, детятко теж малое, толко у трохъ летехъ, образили, зранили (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 241); áггли ґды в колысцє дита(т)ко(м) єщє лєжа(л) ωгнє(м) єгω прикрили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 256); тогосвѣтніи матки… лѣпшє люба(т) свои свинѣ и быдлатка, анѣжли дитáтка, бо быдла(т) бє(з) пастыра нє смѣю(т) в полє пǒщати… а дѣтій… нє ǒмѣю(т)… пилновати ω(т) пєкєлного… шатана (!) (Височани, 1635 *УЄ* №62, 17 зв.); puercul(us) дитя(т)ко (1642 *ЛС* 338); Мáють тéжъ прычащáтиса тыхъ // Тáинъ с'мыслáщыє, жéбы могли раз'сǒдити тѣло хво, дла того дитáт'камъ ω(т) рожєства свóєго нє мáєтса давáти прича(с)тїє (Львів, 1645 *О тайн.* 43-44); дѣтáтко осми днéй бǒдє ωбрѣзано (серед. XVII ст. *Хрон.* 28); *У порівн.*: алє(м) вывы(ш)ша(л) дǒшǒ мою: якo дитáтко, ωстáвлєноє ǒ ма(т)ки своéи (серед. XVII ст. *Кас.* 5 зв.).

ДИТЯЧИЙ, ДЕТАЧИЙ *прикм.* Дитячий: сыновъ моихъ,… въ малыхъ дєтачихъ лєтєхъ ихъ,… въ замкǒ… при хлопцє Сидорє Засадковичǒ, єдǒчи на послǒгǒ воєнънǒю за Татаръми, зоставилъ (1577 *AS* VI, 71); Для того, же въ постѣ великомъ кохалися, вшистко отъ рыбъ идали, маючи едну сажавку, въ которой знашли головъ дитячихъ 45, 000 (бл. 1626 *Кир.Н.* 22).

Див. ще **ДЕТИНСКИЙ, ДИТИННЫЙ.**

ДИТА *див.* **ДИТЯ.**

ДИТАТКО *див.* **ДИТЯТКО.**

ДИФАМОВАНЄ *с.* (*стп.* dyfamowanie, *лат.* diffamatio) обезчещення, знеславлення: Которы(х) шко(д) собє протє(с)тантъ в омєшканю я(р)ма(р)ковъ помєнєныхъ… быти ωшацовавши, и такъ ω тыє шкоды своє, яко тє(ж) и ω дифамованє протє(с)та(н)та пєрє(д) лю(д)ми за(ц)ными,… котороє урядовнє прє(з) во(з)но(го) шляхє(т)но(го),… рєквирова(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 307).

ДИФЕРЕНЦИЯ, ДИФФЕРЕНЦИЯ *ж.* (*стп.* dyferencyja, *лат.* differentia) **1.** Розмежування: поводовая сторона… знаковъ грани(ч)ны(х), урочи(с)къ

и дифере(н)ци(и), которыє намъ трыбуналъ выдати, ωзначити, ωписати и вымалєвати на мапъпа(х) казалъ, нє показала (Житомирщина, 1639 *ККПС* 201).

2. Незгода, суперечка: которы(и) кгру(нт) нє маε(т) ни (с) кимъ жа(д)ноє дифєрє(н)ци(и) и ро(з)ници (Житомирщина, 1639 *ККПС* 209); ежелибы, стережы Пане Боже, за тыми дифференциами отцов печарскихъ с того света згладеный зосътал,... скоро тылко, по успокоеню тумулътовъ на Украинѣ, возъметъ достатечъную ведомост, што се там деяло (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 408).

ДИФЕРОВАТИ, ДИФЪФЕРОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dyferować, *лат.* differre) (що) відкладати, переносити: таковы(и) тє(р)минъ можє(т) таковою диляциєю на инъши ча(с) дифъферовати (Київ, 1643 *ДМВН* 246); таковы(и) тє(р)минъ можє(т) таковою диляциєю на инъши ча(с) диферовати (Там же, 64).

ДИФѲОНГЪ *ч.* (*гр.* δίφθογγον) дифтонг: собра всѣхъ писменъ со дифѳонгами 38 (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 990).

ДИХАВИЦА *ж.* Астма, ядуха, дихавиця: cynanche, дихавица нєдугъ (1642 *ЛС* 151); pneumonia, дихавица (Там же, 319).

ДИХАВИЧНИЙ *див.* **ДЫХАВИЧНЫЙ.**

ДИХОВНИЙ *прикм.* Дихавичний: pneumatic(us), дихави(ч)ни(й), диховни(й) (1642 *ЛС* 319).

Див. ще **ДЫХАВИЧНЫЙ.**

ДИЧАТИ *дієсл. недок. (ставати нестримним)* біситися, лютувати: свєрѣп'ствȣю, и свєрѣпѣю, дичаю (1596 *ЛЗ* 74); Разсвєрѣпѣва́ю: Дича́ю, бѣ́ствюсѧ, роздйчȣю, бѣ́ствлю (1627 *ЛБ* 106); свєрѣпствȣю, и свєрѣпѣю: Дича́ю (Там же, 111).

ДИЧКА *ж.* Дичка: ма(ц)ко марьцино(в) сн҃ъ зєзна(л) доброво(л)нє и(ж) прода(л) лєжачєє имѣнѧ кгрȣ(нт) и до(м)... строна єдна ω(т) фє(н)ны а дрȣгая ω(т) ва(с)ка по ди(ч)кȣ грȣшȣ (Львів, 1596 *Юр.* 22).

ДИЧОКЪ *ч.* Дичок, дичка. Вл. н.: твоя па(к) м(л)... в дєнь нєдє(л)ны(и) наслалъ слу(г) свои(х), на (и)мя ивана попа... двожє(н)ца, и фєѡдора ди(ч)ка... в ча(с) проповѣди б҃жїя сло́ва... кгва(л)тъ єси при то(м) ω(л)тари ȣчини(л) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1 зв.).

ДИЧЪ *ж.* Дикість, жорстокість: свєрѣп'ство, дичъ (1596 *ЛЗ* 74); Свєрѣпїє, або Свєрѣпство: Ди́чъ, ди́кость, сро́гость, ωкрȣ́тность (1627 *ЛБ* 111).

ДИШЕЙШЫЙ *див.* **ДИСЕЙШІЙ.**

ДИШЕЛЪ, ДЫШЕЛЬ *ч.* Дишель: дрȣгиє за(с) поω(б)рѣзовавши ва(р)кочє а(л)бо волосы свои крȣтили поворозы а сами ся на дєрєва(х), и ω(т) вє(р)хо(в) возо(в) и на дышля(х) повѣшали (1582 *Кр.Стр.* 45 зв.); cercita, дышє(л) (1642 *ЛС* 118); temo, nis, дишєл(ъ) возови(й) (Там же, 394).

ДИШКАНЪЦИСТА *ч.* (*стп.* dyszkancista) *(той, хто співає дискантом)* дискант: тых всих... студентовъ своихъ оружно,... для взятя кгвалтомъ не толко того, еслибы боронено, спевачъка Иванъка, дишканъцисты, але и другихъ при ним выборнейшихъ спеваковъ з манастыра... выправили (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593).

ДИШКРЕЦІЯ, ДЕШЪКРЕЦИЯ *ж.* (*стп.* dyskrecyja, dyszkrecyja, *лат.* discretio) доброзичливість; пошана: отъкинувши на сторону послуги и працу его, которые през часъ немалый... посполу з сыньми своими ему чинилъ..., овшемъ взявши передъ себе якийсь злый умысел, баченье и дешъкрецию яко на доброго и бачного пана належитъ откинувши ...золжилъ и злаялъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 275); а єсли́ же глȣ́пє, и кро́мъ дишкре́ціи нєпора́днє до сто́лȣ кро́лєви слȣжи́ти почнє́тъ, нєбє(з)пєчє́н'ствȣ и смє́рти подлѧ́жєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 128).

ДИШКУРОВАТИ, ДІШКУРОВАТИ, ДИСКУРОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dyskurować, dyszkurować, *лат.* discurrere) (о чім і без додатка) говорити, провадити мову; твердити: а тȣю причи́нȣ з' сло́въ Па́вла ст҃го ма́ю, ко́торїй ча́сто в посла́нїѧхъ своихъ та(к) дискȣрȣ́єтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 206); о то́й твє́рдости [вωдъ] мнώгїи филосώфи, и тєоло́гωвє, дишкȣроу́ютъ, и повѣда́ютъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 12); ω справєдливости дішкȣровати хотѧчи, до оучи(н)ковъ єи нє скланаю(т)сѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 183); ма́ю по собѣ до́водъ пова́жногω оучи́тєлѧ Ц҃рко́вногω ст҃гω Григо́рїѧ, кото́рый

та́къ ѡ томъ пӧнктѣ дишкӧрӧетъ: Доскона́лый живо́тъ є́стъ оуставичнои см҃рти розмышлен҆є (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 938);

диспутувати: а́лє розӧмѣй и́жъ ходота́йми... сӧтъ Ст҃ый... Ачъ... и Ст҃ый Бж҃їй взгля́домъ молитвъ, а нє взгля́домъ да́на а́лє ѡ то́мъ дискӧровати або спо́ръ вести оудоскона́лого в҆ Х҃ѣ // ро́зӧмӧ чл҃ка, дити́нная (Київ, бл. 1619 *О обр.* 101-102);

(чим) розбиратися, дошукуватися, порпатися (у чому): лѣпшє є(ст) ст҃ы(х) набо(ж)нє и с плачо(м) проси́ти и хвалєбны(х), тыхъ причи(н) покорны(х) ӧмы́сло(м) ӧживати, нѣ(ж) в таємница(х) и́хъ про(ж)ными га(д)ками дишкӧрова́ти (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 30).

ДИШКУРСЪ, ДИСКУРСЪ, ДІСКУРСЪ *ч.* (*стп.* dyskurs, dyszkurs, *лат.* discursus) розмова, диспут: єстъ ка́ждого Хрїстїа(н)ского Казнодѣи пови(н)ност, нє дишкӧрсы о нєпонятых(х) вѣры тає(м)ни(ц) скрытостя(х) стро́ити, алє во́ли и приказа(н)я(м) Бѡ(з)ски(м) про́сты(х) и нєӧки(х) людє(и) оучи́ти (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 6 ненум.); Єдна(к) и́жъ на́мъ нє діскӧрсѡвъ тєпе́ръ годи́на, а́лє ра́чє(и) жа́лости и сръдє́чного поболѣня и пла́чӧ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 5); Нє вдава́юся в҆ Жидо́вскіє прѣнія, а́лбо дискӧрсы (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912).

ДИЯВОЛОВЪ, ДИАВОЛОВЪ, ДІЯВОЛОВЪ, ДЬЯВОЛОВЪ, ДЯВОЛОВЪ, ДЯВОЛУВЪ, ДѢВОЛОВЪ *прикм. (який належить дияволові)* дияволів: жало дьяволово. чимъ на(с) жаливъ вжє притоупило(с) (1489 *Чет.* 171 зв.); ѡ по(л)ны(и) всякои зрады и всякои нєцноты сынє диаволо(в) нєприятєлю всакои справє(д)ливо(с)ти (II пол. XVI ст. *КА* 68); Іисусъ Христосъ на дявола измугъ, намъ, хрестянумъ, порядивъ, а діяволову державу изъкрышивъ (XVI ст. *НЄ* 226);

(характерний для диявола) диявольський: Такъ ся оболоци у вѣру твою изъ постомъ... и будетъ ти помучникъ Бугъ, тай изможетъ усе хытлянство дяволово (XVI ст. *НЄ* 37); Другая наука естъ за умъ и за норувъ дяволувъ (Там же, 102); мы бы были усѣ погибли за дѣло и за пе(ре)лесть дѣволову (Там же, 103).

Див. ще **ДИЯВОЛСКИЙ, ДІАВОЛИЙ.**

ДИЯВОЛСКИЙ, ДИЯВОЛЪСКЫЙ, ДИАВОЛСКИЙ, ДІАВОЛСКИЙ, ДЇАВОЛСКИЙ, ДЇАВОЛСКЫЙ, ДЇАВОЛСКЇЙ, ДИАВОЛСКИЙ, ДІЯВОЛСКИЙ, ДІАВОЛСКИЙ, ДЇАВОЛСКИЙ, ДИЯВОЛЬСКИЙ, ДІАВОЛЬСКИЙ, ДЇАВОЛЬСКЇЙ, ДЪЯВОЛСКІЙ, ДЬЯВОЛСКИЙ, ДЬЯВОЛЬСКИЙ, ДЯВУЛСКЫЙ, ДАВОЛСКИЙ *прикм.* Диявольский: а сє госпожа прєч(с)тая. Змиєва дьявольско(г) погӧбитєля. родила х(с)а (1489 *Чет.* 18 зв.); Съ чого тотъ папежъ великого богатства набылъ, и въ гордость дьяволскую поднесся (1582 *Посл. до лат.* 1125); откинмо помпу дияволскую, престанмо оплатковъ мертвыхъ (Там же, 1148); разорєниє вєликоє в ты(х) тєразнє(и)ши(х) часє(х) в законє нашє(м) ст҃омъ за навѣтомъ дияволъскы(м) чєрє(з) мєщаны Львовьскыє... дѣє(т)ся (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Але теперъ не толко Лютеранове, Калвинистове, але и... ебионитове, тройбожане и иные вси соборища дъяволскіє... суть противъ Рымскому папѣ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 161); Праздни(к) бо є(ст) тво(и) таковый нє хр(с)тіа(н)скій, алє діаво(л)скіи (п. 1596 *Виш.Кн.* 258); Али на сесе явилъ ся сынъ Божій, што бы росыпавъ дѣла дявулскыи (XVI ст. *НЄ* 61); єго ст҃аа мл(с)ть всє тръпи(т)... волєю своєю, боудоучи послоушє(н) Б҃оу ѡ(т)цю своємоу, а хотячи ѡ(т)коупити тръпєніє(м) свои(м) з҆ моци даво(л)скои в҆сѣ(х) вѣроующи(х) // в҆ нєго (XVI ст. *УЄ Трост.* 74-75); Смотри, як спочатку діавольская хитрость прєз старших противъ Богу нєзвитяжоному воюєт (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Июда выторгся на диявольскую волю краденым совѣтом(1608-1609 *Виш.Зач.* 214); Для того(ж) и мы... нє прєл҆щаймося діаволскими дѣлы (поч. XVII ст. *Пчела* 10); Які́и на о́нъ ча́съ дї́аволскіи покӧсы ст҃о́мӧ сємӧ Мӧжӧ зноси́ти приходи́ло (Вільна, 1620 *См.Каз.* 17); Пре́то ты чл҃вчє грѣхолюбы́віи, нє слӧхай ра́ди, и хитрои дї́аволскои зрады (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.); анєктанавъ... на́чалъ чарова́ть прєз діавольскіи зна́ки (серед. XVII ст. *Хрон.* 396 зв.).

Див. ще **ДИЯВОЛОВЪ, ДІАВОЛИЙ.**

ДИЯВОЛЪ, ДИЯВОЛЬ, ДИАВОЛЪ, ДІАВОЛЪ, ДІАВОЛЬ, ДІЯВОЛЪ, ДІАВОЛЪ, ДЪЯВОЛЪ, ДЯВОЛЪ, ДЯВУЛЪ, ДАВОЛЪ *ч.* Диявол, злий дух, біс, сатана: дꙗ́волы за тобо́ю я́вно хо́дѧтъ (1509-1633 *Остр.л.* 132); вывєль єго діаволь на гороу вєл҄ми высокоую (1556-1561 *ПЄ* 222); єдинь є(ст) // з҄мєжи вась дияволь (Там же, 371-371 зв.); оба(ч)тє с пи(л)ностю якъ спроти́вникъ ва(ш) дияволъ нє спи(т) (Острог, 1587 *См.Кл.* 5 зв.); яко Сынъ Божый сталсе чловѣкомъ, такъ ся тежъ дъяволъ покажетъ въ человѣцѣ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 150); Исъ сего евангелія видиме, кулкую муць дявулъ имаетъ надъ чл҃вкомъ (XVI ст. *НЄ* 34); а вунъ бывъ пришовъ, што бы выгнавъ дяволы вонъ изъ державы ихъ (Там же, 153); г҃ъ на(ш) і҃с х҃с свои(м) въстаніє(м)... дꙗ́вола звитꙗ́жи(л) пе́кло збоури(л) (XVI ст. *УЄ* №29519, 46 зв.); ангели которіе згрѣшили, то естъ діяволи, еще суду и караня за учинки свои не взяли (1603 *Пит.* 66); Якож діаволъ такъ уловил тую столицу западнюю, ижъ єй найпервей от патріарховъ оторвалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54); вмѣсто красносвѣтлой денницы, темный, мрачный и померклы, лукавый диявол преименован бысть (1608-1609 *Виш.Зач.* 216-217); Клєвє́тникъ: Ябєдни(к), потва́рца, зва́дца, бѣшо́стъ, лга́ръ, ѡбмовца, ѡболга́тєль, сикофа́нтъ, дѣдко, діа́волъ (1627 *ЛБ* 53); И діꙗ́волъ Кр(с)томъ єгѡ пораже́нъ, И по(д) нѡ́зѣ єгѡ вра́гъ пн҃ѣ по(д)ложе́нъ (Чернігів, 1646 *Перло.* 60); Гди грѣшная д҃ша найдет с того свѣта, тогди дияволъ при(и)де з великою грозбою, ко ней (серед. XVII ст. *Луц.* 546).

ДИЯВОЛЪСКЫЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДИЯВОЛЬ *див.* **ДИЯВОЛЪ.**

ДИЯВОЛЬСКИЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДИЯДИМА *див.* **ДІАДИМА.**

ДИЯКОВАТИ *див.* **ДЯКОВАТИ.**

ДИЯКОНСКИЙ, ДЇАКОНСКИЙ, ДЪАКОНСКИЙ, ДЬЯКОНСКІЙ, ДЯКОНСКИЙ, ДЯКОНИСКИЙ *прикм.* Дияконський: стихари два дъаконскихъ зъ бєлоє адамашки (1577 *AS* VI, 77); кн҃гня ма(р)я... ѹ мєнє заставила... стихари два дяконскиє (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118); Ѡраро(в) дяко(н)ски(х) два єди(н) кѹфтѣровы(и) а дрѹги(и) вышиваны(и) (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2); Гдє которы(и) з ва(с) діако(н)ски(и) стєпє(н) многолѣтны(м) искѹсо(м) // сщ҃еннодѣ(и)ства слѹжєбнаго по зако(н)нє прошо(л) (1598 *Виш.Кн.* 280-281 зв.); А иншіе вси убиры, такъ мой епископскій, яко и свещенническіе и дьяконскіе..., мають зостати въ церкви презъ мене збудованой (Луцьк, 1607 *АСД* I, 231); Фелоны прибылыє... Фєло(н) злотоглавѹ бѣлого... Стихаръ дияко(н)ски(и) пєрєроблєны(и) з Сакосѹ Гатласового тє(м)нолазѹрового (Львів, 1641 *Інв.Усп.* 52 зв.).

Див. ще **ДІАКОНОВЪ.**

ДИЯКОНЪ, ДИАКОНЪ, ДІАКОНЪ, ДЇАКОНЪ, ДІЯКОНЪ, ДЇЯКОНЪ, ДЇАКОНЪ, ДЪЯКОНЪ, ДЪАКОНЪ, ДЬЯКОНЪ, ДЯКОНЪ, ДАКОНЪ, ДЯКУНЪ, ДАКУНЪ *ч.* Диякон: а за ѹтра лєтѹргію, сь вьсѣми попми и дїяконми, колико и(х) бѹдє(т) ѹ монастирѹ,... да имаю(т) слѹжити (Сучава, 1514 *Cost.DB* 327); а на томъ правє духо(в)номъ были... ѳєдоро(в)скии по(п) и зѧ(т) ѳєдоро(в)ского дако(н) (Львів, 1552 *ЛСБ* 17); А при то(м) милии ѡ(т)ци діакони и д҃иаци, чтитє и справлѧйтє, гдє сѧ бѹдоу ѡписа(л) (Стрий, 1556 *Яв.ИЗ* 12); Въ той же церкви хочемъ мети двохъ дъяконовъ (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 237); Игнати(и) дияко(н) да(л) хлопца є(г) иоа(н)на ѡ(т) нєго(ж) грошє(и) ѕ҃ (Львів, 1588 *ЛСБ* 91, 3); в презвитєры в диаконы и в по(д)яки в чѹжую парафѣю посщ҃ати... нє має(м) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); А слузи сутъ, котрыи вѣруютъ и даютъ слово на службу, то сутъ владыци, попове, дякуны (XVI ст. *НЄ* 138); нє могли сѧ спроти́вити, за злє собѣ ма́ючи, жє ихъ дꙗ́коунъ пєрєпира́єтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 24); у мене Леонтия дякона узели... сукню верхнюю (Володимир, 1612 *АрхЮЗР* 1/VI, 410); Тогды́... проти́въ Єдиновѡ́лникомъ Єреті́кѡмъ поста́вившисѧ, єщє Мнї́хомъ про́стымъ бѹ́дѹчи, Кли́росѹ Ц҃ркви Кѡ(н)стантінопо́лской причте́нъ быва́єтъ, по́тымъ Діа́коно(м) и Орфанотро́фомъ, то́ єсть, ни́щихъ корми́тєлємъ въ не́й поставлꙗ́єтсѧ (Київ, 1627 *Тр.* 620); А оста́тнїй мєжи тыми мєн҄шими сте́пєнь єстъ свѣщєно́сцовъ: тыхъ повин҄-

ность єстъ при бо́лшихъ слу́га́хъ цр҃ковныхъ яко при и по(д)діаконе(х) и ді́яконахъ, коли оу ольтара́ слу́жать бы́ти прито́м'ными (Львів, 1645 *О тайн.* 131); нале́жит' присту́па́ти до причащені́а Бж(с)тве́нныхъ Та́инъ, з' глу́бо́кимъ смире́ні́ем',... и оушанова́ні́емъ, яко вола́єтъ Ді́а́конъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 914).

ДИЯКЪ *див.* **ДЯКЪ.**

ДИЯМЕНТОВЫЙ, ДІАМЕНТОВЫЙ, ДЇАМЕНТОВЫЙ, ДЇАМЕНТОВЫЙ, ДЪЯМЕНТОВЫЙ *прикм.* **1.** (*оздоблений діамантами*) діамантовий: дру́ги(и) клє(и)но(т) у которо(м)... было табличо(к) дъямє(н)товы(х) чотыри ру́би(н)ко(в) чотыри (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 130); отдали ...шафер белый, над тым крижик дияментовый, сем дияментов немалых попрек перегородили (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 426); **камень дї́аментовый** *див.* **КАМЕНЬ.**

2. *Перен.* Міцний, твердий, як діамант: Але твє́рдшії нѣжъ Дї́аме́нтовый, на ка́мени вѣры мо́цнѡ оутвє́рженый філя́ръ сєи (Вільна, 1620 *См.Каз.* 17); У насъ старои правовѣрной России нѣмашъ упору, едно статечность діаментовая (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 319).

ДИЯМЕНТЪ, ДИАМЕНТЪ, ДИЯМЕНЪТЪ, ДЫЯМЕНТЪ, ДЫАМЕНТЪ, ДИАМЕНТЪ, ДІАМЕНТЪ, ДІАМЕНЪТЪ, ДЇАМЕНТЪ, ДЕЯМЕНТЪ *ч.* (*слат.* diamas, *гр.* 'αδάμας) діамант, брильянт: Пєрстєнєи з шаѳѣри, з ру́бинми, з шмарагды, з острими дыа́мєнты и с табличастыми в҃і ([1558] *AS* VI, 213); в то(и) же скринє... бы(л) ла(н)цу́хъ золоты(и)... клє(и)ното(в) чотыри з ро(з)маитыми камє(н)ми дыямє(н)то(м) шафѣро(м) (Володимир, 1572 *ЖКК* 24); чєтвєрты(и) пє(р)стє(н) з диамє(н)то(м) ѡстры(м)... пяты(и) пє(р)стє(н) з дияменътомъ с табли(ч)кою (Володимир, 1579 *ЖКК* I, 130); други(и) пєрстє(н) золоты(и), з диямє(н)томъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 119); у на(с)... взяли напро(д) клє(и)ното(в) три..., в третє(м) дєямє(н)то(в) чєски(х) ки(л)ка (Володимир, 1599 *ТУ* 231); змешкавши бовѣ(м) в' ѡ́но(м) ѡгни ча́съ нєма́лый, та(к) з него вы́шли бє(з) жа́дноє шко́ды вла́снє я́ко кг(д)ы бы то прє(з) со́нъ кто тє(р)пѣлъ. а на(д)то, во́лосы кото́рыє соу́ть оу на́съ найсла́бшєє створє(н)є, и тыє тогды́ на(д) діамєн'тъ были мо(ц)нѣйшими (Острог, 1607 *Лѣк.* 23); Виде́ні́ем же, наслажда́єт'ся... ѡ(т) камєні́й мнѡ́гоцѣнъныхъ, діамєнътѡ(в) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21); цоркамъ двомъ... по пары подушокъ и по перстенку; одной з рубиномъ, а другой з диаментомъ, и тканку перловую отказую (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 508); Павелъ естъ филяръ // церкве, камень надъ желѣзо и надъ діаментъ твердѣйшій (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 441-442); Адама́нтъ: Ді́а́мєнтъ, або твєрды́й, нєу́житы(и), алма(з) (1627 *ЛБ* 172); Панъ Юрє(и) Макаровичъ... пограби(л) ...Пєръстєнъковъ три золотыхъ з дияменътами (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.); *У порівн.*: Хи́ба бы хто,... та́къ твєрды́мъ бы́лъ я́къ Ді́амє(н)тъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. I), 3 ненум.); *Образно*: Гды золотомъ погоржа́єшъ, а Правосла́вно Каѳоли́чєску́ю нау́ку лю́бишъ. Єстєсь и Дї́аме́н'томъ гды пєрєшко́ды и кло́поты за шко́лы тєрпли́вє зно́сишъ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

ДИЯТИ *див.* **ДѢЯТИ.**

ДИЯТИСЕ *див.* **ДѢЯТИСЯ.**

ДИЯТИСЯ *див.* **ДѢЯТИСЯ.**

ДИАВОЛОВЪ *див.* **ДИЯВОЛОВЪ.**

ДИАВОЛСКИЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДИАВОЛЪ *див.* **ДИЯВОЛЪ.**

ДИАКОНЪ *див.* **ДИЯКОНЪ.**

ДИАМЕНТЪ *див.* **ДИЯМЕНТЪ.**

ДИАТИСЕ *див.* **ДѢЯТИСЯ.**

ДИАТИСА *див.* **ДѢЯТИСЯ.**

ДІАБОЛЪ *див.* **ДАБОЛЪ.**

ДІАВОЛИЙ, ДЇАВОЛИЙ, ДЇАВОЛИЙ, ДЬЯВОЛИЙ *прикм.* **1.** *(який належить дияволові)* дияволів: потре́ба остєрєга́тися того, абы... по(д) пла́щикомъ зго́ды нє в'па́лъ хто в' сѣть ді́аволю (Острог, 1598 *Отп.КО* 6); погаси́лы вся стрѣлы лоука́ваго распале́нныя, и всю крѣпость ді́аволю разру́шили; и посмѣ́алися з нє́го, яко з нє́мощного робака (Почаїв, 1618 *Зерц.* 57 зв.); всю крѣпо(ст) ді́аволю... звѣтяживъ и порази́въ ца́рство, и дєржа́ву ді́аволю, и в' запу́стѣні́є вѣчноє положи́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 63 зв.).

2. *(характерний для диявола)* диявольський: помыслилъ црь дьяволимъ наоучѣниємъ (1489 *Чет.* 180 зв.).

Див. ще. **ДИЯВОЛОВЪ, ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДІАВОЛСКИЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДІАВОЛСКЇЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДІАВОЛСКЫЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДІАВОЛЪ *див.* **ДИЯВОЛЪ.**

ДІАВОЛЬ *див.* **ДИЯВОЛЪ.**

ДІАВОЛЬСКИЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДІАВОЛЬСКІЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДІАДЕМАТЪ *ч.* (*гр.* διάδημα) те саме, що **диадима** у 1 знач.: Алє ани дїадє́мата а́лбо коро́ны, которы(х) хр(с)тїа́нє в' прїшломъ вѣкꙋ прїймꙋтъ, сꙋть // крєатꙋрами, и хто то твєрди́тъ, злє мо́ви(т) (Вільна, 1627 *Дух.б.* 65-66).

ДІАДИМА *див.* **ДИАДИМА.**

ДІАДІМА *див.* **ДИАДИМА.**

ДІАКОВАТИ *див.* **ДЯКОВАТИ.**

ДІАКОНИССА *ж.* (*стп.* dyjakonissa, *лат.* diaconissa) (*у католиків*) монахиня, черниця, законниця: Бож. Златоустый, на выгнанье идучи, мовитъ до своихъ діакониссъ: "хто колвекъ поневолне будетъ поставленъ... и жаднымъ того любоначаліемъ шукати не // будетъ, за зезволенемъ всѣхъ, тому головы ваша подклонѣте, якъ (мнѣ) Іоаннови, во всемъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 744-745).

ДІАКОНОВЪ *прикм.* Дияконів: ставшє обли(ч)нє ѡстапко и(з) жєною своєю діаконскаа лу(ч)чинаа мару(х)на доброволнє ставши вси вызнали и(ж)... ѡстапко з мару(х) (пошкоджено — *Прим.ред.*) діаконовою продали имѣнѧ лазорєви (Львів, 1578 *Юр.* 3 зв.).

Див. ще **ДИЯКОНСКИЙ.**

ДІАКОНСКИЙ *див.* **ДИЯКОНСКИЙ.**

ДІАКОНСТВО *с.* (*сан диякона*) дияконство: римлѧ́нє на дїа́кон'ство и на прєзвитєр'ство в'стꙋпꙋючи(м) опꙋща(ти) жо́ны росказую(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 220); Ѡста́токъ порѧ(д)ковъ црковных а звлáща ты́хъ котóрыє... тылько самы́мъ єп(с)помъ налє́жатъ, то єст роукоположє́нїѧ, на сщєнъство, на дїа́ко(н)ство,... //...то найдоу́єтсѧ в ста́ры(х) поданъѧ́хъ црковныхъ (Острог, 1606 *Нал.Мол.* 3 зв.-4).

ДІАКОНЪ *див.* **ДИЯКОНЪ.**

ДІАКЪ *див.* **ДЯКЪ.**

ДІАКЬ *див.* **ДЯКЪ.**

ДІАЛЕКТИКА *див.* **ДИАЛЕКТИКА.**

ДІАЛЕКТИКЪ *ч.* (*полеміст*) діалектик: За́сь взѧ́вши кє́ли(х) да́лъ имъ мо́вачи: Пїйтє з' нє́го всѣ... А нє придава(л) овои софѣстикѡ(в) лапа́чки, гдє́ тѣло та́мъ и кро́въ. Што є́стъ Дїалє́ктикѡ(в) по(д)стꙋпный и фалє́чный за́мѣтъ або лапа́чка (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 213).

ДІАЛЕКТИЦКИЙ, ДЇАЛЕКТИЦКІЙ *прикм.* Те саме, що **диалектичний**: Што всє́ тєрпатъ, жє́ сѧ оуда́ли бо́лшє за свѣцкою Дїалєктицкою вѣдомостю и оумѣєтностю, анѣжли за дховною Црко́вною... Фїлосо́фїєю (Київ, 1613 *Гр.Сл.* 202); Алє однымъ ра́зомъ надꙋвшисѧ го́рдостю и ма́рною дꙋмою, што́ нє по(д)лагáє(т) по(д) дїалєкти́цкїи оусилова́нѧ прєвротныи, якъ гнилоє и збꙋтвѣлоє ѡ(т)кида́ю(т) з' вєли́кимъ знєважє́нїємъ (Там же, 221); Анѣ бо́вѣ(м) з' Єв(г)лїа то́є нє по(д)пира́єтъсѧ, анѣ дїалєкти́цкою твоєю наꙋкою (Там же, 300).

Див. ще **ДІЯЛЕКТИЧЕСКИЙ.**

ДІАЛЕКТІКА *див.* **ДИАЛЕКТИКА.**

ДІАЛЕКТЪ, ДЇАЛЕКТЪ *ч.* Мова, розмова: Который то Діалогъ первѣй былъ по Єллинску написалъ а потомъ его на простый діалектъ перевѣлъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 50); Повѣдаю(т) тыє которые пи́шоу(т) ѡ зѣлѧ(х) ижъ єстъ квѣто(к) которомꙋ имѧ єстъ Filins antepatrem рꙋскы(м) дїалє́кто(м) выкладáючи значи(т) снъ прє(д) ѡ(т)цє(м) або прє́ждє ѡ(т)ца (поч. XVII ст. *Проп.р.* 252 зв.); Дїалєктъ в' звыклой шко́лной розмо́вѣ Славє́нскїй мєжи тщáтєлми по(д) карáнємъ захо́ванъ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 3); розныхъ дїалєктовъ в нашо(и) школѣ ꙋчити бꙋдꙋтъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 85); Єднакъ вє(д)лꙋгъ си́лъ мои(х),... якимъ ко́лвєкъ про́мєнемъ, в' то́мъ дїалєктѣ рꙋскомъ, свѣтꙋ ѡб'ѧснаю (Львів, 1642 *Бут.* 3); тáѧ ...Кни́жечка... Дїалє́ктомъ Рꙋскимъ // прє(з) Дрꙋкъ свѣтꙋ пꙋбликꙋєтсѧ (Київ, 1645 *Собр.* 1 зв. 2 ненум.).

ДІАЛОГЪ *див.* **ДИАЛОГЪ.**

ДІАМЕНТИКЪ *ч.* Малий діамант, діамантик: та(м) жє пє(р)стє(н)ко(в) золотыхъ три. ωди(н) бо(л)ши(и) з шмє(л)цє(м) и чты(р)ма діамєнтиками, дрꙋги(и) мє(н)ши(и) з ту(р)кꙋсо(м), трéти(и) з діамє(н)тико(м) бѣлымъ чє(с)ки(м) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 262).

ДІАМЕНТОВЫЙ *див.* **ДИЯМЕНТОВЫЙ.**

ДІАМЕНТЪ *див.* **ДИЯМЕНТЪ.**

ДІАНЇЄ *див.* **ДѢЯНИЄ.**

ДІВІТІСЕ *див.* **ДИВИТИСЯ.**

ДІВІЙ *див.* **ДИВЫЙ.**

ДІВНО *див.* **ДИВНО.**

ДІВНѢШИЙ *див.* **ДИВНѢЙШИЙ.**

ДІВО *див.* **ДИВО.**

ДІВОВАТИ *див.* **ДИВОВАТИ.**

ДІВОВАТИСЯ *див.* **ДИВОВАТИСЯ.**

ДІҐНѢТАРСТВО *див.* **ДИҐНИТАРСТВО.**

ДІҐНИТАРСТВО *див.* **ДИҐНИТАРСТВО.**

ДІҐНИТАРЪ *див.* **ДИҐНИТАРЪ.**

ДІДАСКАЛЪ *див.* **ДИДАСКАЛЪ.**

ДІЕЦЕЗІЯ *див.* **ДИОЦЕЗИЯ.**

ДІЖКА *ж.* Діжка: cadus діжка бо(ч)ка (I пол. XVII ст. *Сем.* 41).

ДІКИЙ *див.* **ДИКИЙ.**

ДІКІ *див.* **ДИКИЙ.**

ДІКЦІОНАРЪ *див.* **ДИКЦИОНАРЪ.**

ДІКЫЙ *див.* **ДИКИЙ.**

ДІЛАЦІЯ *див.* **ДИЛЯЦИЯ.**

ДІОПТРА *див.* **ДИОПТРА.**

ДІОЦЕЗІЯ *див.* **ДИОЦЕЗИЯ.**

ДІОЦЕСІЯ *див.* **ДИОЦЕЗИЯ.**

ДІПТИХЪ *див.* **ДИПТИХЪ.**

ДІРА *див.* **ДѢРА.**

ДІСКОСЪ *див.* **ДИСКОСЪ.**

ДІСКУРСЪ *див.* **ДИШКУРСЪ.**

ДІСПЕНСАЦЇЯ *ж.* (*стп.* dyspensacyja, *лат.* dispensatio) звільнення від певного церковного правила: Нѣкгды діспєнсáцїй нє позвóлѧно в' ꙗ́снє прикáзаны(х) рѣча(х) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 252).

ДІСПОЗИТОРЪ, ДЫСПОЗИТОРЪ *ч.* (*стп.* dyspozytor, *лат.* dispositor) управитель, розпорядник маєтку: которꙋю [волю] в дꙋховници ω(с)та(т)ни(м) тєстамє(н)томъ запєчатова(л) и спорядити вєлѣлъ шафа(р)ми и вѣ(р)ными ды(с)позито(р)ми тисячє(и) по(л)торы золоты(х), которы(х) ωнъ... на наꙋку и на цвичє(н)є дѣтокъ... ωфѣровалъ (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1); ω(т)... пн͠а Петра Конашєвича Сага(и)дачно(г)... вє(д)лє ꙋподобанъя и ω(с)та(т)нєє воли оного, которꙋю в дꙋховницы ω(с)та(т)нимъ тє(с)тамє(н)томъ запєчатовалъ и спорядити вєлѣлъ шафаровъ и вѣ(р)ныхъ діспозиторωвъ тисячє(и) по(л)торы золоты(х),... на школу братъства лво(в)ского ...ωфѣровалъ (Львів, 1622 *ЛСБ* 490, 1).

ДІСПУТАЦІА *див.* **ДИСПУТАЦИЯ.**

ДІСПУТАЦІЙНЫЙ *див.* **ДИСПУТАЦІЙНЫЙ.**

ДІСПУТАЦІѦ *див.* **ДИСПУТАЦИЯ.**

ДІСПУТОВАТИ *див.* **ДИСПУТОВАТИ.**

ДІСПУТОВАТИСѦ, ДЇСПУТОВАТИСѦ, ДЫСПУТОВАТИСЯ, ДЫСПУТОВАТИСЕ *дієсл. недок.* (*стп.* dysputować się) (з ким, о чім і без додатка) диспутувати, сперечатися: в царогороде молодымъ будучи посла папеского слышалъ дыспутуючисе з барлаемъ чернцомъ о папескимъ преложеньстве (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 286); а ку тому же тежъ вы не такъ на нихъ, яко Рымляне, напираете,... не дыспутуетеся зы ними, — а... и сами ничого не розумеете, протожъ васъ по одному ловятъ (Вільна, 1599 *Ант.* 975); Противоположéнїє: Нєдоꙋмѣ(н)є, противорѣчїє, противéнство слóвомъ, рéчъ тáа ω котóро(и) сѧ дїспꙋтꙋютъ (1627 *ЛБ* 102); Сѫстѧзáюсѧ: Діспꙋтꙋюсѧ поспóлꙋ, выпы́тꙋюсѧ взáємъ (Там же, 129).

Див. ще **ДИСПУТОВАТИ.**

ДІТИ *див.* **ДѢТИ.**

ДІТИНА *див.* **ДИТИНА.**

ДІТИННЫЙ *див.* **ДИТИННЫЙ.**

ДІТІНА *див.* **ДИТИНА.**

ДІТКО *ч.* Дідько, біс, чорт, сатана: diabolus ді(т)ко (I пол. XVII ст. *Сем.* 71); чор(т), ді(т)ко, бі(с), сатана (Там же, 115).

ДІЯВОЛОВЪ *див.* **ДИЯВОЛОВЪ.**

ДІЯВОЛСКИЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДІЯВОЛЪ *див.* **ДИЯВОЛЪ.**

ДІЯКОВАТИ *див.* **ДЯКОВАТИ.**

ДІЯКОНЪ *див.* **ДИЯКОНЪ.**

ДІЯКЪ *див.* **ДЯКЪ.**

ДІЯЛЕКТИЧЕСКИЙ *прикм.* Те саме, що **диалектичный**: А тое примушене отъ васъ же самыхъ причину, презъ розмаитые и выдворные опиніе реторицкихъ, діялектическихъ и софійстійскихъ студей, имъ подаетъ (1603 *Пит.* 105).

Див. ще **ДІАЛЕКТИЦКИЙ.**

ДІАВОЛИЙ *див.* **ДІАВОЛИЙ.**

ДІАВОЛСКИЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДІАВОЛЪ *див.* **ДИЯВОЛЪ.**

ДІАДИМА *див.* **ДИАДИМА.**

ДІАКОНЪ *див.* **ДИЯКОНЪ.**

ДІАМЕНТОВЫЙ *див.* **ДИЯМЕНТОВЫЙ.**

ДЛАВИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dławić) (*кого*) убивати: Въ поляхъ дикихъ коло шляховъ Муравскихъ татаръ длавилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 92).

ДЛАНЬ *ж.* (*цсл.* длань) долоня: сотворитєль ... дєржить дланию всє створѣньє (1489 *Чет.* 322 зв.); пєсокъ дла то(г) ѡ(н) тако назва(н) єсть что єгда єго трє(м) на длани, тогда в нємъ нѣкаа острость слыши(т)са (XVI ст. *Травн.* 495).

Див. ще **ДЛОНЬ, ДОЛОНЬ, ДОЛОНЯ.**

ДЛОНЬ *ж.* (*стп.* dłoń) долоня: палма длон (I пол. XVII ст. *Своб.* 23).

Див. ще **ДЛАНЬ, ДОЛОНЬ, ДОЛОНЯ.**

ДЛУБАЧЪ *ч.* (*стп.* dłubacz) (*той, хто пояснює церковні тексти*) тлумач: Вѣдаю жє и тѹтъ длѹбачъ писма стгѡ Кр(с)тѹ стмѹ оуволочаючи рєчєтъ: ижъ тотъ листъ, ани Павла стгѡ єстъ, ани такъ тыи слова в нємъ брмАтъ. Понєважъ самыи... // Библийныи тлѹмачи свѣдчатъ ижъ тотъ ли(ст)... нигдє са тєпєръ по Жидовскѹ нє найдѹєтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 278-279).

ДЛУГИЙ *прикм.* (*стп.* długi) довгий: Za toiu horodneu weża dłuhaja, kotoruju robył kniaz Iłyja (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 19).

Див. ще **ДОЛГИЙ.**

ДЛУГО *присл.* (*стп.* długo) довго: илє било моци и си(л) старалє(м)сє аби братА вашєй мл(с)ти зара(с) били ѡ(т)правлєни ѡ(т) єго г(с)пдркои мл(с)ти алє за нєдос)та(т)кѹ ска(р)бѹ... мѹсєли та(к) длѹго сє заба(в)вити (!) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, 1).

Див. ще **ДОЛГО.**

ДЛУГОДЕНЬСТВИЄ *с.* Довголіття: Поч(с)тномѹ бра(т)ствѹ нашєму... здравия и длѹгодньствия вм(с) на многиє лѣти зы(ч) яко самъ собѣ (Снятин, 1607 *ЛСБ* 418).

ДЛУГШИЙ *прикм. в. ст.* (*стп.* długszy) довший, триваліший: бачачи то, ижъ ани коро(т)ши(и), ани длу(г)ши(и) тє(р)ми(н) для наступуючи(х) тє(р)миновъ и актовъ грани(ч)ны(х), до єксъпєдиѡванъя урядовы моє(му) налєжачихъ, тє(р)мину то(г)[о] прєфиксия нє // можє(т) бытъ ѡ(з)начона (Горошки, 1643 *ДМВН* 230-231).

Див. ще **ДОЛШИЙ.**

Пор. **ДЛУГИЙ.**

ДЛУГЪ, ДЛУХЪ *ч.* (*стч.* dluh, *стп.* dług) борг, довг: sobi lisze dłuch odnesu Ta horsczki tote ponesu za tobóiu (Яворів, 1619 *Гав.* 18); до того быдла подданыхъ своихъ прикупилъ собе и еще болшей быдла у челяди войсковои розных особъ, и за длуги набралъ, що му было винно в обози (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616).

Див. ще **ДОЛГЪ.**

ДЛУЖЕЙ *присл. в. ст.* (*стп.* dłużej) довше: нє могѹ длѹжєй бавитиса Мѣйса добрє я прєчъ идѹ (к. XVI ст. *Розм.* 6 зв.); чєкалъ бымъ длѹжєй лєчъ мя потрєба примѹшаєть (Там же, 65 зв.); зычачи того, абы по(з)ваная, длужє(и) ты(х) кгрунъто(в) вла(с)ны(х),... заживала, нє чєкаючи вѡ(д)лугъ права и тє(р)мины або стопъни правъныє поминувъши, заєхавъши по(д) самоє мєсто // Лєщинъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 193-194).

Пор. **ДЛУГО.**

ДЛУЖИТИСЯ *дієсл. недок.* (*стп.* dłużyć się) (*кому*) (*ставати боржником*) боргувати: Koli choczesz harast służy Chot sia y szynkarkom dłuży (Яворів, 1619 *Гав.* 17).

ДЛУЖНИКЪ *ч.* (*стп.* dłużnik) боржник: листъ ѡ напоминаню длѹжнико(в) (к. XVI ст. *Розм.* 63); того то зраицу и длу(ж)ника Мошка,... помєнєны(и) Ки(р)ко(р)... шука(л) ча(с) нємалы(и) бли(з)ко лє(т) трє(х) (Володимир, 1600 *ТУ* 232).

Див. ще **ДОЛЖНИКЪ.**

ДЛУХЪ *див.* **ДЛУГЪ.**

ДЛЪГІЙ *див.* **ДОЛГИЙ.**

ДЛЪГО *див.* **ДОЛГО.**

ДЛЪГОТА *див.* **ДОЛГОТА.**

ДЛЪГЪ *див.* **ДОЛГЪ.**

ДЛЪГЬ *див.* **ДОЛГЪ.**

ДЛЪЖЕНЪ *див.* **ДОЛЖЕНЪ.**

ДЛЪЖЕНЬ *див.* **ДОЛЖЕНЪ.**

ДЛЪЖНИКЬ *див.* **ДОЛЖНИКЪ.**

ДЛЪЖНІКЪ *див.* **ДОЛЖНИКЪ.**

ДЛЯ, ДЛѦ, ДЛѢ *прийм. (з род.)* **1.** *(виражає відношення мети)* для, задля: а длѧ лє(п)шии справє(д)ливости просили є(с)мо пана дми(т)ра алєкса(н)дровича штобы пєча(т) свою приложи(л) к сємꙋ моємꙋ ли(с)тꙋ (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5); А для лѣпшого потверженья и помноженья мѣста... даровалъ... вси клѣтки и ятки мясные (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); ино ѡнъ здѣсѧ приєхалъ длѧ посполитого дєла ихъ (Львів, 1524 *AS* III, 266); попа низащо нє имаєтє ани в домы свои ꙋ дни нєдє(л)ныи... для благословєния хлѣба нє призываєтє (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); мы... длѧ вывєданьѧ тоє рєчы и забийства... кнѧзѧ Ярославова посылали тамъ..., людєй вєры годныхъ, ꙋрадниковъ нашых значны(х) (Вільна, 1565 *AS* VI, 279); єго кролє(в)ская мл(ст) тую помєруволо(ч)ную на всихъ зємляхъ и на вси(х) подданы(х) постановити рачи(л) для ро(з)множє(н)я пожитко(в) свои(х) (1566 *ВЛС* 39 зв.); просилъ, абы Ваша Милост в том тєпєрєшнєм часє нєбєзпєчном,... рачил сєздє // зьєхати, длѧ ѡбороны часꙋ нєбєзпєчного (Вінниця, 1569 *AS* III, 323-324); Пришли тєжъ пото(м)..., в тыє сторони прꙋ(с)кого моря, для внꙋтръни(х) а домовы(х) робо(т) а(л)бо воє(н) (1582 *Кр.Стр.* 59); длѧ лѣпшєи вѣры злєцилисмы тóє оповѣданьє нáшє особѣ пéвной спосро(д)кꙋ сєбє дєпꙋтовáной (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 35); для лѣпшой вѣры имя моєю рꙋкою по(д)писáлємъ (к. XVI ст. *Розм.* 70); то они для спасенія душъ людских вчинити мѣли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 25); До которой нивы, для лѣпшей ведомости, посылалисмо присежъного Данила (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 6); тóтъ пришóлъ до нєго длѧ оуздоровлéнѧ: а нє бы́лъ припꙋщєнъ до ро(з)мóвы (Вільна, 1627 *Дух.б.* 7); для лѣпшєи вѣры рꙋками ся своими по(д)писꙋємо (Львів, 1645 *ЛСБ* 1058, 9); Тóй Бг҃ъ на зємли яви(л)сѧ види́мы(м) з҄ бо(з)кои любвѣ сво(и), Длѧ ми́лости душѣ мои (Чернігів, 1646 *Перло* 74 зв.); дворъ для знаку спалили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 113); зо всѣхъ звѣрáтъ возми по пáрѣ длѧ рожáю абы нє ги́нꙋли самєцъ и сами́ца (серед. XVII ст. *Хрон.* 15); Па(н) Микола(и)... Староста Чєръкасъки(и)... для вписаня до книгъ... подалъ Лявъдꙋмъ... на Сє(и)микꙋ // тꙋтошни(м) (Житомир, 1650 *ПВКРДА* II-3, 50-51);

на: а то Єго Милость ꙋчинил длѧ прозбы и жєданѧ нашого (Володимир, 1533 *AS* III, 448); ꙋчыню тоє длѧ прозбы вм(с) тымъ способомъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 74); А длѧ пáмати... Пáпѣ(ж) Лéо... табли́ци в҄ Црк҃ви... постáвилъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 148).

2. *(виражає відношення причини)* через: пишєш: штож длѧ всѧкоє потрєбизны зємскоє, а наболєй ...слꙋжбы нашоє, кн‹ѧ›зѧ Ивана єси на тот рок к нам нє ѡтпустил (Вільна, 1506 *AS* I, 133); ино мы для таковог ихъ впаду, въ томъ имъ ласку и жалоание нашо вчинили (Краків, 1507 *АЮЗР* II, 117); кнáжна... розꙋмѣла, ижє бы ѡны длѧ нєдостаткꙋ мꙋсѧ(т) пристꙋпити до оунѣи (1509-1633 *Остр.л.* 131); длѣ втискоу, которїи маю(т) ѡ(т) моц пога(н)ски(х),... здалосѧ є(ст) на(м) слꙋшно то(т) ми(р) и покои вичнїи ѡ(т)новити (Гирлов, 1518 *Cost.DS* 491); И мы сꙋдьи... водлє ѡбычаѧ права статꙋтꙋ... дали єсмо поводкꙋ доводꙋ кназю Василью... длѧ нєстаньѧ кнѧзѧ Андрєѧ (Ковель, 1537 *AS* IV, 111); Тыє вси зємѧнє и люди и(х) вси хотѧ и въ сєлєхъ мєшъкають а прє(д)сѧ длѧ пополохꙋ ѡтъ татаръ лєтє а зимє в домохъ вмєстє живꙋтъ (1552 *ОЖЗ* 128); и сталасѧ розность мєжи жиды длѧ ѡныхь словь (1556-1561 *ПЄ* 391); пан Алєксандро Семашко, не ведаю для якое причины, в томъ проволоку чинит, на веселю быт не хотел (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 127); с тои пото(м) вєлико(с)ти для тѣ(с)но(с)ти грани(ц) почали ся мєжи собою єдєнъ з дрꙋгого ꙋти(с)кати (1582 *Кр.Стр.* 53 зв.); мáєть по нєго посла(ти) зара(з) и довѣдати(с) причины, для которое не пришолъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3 зв.); В трєтє(м) стихꙋ

замыкаѥ(т)сѧ причина, длѧ которое патрїархꙋ о(д)бѣгъши папежꙋ поклонилисѧ єстє (1598 *Виш.Кн.* 293 зв.); снове... яковли кды прїехавши въ єгипє(т) барзо сѧ фрасовали и боѧли для великого голодꙋ, и длѧ нєдостаткоу инши(х) речїй (поч. XVII ст. *Проп.р.* 152); Щасливый живо́тъ въ кото́ро(м)сѧ втѣлити рачил, И длѧ грѣха по́длость нашꙋ, нє перєбачилъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 74); не можетъ ѣсти для той причины, ижъ естъ хоръ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 593); Нєво́лникъ длѧ бо́ѧзни до́броє чинитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 29); теди для пихи... зверженъ з неба ажъ до гарачого пекла (серед. XVII ст. *Луц.* 525); а такъ длѧ вєликости людꙋ лє(д) сє проломилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 422);

через, від, зі: И такъ для встыду почали мясо ѣсти и по сей день ядят (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33); Пото́мъ то́тъ Арїй... оумєръ: а оучнєвє его длѧ встыдꙋ поꙋтѣкали (Київ, бл. 1619 *О обр.* 16); єслибы якїй грѣхъ смєр'тєльный оумыслнє на исповѣди замо́лчалъ длѧ встыдꙋ, альбо нє(д)бал'ства своєго, то(г)ды маєт'сѧ зно́вꙋ исповѣдати (Львів, 1645 *О тайн.* 75).

3. *(виражає об'єктні відношення) (вказує на особу, предмет і т.ін., в інтересах яких щось здійснюється, відбувається, яким що-небудь призначається) (у препозиції)* для, заради: За три кони, што покупилъ на потребу для сторожи мытное, 13 копъ грошей далъ (1521 *АЛРГ* 172); Єго Милость..., напротивкꙋ кождого нєприѧтєлѧ нашого ся застановливаєтъ, горла и розлитьѧ крови и статков своих нє лютꙋючи длѧ нас годподарѧ и панствъ наших (Вільна, 1529 *AS* III, 342); Прото жєдаєм Вашоє Милости брата... нашого, абы Твоѧ Милость рачил то длѧ нас вчинити (Вільна, 1538 *AS* IV, 132); бл(с)вєни єстє коли людє нєнавидѣти боудоуть ва(с) //... и посоромьтать имѧ вашє яко бы з'ло д'лѧ сна члчьска(г)[о] (1556-1561 *ПЄ* 234 зв.-235); Маѥ(м) надєю и(ж) єго мл(с)ть для на(с) то ꙋчини(ти) рачи(т) (Хуші, 1558 *ЛСБ* 27); которое [вєзєнє] я длѧ хри(с)та тєрплю (II пол. XVI ст. *КА* 479); а то чини(т) ѡ(д)но длѧ масочрєвохо(т)ного //, и дрꙋгоє длѧ тꙋръкинѣ красноє (п. 1596 *Виш.Кн.* 252 зв.-253); Гамуйся, для Бога, (пане) Ѳиляплете! (Вільна, 1599 *Ант.* 947); са(м) добр³во(л)нє принѧ(л) моукꙋ ѡ(т) ни(х) длѧ на(с) грѣшны(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 167); Не человѣкъ для суботы, але субота естъ для человѣка поставленна (1603 *Пит.* 72); нє пришоль ѧмь длѧ здоровы(х) алє длѧ хворы(х) которыи потрєбоують лѣкарства (поч. XVII ст. *Проп.* 2 зв.); Хс ннѣ длѧ на(с) рачилсѧ народити, Всѣ(ж) ємꙋ за то хотѣмо вдѧ(ч)ными быти (Львів, 1616 *Бер.В.* 68); рома(н) з мило(с)ти сыно(в)ско(и) кꙋ цє(р)кви и послꙋги свои для рєчи Посполито(и) офирꙋючи єха(л) с ко(н)дициєю абы ꙋ дворꙋ ...мєшъка(л) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 25); Що Кролєвичъ Тєба(н)скїй злоты(м) влосо(м) справилъ То́жъ ты Фєбє Патро́ном': бо(с) сѧ длѧ ни(х) вслави(л) (Київ, 1632 *Євх.* 303); Раны мои бєзгрѣшныи, я длѧ мл(с)ти вашєи ба(р)зо зранєнъ (Чернігів, 1646 *Перло* 153); тєпєръ єстє(с) мы яко стайнѧ або загоро́да кото́рыѧ єсть то́лко длѧ ско́тꙋ оучинєнна (серед. XVII ст. *Хрон.* 7); **длѧ имене** *див.* **ИМЯ.**

(у постпозиції) ради, заради: мало наидємъ ты(х) штобы члвка для истꙋпилъ своє(г) ч(с)тного стольца на понижѣниє (1489 *Чет.* 52).

4. *(виражає означальні відношення) (вказує на призначення предмета для чогось)* для (чого): Сєкира длѧ рꙋбанѧ ѡловꙋ (!) (1552 *ОВін.З.* 131 зв.); въ сеняхъ огниско для робеня ести (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 369); ꙋчынить тꙋ мѣстцє пляцъ рꙋмъ для полмисковъ (к. XVI ст. *Розм.* 13); Та(м) жє и шко́ла для наꙋкъ грє(ц)каго и словєнъского єзыка єстъ ꙋфꙋнъдована (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44); А до того и дрꙋка(р)ню для ро(з)множеня... Книгъ Црковны(х) и шко(л)ны(х) наукъ за сꙋмꙋ нємалꙋю выдвигнꙋли (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); въ рєчахъ рємєсницкихъ, домъ єсть длѧ мєшка(н)ѧ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 167);

від: ѡбрꙋсъ вєлики(и) взорꙋ адама(ш)кового ты(м) ся прыкрываєтъ прєстолъ для порохꙋ (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 76).

Див. ще **ДѢЛЯ.**

ДЛЯ ТОГО, ДЛѦ ТОГО, ДЛЕ ТОГО, ТОГО ДЛЯ, ТОГО ДЛѦ I. *присл.* Тому, через те: а по-

ложили єсмо дла того межи ними зарѹку (Кошир, 1502 *AS* I, 147); Которое дєло спижаноє было давъноє на замъкѹ... дираво и дла того ѡтослано до вильни на перероблєньє (1552 *ОВін.З.* 131 зв.); а и третїи рек'ль пональ єс'ми женоу и того дла нє могоу поити (1556-1561 *ПЄ* 285 зв.); и дла того нє кончечы на ѡн час тоє справы, ѡтложыли єсмо єє на иншый час (Вільна, 1565 *AS* VI, 278); мещанє за пано(м) келеметомъ... вые(ж)чали з ры(н)кѹ гонили и та(м)же са а(ж) за ме(с)томъ ве(р)нѹли а дла того де(и) ту(т) до врадѹ лѹцъкого ѡповеда(н)є чинили (Луцьк, 1571 *ЖКК* I, 34); дла того са смѣю, и(ж) каптѹръ, или страшило на головѣ носи(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 228); чемѹ са барзо дивѹю кгды нє вѣмъ што є(ст) за причына для того жъ ѡ васъ велцє са фрасѹю ѡбавяючиса бы са што злого вамъ нє стало (к. XVI ст. *Розм.* 62); длє то(г) ва(ш) м(ст) аби є(с)тє нє имали за зло... и(ж) бра(т) ва(ш) мл(с)ти па(н) миколай та(к) нє би(л) скоро ω(т)правлє(н)... ω чи(м) са(м) ширей извѣ(с)ти(л) ва(ш) мл(с)ти (Устя, 1600 *ЛСБ* 353, 1); котѡрыи всемогѹчею ѡ҆ною си́лою пого(р)жа́єтъ,... дла то́го бг҃ъ ка(р)ности допѹщає(т) на на́с' (Острог, 1607 *Лѣк.* 18); Для того: причину вам, скоротивши рѣчь, скажу (1608-1609 *Виш.Зач.* 201); И дла то́гожъ ты, оу всѣх', є́стєсь в' нєна́висти, Ѡ бєзє́цнаа, и на́ддеръ зла́а за́здрости (Львів, 1614 *Кн. о св.* 447); И дла то́го а́жъ Аа́ро(н) и Ѡ҆ръ по(д)де́ржали емѹ рѹ(к) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 71); Мо́жетъ ли сщ҃енникъ смерда́чимъ // ми́ромъ пома́зовати... Нє можетъ: и дла того ка́ждого ро́кѹ, оу своє́го єп(с)копа пови́ненъ... бра́ти свѣжоє ми́ро (Львів, 1642 *О тайн.* 6-6 зв.); И єсть то́є окїа́нъ мо́рє над' и́нших морє́й славнѣ́йшоє... и дла то́гѡ єсть ѡ́но мо́рє на(д) инших сла́внѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.).

II. *спол.* **1.** *(зв'язує частини складнопідрядного речення) (зі спол.* **абы, жебы** *приєднує підрядну частину мети до головної)* для того щоб: быль та(м) чл҃кь, которыи ма(л) соухоую // роукоу и спытали єго... єсли же годи(т)са єго в соуботы исцѣлити дла того, абы єго ѡскаржили (1556-1561 *ПЄ* 55 зв.-56); поганство Татаровє... на пороги чєрез рекѹ Рось перешли дла тогѡ, жебы бєзвѣстно в панство нашо вторгнѹти и шкодѹ вчинити могли (Вільна, 1558 *AS* VII, 21); а том вчинилъ для того, абы болшей пани Свинюская того имeня не пустошила (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 94); которого [слугу] є(с)ми по(с)ла(л) до ва(с) ѹмы(с)лнє дла того абы са выведа(л) што са ѹ ва(с) дѣє(т) (II пол. XVI ст. *КА* 475); А то На(и)болъшє для того, Абы была Каѹция така, Ижъ бы нєзнаємє(ц) яки(и) При(и)мованъ Нє былъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1 зв.); Дне́сь на́мъ земла ста́ла са Нб҃омъ, нє дла то́гѡ, жебы Звѣзды з' Нб҃а на́ землю мѣли з'па́сти, а́лє же, Ап(с)тлѡвє вы́шє Нб҃съ взышли (Київ, 1625 *Злат.Н.* 127).

2. а) *(зі спол.* **же, ижъ, иже, што** *приєднує підрядну частину причини до головної)* тому що, через те що: а то дла того, што ѹ Єго милости мѣсца мало было, а моего было много (Володимир, 1513 *AS* III, 103); Держитъ дей ѡнъ имєнє, близкость нашѹ... дла того, ижъ сестрѹ нашѹ за собою мелъ, пани Аннѹ (Вільна, 1522 *AS* III, 240); ѡн... нє мог кѹ правѹ стати, дла того, иж слѹжба наша земскаа зашла (Краків, 1527 *AS* III, 307); Половицѹ мыта того ѡтъ большоє соли ѡтъпѹщоно для того ижъ пѹщоно дорогѹ соли новѹ съ ковъла (1552 *ОВол.З.* 199); повстали вѣтры и ѡпер'лиса на то(т) дѡ(м) и нє пал'са дла того иже быль основань на камени (1556-1561 *ПЄ* 40 зв.-41); мнимаетъ, ижъ уже умретъ для того, што мяса не елъ (1580 *Пис.пр.лют.* 169); препоущоу на ва(с)... го́ло(д) сло́ва бж҃їа дла то́го и(ж) єстє са ω(т)дали́ли ω(т) менє (Львів, 1585 *УЄ* №5, 13 зв., на полях); А то(ж) на то(т) ча(с) ω(д)ложили по ба(р)толомѣи дла того иже са має вши(т)ка строна на то(т) ча(с) зы(и)ти (Одрехова, 1607 *ЦДІАЛ* 37, 16, 12); Многіе зъ нашое Руси брыдятся сакраментами церкви Рымское, для того, же они пресного хлѣба въ сакраментѣ ужываютъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 202); Петръ названъ... тымъ именемъ, для того, ижъ былъ умоцненымъ, а не ижъ бы зоставалъ Церкви единовладцою (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 411); Гды сѣа(л) ово [насѣна]... // падє на камени, и прозабло и зосхло, а то дла того иже нє мало са гдє оукорєнити (Височани, 1635 *УЄ* №62, 102 зв.-103); Ізра́илъ ми́ловалъ

Іѡсифа над' вси сн҃ы свои // длѧ тогѡ и҆жь єгѡ бы́лъ въ ста́рости своєй оуроди́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 59-59 зв.);

б) *(у поєднанні зі спол.* **ижбы***)* через те що, тому що: лантвойт з бꙋрмистры... мают мєщан сꙋдити правом их Малбарским (! — *Прим.вид.*) длѧ того, ижбы подданым нашим ѡт старосты ѡбтѧжєнѧ нє было (Берестя, 1544 *AS* IV, 402).

ДЛЯ ЧОГО, ДЛѦ ЧОГО, ДЛЯ ЧЕГО, ЧОГО ДЛѦ I. *присл. (вживається у реченні, в якому міститься запитання про причину або мету чого-небудь)* чому, через що, чого, для чого, навіщо: он' жє ѡ(т)повидѣль и(м) рєкоучи чого длѧ вы прєстоупаєтє приказанїє б҃жїє длѧ оуставовъ ваши(х) (1556-1561 *ПЄ* 68 зв.); Рєкль єй х҃с жєно д'лѧ чого плачєшь (Там же, 436 зв.); Азажъ ся гнѣва́єшъ? для чого жъ бы(м) сѧ на тєбє гнѣвала понєважъ нє пієшъ до мєнє (к. XVI ст. *Розм.* 20 зв.); пытали єго [х(с)та] на ѡсобности оуч҃нїци єго. длѧ чого мы нє могли выгнати єго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 29 зв.); Длѧ чо́го мєнє бога(т)ства коха́н'ки мои поу́таєтє, чомоу мѧ якъ това́рыша ѡблапла́єтє (Острог, 1607 *Лѣк.* 128); А коли прышло до великого мира, ажъ того у вашыхъ "Требникахъ" пусто! Для чогожъ? (Вільна, 1608 *Гарм.* 195); Прежде, для чего глупы и неразумни есте, небожента русинцы,... гдѣ есть зродло разуму и науки, чого вы не имѣете? (1608-1609 *Виш.Зач.* 205); єсли бовѣмъ грани́ца є(ст) живота, длѧ чо́гож' м҃лим'сѧ Б҃ꙋ (Київ, 1627 *Тр.* 40); длѧ чо́го(ж) ты нє да́ль срє́бра моє́го тръж'нико(м) (1645 *УЄ* №32, 140); длѧ чо́гѡ кꙋси́ти г(с)да (серед. XVII ст. *Хрон.* 94 зв.);

(вживається для ствердження причини чого-небудь, якоїсь дії) через те, тому: Для чогожъ послали дворанина и казали в тоє нєвєстки єго, вси рєчи побрати и ємꙋ поωтдавати (1523-1524 *AS* III, 258); Для чого на иманьє таковых чабанниковъ, водлє писанѧ твоєго, посылаємъ до тєбє листъ на дворанина нашого з мєстцємъ, которого тамъ сєбє ѡбрати можєшъ (Варшава, 1566 *AS* VII, 105); с тои пото(м) вєлико(с)ти для тѣ(с)ности грани(ц) почали ся межи собою єдєнъ з дрꙋгого ꙋти(с)кати, ...для чого межи ними свары... по(в)ставали (1582 *Кр.Стр.* 53 зв.); Длѧ чо́гѡ Ц҃рко(в) ст҃а́ѧ на(д) всѣ ѡбрѧ́ды, на(д) всѣ цєрємо́нїѣ найбо(л)шїи и найзнамєни́тшїи, ѡкꙋлѡ ѡ́номꙋ оуслꙋгова́нѧ, постанови́вши захꙋвꙋєт' и заживаєтъ: то є(ст) Литꙋргїю ст҃ꙋю (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 5).

II. *У функції спол. слова* **1.** *(приєднує підрядні з'ясувальні речення до головного)* чому, через що: нє вѣ(м) длѧ чого єє в҃м читáти нє хо́чєшъ, та(м) бы сѧ в҃м прáвды рыхло дощꙋпалъ (Острог, 1598 *Отп.КО* 20 зв.); па(н) Михо(в)ски(и) пыта(л)... п҃на Юря Мощєницкого для чого бы єго попєлы... // ...граби(л) и до сєла Рако(в)щины... пєрєвє(з) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 38 зв.-39); Дивно єстъ всѣмъ, для чого Ипатей епископъ, пишучи, крїєт своє имя у своих книжках (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); Однако жь хочем,... причину вѣдати, для чего есть щасливый костел латынский (1608-1609 *Виш.Зач.* 224); Повѣжъ, Мꙋзо, длѧ чо́го - Измáръ Ѡрфєѡви Дивовал'сѧ (Київ, 1632 *Євх.* 302); ѡ(т) вашихъ Мл(с)тє(и) нє вѣдаю для чо(г) задє(р)жаноє Господарови Єго м(л) выгодити (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557).

2. *(приєднує підрядні речення причини)* тому, через те: того быхмо нє ради слышали, абы в панствє нашом таковыє рєчи збыточныи ѡт тых своволных людєй походит мєли, длѧ чогож и тєпєр напоминаєм... тобє, аби єси к тому пилност вєликꙋю приложил (Вільна, 1541 *AS* IV, 292); ми́лостью знєвꙋ́лєнъ боу́дꙋчи, длѧ чо́го и примоу́силєм' сєбє написáти тобѣ то(т) ли́стъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 114); З вѣкꙋ зайстє то́й славє́нскїй ѧзы́къ... слáвны(и) был': длѧ чо́го ѡ(т) слáвы славє́нскимъ назвáный є(ст) (Київ, 1623 *МІКСВ* 75); Абы ты́є, кото́рыє помáзꙋются, были бл҃гоꙋха(н)ныє бг҃ви, // длѧ чого, єсли́ бы ми́ро было вывє(т)рє́лоє,... áлбо єсли́ бы была то́лко оли́ва самáѧ, áлбо ѡлє́й, ...тогды нє мо́гꙋтъ бы́ти вє́щъю тоє тáйны (Львів, 1645 *О тайн.* 28-29).

3. *(приєднує підрядні наслідкові речення)* внаслідок чого, через те: фольварки ихъ зо всими маетностями... погорѣли, для чого они ку великому вбоству и знищенью пришли (Вільна, 1564

РЕА II, 132); в ты(х) же спо(л)ны(х) и зуме(ст)ны(х) лєса(х)... ѡв(ц)є и (с)ви(н)є зимова(т) по(з)воли(л)..., для чо(г)[о] нємалоє спу(ш)тошє(н)є в ты(х) лєса(х) стало (Житомир, 1609 *ДМВН* 144).

ДМАТИ *дієсл. недок.* Дути, віяти: flo дмати (І пол. XVII ст. *Сем.* 85).

ДМЕНИЄ, ДМЕНЇЄ *с.* **1.** Подув, віяння, повів; вітер: flatus, дмениє, вѣтръ (1642 *ЛС* 198).

2. *Перен.* Бундючність, пиха: за(с) пытаю тєбє, и нє ѡставлю пытаючи, чи(м) ты лѣпши(и) на(д) хлопа повѣ(ж) ми; и свѣдо(ц)тво дай, нє го(р)дую хѹлѹ и дменїє, алє бж(с)твє(н)наго гласа писанїє(м) покажи (1598 *Виш.Кн.* 287).

Див. ще **ДМУХАНЄ.**

ДМЕЦЪ *ч.* Музикант, який грає на духовому інструменті: flator, дмєцъ, гудєцъ (1642 *ЛС* 198).

ДМУХАНЄ *с., перен.* Надимання, бундючність, пиха: Нехай вас тое гордое дмухане, и пышное фукане, и широкославное блекотаня, грозное росказанье, и толстое отрыгане того вашого выкрыканя (яко мы прелюбодѣйчищами быти бы мѣли от своей вѣры) не упевняет! (1598 *Виш.Кн.* 125).

Див. ще **ДМЕНИЄ.**

ДМУХАТИ *дієсл. недок.* (на що) Дмухати, дути: Бо опарывшися на молоце, и на воду дмухаеть (Вільна, 1599 *Ант.* 721).

ДНА *ж.* (*цсл.* дьна) *(біль у кістках)* ломота: ты(х) которыи доу(х) нечистыи мѣли и мѣсѧчники и дною зламаныхь... исцѣлиль и(х) всѣ(х) (1556-1561 *ПЄ* 29 зв.-30); пристоупиль к нємоу сотникь просѧчи єго г҃лѧ. г҃и слоуга мои лєжить в домоу дною зломаныи и вєлми сѧ моучи(т) (Там же, 42).

ДНЕВНЫЙ *прикм.* Денний: днєвныи свѣтъ змєнилъсѧ (1489 *Чет.* 207); Тако(ж) кого трѧ(с)цѧ д҃нєвнаѧ дръжи(т). възми боуквицѣ ло(ж)коу, а двѣ ло(ж)кы припоу(т)ника сто(л)ци з водою тъплою, и пїи (XVI ст. *УТ фотокоп.* 7 зв.); А теперъ вже прыступую до хвалы Божое, до молитовъ дневныхъ и вечорнихъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 213); такъ тѧ ѡ д҃шє моѧ ѡблюбєнєцъ твой... прє(з) всѣ часы днєвныє и нощныє длѧ тєбє бѣгалъ, працовалъ, блоудилъ, тєбє милоуючи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 184); Часъ: Година, к҃д днєвнаѧ ча(ст) (1627 *ЛБ* 156); Хтобы оу ѹбожоу(х)ного якого рємєслника оукралъ заробокъ єго днєвныи, грѣшытъ барзо (Львів, 1645 *О тайн.* 61); Прїйдѣтє къ мнѣ смѣлє: любимыи дрѹзи мои, понєсшїи тѧготѹ и варъ днєвный мєнє ради (Чернігів, 1646 *Перло* 159); сѹ(т) тє(ж) нѣкоторїє которїм сѧ здало в самыи годины м҃лтвъ днєвны(х)... таковѹю жъ ли(ч)бѹ пса(л)мо(в) заховати (серед. XVII ст. *Кас.* 10).

ДНЕПРИЩЕ *с.* Річище Дніпра: Та(и)никъ што былъ зъ замъкѹ зємлею кѹ днєприщѹ ѹдєланъ тєпє(р) ѡпѹ(ш)чонъ, ѡкно зачинєно помостомъ и зємлєю (1552 *ОКан.З.* 19).

ДНЕСЬ, ДНЕС, ДНЬСЬ *присл.* (*цсл.* дьньсь) сьогодні, нині: ра(д) бы(х) днє(с) и на ка(ж)дыи ча(с) слыша(л) здоровє твоєи мл(с)ти (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); єсли трава котораа днє(с) на поли єсть а на завтрѧ быває(т) в пєчь оумѣтана б҃ъ такь ѡдѣваєть чимь вась бо(л)ши ѡ маловѣри (1556-1561 *ПЄ* 275 зв.); повѣжьтє... томоу ижє бѣсы выганѧю и днь(с) и завтра оуздоровлѧю (Там же, 282 зв.); бо сѧ народиль ва(м) избавитє(л) днє(с), которыи є(ст) х҃с г҃ь (XVI ст. *УЄ Літк.* 73); Днесь кат, а завтра священник, днесь мучитель, а завтра // учитель (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191-192); днєсь заходнїй костєлъ нєкоторыхъ каноно(в) того чєтвєртогѡ соборѹ вселенскаго нє прїймѹєтъ (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 25); дѹлєба, ѡ(т) которого дѹлєбїанє, на(д) рѣкою боуго(м), днє(с) ихъ зовѹтъ лѹчанє (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 45); hodie днес (І пол. XVII ст. *Сем.* 91); Взыйдѣтє всѣ днєсь Сїѡнскїи зори (Львів, 1642 *Бут.* 8 зв.); Прєто днє(с) Аг҃глѡвє и ч҃лвци, радостними г҃ласы викрикают, и Вєсєлыи пѣсни спѣвают (Чернігів, 1646 *Перло* 27); **до днесь** — донині, досі, до цього часу: и опять вси образы были выношены до Воскресения Христова зъ церкви, и презъ тое лѣто робили,... и образы постановили, и почали служити ажъ и до днесь (поч. XVII ст. *КЛ* 83).

ДНЕШНИЙ, ДНЕШНЇЙ *прикм.* (*цсл.* дьньсьнь, дьньшьнь) сьогоднішній, нинішній, теперішній: Єсли(ж) бы тыѣ то вы(ш)мѣнованыѣ. ти(м)ко и гри(ц) мадарашє(вє) ѡ(д) днєшнє(г) пѧ(т)ку нѣ. мали положы(ти) за двѣ нєдєлѣ тую сѹмѹ... которую ѡву(н) має(т) на ты(и) то роли... тєды вѣчнє

трата(т) ѡ(т)чи(з)ну свою (Одрехова, 1592 *ЦДІАЛ* 37, 6, 3, 1 зв.); Въ ѡный ча(с), гды его стаа мл(с)ть снь бжїй рачи(л) прїйти на стр(с)ть влъной мѹки своеи. я(к) въ днешнїй днь пришолъ избавитє(л) на(ш) іс хс. вшо(л)... въ горницю и ѡсади(л) сто(л) (XVI ст. *УЄ* №29519, 38); И ты днешнїй Гєтманє Зацный Ѡлєфєрѹ, Щасливє справѹй войско(м) тымъ, а хова(й) вѣрѹ Бѕ (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); Якѡ и днешнїй день межи иными выразнє и яснє нам то ѡсвѣдчаєтъ, гды знакъ Кр(с)та, ...выставлєный намъ бываєтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 271); Елекций отправованя... отложено есть до днешняго дня (1641 *АрхЮЗР* 1/XI, 136).

ДНИНА *ж. (одиниця виміру площі землі, яку можна обробити протягом дня)* днина: в Гацка Хомича днину жита пожали и пят воз сена взяли (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 102); тыѣ огородъ и по днине поля под собою имають (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 299); которымъ то стадомъ наперед выпасли и вытолочили объшар дворный жита, ...Буслови жита днин семъ, пшеници днину, овса..., конопелъ полднины (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350).

ДНО *с.* **1.** *(грунтова поверхня під водою)* дно: дмитрєа въверьгло в море и сєдяшє на днѣ мора положилъ на разоумѣ своємъ почалъ молитиса (1489 *Чет.* 93 зв.); Ѡ срокгаа смерти,... Бодайбысь ...в Ѡцєанъ глѹбокїй, на дно занѹрєна..., До Лабиринтѹ пекла, страшнє са достала (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 12); Мѡисей... Жиды по днѹ морскомъ сѹхѡ и бє(з) жадноѣ шкоды перевелъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 117); fundum, дно (1642 *ЛС* 204); А по(д) тобою пекло, и море ѡгна сѣрчаногѡ, дна нєдосагнєногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 125 зв.); тое море такъ естъ свѣтло же на(и)ме(н)шую рибу на (д)нѣ в не(м) побачитъ (серед. XVII ст. *Луц.* 535); *Образно*: нє злота соумѹ якоую згѹбилє(м)..., алє на(д)то всє за(ц)нѣ(и)шѹю речъ, плывѹчи бовѣ(м) з вами на то(м) широкомъ мори, нє вѣдаю з яки(х) мѣ(р) послизноу(в)шиса, на самоє вѣ(ч)ное згибєли дно выпа(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 13).

2. *(нижній край, нижня частина або стінка чогось)* дно: И видєломъ такиє ма(р)кги два на каждо(и) бочъцє наверху, а трети(и) маръкгъ на днє — по(д)кова палєная (Луцьк, 1592 *ТУ* 225); Бѣда грѣшникѡ(м)... якъ ѡ(т)вєрнѹли са ѡ(т) правои дороги,... в самоє дно гєєны пєкелнои затопилиса (Львів, 1642 *Час.Слово* 274 зв.); Пекло ...такъ естъ глѹбокое же многїи дши завжди летять а дна нѣколи не долетя(т) (серед. XVII ст. *Луц.* 525);

(у судна) дно, днище: Часє дорогїй... Быстрѣй на(д) морскїй корабль животъ мой провадишъ... Власнє якъ которыє в днѣ корабла лєжатъ, здаєтьса имъ же в немъ стоатъ кгды найпроудшє бѣжатъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 2); гды ѡна са прилѣпить са до корабла //..., нє постоупитъ корабль з своєго мѣсца... ажє корабѣници споущаютъса во глоубиноу морскѹю по(д) дно корабла и ѡ(т)риваютъ єи (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 154 зв.-155); **ажъ до дна** — у повній мірі, вичерпно: Ѡпаснѡ: Пилнѡ, доскональє, статечнє, ѡвшеки, всєсъвръшеннѣ, с пилностю, ажъ дощадѹ, ажъ до дна, ѡпатрнє, извѣстнє, ѡсторожнє (1627 *ЛБ* 152).

3. Тло, фон: рызы буратиковыи чирвоное дно; ризы зеленыи;... петрахил алтайбасовый белое дно (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 502); Фєлоно(в) то є(ст) ри(з) пятєри, пєршїє Бу(р)катєловыє чи(р)воныє на жо(л)томъ днѣ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* І-1, 256); Завѣса на ца(р)скиє двєрѣ, аксамиту взоры(с)того на бѣло(м) днѣ чє(р)воныє квѣты (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 68).

◊ **попытати дна** — обстежити, послухати: Былъ єдинъ жи(д)... іѡсифъ... лѣкарь котрый могъ попытавши дна коло ср(д)ца хоромѹ чл(к)ѹ, повѣ(л) ча(с) и годинѹ смерти (XVI ст. *УЄ* №29519, 267).

ДНЬСЬ *див.* **ДНЕСЬ.**

ДО *прийм. (з род.)* **1.** *(виражає просторові відношення) (вказує на місце, предмет, особу, до яких спрямована дія)* до: дьяво(л)... поуть правилъ до пекла (1489 *Чет.* 208); кони дей в них береш и в подводы до Браславла посылаєш (Мельник, 1501 *AS* І, 146); лисовци идѹчи до ѡбозѹ вєликїи шкоды починили (1509-1633 *Остр.л.* 130); а кото-

рыи люди бѹдеть кнѧзь Сонкгѹшковичъ с Рѹжинья звел за себе до имѣней своих, тыи люди засѧ маеть кнѧзь Сонкгѹшковичъ кнѧзю Роговицкомѹ подать со всимъ с тымъ, с чимъ... взѧл (Краків, 1510 *AS* III, 73); поволили есмы... абы имъ ходили по рибѹ... или до дѹнаѧ... или до нистра или боудъ где ѡни бѹдоу(т) и(х) послати (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12); потом варовал сѧ Твоѧ Милост того, абы Брасловлѧне...довѣдавши сѧ ѡ вас, замкѹ не спалили и сами... до земли неприѧтелское не пошли (Вільна, 1541 *AS* IV, 279); там до того имена Его Милости господарского, Черниче-Городка и Маневич приехали (Черниче Городок, 1543 *AS* IV, 353); наврънoусѧ до домоу моего ѡ(т) которого есми вышоль (1556-1561 *ПЄ* 59); его мил пан мой... присылал мене до имѣній своих (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 100); панъ келеме(т) мнѣ за то подѧковавши та(м) до тое господы сѧ выпровади(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 36); на ѡ(с)тато(к) ажъ до ишпании прибѹли (1582 *Кр.Стр.* 48); они // пушли за нимъ онь до хыжѣ (XVI ст. *НЄ* 108-109); слонко заходи(т) ѡбавяюсѧ абыхмы завчасѹ // до мѣста прышли ѹшановавъши тебе (к. XVI ст. *Розм.* 37-37 зв.); Коли(м) ходи(л) з отце(м) Сергіе(м) до Руси з вл҃дкою, купи(л) е(м) зву(н) за 12 золо(т) (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 223); влъчи́ца... несла... до ямы своихъ во́лча́тъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 30); кгдым приехав до дому своего,... былом безпечным (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); з̾ охо́тою оуда́ймосѧ... абы́с̾мо... до при́стани збаве́нѧ ...доплы́нѹти могли́ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 138); Того жъ року Хомутовский,... ходивъ до турокъ въ послехъ (1636-1650 *ХЛ* 78); А по се́мъ анти́христъ по́йде з ри́мѹ до Ер(с)ли́ма (Чернігів. 1646 *Перло* 139); во(з)ны(и) енера(л) на... жаданъе з приданя урадового езди(л) до помененого села Станишо(в)ки (Житомир, 1650 *ДМВН* 199);

до, у: кн҃зь севери(н)... ѡповеда(л) и до кни(г) замковы(х) то вызна(л) што де(и) перво сего по ко(л)кокро(т) пере(д) врадомъ з о(т)цемъ... доброво(л)не при(и)мовали есмо року ро(к) по року становитисѧ (1563 *ПИ* №19); Которы(и) ли(ст) положи(в)ши пере(д) нами п҃ни авкгуштыновая просила абы чита(н) и до кни(г) кгро(д)ски(х)... бы(л) вписа(н) (Київ, 1575 *ЦДІАЛ* 181, 2, 278, 16); тоть тестаментъ //...до книгъ канцеляріи нашой коронной зъ розказаня нашого уписанъ есть (Краків, 1595 *АСД* I, 199-200); па(н) Кѹрило то(т) декре(т) принемши ѡбеца(л)ся яконапру(д)ше всему чинити досы(т) што е(ст) до кни(г) дѹховны(х) записано (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8 зв.-9); О што просил пан Войтех Зарецкий, абы то было до книгъ записано — што есть записано (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 5); которы(и) же то кви(т)... слово в слово до книгъ земъски(х)... е(ст) ѹписа(н) (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II, 4058, 36 зв.); вча(с)не того те(с)таме(н)ту... подати не могъ, тепе(р) теды подаючи, за у(с)покоене(м) ся того небе(з)пече(н)ства, проси(л), абы бы(л) приня(т) и до кни(г) ѹписа(н) (Житомир, 1650 *ДМВН* 217);

до, за: Петре сядмо до столѹ южъ часъ есть (к. XVI ст. *Розм.* 11 зв.): оны, сѣвши до столу, не ѣли мяса (Львів. 1605-1606 *Перест.* 33);

(у сполуч. з прийм. **зъ, отъ** *вживається для визначення відтинку простору або розміру предмета)* від... до, від. . по: которая [дорога] идетъ зъ Почаева мимо плесо... двєрноє до Дѹнаева (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-1. 45); А есть тая земля наша Прилѣпская... въ границахъ... старыхъ: почонъ... отъ дворовъ Прилѣпскихъ рѣкою Всяжею внизъ до Домли рѣки, гдѣ впала въ Всяжу (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); а хотарь пасици... да ест поченши ѡт два берести росохати до конець дороги на єдинь яворь (Гирлов, 1519 *DBB* II, 2); а тѹю землю... ѡграничили... почон... ѡт Красного борѹ до Столских плесъ (Черниче Городок, 1543 *AS* IV, 355); Мостъ чере(з) рекѹ сты(р) почавъши ѡтъ броны местъцкое... до берега (1552 *ОЛЗ* 170 зв.); А ѡ(т) садокъ... до доро(ж)ки путица ру(д)ле(в)ского (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 31); И завѣса цр҃ко́вная разд҃расѧ надвое ѡ(т) вышнѧго краа а(ж) до ни(ж)нѧго (XVI ст. *УЄ* №29519, 40 зв.); отъ вершины Цибулника речки,... до устья, где потекла в речьку Ингулецъ (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16); такъ назначаю: отъ Олшанки рѣчки вдолжъ до другой рѣчки Мгара зъ обѣми берегами (Виш-

нівець, 1619 *АЮЗР* II, 71); синожать тая границею от цемляковъ (ажъ до) Непра ажъ до дуба хорошаго, там же далей до кривого дуба, отъ кривого аж до великого дуба (Любче, 1637 *Арх.Мил.* 227); такъ нбо сотворе(н)но ижъ завждй бѣжитъ ѡ(т) восходу ажъ до заходу (серед. XVII ст. *Луц.* 526); пе́рѡвє тє́жь пєрєходáчи напóлнили рѣкꙋ ѡ(т) однóгѡ брє́гꙋ до дрꙋгóгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 422 зв.).

2. *(виражає часові відношення)* **а)** *(вказує на час закінчення дії)* до: вси бо старци постъ прияша до вєчєра (1489 *Чет.* 2 зв.); мает Михил тыи имѣнья держати со всим на все... до тых часов, поки я в него тыи имѣня выкуплю (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 175); я сам тꙋю зємлю в покои дєржал аж и до сих часов (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); прєложыли єсмо были ѡнꙋю справꙋ их до Пᴀтьници (Вільна, 1565 *AS* VI, 275); Та дѣля того, братя,... не гадайме ни соромомъ, ни кваромъ,... ушитько притерпѣмъ, дѣля Христа, чомъ тогды будеме у чести у царствѣ небеснумъ до вѣка вѣчного, аминь (XVI ст. *НЄ* 34); вла(с)нє чл҃къ та(к) оувᴀдає(т) яко трава бо нн҃ѣка здоро(в), а до вєчєра нємочꙋ боудє(т) заражєнь (к. XVI ст. *УЄ* №31, 116); Гдєжъ тотъ то кусъ поля *до* того часу нє належалъ никому иншому, толко до мєнє самого вѣчнѣ (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); Хс҃ сáмъ до ско(н)чáнїѧ вѣка притóмность свою ѡбєцáти рáчилъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 8); Цр҃ковъ... Бꙋдєтъ до конца вѣкꙋ нєдвижно стоѧ́ти, и жáдны(х) сѧ врáжїихъ штꙋрмѡ(в) нє боѧ́ти (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.); вышъ речоный попъ Миколинъский сам з паробкомъ своимъ..., церку Ивана Ребчея,... улапивши безвинъне..., нагайками збили такъ барзо, же аж до тых часъ хоруетъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476);

(вказує на час призначення дії) до: єсли... сторона... светка ставити нє мо(г)ла тогды судъ тоє до за(в)трєя ѡ(т)ложити маєть (1566 *ВЛС* 55); А кто бы нє ѡ(т)да(л) вины бра(т)скои, порꙋку нє ѡ(т)ходачи имає(т) поставити два браты до дрꙋгоє схо(ж)ки (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); А ижъ сє того дня ку вєчєрови склонило, тєды(м) тую справу до дня завтрєшнє(г)[о], три(д)цато(г)[о] априля, ѡ(б)вола(т) ро(с)каза(л) (Горошки, 1642 *ДМВН* 221); въ позъвє нижє(и) инъсєрованомъ... и въ винє баниции... з волънымъ ѡ(д)накъ тоє справы арєшътомъ до зъвыкълоє годыны вздалъ на позовъ которы(и) такъ сє въ собє маєтъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 119);

б) *(вказує на проміжок часу, протягом якого триває дія або в межах якого вона відбувається)* до, протягом: Митько ды(н)чєнокъ на воли сєдить и єщє до годꙋ сєдєти маєть (1552 *ОКЗ* 44 зв.); а тая устава теперешного побору маеть быти и трывати до двухъ годъ (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 400); має(т) па(н) дꙋбро(в)ски(и) ѡны(х) дєво(к) дочо(к) братанича моєго... до ѡ(с)ми го(д) на сєбє дє(р)жати (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 37, 1, 12 зв.); ролю то(т) данило ужива(ти) є(ст) повинє(н)... до пᴀти лѣть (Одрехова, 1581 *ЦДІАК* 37, 1, 12 зв.); ка(ж)ды(и) таковы(и) хто бы на слу(ж)бє... воє(н)нои бы(л): в ко(ж)до(м) таково(м) ꙋчинкꙋ на таковую справу: и(ж) по роспꙋщє(н)ю во(и)ска: до двана(д)ца(ти) нєдє(л) ѡ(т)казова(т) и справовать нє винє(н) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26); а на дроугы(и) дн҃ь ни(ч) нє ѡстáвили и до сє(д)мь днїй празновали (XVI ст. *УЄ* №29519, 42 зв.); о которых єго выступках мало не ввесь свѣт вѣдалъ, и доношовалося до ушу княжати пана воеводы кієвъского, нѣжли о нем добре зрозумѣлъ, и трвало тоє *до* немалого часу (Львів, 1605-1606 *Перест.* 29); Поти(м) сутъ люде плодити(и) ихъ жони по ві҃: дѣтей една родитъ, а такъ нєтрвалии едно до ѡ(с)ми лѣтъ (серед. XVII ст. *Луц.* 532);

(у сполуч. з прийм. **з, изъ, од, отъ** *вказує на часові рамки, у межах яких відбувається дія)* з... до, від... до: А так мы, выехавши на тые земли, о которыи межи ими спор идет час немалый, павши з ранку аж до вечора, пана Мышки ожидали (Галичани, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 12); В Мл҃твахъ и Чтє́нїихъ, Ѡ(т)чє Всєчєстнѣйшїй, Понє́жє бы́сть изъ млáда до днє́сь искꙋснѣйшїй (Київ, 1623 *МІКСВ* 85); ставшы очевисто Евсий Евлашенко..., чинил пилность од поранку ажъ до вечера (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 12); Ѡ(т) шєстои такь годины тъма

была по всєи зєм'ли ажь до дєватои (1556-1561 *ПЄ* 120);

в) *(вказує на часовий проміжок, який є одиницею виміру тієї чи іншої дії)* за, на, у: фєду(р) го(л)дышу(в) положи(л) сѣмь зло(т) пѣнязїи сироти(н)ны(х) дѣвькы... брата своє(г) котрыѣ пѣнязѣ вза(л) до (с)воєѣ рукы лука(ч) ки(т)ча... а ѡ(д) ко(т)ры(х) пѣнязїи имає(т) давати по поу(л) ко(п) *до* року (Одрехова, 1574 *ЦДІАЛ* 37, 1, 3); якъ ины(х) сщенико(в) выховуєтє такъ грши яко сукню и кожꙋ до року даючи по пяти копь грше(и) литовски(х) на мєшка(н)є (Острог, 1603 *ПИ* №26); Чотыры ра́зы до ро́кꙋ сповѣда́тися, лю́бо набожнѣйшїє мо́гꙋтъ и частѣй (Львів, 1646 *Зобр.* 37 зв.); єсли(с) По́сты постановлє́ныє чтыри до ро́кꙋ и в тыдню два дни сє́рєдꙋ и Па́токъ по́стилъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 908);

г) *(вказує на дію, яка відбувається напередодні настання чогось)* перед: И князъ Андрєй повєдил, ижбы ѡн єщє *до* выволанья службы... господаръскоє до домꙋ своєго поєхал, а такъ дєй я... мꙋсил дрꙋгими позвы пєрєд короля... ихъ припозвати (1533 *AS* III, 411); А єсливы (!) Панъ Богъ в томъ часє до ѡкꙋпєня того имєнъя моєго на мєнє смєрт допꙋстит рачил, тогды жона моя... маєт во всєм сємꙋ ѡписꙋ моємꙋ досыть чинити (Луцьк, 1570 *AS* VII, 362); у четвертую стражу ночи пришовъ Іисусъ икъ нимъ, чомъ давно подѣлена нучъ на чотыри стражѣ: до пувночи двѣ, а вытъ пувночи опятъ двѣ (XVI ст. *НЄ* 116); въ ночи передо днемъ, могло быть годыны съ чотыри до дня назавтрее Рожества Христова ведле календару старого, наслалъ кгвалтовне на церковъ нашу... со двадцать особъ людей съ повгаками (Володимир, 1601 *АЮЗР* II, 11).

3. *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на особу або предмет, до яких звернена дія)* до (кого, чого); може відповідати сучасній конструкції з дав. відм.: писал єго милость до мєнє, иж былх єго в тоє имѣнє ꙋвязал (Кременець, 1505 *AS* I, 131); И войтъ рекъ, я... тыхъ золотыхъ у васъ есьми не бралъ,... И сослалисе въ томъ до князя (Берестя, 1507 *РЕА* I, 72); многокрот єсмо до князя Михайла... писали, абы ємꙋ тыи имѣнья свои... ѡчистили подлꙋгъ записовъ своих (Краків, 1510 *AS* III, 72); а с тых пол и сєножатєй маєт зят нашъ... дєсятинꙋ давати..., до святого Николы цєркови (Торговиця, 1527 *AS* III, 305); Я князь Фєдор... вызнаваю ...Штож многокрот приходили жалобы до господаря, короля... яко ѡт мєнѣ, так тєж ѡт князя Василя (Ковель, 1540 *AS* IV, 237); тот звышок князь Кꙋзма... хочєт вєс до скарбꙋ кролєвой... отдати (Вільна, 1541 *AS* IV, 277); писали є(с)мо ли(ст) на(ш) до короля... а приятєля... нашєго просячи абы єго мл(с)ть рачи(л) ли(ст) сво(и) да(ти) до радє(ц) лвовски(х) (Хуші, 1558 *ЛСБ* 27); до на(с) ѡ(т)пишѣтє прєзъ писаря ншєго (Стрятин, 1561 *ЛСБ* 35); До нарѡдовъ рꙋскихъ, корѡткая а пи́лная прє(д)мовка (Острог, 1587 *См.Кл.* 4); то(и) тєстамє(н)ть мо(и) до бра(т)ства лвовского... покладаю (Львів, 1594 *ЛСБ* 265, 1); мови(т) гь бъ вы грѣшныи навръвѣтєся до мєнє а я ты(ж) навръноуся до ва(с) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 2 зв.); его милост, обачившы справы мои правныи, писати рачил до наместника (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 6); Алє що́ за причи́на смѣлости моє́и. Бє́зпєчности двє́ри до ѡсо́бы твоєи Ѿвори́ла мнѣ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); павєль пишє(т) до галато(в) (Височани, 1635 *УЄ* №62, 53); И рєкъ г(с)дь до Мѡисє́я (серед. XVII ст. *Хрон.* 86 зв.); где попъ рокитенский наперед, а вуйт билашовъский с кием до протестанта и челядника его прискочивъши, наперед у протестанта шаблю, ...з пошвами выкрутили (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531);

б) *(вказує на спрямування дії до здійснення чогось)* до (чого): ѡна [княжна]... розꙋмѣла, и́жє бы ѡны для нєдостаткꙋ мꙋся(т) приступити до оунѣи́ (1509-1633 *Остр.л.* 131); кнагини Илиная листы своимы... до того малжєнства с княжною Галшкою, дочкою своєю, сама єго привєла (Вільна, 1558 *AS* VI, 213); насъ панъ Василєй Гꙋлєвичъ,... до моци и послꙋшєнъства своєго кгвалтомъ привєрнꙋлъ (Луцьк, 1565 *AS* VI, 67); Такъ тыжь и снвъ свои(х) дхвны(х) чи(м) кого гь бгь вразуми(т) до вспоможє(н)я побужали для своєго... сп(с)ния (Львів, 1586 *ЛСБ* 80); тая є(ст) причина жє ꙋря(д)ни(к)... того єнєрала коро(н)ного до спра(в) способля(ти) мꙋсє(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26 зв.); До

плачє́ньа арє́нды нє здá стьсѧ нáмъ никóго примȣ́шáти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37); Ѡнъ за благословє́нс(т)во(м) ѡ(т)ца нáмъ стóго, ȣдáлъсѧ до рємєсла… цнóго (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Пріймȣє Гдь Бгъ доброє намѣрєніє, ко(г)да до ску(т)кȣ кто прійти нє можє (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 265); Єсли тѧ взрȣшає(т) Ср(д)цє твоє або око лȣкавоє… ȣда(и)-сѧ до покоры (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 18 зв.); сȣдъ Бжїй оубивáєтъ лѣност', заправȣєтъ до набожє́нства, до хвáлы Бжєи (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.); Слȣха(и) тє́ды пора(д)кȣ, котóры(м) мóжєшъ до на(и)вы(ш)шои досконáлости… бє(з) трȣдности и блȣдо(в), в'зы(и)ти (серед. XVII ст. *Кас.* 69 зв.);

в) *(вживається при позначенні особи або предмета, до яких щось додається або прикладається)* до: привє(р)нȣлъ єго [сєло] до кȣпли своєє которȣю кȣпилъ ȣ жида лȣцъкого ȣ ха(з)ка (1552 *ОЛЗ* 187 зв.); пєчати до сєго ли(с)ту нш͠ого є(с)мо приложили (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 51); додали ми(с)кови ѕ҃ золоты(х) до пє(р)вои сумы (Львів, 1597 *Юр.* 17 зв.); Оужовни(к) є(ст) злѣлѧ(!) ба(р)зо добро коли кого оужь а(л)бо гадина въкоуси(т), прикладаи до раны (XVI ст. *УТ* 4 зв.); Церковъ Восточная завжды на службѣ Божой готуючы дары приливаетъ воды до вина, а безъ воды николи не служитъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 201); Вѣдай нáпрє(д) котрый є(ст) кроу(г) лȣны, и до крȣга приложили єдинáцѧ(т), котрыи сѧ ост(а)ю(т) ѡ(т) кроýга слнчно(г) (Острог, 1612 *Час.Табл.* 316); овечка моя прилучила ся до овечокъ ее (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 7); При тȣ(м) жє правѣ тє(н) ѡлєкса во(л)кь… маєть // ѡдь нихь ѡ(д) дєся(т)ка по злотємȣ на рокъ давати сиротѣ альбо до сȣмы приписовати (Одрехова, 1615 *ЦДІАЛ* 37, 2, 26 зв.-27); они заплативъши и *до* тоє сумы прыложивъши ю(ж) совиты(и) ѡ(т) тро(х) тисєчє(и) пожитокъ трыста золоты(х) до школы што го(д) чинити повинни будȣтъ (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1 зв.); Где до Креста тѣло святое прибивши, И тамъ уруганю, досrâть учинивши: Оцтомъ и жолчу го, ахъ мнѣ, напавали (Львів, 1630 *Траг.п.* 163); Котóрый бы́лъ длѧ грѣшникѡвъ забитый, И до Кр(с)та Гвозд'ми ѡ́стрими прибитый (Чернігів, 1646 *Перло* 67 зв.); Спрáвили и блáхȣ… з' злота начистшагѡ: и написáли на нє́й робóтою золотни́чою ѡсвѧчє́ніє г(с)днє и привѧзáли ю до шáпки шнȣромъ Іакифовымъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 113 зв.).

4. *(виражає відношення мети) (вказує на мету дії або призначення предмета)* до (чого), для (чого): ȣгольѧ даютъ до замъкȣ што потрєба *до* ѡкованьѧ возовъ (1552 *ОЛЗ* 191); За ласкавоє писанє и навєжєнє Вашєй Милости покорнє дѧкȣю и слȣжити повинєн (бȣдȣ), кгдыж Ваша Милост… вдячнє приймовати рачиш малыє послȣги, тым хтившым рачиш мє Ваша Милост чинити до послȣги своєй (Варшава, 1568 *AS* VII, 305); Надто дѣломъ добрымъ увлачаютъ, бо ихъ непотребными до оправданія и спасенія // быти повѣдаютъ (Вільна, 159 *Ун.гр.* 165-166); Тая книга барзо пожитєчнаѧ єсть до читанѧ, писаня (к. XVI ст. *Розм.* 4 зв.); завшє мя ѡхотного и готового зна(и)дєшъ до ȣслȣги (Там же, 60); Вѣдаю и́жєсь на(з)быть до спо(т)кáньѧ нє́пріѧтєлѧ слабы(м) сѧ стáлъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 107); которую руду… зо (в)симъ начи(н)ємъ до робє(н)я спосо(б)-ны(м), до(с)коналє направи(в)ши, до ужива(н)я подати ѡбликговали(с) (Житомир, 1609 *ДМВН* 176); южъ нѣмáшъ штоýкы иншєи годнѣйшєй до оудивє́нѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 273); Блгопрїáтный: До принѧтѧ лáцный (1627 *ЛБ* 9); Имъ тє́ды вышшїй и зацнѣйшїй єстъ Сакрáмєнтъ Тѣла и Крóвє Спсите-лєвы на(д) и́ншїє тáйны, ты(м) бóлшого до принáтѧ ѡ́ного потрє́ба приготовáнѧ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912); инокъ яко вóинъ христо(в) готóвы(м) завшє до бóю боýдȣчи ви́нєнъ чрє́сла прєподсáвши мáє(т) оуставичнє ходити (серед. XVII ст. *Кас.* 1 зв.).

5. *(виражає означальні відношення)* до: мотыкъ до мєшанья вапна три (1552 *ОКр.З.* 147); Ключи до ска(р)бу того бронинєго (1552 *ОЧерк.З.* 7 зв.); пан Марко… ознаймил ми час, до которого бых мел в том имєню змешкати (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 104); Порѧдо(к) до ѡбира(н)я сȣдє(и) (1566 *ВЛС* 21); па(н)вє(и) до варє(н)я рибъ три (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 134); василє(и) ивановичъ… мєлъ… плотєнокъ до ко(л)дръ ѕ҃ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 28); сосудъ до сакраменту (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 279); прȣто(в) до кра(т) м҃ важа(т) цє(т)наро(в) ѕ҃

бє(з) по(л) камєнє (1592 *ЛСБ* 1037, 20 зв.); Фіа́ла, кацна, на к'шта(л)тъ ча́шѣ, а́л'бо кȣ(б)ка, сȣди́на до каджє́н'а (1596 *ЛЗ* 83); Дали(с)мо за рємѣ(н) до пу(ш)ки гро(ш) (Львів, 1607-1609 *РДВ* 26 зв.); у Саска..., взяли... оскордовъ до млына два (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 402); Носи́ло: Дрȣ(к) до двигана (1627 *ЛБ* 78); а когда нє моглъ єси вшєтєчной своєй жа(ж)дѣ догодити, то чини(лъ) єси себѣ..., мȣзикою, спѣваками и иными играми, до нєчистоти способними (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); цебє(р) до свачєна воды (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 4); подданые Клюсъские... клячи рожайные, жеребци вже *до* роботы способные и жеребята,... за панею своею до Полски подчас тых тривогъ... пудили през весъ Растовъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 64); нєха́й одинъ на дрȣ́гѡ смо́трить ѡборотивши тва́ри на скри́ню, до кото́роє вло́жишъ свѣдѣцтво кото́роє да́мъ тобѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 102).

6. *(виражає кількісні відношення) (уживається у сполуч. з числівниками при визначенні приблизної кількості чогось)* до: Того́ же ро́кȣ ивона тȣрко(в) до килка ра(з) порази(л) (1509-1633 *Остр.л.* 127); отправованье пенезей где бы потреба была, теды их давати мают до десяти, або до килканадцат (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 163); Другій постъ — Петровъ, который неодинаковый бываетъ: часомъ бо́льшей, часомъ меньшей; прыходитъ подъ часъ мало не до шести недѣль (Вільна, 1608 *Гарм.* 216); Па(н) нашъ, маючи товари(с)тва до три(д)цети, стояли в господє ѡ(д)но(и) по(д) Ярославлє(м) (Володимир, 1608 *ТУ* 244); Которы(и), дє(и), до пє(ти)дєса(т) ла(ш)то(в) попєлу, выпали(в)ши, ѡ(т) ни(х) єго м(л). п҃ну Нємѣричу золоты(х) по(л)тораста за(п)лати(л) (Житомир, 1609 *ДМВН* 143); бобровые гоны та(м) ȣбываю(т) до два(д)ца(ти) бобро(в) (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 3 зв.); вы... зобра(в)ши(с) кȣпою нємалою... ч҃лвка до килкудеся(т) а(л)бо до ки(л)кȣсотъ з оружъє(м)... Помєнєны(х) Поводовъ ...збили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); и(х) м(л)... повинъна заховати людє(и) конъно и пєшо до ки(л)ку тисєчє(и) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236); та(м)жє били сѣкли до дво(х) тисячїй людȣ з ѡбо(х) сторо(н) пало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168); в тотже часъ... своеволи козацъкое, возовъ зо двесъте се зобравъшы, березъ до килкусот,... выпятивъшы, до помененого местечъка Гощъчы одвезли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434);

(уживається у сполуч. з числівниками при визначенні кількісної межі чогось) до: было оу нась сє(д)мь братовь прьвыи появ'ши жоноу, и оумєр'ль нє маючи дѣтїи... так' жє в'торыи и трєтїи, ажь до сємого (1556-1561 *ПЄ* 95 зв.); єди́ны в'єди́номъ ѡ́крȣгоу лѣта, дрȣгіє в' ко(л)кȣ, и́ныє в' ко(л)кȣ дєсатъ а(ж) и до ста, и далєй (Острог, 1587 *См.Кл.* 1); и рєчє и(м), чого шȣкаєтє, а ѡни рєкли і҃са назарєйского то до тро(х) ра(з) па́дали на́ зємлю, и свѣчѣ и(м) пога́сли (XVI ст. *УЄ* №29519, 39).

7. *(виражає модальні відношення) (виражає міру, ступінь вияву дії або стану)* до: злодействож наєхавши на имєнє боарина нашого..., єго самого и слȣг єго до смєрти побили (Петрків, 1538 *AS* IV, 131); з гумен збоже што до снопа вывожено (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 94); вси рєчи мои рȣхомыє... ѡ(д) мала и *до* вєлика... має(т)... жона моя ма(р)я... до ру(к) свои(х) взяти (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Ic, 1943, 16); тотъ листъ его королевское милости, съ початку ажъ *до* конца, до книгъ кгродскихъ Луцкихъ записати казалъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 67); та(м) кгрȣ(н)тую(чи) ры(м)скую и ко(н)стя(н)тинопо(л)скую столи́цȣ до кгрȣ(н)ту зва(л)чили (1582 *Кр.Стр.* 94); по(д)даны(х) мои(х) котєлє(н)ски(х) двухъ... побили и до (с)мє(р)ти замо(р)довали (Житомир, 1583 *АЖМУ* 55); Отожъ, смотры собѣ, ижъ панство Рымское не естъ еще до конца знищоно, зепсовано... бо еще якожъ колвекъ держите (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 151); та́къ до оста́тнєи кро́пли ми́лость в' хр(с)тїа́нє(х) вы́сȣши(л) (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 56 зв.); Прото, абы хрестия́нскій чоловекъ ве́далъ, на якій листъ епископови... клирикъ отписъ учынилъ, уписалемъ его тутъ сло́во до сло́ва, жебы лю́де ведали и разсужа́ли оба листы (Рожанка, 1598 *РИБ* XIX, 983); Кто перетерпитъ до кунця, тотъ спасенъ будетъ (XVI ст. *НЄ* 33); Также и молилса оув огоро(д)ци на мѣсци ѡсобно(м) а(ж) до крыва́вого потȣ (XVI ст. *УЄ* №29519, 92 зв.); Стадомъ єсть, которо́є пастȣхъ южъ до кро́ви вы-

дбиваєтъ, стражéтˀ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11 зв.); По сє(м) пѡ҇сти(л) гъ Бгъ// коники, а(л)бо сáра(н)чѹ, и(ж) до ѡста(т)ка в'ши(ст)кѡ зопсовáли чого гра(д) нє поби(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.-19); А лю́дъ я́кѡ нарыхлѣй ворота и брáмы мѣсцкіи ѡтвори́вши, до грѹнтѹ всѣхъ позабíáлы (Київ, 1627 *Тр.* 682); тыє помєнєныє слѹги... кгвалътовънє наєхавъши хотєли и тако вжє замы(с)лы были абы тѹю має(т)но(ст)... // ...до ѡ(с)татъкѹ... спѹ(с)тошити (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33); На(д)то, такóвого роби́ти а(ж) до пóтѹ привча́ю(т), абы вла(с)ными рѹкáми... жи(в)ность... дла го(с)та готóвѹю зáвшє мѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 11).

ДОБА *ж.* Пора, час: Ѡ пéтрє здáвна Гостю пожадáный! Витáй Рѡссіи на оутѣхѹ дáный: Дава́й ратѹнкѹ Рѡссíйской ѡздóбѣ, В' мизéрной дóбѣ (Київ, 1633 *Евфон.* 308).

ДОБАШЪ *див.* **ДОБОШЪ.**

ДОБИВАТИ *дієсл. недок.* (чого) *(брати щонебудь у бою зі зброєю в руках; оволодівати чимось)* здобувати, добувати (що): кнα(з) ѡстрóзскіи воєвóда кієвскіи чєрнѣгова добивáлъ (1509-1633 *Остр.л.* 127 зв.).

Див. ще **ДОБИТИ²**.

ДОБИВАТИСЯ, ДОБИВАТИСА, ДОБИВАТИСЕ *дієсл. недок.* (до кого, до чого і без додатка) *(намагатися силою потрапити куди-небудь)* добиватися, ломитися: а будеш ли дей кгвалтом далей добиватися, поткает тебе што дивного (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 86); ѡ(н) [проко(п) волчковичъ] дє(и) и та(м) мнѣ покою нє да(л) та(к) и (в) до(м) са до мєнє добива(л) хотачи ли єщє штого(р)шого вчини(ти) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 44); видилем и огледал в церкви новозбудованой... колодку зопсованую, стлучоную... знати, же се добивали великою моцою до церкви (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 492).

ДОБИРАТИ *дієсл. недок.* (чого) *(закінчувати брати, забирати решту)* добирати (що): тогды тотъ Вербята... на насъ зъ ручницъ // стреляти... почалъ, и тамъ при томъ кгвалте, добираючи остатка маетности тыхъ подданыхъ: воловъ два, коровъ две, овецъ зъ ягняты десетеро, отбилъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 279-280).

ДОБИТИ¹ *дієсл. док.* (кого) *(умертвити, вбити пораненого або того, хто гине від чого-небудь)* добити: его самого... зъ двохъ ручныцъ постреливши, а потомъ, дей, киими добивши и на смерть замордовавши, тѣло его въ томъ лѣси Бабику сховали (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 161); добошъ [Самуєль]... пана Шимона До(м)бро(в)ного палашє(м) южъ правє сємивиумъ[!] дотя(в) и доби(в) (Житомир, 1650 *ДМВН* 202).

ДОБИТИ² *дієсл. док.* (чого) Здобути (що), оволодіти (чим): Якъ важимо звоновъ голосъ, такъ в старо(м) законѣ важили Труби, котории знаменую(т) жало(с)ние ѡргани, бо якъ ерихона добито чрезъ труби же ся муръ тря(с)ся, ѡ(т) трѹбиня, и розваливъся, такъ же весъ свѣтъ переможе(н) маетъ бити (серед. XVII ст. *Луц.* 546).

Див. ще **ДОБИВАТИ.**

ДОБИТИ³ *дієсл. док.* **1.** (що) *(дістати з надр землі)* добути: Колодє(з) в замъкѹ почато и по(л) ѳ҃ сажъна выбито в скалє во(ды) нє добито (1552 *ОВін.З.* 130 зв.).

2. (чого) *(вийняти, витягнути звідки-небудь)* добути: Бєзбóжнаа лахєси и тысь єго ни́ти Нє хотѣла до кон'ца статéчнѣ доби́ти. Тырáнскаа атропо, чомѹсь прєр'вáла Клѹбóкъ вѣкѹ живота (Вільна, 1620 *Лям.К.* 5).

ДОБИТОКЪ *див.* **ДОБЫТОКЪ.**

ДОБЛЕСТВЕННЫЙ *прикм.* Доблесний, мужній: Дóблій: Доблєствє(н)ны(и), шлахє(т)ны(и), мóцный, мéжный, дѹжій (1627 *ЛБ* 30).

ДОБЛЕСТВЕННѢ *присл.* Доблесно, мужньо: Дóблѣ: доблєствéннѣ: Дѹжє, потѹжнє, стáлє, мéнжнє (1627 *ЛБ* 30).

ДОБЛЕСТЬ *ж.* Доблесть, мужність: Пса(л)ти́ръ: Оумъ, рáзѹм' до(б)лє(ст), дрѣзость, и(л) пѣсни́ца, áрфа (1627 *ЛБ* 241).

ДОБЛЬ *прикм.* (*цсл.* добль) благородний, праведний: Гєнáдій: Бѹдѹщій, áбо Рож(д)єствéнъ, áбо дóбль (1627 *ЛБ* 198).

ДОБОШЪ, ДОБАШЪ *ч.* **1.** (*стп.* dobosz, *мад.* dobos) литаврист, довбиш, *діал.* добош: На ѡ(с)та-

то(к) южъ сє са(м) доволи на(д) ни(м) тира(н)ско напа(с)тви(в)ши, а видєчи єсчє трохи живо(г)[о], добашови своєму дъругому Самоєлови єго м(л). па(н) ро(т)ми(ст)ръ каза(л) конє(ч)нє шию дотяти (Житомир, 1650 *ДМВН* 201); ю(ж) на зє(м)ли лєжачого нєбо(з)чика вси спо(л)нє з чєля(д)ю своєю тыра(н)ско правє забияли... якожъ в по(л) з ручъници южъ ба(р)зо ра(н)ного добошови своє(м) прє(с)трєли(т) росказа(л) (Там же).

2. Вл.н.: Яцько Добошъ (1649 *РЗВ* 125); Матвѣй добошъ (Там же, 201 зв.).

ДОБРАТИ *дієсл. док.* (чого) *(знайти найвідповідніше)* підібрати, добрати: вы звы́кли(с)тє вˢ рєча(х) цр҃ковны(х) фȣдамє(н)тъ закладати нє впєрє(д) я́коса годи(т) кгрȣ(н)тȣ добрє добра(в)ши и докопа(в)ши, прєто и многіє таковыє фȣндацїє вашѣ поȣпадали (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.)

ДОБРАТИСЕ *дієсл. док.* (до чого) *(переборюючи труднощі, прибути кудись)* добратися, дістатися: теды протестансъ, упросивъшы собе у сторожа сермяги, а сукъни свои зоставивъшы, ледъво живъ, з конъвенъту вышолъ и, до лозъ се добравъши, в оных ноч и денъ,... лежалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309).

ДОБРЕ, ДОБЪРЕ, ДОБРѢ *присл.* **1.** Добре, цілковито, повністю: И нам са так видєло, коли ѡ том кн‹а›зи и панове... добрє звѣдоми, штож кн‹а›зь Семєн подлȣг листу нашого єму в тоє мыто увазанє дал (Вільна, 1506 *AS* I, 134); А при том были и тому добрє звѣдоми: Кнзь Федор... а панъ Михайло Шȣдович (Острог, 1523 *AS* III, 254); А на томъ правє духо(в)номъ были люди добрыє и тому добрє свєдоми ѡтє(ц) миха(и)ло... ѡтє(ц) настасии (Львів, 1552 *ЛСБ* 17); а при то(м) были и того добрє свєдоми... па(н) пєтрь со(л)та(н) па(н) ива(н) ласко (Київ, 1575 *ЦДІАЛ* 181, 2, 103, 2, 1. зв.); а при то(м) бы(л)и и того добърє свєдоми и пєча(т)и свои... к сємȣ дє(с)тамє(н)тȣ моємȣ приложи(л)и (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 78); Свѣдо(ц)ство... тоє добрє згажає(т) ȣ иѡвидȣша, с трєти(м) выводо(м) ѡ кгога(х) димитра по(с)ла мо(с)ко(в)ского в рымѣ, которы(и) такъжє кготовъ // ... и(з) заво(л)ски(х) та(т)а(р)... и кгмѣнȣ лото(в)ского виводи(т) (1582 *Кр.Стр.* 48 зв.-49); слова твои и ȣмыслъ види(т) ми са... нє згожаю(т) добрє (к. XVI ст. *Розм.* 68); При которомъ писанію... были люди добріє..., того добре сведомие: панъ Терешко Кременчукъ, Харко Гущинскій (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 15); Прȣ́тожъ и раны загни́лыи и трȣ(д)ныи кȣ оулѣкованю растворившы ты(м) вымыва́ю(т), а звла́ща котóрыи са на тóмъ дóбрє зна́ютъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 184); прєрєчоны(й) П: Стефанъ Усъ,... на умысли будучы добре здоровы(м), и... при памяти добро(й), ...въ все(м) имѣнїи своє(м),... всѣ(м) дѣтка(м) своим) такоє спораженїє зоставує(т) (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 470); єму самому по имєню каждого добрє вєдомыми и знаємымы, // по(д)єхавши по(д) сєла Филиповичи, Княжъ,... по(д)даны(х)..., зо всє(г)[о] поѡбдиралъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 194-195).

2. *(як слід, як годиться, належно)* добре: а так ѡ то Твою Милость... жєдам, абы Твоя Милост рачил тȣю шкодȣ мытникȣ нашомȣ добрє ѡправити (Острог, бл. 1533 *AS* III, 433); король Єго Милость, выслȣхавши жалобы... ѡбєюхъ сторонъ и добрє въ сєбє то ȣваживши зъ добрымъ розмышлєнємъ... вырокомъ своимъ господарскимъ такъ знайти и сказати то рачилъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 256); Што все достаточне вычитавши а добре уважывши, рѣчи жъ теперъ правду, яко се Бога боишъ: хто тутъ антихристомъ? (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 168); и(з) писанїа вашє(г)... ѡ (в)сє(м) добрє сми розумили и потєшєни є(с)ми з того (Сучава, 1599 *ЛСБ* 330); не противляемся твоему глаголу, ибо и сами добре видим, иж есть щасливый костел латинский и иж науки фундовал по всѣх сторонах папежскаго послушенства (1608-1609 *Виш.Зач.* 224); сȣдъ... кгро(д)ски(и)... ко(н)тровє(р)сиє выслухавъши и ѡныє добрє в сєбє ȣваживъши и вырозȣмєвъши... с ты(х) причи(н) позо(в) нєпоря(д)ны(и) зна(и)дȣє(т) и по(з)ваного ѡ(т) того по(з)вȣ на то(т) ча(с) во(л)ны(м) чини(т) (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 53); конє́ць ма(л)жєнˢства прє(д)нїи, єстъ ро(ж)дєнїє, и выхова(н)є дѣтокъ, втóрыи за(с) є́стъ нєра(з)дѣльноє товáриство, спо(л)наа пóмощˢ и послȣга, нє можє(т) з'вла́ща то(т) втóры(и) захова́нъ бы́ти дóбрє, хи́ба мєжи ѡднымъ и ѡдною (Львів, 1645

Отайн. 154); панъ Бєлє(ц)ки(и),... маючи знаємость з Ывано(м) Водянико(м),... з которы(м) змови(в)шися и нарадивъшися добрє, по(д)даныхъ паню(и) протє(с)та(н)ти(с) з ро(з)ныхъ має(т)ностє(и)...// зо всими має(т)ностями выпровади(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192-193);

(добротно, якісно) добре: росказали ему... тотъ замокъ наш добре оправити, яко потреба (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 8/V, 7); горо(д)нѧ а(р)хима(н)дрыта... добрє справълєна (1552 ОЛЗ 171); кола под нимъ [ложємъ] ѡкованы добрє (1552 *ОЧерк.З.* 6 зв.); Наѹ҆ча́єтъ до́брє писа́ти и до́брє чита́ти (Вільна, 1596 *Грам.З.* 4 зв.); ложє и кола ѡкованы добрє (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 1 зв.); Вози́лъ тѹю с(т): Цр҇квъ и Монасты́ръ то́и до́брє ѹправѹючи и опатрѹючи (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 33); При то(м) тє(ж) даровала избѹ будѹ(н)комъ добрє зпорєжє(н)нѹю до мана(с)тєра нашєго (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36 зв.); Што ижъ та́къ єстъ, я́кобы якою Кроле́вскою доро́гою и до́брє оуторова́нымъ гости́нцємъ идѹчи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 79);

(уважно, пильно) добре: присмотревъшися добре записом пана Иляша Несвецкого и угълянувши в статут земский,... в розъделе четвертомъ артыкул двадцат вторый такъ опевает (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 60); Ино хто ся тому канонови добре присмотритъ, ясне то обачытъ, ижъ тотъ канонъ противъ Ѳилялета и противъ тыхъ (всихъ) естъ, которые старого каленъдара боронятъ (Вільна, 1599 *Ант.* 775); Присмотрися добрѣ, — яко и в том знаку Скарга солгав, чем ся похвалил (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 181); Уваж добре пристьє святого Павла до Рыму, где обачим с пораховання лѣт, же там в Рымѣ не было Петра святого тогды, бо Павелъ святый... о Петрѣ святом змѣнци не чинит (Львів, 1605-1605 *Перест.* 51); тотъ тестаментъ... владыки Луцкого, зъ запечатованья отворивши и ему добре припатрившися,... принялъ есми (Луцьк, 1607 *АСД* I, 230);

(сумлінно, старанно) добре: панъ Угриновский... ся самъ в дворе къ тому веселю былъ добре зготовал и немало людей добрых, панов... своихъ мелъ (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 53); на соборє... бєрєсти(и)ско(м) ѡ(т)ць митрополи(т)... зо всѣмы єп(с)пы... справы нашѣ ѡ всє(м) добрѣ спробовавши... на всѣхъ дх҇овны(х) привилєя(х)... наши(х) по(д)писалися (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136 2, 31, 1 зв.); Алє и в҆ той ча(с) є(ст) до́брый. гды́ го́лодо(м) мо́ри(т)... и ѡгнє(м) припѣка́єтъ, та́ко и бг҇ъ ѡ дѣлє(х) роу́къ свои(х) за́вшє до́брє промышлѧ́єтъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 35);

(твердо, точно, достеменно) добре: то и сами добре ведаем, што тая земля Охматковская церковная с полми, зъ сеножатми,... на тую церков Божю монастыр Жидичинскій стародавно з веков надано (Конюхи, 1537 *ВИАС* I, 8); А вѣдаю до́брє жє вѣрныхъ и власны(х) с҇новъ цр҇ковны(х) змоцнѧєтъ, а проти́вны(х) гризє(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 140 зв.); И єсли оуча́стництво ма́єтъ во всє́мъ Ѡ҆ц҇о́вско(м) я́кѡ и Сн҇ъ; Алє вѣдаю до́брє, жє ѡвшє́ки (зго́ла) призна́єтъсѧ, жє та́къ єстъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 266); Вѣмъ до́брє, жє ѡбо́є поко́й практикѹ́ютъ, Сѹща́нским҆ гды в҆ єдно рєч҆ ро́знѹю шикѹютъ (Київ, 1637 *МІКСВ* 334); Вѣдаю то ѧ ба́рзо до́брє, жє сѹтъ, кото́рыѣ вєли́кіѣ ска́рбы трѹдѡвъ, и высо́коѣ мѹдрости своє́ѣ з҆ побо́жностю злѹчо́ныѣ, ѡ(т)даю(т) до газѡфила́кіѣ, то єстъ, влага́лища Цр҇ко́вногѡ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 5 зв.).

3. Дуже, вельми, досить: Якож тот постѹпокъ Твоєй Милости, который сѧ в той рєчи стал, добрє нам и водлѹгъ воли нашоє подобаєть (Краків, 1540 *AS* IV, 235); видє(л) єсми жита молочєного... на току го(р)бу гараздъ нємалу(ю) а намолочєного жита три сти(р)ти добрє нємалы(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 3); ѹсмо(т)рѣтє(ж) бра(т)ѧ мєжи собою сємь мужє(и) добрє досвє(т)чоны(х) по(л)ны(х)... мудро(с)ти (II пол. XVI ст. *КА* 28); пнъ Ма(т)фє(и) Нємири(ч), будучи тє(ж) на то(т) ча(с) добрє по(д)пилы(м), лєжа(л) то(л)ко зо двєма хлопчи в оно(и) коморє (Житомир, 1583 *АЖМУ* 50); якъ сє вамъ подобає(т) тоє вино? смакѹє(т) ли ва(м) добрє (к. XVI ст. *Розм.* 42); нє є(ст) ли сѧ с҆ чого дивова(ти), с кото́ры(х) сѧ и са́ми полѧ́ци смѣю(т), ста́тєчнїи, а до́брѣ ѹчєныи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 161 зв.); а́лє то нє єстъ ро́внаѧ само́мѹ сѧ ѡ(т)ча́ѧти, а и(н)шомѹ ѡ ню(м) до́брє тоу́ши-

ти, бо кто оу и(н)шого є(ст) в' злόмъ мнѣма(н)ю, мόжєть сáмъ лáски достȣпи́ти (Острог, 1607 *Лѣк.* 70); на тое архимандрицтво велебного отца Захарію Копыстенского... видячы оного тому монастыреви потребного и добре заслужоного,... могучого при ласце Божой тяжары... духовныи и свѣтскіи носити... обралисмо и обираемо (Київ, 1624 *КМПМ* I, дод. 270); А тыє [речы] сȣ́ть áбы сщен'никъ... бы́лъ дόбрє способный,... жє́бы въ всѣх' спрáвах' свои(х) ...мȣ́жє́м сѧ статє́чнымъ бы́ти показа(л) (Львів, 1645 *О тайн.* 84);

(у значній кількості) добре, багато: Але вже о то зъ жоною,... вечне молчати маю, бо ся вже мнѣ отъ него за все досыть добре нагородило (Луцьк, 1564 *РЕА* II, 140); я добрє выпи́лємъ ты(с) нє пилъ такъ вєлє яко я (к. XVI ст. Розм. 20); тамъ се вашое крви псы добре наедятъ (Житомир, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 604);

добре, гарно, чудово: я по тебе нє посила(л), анѣ тєбє жадалъ, бо кгдижъ мѣнѣ тȣ(т) ба(р)зо добрє бє(з) тєбє било (XVI ст. *Сл. о см.* 334); мо(и) панє ничого иншого нє прагнєшъ добрє тобѣ єсть такъ є(ст) моѧ пріятелко (к. XVI ст. *Розм.* 45); Што єсли тобѣ рáда моѧ... подόбаєтсѧ, бáр'зо дόбрє зо мнόю и с тобόю дѣѧтисѧ бȣдє(т) (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 10 зв.); perbelle, прєкрасно, добрѣ (1642 *ЛС* 306);

достойно, гідно, праведно: абы могли добрє ȣмрѣти, таковїи нє ȣстрашаю(т)ся ни єдинаго множе(ст)ва дияволовъ прокляти(х).... сєго ради тєплѣ молилися, сєго рады постили (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276);

(щасливо, благополучно) добре: когда комȣ добрє поводилося, сє(р)дцє твоє ω(т) зависти схло (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273); мнόзи н̅н̅ѣ гл̅ютъ: дόбрє дόбрє намъ н̅н̅ѣ повόдитъсѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 134 зв.); **добре ся мати, матися добре** *див.* **МАТИСЯ; добре ся мѣти, мѣйся добре, ся мѣйте добре** *див.* **МѢТИСЯ;**

(мирно, у злагоді) добре: о(н) сѧ имає(т) з брато(м) ...добрѣ жити нє(з)ва(д)ливѣ та(к)жє и жєна стєцєва (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 1, 28); ω(д)на(к) жє того по вашє(и) мл(с)ти жадає(м) аби є(с)тє и(з) ω(т)цє(м) єп(с)кпо(м) гєдєоно(м) добрє прєбывали и є(г) чтили (Сучава, 1598 *ЛСБ* 377, 1 зв.).

4. Добре, правильно: на тых зємлѧх врадник владычин и врадник архимандрытов з людми стоѧли... и я их пытал, єсли я добрє вєдȣ, а нѣтли им ωт мєнє кривды (Пісочне, 1541 *AS* IV, 281); рєк'ль ємоу философь (книжникь) заправды добрѣ єсь оучитєлю рєкь (1556-1561 *ПЄ* 177 зв.); Самсоно(м) якого єстє(с) рожаю? єстємъ схолястикъ добрє мовишъ (к. XVI ст. *Розм.* 43); Тȣ́тъ пєршȣ́ю чáсть мόвы замыкáє(м) Котόрȣю твоѧ я́сность взявши и прочитавши, єсли што дόбрє рє́чєноє бывши знáйдєшъ в' нє́й, дáвци всѣ(х) дωбръ Б̅у нєхáй припи́сȣєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 229); Дόбрє Брáтє мόвишъ, Годи(т)сѧ тєбѣ прáвдȣ признáти (Чернігів, 1646 *Перло* 61 зв.);

(за всіма правилами) законно: Ѡн... повѣдил, иж тых сѣл... нє ищȣ, бо... Єго Милость волєн ȣ своєй ωтчизнє, хотѧбы дєй добрє Єго Милост мнѣ тыи сѣла и засѧ ωтдавал, ѧ их мѣти нє хочȣ, нижли... толко тых рєчєй... на Єго Милости поискиваю (Берестя, 1512 *AS* III, 98);

давно, здавна: А длѧ// лєпшоє вѣры... оужила єсмь о приложєньє пєчатєй и о подписи рȣкъ до того листȣ моєго ихъ Милости Пановъ и... обыватєлєй того Воєводства Кієвскаго добрє осєлыхъ (Київ, 1615 *ПВКРДА* II-1, 25-26).

5. *У функції присудк. сл.* Добре, потрібно: ωбавяюсѧ быхмы з дороги нє зблȣдили нє такъ єсть ничого нє бойсѧ добрє є(ст) пытатисѧ пыта(и) тои ωвчарки моѧ приятєлко (к. XVI ст. *Розм.* 36); та(к) ми ся види(т) жє па(н) дцю(р)дзи(и) схочє(т) тоє ставити а добрє бы ω ту(м) в(м) знати и му(д)рымъ досытъ и повѣсти що розȣмити будєтє (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 2); Алє тȣ́тъ дόбрє трόхи потєрпѣти, А пόтымъ в' свѣтѣ нєвєчє́рнємъ жи́ти (Київ, 1633 *Евфон.* 308).

6. *У знач. част.* Добре, гаразд: Оуслышавши то Іюда, ра(д) бы(л) и рєкь до нихь: "добрє, ю(ж) ѧ ва(м) в тои мѣрѣ послоужоу и нє хочоу ни(ч) бо(л)шє ω(т) ва(с) єдно л̅ срєбрьникъ" (XVI ст. *УЄ Трост.* 47); пытай чого хочєть повѣдає(т) ижъ з то-

бою самымъ мовити прагнєтъ добрє нєхай при-(и)дєть (к. XVI ст. *Розм.* 16).

Див. ще **ДОБРО[2]**.

ДОБРЕХАТИСЯ *дієсл. док.* (чого) Добрехатися: А ты, (пане) Өилялете, ижесь ся вже оголъталъ, не боишъся ани Бога, ани людей, щекайже, якось початъ, — азали ся чого добрешешъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 943).

ДОБРИЙ *див.* **ДОБРЫЙ.**

ДОБРИТИ *дієсл. недок.* Хвалити, вихваляти, *діал.* добрити: Блжоу: хвалю́, щáстѧ комоу признаваю́, чтоу, добрю́ (1627 ЛБ 10).

ДОБРІЙ *див.* **ДОБРЫЙ.**

ДОБРО[1], ДОБЪРО, ДУБРО *с.* **1.** *(усе позитивне в житті людей)* добро, благо: сноу в'с'памѧтай ижє єси оужиль добра своєго (1556-1561 *ПЄ* 294); И опятъ, якъ выдпустивъ Іосифъ братюмъ своимъ гнѣвъ, што были его продали и перше того у яму вергли, а по тумъ имъ много добро чинивъ (XVI ст. *НЄ* 220); Слышахо(м)... яко противишисѧ бгȣ забороняєшъ и прєшкажає(ш) добро дѣлающимъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 89); тáѧ бовѣ(м) вѣра, всѣхъ дóбръ єст' причи́ною (Острог, 1614 *Тест.* 135); Слȣхай єщє, я́ко Іюстиніáнъ... Цáръ...Рáно вставáлъ, пóзно сѧ клáлъ, а з' лóжка сѧ порывáлъ зáвжды, ω добрѣ посполи́томъ мы́слѧчи (Київ, бл. 1619 *О обр.* 174); Ано фалшемъ заробляти на добро трудно! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 659);

(у побажанні) добро: Здоровья и всего добра вашей милости вѣрне зычу, яко собѣ самъ (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 153); Day tobi Hospody dobrá mnoho (поч. XVII ст. *Траг.* 6); вм всєго добра зы(ч) приятє(л) и (с)лȣжи(т) ра(д) Богданъ Хмє(л)-ни(ц)ки(и) гє(т)манъ во(и)ска... запоро(з)кого (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38);

(про Божу ласку) благодать: ви́дитє и́жъ ω(т) бного нєматєріáлного добра, ω(т) бга ω(т)ца, ср(д)чныхъ ласкавостій, вы́росли свѣтлости (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 42); Што все выдаетъ свѣдоцство святобливости... патріархи Михаила, за которого патріарховство тымъ неошацованымъ добромъ, то естъ — мужами святыми церковъ наша Руская была зъ высокости ударована и гойне убогачена (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 774); Ѡто яко дóбрыи живо(т) ω(н), члкъ має(т), я(къ) богáты(и)... Алє приложи мысль до нб(с)ны(х) дóбръ, и ȣ(з)-ри(ш) и(ж) всѣ зє(м)скіи дочасныє рєчи, нѣ(к)-чє(м)ныи... сȣ(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 23 зв.); длѧ дȣшѣ нáшеи: нєвѣди́мои, и бєзсмéртно(и) и вѣчнои, таковы́и и дóбра Нб(с)ныи, нєвиди́мыи зготовáлъ єси (Чернігів, 1646 *Перло* 23 зв.).

2. *У функції присудк. сл.* Добро: Добро члвѣку, коли носитъ ярмо Господнее (XVI ст. *НЄ* 125); а што є(ст) добро того сѧ дє(р)житє (II пол. XVI ст. *КА* 494); всáко даѧ́ніє добрó, и всѧ́кій да(р) досконáлый з высóкости єсть (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 38 зв.); тóтъ придáтокъ кáждомȣ чáсови слоу́житъ, бо за(в)шє добро с покóємъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 26); добрó мȣ з Бгомъ в' Нéбѣ бȣдéт' жи́ти (Луцьк, 1627 *Андр. Лям.* 16).

3. *перев. мн. (сукупність речей, цінностей, належних кому-небудь)* майно, власність, маєток: Сторона зась поводовая вси тыє добра водлє жалобы своєє на позвє(х) положоноє, баби(з)ны(ми) быти, твє(р)-дила, а такого дєлу николи быти нє прызнавала (Городно, 1555 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); жєна нѣякаа... южь была выдала на тоє в'сє добро своє (1556-1561 *ПЄ* 144 зв.); ωни сами и и(х) ща(д)ки... // маю(т) посѧ(г)нути и ωдє(р)жати и тыє добра и пожито(к) сво(и) ωборочати (1566 *ВЛС* 4 зв.-5); данило боудє(т) повинє(н)... зє вшиткы(х) доубрь выступити (Одрехова, 1581 *ЦДІАЛ* 37, 1, 15 зв.); панъ тимко и па(н) ва(с)ко кторы ся записую(т) ωбро(н)нє на добра(х) свои(х) застȣпити ω(т) приятєлє(в) свои(х) а па(н) пєтръ волєнъ тоє... даровати и продати (Львів, 1592 *Юр.* 13 зв.); су(д) головны(и)... за доводы Акторовыми пну по(д)коморому б(р)асла(в)скому всѣ тыє добра кгру(н)ты єго выбитыє присȣди(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 106); єсли оубóгы(м) я́лмоужны ста(т)чити нє мóжєшъ, я́ко то(и) котóрій дȣбръ и имѣнѧ нє мáєшъ, нє давáй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 222 зв.); Азáлим' вáм' єщє мáло зостáви(л), зостáвивши такъ мнóго дóбръ и клєйнóтωвъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 32); Богда(н) Хмє(л)ницкий з рєєстровыми козаками рєбє(л)лѣзовавши и з ω(р)дою ко(н)юро-

вавши тата(р)скою, по(д) Жω(л)тыми вωдами збили... на порохъ ωбозъ и жо(л)нѣрє живцємъ зо всѣми добрами ωрȣжїє(м) и а(р)матою захватили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179); ω (ш)то тєды мєнованы(и) протє(с)туючи(и), постєрєгаючи цєлости добръ воєводино(и) вилє(н)ско(и),... тому(ж) пану Янови Бєлєцъкому,... свєдъчи и ωповєдає(т)ся (Житомир, 1650 *ДМВН* 195); **добра дѣдичные** — успадкований маєток: Маршалковаѧ... сознала подлȣгъ листȣ...,// дарȣючи, записȣчи и вєчнє фȣндȣючи, Добра свои Дѣдичныє (Київ, 1615 *ПВКРДА* II-1, 3-4); **добра заставныє** — маєток, відданий під заставу: братъ мой... штобы до того належало... оддати и добръ тыхъ заставныхъ зо всимъ уступити маетъ и будеть повиненъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 234); **добра лежачыє** — нерухоме майно: приточиласе ...справа... о то, ижъ якобы позваный не хотелъ всихъ добръ рухомыхъ и лежачыхъ, пречечоному Холоневскому от нас за заслуги его даныхъ отдати и поступити (Варшава, 1597 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 27); **добра ленные** — ленне володіння, майно: а то єстъ власны(и) кгрȣнтъ по тамъто(и) сторонє дороги золочо(в)ски(и) и ωпшары дво(р)ныє ω(т) ста лє(т) в ȣжива(н)ю єго м(л) и про(д)ко(в) єго м(л) для чого пови(н)на была сторона поводовая комисыю выправити яко ω(т) добръ лє(н)ны(х) (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 102 зв.); **добра материстыє** — майно, успадковане по матері: положилє(м) вє дворє є(г) м(л)... по(з)во(в) два ωди(н) по самого єго м(л) до запису ω нєпостановлє(н)є ма(л)жо(н)ки своєє... до выроку з добръ ω(т)чисти(х) и матєристы(х) (Вінниця, 1622 *ЛНБ* 5, III 4057, 63); **добра нерухомыє** — те саме, що **добра лежачыє**: Зо всихъ добръ твоихъ, рухомыхъ и нерухомых, въ повете Луцкомъ лежачих, приказую тобе, абы еси... передъ урядомъ моимъ засажонымъ, завите самъ особою своею сталъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 303); **добра ойчыстыє (отчизныє, отчистиє)** — успадковане майно по батькові: на Єго Милост кнѧзѧ Романа... сȣмою, тридцатма тисѧчми грошей копъ личбы Литовскоє, которыє зарȣки на всѣ добра моє ойчыстыє, матєристыє,... по доброй воли моєй вношȣ (Камінь, 1571 *AS* VII, 380); которая [малжонка] вырєчє(н)є зо (в)сихъ добръ ω(т)чи(з)ны(х)... ȣчинити мєла (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); чєтъвє(р)тои части добръ ω(т)чистихъ и матєристи(х), такъжє в кгродє Житомє(р)скимъ при(з)наны(и) квитъ цо(р)ки пана Миколая Прєжовъско(г)[о]..., листы увя(з)чиє ωво згола вси ..., погинȣли (Житомир, 1650 *ДМВН* 197); **добра рухомыє** — рухоме майно: ω(д)права на ты(х) жє вшєляки(х) добра(х) по(з)ваного лєжачи(х) и рȣхомы(х) чєрє(з) су(д)... выконана быти має(т) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 56 зв.).

4. *У знач. присл.* **з добромъ** — по-доброму: вы хочете дей з добромъ отехати, едте жъ дей в час (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 422); а пото(м) на(м) с погро(ж)ками почали ки(и)ми грози(т) мовєчи є(д)тє собє з добро(м) про(ч) поко(л) ва(с) што лихоє нє по(т)каєть (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 101).

ДОБРО[2] *присл.* Добре; гарно: bene добро (I пол. XVII ст. *Сем.* 38); belle, кра(с)но, добро (1642 *ЛС* 101).

Див. ще **ДОБРЕ.**

ДОБРОВА *див.* **ДУБРОВА.**

ДОБРОВОЛЕНСТВО, ДОБРОВОЛЕНЬСТВО *с.* (*стп.* dobrowoleństwo) **1.** Вільний доступ, вхід: а тыи яръмарки маютъ черезъ тыдень стояти и вси люди посполитыи маютъ въ нихъ добрую безпечность и доброволенство мети приехати (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 36); а кȣпцом нашимъ ωбоих панствъ наших,... так тєж и съ чȣжих зємль даєм доброволєнство, как к торгȣ, так тєж на тот ѧръмарокъ приєжджати (Вільна, 1529 *AS* III, 342);

дозвіл: Я Роман Өєдоровичъ Санкгȣшко //... в... листє моимъ далємъ єй доброволєньство и моцъ тоє вѣно єє, всю сȣмȣ ωсм тисѧчєй копъ грошый, ωтдати (Городок, 1561 *AS* VII, 62-63).

ДОБРОВОЛНЕ, ДОБРОВОЛЪНЕ, ДОБРОВОЛЬНЕ, ДОБРОВОЛНѢ *присл.* (*стп.* dobrowolnie) **1.** *(з доброї волі, без примусу)* добровільно: ωни на ωбє сторонє... сами // добровольнє тотъ рокъ под страчєньємъ принѧли (Ковель, 1537 *AS* IV, 110-111); а тω(т) ωцъ стєфа(н)... хωчє(т) дωбрωвω(л)нє ȣ тоє бра(т)ствω встȣпити (Львів, 1544 *ЛСБ* 10);

вси три свояки сами добрво(л)нє и ꙋ(ст)но тыми словы до кни(г) вызнали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 32); К тому тє(ж) ꙋпєвна(м) симъ листо(м) // мои(м) и то на сєбє добрво(л)нє при(и)мую єсли бы... людє(и) ѡсади(л) дворє(ц) збудова(л)... то єго мл(с)ти во(л)но то всє... пожиткы зробити и выжи(ти) (Кременець, 1570 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1814, 3); по то(и) и(х) розмовє сами(ж) добровольнє... бє(з) позво(в) рокъ принѧли (Київ, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 1); тꙋю тєды смртъ крє(ст)нꙋю найспроснѣйшꙋю, добрѡволнѣ бєзъ наймєньшого забивєнѧ: рачилъ притєртѣти Хс (поч. XVII ст. *Пчела* 39 зв.); ѡчєвисъıо становъши возъны(и) // єнєралъ... для записанъя до книгъ... в моцъ правъдиво(и) рєляци[и] своє(и) явънє и добровол ънє созъналъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 214-215).

2. *(з привілеєм, дозволом)* вільно, безперешкодно: а которыє пак похотѧт пойти за Єго Милостю, ѡни мают пойти добровoлнє со всими своими статки бєзъ кождого гамованѧ (Острог, 1514 *AS* III, 114); а кꙋпцом нашимъ ѡбоих панствъ наших,... даєм доброволєнство, как к торгꙋ, так тєж на тот ѧръмарокъ приєждчати... и торговати доброволнє (Вільна, 1529 *AS* III, 342); приказуемъ вамъ... а-жебы есте отъ тыхъ мѣщанъ... мыта... не брали и вездѣ ихъ доброволне а безмытне пропускали (Вільна, 1545 *АЮЗР* I, 299); то(л)ко абы по(д)даны(и) мо(и) которы(и) ꙋ воло(ди)мєри сєди(т) добрво(л)нє бы(л) пущо(н) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 69); въ дорозе тежъ если бы где колвекъ по потребе выехати мелъ, абы всюди безъ жадное трудности и пренагабаня доброволне пропустили (Київ, 1648 *Тр.ЧАК* 145).

Див. ще **ДОБРОВОЛНО.**

ДОБРОВОЛНИЙ *див.* **ДОБРОВОЛНЫЙ.**

ДОБРОВОЛНО, ДОБРОВОЛЬНО *присл.* **1.** Те саме, що **доброволне** у 1 знач.: мєшкаючи добрво(л)но при пнє ма(т)цє нєбо(ж)чика... никотороє тру(д)ности и втиску нє маю (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 11); заховываючися въ томъ ведле статуту,... ку ведомости ознаймую и чиню явно черезъ сесь доброволно чиненый и справованый тестаментъ всѣмъ въобецъ и посполите, а и каждому зособна (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 32); я... звє(р)хности владзы доброволно по(д)даючися... на пє(р)шомъ року... будꙋ повинє(н)... ста(ти) (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 3); ѡто кро(л) твóй... дóбрво(л)но рáчи(т) ихати до мѣста своєго (поч. XVII ст. *УЄ* № 91, 29); во Львовѣ въ мѣстѣ, прєдъ // прєстоломъ Господнимъ доброволно обѣцꙋю, ...Тєстамєнтомъ тоє варовати (Львів, 1631 *ПВКРДА* II-1, 98-99).

2. Те саме, що **доброволне** у 2 знач.: дозволили ємꙋ... ты(м) сѧ право(м) добрво(л)но справова(ти) (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. 50); маеть панъ Бонаръ доброволно тое мыто держати и платъ весь ...на себѣ брати (Краків, 1507 *PEA* I, 69); да є(ст) на(м) слобо(д)но и добрво(л)но ѡтворено с корꙋни по(л)скои добꙋвати нашꙋ ѡчи(з)нꙋ зємлю мо(л)давскꙋю (Ясси, 1510 *Cost.DB* 473); а который чєловєкъ похочєть с того сєлища пойти за Єго Милостю, ѡн маєт пойти... доброволно..., бєз кождого гамованѧ (Острог, 1514 *AS* III, 113); а тоти ихъ мажи да хѡдѧтъ и да прихѡдѧтъ съ рибою слѡбѡдно и доброволно и бєзъ забавѣ и бєзъ пагоубѣ (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12).

ДОБРОВОЛНОСТЬ *ж.* Добра воля, доброзичливість, прихильність: дякꙋю тобѣ за твою добрво(л)ность (к. XVI ст. *Розм.* 43 зв.); не годѝтъсѧ порꙋшáти штó ѡ(т) вѣры анѣ мáло // анѣ мнóго, áлє всѧ́кꙋю добровóлностю и оуважéнїємъ пи́лнымъ тóє ховáти и цаловáти (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 305-306); тóлкѡ и лáски и мóцы Бжєи в҅ цнѡ́тахъ, любви мóвлю, добровóлности, дóброти, рáдости, щи́рости, и Бо(з)скогѡ оувєсєлéньѧ чꙋти мáєтъ, жєбы сѧ ровнáти и злꙋчи́ти могл҅ з҅ дóброю Бо(з)скою натꙋрою (Вільна, 1627 *Дух.б.* 221).

ДОБРОВОЛНЫЙ, ДОБРОВОЛНИЙ, ДОБРОВОЛЪНЫЙ, ДОБРОВОЛЬНЫЙ *прикм.* **1.** *(який здійснюється за власним бажанням, самочинно, без примусу)* добровільний: инѡ // мы видѣвшє их доброволноє произволєнїє и дааніє мы такождєрє и ѡт нась дали и потврьдили єсми слꙋзѣ нашємоу вѣрномꙋ панꙋ Гавриловꙋ вистѣрникоу тотоу половина сєло на Трєстіяна (1517 *DBB* I, 7-8); А такъ я тое очевистое оповѣданье и доброволное сознане въ

книги замковые записати казалъ (Луцьк, 1564 *РЕА* II, 140); **Ѡстáєтъсѧ тéды мóвити, же даваніє дх҃óвны(х) дáровъ,**... сталосѧ на Ст҃ыхъ Ап(с)лωвъ, за доброво́лнымъ прúстіємъ самώго Всєст҃го Дх҃а (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 243); кды... Сн҃ачка своєго и Бг҃а ...идꙋчого на доброволнꙋю, а ганебнꙋю см҃рть жєгнала // ...мовила... чємꙋ... чи́нишъ ω(т) мєнє ω(т)хо́дъ твои (поч. XVII ст. *Пчела* 37 зв.-38); Прино́съ, приношє́ніє: Доброво́лнаа офѣра (1627 *ЛБ* 99); incoatus, доброво(л)ни(и̂) (1642 *ЛС* 231); На́йпєрвѣй забо́йство доброво́лноє (Львів, 1646 *Зобр.* 79); во всимъ оного устнымъ очевистымъ и доброволънымъ сознанемъ своимъ ствердзивши и змоцнивши, просилъ, абы былъ принятъ и до книгъ уписанъ (Житомир, 1650 *ЧИОНЛ* VIII-3, 20);

у знач. ім. доброволець: прійди до на́съ на́ймилшій, нє примꙋша́ємо, анѣ понєво́лного тѧ́гнємо, милого и доброво́лного взыва́ємо (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 44).

2. Дозволений; законний, правний: и тєпєр... ты сам и подданыи твои єй самой, боѧром и людєм єє в той пꙋщи доброволного ꙋживанѧ мѣти нє допꙋскаєш (Веловес, 1543 *AS* IV, 376); по моє(и) добро(и) воли записую и(м)... на имє(н)яхъ мои(х) доброво(л)ны(х)..., сꙋмꙋ пн҃зє(и) яко пє(в)ного... до(л)гꙋ двана(д)ца(т) тисєчє(и) ко(п) грошє(и) лито(в)ски(х) (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86 зв.);

вільний, безперешкодний: в тотъ гай мы... въездъ по дрова... доброволный вѣчне мѣти маем (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 369); **доброволная дорога** *див.* **ДОРОГА; доброволная квитация** *див.* **КВИТАЦИЯ; доброволный квитъ** *див.* **КВИТЪ; доброволный листъ** *див.* **ЛИСТЪ²**.

3. Доброзичливий: Вєспєзїаноу(с), фла́вїоу(с)... моудрї(и̂) щєдру́й, доброво́лный, справє(д)ли́вы(и̂) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 80); Тыє тєды сꙋтъ ώными... кꙋпца́ми, кото́рыи гды з' доброво́лной хо́ти своє́и знашли́ дорогоцєн(н)ꙋю Цр(с)твїѧ Нб(с)ногω Пєрлꙋ продали всє што мѣли и кꙋпи́ли ю (Київ, 1632 *МІКСВ* 285).

ДОБРОВОЛНѢ *див.* **ДОБРОВОЛНЕ.**

ДОБРОВОЛНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Законний, легальний: Єсли будємо сє пи(л)но старати ꙋсє тоє ꙋдрьжати будємо другоє ти(ж) розумилисми за рє(ч) го(сд)ную дилѣ доброво(л)нѣишє(г) будованїа и дилѣ нєпрєкажєнѧ яко(г) дх҃а ꙋпросили є(с)ми ꙋ є(г) королє(в)ской мл(с)ти привилїє которое та(к)же ω(т)силами до ва(ш) мл(с)ти (Сучава, 1598 *ЛСБ* 323).

Пор. **ДОБРОВОЛНЫЙ.**

ДОБРОВОЛЬНЕ *див.* **ДОБРОВОЛНЕ.**

ДОБРОВОЛЬНО *див.* **ДОБРОВОЛНО.**

ДОБРОВОЛЬНЫЙ *див.* **ДОБРОВОЛНЫЙ.**

ДОБРОВОНЕНЪ *див.* **ДОБРОВОННЫЙ.**

ДОБРОВОНИЄ *с. (приємний запах)* пахощі, аромат: Не только с простых мирских людей, но и с твоего,... езуицкаго живота ни единаго не имѣеш, дабы который добровоние и запах, красный и любимый, от своего тѣла по смерти испустил и знак святости показал (1608-1609 *Виш.Зач.* 220).

Див. ще **ДОБРОВОННОСТЬ.**

ДОБРОВОННОСТЬ *ж.* Те саме, що **добровоние**: про то молодци миловали суть тебѣ, тягни мя по собѣ, побѣгнемъ въ добровонности мастѣи твоихъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49); *Образно*: зачи(м) бысмо и мы... доброво(н)но(ст)ю цнω(т) напо(л)нєны ч(с)тыми (!) зоста(в)ши вдѧ(ч)ными бꙋ҃ дома́ми и ωздо́бны(м) ла(с)цє єго мєшка(н)ємъ ста́лїсѧ (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 79).

ДОБРОВОННЫЙ, ДОБРОВОНЕНЪ *прикм.* Запашний, пахучий: повєли вл(д)ко г(с)и дабы ω(т) мѣста того гдѣ сохранєнъ кр(с)тъ х(с)въ явитисѧ дыму добровонну изыити (1489 *Чет.* 203); Подь до огорода моего, сестро моя милая невѣсто, пожалъ есми мирру мою зъ добровонныма рѣчми моими (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); Церковь есть различного жития цвѣтущий благоплодный и добровонный рай (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 168).

ДОБРОГЛАГОЛИВЫЙ *прикм. (про мову)* милозвучний, приємний, багатий: Посла́ніє спꙋдєωм изрѧдъны(м) и всѣ(м) любитєлє(м) доброглаголи́ваго и простра́нънаго слове́ньскаго язы́ка (Вільна, 1596 *Грам.З.* 2 зв.).

ДОБРОДАВЕЦЪ *ч.* Добродійник: вкꙋсилъ з' рꙋкꙋ єй овочꙋ и пєрєстꙋпилъ право и росказаньє //

створитєлѧ і. добродавца своєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 8 зв.-9).

ДОБРОДАТЕЛЬНЫЙ *прикм.* Благодійний, добродійний: Калодо́та: Доброда́тє(л)наа (1627 *ЛБ* 214).

Див. ще **ДОБРОДАТЕНЪ.**

ДОБРОДАТЕНЪ *прикм.* Благодійний, добрий: нє зазросли́ва єст' ла́ска, и всѧ́комꙋ хо́тѧчомꙋ доброда́тна (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 835).

Див. ще **ДОБРОДАТЕЛЬНЫЙ.**

ДОБРОДЕЙ *див.* **ДОБРОДѢЙ.**

ДОБРОДЕЙКА *див.* **ДОБРОДѢЙКА.**

ДОБРОДЕЙСТВО *див.* **ДОБРОДѢЙСТВО.**

ДОБРОДЕРЕВЕЦЪ *ч.* Столяр; тесля: а староста... повєдилъ ижъ добродєрєвъцы... припровадивъши дєрєво тоє лєжали тамъ в канєвє (1552 *ОКан.З.* 19 зв.); а потомъ ѡтъ трєхъ годовъ початъ зновꙋ новымъ дєрєвомъ сосновымъ жє робити добродєрєвъцы справою горо(д)ничого... ꙋроблєно зновꙋ (1552 *ООЗ*-1, 47); Робять замокъ и мостъ пєрєдъ замкомъ добродеревъцы то єстъ люди з волостє(и) вєрховыхъ (1552 *ОЧерк.З.* 7 зв.).

ДОБРОДИТЕЛЬ *див.* **ДОБРОДѢТЕЛЬ.**

ДОБРОДѢЙ, ДОБРОДЕЙ *ч.* **1.** Благодійник, добродійник, добродій: благодѣтєль, добродѣй (1596 *ЛЗ* 26); Тєбѣ вѣръномꙋ, и ро(с)сꙋдномꙋ пнꙋ и добродѣєви моє́мꙋ ѡфѣрꙋю и полєцаю; с пє́рвои сѣа́твы моє́и жни́ва дхов'ного малы́й ко́лосъ чи́стои пшєни́цы посыла́ю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 ненум.); тоє видѣлъ іѡсифъ вєръноу(л)сѧ... и поча(л) єго́ проси́ти... ѿ пила́тє... дръжа́вцє... прошоу́... да́й ми тѣло іса... добродѣѧ моєго (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 98 зв.); Блгода́тєль: Добродѣй, или до́брого да́вца (1627 *ЛБ* 8);

(знатний чоловік, що доброзичливо ставиться до кого-небудь) (переважно у шанобливому звертанні) добродій, покровитель: А при Их Милости господарєх моих милостивых, ѡпєкꙋны въстановлѧю господыновъ и добродѣєвъ, моих кровных (Острог, 1539 *AS* IV, 207); Вє(л)можны(и) мл(с)тивы(и) панє гє(т)манє Мо(л)да(в)скы(и) панє и добродєю нашъ мл(с)тивыи При добромъ здоровю на много лѣ(т)... на врядѣ томъ... вѣнъчꙋємо а вѣрнє зычимо (Львів, 1610 *ЛСБ* 427); Имнологія... Па́нꙋ Па́стырꙋ, Ѡпєкꙋно́ви и Добродѣєви свое́мꙋ Прє(з) Дѣла́тєли в' Типографіи в Дарꙋночкꙋ Ни́зко Принєсє́наа (Київ, 1630 *Имнол.* 1); Вѣдомо є(ст) Мл(с)тямъ ваши(м) яко я нєдавъного часꙋ бꙋдꙋчи зъсланымъ ѡ(т) господара Єго М(л): Ктитора и Добродѣя нашє(го) до Львова для набы(т)я Дрꙋка(р)ни... ѡ(т) мл(с)тє(и) ваши(х) нє ты(л)ко зычливои Помочи... алє єщє ѡ(т) нѣкоторы(х) малоꙋва(ж)ны(х) нѣщо и знєваги дозналє(м) (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557); тые менованые подданые... умерших з гробов повыкидали..., которые были въ томъ костеле до гробовъ зложоные, // меновите добродеевъ и фундаторовъ того костела (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 373-374).

2. Вл. н.: дмитро добродѣ(и) (1649 *РЗВ* 184); васко добродѣ(и) (*Там же,* 369).

ДОБРОДѢЙКА, ДОБРОДЕЙКА *ж.* Добродійниця, добродійка: покол тая замена дойдет,... якъ до того часу его милост панъ Михайло Козинский,... и ее милост пани матухна и добродейка моя милостивая с того повинни были давати и давали, оплатити маю и обвезуючися, не выламуючися с того николи (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 304); значною добродѣ(и)кою бꙋдучи здавна: ѡнофріа стого и цє(р)кви мѣсцкоє: блгоч(с)тівая пані пєлагія сє(н)ковая ковалиха... дала личны(х) чы(р)воныхъ злоты(х) 50 (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 3 зв.); Пла́кали и о́ныи хвалы го́дныи вдо́вы, Ґды Тавиѳа добродѣйка и́хъ и ялмꙋжница ꙋмєрла (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 14).

ДОБРОДѢЙСТВО, ДОБРОДЕЙСТВО *с.* Добродійність, добродійство; доброзичливість: а видѧчи тєжъ вєликꙋю ласкꙋ и добродѣиство к собѣ кнѧзѧ Костєнтина... и дары знамєнитыє..., чого коли мнѣ потрєба вказꙋвала, тоє всє Єго Милость завжды мнѣ... // ...давал (Луцьк, 1534 *AS* III, 471-472); знаючы я от давныхъ часовъ ласку и великое добродейство от пана Михаила его милости Свинюского, а не хотечы того именя моего половицы Линева,... никому иншому взычити и в руки пустити, одно его милости пану Свинюскому, а так я, кром жадного припуженя и намовы, одно по моей

доброй воли (Свинюхи, 1556 *АрхЮЗР* 8/VI, 54); хто нє хочєть похлѣбовати, томꙋ годитса пра(в)дꙋ оукáзовати, звлáща хто єсть хлѣбомъ и ѡными добродѣйствы ѡ(т) кого оудоволєнъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 3); Бл҃годѣáніє: Добродѣйство, цнóта (1627 *ЛБ* 8); ѡнъ... заживаючи добродє(и)ствъ нємалыхъ // Такъ ѡдъ поводовъ яко и анътєцєсоровъ и(х)... прочъ пошолъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125-125 зв.); Добродѣйство (*Уж.* 1645, 38); **добродѣйство (добродейство) правноє** — винятковє право, привілей: умоцованый позваного, заховавши принципалови своєму вшелякие обороны и добродѣйства правные... поведилъ же на тотъ позовъ..., справовати се не повиненъ (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/I, 509); А пово(д)... тєды то ꙋсє правънє показавъшы просилъ абы су(д) форумъ ꙋзнавшы, по(з)ваному по(ст)упова(т) наказа(л) инъшыє добродє(и)ства правныє и пробацыи вцалє собє заховавшы (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19 зв.);

(Божа ласка) благодать: Да(л) ты(ж) на(м) мнѡ(г) дóброго на сє(м)ъ свѣтѣ... чого и оýмъ чл҃ч(с)кїи нє може(т) ѡгорнꙋ(ти) и язы(к) лю(д)скїи изрєщи та(к) вєлúкаго добродѣиства бж҃іа (Львів, 1585 *УЄ* №5, 12 зв., на полях); є(с)ли же на(с) пытаєтє ѡ добродє(и)ство на(д) чл҃вко(м) хромы(м) яко ѡ(н) є(ст) ꙋздоро(в)лє(н), нєха(и) же будє(т) ва(м) всѣ(м) ꙗвно и всєму люду и(з)рає(л)скому же во (и)мꙗ іс҃а хры(с)та назаранина (II пол. XVI ст. *КА* 17); повин'ни є(с)мо хвáлити вѣроу и зáконъ и ѡ(т)слоуговати добродѣйство бж҃їє (поч. XVII ст. *УЄ* № 91, 52 зв.); хв҃а Въскр҃(с)нїꙗ слáвити и ѡповѣдáти нє занєхивáймѡ... нєвымѡвныѣ єгѡ добродѣйства выславꙋймо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 232); онь... имь дава(л) хлѣбь аггльскы(и) и(з) нб҃а, //... и ины(х) добродѣиствь свóи(х) чини(л) и(м) мнóго (1645 *УЄ* № 32, 122 зв.-123).

ДОБРОДѢТЕЛНЫЙ, ДОБРОДѢТЕЛЬНЫЙ *прикм.* Доброчесний: за Наꙋкꙋ мóцно сꙗ имáймо, и єдє(н) дрогóго (!) добродѣтєл'ною прáцєю пєрєходѣмо (Вільна, 1596 *Грам.З.* 3 зв.); Вѣми убо, яко на первом соборѣ Никейском... благочестивых пап почтено было, занеже и власт петровых плодов в собѣ изобразили..., и до седми соборов сие начало добродѣтелное в тѣх святых папах носилося, сияло и доволно свѣтило (1588-1596 *Виш.Кн.* 139); Єст' же и иных' добродѣтєлны(х) пóвѣстєй ѡ нємъ и спрáвъ и трꙋдѡвъ побóжных' котóрыи на сє(с) ча(с) мнꙗю (Київ, 1623 *МІКСВ* 83); Арє́ѳа, арє́та, анъ: Добродѣтєлный, цнóта, цнотли́вый, або ми́лы(и) (1627 *ЛБ* 179);

у знач. ім. добродійний, добродійник: такъ в томъ вола бж҃їа дѣєтса и дѣатиса бꙋдєтъ ажъ до ско(н)чáнїꙗ свѣта, а вєд'жє вѣрныє а добродѣл'ныє, тóлко смєр'тїю з доча(с)ного на вѣчноє прємєнꙗют'сꙗ (Острог, 1587 *См.Кл.* 1).

ДОБРОДѢТЕЛЬ, ДОБРОДИТЕЛЬ *ж.* (*цсл.* добродѣтєль) **1.** Доброчесність: кр(с)тъ лѣствица нб(с)ная оузводꙗщи на поу(т) наставлꙗя на добродѣтє(л) (1489 *Чет.* 27 зв.); Чтыри же бл҃говѣстїа да(ст) на(м) приклад'но, занє събор'ны(м) и връховны(м) четырє(м) добродѣтєлє(м) (1556-1561 *ПЄ* 16); Прото(ж) панове мєщанє лво(в)скиє по(д)вигнулися вышє силы и(х) направляти ꙋпа(д)лыє справы. Будꙋчи самы в людє(х) и на маєт'ностє(х) зєшлыє, сподѣваючися на г҃а бг҃а и на х(с)тиа(н)скую милостивую добродитє(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); Єгда же онъ пóпъ бг҃оявлє́нїꙗ, нє бꙋдє(т) жи́ти в цѣломꙋдрїи и добродѣтєли, яко же подобає(т) сщ҃еникомъ, но ꙋпражнáтисꙗ въ бє(з)чи́нїи..., маю(т) вóлю извєрє́чи єго ѡ(т) чрєды єго, и іного вмѣсто єго ввєсти (Львів, 1591 *ЛСБ* 157); добродѣтє(л) оучи́тєлє(м) є(ст), ани слáвы ани чє́сти нє искáти сєбѣ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 221); Въины божии на грѣха въюите добродѣтє(л) свою в силѣ ꙋготуите (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 101); Петр святый, навыкши образ... от учителя своего, яко в добродѣтели, так в покорѣ,... своих учеников того же слѣда держатися учит (1608-1609 *Виш.Зач.* 229); На(д) всѣ згóла добродѣтєли ꙗкѡ найдосконáл'шꙋю цнóтꙋ, Любóвъ ховáти кáжє(т) Збави́тє(л) (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

2. *(добрі вчинки)* добродіяння: Вѣсте, что аз господь будучи и владыка, сотворих, и вы, как мене видели есте творяща, должнии есте творити и тую покорную добродѣтель выполняти и друг другу ноги умывати (1608-1609 *Виш. Зач.* 228); Понєважъ

в' Метрики нб(с)ныи тылко лѣта нашѣ и дни в'писаны бываютъ, в' которыи добродитель яковдю сотворилихмѡ, и ѡсвѣдчили любо(в) противко Бгу и ближнему нш҃му (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 942).

ДОБРОДѢТЕЛЬНЫЙ *див.* **ДОБРОДѢТЕЛНЫЙ.**

ДОБРОЛѢПНЫЙ *прикм.* (*цсл.* добролѣпьныи) чудовий, прекрасний, чарівний: исподоби(л) мѧ єси цѣловати добролѣпны(х) сєдинъ твои(х) (1489 *Чет.* 238); вси зраще єго слєзна плакахоусѧ ѡ добролѣпнємъ тѣлѣ єго (Там же, 239).

ДОБРОНРАВІЄ *с.* (*цсл.* добронравиє) (*вихованість, ввічливість*) звичайність: Четвє́р'тоє мл(с)ть щєдро(ст) // добронра́віє, и добродѣтє(л), слън(є)чнага кругга подобіє носѧчи, всѣ(м) свою оутробу ко (з)милова(н)ю ѡтворѧ(ти) (п. 1596 *Виш. Кн.* 239 зв.-240).

ДОБРООБРАЗІЄ *с.* (*цсл.* доброобразиє) порядність, пристойність: Чи(м) пє(в)нѣ(и)шїй тѣ(н) на(д) исти(н)ну,... яко мо́ви(т) оучи́тє(л) вєли́кїй лѣпшє мнѣ до́броѡбразїє видимо, на(д) то́є, кото́роє быва́є(т) сло́во(м) вы́малєвано (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 219).

ДОБРОПИСЕЦЪ *ч.* (*той, хто гарно пише*) каліграф: Євгра́фъ: Доброписєцъ (1627 *ЛБ* 205).

ДОБРОПЛОДНЫЙ *прикм.* (*який дає добрі плоди*) плодовитий, плідний: радуисѧ ст҃ителю николає грѣзнъ доброплодныи точа нѣтлѣния миру (1489 *Чет.* 197); зємлѧ радости исполнишьсѧ // доброплодными цвѣты поу(т) постилає(т) (Там же, 315-315 зв.).

ДОБРОПОБѢДИТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* добропобѣдитєль) те саме, що **добропобѣдникъ**: Каллі́нікъ: Добропобѣ(д)никъ, ил(и) добропобѣди́тє(л) (1627 *ЛБ* 214).

ДОБРОПОБѢДНИКЪ *ч.* Переможець у змаганнях за добро: их жє и мы съдєржа́ти хо́щє(м), но нємо́щни сущє, міру возá́щє ца́рскїѧ пѣсни сла́дцѣ съплѣтати ты жє сіє блг҃одарстве́н'но пріи́ми, рєче́н'наѧ добропобѣ(д)ничє, в' по́мыслы своѧ влага́й (Львів, 1591 *Просф.* 63); Калли́нікъ: Добропобѣ(д)никъ, ил(и) добропобѣди́тє(л) (1627 *ЛБ* 214).

Див. ще **ДОБРОПОБѢДИТЕЛЬ.**

ДОБРОПОБѢДНЫЙ *прикм.* Прославлений перемогами за добро: прєстависѧ ст҃аѧ славная добропобѣднаѧ мч҃нца х(с)ва параскєвгия въ нинєшний днь (1489 *Чет.* 66 зв.).

ДОБРОРАЗУМЬЄ *с.* (*цсл.* доброразоумиє) розважливість, розсудливість: ѡсифъ... явноє дарованьє г(с)оу своємоу даєть // а больше доброразумьє и покорѣньє (1489 *Чет.* 325-325 зв.).

ДОБРОРЕЧАЧІЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Який добре говорить, чітко вимовляючи слова: Варахі́а: Сы(н) учє́нъ, доброрѣчачі(и), а(б) покланѧ́ючїи Па́ну (1627 *ЛБ* 191).

ДОБРОРЕЧЕНЄ *с.* Добра вимова; добра, приємна мова: Доброрєчє(н)є, бл(с)вє(н)ство, а(б) колѣнопоклонє(н)є (1627 *ЛБ* 191).

Пор. **ДОБРОРЕЧИТИ.**

ДОБРОРЕЧИТИ *дієсл. недок.* (кому) Гарно, приємно говорити: Бѣда мо́ви(т) гды доброрє́чити ва(м) боу́ду(т) всѣ чл҃ци. Ла́тваа рє́чъ єст посу́жати нѣжли саму́му до́бры(м) быти (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 223).

ДОБРОРОДНЫЙ, ДОБРОРОДЕНЪ *прикм.* **1.** Родовитий, знатний: срацины... сн҃а агрикова василья мєжи всѣ(х) выбрали понєжє доброродєнъ бѣ и красєнъ видѣниє(м) (1489 *Чет.* 96).

2. (*здатний давати великий урожай*) родючий: є(ст) того потрєба, абы тыи вси которїи хотѧ(т) быти добрими послу(ш)нїками // наоукы х҃а избавитєлѧ своєго, абы были яко доброро(д)ноє полє подаваючи и(з) сєбє вдѧ(ч)ныи ѡвощи и пожиткы (к. XVI ст. *УЄ* №31, 205).

ДОБРОСЛАВНЫЙ, ДОБРОСЛАВЕНЪ *прикм.* Який має добру славу: Євдоксі́а: Добросла́внаѧ (1627 *ЛБ* 205); Євдо́ксїй: Добросла́вєнъ (Там же).

ДОБРОСЛАДОКЪ *прикм.* Солодкий; приємний на смак: анг҃лъ... нє брѣглъ ни ѡдра ни трѧпєзы, ни вина доброcладъка (1489 *Чет.* 38 зв.).

ДОБРОСТЬ, ДОБРОСТЪ *ж.* **1.** Те саме, що **доброта** у 1 знач.: я... вдячна будучи и тую такъ гойную ласку и добрость его милости поволностями и вшелякою щиростью моею ясне вызнати и значне нагородити... записую именье свое materистое (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 322); што мае(т)

за посагъ цнотѹ и добро(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 49): цѹ(р)кѹ мою а(н)нѹ... ѡ(т)даваю в мо(ц) и в опєкѹ кнѧ(ж)нє... зофии с кара(б)чєва которая с побо(ж)ности и добро(с)ти своєє во(д)лѹ(г) бачє(н)я своєго кгды... доро(с)тє(т) замѹ(ж) выда(т) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 42): Пє(р)вє(и) наоучиса што є(ст) зло(ст), фалш, блѹ(д), тма. тож са наоучи(ш) што є(ст) до́бро(ст), пра́вда, пѹ(т), а свѣтло́сть (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 15); Ѡ до́бро(ст) нєизгланнаѧ! Ѡ сло́дко(ст) нєско(н)чонаѧ! (поч. XVII ст. *Проп.р.* 184); Бгъ нш҃ъ в҆ дѣлєхъ свои(х) чѹдныхъ, Нєпостижимый,... и в҆ до́брости свое́й за́вшє бы́тнои: мо́рє нєпрєбра́ноє (Чернігів, 1646 *Пер.ло* 1 зв.).

2. Доброякісність: маю тѹ иншоє што прода́мъ за тыи гро́ши лєчъ нє єстъ такои до́брости ѹкажѹ тобѣ (к. XVI ст. *Розм.* 28).

Див. ще **ДОБРОТЬ.**

ДОБРОТА *ж.* **1.** *(вияв доброго, прихильного ставлення до людей)* доброта: доброгѣ и разѹмоу англи дивѧгсѧ (1489 *Чет.* 39 зв.): єсли боудєтє добрѣ чинити тымь которыи тыжь вамь добрє чинѧть ш҆то жь за доброта оу вась є(ст) (1556-1561 *ПЄ* 236); Бог милосердъный з доброти своее обдаровати мене рачил (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/III, 283); Христосъ добротою своею притерпѣлъ нерозумство ихъ (XVI ст. *НЄ* 38); а прє́то ѡ(т) ты(х) кото́рыє грѣша(т) да́иса з до́броти своєє оупроси́ти (Острог, 1614 *Тест.* 169); Єдно ты(л)ко побо́жность, ми́лость тє́жъ и цно́та Ста́лость вѣры: при нє́мъ зоста́ла и добро́та (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 8); Запра́вды з҆ до́броты своє́и Бгъ всє створи́вши, ко́ждомѹ створє́ню видо́момѹ и нєвидо́момѹ... оудѣли(л)... да́ры за́цности и по́чєсти (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 176); Бжє Ѡ(т)чє Всєдєржи́тєлю, Чѹднои сла́вы твоєи явит́єлю, И нєизрєчє́нной дѡброты твоєи, Длѧ ми́лости дѹши моє́и (Чернігів, 1646 *Пер.ло* 13 зв.-14); Доброта́: Pulchritudo. Decor. Ebogantia. Venustas (1650 *ЛК* 443).

2. Краса, чарівність, привабливість: доброта, оурода, цѹ(д)ность (1596 *ЛЗ* 44); пытаю ѡ(т)чє преподобне,... почто ѡстависте ми(р)скую красоту и невидимѹю ищете добротѹ (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 76): гды тѹю ѡкра́сѹ оу́зри(т) при на(с) хс тєды́ засмакѹєтъ добротѣ на́шой и ѡбрѹчи(т) // събѣ дш҃ѹ нш҃ѹ яко мѹдрѹю... двѹ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 327 зв.-328); Dobrota: Vroda (Жовква, 1641 *Dict.* 55); bellitudo, красота, доброта (1642 *ЛС* 101).

Див. ще **ДОБРОСТЬ, ДОБРОТЬ.**

ДОБРОТВОРЕНИЄ *с.* (*цсл.* добротворєниє) добродіяння, доброчинність: Але повѣдай тут, езовито, в чем суть согласни твои латынские народове: в заповѣдех ли христовых и добротворению и евангелской науке или только у вызнании папиных усмотрений? (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 180).

ДОБРОТВОРЕЦЪ *ч.* Добродійник, доброчинець: Бонифа́цїй: Добротво́рєцъ. з҆ Єллинска: Воннфа́тїй (1627 *ЛБ* 187).

ДОБРОТЛИВЕ *присл.* (*стп.* dobrotliwie) лагідно, прихильно, доброзичливо: его милость мене, // малжонку свою, милуючи, въ кождых пригодах и форобах моих не опускалъ, одно во всемъ ласкаве а добротливе, яко на верного а доброго малжонка належит, показовалъ (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/III, 44); Оублажа́ю: Добротли́вє чиню, добродѣйство комѹ пока́зѹю (1627 *ЛБ* 136).

ДОБРОТЛИВОСТЬ *ж.* (*стп.* dobrotliwość) лагідність, прихильність, доброзичливість: а его мл҃г з добротливости своее рачил обещат то ему отпустити (Верба, 1564 *ВИАС* II, 230); прошѹ бога добротливого абы тѧ з добротли́вости своєи завшє здорового заховалъ (к. XVI ст. *Розм.* 63); вѣра,... надѣѧ, любо(в)... добротли́вость, и и́ный цнѡ́тъ хо́ръ..., Ба... оубла́гати мо́жєтъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 127); приѡболо́къ и́хъ Г(с)дь ша́тами свѣтлости таємнои, ѡдѣн҆ємъ вѣры, Надѣи, Любвє, ра́дости, поко́ѧ, добротли́вости (Вільна, 1627 *Дух.б.* 19); о́воцъ Дха є́ст҆ ми́лость, вєсє́л҆є, поко́й, нєскваплй́во(ст), добротли́вость (Львів, 1646 *Зобр.* 32 зв.).

ДОБРОТЛИВЫЙ, ДОБРОТЛИВЪ *прикм.* (*стп.* dobrotliwy) милостивий, добрий: Єв(г)листа выписоує яко хс оуз(д)оровиль слѣпого з наро(ж)нѧ которого то з жидовь ись стилища выгнано, добротли(в) приналь тыжь повѣдаєть иже єсть для соудоу на тоть то свѣт҆ пришоль (1556-1561 *ПЄ*

384); А тутъ маешъ тую нещастливую колоду, которая завалила дорогу до того сыноду, которого былъ его королевъская милость зъ добротливое ласки своее позъволити рачылъ (Вільна, 1599 *Ант.* 653); По ѡ(т)падéнїи же сатаны, оумы́сли(в) добротли́вый бг҃ъ: сътворі́ти и́ное разоу́мное сътворéна,... чл҃ка (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9); са́мъ ча́съ оузы́читъ ли єгѡ на́мъ Г(с)дь Бг҃ъ здорóвымъ за тогó жъ добротли́вого Бг҃а пóмочꙋ бє(з) дóлгои трꙋдности в'рихлѣ на́мъ нагорóдитъ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 4 зв.); ѡ Добротли́вый Бж҃е мóй, Дивꙋєтъса нн҃ѣ ра(б) твóй (Чернігів, 1646 *Перло* 57 зв.);

чуйний, ласкавий, доброзичливий, добродушний: Єдна(к) са нє вымовишь абы(с) нє мѣлъ быти мл҃(с)рдны(м), и добротливы(м) противъ ка́ждомоу (Львів, 1585 *УЄ* №5, 286 зв., на полях); жєны добротливыи, которыи с нєю были, тоты єи пристєрѣгали (XVI ст. *УЄ Трост.* 69); оумѣємо за́разъ и тó, хто причи́ною оура́зѡвъ на́шы(х) оува́жити, и свѣдомы єсмо добротли́вого // самóго чєрéзъ сєбє́ прирожéньа к(р) єго мл҃(с)ти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 80 зв.-81); Єсли́бы тó вѣда́лъ Никола́й, и того з' дóброю вѣрою слꙋхати хотѣлъ бы, ѡ добротли́вый Ѳєóдѡрє, нѣкгды бы Гєѡметри́цкими,... фѣкгꙋрами малі́оваными нє ва́жил'са бада́тиса нєдости́гнєного єстєства (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 269); Лєчъ добротли́вый Ѡт҃цъ ѡбóхъ сынóвъ свои(х), дóбромꙋ и пожигéчномꙋ мꙋдрє забѣга́ючи, молóдшого ла́скавє прі́ймꙋєт' а ста́ршого... оутѣшнє прóситъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 35); Вóла твоа ст҃а добротли́вая, А нє на́ша вóла грѣхолюби́ваа (Чернігів, 1646 *Перло* 17 зв.).

Див. ще **ДОБРОТНЫЙ.**

ДОБРОТНЫЙ *прикм.* Чуйний, ласкавий, доброзичливий, добродушний: Бл҃говоли́тє(л)ный: Добрóтный (1627 *ЛБ* 7).

Див. ще **ДОБРОТЛИВЫЙ.**

ДОБРОТЬ *ж.* (*стп.* dobroć) те саме, що **доброта** у 1 знач.: бє(з)злобі́є, щи́раа дóб'роть (1596 *ЛЗ* 25); а щó жъ розꙋмѣєшъ, єсли нє пока́жє бг҃ъ бóлшєи дóброти, на́имилъшимъ прі́а́тєлюмъ свóимъ; єсли бѣсомъ єстъ ѡ(т)ра́да а нє мꙋка (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46 зв.); Пла́кали и óныи хвалы гóдныи Вдóвы, Гды... добродѣика и́хъ... ꙋмєрла, выславꙋючи єи за живота дóброть (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 14); ѻвоцъ Дх҃а єст' ми́лость, вєсє́л'є, покóй, нєскваплúво(ст), добротли́вость дóброть (Львів, 1646 *Зобр.* 32 зв.).

Див. ще **ДОБРОСТЬ.**

ДОБРОХОТНЕ, ДОБРОХОТНѢ *присл.* (*стп.* dobrochętnie) *(з власної волі)* добровільно, доброхітно: вєліки(и) логофєтъ мѡ(л)да́вски(и) в сове(р)шєні́є цр҃кви са(м) собою прынєсъ и дѡ(б)рохо(т)нѣ ѡ(т)дадє 150 та́ляро(в) золотовы(х) (Львів, 1629 *ЛСБ* 1051, 2); єдна́къ нє всѣ кото́рыи Кр(с)тъ нóсатъ, єго вла́снє бєрꙋтъ, и по(д)носатъ: а́лє са́ми ты́и котóрыи доброхóтнє рамєна свои, Тажа́рови якомꙋкóлвєкъ ѡ(т) Б҃а налóжєномꙋ, и то с' тръпéні́ємъ по(д)клада́ютъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 283); libenter, доброхотнѣ (1642 *ЛС* 254).

Див. ще **ДОБРОХОТНО.**

ДОБРОХОТНИЙ *див.* **ДОБРОХОТНЫЙ.**

ДОБРОХОТНО *присл.* Те саме, що **доброхотне**: lubens, [a]duer i lubenter, доброхотно, радо(с)тно (1642 *ЛС* 257).

ДОБРОХОТНЫЙ, ДОБРОХОТНИЙ *прикм.* (*стп.* dobrochętny) добровільний, доброхітний: Бг҃ъ албóвѣмъ Ѡт҃цъ, ѡтрꙋдова́тѣлыхъ насъ грѣха́ми доброхóтною своє́ю вóлєю и си́лою Сн҃ови принóсит' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 694); Проти́въ Па́тогѡ Приказа́на всѣ доброхóтныє забóйци бєз' ѡборóны свóєгѡ живота грѣша(т) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 908);

прихильний, привітний: Євмéній: Мл҃(с)рдъ, а́бо мл҃(с)тивє(н), ти́хъ, доброхóтный (1627 ЛБ 206); hilaris, hilarulus, вєсєли(й) доброхо(т)ни(й) (1642 *ЛС* 218); А за(с) вѣдаючи, таковꙋю быти Бж҃ꙋю блг(д)ть на всѣхъ излі́анꙋю, и́жъ, єсли́бысмы мꙋ што ѡфѣрова́ли з' ты(х) рéчій, котóрыѣс'мы з' рꙋки єгѡ взали, то нє ина́чєй єнѡ тва́рꙋ вєсóлою и доброхóтною прі́ймꙋє(т) (Львів, 1646 Жел.Сл. 5 зв.).

ДОБРОХОТНѢ *див.* **ДОБРОХОТНЕ.**

ДОБРОЧЕСНЫЙ, ДОБРОЧЕСТНЫЙ *прикм.* Доброчесний: ты єси... нєвѣрнымъ врагомъ соупостатъ доброч(с)тного народа (1489 *Чет.* 228 зв.); нє ѡстави(л) єси доброч(с)тного вчения спасова (Там же, 229); Всєкра́сноє похвалéні́є мєнє́ съдєр-

жи́тъ, ви́дачи доброче́снаго (!) по́честь ω(т) всѣ(х) пріимꙋючи (Львів, 1591 *Просф.* 65).

ДОБРОЧЕСТІЄ, ДОБРОЧЕСТЬЄ *с.* (*цсл.* доброчьстие) доброчесність: нестєръ добръ дш҃єю и чистъ тѣлом,... ω(т) оц҃а доброчєстьє... // ...видить гордо(г) хвалачиса въ злобє силно(г)... цр҃а, што(ж) са возносить на(д) кєдры ливаньскими (1489 *Чет.* 57-57 зв.); Єму суть по́добни церковныи врази, и єго вѣръный и миліи друзи, иж востóка свѣтлость нынѣ оставляють и до тьмы запада во прелесть отбѣгають, от истынъны до лжѣ, от вѣры въ єресь, от доброчестія в грешную прелесть (к. XVI ст. *Укр.п.* 72).

ДОБРОЧЕСТНО *присл.* Доброчесно: мы братя доброч(с)тно и правєдно нєсмѣшно поживємъ (1489 *Чет.* 217 зв.).

ДОБРОЧЕСТЬЄ *див.* **ДОБРОЧЕСТІЄ.**

ДОБРОЧИНЕЦЪ *ч.* Доброчинець: ꙋхóдитъ тéды похва́лы ω(т) людíй Хс҃; а́бы наꙋчи́л' доброчи́н'цωвъ з' доброчи́нности своєѣ// нє шꙋка́ти че́сти и сла́вы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 418 зв.).

ДОБРОЧИННОСТЬ, ДОБРОЧИНЬНОСТЬ *ж.* Доброчинність: Припóмню... Гєрмогéна... якъ за́сь бы́лъ в' доброчи́нности гóйный (Київ, 1623 *МІКСВ* 84); Сѣимω на дх҃ꙋ сѣма дꙋхо́вноє, сѣимω овоцы щодробли́вости, тєрпливость, братолю́біє, доброчи́нность, покóрꙋ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 284); а мы якъ здавна продковє нашѣ з во(и)ска запоро(з)кого цр҃ꙋ єго милости вшєлякую доброчиньно(ст) чинили и тєпє(р) при томь стоимо (Черкаси, 1648 *ДБХ* фотокоп. 11).

ДОБРОЧИННЫЙ *прикм.* Доброчинний: Повтóрє: и́жъ в' На́родѣ на́шємъ в' тóтъ вѣкъ бы́л' та́къ оутѣхою и доброчи́ннымъ, якъ нéгды бы́лъ в' Іили Прр(о)къ Бж҃їй Єліссéй (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 25).

· **ДОБРЫЙ, ДОБРІЙ, ДОБРЪ** *прикм.* **1.** *(який доброзичливо, приязно, чуйно ставиться до людей)* добрий, доброзичливий: Ижъ вбачивши єсми вєликꙋю, а никгды ни в чомъ нєвымовнꙋю повольность, почтивость и послуги сына моєго милого... и во всємъ са кꙋ мнє, матцє своєй цнотливє и добрє заховалъ, яко добрый сынъ...//... имєнья мои ωтчизныє и матєристыє... даю и дарꙋю (Конюхи, 1545 *AS* IV, 429-430); его милость мене,// малжонку свою, милуючи, въ кождых... форобах моих не опускалъ,... добротливе, яко на верного а доброго малжонка належит, показовалъ (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/III, 44); благіи, добрій (1596 *ЛЗ* 30); послюблєна є(ст) вдова є(ст) єсть добраа и господыни добрє выпосажона є(ст) вєлики(и) маєть посагъ (к. XVI ст. *Розм.* 49); Гды бы добрыми сынами были и мѣли въ очахъ встыдъ..., не чинили бы того и зъ припадковыхъ выступковъ не натрасали бы ся (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 744); Говѣннъ, ил(и) бл҃гоговѣнный: Набожный, побóжный, дóбры(и), Бг҃обóйный (1627 *ЛБ* 162); Взгла́домъ' абóвѣм' нє злопомнѣніа и дóбрый а нє злоби́вый Гдь нашъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 59); а певъна ижъбы былъ утонулъ, кгды бы его былъ добрый чоловекъ чолъномъ не поратовалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 310);

перен. (про душу, серце) добрий: А то ш'то на доброи зєм'ли то тыи соуть которыи *добрымь* ср(д)цємь а прав'дивы(м') оуслышав'ши слово и дєр'жа(т) єго и плоды в' тєрьпєнїи приносать (1556-1561 *ПЄ* 247); бꙋдь доброго сєрца (к. XVI ст. *Розм.* 25 зв.); Боу(д)тє ср(д)ца дóброго ω моу́жныи вóины (поч. XVII ст. *Проп.р.* 260 зв.); тóжса ω жонѣ мóвитъ, и́жъ такóи че́сти з' сєбє самóи до мꙋжа своє́гω мѣти нє мóжєтъ, якóвꙋю ма́єтъ дш҃а дóбраа прв(д)наа, до Ха҃ Па́на и Ба҃ своє́гω (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 928);

(уживається у звертанні до шановних людей) добрий: юноша... пыталь єго, оучитєлю добрыи, ш'то быхь мѣль чинити, абы(х) живота вѣчнаго дошєль (1556-1561 *ПЄ* 166); Што на то, добрый мужу, отказуешъ? (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1099); Дякꙋю добры(и) мꙋжꙋ (к. XVI ст. *Розм.* 60); люципєрꙋ, старосто, мой добрий дрꙋжє, Прошꙋ тя, коло господарства моєго пилнꙋй дꙋжє! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 18); Да́кꙋємо тобѣ Іс҃ хє҃, пастырꙋ дóбрыи... иже на(с)... твои(м) дороги(м) тѣло(м) и крóвю ра́чилє(с) посилити (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 38 зв.); Рабы́ мωй дóбріи,... вы пра́цѣ свой прилωжи́ли (Чернігів, 1646 *Перло* 53);

2. *(близький, вірний)* добрий: а естли бы... Мышка...//... хогѣлъ ми якін псій кусъ выpадить, а ваша милость бы того не престрегъ... тогды бысь мя... съ пріятеля доброго... непріятеля удѣлалъ (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 153-154); Лаза(р) товаришь нашь добрій оуспє и барзо мало из(г)оди(в)ши повгорє мови(т), лаза(р) оумрє (к. XVI ст. *УЄ* №31, 38); А в том часѣ пришол Казимерскій добрыи пріятель пана воєводы (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40); Вѣдаєшъ тоє, ижъ в' по(т)рєбѣ з'лой приятєля познати доброго (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 266);

(відданий, вірнопідданий) добрий: ино я, увидивши его вѣрную службу ку господарю нашому королю его милости, иж он есть слуга добрый, дал есми ему тое селище Трибѣсовъ (Брацлав, 1505-1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 174); тое имене..., мы паметаючи на вѣрныи... послуги того слуги нашего доброго... по смерти его взяли есмо зася к рукамъ нашимъ (1536 *АрхЮЗР* 7/I, 72); И за́сѧ и́ныи ц҃ріє зе́мныє...; задивоу́ютсѧ та́къ ди́вной сла́вѣ и повазѣ ц҃рѧ нб҃(с)наго; присмоу́тряючисѧ красотѣ и свѣтлости мѣста єго с҃того, до кото́рого пріимѹєтъ двора́нє,... наче́ньши ѡ(т) а́вєлѧ пра́вєднаго, пєршого дворѧни́на и во́ина до́брого; кото́ріи крѣвъ свою вы́лѧвъ за пра́вдѹ бг҃а своєго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 71 зв.); Бл҃гый рабє до́бры(и) и вѣрны(и), ѡ малі́мъ быс(т) вѣренъ, на(д) мно́гыми тя поста́влю (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 288); Мы ниже(й) менованые будучы запрошоные до дому имене(м) П: Стефана Уса Во(й)та Владичи(н)ского,... ведлугъ звычаю нш҃го хр(с)тіанина доброго Гду Бгу посылаючы, однаго на тую дорогу стую наукою хр(с)тіанскую и га(й)нами стыми посилилисмо (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 470).

3. *(гідний пошани)* поважний, достойний, шановний: А при том были: пан Пєтръ Боговитинович, а кн‹ѧ›зь Иванъ... Полубєнский,... и иншых людей добрых при том было нє мало (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); якож и лист свои она мнѣ под печатми людей добрых на то дала (Стрижовець, 1508 *АрхЮЗР* 8/IV, 178); ѡна... на тоє на всє листы свои записныи подъ свєдомомъ и печатьми нєкоторыхъ добрыхъ людєй ємѹ дала (Краків, 1538 *AS* IV, 114); А та(к) А ѡ томъ людє(и) добры(х)...//... ѡпытива(л) (Черкаси, 1544 *ЦНБ* ДА/П-216, 101-102); буду то и(м) на ѡко мовити гдє будє(т) нємало людє(и) добры(х) почтивы(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 48); кто слѹхає(т) с пи(л)ностю слова бж҃іа... и повѣдає(т) н(н)ши(м) добры(м) лю́дє(м), я́кобы кви(т)нѹлю слово бж҃іє промє(ж)кѹ ни́ми (XVI ст. *УЄ* №29519, 124); при котором фримарку нашом были люди добрые мещане Яков Процик, Гарасименко для лепшое вѣры и памети (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 25); я Ма(р)тынъ Камєнъски(и) возъны(и) єнералъ... созънаваю... ижъ... маючи при собє Стороною людє(и) добрыхъ двохъ шляхътичовъ... былъ єсми вышєрєчоного дня и року в маєтъности... пана яна модъры(н)ского (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 93); маючи при собє сторону и шля(х)ту людє(и) добры(х), вєри годныхъ... за юриди(ч)ны(м) узванє(м) бы(л) в має(т)ности єго м(л) пана Ивана Лємєша (Житомир, 1650 *ДМВН* 209);

(сповнений прихильності, поваги) добрий: И мы длѧ впокою и напєрєд длѧ лєпшого нашого житѧ, ижбыхмо мы сами своими парсѹнами, так тєж и дѣти наши во впокою были и в доброй приѧзни, тєпєр и на потомныи часы мєшкали (Ковель, 1538 *AS* IV, 167); ино дей мы,... маючи на него взглядъ добрий,... // мы дали есмо ему нашого продка двориско у селе нашомъ Мосчоной (Ковель, 1542 *АрхЮЗР* 7/1, 75-76); а заты(м) сє добро(и) прия(з)ни В҃м залєцаю (Гологори, 1605 *ЛСБ* 338); Прошу тогды слезне пана брата моего... и дочки моей..., абы напередъ межи собою милость и згоду повинную заховали... зъ добрымъ уваженьемъ и розумысломъ моимъ тымъ письмомъ имъ зоставленое воли моей, во всемъ справовали (Луцьк, 1607 *АСД* I, 235); При то(м) аффєктъ в' мнѣ к' ѡ(т)цѹ с҃томѹ до́брый (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 8); Рвє́ніє: Спо́ръ. Зазрѣ(н)є до́броє. любо́вь горѧ́чаѧ (1627 *ЛБ* 108); Чтожъ розѹмѣєшъ, жєбы доброє прє(д)ложєніє моє и приє(м)ноє быти мѣло створитєлєвѣ своємѹ? (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 265); Подобно с прєзрєнъя доброго тоє ся стало чого мы самы собѣ зычили (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12);

(який відповідає нормам моралі) зразковий, добрий: **приехавши до Ѡстрога, видечи доброє заховане жоны своє (!) до себе,... записал єй замки свои** (Острог, 1539 *AS* IV, 208); Тоє все слы́шачи, наймі́лшіє, повста́ньмо, вы́трезвывшися,... не спѣмо, нагородѣмо до́бры(м) кон'це́мъ пе́ршій злы́й живо́тъ (Острог, 1607 *Лѣк*. 125); Нѣкоторыѣ... з' людій на само́м' поча́ткꙋ жи́тїа своєгѡ до́брый поча́токъ в' помешканю оуказа́вши, ѡста́токъ живота́... зле докончили (Київ, 1637 *УЄ Кал*. 186);

(чесний; незаплямований) добрий: ты(м) су(м)не(н)є своє и славꙋ добрꙋю ѡбрази(т) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 281); жона моа... не ѡглєдаючиса на доброє мниманьє,... тамъ, где се єй подобало, мешкаєтъ (1577 *AS* VI, 73); мы... не мо́жемо спра́вы своєи попира́ти, анѣ н(х) доброй сла́вѣ, и чести, и вѣрѣ нѣ в чомъ причи́ны не даємо..., и проще́нїа жада́ємо (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); У добруй чести поживайме у нынѣшнюмъ вѣку (XVI ст. *НЄ* 192); А к(д)ы са ты(м) по(д)пїрати бꙋдемо оуже бꙋде добраа вѣра наша чого и(н)шїи народы и пре(д)кы нашѣ розꙋмѣти не могли (к. XVI ст. *УЄ* №31, 91); Я Станисла(в)... а я Полониа... се были апеляцы(и) на трыбуна(л) выточыли то єсть... ѡ написаньє словъ ꙋсчыпливы(х) добро(и) славе моє(и) мене самого горо(д)ничого доткливы(х) в по(з)ве в реляцы(и) возного выражоны(х) (Київ, 1621 *ЦНБ* II 20756, 1); Самая добрая совѣсть то витривати може(т) (Чорна, 1629 *Діал. о см*. 268); На коне́цъ жа́днымъ спо́собо(м) не мо́жетъ собѣ привла́щити того́ кона хто́ бы та(к)// злы(м) сꙋмне(н)ємъ кꙋпи(л), ле(ч) то(т) кото́ры(и) бы до́бры(м) сꙋмне(н)ємъ кꙋпи(л), не пови́ненъ то́лько ѡ(т)да́ти ре(ч) самꙋю (Львів, 1645 *О тайн*. 102-103); **доброє слово** *див*. **СЛОВО;**

(вартий наслідування, схвальний) добрий: Тєжъ прирекає(м)...//... зъвычаи добрыє старода(в)ныє ты(м) статуто(м) нш҃имъ заховати (1566 *ВЛС* 3 зв.-4); молодость, а детиныє лєта ихъ... потребꙋютъ мєти при нихъ сердоболного приатела, который бы ихъ не толко покормомъ телєснымъ ꙋскормивалъ, але и добрыхъ норововъ ꙋставичне приꙋчивалъ (1577 *AS* VI, 72); в҃м(л) сами для себе и прикладꙋ добро(г) зъ себе по(с)тережете (Володимир, 1595 *ЛСБ* 288, 1); тыжь покажи самь добрыи ѡбра(з) або прикладъ покаанїа (XVI ст. *УЄ Триг*. 98); А даска(л) взавши порꙋче́ноє єму дѣтище, ма́єть єго ꙋчи́ти с про́мысломъ доброє наꙋки (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.); ста́рай же са тєды абы́сь до́брою па́ма(т)кою по сме́рти бы́лъ несмер'те́лны(м) (Острог, 1614 *Тест*. 168); Намъ всѣ(м) в' той мѣрѣ, прикла(д) до́брый с' се́бе пода(л) (Львів, 1616 *Бер.В*. 87); Пови́нна при то́мъ малжо́нка мꙋжа свое́гѡ ти́хостю, покорою, и лаго(д)ностю, до набоже́нства,... побꙋжа́ти, и при́кладъ ѡ́номꙋ добрый дава́ти (Київ, 1646 *Мог.Тр*. 933); поча́лъ Палемо(н) ли́ба; ѡ́ныхъ На́родѡвъ приводи́ти до дѡ́брых' ѡбычає(в) (Чернігів, 1646 *Пер.го* 3 зв. ненум.);

праведний: Гор'дачи а́рма́ хв҃а до́брого зно́сного, и бре́мени ле́гкого ѡ(т)стоупꙋєте а ка́рки свои по(д) оуста́ви нѣкїись но́во змышле́нїи и до арма́ ты(х), кото́рїє вклада́ю(т) на лю́де бре́мена та(ж)кїє, а са́ми прѣсто(м) не хота(т) роу́шити, по(д)клада́єте (Острог, 1599 *Кл.Остр*. 218); Прїйми(ж) пре́то зно́вꙋ вѣчный живо(т), вда́чны(м) са стань оу бг҃а и оублага́й єго, зно́вꙋ ярмо вѣзьми на себе до́броє (Острог, 1607 *Лѣк*. 94); за то(т) блоу(д) боу́де(т) моу́ка, а за пе(р)шїй до́брый живо(т) оучти́вость (Острог, 1607 *Лѣк*. 65); Правѡвѣрныи абы не хвѣючиса, стате́чными в' вѣрѣ трва́ли, и за жи́тїє до́броє са бра́ли (Київ, бл. 1612 *Аз.В*. 108); Сила сло(в) не насыща́ю(т) дш҃ꙋ, але добрый живо(т) // ѡхоложа́є(т) ꙋмыслъ (Київ, 1623 *Мог.Кн*. 11 зв.-12); до́брїй живо(т) чи́ни(т) чл҃ка мꙋ(д)рого ве(д)лꙋ(г) б҃а (Там же, 14 зв.); а за тымъ и гнѣву Божого трудно бы ся ухоронити, живши добре, а потомъ животъ добрый на горшій перемѣнити (Київ, 1644 *КМПМ* II, 288);

(розумний, вихований) добрий: при(ш)лите до на(с) чотыри дияки млоде(н)ци добрыи а мы и(х) дамо на наꙋчение пе(т)я грече(с)кого (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); А має(т) бы́ти стороны пн҃а а(м)брожего това́ришо(в) ше(ст), и ꙋчне(в) добры(х) два (Львів, 1598 *ЛСБ* 324).

4. *(досвідчений, кваліфікований)* добрий: Бортников добрых до борꙋ моєго дворного маєт пати ѡса-

дити, с которы... бортников жадного платꙋ не брати (1567 *AS* VII, 120); То для того свещенникꙋ двѣ части, абы дьяка доброго къ церкви ховалъ (1577 *AS* VI, 79); Припоясанъ (sic! — *Прим. вид.*) по бедрѣ твое(м) (sic! — *Прим. вид.*) мечъ бгсловіе(м) кованный, добрый воине (Львів, 1591 *Просф.* 66); Але когда добрый владыка на проповѣд выбрал простых хлопов, смиренных нищих, беззлобивых рыболовов, кожемяк и тым церков свою поручил, ... — так же властне и патриарха,... учинил (1598 *Виш.Кн.* 104); кролъ, то(т) есть добрыи, которыи скрывженны(м) по(д)даны(м)... дае(т) преложоного (Острог, 1614 *Тест.* 154); Ѡ коникꙋ его добрый и справны(и), южесь на(с) видоме и телесне возити ...пересталъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 34); Непристойнꙋю... речъ быти сꙋдилъ Сотникъ слышачи ω такомъ щасливомъ и добромъ лѣкарꙋ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 374).

5. *(який приносить комусь добро, радість)* добрий: Розумѣвъ же то іс рекль имь про ш'то троу(д) дѣлаєте женѣ и с'те доброе дѣло оучинила на м'нѣ (1556-1561 *ПЄ* 110); где мы видячи рѣ(ч) вашу добрꙋю... помо(г)ли є(с)мо ва(м) с помочию божию (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); Такъ просвѣтитъ ся свѣтлусть ваша передъ людьми, если увидятъ вашѣ добрыи дѣла и прославлятъ отца вашего (XVI ст. *НЄ* 142); тыи, котории добри учинки чинили, пойдут до живота вѣчного (Вільна, 1600 *Катех.* 65); Тое теды вѣдаючи нѣкг(д)ы в добрых' справах не оуставаймо (Острог, 1607 *Лѣк.* 93); Не жалꙋи же часꙋ кꙋ читаню, бо его на добрыи рѣчи ωберне(ш) (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 149); Августъ король Польскій... былъ коронованъ на королевство року 1530 и, много речей добрыхъ постановивши, въ покою королевство рядилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 75); Знаючи то... ка(ж)дый пере(д) собою оучи(н)ки свои понести моуси(т) та(к) злыи яко и добрыи (Височани, 1635 *УЄ* №62, 4); з добримъ наши(м) пожиткомъ щобы было, самωвластіє (Чернігів, 1646 *Перло* 5 зв.);

(щасливий, успішний) добрий: А кгды вже въ наꙋце той добърые початки въ себе мети бꙋдꙋтъ, маєть нхъ Єє Милость... до Вильни къ Єзꙋитомъ, бо тамъ фалатъ дѣтамъ добрꙋю наꙋкꙋ (1577 *AS* VI, 74); А цнотливыи бодай днїй добрыхъ заживали (Львів, 1591 *Просф.* 67); хто хоче(т) живо(т) миловати и ωглєдати дни добрыи неха(и) ꙋстя(г)не(т) языка своего ω(т) злого (II пол. XVI ст. *КА* 187); **добрый день** *див.* **ДЕНЬ;**

(сприятливий) добрий: боудетъ зима добра, весна и лѣто мокро (к. XVI - поч. XVII ст. *Яв.Рук.* 113); Не на тыи то знаки оучини(л) бгъ свѣтила, абы з нихъ практыкаре... ωповядали... што маеть когω поткати: або коли часъ добрый або недобрый (серед. XVII ст. *Хрон.* 3); А онъ реклъ: есть ли еще живъ, бра(т) мой есть. Што взяли мꙋжеве за добрый знакъ (Там же, 314);

(вигідний, прибутковий) добрий: бо которыи бы добре служили до(с)тупую(т) собѣ мѣ(ст)ца доброго (II пол. XVI ст. *КА* 509); кꙋпе(ц)... ω(т)ходи(т) на далекꙋю стороноу... если кꙋплю добрꙋю сътвори(т) въ(з)вращаєт'ся (поч. XVII ст. *УЄ* №236, 5); Нехай... бгꙋ з' оныхъ добрый зыскъ ω(т)давши: Станется годнымъ Нб(с)ного θрωнꙋ (Львів, 1642 *Бут.* 8 зв.);

(щедрий, багатий) добрий: прото жь еслі вы зли есте а в'мѣете добрыи дары давати сномь вашим(м) блъше пакъ ω(т)ць вашь которыи є(ст) на небесе(х) даеть добраа просящи(м) оу него (1556-1561 *ПЄ* 39 зв.); оурожай добрый на поли зродити рачиль (XVI ст. *УЄ* №29519, 178 зв.); в Стыхъ бовѣ(м) Бжихъ не иншее што славлено... бываетъ, тылко дары того ω(т) которого вшелякїи дато(к) добрый... выходи(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 100); Але ярина добра была, и тымъ же ся толко люде и рятовали (1636-1650 *ХЛ* 80); Послѣднѣйшимъ зась способомъ могꙋтъ на достатки бога(т)ство, добрый посагъ малжонкове без' грѣхꙋ погладати (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 930).

6. *(який має належні позитивні якості або властивості)* добрий: а князь Андрѣй маєт мнѣ дати напротивкꙋ того (моего) манастыря так доброе имѣне и платное ꙋ в отчизне нашой..., как бы стояло за (манастыр) (Вільна, 1522 *AS* III, 231); а Твоя Милост за все ωтменꙋ, также добрꙋю и с такими ж кгрꙋнты и можностю людей и пожитками, яко их

част тамъ ȣ Четвертни выносит (Дубно, 1559 *AS* VI, 43); а тое имѣнье Дядковичи я а любо по мнѣ будучій маетъ подать пану Петру Яновичу... такъ доброе и наряженое... какъ я въ него взялъ (Луцьк, 1564 *АСД* VII, 28); а такъ мы,... обачивши тот листъ ее продажный... продку его на тое имене даный, добрый, слушный и ни в чом не нарушоный,... тое имене... умоцняемъ тымъ нашимъ листомъ (Варшава, 1572 *ЗНТШ* XI, 14); Спытаймыса гȣ кого ѡ доброй господѣ (к. XVI ст. *Розм.* 38); И пишет Потей в тых же остатных книжках своих нынѣшных о новом календару, который єсте в Рымѣ по руску выдруковавши, принесли з Рыму, хвалячи той богопротивный календар, як єсть добрый (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); а пожитковъ и доходов монастырских и церковныхъ жадныхъ не маютъ належати, бо мают парафие добрые (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 235); **быти доброго розуму, быти въ добромъ розумѣ, зъ розуму доброго** *див.* **РОЗУМЪ; быти при (в, за, у) доброи памяти** *див.* **ПАМЯТЬ; въ добромъ здоровю, доброго здоровя, за доброго здоровя** *див.* **ЗДОРОВЯ;**

добровільний: я з добрымъ, а статечнымъ розмисломъ моимъ не бȣдȣчи до того ничимъ ни отъ кого намовлєна, и непримȣшона... // умыслила єсми монастырь збȣдовати и его фȣндовати (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV, 43-44); Произволе́нїемъ до́бримъ себе звѣтажи́ли и Тѣлѡ своє́ по(д) нѡ́ги дх҃а сво́єгѡ положи́ли (Чернігів, 1646 *Перло* 54 зв.); **зъ воли доброє, зъ доброє воли, своєю доброю волею** *див.* **ВОЛЯ;**

(безперешкодний) належний, потрібний: тыи яръмарки маютъ черезъ тыдень стояти и вси люди посполитыи маютъ въ нихъ добрую безпечность и доброволенство мети приехати (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 36); Я ѡлехно павловичъ чо(р)не(в)ский... сознаваю... ижъ часть имєнья моєго... на себе держалъ и вжывалъ єсми ажъ и до сего часȣ в добро(м) покою (Луцьк, 1560 *ЦДІАК* 223, 1, 2, 1);

(добротний, міцний) добрий: Помосты два добры а трети(и) верьхни(и) розобранъ (1552 *ОВол. З.* 191 зв.); Ремесники вместе дають... ѡ божъемъ нароженьи кола(д)ки по в҃ гроше(и) а к томȣ лȣчъники по лȣкȣ добро(мȣ) чоботары по паре ботовъ (1552 *ОКЗ* 39); вежа сама добра нижъли неѡбъмазана (1552 *ОЛЗ* 162 зв.); А пото(м) плєнипоте(н)тъ позваноє стороны, пѡ(д) ѡбороною протє(с)таци(и) и апеляци(и) свои(х) стоячи,... поведилъ, же яко на добромъ фу(н)даме(н)те кожъдая ре(ч) ненарушонє стои(т), такъ за(с) на (з)лымъ все будова(н)є се ѡбваляє(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 201); кгва(л)то(в)нє выдравъ...: шабе(л) добры(х) тры (Житомир, 1650 *ДМВН* 193);

(високоякісний) добрий: за тот задатокъ маю емȣ дати ȣ Володавѣ на березе Бȣга... тридцат лаштовъ попелу доброго (Городище, 1551 *AS* VI, 108); маєш ли пристойную стайню доброє сѣно // добрый ѡве́съ (к. XVI ст. *Розм.* 39-39 зв.); добры(и) єсть тенъ оксами(т) (Там же, 53); Всѣ(х) до себе добрїй това(р) прє(з) цнотȣ свою тагне(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 2 зв.); фаску масла доброго... по золотых семи полских (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 699); слȣжки, которые бы сено робили и робятъ, по возȣ... сена доброго отдавати маютъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 79);

(корисний) добрий: велїки(и) припоу(т)никь тоую мо(ц) имаєть в събѣ, з него добраа масть быває(т) на въсѣ // раны и бола(ч)кы (XVI ст. *УТ* фотокоп. 1-1 зв.); Чо(р)нобы(л) зѣла доброє (Там же, 10);

(смачний) добрий: меду тежъ ѡѳитость великаа а прє(д)не доброго чистого белого (1552 *ОБЗ* 143 зв.); каж'дый члкь напередь доброє вино даєть и якь са южь попьють тог'ды гор'шеє даваε(т) (1556 *ПЄ* 347 зв.); маю тежъ доброє мясо, добрыи рыбы и добрыи селе(д)цы кȣ томȣ доброє ма́сло и тежъ сы́ры до́брыи вшеляко(г) рожа́ю (к. XVI ст. *Розм.* 26); Аже́ квасъ до́брый єстъ (Київ, 1619 *Аз.В.* 258); Добра з' салама́хою по(д) ча́с кабани́на (Київ, 1622 *Сак.В.* 49); потрави жа(д)нїє и пива добрїє коштовати не бȣдешъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267); те́ды роска́же(т) сл҃ни(к) абы принесли емȣ двѣ къко́ши а́бо коу(р)кы,... до того ты(ж) и ссоль або олѣекъ якы(и) до́бры(и) (1645 *УЄ* №32, 191);

(про грунт) (родючий, урожайний) добрий: ото вышелъ ро(с)сѣвачь сѣяти, а коли роз'сѣваль, єдино пало на поути,... Ин'шеє па(к) пало в' доброую

зєм'лю и дало плю(д) (1556-1561 *ПЄ* 139 зв.); вышо(л) сѣвєць сѣати сѣмѧ своєго, а коли(ж) ро(з)сѣва(л), тєды... пало на зє(м)лю доброую, а кдыжь изы(ш)ло оучинило пожито(к) стокро(т)ный (к. XVI ст. *УЄ* №31, 203 зв.); Мѣсцє то́є ѡ(т) мѣста єдны́мъ ѡ(т)сто́итъ по́прищємъ, примі́оты и да́ры кото́раѧ зємлѧ до́браа мѣти мо́жєтъ, всѣ въ собѣ ма́ючєє, зда́вна Б(д)цы посщєноє (Київ, 1631 *Син. Тр.* 812); До́браѧ зємлѧ, и сы́таѧ, и оурожа́йнаѧ, и ѡ́вѡцы сторо́кїѣ прино́сѧчаѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 590); з особна кгрунъту поля оремого доброго на засевокъ монастырскихъ лановъ дванадцат (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 234); а ви́дѧчи болѣ́знь єгѡ, з'стȣпі́лъ є́смь а́быхъ єгѡ вы́зволилъ з рȣкъ єгиптѧновъ и вывєл' з' зємли ѡ́ной до зємли до́брой и просторо́нной до зємли кото́раѧ ѡплыва́єтъ молоко́мъ и мє́домъ (сеpед. XVII ст. *Хрон.* 81);

(про рослини) (сортовий, високоурожайний) добрий: з саду щепи яблоней и груш добрих тридцатеро дерева выкопати казала (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 108); Нє можє(т) дєрєво доброє ѡвоцовъ злыхъ роди(т) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 7 зв.); тамъ же... щепы грушовыхъ и яблуневыхъ добрыхъ о килька десятъ поломили, попсовали (1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 138);

(про тварин) (породистий, чистокровний) добрий: приказȣю тобє абыс ми лисиц добрых, цȣдных, рослых, дванадцат... скȣпил (Несухоїже, 1571 *AS* VII, 389); маючи пєрє(д) ты(м) на нєго вазнь, пса, дє(и), добро(г)[о] лисично(г)[о] ро(с)тя(в) на полы (Житомир, 1583 *АЖМУ* 52); панъ Бєлєцъки(и)... побра(в)... У Ѡлєшка: коня лысо(г)[о] вороно(г)[о] добро(г)[о], пнзе(и) золоты(х) два (Житомир, 1650 *ДМВН* 193);

(приємний, гарний) добрий: при(ш)литє до на(с) чотыри дияки... штобы мєли голосы добрии (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); и на зємли та́кождє цвѣтовє различнои красоты, и до́брои во(н)ности (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17); тѣло тогѡ бл(ж): Єп(с)па я́кѡ правосла́вноє Вѣры вызна́вцы, и за блгчє(с)тїє трȣди́вшагосѧ, цѣло и нєнарȣшно з до́бры(м) за́пахомъ прєбыло (Київ, 1623 *МІКСВ* 83); Во́змєшъ тє́жь собѣ рѣчи во́нныхъ ста́ки, и ѡхини, и халва́нȣ, до́брой во́нности, и кади́ла насвѣтлѣйшагѡ, ро́вной ва́ги бȣдє всє (серед. XVII ст. *Хрон.* 108 зв.);

(не підроблений, не фальшивий) справжній: prodali iesmo komoru naszu... za trysta y za trydcat y za try zołotych czerlenych dobrych ważnych whorskich (1531 *ŻD* VI, 151); А тыхъ часов позычил єсми в кнѧзѧ Или... сто гривєн срєбра доброго (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); заплачȣ тобѣ доброю монєтою золотȣю и справє(д)ливои ваги (к. XVI ст. *Розм.* 51 зв.); тому жъ синовѣ моему петьсотъ копъ грошей доброй монети (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); По ѡгни з сто(л)пца цє(р)ковного нє нашлисмо добры(х) пѣнѧзи(и) ты(л)ко гро(ш) зі (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 13 зв.); Я взя(л) готовыє гроши та(к)жє готовыми гро(ш)ми монєтою доброю ѡ(т)дати (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 30 зв.); Я Юрє(и) кнжа ча(р)торы(и)ски(и) чиню вєдомо... и(ж) взя(л)... є(с)ми пє(в)нȣю сȣмȣ пнзє(и)... и рȣками своими вла(с)нє доброю монєтою ѡ(т)личивши (Сарни, 1621 *ЦДІАК* 223, 1, 34, 1); ѡ(т) пна григорого и вє(д)лє єго ка(р)тки з скринки табли(ч)но(и) в цє(р)кви выбраны(х) взєлємъ добры(ми) злѡ(т) 190 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.); А Єго м(л) такъ тȣю лєжачую яко тєжъ и рȣхомȣю маєтъно(ст)...//... привлашчилъ то єстъ мєновитє взято шкатȣлȣ в лямȣсє бȣдȣчȣю в которо(и) было в золотє Самомъ и срєбрє и въ инъшо(и) монєтє добро(и) готовыми пнзми золотыхъ шєстъдєсятъ тисєчє(и) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103 зв.-104);

(надійний) добрий: Кнегиня Буремъская поведила передо мною,... ижъ дей... ручницы... у мене есть въ добромъ// схованью (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 7/I, 240-241).

7. *(спокійний)* добрий: Смєртъ... добраѧ (кды члка чистоє сȣмнєнїє ратȣєтъ) барзїй ȣтѣшаєтъ (Корець, 1618 *З.Поуч.* 172); до добро(и) смєрти... жєбысмо ся щодн готовѣли (Там же).

8. *(значний щодо розміру, обсягу, кількості)* добрий: Дєло спижаноє вдолжъ аі пядє(и) добрыхъ (1552 *ОЧерк.З.* 5 зв.); Єв(г)листа выписоуєть ѡ подобєн'ствѣ роз'сѣвача ѡ доброи мѣрѣ (1556-1561 *ПЄ* 139); тридцать четвертый — Гапоновский, полъланокъ добрый, не треба наддатку (Володи-

мир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 322); а скопано еи полшеста сажня добрыхъ у звышки (поч. XVII ст. *КЛ* 85); гды голова прє(з) дѣрꙋ якꙋ(ю) пєрє(и)деть, то иншоє тѣло пєрє́йдєть, єсли за(с) горба́тоє, брꙋ(х) до́брый ма́ючоє нє може(т) пєрє(и)ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 206); абыстє на тыє возы наложыли сена возовъ шест добрым накладомъ для конеи пана Киселя и нашых (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 56).

9. *У знач. ім. ч. р.* **добрий**: Я, Масина Ивановичъ Шулжич,... вызнаваю сим моим листом кождому доброму, кому будет потреб того вѣдати (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 174); Я лєвко ласкова(ч) зади(б)ски(и)... вызнава́ю си(м) мои(м) листомъ... кождомꙋ доброму хто на него посмотритъ (Миляновичі, 1538 *Арх.Р.* фотокоп. 44); я(к)сѧ боудє моглъ остати добры(и) зо злы(м), чи́сты(и) з нєчи́стымь (Львів, 1585 *УЄ* №5, 113, на полях); Братство при загаєно(и) цѣсѣ, и при зꙋпо(л)но(м) зобра(н)ю радѧчи, сꙋдѧчи, добры(х) милꙋючи, а злы(х) карꙋчи Лꙋкаша Ба(р)тниковича... карали (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2); и нѣкоторы(х) жєбы ты́лько хва́лєно и за до́брыхъ при(з)на́вано (Острог, 1607 *Лѣк.* 54); Сла́вноє Во́йскѡ го́дню тако́го Гєтмана, Кото́рый... Доброго люби(л): зло́го засъ звы́клъ бы(л) кара́ти (Київ, 1622 *Сак.В.* 40); нєпослꙋшны(х) карай а добры(х) проси ижє бы с пильностїю слꙋхали слова б҃жїѧ (Височани, 1635 *УЄ* №62, 3 зв.); ѡ(т) зло́го роска́зꙋєтъ оутѣка́ти: а до́брого иска́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 6);

у знач. ім. с. р. **доброє** — добре, добро: волен панъ Матьѳей тое имене продати,... и къ своему доброму и въжиточъному оберънути (Луцьк, 1505 *АрхЮЗР* 8/IV, 227); єдинь... рекль ємоу оучитєлю..., што добро(г)[о] маю чинити абы(х) маль живо(т) вѣчный (1556-1561 *ПЄ* 84); Да(л) ты(ж) на(м) мнѡ(г) до́брого на сє(м)ъ свѣтѣ (Львів, 1585 *УЄ* №85, 12 зв., на полях); Такъ власне... горкая работа зо всего доброго тебе злупила (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1025); што доброго принєслєсь Пєтрє (к. XVI ст. *Розм.* 16); прийметъ тѣло, што учинило, или доброе, или злое (1603 *Пит.* 60); Звла́шча надъ всє, то́є хотѧчи оуважа́ти: Жє́бы ва́съ за́разъ, въ наоу́кꙋ заправова́ти. С котро́и я́къ зъ жродла всє до́броє похо́дитъ (Львів, 1609 *На Злат.* 3); Жаднаѧ рєчь такъ ч҃лка до доброго нє направꙋєть а́ко розмышлѧнїє ѡ смєрти (Корець, 1618 *З.Поуч.* 171); За́вжды привыка́ймѡ до доброго; абы́смо ѡ(т)вы́кли зло́го (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 421); Б҃гъ; и зъ до́броти своє́й бо́(з)кои, оучини́лъ ихъ самѡвла́стними; абы ти́мъ самѡвла́стїємъ ѡбира́ли сѡбѣ до́броє (Чернігів, 1646 *Перло* 1 зв.); **всего доброго, доброго усего** — *(форма прощання з добрими побажаннями)* на все добре; всього доброго: Здоровѧ, щастьѧ и розмноженѧ всєго доброго Твоєй Милости (Вільна, 1547 *AS* 527); с ти(м) ва(с) г҃ꙋ б҃ꙋ полицає(м) и добро(г) ꙋсєго ѡ(т) г҃а б҃а вашєи мл(с)ти жадає(м) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 330); всѣ(м) вє(с)по(л) мє҃ща(м) лво(в)ски(м) здро(в)я всєго доброго ѡ(т) г҃а б҃а жичачи (Устя, 1608 *ЛСБ* 443); **на доброє не выйти** *див.* **ВЫЙТИ; што доброго слыхати?** *див.* **СЛЫХАТИ;**

у знач. ім. **добрый:** Вл. н.: шляхетный панъ Анъдрей Шимановъский... протестовалъ на противъко... Иванови Доброму Васюти ковалеви (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486);

у складі вл. н.: **потокъ добрый**: и провади(л) ѡ(т) ти(х) копцо(в) потоко(м) котори(и)... названи(и) потокъ добри(и) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61).

ДОБРѢ *див.* **ДОБРЕ.**

ДОБУВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(відокремлювати)* відділяти: да є(ст) на(м) слобо(д)но и доброво(л)но ѡтворено с корꙋни по(л)скои добꙋвати нашꙋ ѡчи(з)нꙋ зємлю мо(л)да(в)скꙋю (Ясси, 1510 *Cost.DB* 473).

Див. ще **ДОБЫВАТИ.**

ДОБУДОВАТИ *дієсл. док.* (що і без додатка) Добудувати: Бꙋдова(н)ѧ... и(з)бы... ꙋдолъжъ всєго ѳ҃ сажо(н) а въпопєрєкъ г҃ нє добꙋдовано нє покрито (1552 *ОЧерк.З.* 17); ворота добрыє нарєдити и того всєго, што нє добꙋдовано, доробити и кгонтами побити (1577 *AS* VI, 84); И кгды пра́вє зовсѣ(м) добꙋдова(л) и приѡздо́би(л) до́мъ Б҃жїй, И моли(л)сѧ въ нє(м), тогды по доко́нчє́ню моли́твы єго, сла́ва Г҃нѧ напо́лнила до́мъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 5).

ДОБЪРОУРОЖДЕНЫЙ *прикм. (знатного роду)* шляхетний: К добърорꙋрж(д)єному и во цъти

захованому панꙋ ѡдрєхо(в)ском панꙋ галъкови твоєи мл(с)ти пишє(м) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 17).

ДОБЫВАНЄ[1] *с.* **1.** Вторгнення: што я услышавши такое стреляне и добыване въ домъ,... на дворъ и зъ гостьми,... тихосмы вышли (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 158).

2. (чого) *(завоювання, захоплення)* здобування: Дєло... покинєно по(д) браславълємъ ѡ добыва(н)и замъкꙋ розо(р)вано на полы (1552 *ОВін.З.* 131 зв.).

Див. ще **ДОБЫВАНЪЄСЕ.**

Пор. **ДОБЫВАТИ.**

ДОБЫВАНЄ[2] *с.* Ремонт, лагодження: ѡ(д) добываньѧ воро(т) за зво(н)ницєю г(р) 10 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 3 зв.).

ДОБЫВАНЪЄСЕ *с.* Те саме, що **добыванє**[1] у 1 знач.: Якож кгды се моцю и кгвалтомъ великим през тую форту шпиталную добывали и оную обухами и друками одбияли и шаблями высекали, тот тумултъ люду великий и кгвалтовное добыванъесе убузство, хворни, подошълыи в летехъ и уломныи слышачи одны, которыи ходити могъли, ку рецє Глушцеви, другии ку церкви, а иныи яко могучи до манастыра утекали (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 594).

ДОБЫВАТИ, ДОБЫВАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(сильно катувати, мордувати)* добивати: видел есми у попа в коморе замок отбитый, якож и попъ поведилъ, ижъ "мне тут в тое коморе добывалъ панъ Михайло Тимошевичъ Пузовский" (Володимир, 1579 *АрхЮЗР* 1/VI, 65); и єго само(г) чєрє(з) двє годинє в домꙋ добывали а(ж) лє(д)вє людє нѣкоторыє ѡ(т)рєтовали (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 4).

2. (що, чого) *(брати, завойовувати)* здобувати, захоплювати: Шолкге́нѧ оуби́тъ. Тата́рє дꙋ́бна добыва́ли (1509-1633 *Остр.л.* 127 зв.); Та(к)жє ѡного ѡкроу(т)ного сєн'нахєрима, кто́ры́й добыва́ючи мѣста іє҃р(с)лима блюзни(л) и́мѧ бж҃іє знищиль вши(т)ко во́иско єго. Ча(ст)... лю(д)и забиль агг҃ль єднои но(чи) в намєтѣхь єго// а самого пото(м) замордова́ли вла́снїи сн҃вє єго (Львів, 1585 *УЄ* №5, 6, на полях); Которое войско... ку двору моему Жабецкому шанъцы и иные потребы, яко до штурму у валъкахъ, подъ мистами и замъками, коли ихъ який неприятель добываетъ, належачие, наготовавши..., въ дворъ мой Жабецъкий вломилися (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 229); Того жъ року великій князь Московскій Смоленскъ облегъ и 12 недель добывалъ (поч. XVII ст. *КЛ* 75); хмє(л)ницки розослалъ былъ по(л)ковникѡвъ на всѣ стороны на бѣлую рꙋ(с), на сѣвє(р)щизнꙋ на полѣсьє, на рꙋ(с)ку подолю, на волы(н) з козаками, до которы(х) навє(н)цє(и) хлопства вѧзалося, и добывали мѣстечокъ и мѣстъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

3. *(силоміць входити куди-небудь)* вдиратися, вриватися: правє ѡ полꙋ(д)ни нєяки(и)сь Якꙋ(б) Лакгє(в)ни(ц)ки(и) зобра(в)ши и способи(в)ши... многи(х) людє(н)... наєха(в)ши на до(м) мо(и)... стрєля(л) до двора моє(г) добыва(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11.1.4,13); тамъ сами, зъ многими суседами и помочниками своими,... кгвалтовне нашедши на господу ихъ спокойную, тамъ же заразомъ окрыкъ кгвалтовный учинивши, на домъ господы ихъ добывать и двери выбивати почали (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 5/I, 357).

4. (що, чого) *(досягати чого-небудь)* здобувати: и пак никто николи сь тими прѣдрєчєнними кривими привилями абы нє имал тѣгати ани добывати на сєє наше привиліє николи на вѣкы (Хуші, 1528 *DBB* I, 27); Права были вєликїи. И зя(с) (!) єму Ша(нд)рикъ изъ дѣвкою Чировою Тацою добывалъ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); Потымъ, коли купивъ Гє(н)дро хижу оу Чи(р)кы, Гє(н)дро пак оу мєнє добывалъ правомъ готу зє(м)лю (Там же); слава высо́кѡ лѣта́ючи высо́кѡ сѣдаєтъ, пристои(т) та́къ за́цной славѣ на горѣ. Бо маєтъ гꙋ́фцы кото́рыи длѧ показа́нѧ го́йныхъ Црк҃ви Бж҃ои доброд́ѣйствъ добыва́ют' (Київ, 1632 *Єв.* 293).

5. (чого) *(одержувати бажаний результат)* досягати: Спыта́ймѡ(ж) ю́ж' Домовникѡ(в) поря́дны(х) я́къ ѡ́ны бѣлости добыва́ютъ в' хлѣбѣ, а пе́внє спо́собꙋ намъ и́ншогѡ нє ꙋка́жꙋтъ, тылко ѡмы́т'є пшєни́ци (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

6. (чого) *(витягати, виймати)* добувати (що): панъ Гуринъ, собравшися умыслне з слугами...,

пришодши до церкви праве по переносе, втиснувшися в церков, стал брони добывати, хотячи мя забити (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 1/VI, 53); один з них, на имя Вечорко, добывъши шабли, почал за нею гонити (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 424): Перешли Рыби́твовє вє́сь мі́ръ,... и в' оупа́дкꙋ лєжа́чого до повста́н'ѧ призва́ли,... н'є орꙋ́ж'ѧ добыва́ючи, нє лꙋки натага́ючи (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128 зв.); Ѡ хо́ры агг҃лскїи нєбєси зстꙋпѣтє, Бєзчє́стїа Па́нского сꙋро́вє сѧ мстѣтє. Ѡстрого рєвнꙋючи мєча́ добыва́йтє. А то́й трєпроклѧтый ро(д) з' грꙋнт(ꙋ) вынища́йт(є) (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.);

(чого) виловлювати, вибирати: тотъ Олексѣй... позвалъ мя передъ вашу милость позвы... на Филиповы запусты... въ Новѣгородку становитися, которыи были часы потому приходили заморозы, рыбъ добывати и озера поволочити на все лѣто (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* I, 300).

7. (чого) *(про голос)* видавати, видобувати (що): Нєха́й хто прєразли́вогѡ в Мл҃твѣ добываєтъ го́лосꙋ, нєха́й заплака́ныє нєсє(т) в' нб҃о ѡ́чи (Київ, 1648 *МІКСВ* 349);

(про сльози) витискати, викликати (що): Ѡ чи́стаа Па́нно ра́чъ мєнє ратова́ти, С ка́мєнѧ ср(д)ца мꙋ́го ра(ч) слє́зъ добывати (Львів, 1631 *Волк.* 15).

8. (чого) *(існувати до певного часу)* добувати: дерево, на многихъ местъцахъ, добываючи вѣка, полупано и поклепалося (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 317).

Див. ще **ДОБЫТИ.**

ДОБЫВАТИСѦ, ДОБЫВАТИСЕ, ДОБЫВАТЫСЬ, ДОБЫВАТЬСЯ *дієсл. недок.* **1.** *(проникати, добиратися)* вдиратися, вриватися, добуватися: ты́и з жа́лю вєли́кого по своє́мъ ѡ(т)ци, мо́цно до двóрꙋ добыва́лисѧ (1509-1633 *Остр.л.* 130 зв.); и повєди(ли) мнє сторожа жє то до(м) сє(н)ко(в)ски(и) слєса(р)ски(и) в которы(и) сѧ до(м) сторожа нє добывала и кгва(л)ту никоторо(г) та(м) нє чини(ли) и жа(д)ная сѧ шкода ѡ(т) сторожи нє стала (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 74); тєды то(т) ба(л)цє(р)... догожаю(чи) нєпри(с)то(и)но(мꙋ)... ꙋмы(с)лови своє(мꙋ)... наєха(в)ши кгва(л)то(в)нє на до(мъ) шляхє(ц)ки(и)... стърєля(л) и кгва(л)то(в)нє в до(м) мо(и) добыва(л)сє (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 23 зв.); а потомъ, з указанья тых же, виделъ знаки въ форте шпиталнои обуховые и шаблями тятые, камѣнъе и друки, которыми добываносе (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 596).

2. *(пробиватися, виходити назовні)* добуватися: Которые слова и нехуть ее кгды услышалъ и обачилъ... въ собе афектъ злый и заятреный на выконанье злого учынъку маючы, заразомъ ее чеканомъ, самымъ дзюбасомъ, зверху въ голову ударилъ и голову такъ барзо пробылъ, же... и мозъкъ з головы добыватысь и иты почалъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 600).

Див. ще **ДОБЫТИСЯ.**

ДОБЫТИ *дієсл. док.* (кого) **1.** Схопити, спіймати: врядникъ Березненский... зъ Лазаромъ Федоровичомъ старцемъ...//..., товариша нашого... пана Яна Рокгалинского, спячого у господе, добывши, збивъши,... утопили (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 6/I, 140-141); который дей слуга тутъ же на церковъ зо мною утекъ, и не могучи дей насъ добыти, ходъ отъ церкви откинули и насъ тутъ замкнули (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 164); то па(к) дє(и)... па(н) я(н)... взя(в)ши вєдомо(ст) ѡ то(м) Сꙋпрꙋнє ...вси(в)ши на кони с пахо(л)ками... за ѡны(м) боярино(м) єго сꙋ(п)рꙋно(м) гони(л) и догони(в)ши єго... в мє(л)ника добы(в)ши єго в до(мꙋ)... ша(б)лєю посє(к) порани(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 26); Потомъ Москва оного Заруцкого добыла и на косы въ яму живого вкинула, а сына царя на шолковомъ шнуре обвесили (поч. XVII ст. *КЛ* 80).

2. *(добратися)* вдертися, увірватися, добутися: и добывши дей до того дому войтовского, нашодши дей лантвойта моего Станислава Романовского и иных слуг моих... на смерть забили и окрутне замордовали (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 180).

3. (кого, що) *(взяти, завоювати)* здобути: Того(ж) ро́кꙋ тата́рє ма́сныи ѡстрога добыва́ли, и ма́ло нє добыли, а(ж) кнѧзь васи́лєи поєдна́лъ и́хъ (1509-1633 *Остр.л.* 130 зв.); Року 1393 Витовтъ, кнежа Литовское, Орши и Витебска на Бѣлой Руси добылъ (поч. XVII ст. *КЛ* 73); Намо́вꙋ тє́ды

оучинйвши и знéсшиса Хагáнъ и Сáрваръ, сѡшеѫ и мóрем' по(д)стѫпѫют' прє(з) Дѣла и стрєлбѫ бѫрачѣю Мѣста добы́ти зáмыслъ мáючи (Київ, 1627 *Тр.* 681); козаки... мєжибожа добывши... ляхѡвъ ...выбили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181); тамъ же Орда наступивъшы с тыми жъ бунтовъниками козаками, которая Орда през дней пять кошомъ под маетъностю манифестуючого вышъменованою стала, местечъка и замочъку добывъшы... всю субстанъцию забрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 168).

4. (що) *(витягнути, вийняти)* видобути: А за вину має(т) сєдєти шє(ст) нєдє(л), па(к)ли бы... шабли... добы(л), а хотя бы и нє рани(л) (1566 *ВЛС* 51); кнѧ(з)... булыга са(м) вла(ст)ною ѡсобою своєю в то(м) дому вы(ш)шє(н) мєнєно(м) ѫ светлицы з добыты(м) ко(р)домъ на(д) пано(м) калємєто(м) стои(т) вжо ѡкрутнє зранєны(м) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 31); и ѡчути(в)сѧ сторо(ж) тє(м)ницы и коли ѫзрє(л) двєри ѡтворєны в тє(м)ници добывши ножа хотєль себє са(м) забити (II пол. XVI ст. *КА* 89); почѫла влъчи́ца плáчъ и(х), вытáгноула скрин'коу на бєрєгъ, добы́ла дѣтїй, нєсла ихъ до ямы своихъ вóлчáтъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 30); Ѡ(т)тѫль слѫшнє нѣкотóрыє з' оучи́тєлєй домышлаваютса, же Бг҃ъ всємогѫчїй длѧ тогѡ з' спáчогѡ Адáма бóкѫ добы́вши рєбра, сотворилъ помóщницѫ ѡ́номѫ (Київ, 1646 *Мог.Тр* 919); Панъ Каменъский, без жадного респекъту, помененого войта за чупрыну порвавшы, о землю ударыл, а потом, шабли добывшы, плазомъ билъ, секълъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 368).

5. (що, чого, на що) Домогтися; роздобути, дістати: єстли Богъ поможет подданомѫ нашомѫ подъ Татарином кона якого добыти, то всє кнѧзь и староста и врадники єго на сєбє ѡтбираютъ (Варшава, 1566 *AS* VII, 105); Пупъ Ігна(т) руша(н)скы, Іваникувъ внукъ добывъ правомъ Іваникови зє(м)лѣ половина (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 223); Бѫдѫчи бóвѣ(м) оний ѡ(т) Грéкѡвъ довѡ́дами потѫжными... и слѫшными вы́водами покóнани, и́жъ огнá чи́стцового нѣма(ш), и нє могѫчи́са на свѣдо(ц)ство ѡ́номѫ добы́ти, приникáютъ в' Синаксары Славéнскїи (Київ, бл. 1619 *О обр.* 124).

6. (що) Заслужити: Якъ видиме у сюмъ евангеліи, великую честь добылъ мытникъ смиренный, а фарисей великую нискусть (XVI ст. *НЄ* 4): Дѣля того дѣлы нашими правыми изъ вѣровъ и любустю добудемо царство небесное (Там же, 12); Дѣля того, кто хоче вѣру добыти, овунъ слухай Христа Ісуса и слова его (Там же, 179).

7. (чого) *(добратися до чогось)* дістатися, добитися (до чого): пн҃и воєводиная дочка ксїѡ(н)жны ярославской... казала собѣ грубъ ѡтворити и добыти склєпѫ, гдє лєжало тѣло ѡ(т)ца єи и казала єго взяти (серед. XVII ст. *ЛЛ* 173).

8. (кого) *(народити)* добути: а по смє(р)тй того папєжа пєтра гугниво(г), зоста(л) папєжо(м) помєнєны А(р)хидъяко(н)... я(н), котори́ яко жєна бѫдѫчи з служєбни́кóмъ свои(м) дитя добыла, примєшкала, и ѡ(д)ного часу... бóлєстию па(д)ши и родила́ дитя мє(р)тво (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 51 зв.).

Див. ще **ДОБЫВАТИ.**

ДОБЫТИСЯ, ДОБЫТИСА, ДОБЫТИСЕ *дієсл. док.* **1.** (чого, до чого і без додатка) *(добратися)* вдертися, добутися: у Стецка с того же села побрано..., добывшися до коморы... готовыхъ грошє(н) копъ шє(ст)дєся(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 107); дворанинъ и секретаръ его королевское милости,... зъ многими слугами и помочниками своими,... въ замочокъ... кгвалтомъ... добывшися, тамъ же урядника моего... зъбили (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 276); Ганский съ другими товаришами, зъседши съ коней, и добывшися до пушкара, до избы, и взяли полгаковъ деветь (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 124); люде якыес люзные своволные, взявши перед себе злый, непристойный и не хрестиянъский умыслъ,... до дверей церковных добываючисе, колодку одбияли..., а не могучи се дверми до церкви добыти..., окно скляное выламали и церковъ злупили (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 491); Потомъ,... на другое село Шимоновъ наехавъши, тамъ впродъ до замочъку протесътантисъ добывъшисе брамы, повытинали

белые головы тамъ будучие заставъши, до скарбъцу двери вытявъши, вси речи,... заграбили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 191).

2. *(дійти, піднятися)* дістатися, дібратися: A k tomu potreba jest most do zamku czerez Puczewku reczku y bakszty na toj hore, kotoraja od zamku wyszła, y ne jest od nepryjatela bzpieczna (!), bo może po ney na horu zamkowuju dobytysia (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/І, 200).

3. Вирватися, вийти: жона моя очутившися, и, не ведаючи ни о чомъ ничого щого ся такий огонъ великий взялъ, порвавъшися зо страху великого, зъ дверей заледво ся добыла (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/І, 129); А так сведчачий, въ том тамъ зостаючи вязеню, а промышляючи о здоровю своемъ, в одной сукъни, окномъ заледво се добывши, од всего пишо ушол (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 730).

Див. ще **ДОБЫВАТИСА.**

ДОБЫТОКЪ, ДОБИТОКЪ *ч.* **1.** *(воєнні трофеї)* здобич: тымъ шкодливымъ рєчам зємскимъ причина єст то, штожъ вы дла своєго пожиткȣ дозволаєтє Козакам на влȣсы Татарскиє наєждчаги и шкоды имъ чинити, а тыми ихъ добытки на полы са з ними дєлитє (Вільна, 1541 *AS* IV, 297); Такъжє кгды козаки в зємли нєприятєльско(и) здобывшися приходять з добыткȣ того старостє ѡдно што лєпшоє (1552 *ОЧерк.З.* 9 зв.).

2. *(домашнє майно)* пожиток, здобуток: Во(д)лȣгъ рахȣ(н)кȣ кариѡнового и н(н)шы(х), которого часȣ вся грєцыя пово(д)ю была ѡплыну(ла), такъ ижъ много мѣстъ и замко(в) з людмы и добы(т)ками потопила (1582 *Кр.Стр.* 22 зв.); А кгды Ахáръ на побóнскȣ смѣлъ взѧ́ти шáтȣ крáснȣю, и двѣстѣ дидрагмъ срéбра,... оукаменóванъ éстъ, и спáлєнъ з҆ ты(м)... сосȣдо(м)... и зо всѣмъ добыткомъ своимъ (Київ, бл.1619 *О обр.* 50); Сацъ Салязковичь,... и зъ сыномъ своимъ..., и Мохомъ, который з жоною и зъ детми и зо всимъ добыткомъ утеклъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/І, 425); пото(м)... бы́ла пóвѡ(д), и(ж) мнóго мѣсть и сѣлъ, рѣкáми затоплѧ́ли з добы(т)ки і и(з) лю(д)ми (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 57); по розеханю войска полъского спод Пилявецъ, кгды яко инъшие их мил. панове обывателе тутошъные од всих зберовъ своих и добытковъ, такъ и оповедаючый, уносечы здорове свое з панею малжонъкою толко, од всего зберу своего в крае полские одехал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 281);

(сільськогосподарські тварини) худоба: Ко(ж)ды(и) маєть ѡколо добы(т)ку своєго сторожȣ або пастȣха мєти чєрє(з) всє лѣто (1566 *ВЛС* 98); сє(н)ко с҃нь ти(м)цє(в) зєзна(л) и(ж) вза(л) до рукы своєѣ в опѣку сыновицѣ своєѣ дѣ(в)кы нєбо(ж)чика фєдора... ·д҃· добы(т)ка два волы корову є(д)ну с тєлатє(м) (Одрехова, 1579 *ЦДІАЛ* 37, 1, 8); а царь, ...сѣвъ у попѣль и закликавъ на Ниневіи, що бы молитися Богу изъ скоты, изъ волы, изъ теляты, що бы не или ничого, що бы не пасли, ни воды не пили, али що бы ся одѣлы у мѣхы люде и добытокъ и кликали ко Богу вытъ усеи силы (XVI ст. *НЄ* 26): Тимошъ, которому огородъ и днину поля дати, который также отъ роботъ инъшихъ и податков воленъ, кромъ абы в лѣтѣ пчолъ в пасецѣ пилновалъ, а в зимѣ добытокъ на оборе дозыралъ и кормилъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 299); пастоу(х)... нашо(л) ихъ пасоучи добы́то(к) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 30); пȣщȣ на вáсъ звѣри полєвы́и, котóрыи б поє́ли вáсъ и добы́токъ вáшъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 127); овцы, свини и инъшии добытъки ихъ мл. манифесътуючихъ дворъные выбрано (1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 213); **въ добытки ити (ходити)** — іти (ходити) на полювання, рибальство: кгды Казаки за дозволєньємъ вашимъ на рыбы и на бобры в добытки идȣть, тогды мєли бы єстє на то бачить, хто, албо колко ихъ... на тыє добычи пойдȣть (Вільна, 1541 *AS* IV, 297); записалъ есми..., игумену... и всей братьи... тамъ имъ своих людей с неводы посылати, озеръ волочити, и иншимъ людемъ, которі в ныхъ пожадають в тіи добитки ходити, и имъ с своее руки давати (Київ, 1512 *АрхЮЗР* 1/VI, 17).

3. *Перен.* Духовний здобуток, духовне надбання: Поставивъ его на свуй добытокъ — на плечи своюмъ носивъ нашѣ грѣхы Христосъ на хрестѣ (XVI ст. *НЄ* 160); Мы зáсь ѡвцы Пáстырȣ, дȣхóвный добы-

токъ Пренесє́но, з҆ ѡвча́рни Наꙋкъ на пожи́токъ (Київ, 1632 *Єв.* 298).

ДОБЫЧА *ж.* **1.** *(предмет мисливства, рибальства)* здобич: кгды Казаки за дозволєньємъ вашимъ на рыбы и на бобры в добытки идꙋть, тогды мєли бы єстє на то бачить, хто, албо колко ихъ з дозволєньєм вашимъ на тыє добычи пойдꙋть (Вільна, 1541 *AS* IV, 297); ино з добычи ихъ бєрєть староста... ѡсмую часть з рыбъ єго сала з мяса с кожъ (1552 *ОЧерк.З.* 10 зв.).

2. *(захоплене в бою)* здобич: то деи все кгвалътовне тоежъ тамъ забравши и заграбивши, въ ровъныи делъ, звычаемъ добычи въ земли поганской, межи козаковъ... тратилъ (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/I, 25).

ДОБѢЗЕНТОВАТИ, ДОБѢЗЕНЪТОВАТИ *дієсл. недок.* (*мад.* bizonyit) (що, чим) підтверджувати, свідчити: Чл҃вче хрестіанине, дознай головы святаго писма и смотри, якъ буде мовити, чомъ усе добѣзентуетъ писмо Бога нашего Іисуса Христа (XVI ст. *НЄ* 14); Чомъ лише вѣровъ можеме ся спасти, добѣзенътую и симъ, ажъ Господь смотритъ лѣпъше вѣру, якъ естъ написано (Там же, 186).

ДОБѢЧИ *дієсл. док., перен. (дожити)* дійти, добігти: Іѡанъ Єрє́й,... Пѧтдєсѧтъ пѧть лѣтъ, з҆ Бо́зкого выро́кꙋ. Пожи́вши, добѣглъ змѣре́ного кро́кꙋ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 19); Агглъ: Тѣшсѧ з҆ того, ижъ часꙋ замѣроно(г) ти(мъ) ри(х)лей доходишъ, дармо на тимъ, хотѧ(и) хто мало ал҆бо много з҆бѣжитъ, тилко жєбы добѣглъ, гдє повинєнъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 264).

ДОВАРИТИСѦ *дієсл. док.* Доваритися. *Образно*: Показа́ло бы́ сѧ ди́вовъ и стра́ховъ много, да нє та(к) якъ кгрєцкіхъ зара́зомъ ѡ(т)тина́но и прє(ч) ѡ(т) тѣла цр҃ковнаго ѡ(т)мєта́но // алє тамъ всє посполꙋ и до нн҃ѣ ври́тъ, подобно остато(к) аж ꙋ пеклѣ сѧ дова́ритъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 7 зв.-8).

ДОВБАНЄ *с. (про обробіток дерева)* довбання: Ро́въ: До́лъ, рꙋвъ, калꙋжа, о́зєро, а́бо ка́дь, цєбе́ръ, кꙋфа,... а́лбо рѣза(н)є, до́вба(н)є, те́санье (1627 *ЛБ* 166).

ДОВБАТИ *дієсл. недок.* Довбати: Начрътава́ю, ...вая́ю,... Изваѧ́ю,... До́вбаю, Тєшꙋ, вти(с)ка́ю, в҆бива́ю, дрꙋкꙋю, а́лбо ба(н)ка́ми кро́вь пꙋща́ю (1627 *ЛБ* 164).

ДОВГАЛЬ, ДОВЪГАЛЬ *ч.* Те саме, що **довгань.** Вл. н.: Стєѳанъ Довъгаль (1649 *РВЗ* 168); васи(л) довгаль (Там же, 170 зв.).

ДОВГАНЬ, ДОЛГАНЬ *ч. (людина, що має довгі ноги) діал.* довгань, довгаль. Вл. н.: Пєдо(р) Довгань (1649 *РЗВ* 173); Иванъ до(л)гань (Там же, 203 зв.).

ДОВГИЙ *див.* **ДОЛГИЙ.**

ДОВГО *див.* **ДОЛГО.**

ДОВГОПОЛИЙ, ДОВГОПОЛЫЙ, ДОВЪГОПОЛЫЙ *прикм. у знач. ім.* Довгополий. Вл. н.: Якимъ Довгополий пет сотъ копъ виненъ грошей (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 15); Иванъ Довъгополый (1649 *РЗВ* 117); ѳєско Довгополы(и) (Там же, 164).

ДОВГОРУКИЙ *прикм. у знач. ім.* Довгорукий. Вл. н.: Костя Довгорꙋки(и) (1649 *РЗВ* 374 зв.).

ДОВГОТЕРПѦЧІЙ *прикм.* Довготерпеливий: Долготє́рпєли́вы(и): Довготєрпѧ́чі(и), нє гнѣво(м) тєрпѧчі́й, до(л)гочєка́ючі(н) (1627 *ЛБ* 31).

Див. ще **ДОЛГОТЕРПЕЛИВЫЙ.**

ДОВГЪ *див.* **ДОЛГЪ.**

ДОВЕДАНЄ, ДОВЕДАНЬЄ *с.* Дізнавання; вивідування: Ѡ довєда(н)є вєстє(и) (1552 *ООвр.З.* 102 зв.); З росказаньѧ королєвоє єє мл(с)ти ѡбобрано мꙋжиковъ тѧ(г)лыхъ кд҃ и въчинєно ихъ слꙋгами длѧ посыланьѧ и довєданьѧ вєстє(и) (1552 *ОКр.З.* 151).

Див. ще **ДОВЕДАНЪЄСЯ, ДОВЕДЫВАНЬЄ.**

ДОВЕДАНЪЄСЯ, ДОВѢДАНЬЄСѦ *с.* Те саме, що **доведанє**: И за доведанъемъ ся певнымъ и спустошенемъ того местечка, посылалемъ умыслне возного повету Володимерского, Михайла Шабая (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 6/I, 199); Позна́ніє, вѣде́ніє, разꙋмѣніє, ра́зꙋ(м), сказа́ніє: Позна(н)є, вѣда(н)є, розꙋмѣ(н)є, довѣда́ньєсѧ (1627 *ЛБ* 86).

Див. ще **ДОВЕДЫВАНЬЄ.**

Пор. **ДОВѢДАТИСЯ.**

ДОВЕДАТИСЕ *див.* **ДОВѢДАТИСЯ.**

ДОВЕДАТИСЯ *див.* **ДОВѢДАТИСЯ.**

ДОВЕДАТИСА *див.* **ДОВѢДАТИСЯ.**

ДОВЕДЕНЄ, ДОВЕДЕНЪЄ *с. (визначення, призначення)* встановлення: за которы(м) позвомъ по доведе(н)ю рокꙋ и(х) его м(л) пнъ чашни(к) волы(н)ски(и) яко колорега(л)// станꙋвши ѡчевисто при своемъ нарожникꙋ паше(в)скомъ наро(ж)ники боре(м)ски(и) и золочо(в)ски(и) призна(л) (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 101 зв.-102); А сторона поводовая,... доводечи року вынесенъя того позву, указала реляцию возного и просила, абы суд за таковымъ доведенъемъ позваному на позов справовати се наказалъ (Володимир, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-2, 93); А по вычитаню Того Позвꙋ По доведе(н)ю слушъного року кладе(н)я его Поводове...//... Передъ Сꙋдо(м) нинешни(м) Становили(с) и в то(и) справе Межи собою конътрове(р)товали (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 73-73 зв.); по доведенъю року реляцыею во(з)но(г)[о], кладенъя ихъ, умоцованы(и) поводовое стороны... таковые давалъ рацые (Люблін, 1643 *ДМВН* 228).

ДОВЕДЕТИ *дієсл.док.* Дізнатися, довідатися: За тою горо(д)нею пꙋсто местъце не могли есмо доведети чиѧ бы горо(д)нѧ была (1552 *ОЛЗ* 167).

Див.ще **ДОВЕДЫВАТИ, ДОВЕДЫВАТИСЯ, ДОВѢДАТИ, ДОВѢДАТИСЯ, ДОВѢДОВАТИСЯ.**

ДОВЕДИВАТИСА *див.* **ДОВЕДЫВАТИСЯ.**

ДОВЕДОВАТИСЕ *див.* **ДОВѢДОВАТИСЯ.**

ДОВЕДОВАТИСЯ *див.* **ДОВѢДОВАТИСЯ.**

ДОВЕДОВАТИСА *див.* **ДОВѢДОВАТИСЯ.**

ДОВЕДЫВАНЬЄ *с.* Те саме, що **доведанє**: Седели бе(з)печъно на тотъ часъ за переми(р)емъ которое есть г(с)дрю нашомꙋ с татари и тꙋ(р)ки, а за вые(з)домъ недавънымъ комиса(р)скимъ на границы и(х) а за тымъ ижъ послы царѧ перекопъского были того часꙋ ꙋ г(с)дрѧ ѡ ми(р) а ѡ поко(и) а за таковымъ ꙋбе(з)пече(н)емъ не мели ѡ людехъ неприѧти(л)скихъ печали ани доведываньѧ ани ѡстро(ж)ности (1552 *ОБЗ* 142 зв.).

Див. ще **ДОВЕДАНЪЄСЯ.**

Пор. **ДОВЕДЫВАТИ.**

ДОВЕДЫВАТИ *дієсл.недок.* Дізнаватися, довідуватися: а кгды былъ день, на хлопца своего, Желеха навежаючи, до господы его слалъ и самъ потомъ ходилъ до него доведываючи, якосѧ маеть (Петрків, 1564 *AS* VI, 251).

Див. ще **ДОВЕДЕТИ, ДОВЕДЫВАТИСЯ, ДОВѢДАТИ, ДОВѢДАТИСЯ, ДОВѢДОВАТИСЯ.**

ДОВЕДЫВАТИСЯ, ДОВЕДИВАТИСА, ДОВЕДИВАТЬСА, ДОВЕДЫВАТИСЕ, ДОВѢДЫВАТИСЯ *дієсл. недок.* (о чім і без додатка) Дізнаватися, довідуватися; вивідувати (про що і без додатка): а бꙋдꙋчи на том местцы, ѡсторожность бы есте великꙋю вчинили и... доведивали сѧ, в которꙋю бы сторонꙋ тот неприѧтел наш злый вмыслъ свой тѧгнꙋти мел (Краків, 1538 *AS* IV, 156); Повиньни люди тые в погоню// за лю(д)ми неприѧте(л)скими ходи(ти)... а доведывать сѧ ѡ во(и)кꙋ (!) тата(р)скомъ (1552 *ОВін.З.* 139-139 зв.); ино вжо непотреба тобѣ о томъ отъ гоньца довѣдыватися, бо мы велѣли до тебе... тыхъ козаковъ, ...послати (Рудники, 1561 *АЮЗР* II, 157); не е(ст) звыча(и) и(н)стикгаторови доведыва(т)ся и позо(в) писа(т) (Володимир, 1590 *ЖКК* II, 191); теперъ чого у себе не маемъ, всего у противниковъ нашихъ позычати и доведыватисе мусимъ (Вільна, 1599 *Ант.* 629).

Див. ще **ДОВЕДЕТИ, ДОВЕДЫВАТИ, ДОВѢДАТИ, ДОВѢДАТИСЯ, ДОВѢДОВАТИСЯ.**

ДОВЕЗТИ *дієсл. недок.* (що) Доставити, довезти: А еще Трѣль а Еско шесть столповъ винни довезти на тотъ же погребъ (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 38).

ДОВЕРЕЧИ *дієсл. док.* (чим) Довергти, докинути, *діал.* доверечи: А коли пришли на мѣсце рек'ль имь молѣтесѧ абы есте не во(ш)ли в напа(ст) а сам ѡ(т)стоупиль ѡ(т) нихь якобы могль каме-не(м) доверечи и приклонив'ши колѣна молил'сѧ (1556-1561 *ПЄ* 321).

ДОВЕРШЕНЄ *с.* Завершення, довершення: Славе(т)ни(и) панове такъ яко мели есмо ѡ(т) ва(с) по(с)ла вашего бо(г)дана в реча(х) ваши(х) ѡколо будова(н)я а дове(р)ше(н)я тои це(р)кви ино чере(з) него(ж) посылаемо ва(м) волы которыи абы е(с)те ѡ(т)бывши и та(м) в роботу тои це(р)кви вложили

(Завадини, 1559 *ЛСБ* 30, 1): дила то(г) посилали на то(т) ча(с) тисє(ч) золоти(х) по(л)ски(х): жадаючи ва(ш) м҃(с). абы ва(ш) м҃(с) то ѡ(т)бра(в)ши старанє таковє рачили чинити: яко бы таа ст҃аа црко(в) в при(ш)ло(м) лѣтѣ до довє(р)шена могла прїити (Ясси, 1607 *ЛСБ* 413).

Пор. **ДОВЕРШИТИ.**

ДОВЕРШИТИ *дієсл. док.* (що) Докінчити, довершити: Ты же, пропустивши его к тому слову "и в едину святую соборную и апостолскую церков" и егда довершит все, вопроси его о сем сице (1588-1596 *Виш.Кн.* 129); "Што емъ ище не довершивъ", што бесме ся и мы у дѣлѣ Божумъ носили и што// бесме ся утвержали день выдъ дне науковъ изъ дѣлы вѣрными (XVI ст. *НЄ* 125-126); Я(с)но ве(л)мо(ж)ны(и)... мїро(н) бє(р)навски(и) могила... постановивши(ши) в собѣ цє(р)ковъ лвов(с)кую довє(р)шити зачы(м) вѡлю хр(с)толю(б)ную хотячи дѣло(м) и(с)пѡ(л)ни(ти) пїса(л) абы кто ѡ(т) бра́ти(и) бы(лъ) ꙋ него (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 2).

ДОВЕСТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) Допровадити, довести: а со(т)ни(к) хотѣ(л) довє(с)ти павла (II пол. XVI ст. *КА* 152); А та(к) бїючи, морьдоуючи єго, лєдвы до поу(л)ночи довєли єго двора Ан'нина, // а(р)хиєрєѡва, до боу(р)мистра (XVI ст. *УЄ Трост.* 59-60); Тогды, гдыса нєпорѡчный ѡный прєвы́шє всѣхъ нєбє́съ маєстꙋючїй Агнєцъ Б҃жїй з' вы́бранимн посєли́ть, радити ни́ми постꙋпитъ, и до жрѡ́дєлъ вѡ́дъ живы́хъ довєдє́тъ и́хъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 26); **довести до конца** (що), **довести конца** (чому) — *(завершити, закінчити що-небудь)* довести до кінця (що): такє(ж) и иныи всѣ рѣчи в листы ви(ч)ными... ꙋпишꙋ(т) а нинишныи списо(к) та(к) замыкає(м), и(ж) гды прєрє(ч)ныи вси рѣчи, з обо(х) сторо(н), попо(л)натса, кра(л) єго мл(с)тъ и рада єго мл(с)ти хота(т) и ѡбѣцꙋю(т), ижє бы тоє ма(л)жє(н)ство довєдєно было до конца (Люблін, 1506 *Cost.DB* 442); а хотя бы са и (в)помина(л) и кꙋ пра(в)у позыва(л) и в року стоялъ а рєчи ко(н)ца нє довє(л) а пото(м) та(к)жо ѡ(т)даты листо(в) або по(з)во(в) да(в)но(ст) зємскую дєса(т) лє(т) промо(л)чалъ и ни (в) чомъ нє (в)помина(л)са таковы(и)... вє(ч)нє мо(л)чати маєть (1566 *ВЛС* 57).

2. (що, що чим, чого, чого чим) *(підтвердити істинність, правильність)* довести (що, що чим): а котораа сторона станєть, а наконєцъ справєдливости довєдєть, таа сторона рєчъ свою ѡдєржитъ, якъ в зємланых, так и в рꙋхомыхъ рєчах (Мизове, 1537 *AS* IV, 99); Алє то всє ѡпусти(в)ши на томъ пєрєстáвамъ довєдєш ли абы тоє имє(н)є тє(т)ки твоєє... было (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 5 зв.); Доведи того свѣдоцтвом с Писма (Вільна, 1600 *Катех.* 23); На що По выда(н)ю рахꙋнкꙋ, и кви(т) пови(н)но бра(т)ство бꙋдє(т) имъ дати, кгды спо(л)на сꙋмꙋ приходꙋ, и росходꙋ покажꙋтъ, и рє(и)стро(м) довєдꙋтъ правдивє (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 5 зв.); Мы зъ учителей святыхъ довести того-речъ не толко трудную быти мовимъ, але и неможную (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 358): А по по(д)нєсєню... ты(х) позвовъ тє(р)мину... яко и припозвали, такжє и листомъ ѡдрочоны(м).... сторона поводовая, правнє довє(д)ши, просила и домавяла(с) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 245).

3. (що, що на кого, чого) Засвідчити (що): я... готовь єсми часꙋ тєпєрєшнєго того довєсти, иж тєст мой... тых зємєль ꙋ сꙋпокойномъ дєржани и в поживани былъ (Львів, 1537 *AS* IV, 84); на то па(н) ѡсо(в)ски(и) мови(л) и(ж) дє(и) я гото(в) того... выби(ть)я на тєбє// довєсти (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 69-69 зв.); Сна́ть шалє́нєцъ... шоука(л)... я́къ бы гѡ мѡ́глъ в слѡ́вѣ яко(м) оулови́ти, як бы такѡ́го котры́й протѝвъ законови оучи́тъ... в тоє жъ самѡ́є и па́на збави́тєла вопхноу́ти хѡ́чєтъ яко ро(з)рꙋхы чина́чого хотачи на нє́го довєсти, жє и оучнѣ дла того зобра(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93 зв.); бачечи, же се го южъ правне, ясне и явне на его, за таковыми очевистыми сведецтвы тыхъ сведковъ показало и ясне есть доведено, теды ся южъ и самъ... признался (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 84).

Див. ще **ДОВОДИТИ.**

ДОВЕСТИСЯ, ДОВЕСТИСА *дієсл. док.* (чим) *(підтвердитися доказами)* довестися, засвідчитися: тыи ꙋси шкоды которыє са довєдоу(т) справє(д)ливо и достато(ч)нє, ꙋси имаю(т) быти вєрнєны и заплачєны (Кам'янець, 1510 *Cost.DB* 457); Бо хо-

тяжъ кожъдый патриаръха своею епархиею рядилъ и справовалъ, ведже вси единого папежа Рымъского за старшого своего быти прызнавали и оного послушни были, чого многими сведецътвы могло бы ся довести (Вільна, 1599 *Ант.* 691); мно́го ины(х) ре́че(и) нерожены(х) єстъ... тепе(р) бовѣ(м) нерожо́ное є(ст) а ма́єтъ бы́ти хотѧ́й єще не ста́лосѧ, анѣ ра́ціа́ми довести́сѧ и стверди́ти вывѡ́дами// же єще не было не мо́же(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 123 зв.-124).

Див. ще **ДОВОДИТИСЯ.**

ДОВЖЕНЪ *див.* **ДОЛЖЕНЪ.**

ДОВЖНИКЪ *див.* **ДОЛЖНИКЪ.**

ДОВЖОНЪ *див.* **ДОЛЖЕНЪ.**

ДОВИДАТИСА *див.* **ДОВѢДАТИСЯ.**

ДОВИДАТЬСЕ *див.* **ДОВѢДАТИСЯ.**

ДОВИТИ *дієсл. док.* (що) *(закінчити вити, скручувати у клубок що-небудь)* довити: Безбо́жнаѧ лахеси и тысь єго ни́ти Не хотѣла до кон'ца статє́чнѣ дови́ти. Тыра́нскаѧ атропо, чомȣсь прер'ва́ла Клȣбо́къ вѣкȣ живота (Вільна, 1620 *Лям.К.* 5).

ДОВЛѢТИ, ДОВЛЕТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* довлити) (кому) бути достатнім, вистачати (кому); задовольняти, влаштовувати (кого, що): Мнѣ бо довлѣет простый и нехитрый Христос, в нем же вся сокровища премудрости и разума (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 190); довлѣет ми свой струп соглядати.... а не других раздражняти (Там же, 192); Довлѣет быти ученику, яко учитель его (1608-1609 *Виш.Зач.* 229); Сїа зло́сть слѣпой за́зрости не довлѣєтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 8 зв. ненум.); Люби́мо: Довли́мо (1627 *ЛБ* 60);

(о чім) задовольнятися (чим): И увѣдалъ то царь Езекія, ижъ Жидове, не довлеючи о покрасе церковней и о томъ зміи, промежъ вещей церковныхъ свои фикгуры вымысливаючи,... съ тыхъ причинъ тую змию... сокрушилъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 57).

Див. ще **ДОВЛѢТИСЯ.**

ДОВЛѢТИСЯ, ДОВЛѢТИСА *дієсл. недок.* (чим і без додатка) Задовольнятися: а пока́анїє пестроты не потребȣє(т). довлѣє(т)сѧ тѣло ка́ющєєсѧ то(л)ко да ємȣ наготȣ покрыє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 233); А то що не довлѣютсѧ трапезою ѡбщею, же в келияхь собѣ дрьжат (поч. XVII ст. *Вол.В.* 81); opulesco, багатѣю, довлѣюся (1642 *ЛС* 294).

Див. ще **ДОВЛѢТИ.**

ДОВЛѢЮЧІЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Гнітючий; який спричиняє муку, страждання: Арка́ді(и): довлѣючі(и) а(д) (1627 *ЛБ* 180).

ДОВМѢТИ, ДОВЪМѢТИ *дієсл. док.* (к кому) Додуматися, здогадатися (про що): к немоу же не довъмѣти боудемь ѡ(т)вещати (1489 *Чет.* 168); коли стрѣтать на(с) ѡныи оканные дьяволи к ним же не довмѣти бȣде(м) што рещи (Там же, 278).

ДОВНИМАНЄ *див.* **ДОМНИМАНЄ.**

ДОВНИМАТИ *див.* **ДОМНИМАТИ.**

ДОВНИМАТИСЬ *див.* **ДОМНЕВАТИСЕ.**

ДОВНИМАТИСА *див.* **ДОМНЕВАТИСЕ.**

ДОВНѢМАНЄ *див.* **ДОМНИМАНЄ.**

ДОВНѢМАННЄ *див.* **ДОМНИМАНЄ.**

ДОВНѢМАТИ *див.* **ДОМНИМАТИ.**

ДОВОДИТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, що чим, чого, чого чим) *(підтверджувати істинність, давати докази чого-небудь)* доводити: мы тым подданым... мовили, абы там на тыи земли єхали и тых кривд своих доводили и ѡни єхати не хотѣли (Шайно, 1538 *AS* IV, 176); они... до земли Московское шли а тамъ непріязни доводили и службу свою нам сказали (Рудники, 1561 *АЮЗР* II, 157); игуме(н) и че(р)нцы... доводечи держа(н)я своєго показали передо мною выпи(с) с кни(г) кгро(д)ски(х) (б. Києва, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 3); И дивуюся тому не по малу, яко смеетъ Өилялетъ иначей тую справу до людей удавати, поведаючи: же... здраду ему задаю, и того неслушъными доводами на него доводжоно (Вільна, 1599 *Ант.* 891); пи́смо сто́є ал'бо повѣда́ти албо доводи́ти того що на(д) прирожє́нѧ бываєтъ, хо́че(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 149 зв.); ско́ро мȣжь пришо́въ, оуказȣючи ємȣ ша́тȣ єгѡ, а є́ю дово́дѧчи фа́лшȣ своєгѡ мо́вила (серед. XVII ст. *Хрон.* 64 зв.).

2. (о що, ким, на кого ким, чого) *(будучи очевидцем, підтверджувати істинність факту)* свідчити

(про що, що): И с обѹ сторон здали ѡни то на вырок господаръский, хтобы близший был держанѧ своєго доводити (Львів, 1537 *AS* IV, 84); хтобы жида ѡ(б)вини(л) ѡ замо(р)дова(н)є детє(и) ѡбою сакрамє(н) тогды має(т) на нє(г) доводи(ти) чоты(р)ма хрєстианы добрє ѡсєлыми и нєподозрєными (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 56); И хочетъ о томъ епископъ Лвовскій с крылошаны монастыра Жидичинского у суду нашого земского Луцкого //... о забите подданого Боголюбского Сидора Пипки доводити (Луцьк, 1592 *ВИАС* I, 15-16); По прочитанью тыхъ позвовъ Іосифъ Веляминъ Рутскій квитомъ на письмѣ и очевистымъ признаньемъ Афанасія іеродіакона доводилъ поданья тыхъ позвовъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 117); хотъ ємъ на тоє нє смотрылъ ѡчыма своима Алє єдна(к) довожѹ лю(д)ми цно(т)ливыми ѡ(т) которы(х) тую нєща(с)нѹю новыну ґды(м) слыша(л) (1636 *Лям. о пр.* 2 зв.).

3. (чого) Чинити, робити, виконувати (що): я вжє бѹдѹ вєдати, яко маю справєдливости подданым своим доводити (Острог, [1520] *AS* III, 196); я маю кнѧзѧ Фєдора... зємлю Писочєнскѹю ѡчищати и присѧгати и справєдливости доводити, якож то за власнѹю ѡтчизнѹю зємлю (Пісочне, 1542 *AS* IV, 285); Нижли его милость до насъ толко писанемъ своимъ отъписатъ рачилъ, обецуючи ся справедливости собе правне доводити и намъ то засъ привернутъ (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 6/I, 146); приказѹю абы(с) вм҃(ст) пєрєдо (м)ною... Ста(л) на жалобу... п҃на флорияна пото(ц)кого которы(и) вм҃(ст) позыває(т) доводєчи Справє(д)ливо(с)ти по(д)даны(м) своимъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 56).

Див. ще **ДОВЕСТИСЯ, ДОВОДИТИСЯ.**

ДОВОДИТИСЯ, ДОВОДИТИСѦ, ДОВОДИТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** (чого чим) Те саме, що **доводити** у 1 знач.: и того ся вм. (до)водив писанемъ его мл. пана Сулиминымъ, же тое сено од пана Сулимы мелъ (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 12).

2. (чим і без додатка) *(підтверджуватися доказами)* доводитися, засвідчуватися: Довóдитъсѧ тóє напро(д) зъ Исáіи (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 168); ѡпєкунъ детємъ... ничого стратити нє можє(т) ани має(т)но(ст) и(х) продавати можє(т), чого сє доводитъ статутомъ Вєлико(г)[о] кня(з)ства Литовъского (Київщина, 1639 *ККПС* 285).

Див. ще **ДОВЕСТИ, ДОВЕСТИСЯ.**

ДОВОДНЕ, ДОВОДНѢ *присл.* (*стп.* dowodnie) Доказово, переконливо: а тєпє(р) за ѡко гата(р) самы(х) нє(м)нє(и) рыцє(р)скою дѣ(л)но(с)тю, славны(х) народа(х) рє(ч) прє(д) ты(м) початѹю ѹми(с)лилє(м) ти скутєчнє и дово(д)нє вывє(с)ти (1582 *Кр.Стр.* 47); Тако тогда и ты, любимый прочитателю, пилне смотри..., коли собѣ и своих во своем писанию хвалит, баснями красными свѣдоств звѣрхных, а не плодов евангельских, подпирает, широкорѣчнѣ и доводнѣ богословным оцукрованием помащает (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 164); Испытословлю: Довóднє діспѹтѹю, пéвнєсѧ вывѣдѹю (1627 *ЛБ* 50).

Див. ще **ДОВОДНО.**

ДОВОДНО *присл.* Те саме, що **доводне**: Показалося то абовѣмъ напередѣ доводно, же апостолове не суть стадо Петрово (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 455); Подобовѣрно éст: Подóбно вѣрéню, довóдно éстъ (1627 *ЛБ* 164).

ДОВОДНЫЙ, ДОВОДЪНЫЙ *прикм.* Доказовий, переконливий: Алє во(д)лу(г) мѣрки и тала(н)тѹ ѡ(д) того(ж) п҃на б҃га звєроного которы(и) са(м) єстъ свє(т)ко(м) трѹ(д)но ѹстави(ч)ноє працы хѹти и щиро(с)ти нашоє абы пра(в)дивы(м) поря(д)ко(м) доводны(м) трибо(м), пєро нашє собѣ го(с)тинє(ц) про(с)ты(и) торова(ло) (1582 *Кр.Стр.* 15); А тó жé пóслѣ (яко єстъ рѣчъ довóдна) ѡбы́чай опрѣснѡкѡвъ в Ри́мскѹю Ц҃рковъ свовóлнє сѧ всѹнѹ(л) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 284); панъ по(д)комори(и),... нє поглєдаючи ани на докумє(н)та я(с)ныє... ани на рєтрузию колълятєраловъ, виѡлє(н)тє(р) на кгрунътъ вла(с)ны(и) и дово(д)ны(и) стє(н)никовъ,... зъєхалъ на уближєнъє// правъ диспозици(и) (Київщина, 1639 *ККПС* 243-244); **выраженъє доводне** *див.* **ВЫРАЖЕНЬЄ.**

ДОВОДНѢ *див.* **ДОВОДНЕ.**

ДОВОДНѢЙ *присл. в. ст.* Доказовіше, пере-

конливіше: И то ся стало, яко о томъ доводнѣй наши астраномове выписуютъ (1603 *Пит.* 89).

Пор. **ДОВОДНЕ.**

ДОВОДЪ, ДОВОД *ч.* Арґумент, доказ: И мы пытали Джѹсичов, мают ли шни на то который доводъ, иж сѧ ѡ тыи имѣнѧ кназю єє, а либо єи самой вспоминали за штца нашого... королѧ Єго Милости (Вільна, 1507 *AS* III, 44); тогды пови(н)ни будє(м) заруки... кро(м) права присѧги и доводѹ толко на голоє слово... заплати(ти) (Кременець, 1550 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 39 зв.); И многая инна тым подобна повѣдали, а змышленными, фалшивыми доводами своєи неправды доводили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); Зайстє подиве́ню го́днаѧ рѣчъ, ижъ Лати(н)никωвє в то́й мѣрѣ ты́мъ на насъ, чи(м) и єрєтикωвє... штѹ(р)мѹ́ютъ, бо нє ста́єтъ имъ пра́вды дово́дωвъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 247); А на дово(д)... стави(л) во(з)ного єнєрала воєво(д)ствъ Киє(в)ского, Волы(н)ского, Бра(с)лавъского... Анътона Трубє(л)ского (Житомир, 1650 *ДМВН* 195); **доводъ правный** — доказ, що має юридичну силу: Мы выслухавши жалобы и(х) позвѹ... и всихъ таковыхъ доводовъ правны(х) ѡ(т)... пана Станислава... **всказѹємъ** сѹмы пнзє(и) позычоноє... за зарѹки водлє листѹ ωписѹ єго (Кременець, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 88 зв.); **доводъ всказати** *див.* **ВСКАЗАТИ.**

ДОВОЄВАТИСА *дієсл. док.* (чого) Довоюватися (до чого): ко́то́рый то́ па́пѣ(ж) напло́дивши ро́стырковъ, и злості́й розмаиты(х), из ри́ма́ оутєчи моусилъ, и до́воєвалсѧ своихъ злы(х) днї́и (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 100 зв.).

ДОВОЖЕНЄ, ДОВОЖЕНЪЄ, ДОВОЖЕНЬЄ *с.* (чого) Здійснення, виконання: ты матєю я(р)моли(н)ски(и)... поѡ(т)бивавъши за(м)ки до комо(р)... листы нєкоторыє на до(л)ги ...и противъ тєбє И а(н)дрєя чо(л)га(н)ского и жоны єго... ѡ довожє(н)ю справєдливости... побрали (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); жалова(л) ѹ сѹдѹ кгро(д)ского браславского... па(н) сємє(н) бодє(н)ски(и)... в довожє(н)ю справє(д)ливости (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128); А други(и) позо(в) зє(м)ски(и)... в жалобє... княжати Януша Ѡ(з)стро(з)кого,... по... пню Анъну Хо(д)кєвичо(в)ну... в // довожє(н)ю справє(д)ливо(с)ти по(д)даным єго мло(ст)и вышє(и) помєнєны(м) (Житомир, 1609 *ДМВН* 169-170); Извѣтова́ніє: До́водωвъ чинє(н)є, довожє́ньє (1627 *ЛБ* 46).

Пор. **ДОВОДИТИ.**

ДОВОЛЕНЇЄ *с.* Бажання, воля: А то ся стало съ порадою и зъ доволенїємъ благовѣрныхъ пановъ нашыхъ урочистыхъ а вєльможныхъ (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226).

ДОВОЛЕНЪ *див.* **ДОВОЛНЫЙ.**

ДОВОЛИ, ДОВОЛѢ *присл.* Досить, доволі: И та(к)жє ωкаѧ(н)ныи Жидовє, намоучив'ши сѧ доволѣ єго стой мл(с)ти, и поставили фа(л)шивыи свѣ(д)ки, ωбличаючи єго стоую мл(с)ть многими нєсправє(д)ливыми рѣ(ч)мы (XVI ст. *УЄ Трост.* 62); На ѡ(с)тато(к) южъ сє са(м) доволи на(д) ни(м) тира(н)ско напа(с)тви(в)ши, па(н) ро(т)ми(ст)ръ каза(л) конє(ч)нє шию дотяти (Житомир, 1650 *ДМВН* 201);

досхочу: нєха(и) конѧ моєго до воды повєдє(т), //...нєха(и) дасть доволи пити (к. XVI ст. *Розм.* 46 зв.-47); тро́ѧкаѧ є(ст)... ωбжи́рства натѹра: є(д)на, котóраѧ ѹстано(в)лє́нѹю и прика́занѹю годи́нѹ до идѣнѧ ѹпєрєжа́ти подѹщає(т); дрѹгаѧ, котóраѧ ти(л)ко насыти́тисѧ довóлѣ и ωб'иститисѧ яки(х)... потра(в) по(д)води(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 78).

Див. ще **ДОВОЛНЕ, ДОВОЛНО.**

ДОВОЛНЕ, ДОВОЛНѢ *присл. (достатньою мірою)* досить, доволі: Мы хотѧчи право посполитоє кождомѹ ровнє заховати и штобы сѧ тєжъ таѧ рєчъ сѹдовнымъ ωбычаємъ доволнє наполнила, посылали єсмо до тєбє дєцкого нашого (Краків, 1538 *AS* IV, 134);

досхочу: ωпóка в сина́йстєя поу́щи Посохω(м) оударєнаѧ вóдѹ вы́поустила, котóрою всє вóйско і́и(л)ьскоє было насыщє́но, и дово(л)нє насыти́лосѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 251); Сєго ра́ди въ ва́съ мнώзи нє́мощни и нєдѹжли́ви и спа́тъ довóлнѣ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 915).

Див. ще **ДОВОЛИ, ДОВОЛНО.**

ДОВОЛНО, ДОВОЛЬНО *присл.* **1.** *(достатньою мірою)* доволі, досить: до седми соборов сие начало добродѣтелное в тѣх святых папах носи-

лося, сияло и доволно свѣтилю (1588-1596 *Виш.Кн.* 139); О том знаку петровом реклося доволно (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 184); Сна та́къ мно́гѡ пріимова́лъ, я́къ мно́гѡ дово́лнѡ бы́ти розу́мѣлъ (Київ, 1627 *Тр.* 556); А нищєто́ю своєю збогатилъ єси насъ; // Бога́тєствомъ Нб҃(с)нимъ дово́лно (Чернігів, 1646 *Перло* 59-59 зв.).

2. *(треба припинити)* доволі, досить: дово(л)но овца(м) своє страда́ніє... за грѣхи и выстȣ(п)ки тє(р)пѣти (1598 *Виш. Кн.* 285); О сем доволно (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 160); О сем доволно срамотному речению для непритупления добродѣтели от бѣгания в горы (1615-1616 *Виш.Поз.мис.л.* 241).

3. Легко, успішно: им' же довол'но было навык'ноути (1556-1561 *ПЄ* 18); да будє и(х) мл҃(ст)и дово(л)но тоє дѣло благо и спаситєлю... добрє строити (Новогородок, 1590 *ЛСБ* 127).

Див. ще **ДОВОЛИ, ДОВОЛНЕ.**

ДОВОЛНЫЙ, ДОВОЛЬНЫЙ, ДОВОЛЕНЪ *прикм.* **1.** *(який відчуває задоволення)* задоволений: и трива́ли та́къ сщ҃єнники ки́лка лѣтъ. на малы(м) прєстава́ли, я́ко пи́смо свѣдчи(т). пи́ща и ѡдє́жда си́ми дово́лни бȣ́дѣтє абы при правосла́вїи (1509-1633 *Остр.л.* 131); рєкль имь... довол'ни боудєтє ѡброкы вашими (1556-1561 *ПЄ* 219); И што́сь слы́ша(л) ѡ(т) мє́нє мнѡ́гими свѣди́тєли, то́ пода́й вѣрнымъ члкѡ҃мъ, котѡ́рыи дово(л)ни бȣ́дȣтъ и иныхъ наȣчи́ти (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 14); Дово́лєнъ: Дово́лный, доста́тнї(и). го́дны(и), спосо́бны(и), достатє(ч)ны(и) (1627 *ЛБ* 30).

2. *(який відповідає потребам)* достатній: Теды я,... уважаючи неизреченное милосердие и богатество... предвечного Пана, который всѣм гойне всегда уделяти рачитъ, будучи и я тогоже помногу доволенъ и маючи в поверену тую мне худобу,... даю... фолварокъ за местомъ (Четвертня, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 477); ѡ котбро(м) прида́ткȣ з дово́лны(м) ѡбяснєнїєм ви́шшєй писанѡ (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв.)* 23); выхова́н'є и́хъ ста́нȣ и пови́нности присто́йноє и́ дово́лноє дава́лъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 31).

ДОВОЛНѢ *див.* **ДОВОЛНЕ.**

ДОВОЛНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Багатший, заможніший: Так жє я Григо(р)ко, коли дворѧнино(м) рогозины(м) бы(л), и хло(п)чика нє мѣ(л), а нн҃ѣ и то(т) тєпє(р) коли би(с)кȣпо(м) зоста(л)... в доста(т)кȣ бога(т)ши(и), и в слȣговина(х) дово(л)нѣиши(и) (1598 *Виш.Кн.* 275); добрый способ еврейского разума — общий слог в карван; кто вдовица нищетою — двѣ лепте, шелюг, полгроша, а кто доволнѣйший или пан — золотый, десять, а навет и сто за общую ползу и за свое спасение (1608-1609 *Виш.Зач.* 204).

ДОВОЛСТВО, ДОВОЛЬСТВО *с.* Задоволення: Тѣх утвержаймо и воспоминаймо вѣдомостью нашего православия, писанием, наукою, друкованием книг, училищи и довольствы от избытков наших (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 162); Погото́вю по смє́рти хва́лєны бы́ти ма́ютъ, гды одє́ржатъ Дово́лство з бога́тства (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 3).

ДОВОЛСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (кого чим) Задовольняти: Я з особы моєє прошȣ вм҃ яко бра(ть)и жєбы вм҃ и дидаскала иску(с)на... на(м) посла(ли) єстє єго жє єсмо пищєю и ѡдє(ж)дою и всєго прєбивания дово(л)ствовати до(л)жни є(с)мо (Оліта, 1591 *ЛСБ* 185).

ДОВОЛЬНО *див.* **ДОВОЛНО.**

ДОВОЛЬНЫЙ *див.* **ДОВОЛНЫЙ.**

ДОВОЛЬСТВО *див.* **ДОВОЛСТВО.**

ДОВОЛѢ *див.* **ДОВОЛИ.**

ДОВОЛѢТИ *дієсл. недок., безос.* (що кому) Бути достатнім, вистачати: доволѣєть бо намъ вѣра єдина ко сп҃(с)нию (1489 *Чет.* 335 зв.).

ДОВСТѢПЪ *див.* **ДОВТѢПЪ.**

ДОВСЦИПЪ *див.* **ДОВТѢПЪ.**

ДОВТЕПЪ *див.* **ДОВТѢПЪ.**

ДОВТИПНЫЙ *див.* **ДОВТѢПНЫЙ.**

ДОВТѢПЕНЪ *див.* **ДОВТѢПНЫЙ.**

ДОВТѢПНЫЙ, ДОВТИПНЫЙ, ДОВТѢПЕНЪ *прикм.* (*стп.* dowcipny) *(гострий на розум)* кмітливий, тямущий: грі́го(р). па́пєжъ, кгды оба́чи(л) жє календаръ прє(д)ковъ єго ста́ры(и) дороги пра́воє далє́ко збл̂ȣди(л),... зара́зомъ яко до(в)ти́пныи лѣкаръ и рострѡ́пны(и) строитєль, ѡ(т)рѣза(л) члѡ́нки здоро́выє, которыє єщє стоя-

ли нѣшто при тѣлє цр҃ковномъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 14); для то́го Ст҃ый Златоо́устый проти́вко тро́удномȣ дх҃о́внымъ оура́дωмъ справова́ню, мѣсца тые небєзпе́чные ста́витъ, я́къ на ώные нєоумѣє́тномȣ и нєсмѣломȣся пȣ́стити, та́къ и нєспосо́бномȣ. а́льбо нє зовсѣмъ довтѣпномȣ. на оура́дъ дх҃о́вный настȣ́пити (Львів, 1614 *Кн. о св.* 438); Кова́рєнъ: хитрый. ȣмѣєтны(и). довтѣпєнъ. доскона́лъ. бѣглы(и) (1627 *ЛБ* 53); Зачи́м' я тȣт' тыл'кω, на кшта́лт' ώногω довтѣпногω Малара (кото́ромȣ гды на мало́й табли́ци вєли́когω ωл'бри́ма вы́малїовати ка́зано. намалїова́лъ єди́нъ па́лєц'...) (Львів, 1639 *Ап.* 8 зв. ненум.); Тєпе́рь тобѣ црю ра́жȣ шȣка́ти чл҃вка мȣдрогω и довти́пного (серед. XVII ст. *Хрон.* 66 зв.).

ДОВТѢПНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Кмітливіший, тямущіший: Єсли бы тє(ж) бра(т), яко про́стыи нєоумѣє(т)ный боудȣчи. спра́вы своєи якό и нєоумѣ(л) в бра(ц)твѣ пєрєложити. во(л)номȣ бȣдєтъ довтѣ(п)нѣйшого собѣ бра́то взати. Которы(и)бы спра́вȣ єго ωбясни́ти оумѣлъ (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 47).

Пор. **ДОВТѢПНЫЙ.**

ДОВТѢПЪ, ДОВТЕПЬ, ДОВЪТѢПЪ, ДОВСТѢПЪ, ДОВСЦИПЪ *ч.* (*пп.* dowcip) (*гострий розум*) кмітливість, тямущість: Мой милый сыну хвалю довътѣпъ твой и науку и православіе, котороемъ съ тебе вырозумѣлъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 83); мы сами... на ωны(м) рокȣ... станȣти... нє закладаючисє ани шчичачисє жа(д)ными дилящиями... и инъшими которыє то(л)ко розȣмъ и до(в)сципъ лю(д)ски(и) вына(и)ти можє(т) ωборонами пра(в)ными... и... тому записови... досы(т) чинити маємо (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112 зв.); Первое убо благодарим за трудолюбие выданое книжки "О священствѣ", яко, Златоустаго конѣчную ревность, мудрость и доскональую хитрость, довтепь или, своиственнѣе рещи, подвиг о спасению людском (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 237); я са(м)... ма(л)жонка и пото(м)ки моє... на пє(р)ши(м) року... станути маємо и пови(н)ни будємо стано(в)ши... фору(м) нє єкъсципуючи ωборо(н) пра(в)ны(х) и нєпра(в)ны(х) в... (с)татутахъ ωписани(х) и(з) до(в)стѣпу лю(д)ско(г) вына(и)дєныхъ... суму... позычонȣю... ω(т)дати (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31); Лєчъ нє могȣ такъ вєли́кого тяжа́рȣ. оутлыли довтѣпȣ мо́єго по(д)нєсти рамє(н)мы (Львів, 1642 *Бут.* 3).

ДОВШЕ *див.* **ДОЛШЕ.**

ДОВШИЙ *див.* **ДОЛШИЙ.**

ДОВЪБЕНЪКА *ж.* Довбенька. Вл. н., *ч.*: Иванъ Довъбєнька (1649 *РЗВ* 138).

ДОВЪБНЯ, ДОВЪБЪНЯ, ДОЛБНЯ *ж.* Довбня. Вл. н., *ч.*: помененый отецъ игуменъ... чинечи на шкоду и уйму кгрунтовъ и добръ речи посполитое,... отримавши позволене от неякого Семена Кременчука Долбни, городничого Криловского, на выкопанье печеры (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 622); васи(л) довъбня (1649 *РЗВ* 196 зв.); Яцъко довъбъня (Там же, 438 зв.).

ДОВЪГАНЬ *див.* **ДОЛГАНЬ.**

ДОВѢДАНЬЄСА *див.* **ДОВЕДАНЪЄСЯ.**

ДОВѢДАТИ, ДОВЕДАТИ, ДОВЇДАТИ *дієсл. док.* (що, про що, чого і без додатка) Дізнатися, довідатися (що, про що); з'ясувати (що): архима(н)дры(т) манастыря пєчєрского протасє(и) довѣда(в)ши пє(в)ности гораздо в стары(х) старцов оу право нє (в)ступуючи... тоє цєлины ωраноє постȣпился (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28); и просили мене... доведати о детех небожчиковскихъ (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 312); тамъ же росправимъ и довѣдаемъ, которая сторона по Божеству ревнуетъ (Володимир, 1605 *АСД* X, 230); А если бы еси хотел, Скарго, овде в турскую землю проходитися, либо довѣдати, тогда множество неисчетное по всѣх сторонах найдеш в родѣ сербском и болгарском (1608-1609 *Виш.Зач.* 218); incoiro довїдати, спытати (I пол. XVII ст. *Сем.* 98).

Див. ще **ДОВЕДЕТИ, ДОВЕДЫВАТИ, ДОВЕДЫВАТИСЯ, ДОВѢДАТИСЯ, ДОВѢДОВАТИСЯ.**

ДОВѢДАТИСЯ, ДОВѢДАТИСА, ДОВѢДАТИСЕ, ДОВѢДАТИСЬ, ДОВЕДАТИСЯ, ДОВЕДАТИСА, ДОВЕДАТИСЕ, ДОВЕДИТИСЕ, ДОВІДАТИСА, ДОВИДАТЬСЕ *дієсл. док.* (чого, о кім, о чім, на кого і без додатка) Довідатися, дізнатися (чого, про кого, про що): а и словом ω том

казали єсмо гобѣ ѡт нас мовити томꙋ нашомꙋ дворѧнинꙋ Ивашкꙋ, и тєж ѡ том ѡбо всєм казали єсмо ємꙋ довѣдавши сѧ к нам ѡтказати (Мельник, 1501 *AS* I, 146); Довѣдалисѧ иноки ст҃ыѧ горы, иже хр(с)тїанскїи кнѧзь православ́їѧ грєческаго, при(ѣ)жча́ли к нємꙋ ча́сто и стара́нїє мѣли, яко бы его вы́красти (1509-1633 *Остр.л.* 129); и мы сѧ того гораздъ достаточнє довѣдали (Луцьк, 1511 *AS* III, 92); и онъ, достаточне доведавшисе, ижъ то есть имене церковное, за ся тое тое имѣнье лѣшнюю привернулъ (Вільна, 1513 *АрхЮЗР* 1/VI, 19); ѡ можъностєхъ и ѡ пожиткохъ доведа(т)сѧ было нє въ кого (1552 *ООвр.З.* 114 зв.); О бє(з)розу(м)ныи галати хто(ж) ва(с) по(д)мануль... того то(л)ко жедаю довидатисѧ ѡ(т) ва(с) (II пол. XVI ст. *КА* 410); и того чоловѣка забитого тамъже вынесть казалъ, и выведыванье... передо мною чинилъ, якобы се могъ довидать, хто его забилъ, кто и откуль былъ (Луцьк, 1596 *Ив.* 283); доведавшисе о Возномъ и о насъ, поймавши насъ у дворе пана нашого... до двора своего, тамъ же въ замку, якобы якихъ лотровъ привелъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 139); Мы черезъ своихъ пословъ неколи ничого не довѣдаемося (Київ, п. 1621 *АСД* I, 266); А ежели бы довѣдалися на кого, хто бы о ихъ штукахъ почалъ шемрати,... теды заразомъ того порвавши одверный,... вкинетъ того въ той склепъ, съ которого южъ нѣгды не выйдетъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 21); А такъ скаржачый,... о том се доведивъшы,...//... таковую манифестацию чинит (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 260-261).

Див. ще **ДОВЕДЕТИ, ДОВЕДЫВАТИ, ДОВЕДЫВАТИСЯ, ДОВѢДАТИ, ДОВѢДОВАТИСЯ.**

ДОВѢДОВАТИСЯ, ДОВѢДОВАТИСѦ, ДОВЕДОВАТИСЯ, ДОВЕДОВАТИСѦ, ДОВЕДОВАТИСЕ *дієсл. недок.* (о кім, о чім, о чім у (в, от) кого, чого чим і без додатка) Дізнаватися, довідуватися (про кого, про що, про що у (в, від) кого, чого і без додатка): Роди́вшїи єго килка кротъ посыла́ли в зе́млю тꙋ́рє́цкꙋю довѣдоваючисѧ гдє єсть (1509-1633 *Остр.л.* 129 зв.); Слꙋги замъковыє ви(н)ни яко на слꙋжбꙋ... єхати такъ вєстє(и) сѧ доведывати (1552 *ОЖЗ* 126 зв.); и довѣдовалисѧ вꙿ нєго оуч҃нци єго рєкоу(ч)[и] оучителю кто съгрєшилꙿ єсть сєй ли чи пакь родитєли єго иже сѧ такь слѣпо родиль (1556-1561 *ПЄ* 384); мр҃їѧ маг(д)алыни и дрꙋгаѧ марїѧ прїшли ко гробꙋ довѣдоватисѧ що сѧ тамь дѣє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 41 зв.); А навет, если не хочеш плодоносия спасителного языка словенского от Великой России доведоватися, доступи в Киевѣ в монастырь Печерский (1608-1609 *Виш.Зач.* 218); нововы́никшаѧ Влóскаѧ Лати́нскаѧ заба́ва,... нєдости́гнєныхъ рє́чєи, малїованїємъ и рисова́нїє(м) и хи́трими слова́ми довѣдоватисѧ ва́житъсѧ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 306); Потымъ сами єзуиты,... пойдутъ, довѣдуючися о своихъ штукахъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 21); наоуки старши(х) слꙋхаємо або традиции и(х) чита́ємо... по́ки сѧ ꙋ старши(х) нє довѣдꙋ́ємо ѡ ни(х) (серед. XVII ст. *Кас.* 61 зв.).

Див. ще **ДОВЕДЕТИ, ДОВЕДЫВАТИ, ДОВЕДЫВАТИСЯ, ДОВѢДАТИ, ДОВѢДАТИСЯ.**

ДОВѢДЫВАТИСЯ *див.* **ДОВЕДЫВАТИСЯ.**

ДОВѢКА *присл.* Довіку: твоя бѣзовань не посоромитъ ся передъ Богомъ, и не погыне, и не изменъшаетъ до вѣка (XVI ст. *НЄ* 78); Таковы́и а́бовѣмъ по(д) ча́съ на Чловѣка Жа́ли, смꙋтки бьва́ютъ, жє ихъ и довѣка Лєдвє мо́жєтъ забы́ти албо и нѣколи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 3); бꙋдєтꙿ кролєвати Г(с)дь вꙿпосро(д)кꙋ тєбє, и нє оба́читъ злóго ѡ(т) того ча́сꙋ, и покóй на тобѣ довѣка (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 81).

Див. ще **ДОВѢКУ.**

ДОВѢКУ *присл.* Те саме, що **довѣка**: Бо било бы мнѣ завстидъ, гди бимъ ся ємꙋ кланялъ... Трєвалємъ пятъ тисящъ лѣтъ, мало нє до вѣкꙋ, А тєпєръ бимъ ся в моци далъ єдномꙋ чєловѣкꙋ? (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 27).

ДОВѢРЯТИ, ДОВѢРАТИ, ДОВѢРѦТИ *дієсл. недок.* (чому, кому і без додатка) Покладатися (на кого, на що), довіряти (чому, кому): А ижъ наши посполите брыдятсе чытанїємъ писма церкви рымское, не довѣраючы имъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 148); А ижъ частокротъ давалемъ разнымъ

особамъ мамрамы до права и до справъ духовныхъ, нно еслибы се што таковаго на ихъ показало, сынове мои не маютъ тому довѣряти (Володимир, 1609 *АСД* X, 232); бысь вѣдала ижє злыи посрєдокь ѡ(н) роздѣла(т) живо(т) а нигды бы(с) юди нє довѣрала́ (поч. XVII ст. *УЄ* №256, 9); perfido, дє(р)заю, довѣряю (1642 *ЛС* 308).

ДОГАДАНЄ *с.* Домисел, здогад: Домышлє́ніє: ѡдѡ́бство, догáда(н)є (1627 *ЛБ* 31).

ДОГАДОВАТИСА *дієсл. недок.* Домислювати, здогадуватися: Зрй: Вйждъ, смотри, позирáй, дивйса, домышлáйса, догáдѹ́йса, глади, познавáй (1627 *ЛБ* 44).

ДОГАЖАНЄ *с.* Догоджання: Съходжє́ніє: Догажа(н)є, нєнаприкрє(н)єса (1627 *ЛБ* 130).

Див. ще **ДОГОЖЕНЄ.**

Пор. **ДОГОЖАТИ.**

ДОГАЖАТИ *див.* **ДОГОЖАТИ.**

ДОГАЖОВАТИ *див.* **ДОГОЖОВАТИ.**

ДОГАНЯНЄ *с.* Дорікання, нагана: Дѣля того дорогое есть дѣло на сюмъ свѣтѣ, де есть пупъ добрый изъ науковъ, изъ доганянюмъ Божимъ (XVI ст. *НЄ* 146).

Пор. **ДОГАНЯТИ.**

ДОГАНЯТИ *дієсл. недок.* (кому) Дорікати, *діал.* доганяти: Также и ты, чл҃вѣче, коли видишъ сусѣда твоего, ажъ блудитъ у пути лихумъ..., то доганяй ему (XVI ст. *НЄ* 63); Слово Божіе очищаетъ серця наша,... чомъ намъ доганяетъ и картаетъ насъ (Там же, 190).

ДОГАНАТИ, ДОГОНАТИ *дієсл. недок.* (*переслідувати, настигати*) доганяти: конюшомѹ призвойто єстъ кóждого кона доброть оумѣти познавáти, а мыслйвцєви котóрый пе́съ дóбрє догонає(т) вѣдати (Острог, 1614 *Тест.* 155); Достигáю: Доганáю (1627 *ЛБ* 32); *Образно:* За животóмъ слáвы всєю дш҃єю оугонáтиса мáємо, и догонáти (Вільна, 1620 *См.Каз.* 14 зв.).

Див. ще **ДОГНАТИ, ДОГОНЕВАТИ, ДОГОНИТИ.**

ДОГЛЕДАНЬЕ *див.* **ДОГЛЯДАНЄ.**

ДОГЛЕДАТИ *див.* **ДОГЛЯДАТИ.**

ДОГЛЕДЕТИ *див.* **ДОГЛЯДѢТИ.**

ДОГЛЕДѢТИ *див.* **ДОГЛЯДѢТИ.**

ДОГЛЯДАНЄ, ДОГЛАДАНЄ, ДОГЛАДАНЬЄ, ДОГЛЕДАНЬЄ, ДОГЛѢДАНЬЄ, ДОГЪЛЕДАНЪЄ *с.* Піклування, слідкування, доглядання: И мы зъ рамени нашого высылали есмо на тотъ кгрунтъ, къ розъѣзду и доглѣданыю справедливости, намѣстника нашого Киевского пана Василя Рая (Київ, 1572 *АЗР* III, 163); слугъ пана стрыя моего, которыхъ онъ... для догъледанъя... // гаевъ, заступовъ и дубровъ, зоставилъ, оныхъ... позабивали (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 229-230); Потехи жадное своимъ послушнымъ хрестияномъ не подаютъ: ани въ науце, бо ее не маютъ; ани въ догледаныю раду (!) и порядъку, бо его сами метъ не могутъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 310); нє взглáдъ на прáво якоє, котóроє бы до догладáнья костє́ловъ всхѡ́днихъ мѣлъ бы(л) мѣти, алє домовáа дла вѣры,... мєшанйна (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 118 зв.); На запалє(н)є свѣ(ч), такъ тє(ж) и до хожє(н)а с тяблицею Іѡа(н) Кгєросъ... На догляда(н)є шпитала Іѡа(н) Пятни(ц)ки(и) (Львів, 1604 *ЛСБ* 1043, 7); Смотрє́ніє: смотрѣньє, гла(д)жѣньє, // досмотрѣ(н)є, доглада(н)є, госпóдаръство, споражѣньє господáрскоє. албо шáфарство, и роздѣлє́ньє (1627 *ЛБ* 117-118).

Див. ще **ДОГЛЯДОВАНЄ.**

Пор. **ДОГЛЯДАТИ.**

ДОГЛЯДАТИ, ДОГЛАДАТИ, ДОГЛЕДАТИ *дієсл. недок.* **1.** (чого, що) ***(забезпечувати порядок)*** пильнувати, слідкувати (за чим), доглядати (що): А такъ дла тых вєликих потрєбъ тамошнихъ,... посылаємъ на списаньє маршалка нашого,... которомѹ єсмо потрєбы ѡных замков доглєдати, а списѹючи, намъ ѹ вєдомост доносити порѹчили (Варшава, 1566 *AS* VII, 104); панъ андрє(и)... по(д)даныхъ дє(и) которыє на тотъ ча(с) в бѹдє клєпъко(в) доглєдали... побилъ и порани(л) (1577 *ЖКК* I, 87); школнаго ѹчєніа сами братъство маю(т) с пилностю доглядáти дрѹкáрню справовати и в нєй наѹкы шкóлныє... розмножати (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); Повторе: якобы въ канонахъ синоду... было написано, же послове біскупа... доглядати и// постерегати мѣли по всѣхъ сторонахъ правовѣріа

(Київ, 1621 *Коп.Пал.* 552-553); Истазатєль: Испытєнъ, выбадывачъ, пилнω опатрный, и догладаючій (1627 *ЛБ* 51); дида(с)каловє тє(ж) пови(н)ны того з пови(н)ности своє(и) пилно доглядати абы дѣти в боя(з)ни бжо(и) завшє ся находили (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 50).

2. (кого) *(забезпечувати необхідні умови)* піклуватися (ким), доглядати (кого): кнѧзь бискѹп... Виленский придал к намъ... Тихна Козинского и з рамєни своєго єго Милюсть выслал того доглєдати маршалка своєго (Миляновичі, 1530 *AS* III, 367); Выросткови що воловъ догляда(л) дали зо(л)ъ в г(рш) ві (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 4 зв.).

Див. ще **ДОГЛЯДОВАТИ, ДОГЛЯДѢТИ.**

ДОГЛЯДОВАНЄ *с.* Те саме, що **догляданє**: до свѣчъ и до таблицѣ манасты(р)скоє... васили(и) ωлєксєєви(ч) дрѹгобы(ц)ки(и) До доглядованѧ школы Микола(и) Лѹкашєви(ч) (Львів, 1604 *ЛСБ* 1043, 7 зв.).

Пор. **ДОГЛЯДОВАТИ.**

ДОГЛЯДОВАТИ, ДОГЛѦДОВАТИ *дієсл. недок.* (чого) Те саме, що **доглядати** у 1 знач.: Михаилъ... а(р)хиєп(с)пъ митрополи(т)... Бѹдѹчи(м) на(м) на сє(н) часъ в митрополи(и) ншо(и)... посєщающє хвѹ цє(р)ковъ, и поря(д)ко(в) дховны(х) нашихъ, и монастыр'ски(х) догля(д)уючи (Львів, 1591 *ЛСБ* 131); Блюдоу́: Стєрєгоу́, постєрѣга́ю, захо́воую, доглѧ́доую, смотроу́ (1627 *ЛБ* 10).

Див. ще **ДОГЛЯДѢТИ.**

ДОГЛЯДѢТИ, ДОГЛЕДѢТИ, ДОГЛЕДЕТИ *дієсл. док.* (чого) *(забезпечити порядок)* допильнувати, доглянути (що): Пришли к на(м) цє(р)ковноє бра(т)ство храма ѹспєния прєстыя бца мєщанє лвовскиє, жадаючи на(с) абысмы бы(т)ностью своєю посєтили монасты(р)..., и поря(д)кѹ доглєдѣли (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); Вамъ того было догледети, а не кролемъ (Вільна, 1599 *Ант.* 855); тестаментъ мой... повѣряю... отцу Мойсееви, абы онъ... того, абы до книгъ кгродскихъ вписанъ былъ, самъ доглядѣлъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 235).

Див. ще **ДОГЛЯДАТИ, ДОГЛЯДОВАТИ.**

ДОГЛАДАНЄ *див.* **ДОГЛЯДАНЄ.**

ДОГЛАДАНЬЄ *див.* **ДОГЛЯДАНЄ.**

ДОГЛАДАТИ *див.* **ДОГЛЯДАТИ.**

ДОГМА, ДОЃМА *ж.* (*гр.* δόγμα) учення, положення, догма: Для того, бо латинский костел тую хитрую догму в себѣ основал, абы прѣнием з бѣлого чорное, а с чорного бѣлое,... показовал (1608-1609 *Виш.Зач.* 208); Разѹмъ, є: до́гма, Дєанíа: зда(н)є, сказа́ніє, на́добнаѧ по́вѣсть (1627 *ЛБ* 166).

Див. ще **ДОГМАТЪ.**

ДОГМАТЪ, ДОЃМАТЪ *ч.* (*гр.* δόγματος) те саме, що **догма**: нє толко му(ж)чи́зны, алє и(з) бѣлы(х) голо(в) нѣкоторыє хотѧть вѣдати глѹбокости пи(с)ма таємницы догма́тъ црковны(х) (Острог, 1587 *См.К.т.* 2 зв.); Диявольское то есть здане и рада о томъ омыльная, кгдыжъ явная рѣчъ, кто есть тою причиною, кто отминялъ або и завше отмѣняетъ догмата и преданя отцевые (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); догма́ты стои... цркви... в то́й малой ка́ртѣ ѡб'ясне́ныи мно́го грѣш'ною рѹко́ю моє́ю събра́ныи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 ненум.); начина́єтъ до́гматы полага́ти (1627 *ЛБ* 107); Таки(м) жє способо(м) и бра(т)ства про(д)ковъ свои(х)... всѧ нша цєрковъ россійскаѧ нє в догматє(х) вѣры... Алє в ѡбычаєхъ... єстъ зєпсована (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 152).

ДОГМАТЫКА *ж.* Догматика. Але ты, хрестиянъский брате, не протився ихъ баламутни, а прочитай собе только тую "Догматыку",... обачишъ и науку того побожъного мужа (Вільна, 1599 *Ант.* 915).

ДОГНАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(переслідуючи, настигнути)* догнати, наздогнати: а жє(м) залє(д)вє з мє(с)та ѹєха(л) которыє мєщанє ра(д)ци... за мною яко за яки(м) злочи(н)цєю гонили а(ж) на милю ω(т) мє(с)та и та(м)жє дє(и) до(г)на(в)ши мєнє самого на поли... и мои(х) слѹгъ... поранили (Луцьк, 1571 *ЖКК* I, 33); панъ Григорей Болобанъ..., догнавши того Феофана епископа... самъ окрутне збилъ (Берестя, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 271); тымъ же следомъ въ погоню за ними черезъ греблю новую ехалъ, и на полю Ивачковскомъ отъ Копоткова, на кгрунте пана Вацлава Малинского, стоячихъ, догналъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 276).

2. *Перен.* (чого) *(дійти до певної межі)* дійти, досягти: Цнӥй Григорій... Кре́сѹ вѣкѹ своего, в' мѣрныхъ лѣтъ догна́лъ, И стате́чне живота своє́го докона́лъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7).

Див. ще **ДОГАНАТИ, ДОГОНЕВАТИ, ДОГОНИТИ.**

ДОГОВОРНЫЙ *прикм.* Договірний: Того надобѣ, абы... водлугъ договорныхъ посольскихъ записовъ границы шли по старыхъ рубежахъ (1635 *АЗР* V, 21).

ДОГОДИТИ *дієсл. док.* (кому, кому чим, кому в чому, чому) Догодити: Якожъ то тымъ злымъ предсевзятемъ, умысломъ своимъ, за тымъ найстемъ кгвалтовнымъ на домъ Божий, выпелнили и воли своей догодили, и еще до конца того чинити перестати не хочутъ (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 1/I, 186); хоче́тъ абы(х) мы сѧ навръну́ли, и збавлєны бы́ли и з ѡнимѝ стыми,... которїи бг҇оу... догодили ...зна́шли (1598 *Розм.пап.* 2); Мѝтрополи́тъ рагѹза и ѡчи(и) своихъ не вказалъ, же́бы ємѹ в потребахъ его не дого́ди(л) (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 45); Панъ Янѣй Саве́лови(ч)... ѹ̓тѣклъсѧ с' просьбо́ю ѹ̓силною до брати(и) просѧчи ѡ ро́кѹ по́мочи: кото́ромѹ по до(л)го ѹ̓ва(ж)ной мовѣ, вы́нашли спо́собъ, абы догоди́ти со́мою пе́вною це(р)ко́вною до́ рокѹ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 31 зв.).

Див. ще **ДОГОЖАТИ, ДОГОЖОВАТИ.**

ДОГОДОВАТИ *дієсл. док.* (кого чого) *(виховати, утримати)* догодувати (кого до чого): мает она, жона моя... догодовавши лет и доброго смыслу детей моих, мает з ними, детми моими, то пристойно вчинити, што ся ей подобати будет (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/III, 111).

ДОГОЖАТИ, ДОГАЖАТИ *дієсл. недок.* (кому, чому, кому в чому і без додатка) Догоджати: а такъ мы... воли продковъ нашихъ въ томъ догожаючи, такъ тежъ и его жеданью досыть чинячи, ты села... со всими кгрунты... къ тому манастырю Печерскому отдаемъ (Вільна, 1579 *АЗР* III, 251); И кгды́ сѧ южъ склони́лъ бг҇ъ догожа́ти ихъ простотѣ, позво́лилъ имъ и бы́длѧчее мѧсо собѣ на офѣрѹ приноси́ти... а то оучини́лъ якъ ѡ(т)цъ (Дермань, 1604 *Охт.* 5); Сходителнѣйше: Догажа́ючи, фолгѹючи, неприкрѧчи (1627 *ЛБ* 125); Перестан'мѡ своволити, и самы́мъ собѣ догожа́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 84); тые помененые слѹги... догажаючи воли и ро(с)каза(н)ю по(з)ваного Прибра(в)ши собе люде(и) бо(л)ше(и) пешихъ... хотели... тѹю мае(т)но(ст)...// спѹ(с)тошити (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33); бы́смо... догажа́ючи тѣлѹ, в заба(в)ки по́хотей на́ши(х) не вда́лисѧ (серед. XVII ст. *Кас.* 66 зв.).

Див. ще **ДОГОДИТИ, ДОГОЖОВАТИ.**

ДОГОЖЕНЄ, ДОГОЖѢНЄ *с.* (чому) Догоджання: длѧ то́го зно́вѹ проволо́ка сла́вѣ Бжой, и зно́вѹ догоже(н)е гроу́бости и́хъ // моу́сѣло быти (Дермань, 1604 *Охт.* 4-5); Бл҇говолє́нїе: Оуподоба(н)е, догоже(н)е, пре(д)сѧвзѧ́тье, до́браа во́лѧ (1627 *ЛБ* 7); Оугожде́нїе: Оуподоба(н)е, догожѣ(н)е, захова(н)е, прислѹга, ѡказа(н)е до́брои во́лѣ (Там же, 136).

Див. ще **ДОГАЖАНЄ.**

Пор. **ДОГОДИТИ.**

ДОГОЖОВАТИ, ДОГАЖОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **догожати**: Ше(с)ты(и) долгъ в пана кирила брата нш҇его золоты(х) четы(р)десят // С которы(х) в то(и) то хоробѣ мое(и) на вшелякие потребы мои... выдае(т) и ве вшеляки(х) достатко(х) мя ховае(т) и догажѹе(т) з малжонкою своею (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49-49 зв.); Оугаждаю: Дого́жѹю, дарѹю, ѡ(т)пѹщаю, подо́баюсѧ, чиню захова(н)е, прислѹгѹ, ѡка́зѹю до́брѹю во́лю, слѹжѹ (1627 *ЛБ* 136).

Див. ще **ДОГОДИТИ.**

ДОГОЖѢНЄ *див.* **ДОГОЖЕНЄ.**

ДОГОНЕВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **доганати**: Достизаю: Дохожѹ, доѣжджаю, дого́нюю (1627 *ЛБ* 163).

Див. ще **ДОГНАТИ, ДОГОНИТИ.**

ДОГОНИТИ, ДОГОНЫТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(переслідуючи, настигнути)* наздогнати, догнати: Того́ же ро́кѹ дми́трь санкѹшко, до́чкѹ кнѧ́жны ѡстроз'кое... оуне́съ, кото́рого марци(н) зборовскїи, догони(л) в чеха(х) (1509-1633 *Остр.л.* 126 зв.); а кгды, де(и), есми у(т)то(л) почалъ втекати... ѡни, догонивши мене... тамъ же де(и) мене

ѡкру(т)нє збили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 129); пото(м) зара(з) з мєжирєча за тыми по(д)водами... тотже па(н) василє(и) радогошски(и) побєгши догони(л) и(х) (Ляхів, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 41); Сати́ри лю(дє) лѣсныи въ го́ра(х)... бы́ваю(т), та(к) бы́стры и(ж) єго ни єди́на рє(ч) нє до́гони(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25); отецъ епископъ... оных людей спокойных..., догонывъшы,... челяди своей к оным скочити, пытати, одколъ бы были, казалъ (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 701); Васка, месчанина, челядъ..., не догонивши,... взяли жону его (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

2. *Перен.* (що) *(добитися бажаного)* одержати (що), досягти (чого): Пєр'во єго м҃(л) каштєлѧ(н) Патє(и), єсли и каштєлѧ(н)ства титꙋ(л) догони(л), алє то(л)ко по чотыри слꙋговины,... за собою волочи(л) (1598 *Виш.Кн.* 274 зв.).

Див. ще **ДОГАНАТИ, ДОГНАТИ, ДОГОНЕВАТИ.**

ДОГОНАТИ *див.* **ДОГАНАТИ.**

ДОГОРЫ *присл.* Угору, догори: ѡный тєды вєликоє єго поко́ры зав'стыда(в)шисѧ, т'кноулсѧ за́ра(з) в сꙋмнѣ(н)є, и оужа́ливсѧ того чого́ сѧ ва́жи(л), и шо́лъ за ни(м) догоры (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); на ѡста́то(к)... до свого сро(д)коу пришолє(с) // яко што́ука ѡлова, котораѧ ґва(л)то(м) догоры поуща́єтсѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 224-224 зв.); Догоры sursum (*Уж.* 1643, 49); до господы помененого выжей пана Ясинского приведши, за ноги объвесивши до горы, а на долъ головою, допюро задавали муки незносные (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 568).

ДОГОТОВАТИСѦ *дієсл. док.* *(зробити підготування)* приготуватися: ѡ(т) то(г) часꙋ та(к)жє є(с)ли на(м) г҃ъ б҃ъ продлъжи(т) дни ти(м)жє способо(м) съ помощию б҃жїєю старати(с) бꙋдє(м) то(л)ко ра(ч)тє Ва(ш)... м(с) пи(л)но(с)ти приложити є(г)да г҃ъ б҃ъ сє ꙋм҃л(с)тиви(т) на лѣто аби доготоваласѧ (Лозна, 1599 *ЛСБ* 337, 1).

ДОГРѢВАТИ *дієсл. недок., перен.* (кому чим) Дошкуляти, допікати: При ты(х) кгота(х)... прє(д)ка(х) литовъски(х), мешъкали дрꙋгыє алянове и печєнѣговє, а тыє рꙋсако(м), и пацако(м), ча(с)тыми наи(з)дами догрѣвали (1582 *Кр.Стр.* 60 зв.).

ДОГТЯРЪ, ДОГЪТЯРЪ *ч.* Дьогтяр. Вл. н.: Сꙋхина До(г)тяръ (1649 *РЗВ* 51 зв.); Сємєнъ догътя(р) (Там же, 189 зв.).

ДОГУБИТИ *дієсл. док.* (що) Донищити, доруйнувати: Отожъ на тотъ часъ послепли есте были, а теперъ отворылисте очы на тыхъ, которые стараютъся о то, забегаючи (тому), абы и остатокъ, чого геретикове не догубили, не загинуло (Вільна, 1599 *Ант.* 855).

Див. ще **ДЕГТЯРЪ, ДЮГТЯРЪ.**

ДОГЪЛЕДАНЪЄ *див.* **ДОГЛЯДАНЄ.**

ДОҐМАТЪ *див.* **ДОГМАТЪ.**

ДОДАВАНЯ *с.* Постачання: панъства его королевское милости..., огнем и мечем зносили; // чого всего места поблизшые украинные..., през додаваня апъпаратов военъных, бунътов и рад таемныхъ чыненя, ребелизантом козаком помоцю были (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 425-426).

Пор. **ДОДАВАТИ.**

ДОДАВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, чого) *(давати у додаток до чогось)* додавати: гетманъ дворный подступилъ къ нимъ з людомъ и росказалъ учинити потканье пану старостѣ Чечерскому... и тежъ своему почту: которые яко ся зъ ними поткали, заразомъ ихъ стерли, ажъ потомъ почали тылъ додавати (Вільна, 1564 *АЗР* III, 134); пꙋстила ємꙋ ма(т)ка на кгрꙋ(н)тѣ с҃тою(р)ко(м) (!) до котрого додає(т) золоты(х) к҃ (Львів, 1595 *Юр.* 19 зв.); нєха́й... Во́лѧ Ро́зꙋмꙋ слꙋха́єт(ъ), Разли́чны(х) фарб(ъ) ѡхо́тнє нєха́й додава́є(т) (Львів, 1631 *Волк.* 29).

2. (чого) *(постачати)* давати, надавати (що, чого): А такъ приказуемъ вамъ... абы... для тыхъ пословъ мосты // направовати... и подводъ съ потребу додавали (Львів, 1578 *АЗР* III, 225-226); Месчане тежъ того места на Запороги... живности, олову и пороховъ додавати не мают (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXV, 4); люди места оного на поле ходити не мают и живности, также порохов, кул и олову другим додавати не будут (Варшава, 1605 *ЧИОНЛ* XIV-3, 110);

(кому що, чого) *(їжу)* давати, подавати: хто кды видѣ(л) ла́кнꙋчемоу пока́рмъ додава́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221); хто где вида(л),... жебы прагнꙋчомоу, и воды потрєбꙋючо(мꙋ), нє ты(л)ко воды додава(л), алє ты(ж) мо́глъ запроше́ны(и) бы́ти, пѣнѧзми єй пи́лъ (Там же).

3. (чого, чого кому, чого чому) *(фізичні чи моральні цінності, властивості)* давати, надавати: ачъ вашу милость старшого своего маемъ, але в. м.... ни троха ни въ чомъ святому благочестію ратунку додавати не рачишъ (Варшава, 1585 *АЗР* III, 289); также и оно ласковое обличье и особливую оборону надо мною и иные розмаитые добродейства твое воспоминаючи, которые додаютъ ми доброи надеи (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 991); маемо з вѣри пожиток, же нам додает завше в каждой речи потѣхи (Вільна, 1600 *Катех.* 79); Хто́жбы мєнє щасли́вымъ, намѣни́лъ в' тои мѣрѣ. Бы... мꙋзыкою трꙋбъ, бꙋбновъ, хꙋти додава́но (Вільна, 1620 *Лям.К.* 19); пречоный отецъ Файлукевичъ,... велебънымъ отъцемъ доминиканомъ киевъским фаворовалъ и рады додавалъ оным (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 406); **вѣры (веры) додавати** *див.* **ВѢРА; духа додавати** *див.* **ДУХЪ; сердца додавати** *див.* **СЕРДЦЕ.**

Див. ще **ДОДАТИ.**

ДОДАНЄ *с. (посилення)* додавання: нащо для доброи памяти и доданя вѣры той декретъ нашъ... выдали есмо (Дермань, 1645 *ВИАС* II, 266).

◇ **на доданє** — *(додатково)* на (у) додаток: листы... нє є(ст) вє(д)лє права слушныє, а на дода(н)є тыхъ листовъ моцы тотъ во(з)ны(и) нє указа(л) вє(д)лє права (1599 *ККПС* 121).

Пор. **ДОДАТИ.**

ДОДАТИ, ДОДАТЬ *дієсл. док.* **1.** (що кому) *(дати у додаток; доплатити)* додати: а чого бы имене и стадо не вынесло тогды сыны повинни, лѣтъ доросши, додати (Піддубці, 1565 *АрхЮЗР* 8/III, 5); а жидꙋ городє(н)ському ю(с)ку што было нє додано два(д)цати и пѧти ко(п) жита вє(д)лє продажи п҃но(в) єкзєкуторо(в) додати вєлє(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 1); фєн҃на, с послѣдними мужє(м) свои(м) юско(м)... додали ми(с)кови ѕ҃ золоты(х) до пє(р)вои сумы (Львів, 1597 *Юр.* 17 зв.); пораховалє(м)сѧ с п҃ни миколаєвою стрыха(р)кою дала ми цєглы 21500 и жє ро(з)ными часы брала пѣнѧзѣ пораховавъшы с тогож рєєстрꙋ пєрєбрала зо(л) 36 и 15 г(р) до ко(т)ры(х) додалє(м) ю(и) зо(л) 98 и 15 г(р) (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 10 зв.).

2. (що кому, чого кому) *(наділити, уділити, надати)* дати: не лѣнимосе (мовитъ) усопшымъ ратунку додать, молитвы за нихъ прыносечы (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 130); ст҃ыє... на(м) нє могꙋ(т) ни в чи(м) помочи дода́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238); Господь... дода́вши тобѣ в'споможе́н'ѧ, выбавлѧ́єть тєбє ѡ(т) нє́приѧтєлєй твои́х' (Вільна, 1627 *Дух.б.* 291); Аза́жъ ѳро́нъ Митрополіи нє дода́сть ѡхо́ты (Київ, 1633 *Евфон.* 307); **вѣры (веры) додати, додати вѣры** *див.* **ВѢРА; додати сердца, сердца додати** *див.* **СЕРДЦЕ.**

Див. ще **ДОДАВАТИ.**

ДОДЕРЖАТИ, ДОДЕРЖАТЪ, ДОДРЪЖАТИ *дієсл. док.* **1.** (що, кого) *(до певного терміну)* додержати, дотримати: А має(т) ѡнъ намъ половину ты(х) п҃нзє(и) дати на пє(р)вую Матъку Бо(ж)ю, а ѡстатокъ ты(х) п҃нзє(и) року додє(р)жавшы маєть ѡ(т)дати (Шидлів, 1505 *ТУ* 46); Маетъ панъ Бонаръ тотъ остаточный третій годъ додержати въ томъ долгу своемъ (Краків, 1507 *РЕА* I, 69); а комꙋбы я Загоровский тыє мыта и млыны на тот рок ѡстаточный запродал, тогды... Єго Милость кнѧз Дмитрый прєдсѧ ѡномꙋ кꙋпцꙋ водлє запроданѧ моєго ѡного рокꙋ маєт дати додєржати до Богоѧвлєниѧ Господнѧ (Звиняче, 1553 *AS* VI, 9); Однакже, тотъ енералъ возный, видечи таковый поступокъ ихъ незвыклый, тыхъ подданых всихъ тому урядникови, Вербяти, въ десети тисячахъ золотыхъ-Полскихъ приручивъ, абы ихъ до росправы правное вцале додержалъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 6/I, 276); А где быхмо мы... // ...заплатити... не хотели... за чимъ бы они спокойне оренды додержати не могъли... тогды..., повинни будемо имъ, арендаромъ нашимъ... заруки двадцатъ тисечей золотыхъ Полскихъ... вернути (Полонна, 1601 *АрхЮЗР* 6/I, 287-288).

2. *Перен.* (кого) *(дотримати в доброму стані)* додержати, зберегти: до че(г) є(с)ли на(с) г҃ь б҃ъ в добри(м) здравїи доде(р)жи(т) бѹде(м) се старати аби(с)ми томѹ доси(т) ѹчинили (Ясси, 1607 *ЛСБ* 413).

3. *Перен.* (що, чого) *(беззастережно виконати, здійснити)* додержати, дотримати: сами силы нб(с)ныа... про́сѧ(т) Абы́смо д҃хо(м) ѡ́ного мо́ци оукрѣплє́ни боудѹчи,... през... оный при́кла(д)... патрїарха... которы(и) стате(ч)не вѣры додръжа́вши б҃оу ро(з)сѣя(л)..., мно(з)ство(м) пото(м)ства (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 203); кгдыж дей преречоный пан Шпаковский, через лист свой отвористый и сам особою своею нас упросивши и манастыр намъ на жите общее подавши, намъ слова своего не додержалъ (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 1/VI, 364); А не мѣлесъ былъ того учинитъ, бо и за то на крещении шлюбовано, жесь мѣлъ оного шлюбу до смерти живота своего додержатъ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 267); малжо́нкове... ра́зъ поприсѧжє́нѹю и ѡбєца́нѹю спо́лность пожи́тїѧ, ца́ле и ненарѹшо́не аж до с҃мрти доде́ржати ма́ютъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 919).

Див. ще **ДОДЕРЖИВАТИ, ДОДЕРЖОВАТИ.**

ДОДЕРЖИВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(до певного терміну)* додержувати, дотримувати: маєт Єго Милост панъ Загоровский и того дрѹгого ѡстаточного рокѹ теперешнего имена мои додерживати (Луків, 1559 *AS* VI, 48).

Див. ще **ДОДЕРЖАТИ, ДОДЕРЖОВАТИ.**

ДОДЕРЖОВАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) *(беззастережно виконувати, здійснювати)* додержувати, дотримувати: Хто́ бовѣмъ не доде́ржѹєтъ вѣры малже́нскои, и ѡ́ною погоржа́єтъ, таковы́мъ я́къ А҃п(с)лъ Па́велъ мо́витъ, сѹдитъ Б҃гъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932).

Див. ще **ДОДЕРЖАТИ.**

ДОДНА *присл.* Удосвіта, перед світанком: матка кнегини Четвертенское, недалеко ѡтъ тое коморки лежала хора, через ѡднѹ стенѹ и слышала дей стрелѧне в ночи додна съ Понеделка на Волторокъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 251).

ДОДОЛУ *присл.* Донизу, додолу: а і҃с выпустивши глас велікїй, и їспоустил д҃ха а и запона црковная передралася надвое, ѡ(т)верху, аж до долоу (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 68).

ДОДОМУ *присл.* Додому: Лѣпеи здобылисѧ козакѝ до́ма, не́же на́ море хо́дачи, не еди́нъ шлѧхти(ч) не пришо́лъ до́домѹ (1509-1633 *Остр.л.* 130 зв.); Та(к)же ты(ж) и(н)шихъ дне(и) ме́нши(х), я́ко постанови(т) да́ска(л), и пуща́ти и(х) по наѹцѣ до домѹ в пе́вную годинѹ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); и папе(ж) евге́ни(и) з ни́щи(м) додому поехалъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); Зузанъна Кулвинская, с костела, бывъши на тот час набожъная и найсветший сакраментъ прыймуючая, додому... пришла (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 600).

ДОДРЪЖАТИ *див.* **ДОДЕРЖАТИ.**

ДОДѢВАТИ *дієсл. недок.* (кому) Заважати, набридати: яко(ж) і҃хс вшо(л) бы(л) на є(д)но мѣсце, в поу(с)тынї тои на гороу помолити(с) длѧ того, абы иные народове не додѣвали емоу (к. XVI ст. *УЄ* №31, 145); Нѹдит҆: Додѣва́ет҆, примѹша́е(т) (1627 *ЛБ* 78).

ДОЕДАТИ *див.* **ДОѢДАТИ.**

ДОЕЖДЧАТИ, ДОЕЗЖАТИ, ДОЕЖЧАТИ, ДОѢЖДЖАТИ *дієсл. недок.* **1.** Добиратися, приїжджати, доїжджати: жаловали нам ігумен стаго Николы Пустынского Касьянъ... на войта кіевского Семена Мелешкевича, штож дей онъ отнимаетъ берегъ нашъ црковный к земли к своей... на Деснѣ рецѣ, уверхъ едучи по правой сторонѣ, Погребовъ не доезжаючи (Київ, 1560 *АрхЮЗР* 8/IV, 167); ѡныи фо(р)маны..., не доежчаючи Крупое,... наза(д) в Луцку ве(р)нули (Луцьк, 1565 *ТУ* 110); Достиза́ю: Дохожѹ, доѣжджа́ю, догонюю (1627 *ЛБ* 163).

2. *(приїжджати час від часу)* навідуватися: рачил ме... небожчик кнѧз... росказати и ѡпатрыти врадомъ во имени своем... кѹ томѹ в кождый год по стѹ золотых юркгелтѹ и росказал дей ми за то деткам своимъ слѹжити и в кривдахъ именей Их Милости доеждчати, справедливости доводѧчи (Мельці, 1571 *AS* VII, 403); Якож мы... в реестре то знашли, иж Матыкѹ Хотылевскомѹ врад Звинѧцкий и в кождый год по стѹ золотых платѹ ѹрочистого ѡписано, Хотылевский в кривдах именый Их

Милости маєт доєждчати и справєдливости доводити (Там же).

Див. ще **ДОЄХАТИ.**

ДОЄХАТИ *дієсл. док.* Доїхати: Гора замъковаѧ нєвысока и нєприкра можєть на нєкоторыхъ мєстъцахъ члвкъ на кони до стєны... доєхати (1552 *ООЗ*-1, 47 зв.); я... ω(т)пу(с)каючи єє ω(т) сєбє про(ч)... давши є(и) во(з)нико(в) свои(х) чотыри с колєбкою абы до го(с)поды своєє доєха(в)ши во(з)ники мои засє с колєбкою до мєнє ωтослала (Володимир, 1578 *ЖКК* І, 137); за лозами и за водою доєхати было тру(д)но (б. Києва, 1585 *ЦНБ ДА/* П-216, 6, 3); цє́саръ... ма́ло мы́сли(т) о сино́дѣ, алє бо́лшє я́ко бы мо́гъ бєз'пє́чнє доєхати прє(д) тоу́рки на сто́ліцȣ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 49); Еще владыкове Кракова не доехали алижъти въ Новомъ Месте поткано ихъ зъ листы одъ его королевъское милости (Вільна, 1599 *Ант.* 641); И са(м) цєсаръ... ко́тори(и) на то(м) соборє бȣдȣчи́ тую згодȣ ствє(р)жа(л) и нє доє́хавши́ додо́мȣ в доро́зє ȣмє(р) (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); гора за(м)ковая нєвысока... можє(т) на нєкоторы(х) мє(ст)ца(х) члкъ на кони до стєны за(м)ковоє доєха(т) (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 1).

Див. ще **ДОЄЗЖДЧАТИ.**

ДОЖДАТИ *дієсл. док.* **1.** Почекати, діждати: Тот дворѧнин господарьский... дождавши на мѣстцȣ зложономъ, ȣ Шайнє и поведил, иж кнѧз Кошєрский поєхал до Кошара (Ковель, 1539 *AS* IV, 182).

2. (чого) *(прожити до певного часу)* дочекатися, діждати: а ω(н) хотѧ бы до(ж)далъ або нє до(ж)да(л) спустȣ с ты(х) ставовъ тогды... має(т) пѣнѧзи свои... принѧти а того имє(н)я королєво(и) є(и) мл(с)ти поступити (поч. XVI ст. *Арх.Р.* фотокоп. 71); кнѧ(з) алєкса(н)дро бурє(м)ски(и) з допущє(н)ѧ бо(ж)єго нєдо(ж)да(в)ши року в листє своє(м) ωписаного... с того света зышо(л) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 83 зв.); подобен коневи ...который, часу пролетного дождавши, коли траву ощутить..., не вѣда, як ся поимати даст от игранья (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191); А Іωвъ... дво́хъ лѣтъ нє дожда́лъ пєрєшє́стіѧ Ізра́ильтѧнъ прєз' чєрво́нноє мо́рє (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.).

Див. ще **ДОЖДАТИСЯ.**

ДОЖДАТИСЯ *дієсл. док.* (*цсл.* дожьдатисѧ) (кого, чого і без додатка) Діждатися, дочекатися: И // коли дей есмо приехали..., у гай Хоболтовский и Сенко дей, дождавшися ночи, и пошолъ дей къ селу Хоболтовскому... и хлѣба намъ принесъ (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/І, 102-103); Восто́чніи ω(т)ци въ оу́трєшній днь... зышли́сѧ..., кгды за́ходни(х) ω(т)цєвъ дожда́тисѧ нє могли́, довѣдалисѧ... о...зло(м) оу́мыслѣ потає́мномъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 50); В тако́й тєрпли́вости застаючи Іωвъ дожда́лсѧ и́жь ємȣ бгъ нє то́лкω здоро́вьє приворотйлъ, а́лє... и ма́єтность да́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.).

Див. ще **ДОЖДАТИ.**

ДОЖДЕВИДНЫЙ *прикм.* Рясний, щедрий: своею бурною хмарою, дождевидным пролитием мечтателнаго мниманья, нападающаго квалтом не на правовѣрно основаный ум; который колись с тое книги вѣдомостю остережет, того всего не пострараждет (1608-1609 *Виш.Зач.* 204).

ДОЖДЕВНЫЙ, ДОЖДЕВНИЙ *прикм.* (*цсл.* дождєвьныи) Дощовий: Смє́рчъ: Піа́вица, о́блакъ дождє́вный, фȣртȣна (1627 *ЛБ* 117); Яко жє вєли́чєство въ мо(р)ски(х) ра(з)но є(ст) ω(т) ка́плѣ дож(д)євной, та́ко и мл(с)рдіє... бжїє, ω(т) мл(с)рдіа члчєскаго (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 196); imbricus... дождєвни(и) (1642 *ЛС* 226).

Див. ще **ДОЖДНЫЙ, ДОЖЧОВЫЙ.**

ДОЖДЕНОСНИЙ *прикм. (який несе дощ)* дощовий: nimbifer, дождєно(с)ни(и) (1642 *ЛС* 280).

ДОЖДЖЕВЫЙ *див.* **ДОЖЧОВЫЙ.**

ДОЖДЖЪ *див.* **ДОЖЧЬ.**

ДОЖДИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* дъждити) **1.** Дощити: Doždyt: deszcz idzie (Жовква, 1641 *Dict.* 55); Дождитъ. Pluit. Impluit. Depluit (1650 *ЛК* 443).

2. *Перен.* Густо, рясно сипати: А Па́нъ дожди(л) на Содо́мȣ и Гомо́рȣ сѣркою и огнє́мъ ω(т) Па́на з' нба (Київ, бл. 1619 *О обр.* 141); Тогды г(с)дь дожди́лъ на содо́мȣ и гомо́рȣ сѣрою и огнє́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 32).

ДОЖДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* дъждьнъ) Те саме, що **дождевный**: Дождный. Pluuialis (1650 *ЛК* 443).

Див. ще **ДОЖЧОВЫЙ.**

ДОЖДЬ, ДОЖДЪ, ДОЖДЖЪ, ДОЖЬДЬ, ДОЖЪДЪ, ДЪЖДЖЪ *ч.* (*цсл.* дъждь) дощ: Ѡсѣнь была мокраѧ. два м(с)ца дóждь непрестáнно ишóлъ (1509-1633 *Остр. л.* 128); зышо(л) дожь(д) и приш'ли рѣкы и пов'стали вѣтры (1556-1561 *ПЄ* 41); боудєтъ зима добра, вєсна и лѣто мокро, жатва богата, дождєвє вєлици (к. XVI - поч. XVII ст. *Яв. Рук.* 113): зємля піскови подóбная дожджа з' нба, которы(м) быся ѡхолодúла... ѡхотнє жєлáла (Манява, 1619 *Прив. Феод.* 287 зв.); Што тéды зємли дóждъ, прéз' котóрый бывáєтъ трава (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 20); И єслú бы створé(н)є нє прійимовáло пéрвѣй... д'жджóв', зúмна и вѣтрѡвъ, до тоѣ ѡ(т)нóвы нѣгды бы нє пришло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 152); тьіи грѣша(т),... котóрыи... проклинáют'... вóдꙋ, вѣтє(р), дожъ(д), нєпогóдꙋ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 907).

Див. ще **ДОЖЧЪ.**

ДОЖЕБРАТИСЯ *дієсл. док.* (чого) Допроситися: До н(х) М(л) Пано(в) Сєнаторо(в), И до Пано(в) Пословъ зє(м)скихъ, Ѡ Помо(ч), И Ѡ Причины, абы Сꙋдꙋ На то(м) Сє(и)мѣ ся дожєбрати, и За дворо(м) Нє Нищати Пн(л)но И(н)ста(н)цыє чинити (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3 зв.).

ДОЖИВОТЄ, ДОЖИВОТЬЄ *с.* (*маєток, який належить кому-небудь до смерті*) досмертне володіння: маєтъ... сынъ мой... всимъ тымъ менованымъ, яко рухомыми маетностями, такъ именями, и сумою зъ доживотьемъ моимъ..., подле налепшого бачення и уподобаня своего оборочати и шафовати (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 30); тоє своє въсє вєно и суму и доживо(т)є моє во(д)лє ли(с)товъ и ѡписо(в) ма(л)жо(н)ка своєго на имє(н)яхъ єго ѡписаноє пу(с)чаю и... въливаю и вє(ч)нє... дарꙋю (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 53); а то сє розумєти мает о всяком чинѣ свєтитєльском... архиєпископ и єпископи... мають выдєржати своє доживотьє, а напотом абы вжє таковог блуду нє было (Берестя, 1591 *ПІФ* 103); она далей иншых дочиталасе... якобы ено присегу она учинила а доживоте на оных селах, которое ей был приказал, зъеднала му у его королевское милости, абы ее где на дорозе... албо он сам, албо который гайдукъ забил, а умерлую до него привезлъ (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 489).

ДОЖИВОТНЫЙ, ДОЖИВОТНИЙ, ДОЖИВОТЪНЫЙ, ДОЖЫВОТНЫЙ *прикм.* **1.** (*який триває до кінця життя*) досмертний: тые всѣ // именъя..., у мене, яко пана доживотного,... владыка Луцкий... кгвалтомъ отнялъ (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 230-231); Я ива(н) баби(н)ски(и) з о(д)ноє А я га(н)на загорова... з дрꙋгоє стороны... со(з)наваємо собє ты(м) записомъ нашимъ доброво(л)нымъ н(ж) мы вси(х) добръ свои(х)... по(з)воляємъ... доживотного ꙋжива(н)я (Луцьк, 1619 *ЦДІАЛ* 201, 4, 189, 1); єго Милость господинъ отєцъ Архимандрита... доживотнымъ дозорцєю быти маєтъ (Київ, 1631 *ПВКРДА* II-1, 109); приточилася справа з реєстрꙋ сꙋдово(г)... мєжи вышє(и) меноваными сторонами и... малъжонъкою помєнєного пана києвъского яко панєю ѡправъною и доживотъною (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147); запи(с) до(л)говы(и) и доживо(т)ни(и) на ча(ст) кгрунъту... згинувъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 210); **право доживотноє** *див.* **ПРАВО[1].**

2. (*безстроковий*) довічний: Оу дни маєвїи... Пéтръ зборóвскїи ѡ(т) тꙋрка с примúрє́мъ доживóтнымъ прїє́халъ (1509-1633 *Остр. л.* 127).

ДОЖИВОТЬЄ *див.* **ДОЖИВОТЄ.**

ДОЖИВОТЯ *присл.* (*до смерті*) досмертно: Семыйнадцат привилей на паркгамене короля его милости, даный мнѣ на староство Луцкое доживотя. Осмыйнадцат на староство Браславское доживотя (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 130).

ДОЖЧОВЫЙ, ДОЖЪДЧОВЫЙ, ДОЖДЖЕВЫЙ, ДОЩЕВЫЙ *прикм.* **1.** (*який утворився або складається з краплин дощу*) дощовий: И иныи чꙋда бєсчислє(н)ныи кто выповѣсти мóжє(т) (!) и котóрый ѧзыкъ якъ мнóго тáа Водá ꙋчинúла, и до днéсъ дѣйствꙋєтъ, вы́повѣсти мóжєтъ! на(д) Крóплѣ дожчóвыи, и Звѣзды, и мнóжєства Лúстѧ, чꙋда, котóрыи и мы за чáсѡвъ нáшихъ

ѡгладáємъ (Київ, 1631 *Син. Тр.* 816); **вода дожджевая** *див.* **ВОДА, дощевая вода** *див.* **ВОДА.**

2. *(багатий дощами)* дощовий: По(д)старости(и) берєстє(и)ски(и)... вєлъ насъ болотомъ... ѡказываючы знаки на многихъ мєстъцахъ ровъки ижъ знать то колы в дожъдчовыє лєта або вєсною тогды тѻтъ можєть рєчъка быти (1546 *ОГ* 23 зв.).

ДОЖЧЪ, ДОЖЧЬ, ДОЩЪ *ч.* Дощ: Тáкъ якъ бы ѡво с҃лнцє, гды мглѻ розганѧ́єтъ Дожчѣ, Грóмы, тéмности, а дéнь розасни́єтъ (Київ, 1632 *Єв.* 295); Чемѹ в лѣтѣ рѹди(и) дощ' идєтъ що називаю(т) рудою (серед. XVII ст. *Луц.* 543); *У порівн.:* Потомъ зась на другий день рано падала з неба манна, перла и дорогие камѣня, як дожчъ (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711); *Образно:* Учи́тєль цéрковъ нáшѹ Вилєнскѹю в' побóжности бвоцы почáсти зазáблѹю, до звыклои Бл҃очєсти́вымъ...// плодови́тости, чáсты(м) Єв(г)ских вóдъ дожчє(м) єи розогрѣвáючи, зради́л' блг(д)тїю Х(с)вою (Вільна, 1620 *См. Каз.* 22-22 зв.).

ДОЖЪДЪ *див.* **ДОЖДЬ.**

ДОЖЫВОТНЫЙ *див.* **ДОЖИВОТНЫЙ.**

ДОЖЬДЬ *див.* **ДОЖДЬ.**

ДОЗВОЛЕНЄ, ДОЗВОЛЕНЪЄ, ДОЗВОЛЕНЬЄ, ДОЗВОЛЕНИЄ, ДОЗВОЛЬЄНЬЄ, ДОЗВОЛѢНЯ *с.* Дозвіл: за до(з)волє(н)ємъ врѧ(д)у житоми(р)ского врѧ(д)ни(к) чє(р)нихо(в)ски(и) є(р)мола єха(л) до пущи королє(в)скоє (Київ, 1501 *ЦНБ* II 20651, 1); Я Марѧ... з дозвольєньємъ господарѧ нашого,... сознаваю сим моим листом (Острог, 1508 *AS* III, 55); старцы того монастыря,... купили, зъ дозволеньемъ// воеводы Кіевского,... выслугу его (Городно, 1522 *АЮЗР* I, 60-61); позвали есмо мандатом... господарскимъ... войта володимерского,... о скажене валов и перекопов, коло мѣста Володимерского вчиненых, дозволенъемъ будованя домовъ а солодовень (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); У Вилъни. Року Божого Нарожения 1500 деветдесятъ пятого. За дозволениемъ старшыхъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 111); Пришла пани лукашєвая Крама(р)ка... Прося(ч) ...абы... пановє бра(т)ство... єи рачили приняти на манастыръ в старости єи и за дозволѣня(м)... и(х) рачили допустити кєли(и)ку збудовати (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2); Самовлáстный: Вóлный в' своє(и) мóцы и в' своє(м) прáвѣ и дозволє(н)ю (1627 *ЛБ* 111).

Пор. **ДОЗВОЛИТИ.**

ДОЗВОЛЕНЫЙ, ДОЗВОЛЕНЪНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (який можна дозволити)* дозволений: Ѡставлéннаѧ: Попѹ́щє(н)наѧ, дозвóлєныи рєчы (1627 *ЛБ* 164).

◊ **листъ дозволеный (дозволенъный)** *див.* **ЛИСТЪ²**.

ДОЗВОЛЕНЬЄ *див.* **ДОЗВОЛЕНЄ.**

ДОЗВОЛИТИ *дієсл. док.* (кому) *(дати дозвіл)* дозволити: тє(ж) абыхмо Єго пожаловали дозволили ємѹ ставъ засипати на рєцѣ на Жєлєвѣ (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); Восковничымъ Городеньскимъ... дозволено пропустити 4 стуки воску, имъ по стуцѣ (Львів, 1509-1510 *РЕА* III, 92); па(н) фєдо(р)... проси(л) мєнє абы(х) я єму... дозволи(л) тыи ча(ст)ки єго в ы(и)мє(н)и... па(н)у грицку сєню(ти)... продати (Кременець, 1552 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 1); єи м҃л(с)ть нє имає(т) воли той роботи ко(н)чити: алє дозволила на(м) тоє ко(н)чити (Ясси, 1607 *ЛСБ* 413); пнъ гєо(р)ги(и) ѳєодосови(ч) просилъ братии, абы єму дозволили ѡлта(р)... ѡбмаловати (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36); Вси ры́бы морскїи рѹ́цѣ вáшєй под'даны сѹ́ть, и томѹ тéды дозвóлилъ имъ, абы... звѣрáчоє, птáшоє, и ры́бьє мáсо є́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 16 зв.).

Див. ще **ДОЗВОЛЯТИ.**

ДОЗВОЛЬЄНЬЄ *див.* **ДОЗВОЛЕНЄ.**

ДОЗВОЛѢНЯ *див.* **ДОЗВОЛЕНЄ.**

ДОЗВОЛЯТИ, ДОЗВОЛѦТИ *дієсл. недок.* (кому) *(давати дозвіл)* дозволяти: Ино мы дозволѧєм ємѹ єго за сына мѣстъ на тоє имѣньє взѧти, подлє ѡбычаѧ тамошнєє зємли (Вільна, 1517 *AS* III, 156); И ты(ж) дѡзвѡлѧє(м) на кожды(и) рѡ(к) ѹстановлѧти два браты старьши(х) (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); А што мовишъ, жебы наша церковъ дозволяла свещенникови мѣти другую жону, — непевную тобѣ справу о томъ хтось подалъ! (1603 *Пит.* 88); грóшє(и) з собóю приносити нє дозволѧ́ю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 34).

Див. ще **ДОЗВОЛИТИ.**

ДОЗВОЛЯТИСА *дієсл. недок.* Дозволятися: *дозволяюса (Уж. 1643, 32).*

ДОЗВОЛАТИ *див.* **ДОЗВОЛЯТИ.**

ДОЗВѢДОВАТИ *дієсл. недок.* Допитувати: Изтазаєть — дозвѣдоваєть (1596 *ЛЗ* 7).

ДОЗДРѢВАТИ *дієсл. недок.* Доспівати, достигати, дозрівати: Съвръше́нною растȣ́тъ: Доздрѣва́ютъ (1627 *ЛБ* 126).

ДОЗДРѢЛОСТЬ *див.* **ДОЗРѢЛОСТЬ.**

ДОЗДРѢЛЫЙ *див.* **ДОЗРѢЛЫЙ.**

ДОЗИРАТИ, ДОЗЇРАТИ, ДОЗЫРАТИ *дієсл. недок.* (кого, до кого, що, чого і без додатка) Пильнувати (кого, що, чого), наглядати (за ким), *діал.* дозирати: ты,... маєшъ самъ, а в нєбытности твоєй подстаростий твой того дозирати, абы тамъ на томъ мєстцȣ сторожа была (Вільна, 1546 *AS* IV, 456); рєчє(т) гь ω(т)стоупѣтє ω(т) мє́нє проклатїи...нє чинѝли єстє мою во́лю... нє ωдѣлистє ма... ни єстє братію мою мєншоую нє дозира́ли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 11); пнъ яро(ш) омиланови(ч)... повинє(н) будє(т)... дозирати до роботнико(в) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 43); Тимошъ, ...отъ роботъ инъшихъ и податков воленъ, кромъ абы в лѣтѣ пчолъ в пасецѣ пилновалъ, а в зимѣ добытокъ на оборе дозыралъ и кормилъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 299); маю власть такую, же у каждой их діоцесіи вольно мнѣ сеноды складати, порядку дозирати (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); Црквє, бы́стрымъ єсть Окомъ Котры́мъ якъ нє оспа́лымъ, пи́лнє дозира́єтъ. И вса́кихъ нє́радȣвъ в Црѣкви пєрєстєрѣга́єтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405); грыгоры(и) рωмановн(ч) дωзїра(л) рωбо(т)нико(в) (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3 зв.); трєтяа за(с) ча(ст)... на ωпа(л) выжывєня и ωрє(н)дȣ ωбє(р)тано было, прє(з) щобы... наȣка бы ся цє(р)ковная помножала, що дозо(р)цєвє школы того пи(л)но дозирати будȣ(т) (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 47 зв.).

Див. ще **ДОЗРѢТИ, ДОЙЗРАТИ.**

ДОЗНАВАТИ, ДУЗНАВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (чого, чого від кого) Відчувати, переживати, зазнавати: я..., без перестанъку, дознавала есми// яко-жъ и тепер не отменъно дознаваю, отъ его милости ку собѣ великую и щодробливую ласку и милость малженскую (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 321-322); И жа́дноє рыцє́рство в' на́съ нє єсть та́къ сла́вно, Якъ запоро́зкоє, и нє́прїатєлюмъ стра́шно. Скȣтко(м) самымъ, а́хъ Бжє, нє да́й дознава́ти, Бєзъ ни́хъ, якъ мно́го во́йска лєгло, до́сытъ знати (Київ, 1622 *Сак. В.* 49 зв.); Дошо(л) на(с) ли(с)тъ прє(з) посла(н)ца... о(д) вм, з котрого (с)мы зрозумѣли зы(ч)ливость ты(х) которыє... добродѣ(и)ства ω(т) на(с) дознавали (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1).

2. (чого і без додатка) Довідуватися, дізнаватися: Хрестіане мои милыи! Туй дознаваеме, де Христосъ мовитъ у евангеліи за пустъ (XVI ст. *НЄ* 13); Девятое: нѣкто нагай не судитъ нѣкого, доку не дузнаватъ, ци виненъ, ци нѣтъ (Там же, 83); Дла Кр(с)та прє(д) ты(м) за(в)шє вѣрны(х) забива́но, Кгды в и́хъ ср(д)цахъ хвы вѣры дознава́но (Угорці, 1618 *Лютк. В.* 1 зв.); вє́нцъ и ω(т) ты(х) тако́вых' дшъ тєпє́ръ дознава́ємо и дна о́ного позна́ємо вдя́чность (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 164); Ты́ жє Ги оучнкωвъ твои(х), А вѣрны(х) дрȣ́гωвъ свои́хъ, ω Го(д)ности свое́й пыта́єшъ, В то́мъ вѣры и(х) до(з)навае(ш) (Чернігів, 1646 *Перло* 72).

3. (кого, що, чого) Визнавати (кого, що): вшакъ в. м. самъ того дознаваетъ, зъ якою трудностью то в. м. приходитъ (Вільна, 1599 *Ант.* 605); Мєнє мо́влю пожитє(ч)ного дознава́ли..., мєнє млодє́нцємъ єщє до оучти́выхъ' наȣкъ... оустанови́ли (Єв'є або Вільна, 1616 *Прич. отех.* 5 зв.); ȣрожє́на твоє́го, ω(т)чє цнω(т) вєли́кихъ, Жє(с) вы́шо(л) з Фамилїи про(д)ко(в) знамєни́ты(х). Кωтры(м) ω нє да́рмо то́тъ Клє́йно(т) дарова́но, Кгды(ж) ихъ вѣры и цно́ты за(в)шє дознава́но (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14).

Див. ще **ДОЗНАТИ, ДОЗНАТИСЯ.**

ДОЗНАННЫЙ *прикм.* Визнаний: Црковъ зась на́ша Правосла́вная, горливостю дозна́нною, Вм(ст)... на мно́гихъ мѣсцахъ ω ωборо́нȣ свою, вєли́цє контєнтȣєт'са: про́сачи покорнє, абысь ωноѣ примножа́ти... ра́чилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7).

ДОЗНАТИ *дієсл. док.* **1.** (що, чого) Відчути, пережити, зазнати: а такъ я... дознавши и маючи завше при собе милость,...//...сына моего... мает-

ность свою *рухомую... симъ тестаментомъ моимъ* записую... сыну моему (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 29-30); я ку собє дознавши велико(и) а ѡпри(и)моє мл(с)ти,... на всємъ захова(н)я в станє ма(л)-же(н)скомъ... ма(л)жо(н)ку...//... имєнъє дѫбники ...на вєчность даровала (Володимир, 1588 *ЛНБ* 5, II 4046, 122 зв.-123); Якож дознала церковъ божія єго злости и гоненія, такъже власне и тепер дознала... по Потею срамновидномъ великого неупокоя и замѣшаня (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); А єжєли бы фо(л)кговалъ и справє(д)ливости нє чини(л), Тєды срокгости Воисковоє дознаєтъ (Київ, 1649 *ЦНБ ДА*/594, 1).

2. (кого, що, чого) Визнати: дознавши Демида Войткевича... заслугъ,...// мы дали есмо ему нашего продка двориско у селе нашомъ Мосчоной (Ковель, 1542 *АрхЮЗР* 7/I, 75-76); Кр(с)тъ гє́рбомъ томоу налє́жи(т), кто ры́цєро(м) є́стъ дозна́ный (Дермань, 1604 *Нал.На г.Остр.* тит. зв.); Припо́мню ты́жъ и... Гєрмогє́на Копистє́нского Рожо́ного В(ш), М(л): которы́й в цно́тахъ... свѣті́лъ та́къ, жє для дозна́нныхъ сво́ихъ въ Рицє́рствѣ спра́въ, Ротмистро́вства бѫла́вѫ ѡдє́ржалъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 84); А поко́ра... дозна́на ты́ми знаками//... чєтвє́ртаѧ, єсли во (в)сє(м) послѫша́ниє... заховѫє(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 58-58 зв.).

3. (чого і без додатка) Довідатися, дізнатися: хочємъ то мѣти абы(х)мо того... до(з)нали в которы(и) ѡбыча(и) ты(и) два листы на ѡ(д)ну заставу вышли (Вільна, 1540 *ЛНБ* 5, II 4043, 3 зв.); Члвче хрестіанине, дознай головы святаго писма (XVI ст. *НЄ* 14): дроугаѧ потѣха и(ж) є(ст) то(г) ю(ж) дозна(л), що є(ст) нє надарє(м)наѧ вѣра твоѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 200 зв.); кто сю́ю пѣчъ тоу(т) зага́ситъ до́брє, то(т) ѡноє нѣкг(д)ы нє дознаєтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 38); Нє ша́рпай злы́й Зоилє: псѣмъ зѫбомъ таємнє Ни въ чо́мъ сла́вы лю́дской; бо на то́жъ взаємнє, єсли тра́фишъ, дозна́єшъ ижъ ка́мєнь ска́ли́стый зѫбы крѫшитъ (Київ, 1632 *Єв.* 304);

(кого, що) *(краще узнати кого-, що-небудь)* пізнати: Ино я теперъ,... пилнымъ окомъ пригледѣвшися и дознавши нетръвалость, отменъность и омылность свѣта того суетного,... за чимъ и животъ нашъ, яко пара,... погибаетъ (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 491); Нєха́й сѧ пєрє(д) тобо́ю нє оутаи(т) жа́дєнъ с ты(х), кото́рыє про́сѧ(т) да́ровъ, ...и ѡ́ны(х) дозна́вши, до́бры(м) до́брє чини (Острог, 1614 *Тест.* 149); в нєбє(з)пєчє(н)ства(х) нєѡ(т)лоучо́ного това́рыша дозна́єшъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 304 зв.);

(чого) *(органами чуття)* сприйняти: та(к)жє и на да(л)шїє ча́сы тръва́єтъ, и постѫпа́єть, и до вѣчны(х) прибытъко(в), которы(х) око, оухо, и ср(д)цє члвєчєє дознати нє можє(т) въєжджчаєть (Острог, 1587 *См.Кл.* 2).

4. Виявити, викрити: А вєджє и таковы(и) хлопє(ц) нєдоро(с)лы(и) єстли бы в килькохъ злодє(и)ства(х) и при лицы бы(л) дозна(н), таковы(х) врѧ(д) маєть карати водлє зда(н)я своєго (1566 *ВЛС* 104 зв.); єстлибы хто з шкодников с права дознанъ былъ, гдєбы ихъ мєлъ давати карати (Варшава, 1566 *AS* VII, 105).

Див. ще **ДОЗНАВАТИ, ДОЗНАТИСЯ.**

ДОЗНАТИСЯ *дієсл. док.* (в чому) Дізнатися, довідатися (що, про що): дознавшися въ немалыхъ потребахъ и долеглостях своихъ..., продалемъ часть свою имени своего (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 85).

Див. ще. **ДОЗНАВАТИ, ДОЗНАТИ.**

ДОЗОР *див.* **ДОЗОРЪ.**

ДОЗОРЕЦЪ *ч.* Наглядач, дозорець: Паном братиеи моей Чесного-Креского монастыра, а звлаща старшому строителю..., и рознымъ паномъ дозорцомъ и всимъ панамъ братьеи. од найвышшого и до найменшего брата уписного (Луцьк, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 756).

Див. ще **ДОЗОРЦА.**

ДОЗОРНЫЙ *прикм. (який стосується нагляду)* на́глядний: П Матия(ш) Ѳеодорови(ч) Єконо(м) шпита(л)ны(и) дозо(р)ны(н) ѡ(т)да(л) рахѫно(к) (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 59).

ДОЗОРЦА, ДОЗОРЪЦА, ДОЗОРЦЯ *ч.* Те саме, що **дозорецъ:** Бжїєю блгода́тїю нача́сѧ монасты(р)... блгочєсти́вы(м) игѫмєно(м) кирилло(м) костантино(в)ски(м), про́то(м) сты(х)

црькvей, и дозорцею повѣтꙋ волын'ского ст҃ы(х) монастырей (1509-1633 *Остр.л.* 128); А пото(м) ѡц҃ъ архима(н)дритъ... зо всѣми чер(н)цями... своими просили мя абы(м) я яко ѡпѣкꙋнъ и дозо(р)ця ты(х)... всѣ(х) принадлежносте(и) постерега(в) и борони(в) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 2); межи... дозорьцами церкви... пиянъство, лакомство,... и иные// злости пануютъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1021-1023); При то(м) прослꙋхали ли(ч)бы яко на се(м) рокꙋ дозо(р)ци ста(р)шого брата... Василия Седлара з ꙋкладо(в) пѣнезн(и) скри(н)ки це(р)ковно(и) прибы(т)ко(в) пре(з) лѣ(т) па(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 25); чиним ведомо сим листом нашим: иж постерегаючи всюды, абы порядок был...// Иѡанна Скиндера за войта и дозорцу мѣста... потвержаемо (Київ, 1649 *Тр.ЧАК* 145-146).

ДОЗОРЪ, ДОЗОР *ч.* Нагляд, догляд, *діал.* дозір: Наперєдъ до дозорѡ(в) робо(т)никѡ(в) по два в ты(ж)де(н) поки колѣа ѡбы(и)де(т) кромѣ тыхъ ко(т)рии су(т) дорогами затрꙋ(д)нен(н)ыи (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 43); даемо сию книгу... ктитеромъ ꙋ дозоръ (поч. XVII ст. *УИ* 1911/2, 33); Рыхло скоро гнѣвъ настꙋпи(т) Боуд'... всѣ(м) взбро(м) Нехай зараз пре(ч) оустꙋпи(т) Твои(м) мꙋдры(м) дозоро(м) (Київ, 1630 *Имнол.* 4 зв.); толко мы сами: взглядом которого уряду тому ж войту... в дозор млыни подаемо, до места належачие (Київ, 1649 *Тр.ЧАК* 146).

Див. ще **ДОЗРѢНЄ, ДОЗРАНІЄ, ДОЙЗРЕНИЄ.**

ДОЗРЕЛЫЙ *див.* **ДОЗРѢЛЫЙ.**

ДОЗРЕТИ, ДОИЗРѢТИ, ДОЙЗРѢТИ *дієсл. док.* **1.** *(сприйняти зором)* побачити. ◇ **на очи не дойзрѣти** — втратити зір: Повѣдаю(т) нѣкоторіи же са тотъ Ламехъ кохалъ в мисливствѣ ажь до старости. Коли теды оуже ѡ(т) старости на очи не доизрѣлъ, а предсе ѡ(т) одногѡ млоденца поважоный на ловъ выходилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 13).

2. (кого, що) Допильнувати, доглянути: абы Вашей Милости дом, который непоследнейший ꙋ великом кназстве, часꙋ з ꙋнеевана ꙋпослежон не был, тогобы хотел Ваша Милост сам дозрег (Варшава, 1568 *AS* VII, 306); Лебедь в' лѣте(х) згрѣбѣлый, котры(х) ти дойзрѣти В ѡпекꙋнство ѡставилъ: оусѣ свои дѣти (Львів, 1642 *Бут.* 5).

Див. ще **ДОЗИРАТИ, ДОЙЗРАТИ.**

ДОЗРѢЛОСТЬ, ДОЗДРѢЛОСТЬ, ДОЙЗРѢЛОСТЬ *ж.* **1.** Спілість, стиглість, дозрілість: Съзрѣніє: Доздрѣлость (1627 *ЛБ* 127); Трѡма лѣты не бꙋдешъ збирати ѻвоцꙋ егѡ, але занехаешъ егѡ; ижъ еще дерево не дошло до своеѣ силы, и ѡвоцъ егѡ, дойзрѣлости еще не краснѣетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 293).

2. *Перен.* Досконалість, зрілість: И снаднє постꙋпи(т) на гороу досконалости през... а҃, чистотꙋ сердечнꙋю... є҃, змысловъ дозрѣлость и мꙋдрость (Київ, 1625 *МІКСВ* 131).

ДОЗРѢЛЫЙ, ДОЗРЕЛЫЙ, ДОЗДРѢЛЫЙ, ДОЙЗРѢЛЫЙ *прикм.* **1.** Спілий, стиглий, дозрілий: на жнѝво зо всѣхъ мѣръ, зо всѣхъ сторꙋнъ сталѣ Дозрѣлой пшеници дла зебрана в' цалѣ. Робꙋтника чꙋлого зеслатъ рачилъ скоро (Вільна, 1620 *Лям.К.* 20); Зрѣлъ: Годный, дозрѣлый, часный, достиглъ (1627 *ЛБ* 44); И якъ з' поль и з' збожъ дойзрѣлыхъ гды кто зобравши колосы Бг҃ꙋ на офѣрꙋ приноситъ, вшелакого благословенства поле достꙋпꙋєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 292).

2. *Перен.* Сформований, дозрілий; дорослий: а ижъ кресъ живота ꙋномꙋ на стопню южъ дозрѣлои старости боудꙋчемꙋ, яко бы тые книги хвалные, а особливе дх҃овенствꙋ пожитечные презъ старанье его на свѣтъ вышли, не допꙋстилъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 3 зв. ненум.); где нн҃ѣ доброта и красота личнаа, где доз(д)рѣлаа старость и цве(т) прекрасной юности, всѣ(х) по(д)тала коса нежалосливои смр҃ти (1645 *УЄ* № 32, 353 зв.); **дозрѣлые лѣта** *див.* **ЛѢТО;**

правильний; досконалий: Абы наглый... мой ѡ(т)ездъ... мне ваша(к)же долго днєвнымъ болшъ нижъ ѡ(т) десети лѣтъ розмышла(н)емъ ростраса́ный, пилным оуважанемъ дозрелый, неякого... подивенька не взрꙋшил, и оу ты(х) которые речи невѣдомыми сꙋть, скꙋтков злых... не оуродилъ (Єв'є або Вільна, 1616 *Прич. отех.* 1); Церковъ Бж҃а, южъ того смакꙋ заживаєтъ; Абовѣмса в' вшелакихъ порадка(х), зновлаєтъ. Пре(з) (твоей

стыни) дойзрѣлыє цно́ты. Остробо́дныє крꙋшитъ; Апоста́тωвъ кгро́ты (Львів, 1642 *Бут.* 6).

ДОЗРѢНЄ *с.* Те саме, що **дозоръ:** розꙋмѣючи и певны того бꙋдꙋчи же на пи(л)ности и зычливостя(х) вмстє(и) в дозрѣ(н)ю тоєи роботы нѣ на чо(м) на(м) сходити нє бꙋдєть (Ясси, 1610 *ЛСБ* 430, 1).

Див. ще **ДОЗРАНІЄ, ДОЙЗРЕНИЄ.**

ДОЗЫРАТИ *див.* **ДОЗИРАТИ.**

ДОЗРѢТИ *дієсл. док.* Достигнути, доспіти, дозріти: запу(с)ти сє(р)пь тво(и) ω(с)тры(и) и (з)бира(и) грона... зє(м)лѣ бо до(з)рѣли агоды єи (XVI ст. *КАЗ* 637); а гди перецъ дозрѣетъ тогди тий люде билїе пе(р)цевое попаляю(т) (серед. XVII ст. *Луц.* 532); нѣякое ώзеро... хво(с)тами заро(с)ло(с) и на ти(х) ростетъ лѣсни(и) ѡвоци якъ дозрѣетъ тогди... в молодие гусениц(и) ся ώбернутъ (Там же, 533).

ДОЗРАНІЄ *с.* Догляд, нагляд, *діал.* дозір: Вѣдомо творимъ всѣ(м) и вса́ко(мꙋ) ста́нꙋ... и кому бы то вѣдати належало и(ж)... для дозраніа и исправлє́ніа цєркве(и)... случими(с) быти во гра́дє... рогатинѣ..., ωбрѣтохо(мъ) иконꙋ намалєваную ωбра(з) бга невидима(г) (Велике Берестя, 1594 *ЛСБ* 262, 1).

Див. ще **ДОЗОРЪ, ДОЗРѢНЄ, ДОИЗРЕНИЄ.**

Пор. **ДОИЗРАТИ.**

ДОИЗДЪ *ч.* Доїзд: aberus доїз(д) (І пол. XVII ст. *Сем.* 2).

ДОИЗРАТИ *дієсл. док.* (чого). Те саме, що **дозрети** у 2 знач.: А по вычита(н)ю тоє комиси(и) да(л) на(м)... справу... абы при ра(з)граничє(н)ю добръ Котєлє(н)ски(х),... єго м(л). та(м) бы(ти) рачиль и при пана(х) комисаро(х) того ро(з)граничє(н)а до(и)зра(л) (Житомирщина, 1597 *ККПС* 87).

Див. ще **ДОЗИРАТИ.**

ДОИЗРЕНИЄ, ДОИЗРЕНЬЄ, ДОЙЗРЕНІЄ *с.* **1.** *(органами чуттів, розумом)* сприйняття, сприймання, осягнення: Понєва́жъ тыи рѣчи на(д) вса́кїй до́втѣпъ лю(д)скїй сꙋ(т), и на(д) вса́коє дойзрє́ніє истотноє, и нєисто́тноє, што то́лько вѣрою дойзрѣтиса и позна́тиса мо́жєтъ, и вса́кꙋю наꙋкꙋ Ло́иЧєскꙋю Арїсто́тєлскꙋю пєрєхо́дитъ и пєрєвыша́єтъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 203).

2. Те саме, що **дозраніє**: то всє... на добро(и) бачности то бꙋдє(м) мѣти а... в тамошни(н) кра(и) для до(и)зрєния пора(д)ку цє(р)ковного... волю быти має(м) (Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123); то(т) манасты(р) маю(т) и(х) милость бра(т)ство лвовскоє в до(и)зрєнью своє(м) мѣти (Новогородок, 1590 *ЛСБ* 127).

Див. ще **ДОЗОРЪ, ДОЗРѢНЄ.**

Пор. **ДОЗРѢТИ.**

ДОИЛИДА *ж.* (*лит.* dialide) тесля: До(и)лидє, ковалю, столару, пса(р)цу, во(з)ницы муралю, шє(в)цю, го(н)чару. Тымъ всѣмъ голо(в)щины по два(д)цати ко(п) грошє(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.).

ДОИЛИЦА *ж.* Годувальниця: Пита́тєлница: Дойлица, ма́мка, корми́лица (1627 *ЛБ* 82).

ДОИНА *прикм., лише ж. р.* Дійна: коровъ дойных и не дойных тридцет две, купъленых по копъ две (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 12); на загородє́ бы(д)ла рога́то(г) воло(в) ωрємы(х) два(д)ца(т) чотыри коро(в) до(и)ны(х) пє(т)на(д)цє(т) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 7); побра(л)... коро(в) до(и)ны(х) шє(ст) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 75); пограбили... коро(в) до(и)ны(х) сє(м) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.); взели... коровъ дойных тридцетъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 282).

ДОИНИЦА *ж.* Дійниця: Тыє люди стародавъного платꙋ дають н грш҃ а на дє(н) светого дмитрєа н грш҃...//... а на кожъды(и) мєсєцъ дають чє(р)гою з дворища по н гроше҃ а є до(и)ницъ а є збановъ глинєныхъ (1552 *ОЛЗ* 185-185 зв.).

ДОИСКАТИ *дієсл. док.* (чого) Домогтися: ино я Иван послє кназа Сємена... искал на кнагини Єго Милости, на тєщи господара моєго... и тогом имѣна под Єє Милостью нє доискал (Острог, 1516 *AS* III, 137).

Див. ще **ДОИСКАТИСЯ, ДОИСКИВАТИСЯ.**

ДОИСКАТИСЯ, ДОИСКАТИСА, ДОИСКАТИСЕ, ДОЙСКАТИСЯ *дієсл. док.* **1.** (чого) Віднайти (що), дошукатися (чого): кн‹а›г‹и›ни Сємєноваа на тот час того листꙋ нє могла са доискати (Вільна, 1506 *AS* I, 133); в небытности князя

его милости у Межиречу тое// справы в скринях межи листы доискатися не могли (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 132-133); ни(ж)ли мы того листу... ȣ себе не маючи и до(и)скатисе его не могу(чи)... то(и) листъ ȣмораемъ касуе(м) (Милейчичі, 1574 *ЛНБ* 103, 14/I с, 1838, 1);

(кого) *(провести розслідування, розшук)* розшукати: у недѣлю прошлую,... тыи подданыи вышейменованые... збирали копу, хотечися виноватаго дойскати (Луцьк, 1564 *Ив.* 262).

2. (чого) Домогтися: потомȣ коли продо(к) его ѳиларетъ архима(н)дры(т) пече(р)ски(и) тое нивы па(ш)ное до(и)ска(л)ся тогды к тому гȣмну нико(л)ском жа(д)ного привпоми́на(н)ня не мѣ(л) (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28); докторовая винна, ижъ она тыхъ шкодъ своихъ на Михелю и на его жонѣ не доискалася (Краків, 1518 *РЕА* I, 95).

Див. ще **ДОИСКАТИ, ДОИСКИВАТИСЯ.**

ДОИСКИВАТИСЯ, ДОИСКИВАТИСА, ДОЙСКИВАТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** (чого) *(проводити розслідування, розшук)* розслідувати (що): Я то(г)ды бȣдȣчи вдовою маючи дѣтки малые лѣ(т) недорослы(х) не могȣчи в сиро(т)стве вытрвати и того заби(т)а мȣжа своего до(и)скиватиса з воли божое пошла есми в ста(н) ма(л)же(н)ски(и) (1583 *ЖКК* II, 139).

2. (чого) Домагатися: Кгды бы те(ж) ѡпеку(н) ...недбало(ст)ю своею детемъ в молодо(с)ти ле(т) и(х) што ȣпȣсти(л), то(г)ды дети доросши ле(т) своихъ... могуть своего право(м) до(и)скиватися (1566 *ВЛС* 68); право свое,... на мене... влила,... давши волность мне..., о тую часть именей ее,... у кождого права мовити и того се подъ ними дойскивати и то все отдати, продати... мне дозволила (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 111).

Див. ще **ДОИСКАТИ, ДОИСКАТИСЯ.**

ДОИТИ[1], ДОІТІ *дієсл. недок.* (що) *(видушувати з дійок молоко)* доїти: Ра(н)гиѳѐры. рѐйненъ. на́ ты(х) воза(т) што хо́та(т), доатъ мле́ко я(к) оу коро(в) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.); Мельзи млеко: До́й мле́ко (1627 ЛБ 62); доіті — emulgeo (I пол. XVII ст. *Своб.* 78); immulgeo, ме(л)зю, кормлю, дою (1642 *ЛС* 226).

ДОЙТИ, ДОИТИ, ДУЙТИ *дієсл. док.* **1.** *(досягти певного місця)* дійти: послал (есми) слȣжебника... з листомь королевским, доброволнымъ, ѡт тых мыт застȣпаючи, абы его нигде до Берестѧ не гамовано и стравȣ тȣю есми панȣ Мошкȣ... дал, за которою мают дойти до Володавы (Володимир, 1545 *AS* IV, 421); ісидоръ... опочи́нȣвши оу ни(х), потѧгноу(л) в' дорóгȣ свою, и дошóлъ мѣста ферарїи на събѡ(р) (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37); а четверо коне(и) зостало въ свищове штонаго(р)ши(х) которые ба(р)зо слабые и до(и)ти не мо(г)ли (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 54); Пекло естъ з верхȣ ȣзко а зисподу широко, а той широти не можетъ нѣхто до(и)ти ко(н)ца кро(м) бга еднаго (серед. XVII ст. *Луц.* 525);

(наблизитися) підійти: кгды-мъ дей хотелъ до него дойти, и его огледати, тогды дей ме пани не пустила (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 384); Також и сесѣ жоны (*в рук.* жоно. — *Прим. вид.*)..., коли принесли (*в рук.* прїненесли. — *Прим. вид.*) миро и къ тому не могли дуйти (XVI ст. *НЄ* 56);

(звернутися до кого-небудь зі скаргою, проханням і т. ін.) підійти, піти: вси кȣпно братия, просили... ѳеѡдора, абы дошо(л) до прокопа ȣпоминаючи...// абы ȣпорȣ своего попереста(л) (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 3-3 зв.); до **книгъ дойти** *див.* **КНИГА.**

2. *(про гроші, товар, документ тощо) (надійти за призначенням)* дійти: А мнѣ вжо тая выше(и) писанáя сȣма пѧ(т)сотъ копъ гроше(и) сполна дошла (Миляновичі, 1538 *Арх. Р.* фотокоп. 44); то мене все дошло и вже въ руках своих тое все... маю (Здолбунів, 1551 *АрхЮЗР* 8/III, 25); па(н) мо(н)то(вт)... на ро(к) ѡписаны(и) того все(г) жита па(н)у моему не выстави(л) то(л)ко де(и) сто и шестьдесѧ(т) мацъ жита выстави(л) а сто и деве(т)десѧтъ ма(ц)... пану моему ѡ(т) него не дошло (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 40); мнѣ ...вѣно и выправа слушная... ѡ(т) его мл(с)ти дошла (Гоща, 1571 *ЛНБ* 103, 15/Ic, 1855, 23); Дошло на(с) писа(н)е ѡ(т) ѡсобы в(ш) к(н) м(л) пана нашего милостивого жесѧ на на(с) ȣска(р)жалъ ѡтецъ Єпископъ гедеѡ(н) болоба(н) (Львів, 1596 *ЛСБ* 302, 1); с тоее сумы всее, которая нас... от

пана Тимофєя вся сполъна разом за тот наш двор дошла, тым же листом продажным... пана Тимофєя... квитуєм (Київ, 1625 *ПІФ* 148); Копия зъ универсалу его кр. милости..., за порогами насъ отъ товариства нашого зъ городовъ дошла (Осм'янівка, 1629 *КМПМ* I дод., 370); **до рукъ дойти, къ рукамъ дойти, рукъ дойти** *див.* **РУКА;**

3. *(про звук) (долетіти, донестися)* дійти: то(и) котри(и)сѧ писанїє(м) забавлѧє(т) зача(в)ши в то(м) колотаню писати лѣтєрꙋ, дописати єй до ко(н)цѧ нє смѣє; але в' ѡно(м) же пꙋнктѣ, в котро(м) звꙋкъ колатанѧ оуши(и) его до(и)шолъ, я(к) з на(и)бо(л)шою прꙋдкостю выпадає(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 39);

перен. (про чутки, вісті) (стати відомим) дійти: Тыми разы певныи слꙋхи нас дошли, иж... Татаровє стоѧт на толи поготовꙋ (Краків, 1537 *AS* IV, 71); Прєстрога кролєви... чєрез мєнє до кролѧ Єго Милости дошла (Варшава, 1568 *AS* VII, 307); до(ш)ли до мєнє рєчи и(ж) Вм рачитєся фрасова(т) на пана Бабича Хому (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); Затымъ, кгды (вже) таковая ведомость... дошла..., //взялъся за то владыка Володымеръский и новый списъ на то учынилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 591-592); Дошла насъ вѣдомость, же некоторые своволные ...пановъ своихъ, потопили (Ямпіль, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 573); **вѣдати дошло, дошло вѣдати** *див.* **ВѢДАТИ;**

перен. зрозуміти, збагнути; виявити: зобравшися зъ околичныхъ селъ громада, и, долаючи справедливостъ, опытъ чинила, и того ликомъ дошедши, же отъ села Брехова стала ся шкода (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 6/I, 216); на томъ сеноде, явне того, съ певъныхъ доводовъ, дошли, же митрополитъ Киевский...//... до новотное южъ зверхности се привезалъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 512-513); подаю тобѣ до оуважєньѧ тыє жъ припомнєныє квєстіи, котѡрыє кгды оу сєбє розбирати бꙋдє(ш), пєвнєнємъ жє затымъ латвє того дойдєшъ, ижъ хоть бы сѧ тоє позволило, штоѧ сѧ водлє правды позволити нє можєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 113); Того мы всєго зайстє розꙋмом' дойти и понѧти нє можємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 895).

4. *(одержати бажане)* осягнути, досягти: Єв(г)листа... напоминаеть... якъ ты(ж) богатыи с тѧж'костю доидє нб(с)нои радости (1556-1561 *ПЄ* 164 зв.); єсли будєтє тыи тѧж'кости и оудроучєнїа тєрпѣти длѧ мєнє... то(г)(д)а можєтє доити о що просите (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 16); Нє широкимъ гостинцємъ роспоустнє ходѧчи, Алє оузкою Стєжкою Сєбє водѧчи,// Хотѧчи блсвєньства с' Стыми дойти (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 5 зв.-6); кто во(з)вѣститъ Авраамꙋ, якѡ доит' ѡтроча Сарра; якѡ породи Сна во старости своєй (Вільна, 1620 *См. Каз.* 2 зв.); Што тєжъ давнѡ прє(д) нимъ, любѡ Погани(н), Сєнєка, ѡбсєрвовалъ, мовѧчи: Ижъ многѡ ихъ нє дошло досконалоѣ мꙋдрости (Львів, 1646 *Ном.* 3);

домогтися, здобути: трꙋдно въ Єє Милости справєдливости дойти (Київ, 1558 *AS* VII, 38); Єсли бы на(мъ) справе(д)диво(ст) нє дошла просимъ яко бы по(з)ву до(и)ти же бы н(х) на собо(р) по(з)вати (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); має(т) єго мл(ст) па(н) по(д)коморы(и)... за своп(м) право(м) во вси(х) ты(х) добра(х) вдє(р)жачи(х) вшєляки(х) ѡсобъ право(м) собє доходити а дошє(д)ши то всє... дє(р)жати (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34); **до власти доити** *див.* **ВЛАСТЬ.**

5. *(досягти певного віку)* дійти: На живо(т) за(с) родитисѧ тако, Которїй изшє(д)ши изъ оутробы в' миръ сє(и); и дошє(д)ши досконалого въ(з)ростоу, коли ю(ж) мысль, ро(з)сꙋждати злоє ѡ(т) доброго, силꙋ маe(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 232); Иншїй нѣкоторый по многихъ працахъ, которые в поустынѧхъ живꙋчи по(д)нѧлъ, єдиного товариша с которым' мєшкалъ мѣлъ тылько, агглъскїй живо(т) живꙋчи, и ю(ж) бы(л) до старости дошо(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 82); Алє понєважъ сѣдины... а возрастъ// старости... южєсь прєзъ тоє двоє крєсꙋ вѣкꙋ своєгѡ дошолъ зꙋполнє, и сѣдинъ мꙋдрости,... дошєдши: за што Гдꙋ Бгꙋ дша твоѧ подобаласѧ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 24 зв.-25); **доити лѣтъ (летъ), лѣтъ (летъ) доити** — стати дорослим, дорости: то па(к) я кгды вжо лє(т) своихъ// зꙋпо(л)ны(х) дошо(д)ши... жада(л) єсми єго мл(с)ти за то абы его мл(с)тъ рачи(л)... тыє имє-

(н)я мои ѡ(т)чизные мнє поступи(ти) (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 23 зв.-24); А кгды дасть Богъ дѣтам моимъ лѣтъ дойти, тогды... листъ на держанье ѡноє ѡтъмєны панꙋ Кисєлю... дати повинни бꙋдꙋтъ (1577 *AS* VI, 83).

6. Статися, відбутися; настати: ро(к) ҂афζѳ. Оунѣѧ в люблинѣ дошла (1509-1633 *Остр.л.* 126 зв.): а нимъ єщє тоє вєсєльє дойдєть и нє въземъши в малъжєнство панны, маєть ѡправꙋ вєновънꙋю противъ внєсєнѧ єє, або// посагꙋ мєнованого вчинити (Берестя, 1558 *AS* VII, 34-35); за нєбы(т)ностью сꙋдꙋ зꙋпо(л)ного кгро(д)ского киє(в)ского ро(ч)ки нє до(ш)ли (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68 зв.); будетъ ли воля и ласка ихъ милостей — кого отъ себе на сынодъ нашъ выслати, если сынодъ доидетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 654); А дє(и) ѡ(д) дня єлєкцию ѡ(д)кладꙋючы, для надѣи зго(д)ного ꙋспокоєня мє(ж)дꙋ собою з П. Романо(м) которо́є и(ж) нє до(ш)ло а в ты(м) братия ро(з)нє по я(р)марка(х) ро(з)ихалися (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 61);

(про дію, процес) завершитися, закінчитися: слꙋга... ꙋпомина(л)ся ꙋ пна бє(з)соки(р)ского абы ...ѡ(т)да(л) пя(т) бочокь поташꙋ ни(ж)ли па(н) бє(з)соки(р)ски(и) повєдє(л) жє нє має(т) готового алє скоро га(р)т до(и)дє ѡ(т)дамъ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 51); зичячи то(г) аби ꙋжє за помощєю бжїю таа робота ко(н)ца своє(г) дошла (Сучава, 1606 *ЛСБ* 402, 1); слнцє... в крꙋзѣ своє(м) нб(с)нѡ(м)..., бѣгоу своєго дошло́ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 269 зв.);

(здійснювати щось у певній послідовності) доходити: егда ся случит кому от православных с ним в бесѣду внийти, да даст исповѣдание своея вѣры, како вѣрит. Егда же изречет и дойдет до того слова "и в духа святаго, иже от отца исходящаго и с сыном съпокланяема", он же, вѣм, приложити от сына" (1588-1599 *Виш.Кн.* 129); До сєгѡ мѣстца мо́вы мо́єи и по́вѣсти дошє́дши,... бєз̾ го́лосꙋ ѡ(т) здꙋмѣва́ньѧ сѧ зостава́ю (Київ, 1627 *Тр.* 668); **дойти до сили** *див.* **СИЛА.**

ДОЙЗРЕНІЄ *див.* **ДОИЗРЕНИЄ.**

ДОЙЗРѢЛОСТЬ *див.* **ДОЗРѢЛОСТЬ.**

ДОЙЗРѢЛЫЙ *див.* **ДОЗРѢЛЫЙ.**

ДОЙЗРѢТИСѦ *дієсл. док.* Догледітися, помітитися: Понєва́жъ тыи рѣчи на(д) всѧкїй до́втѣпъ лю(д)скїй сꙋ(т), и на(д) вса́коє дойзрє́нїє истóтноє, и нєистóтноє, што тóлько вѣрою дойзрѣтисѧ и позна́тисѧ мóжєтъ, и вса́кꙋю наꙋкꙋ Лóичєскꙋю Арїстóтєлскꙋю пєрєхóдитъ и прєвыша́єтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 203).

ДОЙСКАТИСѦ *див.* **ДОИСКАТИСЯ.**

ДОЙСКИВАТИСЕ *див.* **ДОИСКИВАТИСЯ.**

ДОЙТИ *див.* **ДОИТИ**[2].

ДОКАЗАТИ, ДОКАЗАТЬ *дієсл. док.* **1.** (що, чого) *(виконати, вдіяти)* зробити (що): Зачи(м) кто бы єи хотѣ(л) знєсти, бєзъ всѣхъ конститоуцїй знєсє́ньѧ трꙋдно бы того мѣлъ доказа́ти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 27); чого кгды скуткомъ ажъ до того часу черезъ намѣстниковъ своихъ доказать не мугъ, часу теперешнего... тую церковъ светого София// запечатовати казалъ (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 60-61); Цнѡ́ты твои, ѡ ѡ(т)чє, ва́жилъ ѡписа́ти, Чого(б) и са́мъ Ци́цєро нє мóглъ доказа́ти (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); найзвѧзнѣйшєє слóжноє Грє́цкоє слóво, подóбнымъ та́къжє звѧзнымъ, и слóжнымъ по славє́нскꙋ вы́ложити є(ст) мóжно: чого и́ншымъ жа́днымъ, анѣ Латїнскимъ нє доказа́ти ѧзы́комъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 74); Чогóжъ абóвѣмъ та́ѧ потꙋжнаѧ млтвы збрóѧ вы́конати нє мóжєтъ? котóроѣ та(к) вєли́каѧ єст̾ си́ла и мóцъ, и́жъ нѣчóго нѣма(ш) чогóбы доказа́ти, чогóбы звитѧжити нє могла (Київ, 1634 *МІКСВ* 313).

2. (що, чого, чому і без додатка) *(постаратися переконати когось у чомусь; підтвердити істинність чогось)* доказати, довести (що): пóки... христїа́н̾ство на́шє, на фꙋдамє́н̾тѣ тоє́ вѣры стоѧ́ти боу́дєтъ, пóты томоу́ нє дока́жꙋтъ абы́ дхъ сты́й и ѡ(т) сна походилъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 26 зв.); Тысь бовѣмъ скоу́тко(м) слоу́въ твóи(х) доказа́въ, Кгды жєсь вє́длꙋгъ наоу́ки, и живо(т) оуказа́въ (Львів, 1616 *Бер.В.* 80); И двóхъ поча́тковъ варꙋючисѧ, Савєлїа́нскоє помѣша́нїє впрова-жа́ю(т), абы тылко доказа́ли, я́къ повѣда́ю(т), и́жъ рóвнои мóци Снъ во всє(м) з̾ Ѿцє(м) (Київ, 1619

Гр.С.л. 265); Тво́рецъ, пра́гноучїй... спасе́н'я ѡбыва́телей Лоуцкихъ, побѡди́лъ Сѡмне́нїа, Ижъ о Союзъ Брате́рства, пи́лнє сѧ ста́рали, Що з ла́ски Прєвы́шнего, ла́цнє доказа́ли (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 4).

Див. ще **ДОКАЗОВАТИ, ДОКАЗЫВАТИ.**

ДОКАЗОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, чого) *(виконувати, чинити)* робити: з вѣри пожиток маемо.... на великие ся речи важачис в потребе слушной, и чого доказуемо (Вільна, 1600 *Катех.* 80); тот же насланый люд... кгвалты и усилъства над обывателями тамошними доказуючы,... до замъку... кинулись (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 182);

(чого) *(досягати чогось у впертій боротьбі)* здобувати (що): Полно́чныи тижъ краи бѹдѹтъ памята́ти До́лго, єго мѹжєство, бо сѧ имъ да́лъ зна́ти, Вєли́кого звїтязства та́мъ доказѹючи (Київ, 1622 *Сак.В.* 45);

2. (що, чого) *(переконувати когось у чомусь; підтверджувати істинність чогось)* доказувати, доводити (що): Нахо́ди(т)сѧ и и́ны(х) многѡ цно́тъ..., кото́рыи в(ш҃) к(ж҃) м(л҃)... сла́вою дока́зовалъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 72); Єсли(с) коли бы(л) Пєтро́мъ: тєпе́ръ Пєтрє сла́вы Дока́зѹй (Київ, 1633 *Евфон.* 307); митрополит... доказовалъ то єму, иж кгды(бы) он сам єхалъ до патріархи, теды бы єго большъ коштовало (Львів, 1605-1606 *Перест.* 29); оу҆же нє боудє(м) мѹжє(ст)ва... доста́ти, и... дх҃о(в)ны(х) зло́сти(и) силъ свои(х) дока́зовати (серед. XVII ст. *Кас.* 72 зв.).

Див. ще **ДОКАЗАТИ, ДОКАЗЫВАТИ.**

ДОКАЗЫВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **доказовати** у 2 знач.: Оповедил перед нами урожоный кнзь Александръ Вишневецкий,... залецаючи ...заслуги шляхетного Михайла Грибуновича Байбузы, который... з неприятелы нашими и Речи Посполитое беваючи, чинил и доказывал, наставуючи горла своего, кров свою проливал (Варшава, 1589 *ЧИОНЛ* XIV-3, 91).

Див. ще **ДОКАЗАТИ.**

ДОКИ, ДОКЫ I. *присл. (до яких пір)* доки: А докиж ти, Ї҆ѡанє, будєшъ практиковати, А щоразъ то болшє ѡ томъ Хр҃(с)тѣ пророковати? (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23);

(до цих пір) досі: Дрижала землѧ, же ажъ ламали ся ѡпоки, бѹвъ страхъ вєликий и єсть и доки (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 26).

II. *спол. (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину часу до головної)* доки: Въ врє(м) ѡ(н), примѹси(л) ї҃ї оу҆ч҃ники своа встѹпи́ти в' кора́бль, абы єго оу҆пєрєдили за мо́рє, до́ки ѡ(т)поу҆сти(т) наро(ди) (XVI ст. *УЄ* №29519, 92); я пошлю вамь ѡбицѧ(н)кѹ ѡ҃ца моєго, прото(ж) ѡжидайтє сполѹ, докы нє боудєтє ѡбличєнї сїлою съвышє (к. XVI ст. *УЄ* №31, 75 зв.).

Див. ще **ДОКОЛ, ДОКОЛИ, ДОКУ.**

ДОКИНУТИ *дієсл. док.* (чим) *(кинути чимось до певної межі)* докинути: А єщє... ближє(и) кѹ замъкѹ только чєрє(з) ровъ гдє камє(н)ємъ з рѹки можєть члвкъ докинѹти ѹчинєнъ єстъ валъ (1552 *ОКан.З.* 19); А з дрѹгоє стороны ѡтъ полѹднѧ за драбъскою брамою... гдє можєть члвкъ камєнємъ з рѹки докинѹти... прилєгла гора (1552 *ОКЗ* 34).

ДОКЛАДАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, чого) *(давати щось додатково)* докладати (що): а чого быколвекъ съ тыхъ платовъ на серебщизну и на ордынщину не достигло, и они то мають на все мѣсто положити и тотъ платъ нашъ докладати (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); а єстлибы сѧ нє вєдлє рєєстров Єго Милости тыи платы тєпер знашли, а чогобы нє доходило, тєды Єго Милость маєть нам того докладати своим грошом (Звиняче, 1553 *AS* VI, 9); Вы и(х) пота, мѣшки по(л)ны гро(ш)ми, золоты(ми) талѧ(р)ми по(л)талѧ(р)ки о(р)ты четвє(р)таки и потро(и)ны(ми), напыха́єтє, сѹмы докладаєтє (1598 *Виш.Кн.* 273);

(чого) *(про звук)* збільшувати, посилювати (що): ѹ пѧтокъ вєликий кгды июдаша хлопѧта страшили тыми крєкотъками, в которого была нє голосна, мѹсєлъ зѹбами трєскѹ докладати (Острог, 1587 *См.Кл.* 17 зв.).

2. (що, кого, о чім і без додатка) *(висловлювати, доповідати)* повідомляти (що, про що, кого і без додатка): доклада(л) на(с) ма(т)фѣи игѹмє(н)

пѹсты(н)ски(и) исъ свои(ми) старци абыхмо имъ призволи(ли) землю бортнѹю кѹпити въ солтана (Київ, 1508 *ПИ* №4); И повторє Мышка причины докладалъ того правнєє, ижъ бєзъ лица Жєлєха выдати до рѹкъ катовскихъ нє могъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 253); Для того тамъ же пророкъ докладаетъ мовечи: "и бога Маозимъ на мѣстѣ своемъ сославитъ" (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 152); тымъ южъ писаннемъ нашимъ варуючи то, докладаемъ, еслибы кто колвекъ мил ся отозвати,... теды мы повинни будемъ в кождого суду своим коштом и накладом боронити и заступовати (Корсунь, 1649 *ЧИОНЛ* VIII-3, 19).

Див. ще **ДОКЛАДАТИСА.**

ДОКЛАДАТИСА *дієсл. недок.* (о чім) Повідомляти (що, про що): А так єстли то мои подданыи ѹчинили, Вашей Милости в том сѧ нє докладаючи, мы росказали врѧдникѹ нашомѹ... Вашей Милости на них справєдливость дати (Полонне, бл. 1620 *AS* III, 203).

Див. ще **ДОКЛАДАТИ.**

ДОКЛАДНЕ *присл.* Докладно, повно, точно: в листєхъ... єстъ ѡписана докла(д)нє волостъ Трипо(л)ская: я(к) вєлика ѡсада и што за пожы(т)ки єє были (Київщина, 1600 *ККПС* 135); и такъ якъ подпишетъ докладне, теды будутъ пытати, якій гербъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 20).

ДОКЛАДНѢЙ *присл. в. ст.* Докладніше: То́тъ тєды стрѹмень нє мо́жєтсѧ пєрєбристи, ажє рєкнѹ докладнѣй та́ѧ таємни́ца ѡ(т) жа́дного сѧ понѧти нє мо́жє(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 5).

Пор. **ДОКЛАДНЕ.**

ДОКЛАДЪ *ч.* **1.** Доповнення, додаток: на которыхъ конехъ седелъ чотыри порядне, зъ войлоками, зъ уздами, зо всимъ нарядомъ и докладомъ властнымъ пана моего (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 357); мы то бгѹ на ѡфѣрѹ даровали, а понєваж часо(м) ты(м) нє є(ст)... вєдлѹ(г) ѡбѣтници ипшоє ѡ(г)дано, а то задля тоє(и) причины, и(ж) нє сѹ(т) тыє рєчы зє вши(с)тки(м) докладо(м) зготованы (Устя, 1634 *ЛСБ* 521, 1).

2. *(інформація)* повідомлення: подданые монастырские, безъ докладу и безъ ведомости моее, свепета рубаютъ (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 28); повторе вашу милость,... пилно жедаю, ижъбы ся ваша милость за тые ихъ кривды,... приложити рачилъ, если не самою бытностью, еднакъ же писаньемъ и докладомъ, тому упадлому человеку,... во всемъ помоченъ былъ (Новогородок, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 452);

умова; застереження, уточнення: Ѡ сѹббтнємъ по́стѣ восто́чници и(м) оустѹпили были, с ты́мъ докла́домъ, хотѧ ма́са нє боу́дє(т) хто я́сти, алє иншіє ре́чи ма́сло, ры́бѹ, мо́жє(т) сѧ за по́стъ нє почита́ти (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 46); А што се зась доткнетъ священника тамошнего Іоанна,... то по наказаню нашомъ духовномъ до долшое справы... заховуемъ, з тымъ еднакъ докладомъ, абы... будучіе священники жадного дѣдицтва на тую церковь братскую не выправовали (Львів, 1633 *КМПМ* II, 19); мѣчъ... прє(з) вши(ст)кѹ мшѹ на ѡ(л)тарѹ лєжалъ с ты(м) докладо(м) жє на то пога(н)ство на рѹ(с) жєбы и(х) выкорєнити (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170).

ДОКОЛ, ДОКУЛЬ *спол. (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину часу до головної) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* доки: Заклинаю васъ, дщери Ерусалимскіа,... абысте не боудили, ани прочютити казали милое моее, докуль сама въсхочеть (поч. XVI ст. *Песн.п.* 51);

(у препозиції — із співвідносним словом у головній частині або без нього) доки: Докуль ся день не наклонить а не схилиться тѣневе, поиду на гору мирры (поч. XVI ст. *Песн.п.* 52); Мает он... тое имене наше Марковичи держати и вживати на// себе дотол часу, докол тот наклад свой,... выберет (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 193-194).

Див. ще **ДОКИ, ДОКОЛИ, ДОКУ.**

ДОКОЛА *присл.* Навколо: Панъ ла(в)ринъ во(и)на... тыє кгрѹ(н)ты ли(ш)тви(н)скиє звышъ писаны(ми) ѡсобами ѹси ѡколо докола вдо(л)шъ и (в)ширъ да(в)нєю старою пра(в)дивою границєю ѡбъєха(в)ши и зрєвидова(в)ши ѡ(д)но(ж) нє ѡграничa(в)ши (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.); Ты(л)ко упо(р)нє по(з)ваная, ку вєлико(и) кри(в)дє

и шкоде єє,… кгру(н)ту на (д)вє милє вши(р) и (в)здлужъ… докола, прє(з) анътєцєсора своєго ω(д)няла (Житомирщина, 1639 ККПС 209).

ДОКОЛИ, ДОКОЛЕ, ДОКОЛЇ, ДОКОЛѢ, ДОКОЛЯ, ДОКОЛА I. *присл.* **1.** *(до яких пір)* доки: Повѣ(ст) на ωб'хож(д)єніє всє(г) лѣта, числа єв(г)льско… ω(т)коу(доѹ) (!) починаю(т)сѧ. и (до)кола ωставаю(т) (1556-1561 *ПЄ* 2); Ѿ родє нєвѣрный, доколи въ вас буду, и доколї бам (!) тєрпѣтї буду (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 59); мовит святый Златоустый: доколѣ храмлете на обѣ бедра ваша? (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); ω Бж҃е правосѹдный сѹдїѧ: докóлѣ єщє тєрпи́шъ: ты́мъ врагѡ́мъ и проти́вникωмъ твωи́мъ, которыи тобóю… погωрдѣли (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.).

2. *(до тих пір)* доти: а хс҃ ω(т)повѣдаючи рє(к) ємѹ. ω родє нєвѣ(р)ный. доколѣ боудоу с вами покы тєръплю ва(м) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 29).

II. *спол. (з'єднує частини складнопідрядного речення)* **1.** *(приєднує підрядну частину часу до головної) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* доки: єгѹмєновє, да имаю(т) нам слѹжити, вь вьсєм нашє (!) животѣ, доколѣ нам дасть бг҃ъ да бѹдємо живи (Сучава, 1514 *Cost.DB* 327): Я тутъ на тото прїима(в) и(з) сєла Руского до сєла Бєнєдиковєцъ, тогды и(н)ґєдовали сѣмъ и кандановцѣ минѣ доколи буду живъ, и дѣтю(м) мои(м). и внуку(м)… на вѣки вѣкомъ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 225); И показуєте потвержѣня папѣзского правила вашего, якъ єсте упросилися держати вѣру грєческаго православія до єго ласки, доколя ся єму в чом противного що от вас у вѣрѣ грецкой не покажет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); Тѹ зáсь гóднє, И пристóйнє Єго нóсѧтъ. И нє злóжѧт' Нѣгды з' свои(х) зáцны(х) рáмє(н), Докóлѧ и(м) стáнє(т) врéмєнъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 79);

(у препозиції — без співвідносного слова у головному реченні): доколє єси быль моло(д)шимь ωпоясоваль єси сєбє самь (1556-1561 *ПЄ* 441).

2. *(приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* куди: Прп(д)бнаа Мáріа… Ѡбáчила млодéнцωвъ нѣкотóры(х) вступѹючихъ до ѡкрѹта, и запытала и́хъ дóкола бы́ шли (Київ, 1627 *Тр.* 698).

Див. ще **ДОКИ, ДОКОЛ, ДОКУ.**

ДОКОНАЛЫЙ *прикм.* Досконалий, ідеальний, бездоганний: одна есь, голубко моя доконалая моя, едина есть матери своеи, выбрана родителници своеи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54);

абсолютний, повний: ω(д) нóвостєй… ω(д)стѹпи́мо; абы Цр҃ковъ Х(с҃т)ва на земли ω(д)на была, доконáлои згóды клєєм' споéнаѧ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 19 зв.).

ДОКОНАНЄ, ДОКОНАНЇЄ, ДОКОНАНЬЄ *с.* **1.** (чого) Здійснення: є(ст)ли са(м) бы нє мо(г) прієхати, тогды кра(л)… прєлаты дх҃овныи… послати має(т) и вси рѣчи, що(ж) на доконаніє ма(л)жє(н)ства потрєбизна бѹдє(т) має(т) ѹчинити (Люблін, 1506 *Cost.DB* 441); около докона(н)я рєвизє(и) водлє прошлого со(и)му (1566 *ВЛС* 33); Анисїа: Съвръшєніє, ил(и) съвєршитєлница, докона(н)є, пóстѹпокъ, пи́лность (1627 *ЛБ* 177).

2. Угода, договір: Гдєж яко въ ярлыкахъ, такъ и в доконаньи царєвомъ то єстъ ωписано и с таковымъ ωбычаємъ ωн з нами братскѹю приязнь держати хочєть (Вільна, 1541 *AS* IV, 296); **доконанє вчинити** — укласти угоду: Котороє доконанє вчинили єсмо мєжи князат Их Милости… вєдлє листов… єднацких (Ковель, 1539 *AS* IV, 182).

3. Закінчення, кінець: А тутъ обачышъ въ томъ листе и тые слова окресленые,… и зрозумеешъ съ початъку и зъ доконаня, до чого належатъ (Вільна, 1599 *Ант.* 601); такъ и початкомъ и сродкомъ и доконанемъ всего доброго ласка Божія бываетъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 56); Скончáніє: Смéрть, докона(н)є (1627 *ЛБ* 115).

Пор. **ДОКОНАТИ.**

ДОКОНАТИ *дієсл. док.* (що) *(довести почате до кінця)* докінчити, закінчити: кто бы з' ва(с) хотѣль стол'пь боу(до)вати [або вєжоу] то впєрє(д) сѣдьши розличи(т) маєт'ности свои… бо єсли бы положиль ωсновоу [або фодомєнтъ] а нє могль бы доконати всѣ… смѣяли бы(с) з' нєго (1556-1561 *ПЄ* 286 зв.); доконана е(ст) сїа книга рекомая евангелїе (1564 *ПДПИ* 178, 104); такъ и унѣты подобныи тымъ мужемъ, которыи… замыслили муровати вежу…, которыи, не доконавши работы, зе встыдомъ розойшлися и мовою и мешканемъ

по всей землѣ (бл. 1626 *Кир.Н.* 17); А до́мъ сво́й б8дова́лъ г҃і лѣтъ, и зопо́лно єгѡ докона́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 294); **доконати живота, живота (живот, животовъ) доконати** *див.* **ЖИВОТЪ;**

здійснити, звершити, зробити: А такъ... тыи грани, почонъ ѡтъ рєки... поправили и то єсмо доконали (Ковель, 1537 *AS* IV, 103); хотѧ хто на рок8 станєть и право почнєтъ, а до концѧ права доконати нє всхочєть, ино таѧ сторона тыи вси рєчи свои... тратить (Мизове, 1537 *AS* IV, 99); А ко́ли ю(ж) доко́нали всєго што бы́ло по(д)л8гь за́коно8 (!) б҃жїєго, вєрноули(с) до га́лилеи (XVI ст. *УЄ Літк.* 3); Новинами нє забавѧм Вашєй Милости, ѡдно то, иж сє сєздє и повєтра нє лєкают и в заповєтроных мѣстцах соймики полєм мѣти хотѧт, абы вжє з нами доконали того звѧзк8 и приѧзни братскоє, Панє Божє дай, абы щасливє со всим добрым дошло (Варшава, 1568 *AS* VII, 307).

Див. ще **ДОКОНЫВАТИ.**

ДОКОНАТИСЯ, ДОКОНАТИСѦ *дієсл. док.* Докінчитися, закінчитися: т8тъ ся 8 того болота бога доконала граница князя вишнєвъского (1546 *ОГ* 89 зв.);

здійснитися, звершитися: тыи то пословє... листы дад8(т), на которыи дє(н) и мѣсто того ма(л)жє(н)ства зл8чєнїє має(т) быти и доконатисѧ (Люблін, 1506 *Cost.DB* 441).

ДОКОНДЪ *присл. (питальний)* (*стп.* dokąd) куди: Г: докондъ идєшъ И: до дом8 (к. XVI ст. *Розм.* 6 зв.); докондъ сє спѣшишъ (Там же, 36); Докондъ (*Уж.* 1643, 49).

ДОКОНЕЧНЫЙ *прикм.* Останній. ◊ **доконечна послуга** *див.* **ПОСЛУГА.**

ДОКОНЧАНИЄ, ДОКОНЧАНЇЄ, ДОКОНЧАНЬЄ *с.* **1.** (чого) *(втілення в життя)* здійснення: ногы ты(ж) и(ж)бы(х)мо// на дорогоу прав(д)ивоую и(з)ми(р)ноую направлѧли а на съвръшєнїє або доко(н)чанїє бж(с)твны(х) слоу(в) хвы(х) ходили (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 52 зв.-53).

2. (чого) Докінчення, закінчення, завершення: Буди увѣрен добрѣ, яко у всѣм докончании того писания правды никако же не услышишь, толко вшетечную и безвѣстную римское курвы лжу (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 187); занєжє на(с) в то(и) зачато(и) роботє всєгда рачитє Поб8жати, и до того вєсти́ яко за наши(м) По г҃да бга Попєчєниє(м) и помощию в то(м) нє 8ставати, алє ѡ соѡр8жєнию єя [цєрквє] и доко(н)чанию до ко(н)ца сѧ стара(ти) в҃ши(м) м҃(л) (Ясси, 1604 *ЛСБ* 390); Ко(н)чи́на: Сконча́ньє, доконча́ньє, конє́цъ свѣта, албо вѣка (1627 *ЛБ* 54); **докончанїє свѣта** *див.* **СВѢТЪ.**

3. Угода, договір: Ино цар чєрєз вєликий наклад нашъ мир вєчный з нами принѧлъ и з докончаньємъ своимъ посла своєго вєликого с паномъ Ѡникєємъ к намъ прислалъ (Вільна, 1541 *AS* IV, 296).

Див. ще **ДОКОНЧЕНЄ.**

Пор. **ДОКОНЧАТИ.**

ДОКОНЧАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Закінчений, завершений: Ино твоя м҃л(с)ть всє забы(в)ши запрєщє(н)є и своє ѡбєща(н)є, и по(д)пи(с) сво(и) на што єси са(м) прє(д) лицє(м) патрїа(р)шє(с)кимъ доброво(л)нє сѧ по(д)писа(л), и по доко(н)чано(м) су́дє то па(к) єси монасты(р) бра(т)ски(и)... попра(в), и в нє(м) игумєна... но(ч)ною годиною выволо(к) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1).

Див. ще **ДОКОНЧЕНЫЙ.**

ДОКОНЧАТИ, ДОКОНЬЧАТИ, ДОКУНЧАТИ, ДОКУНЪЧАТИ *дієсл. недок. і док.* **1.** (що, чого і без додатка) *(доводити (довести) почате до кінця)* докінчувати (докінчити), закінчувати (закінчити) (що): А так мы ѡбачивши розность и противность листов их, так єсмо розважили, жєбы ѡдна сторона къ яком8 нєбезпєчєнств8 и шкодє нє пришла, гдѣбы таковаѧ розница ѡстростью права, а подлє с8дового бѣг8 мѣла быти вложена и докончана,... таков8ю розниц8 и всполъ мєжи тыми // ѡсобами 8п8стили, а к8 єднаню их привєли (Неполоничі, 1581 *AS* III, 385); а ѡн рєкль им идѣтє, а повѣжьтє лї́соу томбу, и́жє бѣсы // выганяю, и д҃нсь, и заоутра оуздоровьляю, а трєтєго д҃нє доконьчаю (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 80-81); мовивъ єму молодецъ: Усе сесе, мовитъ, емъ исповнивъ, што ище, мовитъ, емъ не докунчавъ? (XVI ст. *НЄ* 21); Ище есь одно не (до)кунъчавъ: усе, кулько имаешъ, продай и

роздѣли убогымъ (Там же, 174); Ско(н)ча́шаса: Доко(н)ча́ли. мєта(ф): помєрли (1627 *ЛБ* 115); бȣдова́лъ оный кора́блъ на высо́кой горѣ...//...а доконча́вши внȣтрь и (з)надво́рьа всєгω корабла́ смоло́ю оума́залъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 15); **живота докончати** *див.* **ЖИВОТЪ.**

2. (чого) Зайнятися (чим), зробити (що): Прєзъ мно́го звитазствъ пришо(л) ап(с)лъ до на(и)вы(ш)шого триоу(м)фȣ; А єдна́къ нє пи́шє, жє ти(л)ко бѣгȣ доко(н)ча́лъ... що́ са розȣмѣє(т)...// ...жє и(н)шиє потыка́на звоєва(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 73 зв.-74).

Див. ще **ДОКОНЧИВАТИ, ДОКОНЧИТИ, ДОКОНЧОВАТИ.**

ДОКОНЧАТИСА *дієсл. док.* Докінчитися, закінчитися: А такъ мы вєсполокъ зъ єго сȣдьами згодили (са), и в рєчъ ȣстȣпили: напєрвєй зємноє дєло и того дна вжо было позно и нє могло са на томъ врочищȣ докончати (Ковель, 1537 *AS* IV, 111).

Див. ще **ДОКОНЧЕВАТИСЯ, ДОКОНЧИТИСЯ.**

ДОКОНЧЕВАТИСЯ *дієсл. недок.* Закінчуватися: непріятель... розерванье учинилъ... а имъ далѣй, тымъ барзѣй, особливе коли, по тысячномъ року, личба шестсотныхъ лѣтъ докончевалася (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 316).

Див. ще **ДОКОНЧАТИСА, ДОКОНЧИТИСЯ.**

ДОКОНЧЕНЄ, ДОКОНЧЕНЇЄ, ДОКОНЧЕНЪЄ, ДОКОНЧЕНЬЄ, ДОКОНЧЕНЯ *с.* **1.** (чого) Кінець, закінчення, завершення: вси справы и мысли человѣчие смертью докончене приймутъ (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 192); По доко(н)че́нію писа(н)а моє́го до ва(с) принє(с) ми кня(з) єго м(с)ть ли(ст) до нєго пи́саны(и) ω(т) вл(д)кы лво(в)ского (Дубно, 1596 *ЛСБ* 299, 1); А по докончєню того оповеданя отца Варсануфия, вышей помененый шляхетный Ян Соколницкий... чинил сознанъе свое на шляхетного Томаша Брозовского (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 1/VI, 364); Іωаннъ..., прєдъ смєртю зачалъ Гро́бъ собѣ готова́ти, а́лє го нє кончалъ. А то, жє́бы мȣ ча́сто смє́рть припомина́но, Кгды́бы ω доконче́ню гро́бȣ єго пыта́но (Київ, 1622 *Сак.В.* 43 зв.); церков светого Духа, през мене муровати зачатая, окрасу вшелякую и докончене муров мела (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 716); **докончене живота** *див.* **ЖИВОТЪ.**

2. (чого) Здійснення, реалізація: ку скутечному доконченъю оное змовы нашое,... сполне зложили есмо рок венчанъю (Овруч, 1565 *АрхЮЗР* 8/III, 95); А та(к) кгды(ж) за доко(н)чєньємъ ȣнєи кна(з)ству вєлико(му) лито(в)ском у с коруною по(л)скою сталасє и є(ст) вжє ω(д)на рє(ч) посполитаа (Варшава, 1570 *ЛНБ* 4, 11, 1136, 27); и(х) м(л) пановє... пясєчи(н)скиє... на доко(н)чє(н)є того актȣ свєтобливо(г) ча(с)... ωзначили были (Житомир, 1618 *ЛНБ* 5, III 4056, 38).

3. Угода, договір: цар Турецкий... черезъ кашталяна Войницкого... на писме докончення намъ прислалъ, хотечи зъ нами въ доброй приязни быти (Варшава, 1568 *АрхЮЗР* 3/I, 5); цар Тȣрєцкий по смєрти ωтца своєго..., на писмє докончєнє намъ прислалъ (Варшава, 1568 *AS* VII, 304).

ДОКОНЧЕНЫЙ, ДОКОНЧОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Завершений, закінчений: мєщанє лвовскіи... Скаржилиса и показали намъ, ижъ гєдєω(н) Болобанъ по сȣдѣ докончономъ,... спроти́вилса привилє́ω(м) и дєкрєтомъ (Берестя, 1591 *ЛСБ* 188); гєдєω(н) болоба(н)... по доко(н)чєно(м) сȣдє спротиви(л)ся привилєя(м) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1).

Див. ще **ДОКОНЧАНЫЙ.**

ДОКОНЧИВАТИ *дієсл. недок.* (що) Докінчувати, закінчувати: прото... пани дадинаа, збожья, пшеницы,... спродавши, тыє вси потрєбы, нє пȣскаючи на проволокȣ, справити, а за Божою помочью докончивати ихъ маєтъ (1577 *AS* VI, 78); алє добро бы и(ж)бы ω(ч)нє тыи справы которыи з ни(м) приналєжа(т), прє(д) ст҃ѣ(и)ши(м) патріа(р)хо(м) доко(н)чива(т) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2 зв.).

Див. ще **ДОКОНЧАТИ, ДОКОНЧИТИ, ДОКОНЧОВАТИ.**

ДОКОНЧИТЕЛЬ *ч.* Утілювач: Оглядаючися на Ісуса Христа, переднѣйшого вожа и докончителя вѣры (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 801).

ДОКОНЧИТИ, ДОКОНЧЫТИ, ДОКОНЪЧИТИ, ДОКОНЧИТЬ *дієсл. док.* (що, чого) Докінчити, закінчити, завершити: мы сꙋдьи с ѡбєихъ сторонъ вєсполок промєжкꙋ сєбє ꙋмовꙋ вчинили и зоставили на томъ, ижъ єсмо мєли по свѧтомъ Николє, того рокꙋ ѡписаного, на заꙋтрѧ тꙋтъжо выєхати и той рєчи промєжкꙋ Их Милости докончити (Ковель, 1537 *AS* IV, 111); такъ великую обору збудовалъ еси, ижъ заледве доконъчилъ еси тое вежи Бабелонъское (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1053); А што(ж) ся стало які́є чꙋда стра́шли́выє... што вамъ кгды́стє служи́ли с клєбанами вкꙋпє стало, то ва(м) вашъ хлєбъ и вино поги́бло с кєли́ха, жєстє́ нє́ мє́ли́ чи́мъ доко́нчить (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); далъ бгъ доко(н)чыти ди(с)усъ... которы(и)... стати має(т) в цє(р)кви (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.); М(с)ца трє́тєгѡ по́чали заклада́ть фꙋндамє́нты сто́говъ, а докончи́ли и(х) м(с)ца сємогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 343); **живота докончити** *див.* **ЖИВОТЪ.**

Див. ще **ДОКОНЧАТИ, ДОКОНЧИВАТИ, ДОКОНЧОВАТИ.**

ДОКОНЧИТИСЯ, ДОКОНЧИТИСА, ДОКОНЧИТИСЕ *дієсл. док.* Докінчитися, закінчитися, завершитися: знати даємо и(ж) кды милостивы(и) бо(г) да(ст) и то(т) хра(м) божи(и) доко(н)чи(т)ся и будє(т) на мѣрє своє(и) а вша мл(с)ть смо(т)ритє и(ж) правило свєты(х) ѡтє(ц) кажє(т) што нє подобає(т) мꙋжє(м) вокупє съ жєнами... ꙋ во(д)но(м) мѣстци стоя(ти) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); Гдь бо(г) котори(и) єсть сє(р)довидє(ц) вси(х) тєды то(и) вѣдає(т) и сє(р)цє Нашє яко є(ст) прихи(л)но кꙋ томꙋ стомꙋ храмꙋ. и яко жєлає(т) дꙋша наша того якобы ся чи(м) скоры(и) доко(н)чила (Ясси, 1604 *ЛСБ* 390); Прѣшіє бовѣ(м) рє́чи докончи́лисѧ мовитъ, нєхай далєй нє мыслѧ(т) вєрноу́тисѧ на старо́є (поч. XVII ст. *Проп.р.* 139 зв.); Спѣва́ки и ты́и кото́рыи дєржа́ли трꙋбы, чини́ли свой ꙋра́дъ, а́жь сє докончи́ло всєсо(ж)жє́ніє (серед. XVII ст. *Хрон.* 341).

Див. ще **ДОКОНЧАТИСА, ДОКОНЧЕВАТИСЯ.**

ДОКОНЧИТЬ *див.* **ДОКОНЧИТИ.**

ДОКОНЧОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **докончивати**: О бє(з)розу(м)ныи галати хто(ж) ва(с) по(д)мануль... того то(л)ко жєдаю довидатисѧ ѡ(т) ва(с)... та(к) жє є(с)тє бє(з) розуму поча(в)ши дхо(м) а тєпє(р) тѣло(м) доко(н)човаєтє (II пол. XVI ст. *КА* 410).

Див. ще **ДОКОНЧАТИ, ДОКОНЧИТИ.**

ДОКОНЧЫТИ *див.* **ДОКОНЧИТИ.**

ДОКОНЫВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dokonywać) (що, чого) Виконувати, робити (що): Я абовѣ(м) хотѣ(л) бы(м) з Вами ꙋча(ст)нико(м) бы́ти кгды єслибы(с)тє хотѣли доброго доконывати (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2); Съвръша́ю: Выполнѧ́ю, доконыва́ю (1627 *ЛБ* 126); Вє́длє кото́рыхъ бгꙋ... тє(ж) спра́вы лю(д)скіѣ... з' пожи́тко(м) и з' ꙋтѣхою своѣ(х) авторѡ(в) доконы́ва́ны быва́ю(т) (Київ, 1634 *МІКСВ* 311);

(що) докінчувати, закінчувати, завершувати: подобни(с)тє ѡвы(м)//... котрыє то дхо(м) вє(н)цъ рєчи зачинаю(т) а тѣло(м) за(с) и(х) доконываю(т) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.-2).

Див. ще **ДОКОНАТИ.**

ДОКОПАТИСА *дієсл. док., перен.* (чого) Домогтися, добитися (чого), здобути (що): нє вм(с) ли того ра(ди) и бискꙋ(п)ства сѧ докопа́ли, яко да сокро́вищє бо(л)шєє имѣнє(и) маєтно(ст) ска(р)бовъ пѣнѧ(ж)ны(х) и прибы(т)ко(в) в цє(р)кви бжо(и) зна(и)дєтє (1598 *Виш.Кн.* 274).

ДОКОРОНОВАНЪ *дієприкм.* Коронований: кро́ль стєфа́нъ оуєха́лъ до кра́кова и докоронова(н) (1509-1633 *Остр.л.* 127).

ДОКТОРОВАЯ *ж.* (*стп.* doktorowa) дружина доктора: жаловалъ Намъ восковничій и соленичій Берестейскій... о томъ, ижъ жидовка Берестейская, Мошеевая докторовая, Марьяма невине жону мою помовила адамашкою (Краків, 1518 *РЕА* I, 93); А докторовая къ тому мовила: Я ку Михелю и его жонѣ не мовлю ничого (Там же, 94).

ДОКТОРОВЫЙ *прикм. (який належить докторові)* докторів: А того всєго вдолжъ ѡ(т) горицъ границы вєликого князьства людє(и) ꙋголъницъкихъ до границы людє(и) ѡсиповскихъ пана

анъдрєя доктора на полъторы мили, а сєла ратєнъского повє(т)цовъ ѡтъ границы... до анъдрєя докторовыхъ людє(и) сєла єго ѡсиповского вдолжъ на полъторы мили (1546 *ОГ* 28); А мєнованыє по(д)даныє кусты(н)скиє ни (в) чо(м) сє праву пана докторовому нє (с)проти(в)ляючи, по(с)лушни во (в)сє(м) ѡно(му) зо(с)тали (Житомир, 1649 *ДМВН* 185).

ДОКТОРСКИЙ, ДОКТОРСКЇЙ, ДОКТОРЪСКЇЙ *прикм.* **1.** *(який стосується лікаря)* лікарський, докторський: И я́къ лѣкарєвє досконáлыє, кг(д)ы хорóбы дóл'гїє лѣча(т), вєлúкихъ лѣка(р)ствъ заживáючи до здорóвѧ привóдѧ(т), и нє зáвшє вéдлѹгъ звы́чаю дóкто(р)ского ѡных лѣчатъ, алє чáсомъ дáромъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); Понєвáжъ анѣ лѣкарє(м) анѣ дóкторомъ назвáти нє мóжемъ, пóки цалóго смы́слѹ и бачéнѧ éстєсмо, того котóрый в' шáты дóкторскїи ѡдѣтый з'вéрхѹ, а бѣглости и оумѣéтности дóкторскои нє мáє(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 219).

2. *(який стосується наукового ступеня)* докторський. ◇ **стопень докторский (докторъскїй)** *див.* **СТОПЕНЬ, титулъ докторъскїй** *див.* **ТИТУЛЪ.**

ДОКТОРСТВО *с.* **1.** Лікування, лікарська практика: врачєвáнїє, лѣка(р)ство, лѣчѣ(н)є врáчество лека(р)ство дóкто(р)ство (1596 *ЛЗ* 35-36); Врáчєвство: Лѣкáрство, доктóрство (1627 *ЛБ* 17).

2. Науковий ступінь доктора: докторством годнєсь є ѹччоныи цноты у наоукою ѡраз вывышшоныи. Жїйжє Цєркви, ѡ(т)чизнѣ, домови, щасливє (Венеція, 1641 *Анаф.* 21); Соуть досы́ть и їншїѣ побожны́є справы щодробливость, и млсть знак вѣч. славы. єст свѣдком ты(х) цнѡ(т) ваших свѣжо крєованы на стан доктрва, ваши(м) хлѣбо(м) промованы (Там же, 22).

ДОКТОРЪ *ч.* **1.** Лікар, доктор: так тежъ бачачи его милост... до хороб моих частых, иж на лекарства и на докторы, улечаючи здоровье мое, великий кошть..., принял... вено мое... малжонкови моему... даю (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 184); Понєвáжъ анѣ лѣкарє(м) анѣ дóкторомъ назвáти нє мóжемъ, пóки цалóго смы́слѹ и бачéнѧ éстєсмо, того котóрый в' шáты дóкторскїи ѡдѣтый з'вéрхѹ, а бѣглости и оумѣéтности дóкторскои нє мáє(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 219); Тóта кролéва Сáба ѹставúла, и дѣвúчїй рóжáй обрѣзóвати, на ты(м) члон'кѹ, котóрїй доктóровє зовоу(т) нúм'фа (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 55); дóкто(р) албо єно барзѣє ты(л)ко в тóй ча(с) є(ст) дóбрый гды хóры(х) в лáзни коу́плє(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 35); Такъжє кгрунъты вшєлякиє..., до того сєла Кустына здавъна прыналєжачыє, помєному (!) пану докторови за(с)тавъны(м) способомъ в рєа(л)ную посєсыю пода(л) и по(с)тупи(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 184).

2. Учений, високоосвідчена людина: и мы пото(м) долго и много сѣ розмовлѣючи з вєлєможными... паны... и(з) пєтро(м) томи(ц)ки(м) докто(р) пра(в) сты(х) и сєкрєта(р)... ѹтвръдили єсми и ѹдилали єсми згодѹ и покѹи и ми(р) вѣчныи (Кам'янець, 1510 *Cost.DB* 455); Слухай же на тые слова Господние о Петре светомъ своихъ Греческихъ докторовь, (учителей) и писаровъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 246); А з' Дóкторѡвъ Стыхъ, мáємъ Іѡа(н)на Дамáскина, з' котóрого ѡбшúрного и ясного писмá, я́конáйкоротшєй тѹтъ пѡмѣнимъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 26); докто(р) єдúнъ оучóный ...протúвъ томоу мóвитъ, ижъ Гáзы в палєснинско(и) гранúцы положєн'нѡ (!) ѡ(т) каира (поч. XVII ст. *Проп.р.* 45); которого то доктора, абы сърозумѣлъ, не за еретика читалъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 22).

ДОКУ *спол.* *(з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину часу до головної) (із співвідносним словом у головній частині або без нього)* доки: Якъ мовитъ псаломъ ов, чомъ "котрыи ся выддаляютъ выдъ тебе", якъ тотъ сынъ, розумомъ своимъ не могутъ ся обернути ико отцу своему, доку не пуслалъ Бгъ голодъ у тоту сторону (XVI ст. *НЄ* 6); Также и сесь блудный молодый ходивъ, блудячи; доку не пришовъ голодъ у тоту сторону выдъ Бога, доту не мугъ ся покаяти (Там же, 9); Также научайме ся и мы, чомъ есме довжны убогымъ людюмъ, доку живы, миловати ихъ, нагодовати (Там же, 55).

Див. ще **ДОКИ, ДОКОЛ, ДОКОЛИ.**

ДОКУДА *присл. (до якого місця)* доки: А хотар томѹ вышеписанномѹ селѹ на имѧ Милинещи, що ѹ волости Хотинскои, да ест им ѡт ѹсего хотара на двоє, а ѡт инших сторон по старомѹ хотарѹ, ‹д›окѹда из вѣка ѡживали (Хуші, 1528 *МЭФ* I, 40).

ДОКУДЪ I. *присл. (до яких пір)* доки: "О, роде невѣрный, докудъ буду съ вами и докудъ терпѣти вамъ буду" (XVI ст. *НЄ* 35); О, роде невѣрный, розорваный, докудъ буду изъ вами, докудъ буду терпѣти вамъ! (Там же, 117).

II. *спол. (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину часу до головної) (у постпозиції — без співвідносного слова у головній частині)* доки: ленъ, коли ся зажжетъ, не можетъ погасити, докудъ ся не скунчаетъ (зов)сѣмъ (XVI ст. *НЄ* 53); не можетъ спастися чл҃вѣкъ, докудъ не слышитъ слово Божіе (Там же, 145).

ДОКУКА *ж.* **1.** *(турбота)* клопіт: А што сѧ дотычєт тоє зємли... которѹю ты в нєго ѡтнѧл,... и тѹю тєж зємлю, которѹю пани Даховнаѧ в нєго ѡтнєла, ємѹ ѡчистил и во всємъ сѧ к нємѹ заховалъ..., жєбы ѡн никоторое кривды в томъ нє мєл и болшєй того докѹки ѡ томъ нє чинилъ (Краків, 1539 *AS* IV, 225); Мы... томѹ єсмо вдачни, иж таѧ справа водлѹг росказанѧ нашого конєцъ свой вжє принѧла, то єстє добрє вчинили, иж тыи докѹки частокротныи, которыи ѡт них до нас были допѹсканы, вжє єстє застановили (Вільна, 1541 *AS* IV, 291); подданыє наши,... на ѡкѹпъ вышєдши, дома ничого нє найдѹть, а то длѧ того, жє кнѧзь старосста, або врадники єго всю маєтност єго,... за сєбє забирают и нє маютсѧ въбозство чимъ живити и ѡкѹпити и мѹсит (!) по свєтѹ жєбрать, а намъ докѹкѹ чинить (Варшава, 1566 *AS* III, 105); И того постерегами, жебы нимъ болшей докуки... не было (Терехтемир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 264); Стѹжа́ніє: Ѡбтѧжа(н)є, оутискова(н)є, докѹка, нєпрі́ємность (1627 *ЛБ* 123);

2. Втручання, встрявання: Он еи поведити не хотѣлъ, потомъ за ее докукою поведилъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 375); за докукою ѳеѡдосия тє(р)лє(ц)кого и всєє(и) єжє ѡ хс҃є брати(и)... взялємъсє... абы... манастыры...// нє ѹпадали (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1 зв.-2).

ДОКУМЕНТЪ, ДОКУМЕНЪТЪ *ч.* (*лат.* documentum) *(діловий папір)* документ: За таковыми слушными документами... не хочешъ... на мѣсце отступных пастырей инших дати, и овшемъ допущаєшъ тым отступником кгвалтъ чинити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); що ся тинє(т) (!) инъшы(х) докѹмє(н)то(в), листовъны(х), которы(х) єстъ барзо вєлє доводу... ѡ то ты(х) а(д)прєзє(н)съ ту(т) на томъ тє(р)минє ѹказовати намнє(и) нє трєба (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 26 зв.); ѡбє(д)вє ча(с)ти записы и н(н)тромисиє такъжє и и(н)шиє вси права и документъта у брата моє(г)[о]... в схованю быти маюгъ (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212);

доказ: Кто хо́чєтъ зє́млю, нб҃о и всѣ Єлєме́нта Позна́ти, Гєѡме́трєсъ пода́стъ: докѹме́нта (Київ, 1632 *Єв.* 297).

ДОКУНЧАТИ *див.* **ДОКОНЧАТИ.**

ДОКУПИ, ДОКУПЫ *присл. (в одно місце, разом)* докупи: Также єст и ве Лвове у мниховъ доминикановъ склеп великій книг наших словенских учительских докупи знесеных по збуреню и осягненю панства руского (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); тиран... забрал поганин люд до купы (Там же); панове братство Луцъкое,... пенязи за той товаръ и сребро и за вси речы до купы знесшы и зобравшы, оные на маетность якую любо заставъным способомъ,... албо и на выдеркафъ дати, абы сума тая вся цело завъше зоставала (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 507); ґды затрѹ́батъ Агг҃лѡвє, прі́йдєтъ до кѹ́пы з'громажо́ный ѡ(т) концѡ́въ зємли, ...вє́съ чл҃ч(с)кїй ро́жай до Ієр(с)ли́мѹ (Київ, 1627 *Тр.* 58); А то(и)..., котѡромѹ... бра́тию бѹди́ти и докоу́пы збира́ти злєцє́но; ... ѡ// звыча(и)нои годи́нѣ ѡчкнє(т)сѧ (серед. XVII ст. *Кас.* 22-22 зв.);

(в одно ціле) докупи: значи́ла та́ѧ соу́кнѧ пло́(т) ст҃ѹю слова бж҃ого котро́й пло́ти насѣнѧ ани пожа́дли́вость тєлє́снаѧ докоу́пы нє споила анѣ сши́ла: алє з высо́кости оутка́на была (поч. XVII ст. *Проп.р.* 105 зв.); Архієп(с)пъ... Всю бовѣмъ старо́гѡ и Но́вого за́кона Істо́рїю згрома́дивши, и до

кѹпы зобра́вши тѹю оутвори́лъ пѣснь (Київ, 1627 *Тр.* 619).

ДОКУПОВАТИСА *дієсл. док. і недок.* **1.** *(додатково купити)* докупитися: недостало гвѹ(з)дѧ докѹповалосѧ на тѹю роботѹ та(к) ла(т)ное я(к) ґо(н)товє выдалосѧ fr. 5:25 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 19).

2. *(набувати за гроші)* купувати: Што вкладаєш(ш) на патріа(р)хи абы сѧ са́ми патріа́ршества докѹпова́ти мѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 168).

ДОКУПЫ *див.* **ДОКУПИ.**

ДОКУЧАТИ *дієсл. недок.* (кому, кому о що) Докучати, набридати (кому, кому чим): рачил бы Твоѧ Милость конєчнѹю справєдливост вчинити, жєбы пан Гнєвош болшей на то нє накладал и нам нє докѹчал (Вільна, 1538 *AS* IV, 132); А ты, Умє(н)ски(и), мнє вє(н)цє(и) нє докуча(и) (Володимир, 1578 *ТУ* 173); Отожъ и теперъ Богъ... естъ светкомъ сумненья моего, ижъ того (яко) не прагну, (такъ) о то никому докучати не буду (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1117); архима(н)дритовы(м) спѣвако(м), котрыє докучали ω нагородѹ за спѣваніє далє(м) з(лт) 4 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1051, 5 зв.); Навєрнѣмωсѧ до Г҃а Б҃га... Понєва́ж҆ м҃л(с)тивъ єстъ... и ω(т)пѹ́стит҆ нам҆ грѣхи на́шѣ... гды мнѣ ωни докѹча́ли, ωболока́лєм҆сѧ в҆ волосѧни́цѹ и оупокорива́лєм҆ пóстомъ дѹ́шѹ мою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 65); А коли ємѹ докѹча́ла,... часѹ до ω(т)починє́ньѧ нє да́ючи, оуста́ла дѹша єгω, и а́жь до смє́рти сѧ спрацова́ла (серед. XVII ст. *Хрон.* 187).

Див. ще **ДОКУЧИТИ.**

ДОКУЧИТИ, ДОКУЧЫТИ *дієсл. док.* (кому) Докучити, набриднути: О, вшетечная губо! докучыла-ть вольность и свобода хрестиянъская, не ведаешъ, што мовишъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 875); а ты́ ѡ́чи по(д)нѣсши лицє ω(т)ворочáєшъ, и лє(д)во коли а́жъ ти докоу́ча(т) прóсѧчи, ркóмо то оужáлоуєшъсѧ (Острог, 1607 *Лѣк.* 130).

Див. ще **ДОКУЧАТИ.**

ДОКУЧЛИВЫЙ *прикм.* Докучливий, набридливий: Притѹ́жный: Докѹчли́вы(и), тѧ(ж)кі(и), при́крый (1627 *ЛБ* 100).

Див. ще **ДОКУЧНЫЙ.**

ДОКУЧНЫЙ *прикм.* Те саме, що **докучливый**: То мнє, хотѧ́жъ оутєка́ньє за́вшє яко найбóлєй ра́дило, нємнє́й є́днакъ и слѹжє́бницѹ Агáръ, з҆ свои́мъ Ісма́илом҆ докѹ́чнѹю, и тѧ(ж)кою собє прє(з) ча́съ дóлгїй дознава́лєм҆, признава́ю (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 12); А прє́то всѣ которыѣ пра́гнєтє, до збавє́нного сєго потóка прїйдѣтъ, и чє́рпайтє, а напи́вшисѧ оувєсєлитєсѧ: и докѹ́чноє прагнєніє вашєє погамѹєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 178).

ДОКУЧЫТИ *див.* **ДОКУЧИТИ.**

ДОКЫ *див.* **ДОКИ.**

ДОЛАДОВАТИ *дієсл. док.* Довантажити, *діал.* доладувати: по(л)комѧги доладовано попєло(м) (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 73 зв.).

ДОЛБНЯ *див.* **ДОВЪБНЯ.**

ДОЛГАНЬ *див.* **ДОВГАНЬ.**

ДОЛГИЙ, ДОЛГЇЙ, ДОЛЪГИЙ, ДОЛЪГЇЙ, ДОЛЬГЫЙ, ДОЛГЪ, ДОВГИЙ, ДОВЪГИЙ *прикм.* **1.** *(який стосується довжини)* довгий: староста взялъ на свою потрєбѹ... Долотовъ до(л)гихъ а҃і (1552 *ОЧерк. З.* 6 зв.); А тѹ(т) юже читє(л)нику милы(и) по до(в)гой нити клѹбъка бѹдє(м) доходити (1582 *Кр.Стр.* 77); помененый Пашкевичъ...// ...железа зъ рудни моее, моего возовъ петъдесятъ взялъ, шинъ довъгихъ, кождый возъ по полчварта золотого шацую (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/І, 158); 2 платви дωлгиє... куплєны за зло(т) 2 и 26 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3); Алєксáндръ... казáлъ оучини́ть та́рчь вєли́кѹю и дóлгѹ на сємь лóктїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 454); А та(к) во(з)ны(и)... Трубє(л)ски(и)... ω(г)лєда(л)... двє раны... ωбє(д)вє довъгиє глубокиє (Житомир, 1650 *ДМВН* 202).

2. *(який стосується часу)* тривалий, довгочасний, довгий: в котором здорови, а щастливом пановани Панє Божє рач заховат Вашѹ Милость на долгии, а щастливыи лѣта (Бабин, 1540 *AS* IV, 245); во всѣхь потѣха(х) на часы дольгыє в(ш҃) м(л҃) вє(р)нє зычу яко б҃гомолєць в(ш҃) м(л҃) ѹставичны(и) (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); розбóйникъ нє за які́є дóлъгїє лѣта в ра́й оувойти доступи́лъ, алє тóлькїй ча́съ єдно заба́вилъ, пóки слóво вырѣкъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 26); смѹтнаѧ и длъгаѧ нєвóлѧ

вавилон҆скаѧ,... сє(д)мъдєсѧ(т) лѣтъ тр҆вала (поч. XVII ст. *Проп.р.* 193 зв.); Тѧжкоть было,... Цєрковъ, котрой долгись ча(с) слѹжил҆, оставлѧти (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 4); Нєхай жє з҆ квѣтнѹчимъ Прп(д)бїємъ твоимъ, в҆ долгїи при вшєлѧкихъ помыслностахъ Лѣта, квѣтнєгъ южъ и в҆ Црквѝ Бгѹ (Київ, 1648 *МІКСВ* 351).

3. *У знач. ім. ч.* Вл. н.: даєтсѧ слышати, попъ до(л)ги(и) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2 зв.); Тєрє(ш)ко Довъги(и) (1649 *РЗВ* 2);

у знач. ім. с. р. **долъгоє.** Вл. н.: За тою горо(д)нєю пѹсто мєстъцє... А за нєю горо(д)нѧ пана миха(и)ла гѹлєвича з долъгого (1552 *ОЛЗ* 167).

Див. ще **ДЛУГИЙ.**

ДОЛГО, ДОЛЪГО, ДОЛЬГО, ДЛЪГО, ДУЛГО, ДОВГО *присл.* **1.** *(протягом тривалого часу)* довго: и мы пото(м) долго и много сѧ розмовлѧючи з вєлєможными... паны... ѹдилали єсми згодѹ и покѹи и ми(р) вѣчныи (Кам'янець, 1510 *Cost.DB* 445); зычѹ вм(л)... доброго здоровья... дольго фо(р)тѹнънє зажива(т) (Володимир, 1595 *ЛСБ* 288); любовь длъго тръпить (к. XVI ст. *УЄ* №31, 13); Але и я на блазна-мъ походилъ, же ся такъ долъго въ речъ удаю зъ шаленымъ хлопомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 947); Hey Hryciu... czom dulho spysz (Яворів, 1619 *Гав.* 21); слнце... тои пари не можетъ долго держати (серед. XVII ст. *Луц.* 543); Бгъ... долгѡ тєрпитъ грѣшникѡмъ: щоби сѧ покаѧли; и нє згинѹли (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.); **долго ли коротко** — якийсь час: Той разслаблєный чл҃вєкъ... мѣ(л) добрѹю надѣю в҆ Бзѣ, йжъ до(л)го ли коротко: дочєкаєтъ сѧ ласки Х(с)вой (поч. XVII ст. *Пчела* 49).

2. *(у довжину)* завдовжки, упродовж: дали єсмо ...Чѹднов..., кнѧзю...//... вѣчно и нєпорѹшно, зо всим правомъ и панством, так долго и широко и крѹгло, как здавна... ѹ своих границах (сѧ) мѣл(о) (Городно, 1507 *AS* III, 49-50); вызволяемъ тое место его, яко ся на своихъ границахъ и межахъ долго и широко маетъ (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 36); фѹндѹю... зо всимъ до того двора и плацѹ правы,... налєжностѧми, и приналєжностѧми, и такъ широко и довго, яко здавна въ собѣ сѧ маєтъ (Київ, 1615 *ПВКРДА* II-1, 12); procere, високо, до(л)го (1642 *ЛС* 331).

Див. ще **ДЛУГО.**

ДОЛГОВАТИЙ, ДОЛГОВАТЪ *прикм.* Довгуватий, довгастий: oblongus, долговати(й) (1642 *ЛС* 285); longurio, onis, до(л)говатъ (Там же, 257).

ДОЛГОВАТОГРАНИСТЫЙ *прикм. (який має довгасті грані)* довгогранний: Крєстъ во(з)двиза(л)ны(и) вєлики(и) з҆ распятиє(мъ) рыты(мъ)... по(д) крє(с)то(м) галъка до(л)говатограни(с)тая с кгѹзиками гранистими (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 4 зв.).

ДОЛГОВЫЙ *прикм.* Борговий: та(к) тє(ж) всѧкиє потрєбы долговыє накладо(м) и ко(ш)то(м) свои(м) ѡправова(л)... и ла(с)ку ма(л)жє(н)скую проти(в)ку мєнє показыва(л) и показыва(ти) нє пєрєставає(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 17); мѹра(р)чико(м), котры(х) имєна в ѹ(з)ко(м) до(л)гово(м) рєє(с)трє... задаткѹ далємъ... зло(т) 40 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3 зв.); А ѡсобливє запи(с) до(л)говы(и) и доживо(т)ни(и) на ча(ст) кгрунъту... згинувъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 210).

ДОЛГОВѢЧНЫЙ *(який живе протягом багатьох років)* довговічний: Первѣй мѣлъ быти взгоржонымъ и... утрапленнымъ, веденымъ на забите, яко баранокъ,... тожъ потомъ мѣлъ оглядати потомство свое долговѣчное (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 377); Коли сѧ оужє люди ро(з)мнóжили и розширилисѧ на зємли оудалисѧ тєды до роскоши тѣлєсной бѹдѹчи здоровѝ дѹжи и долговѣчны над҆ волю бж҃їю (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.); Чти оца твоєгѡ и маткѹ твою абысь былъ долговѣчный на зємли (Там же, 97);

у знач. ім. (стара людина) старий, старик: ѹжива(и)мо покы смо молоды того створєнѧ..., и сивых ся долговѣчны(х) нє встыда(и)мо (Корець, 1618 *З. Поуч.* 171 зв.).

ДОЛГОДЕНСТВЇЄ, ДОЛГОДЕНСТВІЄ *с.* (*цсл.* долгодєнствиє) довге, щасливе, благополучне життя: дол҆годєнствіє, до(л)гій вѣкъ (1596 *ЛЗ* 44); Зацнє ѹрожоным и Православнымъ Панѡ(м),... здоровѧ, помыслностєй вшєлѧкихъ, долгодєнствїа въ ласцє Бжой и Сп(с)нїа зычитъ и млтствѹєтъ (Київ, 1627 *МІКСВ* 185); Мы жє сїѧ ѡ(т) любвы

твоєѧ полꙋчывшє въ мол҆тва(х) архиєрє(и)скихъ ꙋ пр(с)тола вышнєго здравіє вашє до(л)годє(н)ствіє и спасєніє памя(т)ствовати до(л)жни бꙋдє(м) (Ірклі-їв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

ДОЛГОДНЕВНЫЙ *прикм.* Багатоденний: Абы на́глый а́(л)бо нєсподєва́ный, ин҆шим҆ всі́мъ, ꙇо́тъ мо́й ѡ(т)єздъ; мнє вша(к) же долгоднє́внымъ бо́лшъ нижъ ѡ(т) дєсєти лє́тъ розмышла(н)ємъ ростра́саный,... нєякого оусєдє (!), оу на́шихъ подивє́ньѧ нє в҆зрꙋшил҆ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 1).

ДОЛГОЖИВОТЪ *ч.* Довговічність: Тмами наказани(и) сп(с)ти и(х) не може, и(ж) и(х) сме(р)тъ якъ злодѣ(и) чого не да(и) бже Пожре(т) на надѣю до(л)гоживота, Абы з вѣтро(м) пошли и(х) ма(р)ные лѣта (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 107).

ДОЛГОЛѢТНИЙ, ДОЛГОЛѢТНЫЙ, ДОЛГОЛѢТЪНЫЙ, ДОЛЪГОЛѢТНЫЙ *прикм.* Довголітній: Мо(и) ласкавыє Пнє Братя Здоровя и до(л)голѣтъно(г) Прєбывания вшн(м) мл(с)тя(м) свои(м), мл(с)тивы(м) Пно(м) ѡ(т) г(с)да Бга Зычу (Яссн, 1606 *ЛСБ* 403); Па́нꙋ своє́мꙋ... Бл(с)вє́нства Бжгѡ, Живота въ вшєла́кой ѡ Бзѣ помы́слности долголѣтногѡ: Здоровѧ... Зы́читъ и вѣншꙋєтъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 68); а єсли жь боу́дємо по́ росказанїю єго стꙋ́мь ходи́ти дасть намь тоу́ть на зємли длъголѣтныи жи́вотъ а по смрти ѡтры́маємо жи́вотъ вѣчный (поч. XVII ст. *Проп.* 15); Пєтрꙋ Могилѣ... Здоровя ща(с)тя и до(л)голѣтнєго повожєня вѣрнє зычу и вѣншую (1636 *Лям. о приг.* 1 зв.).

ДОЛГОПОЛЫЙ, ДОЛГОПОЛЪ *прикм. у знач. ім.* Довгополий. Вл. н.: Васко Долгополы(и) (1649 *РЗВ* 396); Па(р)хомъ До(л)гопо(л) (Там же, 396 зв.).

ДОЛГОСТЬ *ж.* **1.** Довгота, довжина: мы тоє дворищє... а к тому и два члвки наши ѡ(т)чи(з)-ныи... и(з) зє(м)лєю ихъ на до(л)гость и на широкость со всимъ ка(к) сѧ в собѣ то дворищеє и тыи люди з зємлями своими мають... продали кнзю (Луцьк, 1532 *Арх. Р.* фотокоп. № 13); мѣ(с)то тє(ж) є(ст) на чотыри ꙋглы которого до(л)го(ст) та(к) вєликаѧ яко и в ширу (XVI ст. *КАЗ* 658); помененый пляцъ мой зо всими прилеглостями и околичностями, такъ яко се самъ в собе в широкости и долгости своей маетъ и завираетъ... тому братству даю (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 514); кора́бль бы́лъ оужє оурꙋ́блєнъ: т локте́й в҆ до́лгость (серед. XVII ст. *Хрон.* 14 зв.).

2. Тривалість; довготривалість: но́щноє по́прищє, до́л҆тость часа ночъно́го (1596 *ЛЗ* 62); До́лгост҆ю тє́ды дні́й на(с) наполна́ючи, ѡка́зꙋ́й на́м҆ збавє́н҆є твоє (Вільна, 1620 *См.Каз.* 28); Напєрє(д) штосѧ ткнє(т) до́лгости, жєбы ѡказа(л), жє до́лго г(с)дь бгъ чєка́є(т) покоу́ты за грѣхи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 299); Но́щноє по́прищє: До́лгость ча́са ночно́го (1627 *ЛБ* 78); До́лгость вѣка одногѡ бꙋдєтъ мѣла ·л· локо́тъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 103).

Див. ще **ДОЛГОТА.**

ДОЛГОТА, ДОЛЪГОТА, ДЛЪГОТА *ж.* **1.** Довгота, довжина: А што розꙋмѣти, докладá(т) зáразъ, Што́ є́стъ широта, и долгота, и глꙋбина, и высота (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56); Сла́вный ѡ(т)то́лє бъ:// простє́ръ высо́тꙋ и широ́тꙋ нєзмѣри́моую нбсємъ: и до(л)готоу мор҆скимъ водамъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 126-126 зв.); Тѣло, вса́коє трй ѡ́бразы вєли́чєства имѣє(т). Си́рѣ(ч): длъготꙋ, широтꙋ и тлъстотꙋ (1627 *ЛБ* 83); longitudo, до(л)гота (1642 *ЛС* 257).

2. Тривалість, довготривалість: дол҆гота дні́й, до́л҆гїй вѣкъ (1596 *ЛЗ* 44); Ста́рость, знамєнꙋєтъ долъготоу вѣкѡвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 ненум.); княжата... въ долготу дні́й щасливе дѣдичитти (!) будутъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1140); Долгодє́нствїє: Долгота́ дні́й, До́лгїй вѣкъ (1627 *ЛБ* 31).

Див. ще **ДОЛГОСТЬ.**

ДОЛГОТЕРПЕЛИВЫЙ, ДОЛГОТЕРПЕЛЇВЫЙ, ДОЛГОТЕРПЕЛИВЪ, ДОЛГОТРЪПЕЛИВЪ *прикм.* Довготерпеливий: па(н) ємꙋ ка́жєть оу дни свтыє бгꙋ к ꙋчти и хва́лѣ вє(д)лє звыча́ю црковного да́вного налєжа́чнє роби́ти. Бойтсѧ и бга бойтсѧ и пна, мꙋси́тъ бо(л)шого опꙋсти́ти, а мєншємꙋ слꙋжи́ти. Бо о ѻномъ слыхáєть, жє єсть долготєрпєли(в) и много мл(с)тївъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 14); Любовъ долготерпелива и милостива (XVI ст. *НЄ* 11); бъ ѡ(ц) на(ш) нб(с)ныи до всѣ(х)

лю(ди)и грѣшны(х) до(л)готє(р)пєлівый (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 2); амѡсъ: чрє(з) алє(ф), долготръпє́ли(в). ыи, крѣпо(к). а́бо мѡ́жны(и), дѣ(л)ны(и), си(л)ны(и), мо(ц)ны(и), дѡ́жі(и), нєдобы́ты(и) (1627 *ЛБ* 175); Навєрнѣмѡсѧ до Г҃а Бг҃а... Понєва́ж' мл(с҃)тивъ єстъ и щодробли́въ, долготєрпє́лив' и многоми́лостивъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 65).

Див. ще **ДОВГОТЕРПАЧІЙ.**

ДОЛГОТРЪВАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Довготривалий: А зневоле́н'є лю́бо гвалто́вный є́стъ и понєво́лный дш҃(и) оупа́докъ: а́лбо долготръва́ючєє зєзволе́н'є, котó̗рое и назацнѣ́йшєє дш҃и споражє́н'є з' грѡ́нтѡ выворочá̗єтъ (Київ, 1625 *Кіз. О степ.* 205).

ДОЛГОТРЪПЕЛИВЪ *див.* **ДОЛГОТЕРПЕЛИВЫЙ.**

ДОЛГОУВАЖНЫЙ *прикм.* Ґрунтовний, глибокий, серйозний: Панъ Янѣй Савє́лови(ч)... с посро(д)кѡ бра́тъ на́шъ в' ѡпа(д)кѡ свои(м) и збы́тю маєтности, ѡтѣклъсѧ с' просьбо́ю ѡси́лною до брати(и) просѧчи ѡ рѡкѡ по́мочи: кото́ромѡ по до(л)го ѡва(ж)ной мовѣ, вы́нашли спо́собъ, абы догоди́ти сѡмою пє́вною цє(р)ко́вною до́ рокѡ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 31 зв.).

ДОЛГОФОРТУННЕ *присл.* Довго і щасливо: Живи́ж' долгофортѡ́ннє на своє́й столи́ци, Котрѡю го́днє взѧлєсь з' Бо́зкои Прави́цы (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

ДОЛГОФОРТУННЫЙ *прикм.* Довгий і щасливий: до(л)гофо(р)тѡ́нного на томъ свѣтѣ в до́бромъ здоро(в)ю, и ра́достны(х) а збавє́нныхъ потѣхахъ панова(н)ѧ, з го(и)нои ла́ски и бл(с҃)вєнства, єго сватого Вм(с҃)тамъ на́шимъ М. Па́нѡ и Па́нєи оупрє́ймє зы́чачи М. сѧ ла́сцє Вм(с҃) я́ко на́пилнѣй ѡ(т)даємъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 7 ненум.); ты́и Вѣршѣ ѡ(т) мєнє... написа́ныи,... зєзво́лилє(м) до дрѡкѡ пода́ти, о́ныи на зна́к' вдѧ́чности... добродѣєви своє́мѡ при жада́ню го́йного бл҃г(с)вєн'ства Бж҃ого, долгофортѡ́нного здоро́вѧ... дєдикѡю, ѡфѣрѡю, и приношѡ (Львів, 1631 *Волк.* 2 зв.); А причи́ны томѡ я слѡшнѣ́йшои жа́днои бы́ти нє розѡмѣю; ты́лко долгофортѡ́нногѡ помєшка́нѧ з' сла́в(ою) ихъ прагнє(н)є; що и мѣла (Львів, 1642 *Бут.* 2 зв.).

ДОЛГОЧЕКАЮЧІЙ *дієприкм.* Який довго чекає: Долготєрпєли́вы(и): Довготєрпѧ́чи(и), нє гнѣво(м) тєрпѧ́чій, до(л)гочєка́ючі(и) (1627 *ЛБ* 31).

ДОЛГОШЕДИВЫЙ *прикм.* Сивий від глибокої старості. ◇ **долгошедивыи лѣта** *див.* **ЛѢТО.**

ДОЛГОШИИЙ *прикм. у знач. ім.* Довгоший. Вл. н.: прото жидовє бєрєстє(и)скиє зо вси(м) збо-ро(м) свои(м) а звлаща имєнє(м)... маноса мало(г) ...мошєя зубка... ицка до(л)гошиего... которыє на своє рукоє(м)ство жида нахима ѡ(б)винєно(г) были взѧ(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 60).

ДОЛГОЩАСЛИВЫЙ *прикм.* Довгий і щасливий: Кгды́ Кгрє́цкіи Цє́сары на Па́нства вѣжджа́ли, Тє́ды и́хъ всѣ з' трыѡмфо(м) в' Мѣсто в'провaжа́ли, Долгощасли́вого и́(м) Ца́рства вѣншѡючи, Розмайтыи да́ры и́мъ ѡфѣрѡючи (Київ, 1622 *Сак.В.* 42); Нєха(и) жє ва(с) Г҃ь Бл(с҃)ви(т) и и(х) м҃(л) Па́нє(и) Ма(л)жо́но(к) ва́ши(х) та(к) в' Прєзацны(х) Пото(м)ка(х), я(к) и в' долгощасли́во(м) сємъ животѣ (Київ, 1627 *МІКСВ* 186).

ДОЛГЪ[1], ДОЛГЬ, ДОЛЪГЪ, ДОЛЬГЬ, ДЛЪГЪ, ДЛЪГЬ, ДУЛГЪ, ДОВГЪ, ДОВЪГЪ *ч.* **1.** Борг, *діал.* довг: Шамакъ,... спустилъ тое мыто Нашо за долгъ свой бурмистру (Краків, 1507 *РЕА* I, 69); змилова(в) жє сѧ г(с)днь на(д) слоугою... и дольгь ѡ(т)поустиль ємоу (1556-1561 *ПЄ* 81 зв.); а хотайбы сѧ хто и в реєстрє нє доложоный, зъ яким долъгомъ ѡзвалъ, а показалъбы на то мой записъ слѡшный,... тогды и такомѡ маєт быти заплачоно (Рожана, 1571 *AS* VII, 398); сыновє мои ...маю(т) до(в)ги... платити (Добрятин, 1576 *ЖКК* II, 283); я... кро(м) длъгувъ що ми людє винни каждого(м) ѡ(т)прави(л) а до(л)гы ты(є)... цє(р)кви стои... ѡ(т)казѡю (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); Будь и ты, якъ тогды тотъ панъ, прости твоему сусѣдови не лише грѣшку, али довгъ пѣняжный (XVI ст. *НЄ* 121); длъ(ж)ник ѡ́бѣцѧ(л) плати́ти длъгь сво(и) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 99 зв.); дулг, вінен бути — creditum (I пол. XVII ст. *Своб.* 24); остаток с тое ж маетности Суховецъ,... помененые довъгы зносити мают и повинни будут (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 86); записы рє(ч)ныє на до(в)ги..., погинѡли (Житомир, 1650 *ДМВН* 197);

долгъ рукодайный, рукодайный долгъ — борг на підставі зобов'язання: мнє єє м(л). ви(н)на до(л)гу пє(в)но(г)[о] рукода(н)но(г)[о] чо(ты)ристи ко(п) г(р)ш (Житомир, 1609 *ДМВН* 151); слугам и челядце моей,... золотых полских тисечей двѣ, которые певъным рукодайным долгомъ позычоны сугъ у мене од княжати его милости Санъкгушъка Кошерского (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 625).

2. Обов'язок; повинність, *діал.* довг: Сме́рть бовѣмъ ко́ждомоу з на́съ до́лгъ е́стъ а нє нєвола (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 20); Нє позбы́лъ того долгȣ Іωа́нъ свєще́нный Алє щώжъ; до́брє к' сме́рти бы́лъ приготовле́нный взѧла́сь єго смєрть (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 17); Коли хто з' нєво(л)ницєю ожє́ни(т)сѧ,... ро(з)во́дъ ме́стцє своє в' таково́мъ припа́дкȣ ма́єть, бо бы и́на́чєй вєли́каѧ трȣ́дность, и тѧ(ж)кость и(м) была в' ω(т)да(н)ю собѣ долгȣ ма(л)жє́нского, понєважъ нєво́лница, водлȣ́гъ во́ли па́на своє́го запродана, и я́къ ώнъ захо́четъ ωбороча́наѧ бы́ти мо́жєтъ (Львів, 1645 *О тайн.* 165).

3. Провина: А тєбє ω(т)че сты и ω мл(с)рдѧ прошȣ. Ѡста́ви на́мъ долги нашѣ и ω(т)пȣсти, Из' мл(с)ти твои бω(з)кои на́мъ прости (Чернігів, 1646 *Перло* 20).

ДОЛГЪ² *див.* **ДОЛГИЙ.**

Див. ще **ДЛУГЪ.**

ДОЛЕГАТИ, ДОЛѢГАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dolegać) (кого) турбувати, непокоїти: прикрими заправды єстєстє бы нє дбаєтє шкодȣ ли або пожитокъ ωтрымаю бына(м)нѣй то васъ нє долєгає(т) (к. XVI ст. *Розм.* 57); а что сѧ дотичє(т) ω то(м) ȣти(с)ку ваши(м) что ва(с) долєгає(т) на то(т) ча(с) жа(д)но(г) рату(н)ку нє мо(г)лисми вам дати (Сучава, 1599 *ЛСБ* 341, 1); хи́трый ша́та(н), кгды на́шє злы́ми оучи(н)ками ωбтѧжи(т) сȣмнѣ(н)є, кото́роє кгды на(с) долѣга́ти почнє(т), тогды ώнъ оу́мысл' ω(т)чаѧ́нія на(д) ώлово тѧ(ж)шіи на на(с) в'кладаєт' (Острог, 1607 *Лѣк.* 12); алє дале́ко бо́лш' Ри(м)скои столи́ци з'бы(т)наѧ вла́дза, пра́ва мои Ми(т)рополита́нскіє, нарȣша́ти, и мєнє долєга́ти почали (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 6 зв.).

ДОЛЕГЛИВОСТЬ *ж.* (*стп.* dolegliwość) прикрість, клопіт; кривда: Подойми че́сный ω(т)чє на́шѣ долєгли́вости (Львів, 1591 *Просф.* 73); а що сѧ вамь прігодить якаѧ долєгливо(ст), тєды боу(д)тє тръпєливыми а(ж) до смрти (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 54); староде́вныє хр(с)тїа́нє, въ в'шєлѧ́кихъ долєглйвостахъ свойхъ до бга, я́ко до пе́вноє ωборо́ны през млтвоу оутѣкалисѧ (Дермань, 1604 *Охт.* 11); Фєωфи́лъ, и Кири́лъ Алєкса(н)дрє́йскіє... и и́нъшиє мнωгіє Цркова Собо́рнȣю, в' долєгли́востахъ, а́лбо оути́скахъ, з' вла́сного и́хъ сами(х) // оура́дȣ Єп(с)ко́пского, в'спомага́ючи вє́лцє працова́ли (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 14 зв-15); Єди́нъ дрȣго́мȣ бѣды и долєглйвости носи́ти помага́ймω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 85).

Див. ще **ДОЛЕГЛОСТЬ, ДОЛѢГАНЄ.**

ДОЛЕГЛОСТЬ *ж.* (*стп.* doległość) те саме, що **долегливость**: Вырозȣмєли єсмо достаточнє... ω всихъ потрєбахъ и долєглостѧх замковъ и подданых наших (Варшава, 1566 *AS* VII, 104); прошу..., ижъ бы ихъ милости, зъ ласки своее, по животе моемъ во вшелякихъ долеглостяхъ жоне и сыну моему помочни быти рачили (Чорторийськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/I, 19); сторонє жалобно(и) ω(т) тєбє спо(л)нє зъ чо(л)га(н)скимъ из жоною єго и за кгва(л)то(м) а наєха(н)ємъ твои(м) при то(м) мо(р)дєръствє подѣланы(и) в кривда(х) шкода(х) и во вшєлѧкихъ долєглостѧхъ справилъ и ȣсправєдливи(л) (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 80 зв.); да́й на́мъ вы́д'хноути, // и ωгорне́ныхъ на́съ фрасоу́н'ковъ розогна́ти ώболоки, нн҃ѣ бовѣ(м) ωпȣсти́вши своє долє́глости, пла́чємо твоє́є бѣды (Острог, 1607 *Лѣк.* 78-79).

Див. ще **ДОЛѢГАНЄ.**

ДОЛЕГЛЫЙ *прикм.* (*стп.* dolegly) *(пов'язаний із клопотами, турботами)* клопітний: такъ при оженєнью моемъ, и в отпущенью значное немалое позычоное на потребы мое сумы пенезей, и в иныхъ каждыхъ а долеглых потребахъ и припадкох моих ...записую малжонце своей... на двохъ частех именей моих (Красне, 1557 *АрхЮЗР* 8/III, 34).

ДОЛЕЖАТИ *дієсл. док.* (чого) Дочекати (чого), дотягнути (до чого): А што писал Твоѧ Милост ω товарыши свои, абы вжє могли ωттол зьєхати, ино пановє... нє дали ни слова рєчи, повѣ-

дили, нехай… рокꙋ долежат, покол имъ замерено (Вільна, 1543 *AS* IV, 372).

ДОЛЕЙ *присл. в. ст.* Далі, довше: не могучи на собе такового утяженя большей зносити, и долей тое крывды терпети, почали ся есмо отъ того кгвалту отнимати (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 119).

ДОЛЕКО *див.* **ДАЛЕКО.**

ДОЛЕТѢТИ, ДОЛЕТЕТИ *дієсл. док.* **1.** *(летячи, досягти певного місця)* долетіти: Пекло есть з верхꙋ ꙋзко а зисподу широко, а той широти не может нѣхто до(и)ти ко(н)ца… а такъ есть глꙋбокое же многіи дш҃и завжди летятъ а дна нѣколи не долетя(т) (серед. XVII ст. *Луц.* 525).

2. *(досягти слуху)* долетіти, долинути: я(к)… кто ѡбмо́ви(с)ко якоє, або праз(д)нословити почина́(лъ), за́ра(з)… заснꙋлъ, и(ж) до ꙋши(и) єго зма́за ѡбмо́ва або поро(ж)нєго сло́ва, нѣ(м) ѡ(н) ꙋснꙋлъ, долєтѣти нє могла (серед. XVII ст. *Кас.* 81).

ДОЛЖЕ *див.* **ДОЛЖЕЙ.**

ДОЛЖЕЙ, ДОЛЖЕ, ДЛЪЖѢЙ *присл. в. ст.* Довше, триваліше: много веле зло могло бы сѣ стати… єстли бы… ва(л)ка имѣла долже тривати (Кам'янець, 1510 *Cost.DB* 454); Алє єще длъжѣй [сл҃нцє] наза(д) з҆стоупи́ло… ажъ а́дъ пєрєшло (поч. XVII ст. *Проп.р.* 171); Рвє́ніє же подо(б)но огню в҆ гꙋ(б)цѣ скри́томꙋ и нєявнє роспала́ючомꙋсѧ до чого при(т)кнє́тсѧ всє па́литъ, и на(д) обꙋхъ го́ршеє: до́лжей гори́тъ нє га́снꙋчи (1627 *ЛБ* 161); Ро́внє, и на́чиніє з҆ жєлѣза оуко́ваноє, ґды до ча́стоѣ робо́ты оужива́но быва́єт҆, чистѣйшим҆ става́єт҆сѧ, и до́лжей трва́єт҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 665); Болєй грѣшы(т) хто до́л҆же(и) тр҆ва́єтъ в҆ мы́слахъ нєчы́стых҆ (Львів, 1645 *О тайн.* 62).

Пор. **ДОЛГО.**

ДОЛЖЕЙШИЙ, ДОЛЪЖЕЙШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(який має більшу довжину)* довший: Дєла спи(ж)ныхъ в҃ кꙋла до ѡбєюхъ ровна нижъли ѡ(д)но долъже(и)шеє и҃ падє(и) (1552 *ОЛЗ* 159 зв.).

2. *(триваліший)* довший: во иншомъ огнѣ своемъ будутъ крещени. Которое крещение огня послѣднее естъ, а тое не толко окрутнѣйшое, але и должейшое (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 131).

Див. ще **ДЛУГШИЙ, ДОЛЖШИЙ, ДОЛШИЙ.**
Пор. **ДОЛГИЙ.**

ДОЛЖЕНЪ, ДОЛЖЕНЬ, ДОЛЖОНЪ, ДЛЪЖЕНЪ, ДЛЪЖЕНЬ, ДОВЖЕНЪ *прикм.* **1.** *(який має борг)* винний, винен: Ино его милость всего ему долженъ шесть сотъ копъ и шестдесятъ копъ (Краків, 1508 *АЮЗР* II, 120); бо и ваша мл҃сти знаєте, аж бил нам дѡлжен тотъ коснар, и пан исак присилал до ваша мл҃сти г҃ крат и нашими и своими листми и жаднꙋю справєдливост нє имал ани заплаты (Гирлов, 1513-1515 *Cost.DB* 509); слоуга тъи нашоль єдиного товарища своєго которыи ємоу быль винєнь сто пѣнєзїи оухопиль и давиль єго и мовиль ємоу ѡ(т)даи ми що ми єси дол҆жєнь (1556-1561 *ПЄ* 81 зв.); да(л) ми п(н) григоры(и) злы(ми) и до(б)ры(ми) зло(т) 70: то ѡ(т)нявши зоста(л) мнѣ… до(л)же(н) з(лт) 3 и 14 1/2 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1051, 5 а);

(який має моральне зобов'язання) зобов'язаний, винний: Єго Милост кнѧз Романъ, воєвода Браславский рєчъю самою ничого мнє николи нє былъ должонъ, алє, яко сѧ помєнило, длѧ поратованѧ рєчєй моих… повѣрил мнє (Камінь, 1571 *AS* VII, 380).

2. *У функції присудк. сл. з інфінітивом (виражає необхідність робити що-небудь)* повинен, зобов'язаний: Также научайме ся и мы, чомъ есме довжны убогымъ людюмъ, доку живы, миловати ихъ, нагодовати, напоити, одѣти (XVI ст. *НЄ* 55); Там смерть лютая и о той смерти в жизни сей старатися должни есмы, яко да не отпадем славы божия (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 169); Всѧ́кїй оу́бо чл҃къ разоу́мный, длъжєнъ є́ст҆ до́брымъ оу́мысломъ, и живы́мъ рос҆соу(д)ком҆ оува́жити ка́ждꙋю рє́чъ пожитє(ч)нꙋю (Рохманів, 1619 *УЄ Ст.* 6 ненум.); малжо́нка до́лжна пєрєстєрѣга́ти вшєлѧ́кои цѣлости мꙋжа свóєгѡ наслѣдꙋючи (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 921); Мы жє… здравіє ваше до(л)годє(н)ствіє и спасєніє памя(т)ствовати до(л)жни бꙋдє(м) (Іркліїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

ДОЛЖИНА, ДОЛЖИНЯ, ДОЛЪЖИНЯ *ж.* *(протяжність у просторі)* довжина: Мостъ пєрє(д) замъкомъ чєрє(з) пєрєкопъ в до(л)жиню к҃ сажонъ (1552 *ОЛЗ* 170); простороіностъ в за(м)кꙋ в долъжиню в замъкꙋ шєстьдєсѧтъ сажо(н) (1552 *ООвр.З.* 100); Такаѧ бовѣмъ должина морѧ тогѡ

(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 102); Оучинйшъ и притвбръ намѣтв, в котбромъ... бвдвтъ опбны з бѣлого шблкв крвчоногѡ ткáны ·р· лбкти одна строна бвдє мѣ(т) в должинв (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

ДОЛЖИТИ *дієсл. недок.* (що) Переносити, відкладати: Тыє люди... двє толоки рѡть на вєснв и на ранинв а трєтюю толоку до(л)жать восє(н) коли жито сєють (1552 *ОЛЗ* 186).

ДОЛЖИТИСЯ, ДОЛЖИТИСА *дієсл. недок.* **1.** Гаяти час: посмотри(м) жє єщє на юны(х) котóрыи бы моглй на бáр'зо доброво(л)нє нє до(л)жйтисѧ то є(ст) млодє(н)цй и пáнны... где є(ст) бо(л)шє скоквъ плѧсвъ що... людє(м)... бри(т)ко (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 198).

2. *(брати в борг)* боргувати: Должýся. Aes alienum conflo. Contrago (1650 *ЛК* 444).

ДОЛЖНИКЪ, ДОЛЖНЇКЪ, ДЛЪЖНИКЪ, ДЛЪЖНЇКЪ, ДОВЖНИКЪ *ч.* **1.** Боржник, *діал.* довжник: били бо два дол'ж'ники нѣякомоу чл҃коу вин'ни ѡдинь был' винєнь пѧтьсоть грошєи динарыи а дроугыи пѧтьдєсѧть (1556-1561 *ПЄ* 244); А па(к)либы ко(л)ко до(л)жнико(в) з ро(з)ными долги на ѡдного имє(н)є збє(г)лосѧ... то(г)ды з оста(т)ними записы маю(т) тыє пнзє(и) свои(х) на и(ст)цв доходити (1566 *ВЛС* 72 зв.); Головá трє́тѧѧ ѡ мовє́ню з' должнїками (к. XVI ст. *Розм.* 31 зв.); Квзѧ(н) єму та(к) повидѣ(л). Я нє бвдв повѣдати тє(л)ко нєха(и) длъжници повѣдаю(т) (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 16, 13); Должнйкъ. Debitor. Aerator homo (1650 *ЛК* 444).

2. *(той, хто дає в борг)* кредитор: Єлисє́й въскр҃си(л) сына соунамйтѣ,... вєлѣ(л) тог(д)ы єй єлисє́й, абы напозычйла порбжни(х) бочóкъ... продала ѡлѣю заплáтила до(л)ж'никóви, а ѡстат'ком' сѧ жйвила съ сн҃ы (поч. XVII ст. *Крон.* 21); то(и)... // в манастырѣ мє́шкаючи, троя́ко бо(л)шє(и) на(д) звычай ка(ж)дого днѧ... выроблѧ́ти оупросйлъ, áжъ ввє(с) до(л)гъ... до(л)жнико(м) заплатйлъ, а мáткв свою ѡ(т) тврбáции и нєпокою вы́зволи(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 86-86 зв.).

3. Винуватець: У день посту находитъ ся дяка ваша, чомъ просите, та досажаете довжникумъ вашимъ, сважаете ся, и перечите ся, и убиваете ся, а сами постите (XVI ст. *НЄ* 17); А чи(м) жє ѡ(н) длъ(ж)ник' ѡбѣцѧ(л) платйти длъгь сво(и), нйчи(м) и(н)ши(м) є́дно(с) ѡ́бѣцѧ(л) б҃в слвжйти (XVI ст. *УЄ* № 29519, 99 зв.); Молю́ Ѡ(т)чє ст҃ый мл(с)ть твою́,... Ѡстáви на(м) дол'гй нáша; якѡжє и мы́ ѡставлѧємъ до(л)жнйко(м) н҃ши(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 19 зв.).

ДОЛЖОКЪ *ч.* Боржок: п҃нъ мікола(и) добра(н)ски(и) за сѣножа(ти) лукашов(с)кис ѡ(т) пє(т)ни(ц)ко(г) попа да(л) 2... фєдоровчанє... до(л)жку, зъ чи(н)шовъ стрѣлни(ч)чины(х) винного при(с)ла(ли) талє(р) 5 (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв.).

ДОЛЖОНЪ *див.* **ДОЛЖЕНЪ.**

ДОЛЖШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(більший за довжиною)* довший: Потымъ... коротшие польланки, которые на северугахъ впали въ болото, на которое болото наддатки дано на забродю и должшие польланки (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 323).

2. *(триваліший за часом)* довший: таковóє чло(н)ков' склонєнїє на зємлю... з охóтою чйнимо..., нє та(к) длѧ до(л)жшєи мл҃твы, я(к) длѧ ѡ(т)почйн'кв (серед. XVII ст. *Кас.* 14 зв.).

Див. ще **ДЛУГШИЙ, ДОЛЖЕЙШИЙ, ДОЛШИЙ.**

Пор. **ДОЛГИЙ.**

ДОЛИНА *ж.* **1.** Долина: а хотаръ... монастирв ...връхѡм двбро‹в›ою, до гдє пєрєхрест оу дорогах, на долини прибєщєм,... по вбочи двбровою (Сучава, 1503 *Cost.DB* 260); отецъ игуменъ, оказуючи границу земли своее, почавши на Болони и зъ озера Ерданъского, смуговиною долиною, прозываемою Турецъ (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 28); тою долиною идє(т) пото(к) тивє(ц) (Київ, 1592 *ЦНБ* ДА/П-216, № 27, 1); А далєй на долинѣ 4 нивы (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); тое севбы позное тылко при долинахъ троха знати (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 411); сеножать тая границею... от великого дуба просто до лозы, там же долиною... знову зас через греду (Любче, 1637 *Арх. Мил.* 227);

перен. юдоль: яко мє(р)тви всѣ овци в то(и) долинѣ костє(л)ного бєсловє(с)ного послвшє(н)ства

ȣка, бє(р)вєно(м) вла(с)ти па(с)ты(р)скоє привалє́ны сȣтъ,... и ско(т)ски ȣмираю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

2. Вл. н., *ч.*: ива(н) долина (Львів, 1607-1645 *РДВ* 1 зв.); *Я*(с)ко Долина (1649 *РЗВ* 421 зв.);

у складі вл. н.: **Сухая долина**: Дєялося на кгрунътє на урочиску Ивно(и) а(л)бо рачє(н) Сухо(и) долинє у Биликового потоку (Київ, 1643 *ДМВН* 250).

ДОЛИНКА, ДОЛИНЪКА *ж.* Долинка: Ѡтъ того сєла ѡтънимаєть кн҃зь микола(и) збара(з)ски(и) кȣ имєнью жоны... *сєножати ȣ* гостинъца... а игȣмєнъ литови(ж)ски(и) ѡтънимаєть полє ихъ за долинъками на м҃ днєвъ (1552 *ОВол. З.* 197 зв.); одъ того копца спȣстившися въ долъ, идȣчи чрєзъ долинки и пакгȣрки до гайкȣ власового, подъ тымъ гайкомъ копецъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 68).

ДОЛИННЫЙ *прикм. у знач. ім.* Долинний. Вл. н.: Яковъ Доли(н)ны(и) (1649 *РЗВ* 159).

ДОЛНИЙ, ДОЛНЫЙ *прикм.* **1.** *(який міститься внизу)* нижній, долішній: И правди́вє є́ст҄ ч҃лкъ. н҃бомъ: и зємлє́ю. ѡ(т) пȣпа го́рнаѧ ча́сть ч҃лка, є́сть н҃бомъ: до́лнаѧ жє зємлє́ю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21 зв.); Тоє Свято, над всѣ иншїе нашѣ Свята: ґдыж земля долняа, зъ горным небомъ естъ знята (Львів, 1630 *Траг. п.* 174); я кажу сынови своєму...// ...в то(и)жє камєницѣ до до(л)нєго сє мє(ш)канє выпровадити (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 57 зв.-58); **долний миръ, міръ долный** *див.* **МИРЪ**.

2. *(про ранг, чин)* нижній: дроу́гихъ жє въ поди́рѣ прєпоѧса́н҄ныхъ, по пє́ръсє(х) па́сы зла́тыми; є́жє свѧщє́ничєскȣю слȣжъбȣ ѡбразоу́ютъ: ты́и я́ко мнѣма́мъ бы́ли з҄ арха́гглъского чи́нȣ, а и́жє с҄ сєки́рами, ты́и з҄ а́гглъского до́л҄нєго и послѣдънєго чи́на (Почаїв, 1618 *Зерц.* 5);

у знач. ім. (той, хто стоїть унизу) нижній: зритє(л) види(т) ѡ(т) горѣ дол҄ни(х) (1598 *Виш. Кн.* 273 зв.).

3. У складі вл. н.: **долнеє место** — *(нижня частина Києва)* Поділ: его милость княжа воевода Киевский..., меновалъ собе шкоду и втрату у въ аренде своей, которую его милости даютъ старые мещане Киевские зъ долнего места (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/I, 254).

ДОЛНѢЙШІЙ *прикм. найв. ст.* Найнижчий: Чи нє мовили тобѣ ст҃їи оц҃ѣ, да сѧ нє ѡ(т)лȣчаєши дрȣжины, да нє в҄мѣсто го(р)нѧго іє́р(с)лима в до(л)нѣ(и)шїй а́дъ заблȣди́ши (1599 *Виш.Кн.* 217 зв.).

Пор. **ДОЛНИЙ.**

ДОЛОВЪ, ДОЛОВЬ, ДОЛУВ *присл.* **1.** Униз, додолу: *всєму сотворѣнью* г(с)ь є(ст) *упокои(л)* нб(с)ныя. и скиноу(л) доловъ бѣсы (1489 *Чет.* 165 зв.); к҄то бы быль на дахоу нєхаи нє стоупоує доловь, абы щ҄то в҄зѧль з҄ домоу своєго (1556-1561 *ПЄ* 102); діа́воль...//... по́стави(л) єго на връ́хоу ц҃рковнє(м), и гл҃а́ ємоу, єсли єси сн҃ъ б҃жїи, поу́стисѧ ѡ(т)то́лє до́ло(в) (XVI ст. *УЄ Літк.* 10); вє́ли єго аж на връ(х) го́ры, на которои то мѣсто и(х) бы́ло избоу́довано, абы єго доло́вь извръ́гли (Там же, 13).

2. Низом: Долов Росю по правой руци ку Браслювю кгрунт шляхетский воеводства Браславского (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/I, 263); идучи долув Росью — по правой руци входы воеводства Браславского (Там же, 264).

Див. ще **ДОЛУ.**

ДОЛОЖЕНЄ *с.* (чого) Збільшення, розширення: А што сторона подобє(н)ствємъ права и(н)сымили алєкгȣє тєды и та(м) в сȣдє налє(ж)номъ то(г) мовити нє мо(г) кгды(ж) тȣ нє идє ѡ доложє(н)є має(т)ности алє ѡ ро(з)граничєнє абы ка(ж)ды(и) в покою на свы(м) пєрєстава(л) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 17).

ДОЛОЖИТИ, ДОЛОЖЫТЬ *дієсл. док.* **1.** (що, що до чого) Додати, докласти, доложити: ты(х) ѕ҃ золоты(х) юско... да(л) свои(х) є҃ золоты(х) а фєн҄на шєсты(и) злоты(и) доложила (Львів, 1597 *Юр.* 17 зв.); Що хмо выняли зо(л) к҃д, зъ скри(н)ки цє(р)ковнои, то смо в҃і зо(л) взявши доложилихмо до м҃ зо(л) (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 4); До потрєбниковъ доложи(л) золотыхъ в҃ (Там же, 4 зв.); которую суму подданые тамошные убогие складати и оддати мусели, беручи, збываючи воловъ, коней... до розныхъ жидовъ, остатокъ зъ власное шкатулы своее, его милости пана Черниговского доложити мусено (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/I, 396).

2. (чого, о чім і без додатка) *(додатково сказати чи написати)* додати (що, про що): Єди(н) с таковыхъ оучи́телє(и)... писа(л) якъ ємоу шата(н) казалъ, а на кра́ю доложи(л), рꙋское глꙋпъство и блꙋды (Острог, 1587 *См. Кл.* 4 зв.); Давъши покой овой плетъце,... могу ему такоюжъ отдати: баба на торгъ гневалася, а торгъ о семъ ани ведалъ! Доложыть же было и того: хто кого поедналъ — чы папежъ аръцыбискупа? (Вільна, 1599 *Ант.* 869); Пр(о)ркъ... мо́вилъ... То Бгъ на́шъ, нє намѣни(т)сѧ и́ный к' нє́мꙋ, и доложи(л), знашо́лъ вшєлѧ́кꙋю доро́гꙋ м(д)рости, и да́лъ Іа́кѡвꙋ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 55); Дла того ѡтроча в' ꙋтробє матєри́н'ской бꙋдꙋчоє конаючоє... мо́жєть ω(т) кого(ж) кол'вєкъ быти ѡкрщє́ноє, я́косє ни́жєй ω то(м) доло́жи(т) (Львів, 1645 *О таїн.* 16).

3. (що, чого і без додатка) Повідомити, викласти; підтвердити (що): єсли бы я самъ або потомъки и ща(д)ки мои...//... пна григо(р)я сєнюту... ω што(ж) ко(л)вєкъ яко в сємъ листє... вышє(и) и нижє(и) доложоно ку пра(в)оу позыва(ти) ку шкодє и накладомъ приводи(ти)... з сєго постановє(н)я ли(с)ту и ѡбовя(з)ку моєго в то(м) листє моємъ положономъ выступити мєли (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 25-25 зв.); справцы... то доложили и до книгъ сознали, ижъ при всей той справе мѣли при собе людей добрыхъ зацныхъ двухъ шляхтичовъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/І, 29); тая продажа моя ширє(и) и достаточнє(и) єстъ ѡписана и доложона (Житомир, 1584 *АЖМУ* 146); перекладають привилее..., въ которыхъ ретельне того доложоно, же достоенъства и вряды духовные Грецкого закону не уменшане (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 514); Ориина(л) запи́сꙋ дарови(з)ны пляцꙋ цє(р)ковного брацътвꙋ ω(д) єго. м(л). князѧ юрїа Пꙋзы(н)ы, на которо(м) црквъ. тꙋтжє и дрꙋгїє вли(в)ки и записы и посє́сїє доложо́ны (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* І-2, 254).

ДОЛОКЪ *ч.* Улоговина: И ω(т)то(л) ω(т)єхавшы трохꙋ ѡповєдалъ свєти(ц)ки(и) долокъ бєзъ воды мєнячы якобы тꙋ мєла рєчка выникнꙋти А знакꙋ жадъного нєтъ (1546 *ОГ* 23).

Див. ще **ДОЛЪ.**

ДОЛОМАНЪ *ч. (короткий чоловічий верхній одяг)* доломан: ω(т)дали на(м) панове ста(р)шиї шаблю и рꙋшни(ч)кꙋ и долома(н) до проданя (Львів, 1607-1645 *РДВ* 5 зв.); пограбили... долома(н) атласовы(и) блаки(т)ны(и) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.); пани братовая... выбрала,... доломан адамашъковый чирвоный (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 585); долома(н) лязꙋрово(и) фалє(н)дышовы(и) новы(и)... взєли (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, ІІ 4064, 164 зв.).

ДОЛОНЬ, ДОЛОНЪ *ж.* **1.** *(частина руки)* кисть; долоня: на лєво(и) руцє рана попєрєкъ тятаѧ, нижє(и) долони и зуставу (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118); єго стаѧ мл(с)ть... змѣри(в)// падїю нбо и долоню зємлю (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 36-36 зв.); Хс... доло́ни просте́ръ на Кр(с)тѣ (Київ, 1627 *Тр.* 147); та(к)жє руку пєрєтято чєрє(з) долонъ и та(м) синюю рану вє(р)хъ головы... возъны(и) видє(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 20?).

2. *(міра довжини)* долоня: сєрє(д)ная стєна вє(з)дє... нєщи(н)на на долонь а и(н)дє на хромꙋю па(д) (1552 *ОЖЗ* 117 зв.); Пороху рꙋчни(ч)ного солянъка на долонъ нє полъна (1552 *ОЧерк.З.* 6 зв.); Показовали мнѣ... двє бочки, у другоє ω(т) того дна, котороє нє забито, з доло(н) лою пєрєпускиваного (Луцьк, 1567 *ТУ* 121); кро́къ д стопы, стопа́ четы́ри доло́ни, доло́нь четы́ри па́лцѣ (1627 *ЛБ* 88).

Див. ще **ДОЛОНА.**

ДОЛОНА *ж.* Долоня: єдє́нъ наꙋбо(ж)шый с по(д)да́ныхъ,... принє́съ до Крола пода́рочокъ ма́лый, На доло́нах' ѡбꙋдвꙋхъ воды ба́рзо ма́ло. Бо мꙋ зло́та Сафѣрѡвъ зго́ла нє става́ло (Київ, 1632 *Єв.* 304).

Див. ще **ДОЛОНЬ.**

ДОЛОТО, ДОЛУТО *с.* Долото: Жєлєзо Мотыкъ кг Крꙋковъ што ѡтъ ѡгню боронити д Долотовъ до(л)гихъ аї (1552 *ОЧерк. З.* 6 зв.); в снопы жєлѣза грш п. в доло(т) — гр(ш) в. ω(т) л клямє(р) г(рш) ѳ шє(л) а (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 8 зв.); у Яцка, взяли... долото — за три гроши (Житомир, 1605 *АрхЮЗР* 6/І, 306); взято... долꙋтовъ дєсятъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, ІІ 4060, 106).

ДОЛУ *присл.* Униз, додолу; долу: а хотаръ... монастирѹ...// дѣлом же долу на могилѹ єввинѹ (Сучава, 1503 *Cost.S.* 200-261); ѡттолѣ по ѡбѣ сторони потока ставова до хрєбли, та долоу тимжє потѡкѡм до плѡтъ царини (Гирлов, 1519 *DBB* II, 2); овунъ упавъ долу уперeдъ пана своего и моливъ его, што бы потерпѣвъ (XVI ст. *НЄ* 121); Седалища вышше всѣх двом седѣти прагнучим долу извергл (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 177); навратися товъ же самовъ мєджовъ ку сходу прєзъ тєрня, яжъ въ ярокъ пада зподъ // Мєдвєджи идучій и тымъ самымъ яркомъ долу (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225-226).

Див. ще **ДОЛОВЪ.**

ДОЛУТО *див.* **ДОЛОТО.**

ДОЛШЕЙ, ДОЛЪШЕ, ДОВШЕ *присл. в. ст.* **1.** *(за довжиною)* довше: подъланюкъ и наддатокъ один на подставю, а другий на забродю, там же, до того подъланка коротши, а потомъ довше идутъ, короткимъ меншие наддатки далися (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 321).

2. *(триваліше)* довше: ты(м) ся листо(м) ѡсвя(т)чамъ, же я жито до прє(д)лужє(н)я справы а(л)бо ку шкодє с того до(л)шє(и) арасты нє трима(м) (Володимир, 1580 *ТУ* 184); потомкове... княжат руских... роздѣлилися: єдины тут зостали, а другіє у полночных краях панства осѣли, и тыє долъше... трвали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

Пор. **ДОЛГО.**

ДОЛШИЙ, ДОЛШІЙ, ДОЛШЫЙ, ДЛЪШИЙ, ДОВШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(більший за обсягом; докладніший)* довший: Нє ба(в)єчи в(ш) м̅л(ст) до(в)ши(м) писаня(м) ѹ(с)нє прє(з) пана Габриєля до ва(ш) м̅л(с)тє(в) злєцили(с)ми (Устя, 1608 *ЛСБ* 445); Былемъ долшій въ томъ моемъ листу нижъ належало (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 322); А што се зась доткнетъ священника тамошнего Іоанна,... того, по наказаню нашомъ духовномъ до долшое расправы и до казаня,... заховуемъ (Львів, 1633 *КМПМ* II, 19); солєнитє(р)... протєстова(л)сє... зостави(в)ши собє ѡ(д)накъ во(л)ную по праву тоє(и) протє(с)тациє(и) учинє(н)є ши(р)шоє и до(л)шоє (Житомир, 1650 *ДМВН* 209).

2. *(триваліший)* довший: братіа... маєтъ... завсѣ хоть и на до(л)шыє лѣта з прыро(ст)кѹ на ка(ж)ды(й) ро(к) з ро(с)ходѹ на ѹчитєлє(и) шко(л)ны(х) ...рахѹно(к) прысто(и)ны(и) и личбѹ ѹчинити (Львів, 1622 *ЛСБ* 490, 1); В пръшо(м) станови(т) вънтлѝво(ст) в вѣрѣ,... в трєтє(м), // злы́й звы́чай, ...в чє(т)вє(р)то(м) надѣю живота длъ́шого, ѡ(т)лóжєна покоу́ты (поч. XVII ст. *Проп.р.* 284-284 зв.).

Див. ще **ДЛУГШИЙ, ДОЛЖЕЙШИЙ, ДОЛЖШИЙ.**

Пор. **ДОЛГИЙ.**

ДОЛЪ, ДУЛЪ *ч.* **1.** Долина, діл: Ѡ(т)толь прывєли насъ воинъцы... просто доломъ чєрє(з) ѡгороды Миляновъскиє до Божєє Мѹки (1546 *ОГ* 6); ва(с)жо и(з) долѹ... ра(д) выро(к) сѧ нє того имѧ (!) и(ж) тѹ нє має(т) нѣчого на то(м) имѣню (Львів, 1585 *Юр.* 9); потóки кръва́выи тєклѝ по всѣ(х) гора(х) и дола(х) вифлєѡ́мскы(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 414 зв.); пришє(д)ши до гостинъца Фастовъского,... пєрєєхавъши ѡнъ // въпоперєкъ, зара(з) въ долъ, а доломъ идучи, въ которомъ възяласє вє(р)ховина, ру(д)ки (Київщина, 1639 *ККПС* 262-263); **земный долъ** — паділ: Наклони вє́рхъ з҄ по(д) нб҃а до зе́много до́лѹ, Звѣта́жцу та́мъ потка́єшъ з҄ вазнами поспо́лѹ (Київ, 1632 *Евхар.* 294).

2. Яма: Отожъ, небоже страдный! тотъ долъ, которыесь былъ подъ другими выкопалъ, самесь ся въ него увалилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 949); надо мною виси(т) сро́гій гнѣвъ Бж҃ій, ѡ(т) ме́ча ѡ́стрѣйшій: подо мною глѹбокій до́лъ пе́кла горѧчого (поч. XVII ст. *Пчела* 6); позваные... Адама Кгенского тыранъско забили, в дол вкинули, псом свиньом на покармъ тело его оддали (Варшава, 1639 *ЧИОНЛ* XIV-3, 154);

(могила) діл: коли тѣло вже было на цвинтару и попове... долъ на погребъ тѣла копати казали, тамъ панъ Иона, добывши шабли, с паномъ Кузмою... скочили к тѣлу небожчиковскому (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 376); то его в҄ то́мъ до́лѣ тѣло е́сть покры́то (Київ, 1622 *Сак.В.* 48); Ѡ҃чє по-

кладáю Грóбъ тѣсный, дóлъ глѹбóкій, тєбє обыймѹєтъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* тит. зв.); до(л). грѹба яма (І пол. XVII ст. *Сем.* 156);

рів: сътворúвъ прємоýдрый бг҃ъ, на потрéбѹ чл҃кѹ: гóры абы з нúхъ чл҃къ, ѡсмотрѣвáлъ широтоу зємли,... дóлы жє для прохóдѹ рѣкъ, и исто́чникѡвъ вóдныхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14); fossa до(л) (І пол. XVII ст. *Сем.* 85); **Ровéникъ, или ръвéникъ**: дóлъ вы́копаный (1627 *ЛБ* 109); **Рóвъ**: Дóлъ, рѹвъ (Там же, 166);

перен. *(моральне чи соціальне дно)* яма, діл, прірва: єсли оная голова такъ слѣпо противъ правды б҃жоє бридѹчи в долъ впадєтъ, члонъки за нєю нє моусатли (Острог, 1587 *См.Кл.* 19 зв.); беззаконствуючи презъ весь день никчемной философіи, упадаете въ долъ оманеня (1603 *Пит.* 107); Чи зрозѹмѣлисмы я́къ глѹбóкій дóлъ и прóпасть згинéна ѡтвóрєна éстъ, ты(м) котóрыи толмáчатъ нєѡсторóжнє, а нє тáкъ я(к) С҃тыи ѡ҃ци розѹмѣли слóва Бо(з)ского пúсма (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 256); свѣтъ з фѡ́ртѹною; поднєсєтъ чл҃вєка на гоноръ высокій, потомъ єго на долъ кинєтъ и розбієтъ (поч. XVII ст. *Пчела* 29).

3. Долівка, земля: якожъ дей мене колко разъ въ шию гайдуки ударили, жемъ дей ажъ зъ лавокъ на долъ испалъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 289); о землю тварю ку долови окрутне ударил оного моцю великою (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 499); **очи на долъ звѣсити** *див.* **ОКО**.

4. *(нижня частина чого-небудь)* низ, діл: На вє(р)хѹ тыхъ и(з)бъ прєрєчоныхъ и на(д) склєпы кганокъ єстъ. Сходячи на долъ при сторонє єстъ комо(р)ка сторожомъ (1552 *ОКр.З.* 150); запона цр҃кв'наа пєрєдраласа надвоє ѡ(т) // върхоу аж до долоу (1556-1561 *ПЄ* 194-195); летникъ адамашковый, бурнатный, съ петма брамами у долу, зъ аксамиту чорного (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 121); Жолнѣрє... Соýкню бовѣ(м) нєшúтоую ѡ(т) връхѹ а(ж) на доу(л) цѣлодзáноую, нє покраавши: алє врѣгши и ѡ ню лѡ́сы на кого пала: томоу єи дали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 105); **Звóдъ**:... тє(ж) ворота ѡ(т) дóлѹ вгорѹ запирáючїися, або мóстъ живы(и) (1627 *ЛБ* 163); Пѹшка... из' гє(р)бомъ ѹ долу (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 18); оу дóлъ при ногáхъ тоє-и(ж) рúзы в' óколо оучúнишъ я́кѡ мáло кгранáты (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.).

5. *Перен.* Пекло: Подо мнóю Долъ, в нúмъ Стóсъ дрóвъ смоложарúстый Над Шúєю на нúти, Мéчъ вúсєлъ сталúстый (Вільна, 1620 *Лям.К.* 19); **Адъ**: Мѣстцє котóрого нѣзнáємо нѣ Вúдимо... áбо пéкло, дóлъ (1627 *ЛБ* 172); **долъ плачу** — юдоль печалі: Іѡáнъ... дóбрє к' смéрти бы́лъ приготовлéнный, взалáсь єго смєрть, лєчєсь мѹ нé зашкóдила И ѡ́вшємъ, з' дóлѹ плáчѹ в' Нéбо вмєстúла (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 17).

ДОЛЪГÏЙ *див.* **ДОЛГИЙ**.

ДОЛЪГОЛѢТНЫЙ *див.* **ДОЛГОЛѢТНИЙ**.

ДОЛЪГОТЕРПЕНÏЄ *с.* Тривалі муки, довге терпіння: Пáн'ство и сóнъ, долъготєрпéніє знамєнѹєтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 зв. ненум.).

ДОЛЪЖИНЯ *див.* **ДОЛЖИНА**.

ДОЛЪЖНЕЙШИЙ *прикм. в. ст.* Більше зобов'язаний, більше повинен: Если таку почтивость светскымъ невѣстамъ чинять, долъжнейши суть Матере Божия молити, и просити и блажити (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 75).

Пор. **ДОЛЖЕНЪ**.

ДОЛЪШЕ *див.* **ДОЛШЕЙ**.

ДОЛЫГАТИ *дієсл. недок. (обманювати до самого кінця)* добріхувати: Хто ся на початъку поткнетъ а съ перъшого разу не обачытъся (таковый) и до конъца шванъковати муситъ: сперъву лгати почалъ, и остатка долыгаетъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 819).

ДОЛѢ *присл. (унизу)* долі: Пєтръ воєвода... дали... єсми... сєлищє...//... под бѹковинѹ долѣ, гдє сѣ снимаєт хотар (Ясси, 1576 *МЭФ* I, 92-93); мáлощи, знагла, долѣ, горѣ (Львів, 1591 *Адел.* 155); Уста и(х) высокии слова розширають, А языки долѣ якъ змѣи ползаютъ (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 103); Прóло(г),... ѡ єпіскопѣ єрєтіцѣ, накѹпившє(м)са на цр҃квы хвы. и и дѹшѹ ємѹ си(х) ѹжє взáти, истєчє чрéво єгѡ, идє на прохо(д). и прєбы́вшѹ тáмо до двóю чáсѹ, внидóша прє(д)стоáщіи внѣ, и ѡбрѣтóша глáвѹ єгѡ, дóлѣ въ сóпли прохóднѣмъ, и нѡ́зѣ єгѡ гóрѣ тычáщи, и въздвиг-

шеи ѡбрѣтóша оуже оумрѣша вѣчною смрѣтїю (1627 *ЛБ* 119).

ДОЛѢГАНЄ *с. (стп.* doleganie*)* страждання, терпіння, мука: прє́з҄ четверодесатоднє́вный пóстъ, нѣáки(м) спóсобомъ, и мы распинáємса, оуморєвáны бывáючи ѡ(т) стрáстєй, и гóркости и прикрости долѣга(н)є и чѹт҄є мáємъ, нєвстрємєжлйвє живѹчи (Київ, 1627 *Тр.* 472).

Див. ще **ДОЛЕГЛИВОСТЬ, ДОЛЕГЛОСТЬ.**
Пор. **ДОЛЕГАТИ.**

ДОЛѢГАТИ *див.* **ДОЛЕГАТИ.**

ДОЛѢШНИЙ *прикм.* **1.** Долішній: В(о)ды, кот(о)ріи идутъ з долѣшнеи стр(а)ни к намъ, то въсх(о)датъ на выс(о)кіє мѣста и г(о)ры (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16).

2. Земний: дрѹгїи пѡлки пѡшлй; за Дшєю Хр(с)тóвою; в долѣшнюю стрáнѹ землѣ (Чернігів, 1646 *Пер.ло* 95 зв.).

ДОЛЯ *ж.* Частка: А на потомъ зъ обу сторонъ пришли на згоду, и мы промежи ими знашли — паномъ Ляховскимъ якъ бы третяя часть того лѣса, о который же они промежи себе споръ мели, а паномъ Радовицкимъ яко бы две доли (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* VI/1, 83).

ДОЛА *ж. (життєвий шлях)* доля: Што всє хочѹ мѣть по сынєхъ моихъ, абы на добромъ бачєню своємъ маючи,... ближнихъ своихъ, звлаща неимѹщихъ выживена своєго, любитєльми были и всю долю, а любовь свою въ томъ покладали (1577 *AS* VI, 81); Dolisz moia niesczasnaia, Czochom se ia doczekała... Na doł mene nesła woda, Teper mene żenet bida (1625 *П.про Кул.* 25); Слѹчай нѹж(д)ный: Зраджѣ(н)є Бжєє, ѡ(т) Ба обєцáнаа потрє́ба, дóла, якъ звѣздныи планє́ты нахилáютъ (1627 *ЛБ* 117).

ДОМА *присл. (у своєму житлі, господарстві)* вдома, дома: мар҄ѳа пакь коли оуслышала ижє іс идєть вышла против҄ нєго а марїа дома зостала (1556-1561 *ПЄ* 395 зв.); которы(и) будєть дома то(т) братью свою маєть ѡбослати абы... голо(в)щизны искали (1566 *ВЛС* 36 зв.); што ѹчили того днє,// маю(т) ѹ вєчє(р) дóма написа(ти), и до шкóлы принє(с)ти (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 4 зв.-5); Єстли ѡтєцъ тво(и) дома? (к. XVI ст. *Розм.* 10); Єднáко, тáкъ на войнє, я́ко и в҄ покою. Щодєннє, смєртє́лного ѡчєкивáй бóю. Нá кóждого чловѣка, и дóма чйгаєтъ, И на войнє бєз҄ брáкѹ знáгла поривáєтъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 16); Есче притомъ пробачаемъ: если то у другое почуемъ, — и дома седити не будешъ! (1649 *ШКН* 180);

(на батьківщині) вдома, дома: Лѣпєи здобыли са козакй дóма, нє́жє нá морє хóдачи, нє єдйнъ шлахти(ч) нє пришóлъ дóдомѹ (1509-1633 *Остр.л.* 130 зв.); а ту же у тебѣ дома, в державѣ короны Польской, не ленися и выспрашивай о святых оных (1608-1609 *Виш.Зач.* 218); наши руские философи,... скочать до латынских мнихов на оборону... и укоряти тым способом, яко латынские мниховѣ — дома, во отечествах с своими ся знаходят (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 244).

ДОМАВЛЯТИСЬ *див.* **ДОМОВЛЯТИСЯ.**

ДОМАВЛЯТИСЯ *див.* **ДОМОВЛЯТИСЯ.**

ДОМАВЯТИСЕ *див.* **ДОМОВЛЯТИСЯ.**

ДОМАВЯТИСЬ *див.* **ДОМОВЛЯТИСЯ.**

ДОМАВЯТИСЯ *див.* **ДОМОВЛЯТИСЯ.**

ДОМАГАТИСЯ, ДОМАГАТИСА, ДОМАГАТИСЕ, ДОМОГАТИСЕ *дієсл. недок.* (чого) Домагатися: єсли бы са кто чє(г) домага(л) до тоѣ ролѣ тє(н) ива(н) записує са грошє(м) свои(м) борони(ти) брата своє(г) федора (Одрехова, 1574 *ЦДІАЛ* 37, 1, 4); то чогó са зóсима домагáлъ, жáдны(м) прáвиломъ нє єсть роскáзано (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 138); ѡгоро(д) па(н) Ро(з)добє(ц)ки(и) на(м) заплати(л) и записали(с)мы по ѡно(мѹ) абы ...поко(и) мє(л) ѡ(т) дєтє(и) наши(х) кгды бы хотєли того сє домага(т) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 14 зв.); Ѡбѹйга стый пожйткѹ са домагáєтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 29 зв. ненум.); сыновє нєбощика федора тахырового... домагалися спа(д)кѹ по стрыкѹ свои(м) (Одрехова, 1625 *ЦДІАЛ* 37, 2, 38); она,... добръ се своихъ домогала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 333).

ДОМАКЪ *ч. (член родини)* родич: Здє́шнїй:... домовнйкъ, албо домовный,// влáсный, прирожє́ный, албо рóдичъ, домáкъ (1627 *ЛБ* 42-43).

ДОМАНТОВЕЦЪ, ДОМОНЪТОВЕЦЪ *ч. (мешканець с. Домантова)* домантовець. Вл.н.:

Иванъ Дома(н)товєцъ (1649 *РЗВ* 410); Яцъко Домонѣтовєцъ (Там же, 421).

ДОМАТУРЪ *ч.* (*стп.* domator, domatur) домосід, домонтар, *діал.* доматор: томоу нє дивуйса, ѩ́бо-вѣ(м) подви(г) и бо(р)ба є(ст) жизнь тѧ́а, которое ты нє знає(ш): бо єщє єси на во(и)ноу нє выбра(в)сѧ, є́щє єси доматоуръ (п. 1596 *Виш.Кн.* 249).

ДОМАШНИЙ, ДОМАШНЇЙ, ДОМАШНЫЙ, ДОМАШЪНИЙ *прикм.* **1.** *(який стосується дому, сім'ї)* домашній: Вождь, коли имѣет кто два сына или отрочища, и един, вожделѣнно расторг любвѣ домашнѣго пребывания узы, домѣстится на службу царскую..., не лучше ли радуешися и веселишися и утѣшаеши о оном (1615-1616 *Виш.Поз. мисл.* 243); Свóй влáстный, свóйскїй, блúзкїй, домáшны(и) домовы́й, свóй (1627 *ЛБ* 112); домáшнїѣ єгѡ прїáтєлєвє,... рóзнѡ розбѣглисѧ были (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 226); П.Алєксандє(р) Прокопови(ч) має(т)... таковыє схацки атє(н)товати и ѡбсылати... коллєгами своими, абы... бѹдовалася братиями завшє згода и мило(с)ть, для ро(з)можєня мєжи нами ря(с)ности посполитои и прыва(т)нои в чє(с)ть и славѹ... в справа(х) домашънихъ (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60);

(виготовлений удома, саморобний) домашній: побра(л)...// сорочокъ... дома(ш)нєє роботы... сорочок... шо(л)ковы(х)... дома(ш)ни(х) то(н)ки(х) дєсє(т) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 75-75 зв.).

2. *У знач. ім., перев. мн.* Домашні: єсли(ж) господа(рѧ) домового вєлъзаоулѡ(м) нарєкоша чи(м) пакь болъшє домашънїи єго (1556-1561 *ПЄ* 50 зв.); пришо(л) є(м)... ворогы оучинїти з (д)омашни(х) и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 99 зв.); Хс҃ нє слалъ оучєникѡ́въ до вѣрныхъ, алє до нєвѣрныхъ, котóрыхъ была потрéба... крєсти́ти. Нє тылко самы́хъ вєли́кихъ, áлє и зо всѣми домáшними ихъ, то єстъ зъ жонóю и зъ дѣтми (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 85); Нови(н) жѡ(д)ны(х) Бг҃у хвала нѣ маємо домашнии Ваши и нашѣ... здорови (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1).

ДОМАШОВЕЦЪ *ч.* *(мешканець Домашова)* домашовець: Домашовцы зъ Омеленцами слидъ увели у наше село (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 297).

ДОМЕКЪ *ч.* (*стп.* domek) будиночок, домик: Hoy, Kożaczeiku, panesz moy, Dalekże maiesz domek swoy? (1625 *П.про Кул.* 22); Dalekzeiscy domek twoy? (Там же, 24).

Див. ще **ДОМОКЪ.**

ДОМЕСТИТИ *див.* **ДОМѢСТИТИ.**

ДОМЕШЧАТИСА *дієсл. недок.* (*стп.* domieszczać) (кому, чого) обдаровувати, наділяти (кого чим): Рáдости сѧ вѣчнои всѣмъ домєшчá-ючи, Повтѡ́рє прúстѧ твóго очєкивáючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 83).

ДОМИНИКАНИНЪ, ДОМѢНѢКАНИНЪ *ч.* Домініканець: Также єст и ве Лвове у мниховъ доминикановъ склеп великїй книг наших словенских учительских (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); повторє далє(м) ѡ(т)цо(м) доминиканомъ за цє(г)лы тры тисѧчы fr. 27 и 3 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 13); па(н) гє(т)ма(н) кгды за Днѣпръ ма(л) ити тєды мниси домѣнѣкани мѣчъ посвящовали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170).

Див. ще **ДОМИНИКЪ.**

ДОМИНИКЪ *ч.* Домініканець. У складі вл. н.: Владиславъ Доминикъ, кнежа на Острогу и Жаславъю (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 421).

Див. ще **ДОМИНИКАНИНЪ.**

ДОМИСЛИТИСЯ *див.* **ДОМЫСЛИТИСА.**

ДОМИШЛАТИСА *див.* **ДОМЫШЛЯТИСЯ.**

ДОМИЩЕ *ч.* Домище: хлѣвина, домо(к) домищє (1596 *ЛЗ* 83).

ДОМНА *ж.* (*стп.* domna, *лат.* domna (domina), *рум.* doamna) пані, *діал.* дóмна: нє пишу(т)ся вони имєнє(м) мужовы(м) бє(р)навъская до(м)на ходило(м) до нє(и) и нє пущоно єдно прє(з) дво(р)ника (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2); ву(н) всє всѣмъ ряди(т) до того пиши(т) до до(м)ны старо(и) ма(т)ки го(с)подаря єго мо(с)ци на (и)мя сафта (Там же).

ДОМНЕМАНЫЙ *див.* **ДОМНИМАНЫЙ.**

ДОМНЕВАТИСЕ, ДОВНИМАТИСА, ДОВНИМАТИСЬ *дієсл. недок.* (*стп.* domniemawać się, domnimawać się) (о чім і без додатка) догадуватися, додумуватися, зміркувувати (про що і без додатка): пришє(д)ши та(м) оныи... възали по пѣнєзю и пришє(д)ши пръвыи довънимали(с) ижє бы болъшє

оузали (1556-1561 *ПЄ* 86 зв.); а они оузрѣли єго, а онь ходи(т) по мороу, дов'нималиса иже бы ш'то злоє было и крык'ноули бо єго были в'сѣ оузрѣли (Там же, 151); кгды се брат поводов теперешних молодший... пан Криштофъ Харлинский о смерти брата их... от людей обчих доведал, о причины смерти его таковое на он час зразу еще се не домневаючи, кгды до Любча прибежал, раны срокгие на брате забитымъ обачилъ, теды се зараз такъ о оныхъ ранах... наперед пытал (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 509).

ДОМНИМАНЄ, ДОМНИМАНІЄ, ДОМНИМАНЪЄ, ДОМНѢМАНЄ, ДОМНѢМАНЬЄ, ДОВНИМАНЄ, ДОВНѢМАНЄ, ДОВНѢМАННЄ *с.* (*стп.* domniemanie, domnimanie) **1.** Думка, гадка; припущення, домисел: Ино госпоже кнагинє, нєвѣстко нє рач Ваша Милость того по мнѣ довнимана быти, жєбы то мѣло з моимъ дозволєнємъ быти (Полонна, бл. 1520 *AS* III, 203); я дей кѹ ѡтказѹ жадномѹ нє приєхал, лєч был єсми того домнимана, жєбы тѹт... бискѹп... Вилєнский был и Єго Милости ѹдарити чолом єсми хотєл (Миляновичі, 1530 *AS* III, 368); всѣ... сѹды Б҃жїи вѣдати нє мо́жнаа єсть ре́чъ, и дла то́гѡ нале́житъ на́мъ нє бы́ти в' то́м' бадли́выми: єдна́къ чого домнѣма́н'ємъ дохо́димъ, повѣжмо (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 39); хочя бы трафилося и невинного, и тылко бы довнѣманиемъ доходили, мовячи албо довѣдуючися, чи не знаетъ онъ нашихъ штукъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 21); Оумышлаю, съсловла́ю: Рахѹю, ѹважаю, помѣтѹю, вмѣтѹю, встрѣлюю, домышлєва́юса, до́мыслъ, дохожѣ(н)є аба домнѣма́ньє чиню́ (1627 *ЛБ* 167).

2. Підозріння: мєли тоє домнима(н)є до мєнє вымоваючи м(є)нѣ и(ж) то ни ѡ(т) кого нє маємъ ѡ(ч) вл(д)ко є(д)но ѡ(т) тєбє а(ж) насъ бєзъ права клинє(ш) (Львів, 1552 *ЛСБ* 17); Мнѣніє: Мнѣма(н)є, подозрѣ(н)є, домнѣманьє (1627 *ЛБ* 65).

ДОМНИМАНЫЙ, ДОМНИМАННЫЙ, ДОМНЕМАНЫЙ, ДОМНѢМАНЫЙ *прикм.* (*стп.* domniemany, domnimany) **1.** Підозрілий, непевний: абых мѣли от единое святое католическое вѣри отступовати, а приступати до домниманных вѣръ, то ест ересей (Вільна, 1600 *Катех.* 68); Былъ у насъ тыми часы у Вильни домниманый и декградованый митрополитъ панъ Потѣй (1609 *АЗР* IV, 313).

2. Здогадний, уявний: Дроугоє пытаю ѡ ап(с)лѣхъ, чомоу до синодѹ своєго, чомоу до м҃лтвъ, чомѹ до наоучєньа людій и до иншихъ сватобливыхъ справъ мѣстъ собѣ з домнєманой якой свватости и пова(ж)ности нє оусмотровали и нє обирали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 84); Икѡна и ѡ́бразъ... рѹ́вный, подѡ́бный, албо домнѣма́ный (1627 *ЛБ* 47).

ДОМНИМАТИ, ДОМНѢМАТИ, ДОВНИМАТИ, ДОВНѢМАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* domniemać, domnimać) **1.** Думати, міркувати, здогадуватися, припускати: нє домнимайтє, бы(х) пришєль мирь дати на зємлю (1556-1561 *ПЄ* 51 зв.); дов'нѣмаю иже бы в'вєсь свѣ(т) нє могль в'мѣстити написан'ны(х) книгь (Там же, 442 зв.); вл҃дыка,... могъ... тыи ли(с)ты позаписывати по за(м)кохъ, такъ довнимає(м), с повѣсти(и) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 2, 30, 2 зв.); Довнимаетъ то Ѳилялетъ, яко у геретиковъ,... што день — то новина, што чоловекъ — то инъшая вера (Вільна, 1599 *Ант.* 699).

2. Підозрівати: Мню: Мнѣмаю, домнѣмаю, в подозрѣню ма́ю (1627 *ЛБ* 64).

ДОМНЫЙ[1] *прикм.* Те саме, що **домовый** у 1 знач.: пасеки домные и бартъные вшелякие повыдерали: меды побрали и фунъдитусъ внивечъ обернули (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 152).

ДОМНЫЙ[2] *прикм.* (*який стосується диму*) димний: Которая есть то тая, жь то оуступаеть чересъ поустыню, какъ бы столпъ домный зъ добровонныхъ рѣчей мирры а ливана а всякого порохоу мироположного апатекарева, зложеного зъ рознолистыхъ зелеи (поч. XVI ст. *Песн.п.* 52).

ДОМНѢМАНЄ *див.* **ДОМНИМАНЄ.**

ДОМНѢМАНЫЙ *див.* **ДОМНИМАНЫЙ.**

ДОМНѢМАНЬЄ *див.* **ДОМНИМАНЄ.**

ДОМНѢМАТИ *див.* **ДОМНИМАТИ.**

ДОМОВЕНЄ *с.* Вимога, домагання: Прото я, за домовє(н)ємъ умоцованого стороны поводовоє, ...на упа(д) в речи в зыску взда(т) допустилъ (1599 *ККПС* 121).

Див. ще **ДОМОВЕНЄСЕ.**

ДОМОВЕНЄСЕ, ДОМОВЕНЪЄСЕ, ДОМОВЯНЄСЯ *с.* Вимога, домагання: И такъ дале(и) за домовя(н)є(м)ся нши(м) ꙋрядовы(м) прерєчоны(и) па(н) рамо(лт)... на то(т) кгрунтъ са(м) выєхати и никого выслати и придати нє хотє(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, ІІ 4051, 111); Тогды су(д) нинє(ш)ны(и) кгро(д)ски(и)... тоє справы выслуха(в)шы... за домовєнє(м)сє и пра(в)ными поступками стороны поводовоє... за бє(з)пра(в)ны(и) грабєжь чєрезъ позваного поводови... дєланы(и)... ꙋмою всєю полъторы тисєчы(и) сорокъ золотыхъ и сє(м) золоты(х) по(л)ски(х) сторонє поводово(и) ...присꙋдилъ (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2); я, комо(р)никъ, за домовєнъємъ сє и пра(в)ными поступъками стороны поводовоє... присужаю и наказую, абы сторона позваная жа(д)ноє прєпєдицыи по(д) ча(с) ексъпєдиωванъя тоє справы при(н)цыпа(л)ноє... нє чинили по(д) винами (Горошки, 1643 *ДМВН* 234); Прето, суд нинешний земъский володимерский, за нестанемъ позваных, а за домовенемъсе и правными поступками стороны поводовое,... водлугъ позву, навязку албо такъсу за побите поводовъ... чотыриста золотых полских поводом на позваных, яко неоселых ...въсказуетъ и присужаетъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 466).

Див. ще **ДОМОВЕНЄ.**

ДОМОВИЙ *див.* **ДОМОВЫЙ.**

ДОМОВИТИ *дієсл. док.* (що) (*закінчити говорити*) доказати, договорити: єщє ωнь того нє домовиль оучинильсѧ ωболокь и затѣниль ихь (1556-1561 *ПЄ* 257).

Див. ще **ДОМОВАТИ.**

ДОМОВИТИСЯ, ДОМОВИТИСЕ, *дієсл. док.* **1.** (о що) Домовитися (про що): и такъ о скаране таковего здрайцы, ведле учинку его, яко тежъ и о тые речи, у мене и у слуги моего покраденые, домовятся, — зуполную моцъ его милости даю и тымъ сознаньемъ моимъ на вряде поручаю (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/I, 273).

2. (чого) Добитися, домогтися: домовилисе того, же прышли до ихъ милости тамъ въ господе пана воеводы... к тое избы где тое коло учинили обадва владыкове премыслъскии и лвовскии (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 195).

Див. ще **ДОМОВЛЯТИСЯ.**

ДОМОВИТЪ *прикм.* Домовитий, хазяйновитий: чл҃къ нѣкоторїй бы(л) баръзо до(мо)ви(т) або го(с)подаръный, которїй насади(л) виногра(д), и плотомь ωгороди(л) єго... и ω(т)да(л) єго дѣлатєлє(м) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 163 зв.).

ДОМОВІ *див.* **ДОМОВЫЙ.**

ДОМОВЛЯТИСЯ, ДОМОВЛЯТИСЕ, ДОМОВЛЯТИСЬ, ДОМОВЛАТИСЕ, ДОМОВЛАТИСА, ДОМОВЪЛЯТИСЯ, ДОМОВЯТИСЕ, ДОМОВЯТИСЬ, ДОМОВЯТИСЯ, ДОМОВАТИСА, ДОМАВЛЯТИСЬ, ДОМАВЛЯТИСЯ, ДОМАВЯТИСЯ, ДОМАВЯТИСЕ, ДОМАВЯТИСЬ *дієсл. недок.* (чого, за що і без додатка) Вимагати, домагатися: жидовє домовалиса и просили є(г) абы на то(м) жє квитє своє(м) и то каза(л) написа(ти) або ωсобливы(и) кви(т) сво(и) и(м) на то да(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 65); А по вычита(н)ю того выписа панове Трипо(л)скиє домо(в)лалисє, вины жєбы Бара(н) и(м) заплати(л) (Житомирщина, 1595 *ККПС* 66); чє(р)нъцы домо(в)лялися абы на(д) тыми ωтамана своєго поставили (Канів, 1595 *ЦДІА* 221, 1, 538, 1 зв.); И домовялася заразомъ Сачковая, абы Савка Марковичъ менилъ: што то у него за гость, отколы былъ и какъ его звано (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 271); просили о то с пилностью, домовлалиса того, старалиса о то послωвє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 212); И приєха(в)ши... до Пыкова... ꙋря(д)нику... п҃ну ма(р)тину рамо(л)ту... ωны(и)... дєкрє(т)... читали, домовяючися жєбы на добра(х)... п҃на крако(в)ского за тую таксу в нєдоси(т) ꙋчинє(н)ю на ча(с) тому дєкрєтови..., и тому за двою чоты(р)на(д)ца(т) гривє(н) грошє(и) по(л)ски(х)... ꙋчинити нє борони(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, ІІ 4051, 110 зв.); в да(л)шомъ постꙋпъкꙋ кгды того ча(с) и мє(ст)цє будє(т) потрєба ꙋкажє, хотя(т) продꙋкова(ти), и продꙋкуютъ лє(ч), тєпє(р)... позваныє домавляю(т)ся то(л)ко що за бли(з)ко(ст) (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, ІІІ 4053, 26 зв.); Гдє постанови(в)ши мєнє поводовє просили и домавя-

лися абы(м) я юри(с)дыцыю ѹрядѹ моего по(д)комо(р)ского фѹ(н)дова(л) ωнѹю публикова(т) наказа(л) (Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 101); А по вичита(н)ю того по(з)вѹ сторона поводовая просила и домовяла(с) абы сѹ(д) сторонє по(з)вано(и) на позовъ справовати(с) наказалъ (Кременець, 1636 *ЛНБ* 103, 18/I с, 1959, 128 зв.); Просячи и домавляючи(с), абы(м) на то(м) мє(ст)цу вє(д)лу(г)... трибуна(л)ски(х)[ъ] дєкрєтовъ юри(с)дицию фу(н)довалъ и ωную во(з)ному ωбъвола(т) росказалъ (Горошки, 1642 *ДМВН* 220); по прочитаню ты(х) вси(х) позвовъ... сторона поводовая, рєляциєю во(з)но(г)[о] правнє довє(д)ши, просила и домавляла(с), абы сторонє позвано(и) справоватисє наказано было (Київ, 1643 *ДМВН* 263); ѹмоцованы(и) стороны поводовоє на позъваныхъ яко нєсталы(х) и права по(с)политого нєпосълушъны(х) далъшого в то(и) справє поступъку правъно(г) просилъ и домовя(л)сє (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 121 зв.); поводовая сторона на них, яко несталых, права посполитого непослушних и неоселых, далъшого в той справе поступъку правного просила и домовляласе (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 466).

Див. ще **ДОМОВИТИСЯ.**

ДОМОВНИКЪ, ДОМОВЪНИКЪ *ч.* **1.** *(член родини або той, що постійно живе у чиїйсь родині)* домочадець; домашні: якъ сѧ має(т) мо(и) дѣдѹсь добрє сє мáєтъ з ласки божои и вси домовники ωно(г) (к. XVI ст. *Розм.* 16 зв.); Абóвѣмъ што єстъ пáнскоє, то нє єстъ тогó або óвого домовника, алє всѣ(х) спóлно (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 220); А єсли нéприѧтєлъ бѹдєтъ потѹж'ный котóрїй бы кролéвство єго мóгъ сплюндровáти, то южъ сáмъ з' домовникáми своими и зо всúмъ лю́домъ на войнѹ рѹшаєтсѧ, и би́твѹ зтачáєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 146); Здéшнїй: Тѹтошнїй, обéцны(и), облúчнїй, притóмны(и), домовы(и), домовнúкъ, áлбо домовный, // влáсный, прирожéный, áлбо рóдичъ, домáкъ (1627 *ЛБ* 42-43); принъцыпалове Бокгуцъкие малжонъкове, зъ домовъниками своими..., округъ объступили..., безъ вшелякого милосердья въпродъ самъ Янъ Бокгуцъкий тогожъ небожъчика Миколая Кренътовского... безъбронъного, въ кульшу правую ноги штыхомъ шаблею пхнулъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787); Домóвникъ. Domesticus. Familiaris. Vernacul(us) (1650 *ЛК* 444).

2. *(житель тої самої держави)* земляк: Але покой хотя подъ часъ и съ кривдою альбо зъ ущирбъкомъ маетности и не по воли другого бываетъ, предся лепшый естъ, а нижъ война крывавая, насправедлившая, а што еще болшого — внутрняя, межи домовниками, и въ единомъ панстве (1598-1599 *Відп.ПО* 1055).

3. Господар, хазяїн: Спытáймω(ж) юж' Домовникω(в) порѧ́дны(х) якъ ωны бѣлости добывáютъ в' хлѣбѣ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

Див. ще **ДОМОВНЫЙ, ДОМОВЫЙ.**

ДОМОВНЫЙ, ДОМУВНЫЙ *прикм.* **1.** Який має дім, майно: *Образно*: Тотъ чл҃вѣкъ домувный естъ Бг҃ъ, дѣля мл҃сти своеи великои зоветъ ся чл҃вѣкомъ (XVI ст. *НЄ* 127).

2. *У знач. ім.* Домочадець: Здéшнїй: Тѹтошнїй, обéцны(и), облúчнїй, притóмны(и), домовы(и), домовнúкъ, áлбо домовный (1627 *ЛБ* 42).

Див. ще **ДОМОВНИКЪ, ДОМОВЫЙ.**

ДОМОВСТВО, ДОМОВЪСТВО *с.* **1.** *(домашні, господарські речі)* рухоме майно: А для твердости сего моего листу вызнанъя и отправы отданя и внесеня в руки мои всихъ тыхъ речей... и всякого домовства, панъ отецъ мой... печатъ свою приложилъ (Здолбунів, 1551 *АрхЮЗР* 8/III, 26); Має(т)... па(н) Головє(н)ски(и) и дочка моя... и потомки ихъ по животє мои(м) всю має(т)ность мою... и вшєлакоє домо(в)ство... до рукъ своихъ взя(ти) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 152); тые всѣ // именъя зъ дворами... и зо вшелякимъ домовъствомъ, у мене,... владыка Луцкий... кгвалтомъ отнялъ (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 230-231); тыє то насланъцы... Подъ нєбы(т)но(ст) Самого на тотъ часъ протєстѹючого пєрвє(и) на Сєло и дворъ протєсътѹючого власны(и) шляхєцъки(и) въ сєлє бородя(н)цє бѹдѹчи(и) наєхавъши и ωны(и) домъ протєстѹючого зо въсѣмъ и вшєляки(м) домовъствомъ зъ бєромъ и ωхє(н)дожъствомъ шляхєцъкимъ ωсєгнѹвъши,... // протє(с)тѹючо(г) с тыхъ

добръ... вибили (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); протє(с)тансъ... зостави(в)ши ѡ(д)накъ урожоную панюю Катарыну Пнє(в)ского, ма(л)-жо(н)ку свою,... зо вси(м) ѡхє(н)достово(м) и домо(в)ство(м) свои(м) вывє(з)ти нє мо(г), уєха(в) (Житомир, 1650 *ДМВН* 198); Домо́вство. Res familiaris (1650 *ЛК* 444).

2. Дім, житло: Ѡби́тєлищєє, а: Мєшка(н)є, // до·ювство, жи́лищє, кꙋща (1627 *ЛБ* 147-148).

3. Домашнє господарство: дає єй г(с)дь бг҃ъ покꙋтꙋ, болѣзни и тѧ́жкоє рожє́ньє и кло́поты вєли́ки ѡколо дѣтокъ и домо́вства: и под'да́нство под' мо́цъ мꙋжєскꙋю кладє́тъ на ню (серед. XVII ст. *Хрон.* 9 зв.).

4. *(походження, послідовність поколінь одного предка)* рід: Розꙋмѣю єщє, жє нє то́лко длѧ врожє́нои свѡ́єи цно́ты особли́вꙋю ла́скꙋ и при́ѧзнь ю́жь мнѣ ѡсвѣдчє́нꙋю нє ѡ(т)мѣннє с' ко́ждым' ча́сомъ зна́ти бꙋдꙋ, а́лє поглѧда́ючи и на съплємє́нництво... з'... В҃ш Кн(ж) Мл(с)ти До́мом', до́мовства на́шєгѡ, дєржꙋ... до мл(с)ти (Київ, 1623 *МІКСВ* 77); Длѧ поро́жнєѣ сла́вы за́цныи домо́вства, мнѡ́гїи на́рѡдовє, и вєли́кїѣ мѣста оупа́докъ ѡ(т)нєсли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4); Та́ѧ тє́ды до пра́цы на́шєи Трызнѧнскои Лилїи, Старожи́тногѡ Клє́йно́тꙋ Прєза́цногѡ Домо́вства Прп(д)б: твоє́гѡ Ѡ(т)чє и Па́стырꙋ, была́ намъ потрє́ба, абы́смѡ єи при Кано́нахъ, и Ги́мнахъ Цр҃ко́вныхъ в'щєпи́ли (Київ, 1648 *МІКСВ* 351).

ДОМОВЫЙ, ДОМОВИЙ, ДОМОВІ *прикм.* **1.** *(який стосується дому як споруди, будівлі або призначений під будівництво дому)* домовий: Я ма(л)ко фєдорови(ч)... вы(з)наваю... и(ж) є(с)ми... прода(л)... коморꙋ свою вла(с)ную кра(м)ную... лєжачую мєжи комо(р) крамны(х) з одноє стороны на пляцꙋ ѡ(р)мє(н)скомъ а (з) дрꙋгоє стороны комора пн҃а миха(и)ла ма(р)тиновича лобача... а в тылу пля(ц) домовы(и) мє(с)ки(и)... прозываємы(и) мєлєшко(в)ски(и) (Київ, 1600 *ПИ* №28); angulus рог домові (I пол. XVII ст. *Сем.* 23).

2. *(який є власником дому, керує ним і т. ін.)* домовий: в мєстє г(с)дрє(и) домовыхъ є҃ коморъниковъ к҃,... ковалєвъ ѕ҃ сє(д)лѧри г҃ (1552 *ОВол.З.* 200 зв.); Єс'ли жє бы вѣдаль гос'подарь домовыи в' котороую с'тра(ж) з'лодѣи прїйдє. чюл' бы и нє даль бы по(д)копати дому своєго (1556-1561 *ПЄ* 104); с кождого домового господара, братьи и сꙋсєдовъ, ѡт головы по шєсти грошєй (Вільна, 1566 *AS* VII, 88); за которы(м) дє(и) розогна(н)ємъ єго людє(и) господыни домовая ми(с)ковая хо-лѧвиная на чотыри золоты(х) по(л)ски(х) собє шкодуєть (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 26); той ли(х) гдє свою волю во́змєтъ, пєрєбєга́єть напє-рє(д) колко домо(в) цѣлы(х), и єди́н бы налєпшого бꙋдова́нѧ, а хотѧ́бы и вєли́кого пн҃а одира́єтъ, рꙋба́єтъ, ло́митъ, и ро(з)мєтꙋ́єтъ, ма́ло сѧ в томъ кого ра́дитъ, на бꙋдова́ньє и кгосподара домового ничо́го сѧ нє обзира́ючи (Острог, 1587 *См.Кл.* 14); Прє́то жь єщє на двє́рєхъ, пристꙋ́пи́вшы до ша́фара домовогѡ рєкли (серед. XVII ст. *Хрон.* 70);

(який живе в одному домі) домашній: И сꙋди́сѧ при ко́мъ хо́чєшъ // поста́вити пра́вдꙋ, или при сло́вѣ(х) Григо́рїа, или при Хв҃ыхъ... Ижъ нєдбанїє и нєстара́нїєсѧ ѡ чє́лѧди домовой, лє́гкїй грѣхъ называ́є(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 132-133); пана Войтеха Крушижевского, Яремияна Снятыцкого и двох козачковъ при них домовых... с тым быдлом побрали (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616); єдє́н' з домовои бра́тии лє(д)вє єго позна́лъ (серед. XVII ст. *Кас.* 53); Ѡ чє́мъ кгды́сѧ Авраа́мъ довѣдалъ, на поратова́ньє ми́логѡ брата́нка своєгѡ собра́лъ домовы́и слꙋги мѣлъ ·т҃· и осмьнатцєть мꙋжє́й до бо́ю. и бѣжа(л) в пого́ню а́жь до до́на (серед. XVII ст. *Хрон.* 23).

3. *(який стосується дому як домашнього господарства, використовується в ньому)* домовий, домашній, господарський: пани... Настасѧ дала и записала ємꙋ вєно своє,... што ѡт мꙋжа своєго нєбожчика... мєла и въ томꙋ статки // домовыи и вси свои рꙋхомыи рєчи (Краків, 1538 *AS* IV, 113-114); мають ѡни... иншиє живности и домовыє рєчи доброволнє продавати (Вільна, 1546 *AS* IV, 457); а я самъ, жона, дети и потомки наши того ему забороняти не мают и статку домового, быдла и иншихъ рухомыхъ речей то все Кгабриялъ и жона его побрати мают (Коблин, 1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 79);

А што сѧ дотычєть бы(д)ла и и(н)ши(х) ста(т)ковъ домовы(х) то па(н) Фєдо(р) ѡсвє(т)чи(в)ши вижомь... тамь в цєлости в дому зоставилъ (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 8 зв.); гу(м)на и иныє ста(т)ки домовыє нєря(д)нє роспрошала // ...и ничого в до(м) дєтємъ нє прибавлѧла (1566 *ВЛС* 64-64 зв.); Каиновє... сыновє... вынашли кова(л)ство, слюса(р)ство,... и вси(х) рєчи(и) домовы(х) (1582 *Кр.Стр.* 18 зв.); домовых ночвий, ...вѣдеръ двѣ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); Мшє́лъ: ста́тки домовы́и (1627 *ЛБ* 67); замокъ ...згорє(л) гдє вси до(с)та(т)ки яко шаты Клє(и)ноты Срєбро Злото и инъшыє ѡхєнъдо(з)ства и(с)плєнъдициє домовыє апъпараты и ринъшъ-тунъки воєнъныє... ѡво зъгола всє А всє... погорєло (Київ, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 21); spartea, рѣшина, спра(т) домови(х) вєщє(и́) (1642 *ЛС* 376); ничого згола не заста(л) вє (д)ворє: ани быдє(л), ани збожъ, ани сврату домового (Житомир, 1650 *ДМВН* 197);

(*який стосується господарської діяльності*) господарський: а естли-же быхъ я або сын мой князь Яхим на оный вышей помененый рок, знайдуючи вымову якими-ж колвек причинами, службою господаръскою, або затрудненем якимже колвек домовым, хотели ся с того зрыват,... // тогды обовезуюсе... заруки на господаря короля ...петнадцат тисячей коп грошей литовскихъ... заплатити (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 8/III, 291-292); твоѧ м(л)... на право вы́тѧ(г)нȣ(л) в маєтностє(х) и(х) и въ ѡбходє(х) домовы(х) до шко(д) вєлики(х) привє(л) (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); Да(ш) ми зась діаволє оубогомȣ и нєсла́в'номȣ чл҃кȣ оутѣхȣ, и похо(т)... да сво(и) розȣ(м) в то(и) забавѣ фрасȣ(н)кȣ и старанѧ домово́го, зємлє(н)ного и жє(н)ско(го) погрє́бȣ (1599-1600 *Виш.Кн.* 211 зв.); сѣна стыртъ три, двѣ на потребу домовую, а третяя на предажу годна за копъ дванайцятъ литевскихъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 299); Хочеш ли тє припоманоу и домовы́є стара́ньѧ, ѡ жонѣ, ѡ дѣтє(х) // ѡ слȣга(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 110-111); Домострои́тєльство: Домȣсмотри́тєлство, ра́д' домовы(и) (1627 *ЛБ* 31).

4. (*саморобний*) домовий, домашній: Въ томъ же дворе, въ коморе,... коверцовъ домовое работы (!) великихъ три (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 54); побрати казалъ... ложниковъ домовое роботы шесть (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 98); марȣша сє(н)ковая... скаржилася на ѡлєкшую вдову... и(ж) дала... на запа(с)ку поло(т)на колѣ(н)ского и на два фартухы ѡколистыи. ѡ(д)дала(м) ю(и) поло(т)на своєи роботы домовои то(н)ко(г) полю(т)на (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.).

5. (*приручений, не дикий*) домашній, свійський: Цєна птахамъ домовымъ... жора(в) домовы(и) тры копы грошє(и), лєбє(д) домовы(и) три копы грошє(и) (1566 *ВЛС* 99 зв.); звѣрата за(с) домовы́и яко соу(т) псы, коты и конѣ, кото́рыи знаки мл(с)ти паноу(м) свои(м) пока́зȣю(т), кото́рыи якоую ко́лвєкъ нєбє(з)пєчно(ст) подыи́мȣю(т) жєбы ихъ ѡборони́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 226).

6. Свій, власний, особистий: алє ма́ю(т) сл҃нцє быстрѣи́шє бѣго(м), оувє(с) дн҃ь свѣтѧчи свою свѣщоу,... ма́ю(т) лу́нȣ свѣта́чоую нє поєз'джа́ю(т), и на колє́сница(х) зла́токова́н'ны(х), и нє но́са(т)сѧ на лє́ктица(х), алє ма́ю(т) но́ги домо́вую колє́сницȣ, нє ма́ю(т) бога(т)ства (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 223); И пото(м) почали папєжє(и)... на папєжство ставити, таки(м) способо(м), А(р)хидъяконъ и(х) нащȣпаєть ȣ папєжа рєликви домовыє рєкъши та(н)ныє ȣды (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 51 зв.).

7. (*який стосується всього суспільства*) громадянський: дрȣгаѧ братъя н҃ши кнѧжата... рыцє(р)ство ѡбыватєли воєво(д)ства волы(н)ского и брасла(в)ского за ѡ(т)єха(н)ємъ н҃шимъ на єлєкъцыю хотєчи нєбєзпєчъность домовȣю звлаща по(д) ты(м) часомъ зєстьѧ п҃на н҃шого ѡпатри(т) (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 50); єлорȣ(с) выгнаны(и) промышля(л) тєжъ ѡ собѣ, гдє бы ся мо(г) и са(м) здоровя(м) свои(м)... прє(д) ѡны(м) забȣрєны(м) криваво(и) домово(и) во(и)ны, выхро(м) бє(з)пєчнє захова(ти) (1582 *Кр.Стр.* 79 зв.); Того тєды сє(и)микȣ жє нє тая є(ст) матєрия и пропозиция якобы(с)мы намавля(ти) мѣли ѡ ȣспокоєню росты(р)ковъ домовы(х) ты(л)ко ѡ нєбє(з)пєчє(н)ствѣ коро(н)номъ (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349, 1); Длѧ ты́хъ тє́ды дво́хъ причи́нъ того мєча оужива́й, домовы́х'

звáдъ оутѣкáй привáтны(х) крѝвдъ занєдбавáй (Дермань, 1604 *Нал. На г. Остр.* тит. зв.); Дознáлисмы по смєрти єго дóст˒ ѡ(т)мѣни, вс̑ѣнъ домовы́хъ и тижь посторóнныхъ бє(з) мѣры (Київ, 1622 *Сак.В.* 45 зв.); Вънꙋ́трєнаꙗ привни́тїа: Домовы́и припáдки (1627 *ЛБ* 21); кгды протестансъ..., по наступеню страшъного запалу домовое войны, зъ Украины,... уходячи до войска коронъного, а потом зъехавшысе зъ... паны коммиссарами... на комьмиссию з ребелълизанътами запорозкими ...посланые были, и од нихъ... запудили на Вислу (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403).

8. *У знач. ім. у мн.* **домовыи (домовыє)** — (*всі, хто живе в одній сім'ї, разом з ким-небудь*) домашні: ѡ якъ щаслѝвыє тыє домóвыє, котóрыє в та(к) достатнє(м) жи́воу(т) мєшканю! (поч. XVII ст. *Проп.р.* 236); єго вси приѧ́тєли знáємыи и домовы́и ѡплáкиваю(т) (Вільна, 1627 *Дух.б.* 14); хвалили б҃га такъ домовыи, якѡ и вси которыи єгѡ знали (серед. XVII ст. *Хрон.* 389 зв.).

Див. ще **ДОМОВНИКЪ, ДОМОВНЫЙ.**

ДОМОВЯНЄСЯ *див.* **ДОМОВЕНЄСЕ.**

ДОМОВЯТИСЕ *див.* **ДОМОВЛЯТИСЯ.**

ДОМОВЯТИСЬ *див.* **ДОМОВЛЯТИСЯ.**

ДОМОВЯТИСЯ *див.* **ДОМОВЛЯТИСЯ.**

ДОМОВАТИ *дієсл. недок.* (чого) (*говорити що-небудь до кінця*) договорювати: коли єщє пéтрь ты(х) слóвь дóмóва(л). и тóг(д)ы кꙋ́рь зáпѣ(л) (к. XVI ст. *УЄ* №77, 26 зв.).

Див. ще **ДОМОВИТИ.**

ДОМОВАТИСА *див.* **ДОМОВЛЯТИСЯ.**

ДОМОГАТИ *дієсл. недок.* (від кого чого) Вимагати (від кого чого і що): панъ Семенъ Богуринъский... почалъ... якогось листу от дочки моее... домогати, чого дей никгды перед его милостю княземъ старостою и приятелы поменеными на постановленъю споминано не было (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 264).

ДОМОКЪ *ч.* Домик: дєсѧ(т)ничихъ домъковъ л҃ на долє по(д) замъкомъ (1552 *ОКЗ* 43 зв.); домокъ малый, то естъ светличка зъ сенми и коморка (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 204); допусти(ли) миряно(м) нѣки(м) до(м)ковъ стары(х) монасты(р)ски(х), в которы(х) за ровны(м) чиншє(м) жили,... поправляти (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); храмина, дóмъ домóкъ (1596 *ЛЗ* 83); да(ш) ми домо(к) и зємлицю, да(ш) ми смꙋто(к) и бѣдꙋ (1599-1600 *Виш.Кн.* 49); Пѧ́тымъ тéды ѡ(т) ц҃ркве кáмєнємъ, войны своéи домóкъ постановѝлъ (Київ, 1627 *Тр.* 555); Домóкъ. A(e)dicula. Dom[u]ncula (1650 *ЛК* 444).

Див. ще **ДОМЕКЪ.**

ДОМОЛѢЖЕНЬ *ч.* Ледар, нероба, лежебок: От здѣ зри, како укоряет домолѣжнев Златоусты (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 240); То видиш, ижь тая хула на отшедших во пустыню или в горы не Златоустого есть, истинного богословца, але бабяка и домолѣжня (Там же).

ДОМОЛѢЖНЫЙ *прикм.* Ледачий, лінивий: Присмотри жъ ся еще бабским басням, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домолѣжный баснословец (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 240); На тое вам коротко отповѣм, ...за единого, в горах и пещерах сѣдящего руского инока тысячю домолѣжных и в полатах упокоевающихся миролюбцев, мясоедов, роскошных мнихов латынских не промѣнил бым (Там же, 244).

ДОМОНЪТОВЕЦЪ *див.* **ДОМАНТОВЕЦЪ.**

ДОМОПРАВЛЕНЇЄ *с.* (*ведення домашнього господарства*) господарювання: Строéнїє: Раджѣ(н)є. Домоправлéнїє. Домостроéнїє, шáфарство, домовóє оуслꙋгова(н)є, дóмомъ ѡпѣка(н)єса, оурадъ господáрскїй (1627 *ЛБ* 122).

ДОМОРОСЛЫЙ *прикм.* (*вирощений удома, у своєму господарстві*) доморослий, домашній: в Мартина Палчика — свирѣпу вороную доморослую з возомъ, сермягу и шапку взяли (Луцьк, 1547 *АрхЮЗР* 1/VI, 48); У Ти(ш)ка Бабича: клячу половую доморо(с)лую (Житомир, 1650 *ДМВН* 205); У Лаврина Наумє(н)ка: коня сивого доморо(с)лого (Там же).

ДОМОСТРОЄНЇЄ *с.* (*цсл.* домостроєниє) домовпорядкування: Строéнїє: Раджѣ(н)є. Домоправлéнїє. Домостроéнїє, шáфарство, домовóє оуслꙋгова(н)є, дóмомъ ѡпѣка(н)єса (1627 *ЛБ* 122).

ДОМОЧАДЕЦЪ *ч.* Домочадець: чл҃вкъ... имѣлъ рабовъ домочадцовъ свои(х) (1489 *Чет.* 147); за што уставичне, Господу Богу и церкви светой служачи, за мене и всихъ домочадцовъ моихъ молитисе не устал и не устаетъ (Любче, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 519); Іс҃... є(ст) Сн҃ъ а нє домочáдецъ, Пáнъ а нє слȣ́га (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 125).

ДОМУВЛАДИКА *ч.* Господар, володар дому: а колї юж встанет домувл҃дка и затворит двєрі. почалі бы єстє на дворѣ стояти и колотати въ двєри. рєкоучі г҃і г҃и. ω(т)ворі и нам (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 80).

ДОМУВЪ *присл.* Додому, *діал.* домів: Чомъ она была у курварствѣ, якъ мовитъ май потумъ евангелистъ и пришла идъ колодязеви безъ сорома грубо и грѣшна, али ся обернула домувъ выдъ колодязя праведна и свята (XVI ст. *НЄ* 63).

ДОМУРОВАНЯ, ДОМУРОВАНЄ *с.* Домурування: Рєє(стр) конє(ч)но(г) дом(ȣ)ровáн(ѧ) цéрквє ȣспéнїа пр(с)ты(ѧ) б(д)ца въ рóкȣ 1627 зачáты(и) (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, тит.); а то(ж) то є(ст) конє(ч)ноє домȣрованя, (яко са(м) ȣдає(ш)) за твоимъ стараня(м) и працєю (Там же, 6).

ДОМУРОВАТИ *дієсл. док.* (що, чого) Домурувати (що): покорнє прошȣ милостиваѧ пани матȣхно, абы былъ тот шпитал домȣрован и ȣгȣндованъ (Рожана, 1571 *AS* VII, 398); гди(ж) є(ст) таковоє ми(с)цє что тоє потрєбȣє(т) дилѣ то(г) єго г(с)п(д)р(с)каа мл(с)ть прєклонитєсє рачи(л) аби тȣю ст҃ȣю црко(в) доко(н)чи(л) и домȣрова(л) накладо(м) и ко(ш)то(м) свои(м) (Сучавиця, 1598 *ЛСБ* 321, 1); месяца октебря 1 дня домуровали и остатней бани на рогу отъ урмянское церкви (поч. XVII ст. *КЛ* 83).

ДОМУСМОТРИТЕЛСТВО *с.* Управління домом: Домостройтєлство: Домȣсмотрйтєлство, рáд домовы(и) (1627 *ЛБ* 31).

ДОМЪ, ДОМЬ, ДУМЪ *ч.* **1.** *(споруда для житла, господарських і адміністративних потреб і т. ін.)* будинок, дім, будівля: И тежъ въ // тихъ привиліяхъ выписано, што имъ вольно дерево брати на будованіє домовъ (Краків, 1509 *АрхЮЗР* 5/I, 29-30); на вєлйкїи пóстъ снѣгъ вы́палъ та(к) вєлйкїи, жє ни(х)то нє мóгъ... з' домȣ вы́йти нє прокйдавши лопáтою (1509-1633 *Остр.л.* 130); домъ при зємъли // гнилы(и) (1552 *ОКан.З.* 18 зв.-19); Ѿтъ того домȣ мȣрованого засѧ горо(д)ни порѧ(д)комъ стоѧть (1552 *ОЛЗ* 162 зв.); а коли сталасѧ пово(д) и прибыла рѣка и ωпєр'ласѧ домови томоу и нє могла єго пороушити, прото ижє є(ст) ωснова(н) на камєни (1556-1561 *ПЄ* 238 зв.); коли бы(х)... с того дому... нє втє(к), пєвнє бы мя забили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 97); котóрїй на дахȣ нєхáй нє схóди(т) взѧ́ти што в домȣ єго (Вільна, 1596 *З.Каз.* 25 зв.); Съ тыхъ домовъ видели есмо за оказанъемъ думъ другий, на подрубе стоячи (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160); и убогыи и путныи увели у думъ свой (XVI ст. *НЄ* 35); на цо свою власну руку подпѣсую и пєчатю потвєрджамъ въ самомъ дому моємъ урядскым (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); Просити Єго К(р) М(л), Абы намъ во(л)ноє было купова(н)є домо(в), И крамо(в) Ѿ(т) ты(х), Кто бы намъ ко(л)вєкъ в рынку, И въ ȣлица(х) Продавати хотѣ(л) (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1); Врачéбница: Дóмъ гдѣ́ лѣчатъ, и ты́жъ апты́ка (1627 *ЛБ* 17); А домъ свóй бȣ́довáлъ тéжь (серед. XVII ст. *Хрон.* 297 зв.); Дóмъ. Domus. A(e)des. Lar (1650 *ЛК* 444); *Образно*: Дóмом' абóвѣмъ и покóємъ Дх҃а ст҃ого єстъ покóра, любóвь и крóтость (Вільна, 1627 *Дух.б.* 201); **домъ (думъ) братский, братский домъ** — *(будинок, у якому знаходилося майно братства, відбувалися зібрання членів братства)* братський дім: Вшєлякая справа бра(т)ская нє має(т) быти выношєна далє(и) ω(т) порога домȣ бра(т)ского (Львів, 1586 *ЛСБ* 68); за дєрєво що на дȣ(м) бра(т)ски(и) да(л) ямъ золоты(х) л҃ и гроши(и) пя(т)дєсятъ (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 7); И нє хотѣ(л) ся на(д) бра(т)ствомъ змиловати // но... каза(л) мя слуга(м) свои(м) з бра(т)ско(г) дому вывє(д)ши до сєбє привести, и поставити в господȣ прє(д) лицє(м) свои(м) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 1136, 35, 1-1 зв.); **домъ гостинный, гостинный домъ** — **а)** дім для приїжджих: Гостйнница: Домъ гостйнны(и) (1627 *ЛБ* 28); **б)** *(дім, де радо приймають гостей)* гостинний дім: г'дє єсть домь гостин'ный и гдє пасхоу съ

оучєникы моими ясти боудоу а ѡнь вамь оукажєть грънıцоу вєлїкоу оусланоу (1556-1561 *ПЄ* 185); За́чимъ цє́рковъ Бжаѧ и грѣшныхъ, и мытарєвъ прїимꙋєтъ... ѡбвѧза́вши раны, припрова́дилъ до гости́нного домꙋ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 643); **домъ друкарский** — друкарня: Єщє жє и домы цє(р)ко(в)ныє... и дрꙋка(р)скиє и шко(л)ныє мꙋрꙋю(т) (1592 *ЛСБ* 218); **домъ купецькый** — крамниця: а тым которыи голоубы продавали рєкль възъмѣтє тоє ѡ(т)толє а нє дѣлайтє домоу моєго ѡ(т)ца домомь коупєцькы(м) (1556-1561 *ПЄ* 347 зв.); **домъ нечистый** — дім розпусти: Мо́глєсь ты(ж) то слыха́ти а́льбо и вида́ти в до́мѣ(х) нєчи́стыхъ, ижъ зъ шпє(т)ными и нєвъстыдли́выми нєвѣстами, като́вє, оурва(н)ци, и кото́рыє зъ звѣрми бо́рю(т)сѧ, залє(д)во ѡбцова́ти позволѧю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 59); **домъ радецкий** — *(будинок, в якому містилося міське самоврядування)* ратуша: Воини пакь оувєли єго внοутрь двора которыи называєтъсѧ прєторь [дом радєцкий, або ратоушь] (1556-1561 *ПЄ* 192 зв.); **домъ судовый** — приміщення для суду: пила(т)... въшоль ѡпѧ(т) въ прєторь [до дому соудового] (1556-1561 *ПЄ* 430); Прєто́ръ: Ра́тꙋшъ, до́мъ сꙋдовы́й, сꙋди́лищє (1627 *ЛБ* 96); **домъ шинковный** — шинок, корчма: Наумъ Климовичъ а Жда(н) Ивановичъ пришє(д)ши до дом(у) ши(н)ковного, гдє мє(д) ши(н)ковано, тамъ жє, дє(и)... Сха(р)ю Кгєршоновича бєзъви(н)нє... ѡкрутнє збили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 130); **домъ школный** — школа: ѡ(т) домꙋ шко(л)ного на ратꙋшъ дали(с)мо на гаидꙋки злоты(и) ·а҃· (Львів, 1612 *ЛСБ* 1044, 2); **піанственный домъ** — те саме, що **домъ шинковный**: Повєлѣває(м) всякомꙋ ста́нꙋ Людє(м) хр(с)тїа(н)ски(м), Схо́дячися до сщ҃єника или в бра(т)ствѣ почитаитє Ст҃ыа кніги..., или сошє(д)шєся любо́вїю нє въ піа(н)ствє(н)ный дѡ(м) до кото́рого брата нє въ піа(н)ство, но въ сла́вꙋ бж҃їю поющє в ср(д)цє(х) ва(ших) гв҃и (Львів, 1609 *ЛСБ* 423); **шпиталский домъ** — шпиталь: Въ Володимєри... причинити длѧ дъѧкона домокъ въ ѡднꙋжъ стєнꙋ и подъ ѡдинъ съ тымъ // шпиталскимъ домомъ побой, избꙋ на полтрєтя... сажнѧ (1577 *AS* VI 77-78).

2. *(приміщення, в якому живуть люди, житло)* дім: Далєй выписано в томжє привилю... што дал Єго Милость кнѧзю Сємєнꙋ Юрєвичꙋ дом жидовский в мѣстє Лꙋцком... и к томꙋ придал ємꙋ фолварок (Краків, 1507 *AS* III, 40); зраило аврамови(ч) ...з слуга(ми) своими... чинѧчи сухва(л)ству своєму досы(т) з а(р)кабузо(в) з луко(в) на влицы пєрє(д) домо(м) мои(м) стрєлѧ(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 76); Коли (кто) хочеть хыжу розбити, извяжутъ (перше) дужѣйшого и тогды думъ его извою(ю)тъ (XVI ст. *НЄ* 74); Способъ контрактꙋ наймованя домꙋ (к. XVI ст. *Розм.* 68 зв.); до избы вє(р)хнєи поповъско(г) домꙋ за рєтязє и за коло(д)ку золоты(и) а҃ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 4 зв.); Късторы(х) вмл(с) позыває(т) ѡ то ижь рокꙋ тєпєрє(ш)нєго... вмл(с) самъ ѡсобою своєю з слꙋгами своими приєхавшы в домъ мєшканя єго до сєла мыкꙋли(н)... має(т)но(ст) єго в домꙋ мєшканя єго моцю Кгва(л)томъ, побрали и пограбили (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.); Жи́лищє: Мєшка́ньє, до́мъ (1627 *ЛБ* 37); habitaculum, жилищє, домъ (1642 *ЛС* 213); **домъ вольный** — житло, звільнене від сплати податків: А къ томꙋ маєть во(и)тъ ꙋ мєстє домъ вольны(и) (1552 *ОВол.З.* 199 зв.); **наємъный домъ** — житло, яке здавалося в оренду: Жидовъ... два(д)ца(т) и два... живꙋть в наємъныхъ домєхъ мєстъскихъ (1552 *ОВол.З.* 200); а тыхъ што в наємъныхъ домєхъ шинковали ӥ҃ (1552 *ОЛЗ* 179).

3. *(приміщення, люди, що в ньому живуть, та їх господарство)* дім: дали и потвръдили єсми и(м) ꙋ нашєй зємли ꙋ молдавской и(х) правꙋю ѡтнинꙋ сєла... ꙋзли миклаꙋша(н) и за прꙋто(м)... гдє бы(л) до(м) ѡана маржанꙋла... тоє въсє... дає(м) и(м) ѡ(т) на(с)... и дѣтє(м) и(х) (Хуші, 1507 *ЦДІАЛ* 131, 1, 282); кажъды(и) с нихъ даєть на го(д) з домꙋ по г҃ гроши (1552 *ОВін.З.* 132); то все отъ мала и до велика з дому моего, съ коморъ и з скринь моихъ побралъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126); А ѡчыстившы и ѡсвободи(в)ши ѡпѧть зновꙋ до рꙋкъ моцы... ѡ(т)цꙋ... подать маємо... по(д) тыми(ж) зарꙋками... на до(м)... листы старыє кꙋпчыє дворовыє (Київ,

1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1 зв.); онъ... росказа́лъ ша́фарови до́мѹ своєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 69).

4. (*мешканці дому*) родина, сім'я, домашні: Нашла есми,... держала есми его анижъ его пущоу, алижъ его въведу до дому матере моея (поч. XVI ст. *Песн.п.* 51); А пото(м) сєнюта повєди(л) по чому єсть бли(з)ки(и) имє(н)ю тому а кровны(и) дому того (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 4 зв.); Ино я, хотечи... зъ его милостю паномъ Олехномъ кревное звязанье и з домом его милости вечистую приязнь,... приехалемъ... до Красного зъ... приятелми моими (Шумбар, 1552 *АрхЮЗР* 8/III, 28); в҃ который жє до(м) коли войдєтє напєрвѣй мов҃тє мирь томоу *домови* (1556-1561 *ПЄ* 261); тоє всє право моє, та(к) прирожєноє, яко и на листє(х) мнє и домови моєму... налєжачоє, [на] пана... писара зємского... вєчными часы вливаю (Житомир, 1584 *АЖМУ* 139); алє та(м) на коно(н)чи домами живу(т) и пожи(т)ко(в) уживаю(т) (Канів, 1595 *ЦДІАК* 221, 1, 538, 1 зв.); Жона твоя, яко лоза плудная у дому твоемъ, а дѣти твои, якъ цвѣтовыи руски около стола твоего (XVI ст. *НЄ* 223); А понєва́жъ всѣмъ до́момъ, то́ єстъ // з҃ всєю чє́лѧ(д)кою, и з҃ дѣт҃ми за нимъ шли; всѣм҃ тєжъ до́момъ и добродѣйствъ єгѡ зажили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 429-430); рє́клъ Іѹда ѳама́рѣ нєвѣстцє своє́й: бѹди вдово́ю в домѹ оц҃а твоєгѡ, а́жь ѹзростє Сило́мъ сы́нъ мо́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 62 зв.); Нинѣ бл҃гословєніє... домови вашему прєпославшы мл(с)ти и любви... врѹчає(м) (Ірклiїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

5. (*ряд поколінь, що походять від одного предка*) рід: а к томѹ бачачи на Єго Милости знамєнитый, а высокий дом кнѧжацкий, даєм и дарѹєм и дозволѧєм... кнѧзю... Ѡстрозскомѹ воском чєрлєным всѧкии листы свои пєчатовати (Вільна, 1522 *AS* III, 235); кгдыж в доброй памєти єстъ зацность старожитных домов и народов Вашєй Милости и вси крвавого потѹ заслѹги, в том нє потрєба вонтпит, иж сє и брата наши нє сквапѧт на ѹчтивоє и славноє Вашєй Милости торгати (Варшава, 1568 *AS* VII, 306); Литва по(с)политє за пога(н)ства имєна княжа(т) свои(х) мѣла и шляхє(т)ски(х) домо(в) (1582 *Кр.Стр.* 57 зв.); Не емъ я пусланъ, лише ико уцямъ погыблымъ дому Израилевого (XVI ст. *НЄ* 183); Ты́м҃ сѧ зда́вна, ѡстрѡ́з҃ских҃ до(м) хва́лит҃ мо́цно стої́тъ, и́н҃шій сѧ кто ва́литъ (Дермань, 1605 *Нал. На г.Остр.* 6); То(т) Клє́йнотъ нєвысло́вный да(н) є(ст) за Ге́рбъ домѹ Плєтєнє́цки(х) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); Цны́й Жєлибо́рскихъ до́мє; бо ко́сы схилióнє, Бы́стро на ка́ркъ Варва́рскій: но́сишъ наѡстро́нє (Львів, 1642 *Бут.* 2); И на увесь его дом Неха(й) буде(т) Про(к)лятство Анаѳема (Синечола, 1648 *ЗНТШ* XIX, Misc. 8); И ста́ласѧ тє́ды дрѹга́ѧ война мєжи до́момъ саѹловымъ, а мєжи до́момъ давы́довымъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 245); И понєжє добрѣ ѡ дому нашє(м) жєлиборски(х) шля(х)ти по(л)скои... проповѣдаєшъ... любовно (Ірклiїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

6. Храм, церква, монастир: а в Черкасехъ селище мое Бузуково и з землями, и сеножатми,... и с ыншими доходы, што к тому прислухало, на Пречистой домъ (Овруч, 1509 *ЧИОНЛ* VIII-3, 7); г(с)ди бл(с)ви и ѡсвти любѧщи(х) блг҃олѣпиє домѹ твоє(г) и мѣсто всєлєния славы твоєя (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); написана бы(ст) сїа книга... в домоу прч(с)тыа бц҃а єжє є(ст) лавра прп(д)бны(х) и бг҃оносны(х) ѡц҃ь наши(х) (Київ, 1554 *ПИ* №1); Ащє ли свѧщє́нникъ начнє́тъ дѡ́мъ свої́ дєржа́ти в҃ нєбрєжє́нїи бєзъчи́нно... в҃ таково́го бєзъчи́нника ма́ємъ Црѣковъ ѡ(т)нѧ́ти (Львів, 1614 *Вил. соб.* 14); Хра́мъ: До́мъ (1627 *ЛБ* 144); aedes, хра(м), до(м), ст҃илищє (1642 *ЛС* 72); Спра́вилъ тє́жь в҃ домѹ ст҃ѧ ст҃ыхъ два хєрѹвими робо́тою шница́рскою и окри́лъ и́хъ злотомъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 294); **домъ божий** — церква: тотъ листъ архимандричій для вырозумѣнья ку вашей милости... яко кгубернатору и обранцы того дому Божого, посылаемо (Київ, 1575 *АСД* IV, 15); цєрковъ, зобра(н)є до́мъ бо́жий (1596 *ЛЗ* 87); кгвалты еси починил и так еси церковъ и домъ Божий... окривавилес (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 316); дякѹємъ жє ваша Мл҃стъ стараня таковоє мѹрованя дому божєго чинити рачитє (Устя, 1608 *ЛСБ* 443); Идѣте жъ преч ѡ(т) домѹ Бж҃ого ст҃го (I пол. XVII ст. *Рез.* 176); **домъ вѣры** — те саме, що **домъ**

божий: тамъ же заразъ и то выражаетъ, же не муры, не стѣны палацовъ, любъ костеловъ, але кождого чловѣка, во Христа вѣрити хотящого и домъ вѣры на немъ закладати прагнучого (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 361); **домъ духовный** — те саме, що **домъ божий**: а з ни(м) сѧ згожа́ючи пе́тръ стыи тогͦ жъ ка́менемъ вы́бранымъ, на кото́ро(м) бꙋдоуе́тсѧ до́мъ дх҃о́вныи. а до того нача́льнико(м) на(д) па́стырѧми зоветъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 93 зв.); **домъ костелный** — костьол: По(д)ле тое вежи домъ косте(л)ны(и) мꙋрованы(и) (1552 *ОЛЗ* 161 зв.); **домъ молитвеный, домъ молитвы** — храм, церква: сами таковую безъбожность чынечы, и другихъ спокойныхъ и невинъныхъ простачъковъ бунтовали,... до церъкве ходити боронили, домъ... (молитвеный) вертепомъ разбойническимъ называли (Вільна, 1599 *Ант.* 930); рекль имь писано е(ст) до(м) мои до(м) млтвы боуде възъвань а вы сте оучинили его пещероу разъ҆бойнико(м) (1556-1561 *ПЄ* 90); **домъ церковный** — церква, храм: Ска́рбецъ ты(ж) цр҃квны(и) шпита́ль и домы цр҃квные бра(т)ство то(л)ко са́мы а не кто ины(и) завѣдовати и справова́ти маю(т) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144).

7. *(пристанище праведників після смерті)* царство небесне: Та́же и Лѡ́тъ в҆ Содо́мѣ аг҃глы Бж҃їѧ в҆ домъ прїе́мшїи, Зѣло весела́сѧ и(х) ра(ди) ѡ(т) па́гꙋбы изба́вле(н) бы́вшїи (Львів, 1591 *Просф.* 69); И дре́внїѣ ѡ(т)ци не могꙋчи ла́тво ѡповѣда́ти сꙋдбы Бж҃їѣ, стоѧли якѡбы пре(д) две́рми Небе́сного до́мꙋ с҆ кото́рого ѡчекива́ли Га҃ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); Аммони́тъ и молви́тъ ани по деся́томъ поколѣнью не во́йдꙋ(т) до до́мꙋ г(с)днегѡ навѣки (серед. XVII ст. *Хрон.* 157); **домъ вѣчный** — небесне царство: я повѣдаю вамь чинѣте собѣ приятелѣ з҆ богатьства [з мамоны] несправедьливого коли зьоубожаете абы прїали вась до домо(в) вѣч҆ныхь (1556-1561 *ПЄ* 292); **пекелный домъ** — пекло: Где Мꙋзы на цита́рахъ, стрꙋны напина́ютъ, Землѣ, Нба҃, и свѣта поча́токъ спѣва́ютъ, Вода ѡгонь, повѣтре; ѡ(т)ко(л) ви́хры, гро́мы, Слн҃це, Мѣсѧць, и где сꙋ́ть пеке́лныи до́мы (Київ, 1632 *Єв.* 303).

8. Батьківщина, рідний край: якь же и тои чл҃кь которыи же то далеко ѡ(т)ишоль ѡпоустивши домь свои (1556-1561 *ПЄ* 182 зв.); Котрый дѡмъ Їильскїй оупа́длый поднесе́тъ И ѡвцоу́ згиноу́лꙋю на собѣ принесе́тъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 76); **домъ отчизный** — батьківщина: И жидове повѣдили перед Нами, то дей есть домъ Нашъ отчизный (Берестя, 1507 *РЕА* I, 71); **отчизны домъ** — батьківщина: Па́не и доброде́ю, чи́мъ бымъ из҆ пови́нности мое́и якѡ Дх҃о́вный, и... якѡ Покре́вный ва́шꙋ Кн(ж) Мл(с)ть мѣлъ привита́ти, Го́стѧ з҆ чꙋжи́х҆ зе́мль до Ѿ(т)чи́зны До́мꙋ и Па́нства свое́го щасли́ве прибы́лого (Київ, 1632 *МІКСВ* 268).

9. Навколишній світ: Прозрѣнъ бо есть до́мъ се́и ѡ(т) ба҃ в нача́лѣ (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); все створе́ное в҆ домꙋ своем҆ въ ми́рѣ се(м); вѣди́мое: и невѣди́мое; то естъ пѧ́ть чꙋвствъ сътвори́въ Бг҃ъ в҆ тѣлѣ на́шемъ (Чернігів, 1646 *Пер.ю* 3); **домами седѣти, сидѣти домомъ** *див.* **СИДѢТИ.**

ДОМЫСЛИТИСѦ, ДОМИСЛИТИСЯ *дієсл. док.* (чого, чому, о чім і без додатка) Додуматися, домислитися (до чого): не могоу(т) бо домыслитисѧ што бы за не(г) дати годно (1489 *Чет.* 318 зв.); и в҆въше(д)ши тамь не нашли телесе га҃ іс҃а и не могли сѧ томоу домыслити (1556-1561 *ПЄ* 330); А если лю́дъ гроу́бый неоучо́ный, моглї сѧ того домы́слити, дале́ко слꙋшнѣи на(м) то чини́ти при́стои(т), кото́рыесмо пи́смꙋ пра́въ бо(з)скихъ свѣдоми (Острог, 1607 *Лѣк.* 71); а сты҃и лю́де не могли изьмы́слити не тлько змы́слити але ни домысли́тисѧ не могли ѡ ди́вноu мо́ци бж(с)ва его (поч. XVII ст. *Проп.* 13); вша(к)же яко па(н) побожный домислится чого потреба и(з) щодробливости своее охотне ꙋказати... для оздобы домꙋ Божого (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 510); Подо́бнѡ не ко́ждый домысли́тсѧ ла́тво, што хлѣбови з҆ Лилїи за ѡздо́ба, то една́къ всѣ вѣдаемѡ, же з҆ тро́хъ вла́ностей Лилїи хлѣбъ теле́сный, бере́тъ свою́ похва́лꙋ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

ДОМЫСЛЪ *ч.* Домисел, здогад: Выдаетъ еще и то, ижъ ко нынѣшнимъ трагедіамъ естъ формованый и ясный домыслъ, ижъ теперъ новоутвореный естъ [листъ] о подписъ тростиною и о печать оловяную — таковымъ творцемъ барзо лацно (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1125); Смыслъ: смышле́нїе,

рострóпность, дóмыслъ: помышлéньє рóзѹмѹ, приложѣньє до якѡи рéчи, поймовáньє, чого ѹмысломъ (1627 *ЛБ* 118); Книги штó бы значили, лáтвый дóмыслъ: жє сѹдіа нє кни́жный и нє оучóный, влáсный Осéлъ Коронова́ный (Львів, 1646 *Ном.* 6).

Див. ще **ДОМЫШЛЕНЄСА, ДОМЫШЛЕНЬЄ.**

ДОМЫШЛЕВАТИСА, ДОМЫШЛАВАТИСА *дієсл. недок.* Домислюватися, додумуватися, здогадуватися: домышлава́ємоса... жє имъ я́ко з нєвѣдомости, грѣ(х) єстъ то(т) прощéный, нє бє(з) пожи́ткѹ бовѣ(м) пáна збави́тєлєва до ѡ(т)ца за ни(х) прóзба была (поч. XVII ст. *Проп.р.* 105); Оумышлаю, съсловлáю: Рахѹю, ѹважáю, помѣтѹю, в'мѣтѹю, в'стрѣлюю, домышлєвáюса, дóмыслъ, дохожѣ(н)є або домнѣмáньє чиню (1627 *ЛБ* 167); Ѡ(т)тѹль слѹшнє нѣкотóрыє з' оучи́телей домышлавáютса, жє Бгъ всємогѹчі́й дла тогѡ з' спáчого Адáма бóкѹ добы́вши рєбра, сотвори́лъ помóщницѹ ѡ́номѹ, в' натѹрѣ подóбнѹю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 919).

Див. ще **ДОМЫШЛЯТИСЯ.**

ДОМЫШЛЕНЄСА *с.* (*стп.* domyślenie się) те саме, що **домыслъ**: Разсмотрéніє: Розмышлє(н)є, домышлє(н)єса, розбачáнє (1627 *ЛБ* 106).

Див. ще **ДОМЫШЛЕНЬЄ.**

ДОМЫШЛЕНЬЄ *с.* (*стп.* domyślenie) Те саме, що **домыслъ**: Нєдоѹмѣвáніє: Нєдоѹмѣньє, вонтпли́вость, нєдомышлє(н)є, нєѹдóбство, трѹдно(ст) кѹ домышлéнью, нєлáцность (1627 *ЛБ* 73).

Див. ще **ДОМЫШЛЕНЄСА.**

ДОМЫШЛЯТИСЯ, ДОМЫШЛАТИСА, ДОМИШЛАТИСА, ДОМЫШЛЯТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** (о чім і без додатка) Міркувати (про що), припускати (що): на томъ сеноде подлѣгать не хочемо, домышляючисе, же снать, подъ ее претекстомъ, зразу явное спротивенъство покриваючи..., а такъ насъ до тоенжъ матни... супътелне вправити помышливаетъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 523); А нє тóл'ко ѡ вѣрѣ ро(з)слáблє(н)ногѡ // домышлáтиса мóжємѡ, áлє и з' самы́х' слѡвъ Хвых' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 404).

2. (чого) Додумуватися, домислюватися (до чого, про що): такъ тєжъ жоны законъныє, ѡ(т) самого ба прозърєныє, и поданыє...// ...дховнымъ своимъ... мовили, да на ихъ мєстъца блоудницы поподъставлали, а хота нє подъставлали, ино на дѹрноє и сами са домышлаютъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 19 зв.-20); є(д)на(к) жє... догажаючи и часови та(к)жє и скри(н)цє (т)рєба аби сє та(к) мѹровало яко сє почало нє домишлаючиса ничє(г) и(н)шє(г) яко би за ти(м) и ла(т)вии и скорѣйшєє сє то змѹровало (Сучава, 1598 *ЛСБ* 322, 1); в коротком часѣ прійдет до великого замешання, а бодай не домышлятся чого иншого (Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); нѣ машъ нѣчóго зацнѣйшого на(д) дшоу, чогóса и нáиглѹпшіє люди домышлáли и вѣдали (Острог, 1607 *Лѣк.* 107); А ты́мъ самы́мъ штóсь скры́того в' ни́хъ ка(ж)ды(и) домышлатиса мóжєть, што єсли бы сє ѡбъяви́тъ мéло, наѹка нáша нєдостатóчною бы сє ѡказáть мѹсєла (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 5); Зри: Ви́ждъ, смотри, позирáй, диви́са, домышлáйса, догáдѹйса, глади, познавáй (1627 *ЛБ* 44).

Див. ще **ДОМЫШЛЕВАТИСА.**

ДОМЫШЛАВАТИСА *див.* **ДОМЫШЛЕВАТИСА.**

ДОМЫШЛАТИСА *див.* **ДОМЫШЛЯТИСЯ.**

ДОМЬ *див.* **ДОМЪ.**

ДОМѢНѢКАНИНЪ *див.* **ДОМИНИКАНИНЪ.**

ДОМѢРАТИСА *дієсл. док.* (що) (*розпізнати за певними ознаками*) визначити, встановити: боу́дѹ тоу(т) астролóгомъ и щаста того ѡтрочáти азáли са домѣраю, ґды тéды вижѹ ижъ са ѡ(н) рóди(т) по(д) бáрзо лáгодною плáнєтою, практикѹю и прє(д)розѹмѣю жє тóй боу́дє(т) вєли́къ зѣло и блжéнъ межи лю(д)ми (поч. XVII ст. *Проп.р.* 253 зв.).

ДОМѢСТИТИ, ДОМЕСТИТИ *дієсл. док.* (кого до чого, к чому, чого) Допровадити; долучити; обдарувати (чим): Нє дѹфа(и) оу своє(м) бога(т)ствѣ, ани в мѹ(д)рости тог(д)ы гъ бъ ѡбачи(в)ши твою покóрѹ, и да(ст) ти блъшє рѣчі́й доча(с)ны(х), и домѣсти(т) до хвáлы своєи (XVI ст. *УЄ* №29519, 50); насыти(т) на(с) мл(с)тю и ла(с)кою своєю стою, яко насыти(л) ѡ(н) наро(д) жє и домѣсти(т)

на(с) до ωнои ро(с)коши нб(с)нои то є(ст) цр(с)тва нб(с)ного (к. XVI ст. *УЄ* №31, 144); позна́вши тєбѣ єдино́моу слоужи́ли и до са́жовки... ква́пилиса, ...гдѣ ωчисти́вши грѣхы на́шѣ прє(з) покаанїє нб(с)ного щаста ра(ч) на(с) домѣсти́ти, гдѣ ты съ агглы вѣчнє триоу(м)фѹєшъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 195); а мы, глупая Русь,... дедичество вѣчное, от Христа избавителя нашего... зготованое в царствѣ небесном, наслѣдим и получим, которого да нас доместит Христос,... пришедый в мир грѣшных спасти (1608-1609 *Виш.Зач.* 230); оустави́чнє са мо́литє, абы на́съ ω(т)... нєбє(з)пєчєнствъ... вы́бави(л), и тои(ж) щасли́вости... домѣсти́лъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 98); Якъ єщє мє́ртвый ω(т) кроле́вства, и я́къ зра́нєный, За́вшє кричи до Га, и проси оупрїймє жєбы та правди́вого живота домѣсти́лъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 12); А мы вѣрнїи, радости сутъ домѣщени: Кгдыжъ зъ неволѣ пекла, вѣчне освобожени (Львів, 1630 *Траг.п.* 177); к тои радо(с)ти насъ рачъ, мило(с)тиви бжє всѣ(х) домѣстити... хр(с)тїя(н) (серед. XVII ст. *Луц.* 597).

ДОМѢСТИТИСЯ, ДОМѢСТИТИСА *дієсл. док.* (чого) Дочекатися, діждатися: Вы же, благочестивый руский народе, тѣсным евангельским путем в жизни сей краткой странствуйте, да во широкие пространства вѣчного живота и царствия небеснаго домѣститеса, чего вас, господи, сподоби (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 161); Хота́чиса Въскр(с)нїа домѣсти́ти, И на Хс въскрсъ знόвѹ Ри́ѳмы зложи́ти (Львів, 1616 *Бер.В.* 95).

ДОНАГЛАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* donaglać) примушувати: Призапрѣща́ю: Заповѣда́ю, припира́ю, донагла́ю, полєца́ю, роска́зѹю, пригро́жѹю (1627 *ЛБ* 97).

ДОНАТИСТЫ *мн. (члени християнської секти донатистів)* донатисти: и то́тъ при́кладъ стый Авгѹсты́нъ донати́стомъ до наслєдова́нья, прєклада́єтъ: прєклада́єтъ и на́мъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 18 зв.); приходили симоніане, херинтове, евіонитове,... монтанистове, донатистове, македоняне,... отщепенцы церковные унѣятове, — тые всѣ на тотъ корабль, то естъ на церковь Божію, пащоки свои роззѣвляючи, акы львы рычатъ, хотячи ее поглотити (бл. 1626 *Кир.Н.* 25).

ДОНАТОРЪ *ч.* (*стп.* donator) *(той, хто дає, дарує)* даритель: приточилася... справа... о то, ижъ будучи позваные упомнены, абы речи лежачие и рухомые ниякого Григоря Лободы зрайици речи посполитое и нашого поводови тое справы, яко донаторови, отдали (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 14); а такъ помененый Немирич позван былъ, абы такие речы Флориянови Олешкови, яко донаторови, отдалъ и того обцованя своего з людми козацкими справилсе (Варшава, 1597 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 29).

ДОНДЕЖЕ *спол.* (*цсл.* дондєжє) *(приєднує підрядну частину часу до головної) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* поки, поки (не): тако ωчи наши, къ г(с)оу бѹу нашємоу дондєжє оущєдри(т) ны (1489 *Чет.* 143 зв.); Ниже бо может комедийник к разуму христову око мыслъное простръти, дондеже сего разума машкарского ся не свободит и в простотѣ и смирении не станет (1588-1596 *Виш.Кн.* 130); въ епископии его не поставится иный епископъ, дондеже рымский папа о извержению испытаетъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 138); на дрѹгїи порано(к) слѹхачо(в) на таковы(и) жє пи(р) и чє(ст) дховнѹю проси(ти), и та(к) пора́нокъ, пора(н)ка́ми проходачи, до(н)дєжє съвръши(т) пи(р) книжъного рєчєнїа, събраниє оумолити (1599-1600 *Виш.Кн.* 202).

ДОНЕЛИЖ *спол.* (*цсл.* донєлѣжє) *(зв'язує речення) (приєднує підрядну частину часу до головної) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* поки, поки (не): Ваши жє по́повє,... // нє имаю(т) то́и мо́ци бѣрмовати ми́ро(м)... донє́ли(ж) боудѹть вторїи коу́мо́вє при бѣрмованю (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 125-125 зв.).

ДОНЕСЕНЄ, ДОНЕСЕНЬЄ *с.* Донесення: Ознаймуемъ вамъ, ижъ за донесенемъ намъ прозбы отъ... игуменовъ и всего духовенства закону Греческого,... же се имъ великое знищене, спустошене... въ добрахъ и въ наданяхъ церковныхъ дѣетъ (Варшава, 1589 *АрхЮЗР* 1/I, 258); приточиласе перед нас... справа с позву задворного межи

инстикгатором нашимъ з донесенья шляхетного Лаврина Лозки жолнера нашого яко поводом — з одное, а межи..., чернцами... манастыра, яко позваными — з другое стороны (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 14).

Пор. **ДОНЕСТИ.**

ДОНЕСТИ, ДОНЕСЪТИ *дієсл. док.* **1.** (кому що) (*несучи, доставити комусь що-небудь*) занести: наберѣте што лѣпшихъ пожйтковъ земныхъ в начйньѧ ваша и донесйте мȣжеви дáры (серед. XVII ст. *Хрон.* 69 зв.).

2. (кому що) Принести, вручити: естлибы-сте мели которую потребу, або листы... нам повежте, або отдайте, же ее милости донесено (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 8/III, 297); розсказа(л) принести... скйпетръ з' зóлота Аравійского, и йнши мнóгіи цáрскіи дáры, и дáл' Митрополітȣ Неофйтȣ з' Еп(с)пы и бл҃горóдным' послѡмъ розскáзȣючи донести... Кн҃зю Володімерȣ (Київ, 1623 *МІКСВ* 70).

3. (кого) Допровадити, доправити: А мы,... за васъ, славное войско // Запорозское, Господа Бога тутъ и на всякомъ местцу владычества его и у гробу Божого, если насъ до столицы нашей Господь Богъ здорового донесетъ, просить не перестанемы (поч. XVII ст. *КЛ* 89-90).

4. (що до кого) (*звернутися до когось із проханням, скаргою і т. ін.*) подати (що кому): Который жъ разбой и лупъ братъ нашъ Семенъ,... черезъ воротного замкового Ивана Жилу, оповедане и жалобу до тебе донесъ и о записане до книгъ просилъ (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 1/I, 17); злецилисмы были... послѡмъ нашим' тȣтъ на сеимѣ прѡзбы наши до его к(р) м(л) донести (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 34); пришедши до лепшого здоровя своего, тую жалобу, оповедане и протестацию свою до уряду моего донеслъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 526).

5. (кому що, кому о чім) (*повідомити комусь про щось*) донести (кому що, кому про що): Якожъ здаетъ ми се за речь слушную, жебысь в.м., милостивый отче,... самъ особою своею,... зъ духовными земли тамошнее порозумевъшысе и достаточъне намовивъши, и оказавши и донесъши то имъ все, якое (гонение) преслидованье и нарyганье и уничиженье народъ тутошний Руский въ порадъкахъ и канонахъ... церъковъныхъ терърпитъ и поноситъ (Вільна, 1599 *Ант.* 581); Панъ докторъ ...о всемъ томъ можетъ ретелне словесно донести вашому величеству (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); **вѣдомость донести, до ведомости (у ведомость) донести** *див.* **ВѢДОМОСТЬ.**

Див. ще **ДОНОСИТИ, ДОНОШОВАТИ.**

ДОНЕСТИСЯ, ДОНЕСТИСѦ, ДОНЕСТИСЕ *дієсл. док.* (до кого, кого) (*стати відомим*) донестися (до кого): донеслосѧ слово тое до ирода цр҃ѧ (1489 *Чет.* 121 зв.); А Пила(т), видѣвши такіи знаки, злакноу(л)сѧ того, и(ж) зле в'чини(л), што выда(л) сн҃а бж҃іа на см҃рть. Але не да(л) того никомоу по собѣ знати, стерегоучи того, абы сѧ тое не донесло цѣсарѧ (XVI ст. *УЄ Трост.* 76); отъ его милости... ся отдалилъ, о чомъ кгды скарга отъ его милости до иныхъ повинныхъ нашихъ... се донесла (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 293); А ко(н)дра ти(ж) мови(л) локгофетȣ в ты(м) донеслося го(с)подаря зара(з) ȣ вечо(р) тогожъ дня (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1); а пила(т)... // не да(л) тогó нйкомоу по сóбѣ знáти, стерегȣчи тогó абы сѧ тоé не донеслó цѣсарѧ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 74-74 зв.); кгды ся донесло хме(л)ницкого, не схотѣлъ покою и згоды жа(д)ной (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181).

Див. ще **ДОНОСИТИСЯ, ДОНОШОВАТИСЯ.**

ДОНЕЦЪ *ч.* **1.** Донський козак: Споткалъ се князь Ружинскій зъ братомъ царя Шуйского подъ местомъ Болховомъ и поражена естъ москва презъ поляковъ, козаковъ и донцовъ, где воевода Болховский самъ и зъ местомъ и зъ замкомъ цареви Дмитру поддалсе (поч. XVII ст. *КЛ* 79); Царъ Дмитръ,... въ маломъ войску зъ донцами до Калуги зъ Заруцкимъ отъ столицы одышолъ (Там же, 80).

2. Вл. н.: Иванъ Донецъ (1649 *РВЗ* 425 зв.); Паве(л) Донецъ (Там же, 449 зв.).

ДОНОСИТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, що кому, що до чого і без додатка) (*звертатися до когось із*

просьбою, скаргою і т. ін.) подавати, доносити (кому що): которые кривды,... деялися на обе стороне межи именем пана Мышчиным Бородчим, а з другое стороны межи именем панов Борзобогатых Галичаны, о чомъ они з обусторон частокрот жалобы свои королю его мл. на себе доносили (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 17); Братя Льво(в)скаѧ плачꙋ(т) до мєнє яко к сꙋдїи и на(д) тм(с) звє(р)хни(м) ст(о)рожє(м) доноси(т) покою ѡ(т) вм(с) жєдаю(т) правомь тм(с) ꙋпоминаю(т) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); Не трыумьоуйте же съ того, же овая сторона сыноду своего духовьного до свецъкыхъ върядовъ не доносила (Вільна, 1599 *Ант.* 671); па(н) ба(л)цє(р) лакго(в)ни(ц)ки(и) ѡповеда(л) на пн҃а яна сє(р)ховє(ц)кого и(ж) дє(и) яко(м) пє(р)вє(и) протє(с)таци(и) мо(и) до ꙋрядꙋ ва(ш)мо(с)ти доноси(л)... ѡ ро(з)маиты кри(в)ды моє(и) а мєновито ѡ зби(т)є и по(и)манє боярина мого па(н)цы(р)ного (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 7); зсоромочене людей духовных и всего братства менованый протестансъ и повторе светчитсе и то до уряду доносит, оферуючи о то все тому, кому з права будет належало, правне чинит (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 583); єсли бовѣмъ граница є(ст) живота, длѧ чого жъ млим͠сѧ Бꙋ͠, и прозꙋбꙋ доносимъ лѣкарємъ (1627 *Тр.* 40); Єго м(л) панъ рома(н) Лємєшъ вси Права на тую має(т)ностъ з давъныхъ часовъ служачиє що всє до книгъ кгро(д)скихъ житоми(р)ски(х) доношу Просєчи Абы было принято и записано што ѡтрималъ (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 71 зв.).

2. (кому, до кого, о чім, що) (*повідомляти*) доносити (кому що, про що): естли бы мене..., часъ смертный поткати могъ,... доносячи то кождому таковому человеку, который бы ся одноколькве тому прислухати и присмотрети хотелъ,... чиню явно черезъ сесь... тестаментъ всѣмъ..., а и каждому зособна (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 32); до мєнє доносили ѡ ꙋтиска(х) и трꙋдностя(х)... ѡ(т) прєслѣдовнико(в) наши(х) (Острог, 1604 *ЛСБ* 393); што ѡни слышачи доносѧтъ слꙋзѣ Бж͠ємꙋ Макарієви (Вільна, 1627 *Дух.б.* 12 зв.); perfero, доношу, тє(р)плю (1642 *ЛС* 307); **доносити до вѣдомости, до (ку) вѣдомости (ведомости) доносити, у ведомость доносити** *див.* **ВѢДОМОСТЬ.**

3. *Перен.* (що) Виявляти, виражати: посланникове..., въ жадныи ся ряды чюжихъ діецезій не вдавали, споряженья церковного не турбовали, але самую щирую любовъ отъ одныхъ до другихъ доносили и о взаемнюмъ покою церковномъ ...одны о другихъ ознаймовали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 556).

Див. ще **ДОНЕСТИ.**

ДОНОСИТИСЯ *дієсл. недок.* (кого) *(ставати відомим)* доноситися (до кого): а дрꙋгїй богатый ѡдꙋрѣвши, на(д) дрꙋгихъ выноситисѧ, кривды и дєспєкты выражати, а навєтъ и ногами доптати починаєтъ; што гдысѧ королѧ доноситъ, забираєтъ добра єгѡ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 256).

Див. ще **ДОНЕСТИСЯ, ДОНОШОВАТИСЯ.**

ДОНОСИТИСѦ *дієсл. док. (завершити ембріональне визрівання)* доноситися: Х͠с... Якъ сѧ Матки Панны, в҄ животѣ доносивши, И Чл͠комъ сѧ, доскона́лымъ оуродивши (Львів, 1616 *Бер.В.* 86).

ДОНОШОВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(несучи, доставляти що-небудь кудись)* доносити, доношувати: що доношовали глины на пѧ(н)тро fr. 18 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 16).

Див. ще **ДОНЕСТИ.**

ДОНОШОВАТИСЯ *дієсл. недок.* Доноситися.

◇ **доношоватися до ушу** (кого) — ставати відомим (кому): уловилъ его діаволъ сребролюбієм, невоздержаніем, чужолозством..., о которых єго выступках мало не ввесь свѣт вѣдалъ, и доношовалося до ушу княжати пана воєводы кієвъского, нѣжли о нем добре зрозумѣлъ, и трвало тоє до немалого часу (Львів, 1605-1606 *Перест.* 29).

Див. ще **ДОНЕСТИСЯ, ДОНОСИТИСЯ.**

ДОНЫНѢ, ДОНЫНЕ *присл.* Донині, досі: кто ли разꙋмѣ или кто видѣ ѡ(т) вєка и донынє жєноу приводимоу въ црко(в) ст҃ая ст҃хъ (1489 *Чет.* 78 зв.); Про то, чомъ, ажъ бы были не лишили, а они бы остали, у чумъ были перше, та бы и донынѣ не увѣрили (XVI ст. *НЄ* 91); И такъ тая незгодная згода в нивощо ся розсипала и в жадномъ панствѣ нѣкгды не держана ажъ до нынѣ (Львів, 1605-1606

Перест. 44); паче же от житья побожнаго чюдотворных и до нынѣ лежащих, исцѣления всяким скорбем... и недугом... дѣйствующим и источающим, иж навет и сами турки... почитают их (1608-1609 *Виш.Зач.* 218); которая [Црква] якій приняла звычай ѡ(т) Ха Пана, Ап(с)лѡ(в) стыхъ, Всєлєнски(х) и помѣстныхъ Соборѡ(в), таковы(и) ласкою Бжєю. и до ннѣ ѡ личбѣ Таинъ Бж(с)вєнны(х), ѡ дѣйствїю и оуживаню ѡных съдєржи(т), и крѣпкѡ хранит (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 4 зв.).

ДОНЬКА *ж.* Дочка, донька: Пришовъ роздѣлити емъ сына на отца, и отца на сына, и мати на доньку, и доньку на матѣрь (XVI ст. *НЄ* 88); И свою челядь, сыны свои, доньки, слугы, служницѣ, што бы научивъ есь и доганявъ имъ, што бы были у страху и у любви Божуй (Там же, 166).

Див. ще **ДОЧКА.**

ДОНЯ *ж.* Донечка, доня: Дерзай, доне! Вѣра твоя спасетъ тя (XVI ст. *НЄ* 155).

ДОПАЛИТИ *дієсл. док. (знищити вогнем)* допалити: увесъ будынокъ, што не допалено розобраный ажъ до счату, немаш ничого (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158).

ДОПАСТИ *дієсл. док.* **1.** (кому) *(опуститися вниз)* упасти: єго стаа мл(с)ть нє да(л) єи до зємлѣ допасти похопи(л) єи (Смотрич, II пол. XVI ст. *ПропД.* 5 зв.).

2. (кого, чого) Добути, дістати (кого, що): єсли такъ нє боудє(т), ѡ(т) дѹрного и шалєного нє ро(з)ни(т)ся. который кды мєча допадєтъ кого хочє(т) забиває(т), єсли бы хотѣ(л) и самого сєбє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 211 зв.); Козакъ нѣмаючи нѣ зброи, нѣ шишака, Стигає(т) Татаръ: бы моглъ допа(с)ти Лошака (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); облєчєноє в шатѹ дорогими пє(р)лами гафтованѹю, хотячи ѣсти,... ѻвшємъ нє дбаючи ѡ тоє, як дитя... вєсъ оумыслъ свой на покармъ пєрсїй, якъбы молока допасти оборочаєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 357).

ДОПЕВНА, ДОПЕВЪНА *присл.* Певно, напевно, точно, допевне: нє вѣда(л) июда до(п)євна, гдѣ кр(с)тъ х(с)въ сохранєнъ (1489 *Чет.* 202 зв.); извѣстънѡ, пє(в)нє, допєвъна (1596 *ЛЗ* 50); Извѣстнѡ: Запєвнє, достатєчнє, допєвна, и бєзпєчна (1627 *ЛБ* 45).

ДОПЕКЛЫЙ *прикм.* Допечений: З трохъ власностєй Лилїи хлѣбъ тєлєсный, бєрєтъ свою похвалѹ, Пєршая, єсли єстъ бѣлый, албѡ чистый, Втораѧ єсли рѹмяный, албѡ допєклый, Трєтая власно(ст) єсли смаковитый вдячный запахъ выдаючїи (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

ДОПЕРО *див.* **ДОПѢРО.**

ДОПИНАТИ *дієсл. недок.* (чого) *(домагаючись, одержувати бажане)* досягати: такъ по(з)волили абы (то) полицити... вѣ(р)номѹ и пи(л)номѹ практикови за ко(н)тє(н)тациєю єго ѡ(т) на(с) абы лю(б) згодою ко(н)тракто(м) лю(б) и за по(з)ва(ми) кошътѹ брацъкого ка(ж)до(и) справы скѹ(т)ко(м) допина(л) на ка(ж)до(мъ) (Львів, 1618 *ЛСБ* 1043, 27).

ДОПИРАТИ *дієсл. недок.* (чого) Домагатися, добиватися: яцко... повєди(л) и(ж) я дє(р)жу прусы слушнє яко своє власноє къ которому сєнюта ничого нє маєть сєнюта повєдилъ и того допира(л) абы ѡ(н) ѡ(т)ка(з) чини(л) по чому а зачи(м) ѡныє прусы дєржить (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 4).

Див. ще **ДОПИРАТИСЬ.**

ДОПИРАТИСЬ *дієсл. недок.* (чого) Домагатися, добиватися: И коли было на завтреи, Ленковая... предся допиралас скончаня права о тые вси озера (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 42).

Див. ще **ДОПИРАТИ.**

ДОПИРО *див.* **ДОПѢРО.**

ДОПИСАТИ *дієсл. док.* (чого і без додатка) *(закінчити писати)* дописати: С помощію бжїю и прч(с)тыя єго бгомтрє дописана єсть пръшаа часть наоуки книгы єв(г)лєи стои... выложонои бгогласнымь ма(т)ѳєѡ(м) (1556-1561 *ПЄ* 123 зв.); сия книга... дописана быст... многогрѣшным рабом бжимъ мискомъ павловичемъ (Збараж, 1598 *Свєнц.* 73); тотъ тестамєнтъ былъ южъ достатєчнє чєрє(з) патріархѹ дописаный (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 153 зв.); Яко(ж) заяць ра(д) избєга(л) тєнєта, а птица сила, тако(ж) и писа(р) ра(д), дописавши послѣ(д)нєи строки (Мукачів, 1599 *Яв.ИЗ* 13); Хвала тобѣ, Ги Бє,... ижє ми да(л) дописати сєа книги, свободитєлю (Томашів, 1618

ЗНТШ LXXIV, 149); то(и) котбры(и) сѧ писа́ніє(м) забавлѧ́є(т) зача(в)ши в то(м) колата́ню писа́ти лѣтеръ, дописа́ти єи до ко(н)цѧ нє смѣє (серед. XVII ст. *Кас.* 39).

ДОПЇТИ *дієсл. док.* Допити: Азали азажъ аза нє выпилємъ? Якъ вєлє зоста́єть? я допїю (к. XVI ст. *Розм.* 19 зв.).

ДОПЛАТИТИ *дієсл. док.* (кому) *(сплатити решту належної суми)* доплатити: до пє(р)шєго до(л)гу ча(п)личу доплачено зло(т) ѳі и гр(ш) по(л) зі (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 20); 25 июнѧ кисєликови доплатилє(м) за пѧ(ц) вапна... fr. 36 и 6 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 11); єщє(м) доплати(л) пну гєлѧзыну до бє(л)ли папєру fr. 2 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18 зв.).

Див. ще **ДОПЛАЧИВАТИ.**

ДОПЛАТЪ *ч.* (*додаткова плата*) доплата: и має(т) допла(т) к золоты(х) миско взѧти в са(м)ка и запи(с) вѣчистыи учинити (Львів, 1582 *Юр.* 5); в нимъ подданыхъ и ни в пожитки будь вєликіє яко въ малыє вступовати до роботъ своихъ подводъ доплатовъ и пожитковъ примушати судити радити... николы нє маютъ (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 48).

Див. ще **ДОПЛАЧЕНЄ.**

ДОПЛАЧЕНЄ *с.* Те саме, що **доплатъ: Фи**ло(нт) стрыбы(л) чашни(к)... ѡ(з)на(и)мую ты(м) мои(м) квито(м) и(ж) ми досы(т) учини(л) за побо(р)... уфалєны(и) на доплачє(н)є пано(м) жо(л)нєро(м) ко(н)фєдєрато(м)... па(н) ва(в)ринє(ц) кграбя з має(т)ностє(и) свои(х) (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 63).

ДОПЛАЧИВАТИ *дієсл. недок.* (що) (*сплачувати решту належної суми*) доплачувати: што єщє на ни(х) приходило ѡстато(к) тоє сумы доплачиваючи... тому дворєнину... па(н)у колєдѣ ѡ(т)да(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 64).

Див. ще **ДОПЛАТИТИ.**

ДОПЛЫНУТИ *дієсл. док.* **1.** (*пливучи, досягти якого-небудь місця*) допливти, доплисти: Skoču ja w Dunaj, w Dunaj hluboky, Ach kdo(!)mě doplynet, jeho ja budu (1571 *П. про воєв.* 416).

2. *Перен.* Добратися, досягти, дістатися: Пєрєплывши, Бра́тїє, половицу мо́рѧ По́стногѡ на другую половицу... з' охо́тою оуда́имѡсѧ... абы́с'мѡ... до при́стани збаве́нѧ... доплынути моглѝ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 138).

Див. ще **ДОПЛЫТИ.**

ДОПЛЫТИ *дієсл. док.* Допливти, доплисти: олєксѣи... доплылъ // города лаѡдикия (1489 *Чет.* 147 зв.-148).

Див. ще **ДОПЛЫНУТИ.**

ДОПОЗНА, ДОПОЗДНА, ДОПУЗНА *присл.* Допізна: стии ѡци. повєлѣша в тую соуботу поститисѧ допоздна (1489 *Чет.* 301 зв.); Гь на(ш)... допоу(з)на млтву чини(т) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 145 зв.); Доко́сна: Допо́зна, до заба́вы (1627 *ЛБ* 31); Хс гдь допозна былъ на молитвѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 453).

ДОПОЛНА *присл.* **1.** Достатньо, повністю: дополна бо навчєни єсмо ѡ(т) отцовъ наши(х) (1489 *Чет.* 121 зв.).

2. Докладно, точно: гдѣ сѧ роди(л) и в наши(х) сторона(х) кого имєноуєтє. чи дополна вѣдаєтє (1489 *Чет.* 121).

ДОПОЛНЕНЄ, ДОПОЛНЕНЬЄ *с.* Доповнення: То є́стъ за́ко(н) дхо́вный напи́саный в' ср(д)цахъ вѣрныхъ, и є́стъ дополне́ньє пє(р)шого (Вільна, 1627 *Дух.б.* 314); Іѡа(н)нъ, дополнє(н)є всѣх' пр(о)ро́ко(в) (Там же, 395).

Пор. **ДОПОЛНИТИ.**

ДОПОЛНИТИ *дієсл. док.* (що) Додати, доповнити: который-бы с нихъ з дєльницы своєє людєй а зємль с права вратил, ѡдинъ другому маєть то съ своєє дєльницы дополнити (Люблін, 1505 *AS* III, 36); естлиж бы пакъ пану Загоровъскому в третей части виделася кривда, тогды маютъ зъ оныхъ двухъ частей именей то ему дополнити (Вільна, 1552 *АрхЮЗР* 8/VI, 25).

ДОПОЛНИТИСѦ *дієсл. док.* Переповнитися: оужє сѧ дополнила злость на мужа // твоєгѡ и на домъ твой (серед. XVII ст. *Хрон.* 233 зв.).

ДОПОМАГАТИ, ДОПОМОГАТИ *дієсл. недок.* (кому, кому в чому і без додатка) Допомагати: на которыхъ мамрамех зашитых до некоторых панов

рад,... просячи о причину, абы ся их милость до его кролевское милости о архимандритство Жидичинское причинити и ему в томъ допомагати (Луцьк, 1520 *АрхЮЗР* 1/VI, 59); я... прошȣ и ни(з)ко чоло(м) бю, абы ихъ м(л) тȣю то жонȣ мою... ма(р)ю и оное дитя мое... ѡ(т) вшеляки(х) кривдъ и ȣти(с)ко(в) ѡ(т) ко(ж)дого боронити и (в) реча(х) и(м) потребны(х) во (в)се(м) и(м) допомогати рачили (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/І с, 1943, 15 зв.); Панъ Богъ... // ...вамъ о всихъ церквахъ старане мѣти росказалъ, абысте намъ допомагали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 134-135); в чо(м) будȣ мочи вм приятє(л)ске и зы(ч)ливе в по(т)реба(х) вм допомагати лєни(в) не бȣдȣ (Варшава, 1596 *ЛСБ* 295, 1); ѡ(т) то(г) часу напере(д) тако(ж) є(г) м(л) не переставаючи допомагати хоче(т) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 331); црковъ допомагалъ имъ збȣдовати (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); А твоего латынскаго языка всед**у**шне *диявол любит*; и признаваем ти... иж его по всѣм свѣтѣ розширил есть и успевати и роскоренитися над все языки допомагает и дарует(1608-1609 *Виш.Зач.* 220); А ѧ́ко(ж)... ма́ємо ...имѣти лю́бо(в) межи собо́ю не лицемѣрноую, поко́роу... еди(н) дрȣго́моу... допомага́ти и потѣша́ти его (1645 *УЄ* №32, 82 зв.); ѡны(м) [Адверсарѡмъ] проти́вко само́мȣ Бгȣ пре(з) грѣхи спро́сные воева́ти допомагаемѡ (Київ, 1648 *МІКСВ* 346); которые то разы протестансъ меновал быт собе заданые од пана Шылня и швакгра его Шелейка, яко од самых принъципаловъ и комъпринъципаловъ, яко помочъниковъ бунътов, Шылневи и его швакгрови допомагаючым (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 311).

Див. ще **ДОПОМОЧИ.**

ДОПОМОГАТИ *див.* **ДОПОМАГАТИ.**

ДОПОМОЖЕНЄ *с.* (*стп.* dopomożenie) допомога, поміч: Дви́гнетъ Іс Кре́стны(и) сто(с), и хто(ж) помага́етъ;... Са́мъ тылко Кирине́йчи(к) старȣшо(к) звєтша́лы(и), В' сла́бо(м) допоможе́ню дви́гати бы(л) трва́лый (Львів, 1631 *Волк.* 13 зв.).

Пор. **ДОПОМОЧИ.**

ДОПОМОЧИ *дієсл. док.* (кому, кому чого, кому в чому, кому до чого) Допомогти (кому в чому): тыбы того часȣ, ничого не мешкаѧ, самъ ис слȣжебники своими... на тое местцо зложоное єхал и тамъ сѧ с кнѧземъ Илею знѧл и во всемъ... сѧ згожал и намъ ѡхотне слȣжили..., сколко вамъ Богъ милый допоможеть (Краків, 1537 *AS* IV, 71); панствȣ нашому ѡборонȣ чинилибы естє, сколько вамъ Богъ допоможеть, а мы то ласкою нашою... паметовати тобѣ бȣдемъ (Вільна, 1558 *AS* VII, 21); мы ва(с) хоцемо спомочи коли на(м) мл(с)тивы(и) бо(г) допоможе(т) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); тєды прото мови(т) же не може(т) що допомочи оузростȣ своемоу анѣ ты(ж) покармъ мѣ(л) бы воу(д)колѧ прівести (к. XVI ст. *УЄ* №31, 115 зв.); Внє́тъ с' Кни́ги тои ко́ждый спра́витисѧ мо́жетъ, и до полѣпше́нѧсѧ Бгъ мȣ допомо́жетъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 29 зв. ненум.); тые помененые слȣги... хотели... абы тȣю мае(т)но(ст) тро(с)чынъце... // ...до ѡ(с)татъкȣ ѡнȣю спȣ(с)тошити и (з)не(с)ти ȣсиловали лєчъ же имъ того Панъ богъ не допомо(г) (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33); тȣ тєжъ конверса́ціа а́л'бо ѡбцова́ніе, длѧ цвѣче́нѧсѧ,... сна́дне пока́жетъ и наȣчи(т): до чого те(ж) и Ре́естръ ре́чей в' той Кни́зѣ ѡбдержи́мы(х), на концȣ поло́женый допомо́жетъ (Львів, 1646 *Ном.* 6); прикла́дами самыми ѡб'я(с)нити то ȣмы(с)лилисмо, если на(м) г(с)дь допоможе (серед. XVII ст. *Кас.* 38).

Див. ще **ДОПОМАГАТИ.**

ДОПОМОЧНЫЙ *прикм. (який допомагає у здійсненні чогось)* помічний: приказȣю вам под такоюж виною абысте емȣ были допомочны вшитци так головчѧне... яко и громада вицовская до перенесѣня на иншое мѣсце тоѣ црквы (Самбір, 1582 *Свєнц.* 75).

ДОПОСЛАТИ *дієсл. док.* (кому чого) Зіслати (кому що): А п(н) локгофетъ мови(т) Акваби(т)ку А до того цукрȣ робленого по фу(н)ту с ты(м) госпо(д) бо(г) мира допо(ш)летъ ва(м) (*Ясси*, 1627 *ЛСБ* 499, 2).

ДОПРАВЛЯТИ *дієсл. недок.* Закінчувати, докінчувати: Наконче́ваєтє: Навєрша́єтє, допра(в)ля́єтє (1627 *ЛБ* 69).

ДОПРОВАДИТИ *дієсл. док.* (кого, що) *(доставити когось або щось до певного місця)* допровадити, провести, привести: взял мя челядник на кон и допровадил до фолварку преорского и там мя положил (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 1/VI, 58); Третее: научайме ся (**ся** *в ориг. нема. — Прим. вид.*), якъ умерлыи нашѣ изъ честю допровадити до гроба (XVI ст. *НЄ* 144); панъ... Холоневский... казал его пограбити... и тую всю маетность до замку... допровадили (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 458); А допрова́дь ю щасли́вє, до вѣчнои ѡ(т)чи́зни, До блаже́нной бꙋ́дꙋщагѡ вѣкꙋ жи́зни (Чернігів, 1646 *Перло* 39); А Рєве́ка мѣла бра́та и҆́мєнємъ Алва́на, кото́рый прꙋ́дко вы́шолъ до чл҃вка: ...и допрова́дилъ єгѡ до господы (серед. XVII ст. *Хрон.* 38).

ДОПРОСИТИСЯ *дієсл. док.* Допроситися: Певне: покуль бысь ся допросилъ, остылъ бы еси! (Вільна, 1608 *Гарм.* 207).

ДОПСОВАТИ *дієсл. док* (що, чого) *(зіпсувати вкрай)* допсувати (що): Бо еслижъ крестъ дѣткомъ не естъ потребный, и дорослымъ не естъ пожиточнымъ,... тогды его тымъ снаднѣй антихристъ допсуетъ а, яко церемонію непотребную, до конца згладитъ (Вільна, 1559 *Ун.гр.* 163); А штожъ естъ для милого Бога, если то не естъ антихристови широкую дорогу слать и готовать, абы тымъ борзѣй, коли прийдетъ, остатка допсовалъ? (Там же, 165).

ДОПТАНА, ДОПТАНЬЄ *с.* Ходіння, топтання: ца(р) ѡ(н) на(и)вы(ш)ший... на́мъ бо́лшє(и) доро́гъ пока́зоує(т), жєбы́смы тоу́ю сєбѣ дорогоу, кото́рак здає́(т)ск на(м) на(и)сна(д)нѣ(и)шак ѡбра́ли на до́птанк (поч. XVII ст. *Проп.р.* 241); Кланяемъ ся Ногамъ, котрые ходили: и землю доптаньемъ своимъ посвятили (Львів, 1630 *Траг.п.* 172).

Пор. **ДОПТАТИ.**

ДОПТАТИ, ДОПТАТЬ, ДЕПЪТАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(м'яти, приминати щось ногами)* топтати: самъ тотъ владыка... конми збожа псовалъ и допталъ (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 351); Припа́трътєск я҆́къ ѡнъ снѣгъ допчє(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 19); А кгды естче тые насланъци, около села стоечи, тые там збожя жали и доптали, попъ Зазимовский,... самой ее милости панеи Корсаковой о томъ всемъ дал знати (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 619);

(по чім) ходити: А тымъ дей слуги и подданые его тотъ следъ, зъ росказаня его почали тратити и по немъ депътати и затирати (Кременець, 1594 *АрхЮЗР* 6/I, 243).

2. (кого, що, по кому) *(знищувати, придавлюючи ногами)* топтати: Ѡто даю ва́мъ вла́дзꙋ допта́ти оужи и ско́рпіи и всю мо́цъ нє́пріатєл̾скꙋю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 223); мы... при бы́тности... Мєлє́тіа Смотри́скогѡ... кото́рый Литоургію... цєлєброва(л) Пꙋ́блицє на Амвѡ́нѣ... ка́рты з̾ Дрꙋ́кꙋ вы́даной тєпе́ръ... ша́рпалисмо, допта́лисмо... (проклина́ючи и кни́жкꙋ и Касіа́на) (Київ, 1628 *Апол.* 8); бо́ты дла нєбєзпєчє́н̾ства на но́ги єго взꙋва́ютъ, жєбы моглъ допта́ти по ско́рпіѣ, и по змі́ю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 33).

3. *Перен.* (що) Ганьбити, знеславлювати: Которыхъ вся мысль и праца естъ олтары Богу посвещоные выкидать,... школы розганять, мощи светыхъ // доптать, паметь светыхъ гладить (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 164-165); та́кжє кгды [та́йны] ѡ(т) рꙋ́къ бєзакѡ́ны(х) нє оушано́ваны помѣтаныи и до́птаныи, и ѡ(т) ѡны(х) припа́дкѡ(в) рꙋ́шаны быва́ютъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 248); А дрꙋгі́й бога́тый ѡдꙋрѣвши, на(д) дрꙋги́хъ выно́ситиса, кри́вды и дєспє́кты выража́ти, а на́вєтъ и нога́ми допта́ти почина́єтъ, што гды́са корола доно́ситъ, забира́єтъ добра єгѡ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 256).

ДОПУЗНА *див.* **ДОПОЗНА.**

ДОПУСКАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кому, кому чого, чому і без додатка) *(дозволяти робити щось, брати участь у чомусь)* допускати (кому, кому чого, що і без додатка): Кгды нам присаги бєз свѣтков нє допꙋскаєтє, нє поєдємо (Шайно, 1538 *AS* IV, 176); черезъ листъ свой воеводѣ Кіевскому приказати рачилъ, абы онъ въ томъ отъ мѣщанъ Кіевскихъ манастырь боронилъ и не допускалъ тому дворцу манастырскому никоторое кривды чинити (Вільна, 1566 *АЮЗР* I, 155); Я, комо(р)ни(к), видєчи такоє спротивє(н)є... п҃на Стрыбылєво противко дєкрєто-

ви су(ду) зє(м)ского Киє(в)ского, и(ж) далє(и) єхати нє допуска(л), ѡсвє(т)чившися во(з)ными,... про(ч) ѡ(т)єхалє(м) (Житомирщина, 1598 *ККПС* 93); Жадаємо в(ш) мл(с)то(в) пано(в) приятє(л) нши(х)... абыстє... того нє допѹска(ли) никомѹ мѣшати(с) в Памє(т)кѹ нш҃ѹ, бы на(м) и бра(т) рожоны бы(л) (Кам'янець, 1612 *ЛСБ* 499); Попѹскáю: Попѹщáю, испѹскáю,... позволѧ́ю, допѹскáю, ѡставлѧ́ю, ѹстѹпѹю (1627 *ЛБ* 88); ґды ґéтма(н) чáсѹ ѡблєжé(н)ѧ мѣста якóгѡ..., милѹючи жолнѣра, напрóтивъ нєпрїáтєлѧ пóлємъ стáвитисѧ ємѹ нє допѹскáєтъ, частóкротъ... всѣ(х)... ѡблєжéнцѡвъ трáтитъ, и до оупáдкѹ привóдитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 129); А при тóмъ въ стáрости... покѹси бѣсѡ́вскїи ядѡви́тїи, нє допѹскáютъ на покаѧ́нїє прїйти (Чернігів, 1646 *Перло* 125); ѡбѹ́вєнѧ на нóги... ѡ(т) г(с)да по(з)вóлєного... оуживáти... нє допѹскáю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 8).

2. (кого) *(дозволяти комусь проникнути кудись)* впускати: па(н) гаврило в то(м) дворє зо(с)тави(л) сторожами абы(х)мо в нє(м) мєшкали и стєрєгли и по(д)даны(м) на роботѹ замышляли а тєбє ту(т) нє допѹскали (1581 *ЖКК* II, 105); А ми сюди аггловъ нє допускаймо, Потухи имъ нє даваймо, Аби насъ нє зрадили и дш҃ѣ єго до нєба нє запровадили (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 20).

3. (у що) *(надавати комусь право на щось)* допускати: зє(м)лю дє(и) в насъ такъ бо(р)тнѹю зо бчолами яко и и(н)шѹю зє(м)лю новины в на(с)... кнзь ку(р)пски(и) ѡ(т)нѧлъ и бояро(м) свои(м) подава(л) и на(с) дє(и) вжо во (в)ло(с)ность нашѹ нєдопѹскаєтъ чого дє(и) и батьки наши... з вєкѹ давного дє(р)жали (1582 *ЖКК* II, 142).

Див. ще **ДОПУСТИТИ, ДОПУЩАТИ.**

ДОПУСКАТИСЯ, ДОПУСКАТЬСЯ *дієсл. недок.* (чого і без додатка) *(дозволятися)* допускатися: мы того лєгцє ѡпѹстит нє хочємъ, а маємъ волю то с тымъ вчинити, на што смотрѧчи и иншии таковоє смєлости нє бѹдѹт сѧ допѹскат чинит (Вільна, 1541 *AS* IV, 292); на себе зношу и доброволне вызнаваю, же потомъ вже въ мешканью его зъ тою малжонкою // его такихъ ся своволенъствъ не допускать и мешканья имъ не псоватъ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 334-335); тáкжє спóрѡвъ, смѣховáлства, жáртѡ(в), и збы́тни(х) смѣхѡ(в), // бáрзо стєрéчисѧ нале́жи(т), ґды́жъ ты́и рéчи, рóзѹма сторóжѹ, тáємнѹю Бг҃омы́слность,... розвáлюютъ, звлáщ(а) ґды́сѧ вéдлѹ(г) налóгѹ чáсто допѹскáю(т) (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 202-203);

(чого) *(дозволяти собі робити щось)* допускатися: Якъ злóдѣѧ пойманого и на сѹдъ привéдєного по ѡскаржéню сѹдѧ пытаєтъ и мѡ́витъ; колись сѧ // тóи псóты допѹскáлъ: чы вѣдáлєсь жéсь мѣлъ бы́ти пóйманымъ и карáнымъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 108-109).

Див. ще **ДОПУСТИТИСЯ, ДОПУЩАТИСЯ.**

ДОПУСТИТИ, ДОПУСЪТИТИ, ДОПУСТИТЬ, ДОПУСТИТ *дієсл. док.* **1.** (кому що, чого) *(дозволити робити щось, брати участь у чомусь)* допустити: кнѧзь Андрєй дєй ставилъ тамъ свєтковъ двадцать шлѧхтичовъ... и Ставєцкиє дєй тымъ свєткомъ нє допѹстили свєтчити (Петрків, 1527 *AS* III, 318); Рєкль жє и дроугыи поидоу за тобою ги алє пръвѣй допоустї ми ити абы(х) сѧ поради(л) с тыми которыи соу(т) въ домоу моємь (1556-1561 *ПЄ* 260); коли бы хто злодєя приличного вєдомо в дому своємъ хова(л) або мєшка(ти) допусти(л),... тогды таковы(и)... всю шкодѹ... єго будє(т) повинєнъ // плати(ти) (1566 *ВЛС* 104-104 зв.); Сторона поводовая... апеллевала до его королевъское милости; которое апелляции мы стороне допустили (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 407); пытали чє(р)нци... по(д)даны(х)... хто(б) и(м) того кгру(н)ту паха(т) и вжива(т) позволи(л) и допу(с)ти(л) (бл. Києва, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 3 зв.); Такъ же тежъ тотъ Федоръ Случатинъ брался ку отводу, яко будучи человекомъ не подозренымъ, — оные мещане ему того не допустили (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 6/I, 155); ямъ и(х) мл(с)ти апєляцыи на трибуна(л) допѹсти(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 27); допусти(ли) миряно(м) нѣки(м) до(м)ковъ стары(х) монасты(р)ски(х),... поправляти (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); Который виделъ... умыслы вашы заятреные, же-сте не на згоду, але на розорванъе згоды светое были собралися, — протожъ вамъ не допустилъ

(Вільна, 1599 *Ант.* 881); Жа́днымъ спо́собо(м) взрꙋша́ти нє допꙋстимо... вѣрꙋ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 125); радъ бы єси ѡстати, алє того тебѣ нє допу(с)тя(т) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276); всѣ за́моу(ж) хотѣли, ско́ро бы и(м) лѣта, ал'бо // за́ко(н) ал'бо ро́дичи и́хь допоусти́ли (1645 *УЄ* №32, 309зв.-310); инъшых речей не допусътилъ шукати шляхетъный панъ Анъдрей Трецянъский, слуга их мил. пановъ Гораиновъ, над росказанъе пановъ своих (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158); три ре́чи бы́ли, в котори(х) ѡсꙋжа́лє(м) братї́ю..., жє нѣкоторїи собѣ язы́чо(к) лѣчити допꙋсти́ли, жє в' свои(х) ке́лиа(х) ко́ца оуживали, жє єлє(и) на про(з)бꙋ свѣцки(х) люди(и) свати́ли (серед. XVII ст. *Кас.* 81); слꙋга кнежати его милости Вишъневецъкого... // тых добръ до ужываня ее милости взяти не допусътил (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 453-454);

(чого, чому) *(створити умови для чогось)* допустити: Бѣда и горе чоловѣку тому! Лучше бы ему не родити, нижли того допустити (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49); И такъ не допустивши наукам ширитися, останок, што позостало отродковъ оных княжат, у вѣру рымскую привелъ, а инших у безуміє (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); А є(с)ли бы(м) я а(л)бо пото(м)ковє мои права нєпо(с)лушни были и баницию на собє ѡдє(р)жати допу(с)тили тєды жа(д)ного по(д)нєсє(н)я с ка(н)цєлярие(и) єго к(р) м(л) брати нє маємо (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32).

2. (кого, кого до кого) *(дати змогу увійти кудись, підійти до когось)* допустити, впустити: И коли... бо(г) мило(с)тивы(и) да(ст) на(м) въ здоро(в)и дожда(ти), а в҃ша мл(с)ть єщє до на(с) допꙋ(с)титє люди ваши (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); два попы з немалою громадою людей, их м҃илостей и нас у монастыр не допустили (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 203); п҃нъ Сє(р)ховє(ц)ки(и)... са(м) ѡсобою своєю с ты(ми) слꙋга(ми)... свои(ми) погона(в)ши... п҃на Григо(р)я Кє(в)лича в старосѣ(л)ца(х) нє допꙋ(с)ти(л) єго до домꙋ п҃на Кє(в)личова ꙋпа(ст) которы(и) до до(мꙋ) мє(л)никова ꙋпа(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 22 зв.); гды... до великой церкви Василій царъ вшолъ, абы ся безкровной жертвы причастилъ, отъ Фотіа патріархи не былъ допущенъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 728); и не принялъ его во Лвовѣ жаденъ человѣкъ ани до жадное церкви его не допустили, ани проскуръ ему не дали (бл. 1626 *Кир.Н.* 11).

3. (кого к чому, кому чого) *(надати право на що-небудь)* допустити (кого до чого, кому чого): Ино ѡни били намъ чоломъ, абыхмо их къ тымъ имєньѧм допꙋстили подлє ихъ близкости (Неполомичі, 1527 *AS* III, 315); А єсли бы бронь Б҃г И такъ нє хотѣно Якъ жидомъ во(л)ности На(м) (до)пустити, рады На то Нѣ машъ, То(л)ко во(л)ного Листу ѡ Пєрєстя до воло(х)... Просити (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2 зв.); тую суму дєкрєто(м) сказаную всю спо(л)на заплати(л) а в нєзаплачє(н)ю... в добра своє допусти(л) (Київ, 1624 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 1).

4. (що на кого, що кому) *(викликати що-небудь, охопити чим-небудь)* наслати, послати, зіслати: єстли бы на него Богъ смєртъ допꙋстилъ, абыхмо тыи вси имєньѧ нєбожчика кнѧзѧ Анъдрєєвы братꙋ єго, кнѧзю кꙋзмє в цєлости вєрнꙋли (Краків, 1539 *AS* IV, 219); А єсливы (!) Панъ Богъ в томъ часє до ѡкꙋпєнѧ того имєнъѧ моєго на мєнє смєрт допꙋстит рачил, тогды жона моѧ... маєт во всєм сємꙋ ѡписꙋ моємꙋ досыть чинити (Луцьк, 1570 *AS* VII, 362); є(ст)ли богъ... в то(и) форобє своє(и) допу(с)ти(т) на мєнє ча(с) смє(р)тє(л)ны(и) тогъды я д҃шꙋ мою єго свєто(и)... м(л) злєцаю (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 73); а въ томъ бы ч҃сє чо(г) б҃жє ꙋхова(и) па(н) бо(г) на мєнє само(г) смєрътъ допусътити рачилъ тогъды маєтъ... па(н) воєвода... тоє продажи... моцъ мєти (Берестя, 1579 *ЛНБ* 103, 401/IIIс, 1563, 5 зв.); єсли що на́ та прїидє(т) всємꙋ по(д)лѣга́й бєз ро́спачи, що ко́львєкъ б҃гъ допꙋсти(т) на тєбє (Острог, 1614 *Тест.* 175); За грѣ(х) нѣа́кїй жєнѣ то́й допоущє́но бы́ло тꙋю хоробоу (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29519, 283); тєды г҃ь б҃ъ вєликꙋю карно(ст) допоусти(л) на ірода (Височани, 1635 *УЄ* №62, 143 зв.); жєбы длѧ чꙋда тогѡ ба́рзѣй вѣрили, допꙋсти́л' на них' нєпого́дꙋ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 386); чиню ведомо... иж кгды Богъ всемогусчий,... на мене час смер-

телный допустити и до хвалы своее светое поволати рачит, душу мою гришъную въ Его насвятшие руци поручаю (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 82).

Див. ще **ДОПУСКАТИ, ДОПУЩАТИ.**

ДОПУСТИТИСЯ, ДОПУСТИТИСА, ДОПУСТИТЬСЕ *дієсл. док.* (чого, що) **1.** (*дозволити собі робити щось*) допуститися (чого): ото а положу єи на ложу єи тыи которыи сѧ з нєю чужоло(з)тва допу(с)тили ѹв ѹти(с)къ вєлики(и) є(с)ли бы сѧ нє покаѧли ω(т) ѹчи(н)ко(в) свои(х) (XVI ст. *КАЗ* 600); Заслоу(г) мо́влю жєбы и кара́ню досы(т) оучинилъ и грѣ(х) з'тла́дилъ которого сѧ былъ допоусти́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 176 зв.); стану(т) бо прє(д) ωчима твоима всѣ твои слова, в'сѣ ѹчинки,... которїи чрє(з) ѹвє(с) вѣкъ житїя твоєго... ѹчинилъ, и что когда колвєкъ сє(р)дцємъ и ѹсти и ѹчи(н)комъ явно и тайно ся допу(с)тилъ, тоє все разомъ да(ст) ся видѣти (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 268); А вжды выдимо якую пн҇ъ ка(з)нъ на ны(х) спустилъ Єсли ся Который грѣхѹ яко(г) допѹсти(л) (1636 *Лям. о приг.* 6); На(и)первєй а́бы [сщ҇єнникъ] нє выпытовалъ всѣхъ грѣховъ, кото́ры(х) бы могл'сѧ допѹсти́ти ка́ющи(и), а́лє то́л'ко ты(х), в' кото́рыє таково́го ста́нѹ лю́ди звы́кли впада́ти (Львів, 1645 О тайн. 88); мнѣ нє дай бж҇є тогω сє грѣхѹ допѹстить противъ г(с)дѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 211).

2. (чого) Здобути (що), дійти (до чого): зми(р)скаѧ кѹница єсли сѧ ѹрадѹ допѹстатъ в҇і гроше(и) а єсли сѧ нє допѹстать то ничого (1552 *ОЖЗ* 123 зв.).

Див. ще **ДОПУСКАТИСЯ, ДОПУЩАТИСЯ.**

ДОПУСТОШЫТИ *дієсл. док.* (що) *(спустошити дощенту)* допустошити: шпитал, през отъца его мил. пана войского фунъдованый, по уступеню козаковъ, которого козаки не допустошыли, сам его мил. остатъка допустошыл (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 264).

ДОПУСЧАТИ *див.* **ДОПУЩАТИ.**

ДОПУСЧЕНЄ *див.* **ДОПУЩЕНЄ.**

ДОПУСЪЧЕНЪЄ *див.* **ДОПУЩЕНЄ.**

ДОПУЩАТИ, ДОПУЩАТЬ, ДОПУСЧАТИ, ДОПУШЧАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кому, на кому, кому чого) (*дозволяти робити щось, брати участь у чомусь*) допускати: въ которомъ-же месте допущаемъ торгъ мети и встановити въ неделю (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 36); Корчъмѹ староста держить, береть медъ пресны(и) ѹ черка(с)цо(в) ѹставою... и нє допѹщаєть имъ продава(ти) медѹ никомѹ иномѹ (1552 *ОЧерк.З.* 10 зв.); А то тобе, княже старосто, приказуемъ..., жебы есте,... всякое живности... вывозити не допушчали (Вільна, 1563 *РИБ* XXX, 716); его без лица и кромъ права поймавши, стали быти и мучити, чего дей имъ и Подрежская копа // забороняла и не допусчала (Луцьк, 1564 *Ив.* 264-265); кни(г) врѧдовы(х) на вписа(н)є ты(х) привилиє(в) и листо(в)... г(с)дрски(х) жидо(м) нє борони(ли) и ω(б)волати вє(з)дє по то(р)го(м) допущали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 55); особливе о то прошу, абы ваша милость... не рачилъ допущать тому злому чоловѣку таковыхъ лотровствъ чинить (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 153); Ви(ди)тє ли и(ж) нє до́брє ри(м)скіє овца чинѧ(т), што ко́рє́внико(м) и дворано(м) бє(з)всты(д)ны(м) на(д) собою владѣти допѹщаю(т) (1598 *Виш.Кн.* 284 зв.); лѧховє наро(д) на(ш) в мѣстѣ сє(м) пѹ(с)тоша(т) нєдопѹщаючи ω(б)ходо(в) мѣ(с)цки(х), анѣ рємє(с)лъ робити анѣ ѹ(ч)нє(в) рѹ(с)ки(х) ѹчи(т)и (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.); Ѡставлѧ́ю: попѹща́ю, ω(т)пѹща́ю, допѹща́ю, дозволѧ́ю (1627 *ЛБ* 154); до вєдомω(с)ти донє(с)ти прошу, абы(с)тє вы... на мнє яко ωпєкунє... жа(д)ны(х) зы(с)ковъ... ωтрымова(т) нє допу(с)чали (Люблін, 1643 *ДМВН* 230); Прото приказѹє(м) ва(м) абыстє болшє(и) нє чинили кривды цр҇кви бж҇ой та(к) сами яко и нѣкомѹ чини(т) нє допѹщали (Мошни, 1650 *ЦНБ* ДА/П-219, 16);

(чому і без додатка) *(створювати умови для чогось)* допускати: митрополи(т) хотѧ́й вѣдаєтъ, и(ж) на всѧкыхъ зъѣ́здєхъ... звы́клъ быва́ти, одна(к) ωто в' то́тъ дн҇ь кото́рый са́мъ кѹ зача́тью синώдоу в' оунивєрса́лѣ назначи́лъ, до синώдѹ жа(д)ного в'стоу́пѹ нє чи́ни(т), алє ємѹ в' поро(ж)нова(н)ю оуплыва́ти, а та(к) тєрмѣнови томоу спо́лзнѹти допѹщає(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 12); исперва діавол межи Русю забѣгалъ, абы пра-

вославіє не коренилося, яко княжат лакомством, тиранством подавилъ, яко наукъ розмножити не допушалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); ѡ котрыистє свѣтломъ всѣмъ и зємли сóлю, Нє допȣщáючи робáцтвȣ анѣ мóлю, Прéзъ нєдбáльство в' дȣшахъ сѧ людзкихъ заплодúти (Львів, 1614 *Кн. о св.* 29 ненум.).

2. (кого) (*давати змогу комусь увійти кудись*) допускати, впускати: по(с)лъ турє(ц)кіи ска(р)жи(л) на нєго що татарȣ(в)... до полщи нє допȣща(л) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165).

3. (що на кого, кого на кого, що) (*викликáти щонебудь, охоплювати що-небудь*) насилати, посилати, зсилати: котóрыи всємогȣчєю своєю сúлою пого(р)жáєтъ,... собѣ рáчєй найго(р)шȣю шкóдȣ и крúвдȣ чúни(т) длѧ тóго бг҃ъ ка(р)ности допȣщає(т) на нáс' (Острог, 1607 *Лѣк.* 18); Ку тому тежъ абысмо не залежали поля, и абы въ гнюсъ и въ лѣность не приходили, допущаетъ Богъ враговъ и супостатовъ на насъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 824); Не допущай, пане, твоей суровости, Котрая карает нашѣ злие злости (1648 *Елег.* 152).

Див. ще **ДОПУСКАТИ, ДОПУСТИТИ.**

ДОПУЩАТИСЯ, ДОПУЩАТИСѦ *дієсл. недок.* (чого, кого і без додатка) (*дозволяти собі робити щось*) допускатися: а староста... вєлєл ємȣ таковых людєй... имати и до казни... давати... абы на то смотрѧчи, инщии того сѧ нє допȣщали и с того страх мєли (Петрків, 1538 *AS* IV, 130); то па(к) то(т) слȣжєбни(к) пє(р)во помєнєны(и) шимо(н) на тыє слова... кн҃зѧ ку(р)пского повєди(л) пра(в)да... мл(с)тивы(и) пн҃є ижє(м) я з нєбачȣ а (з) шалєнъства своєго нєзȣпо(л)ного розȣмȣ допȣщаючисѧ в пъя(н)ства чини(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* І, 140); нє та(к) бовѣмъ злóсти котóры(х) сѧ допȣщáємо, мóгоу(т) єго в'зроýшити на гнѣвъ, ѧ́къ то кг(д)ы сѧ нє хóчємо полѣпшити напóты(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 72); Ксендзы ихъ жонъ не маютъ, але вшетечницъ допущаются (бл. 1626 *Кир.Н.* 27).

Див. ще **ДОПУСКАТИСЯ, ДОПУСТИТИСЯ.**

ДОПУЩЕНЄ, ДОПУЩЕНИЄ, ДОПУЩЕНЪЄ, ДОПУЩЕНЬЄ, ДОПУСЧЕНЄ, ДОПУСЪЧЕНЪЄ, ДОПУЩѢНЄ *с.* **1.** Дозвіл, допущення: А ты вжє... // за допущєн(є)мъ ихъ выкȣпи(л) во(и)ниго(в) которое сєло бра(т) мо(и) по ма(т)цє ȣ пє(р)вы(х) нєбо(ж)чи(к) ма(р)ти(н) застави(л) (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 4 зв.-5); Нехайже вже жадному человекови не будетъ годилося псовати, альбо... противитися сему листови нашому, прынятью,... позволенью, допущеню и ласкавому одъпущенню (Вільна, 1599 *Ант.* 737); сторона поводовая тую то сторону позваную яко нє(с)талую и п(ра)ва посполито(г) нєпослу(ш)ную ȣ вина(х) статутовы(х) пє(р)шого нє(с)та(н)я за допусчє(н)ємъ судȣ нинєшнє(г) здала (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 106 зв.); Изволéнїє: Допȣщє(н)є, зєзволéньє, позволéньє (1627 *ЛБ* 45); сє за потърикротънымъ... приволыванъємъ до права нє (с)тановилъ яко нє(с)талого и права нєпо(с)лушъного з допущєнъя Судового на ȣпа(д) взы(с)ку рєчи в по(з)вє... выражоноє з волъны(м)... Арє(ш)то(м) до звы(к)лоє годины възда(л) на позо(в) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 56); за чимъ ѡны(х) яко нєсталы(х) и права посполитого нєпосълушъныхъ з допусъчєнъя сȣдового на ȣпадъ взысъку рєчи въ позъвє виражоноє... з волънымъ... арєшътомъ до зъвыкълоє годины вздалъ на позовъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 119).

2. Веління: Коли были мѧ з Божєго допȣщєнѧ поганство татаровє взѧли,... и бил єсми чолом господарю моємȣ... абы мѧ Єго Милость с поганских рȣк выкȣпил (Острог, 1514 *AS* III, 114); кнѧзь Андрєй присылал к намъ сына своєго..., повєдаючи, штожъ ѡн з Божєго допȣщєнѧ тых часовъ єстъ ȣ форобє, абыхмо ємȣ тотъ рокъ на иншии часъ ѡтложили (Петрків, 1527 *AS* III, 319); тыхъ часовъ недавно минулыхъ, зъ допущенья Божого, все место Нашо тамошнее Володимерское и парканъ около места,... погорѣли (Вільна, 1564 *РЕА* II, 132); будучи мне з допущеня Божого велми форому, а лежачи на смертной постели,... // ...даю и поручаю... жону мою милую Марю, такъ и тое дитя..., кашталяну Браславскому (Вінниця, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 140-141); А єстли з допȣщє-

(н)я б҃жия б8де(т) на брата яковы(и) 8падокъ или нємочъ... мають ємȣ братя помагати бра(т)скими пѣнязми (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); позычати [пѣнєзи] маю(т) нє на захована смотрачи,... алє которыи бо(л)ш(и)є нєдоста(т)ки тє(р)па(т) н(з) допущения б҃жиєго (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Кгды Лє́въ Ісавръ, з̑ допȣщє́на Б҃жго, сцє́птрȣ(м) Цє́сарства всхо́днєго ѡдє́ржалъ образоборства є́рєсь пока́зоватиса почала́ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 32); въ той же Рудце дворищъ не мало попалено, подданые одни презъ непріятеля сутъ завзятые, а другимъ за допущенемъ панскимъ сами померли (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 220).

3. Кара: если кто не будетъ утѣкати, порушаетъ на себе гнѣвъ Божій, а гнѣвъ Божій приноситъ допущене (Єгипет, 1602 *Діал.* 54); А котрыи оу Иса́їи Пр(о)рка спо́мнєни соу́тъ Сірє́ны и Онокє́нтавры, тєды́ ты́є соу́тъ чо́ртовє нѣа́кіє, котрі́єса з̑ допȣщє́нь гнѣвȣ Б҃жєго, на Спȣстѡшєныхъ кгроунтѣхъ мѣста въ осѡ́бахъ таки́хъ пока́зȣють (Львів, 1614 *Кн. о св.* 440).

4. Прощення, вибачення: Прощє́ніє: Просты́на, мл(с)ть, попȣщє(н)є,... допȣщѣ(н)є, ѡ(т)пȣщѣ(н)є вы́стȣпкȣ (1627 *ЛБ* 103).

Пор. **ДОПУСТИТИ.**

ДОПУЩЕНЄСА *с.* Учинення, допущення: ты́є ѡба́два грѣхи мѡгȣт̑, чєрє(з) допȣщє(н)єса зло́го, коли чы́ни(м) то́є, што на́мъ зака́зано, а́лбо ѡпȣщє(н)є до́брого, коли нє чы́нимъ того, што на(м) росказа́но, бы́ти попо(л)нєныє (Львів, 1645 *О тайн.* 51).

Пор. **ДОПУСТИТИСЯ.**

ДОПУЩЕНИЄ *див.* **ДОПУЩЕНЄ.**

ДОПУЩЕНЪЄ *див.* **ДОПУЩЕНЄ.**

ДОПУЩЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Учинений, допущений: Што теды за дивъ, же цесаръ Аркадій зъ такъ тяжкого грѣху отъ Іннокентіа, папы Римского, строфованъ бывши, грѣхъ свой барзѣй узналъ, строфованье вдячне принялъ, за допущеный грѣхъ жаловалъ в собѣ его самому и въ царевой и въ инших сурове каралъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 653).

ДОПУЩЕНЬЄ *див.* **ДОПУЩЕНЄ.**

ДОПУЩѢНЄ *див.* **ДОПУЩЕНЄ.**

ДОПЫТАТИ *дієсл. док.* (о кім) *(настійливо розпитати про когось)* допитати (про кого): А кгды и на той третій, остатней громаде, о томъ чоловѣку забитомъ межи собою не допытали, тогды имъ всимъ панъ Былчинскій, водле права, декретомъ своимъ наказалъ присегу, яко его не знали (Луцьк, 1596 *Ив.* 284).

ДОПЫТАТИСЯ, ДОПЫТАТИСА, ДОПЫТАТИСЕ *дієсл. док.* (чого, в кого, о кім, о чім і без додатка) *(настійливо розпитуючи, вивідати щось, дізнатися про що-небудь)* допитатися, довідатися (про кого, про що і без додатка): єлєна... ѡдва са допытала в жидо(в). гдѣ єсть // ч(с)тныи крєстъ сохранєнъ (1489 *Чет.* 20-20 зв.); рачжє вм҃(л) всѣ тыє рєчи ȣ сє́бє ȣважити а исти(н)ны пє́вноu допыта́тиса а листо(в) та(к) доткливы(х)... нє посыла́ти (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 2); А єсли бы єси (нє) мо(г) са(м) оба́чити, а огорнȣти вѣрою то́го мє́сїю пытаиса... сщ҃є́нико(в)... А допы́тав̑шиса о нє(м)... кли(ч) жє къ нємȣ та́ко(ж) бє́спє(ч)нє (к. XVI ст. *УЄ* №77, 96); И гдє(ж) і́ндєй пра́вды са допыта́ти, и гдє прибѣга́ти (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 265); а о инъших речах не моглъсе он, возный, допытати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158).

Див. ще **ДОПЫТОВАТИСЕ.**

ДОПЫТОВАТИСЕ *дієсл. недок. (настійливо розпитуючи, вивідувати щось)* допитуватися: который [звонникъ] допытуючисе, якое бы был релии, зъшарпал, зсоромотил, и клобокъ, который на голове с повинности своее законничое мелъ, знял (Луцьк, 1628 *АрхЮЗР* 1/VI, 597).

Див. ще **ДОПЫТАТИСЯ.**

ДОПѢРО, ДОПЕРО, ДОПИРО, ДОПІРО, ДОПУРО, ДОПЮРО *присл.* (*стп.* dopiero) **1.** Тільки що, щойно, *діал.* допіру: ты(с) то мнѣ самъ южъ допѣро мовилъ (к. XVI ст. *Розм.* 34 зв.); рожоный панъ Михалъ Еръличъ, соленитер сведъчил..., иж року допиро свижо прошълого... подчасъ ребеллии и своволи козацъкое... добра и субъстанъцие внивеч поооборочали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 234).

2. Тепер, зараз: яко пєрє(д) ты(м) ѡтєцъ та(к)жє допєро и сынове єго м(л) кн҃жата збара(з)скиє зъ кгру(нт)ꙋ єго м(л) пн҃а по(д)комюрого... вытиска-ю(т) (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 61); таковꙋю рємисыю ѡдє(р)жавъши з стороною истє(н)никовъ по(д)коморого допꙋро на ми(ст)цꙋ кри(в)ды повинє(н) ꙋря(д) по(д)комо(р)ски(и) до фꙋ(н)дова-(н)я юри(з)дыци(и) по(с)тавити на мє(ст)цꙋ при-(с)то(и)но(м) ро(з)ни(ц) при (с)тєнє своє(и) ис-тє(н)никово(и) и по(з)ваного (Кременець, 1605 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 101 зв.); сами то по(з)вани признавають(т) и признати муся(т), ижъ нєбо(ж)чикъ кня(з) бꙋрємъски(и) ѡ которого ся має(т)ности допюро по смє(р)ти єго чинятъ, бы(л) з брата // тєпєрєшны(х) поводо(в) рожоного сплюжоны(и) сынове(ц) их (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 26-26 зв.); Постєрєгаючи цєлости своєє, абовємъ по вси тыє три дни ѡ томъ плєнипотєнъте сторона поводовая нє пытала(с) и жа(д)ноє конътрадикъ-циє(и) нє чинила, ажъ допєро при ѡста(т)нємъ дєкрєтє конътрадикъцию... учинила (Київ, 1643 *ДМВН* 249); тєразъ, днєсь, тєпєръ, допюро hodie (*Уж.* 1643, 49); презъ увес час... его, яко неволника, теменжили, аж до пюро, по успокоеню своеволи, манифестуючого его милост пана Стрыбыли с таковой тяжкой опресыеи выпустивши и обавляючи се за тое караня од пана своего однести (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 479).

ДОПЯТИ, ДОПѦТИ *дієсл док.* (що, чого) *(домогтися)* доп'ясти, допнути (що), досягти (чого): того нє признаваю абы коли того вє(д)лє воли своє(и) // допѧти были могли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 149 зв.-150); Тꙑ́ засъ яко ми́лостни(к) Цр҃кви збы́тъ рєвни́вы(и), Хотѣлъ и допѧ́лєсь то яко нє лѣни́вый (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); не тылко в трынке, але и въ чварку готовъ былъ присягти, быле своего допялъ, блюзнилъ и инъше блюзнерства на той часъ поповнивъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 775).

ДОРА *ж.* (*цсл.* дора, *гр. мн.* δωρα від δῶρον) проскура: Анафора, Въ(з)ношє́ніє с(т): Доры, а́бо Дора (1627 *ЛБ* 176).

ДОРАДИТИ *дієсл. док.* (кому) Дорадити, зарадити: армєнє то́лико на чєтырє(х) съборѣ(х) были и до́сыть сєбѣ ю(ж) до́радили мо́вѧчи вє́д-лоу(г) чє́тырє(х) єв(г)лі́стовь, чє́тыри соборы. забывшє сє(д)ми сто(л)по́вь пре́м(д)рости божі́а (к. XVI ст.-поч.XVII ст. *Кн. о лат.* 111 зв.).

ДОРАДИТИСЯ *дієсл. док. (вирішити)* домовитися, урадитися: коли пришли много жидувъ ко Ісусови и дѣля Лазаря, що бы его видѣли, и дорадили ся май булъшіи попове, що бы убили Лазаря (XVI ст. *НЄ* 41).

ДОРАДЦА *ч.* (*стп.* doradca) порадник, дорадник: кнѧ(з) єго мило(ст) ли(ст) сво(и) до єго кролє(в)скоє мило(с)ти написа(л) и по(д)нѧ(л)сѧ вє(с)по(л) и(з) сынами своими я(к) ѡ свою вла(с)-нꙋю кри(в)дꙋ стоѧти и наказа(л) прє(з) лѧхо(в) дорадє(ц) лво(в)ски(х), абы ѡ то(м) вѣдали (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.).

ДОРАЖАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dorażać) (кому що) докучати, докоряти (кому чим): Лечъ к҆ прє-сторо́зѣ Правѡвѣрнымъ потрє́ба вѣдати, и́жъ сꙋ́ть нѣкоторыи... Дими́трій... и Іѡа́ннъ... кото́рыи Лати́нникѡ(м)... нѣшто нє доражаю(т), лє́чъ и то в҆ повєрхо́вны(х) // рѣчахъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 277-278).

ДОРАЗИ *присл.* (*стп.* dorazy) *(раптом, несподівано)* враз, нараз: Твоя милость... в... книжках, гдѣ Русь... потупил,... а латынский костел... в гору вынес и папежское начальство и старейшинство обоготворил, тогда и то еси доразн, рекущи (1608-1609 *Виш.Зач.* 222).

ДОРАЗЛИВЕ *присл.* (*стп.* doraźliwie) образливо: А єсли бы за(с) хто,... на мєнє ѡ(т) зави(с)ти по́тва(р) вложи́ти хотѣлъ мо́вѧчи, яко доразли́вє и ꙋщипли́вє в то(м) писаню мови(т); на тоє ва(м) такъ ѡ(т)повѣмъ, наꙋчилє(м)сѧ ѡ(т) х(с)а исти(н)-ны бє(з) похлѣбства, ло(ж) лжє́ю, во(л)ка во(л)-ко(м)... звати (1598 *Виш.Кн.* 309).

ДОРАСТАТИ *див.* **ДОРОСТАТИ.**

ДОРАХОВАТИСѦ *дієсл. док.* (з чого) Дораxуватися, долічитися; обчислити: Сꙋ(т) тє́ды тꙑ́и Ѿц҃євє Іѡа́ннъ и Пє́тръ... з҆ кото́ры(х) єдны жи́ли на исхо́дѣ дєсѧ́того ста́, а дрꙋ́гіи в҆ єдинона́дєсѧ-

то(м) стѣ, ꙗ́ко з҆ Хронолѡ́гіи дорахова́тиса мѡ́жемъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 284).

ДОРОБИТИ *дієсл. док.* (чого і без додатка) *(закінчити робити що-небудь, довести що-небудь до кінця)* доробити (що): кн҃зь богданъ кѹ(р)цевичъ взалъ на то з люде(н) земанъскихъ дерево грошн стацєю и вымеръ не доробивъши (1552 *ОВол.З.* 191); тоть чл҃кь почаль боудовати а не може доробити (1556-1561 *ПЄ* 286 зв.); ворота добрые наредити и того всего, што не добѹдовано, доробити и кгонтами побити (1577 *AS* VI, 84); презъ тое лѣто робили, и доробили за помочю Божиею месяца августа 14 дня, и образы постановили (поч. XVII ст. *КЛ* 83).

Див. ще **ДОРОБЛИВАТИ, ДОРОБЛАТИ.**

ДОРОБЛИВАТИ *дієсл. недок.* (чого) *(закінчувати робити що-небудь)* дороблювати (що): A toje roboty // kniazia Iłyi dorobliwał kniaź Prońśki, — w czotyrech weżach werschow prybawlał y pokrył (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 19-20).

Див. ще **ДОРОБИТИ, ДОРОБЛАТИ.**

ДОРОБЛАТИ *дієсл. недок.* (що) Те саме, що **дорobливати**: станиславѹ тесли що па(н)тра доробла(л) на свещеническо(м) домѹ fr. 2 и 15 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 15 зв.).

Див. ще **ДОРОБИТИ.**

ДОРОБОКЪ *ч. (те, що зроблене, створене кимнебудь)* доробок: в котроую [просфѹрѹ] преложи(л) тѣло свое ст҃ое до того кадило до и(з)бавителѧ нашо(г) свѣчоу ты(ж) даймо вы(з)наваючи его во тро(и)ци є(ди)ного а звлаща с працѣ рѹ(к) свои(х) и вѣ(р)нои доробкѹ твоего (к. XVI ст. *УЄ* №31, 90 зв.).

ДОРОГА, ДОРУГА *ж.* **1.** (*смуга землі, по якій їздять і ходять*) дорога: та опат връхѡм долѹ... на конець бѹковини, опат връхѡм дѹбро‹в›ою, до где перехрест оу дорогах, на долини прибещем (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); ѡни повели градою к василье(в)скомѹ ѡзерѹ далеко в сеножа(т) а поведаючи на(м)ъ што тою градою бывала дорога а чере(с) тоую дорѹгѹ не бывало старцо(м) пустыньски(м) перелаза в наши сеножати (Київ, 1508-1523 *ПИ* №5); кѹпецкимъ людем великии трѹдности и забийства по дорогамъ сѧ становѧт (Петрків, 1538 *AS* IV, 129); никого не цѣлоуйте на дорозѣ (1556-1561 *ПЄ* 261); А... старостове ѹкра(и)ные ни(х)то зъ шля(х)ты ездачы по дорога(м)... и на за(м)ки ѹкра(и)ные едучы... не маю(т) шкодити стаце(и) и по(д)водъ брати (1566 *ВЛС* 8); те(ж) до Киева мне для плохости дороги ехати было трудно (Житомир, 1584 *АЖМУ* 140); тые котѡрые з҆ аѳана́сїемъ были,... ча́ст҆ю жолнѣрскими нога́ми поте(р)ты, ча́стью на дорѡ́зѣ помордѡ́вани (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 119 зв.); где тѹ є(ст) простаѧ дорога котораѧ провади(т) до Антве(р)пїи (к. XVI ст. *Розм.* 36 зв.); Просто чере(з) поле ро(в)ниною неподалекѹ тое дороги... идѹчи и копцы сыплючи до го(р)ба круто(го)...//... кгру(нт) святе(ц)ки(и) а влево... каме(н)ски(и)... зоставѹючи (біля Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/Ie, 254, 47-47 зв.); Пѹть: Дорѡ́га (1627 *ЛБ* 103); иди проу(д)ко на дорѡ́гоу и на оулицѣ мѣста (1645 *УЄ* №32, 187 зв.); за́сь бѣре(т) чл҃вкъ мечь свѡ́й и и́де на дорѡ́гѹ, жебы чини́лъ краде(ж) и мѹжебѡ́йства (серед. XVII ст. *Хрон.* 367 зв.); **дорога великая, великая дорога** — битий шлях, тракт: светки в одно слово... поведили, иж перед тымъ ѡни землами Вербичовскими еждчивали и то слыхали, тож ест граница стараѧ..., дорогою великою (Львів, 1537 *AS* IV, 85); дали есмо ей... ставищо пустое, што вышей гнидовского ставка по ц‹е›рковную землю а по великую дорогу подле мѣста н‹а›шого луцкого (Вільна, 1503 *AS* I, 125); **дорога гостинная** — заїжджий двір, розташований при дорозі: св҃та свой црковные... о(б)ходи́ти... мѹсатъ, в чомъ немалые забавы трѹ(д)ностїй ѹтра́ты въ свои(х) справахъ и кгосподa(р)ства(х) домовы́хъ... и дорогахъ гости(н)ныхъ, неви́н҆не мѹса(т) ѡ(т)носі́ти (Острог, 1587 *См.Кл.* 15 зв.); **дорога доброволная, доброволная дорога** — вільна, дозволена дорога: тые помененые слѹги...//... по полю бегаючи по(д)даныхъ стороны поводовое в полю збоже на возы берѹчихъ и кѹ домови дорогою доброво(л)ною едѹчихъ били и мо(р)довали (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33); ста(в)ши ѡчевисто... передо (м)ною... ревизоро(м) зе(м)ли кие(в)ское... служебни(к)... жалова(л)... ѡ то(м) што за до(з)во-

лє(н)ємъ вра(д)у житоми(р)ского вра(д)ник чє(р)нихо(в)ски(и) є(р)мола єха(л) до пущи королє(в)скоє доброво(л)ною дорогою и трафилосє єму ω(б)ночова(т) (Київ, 1501 *ЦНБ* II, 21039, 1); **дорога малая** — звичайна дорога: вольно купцомъ со всякими товары своими вѣчными дорогами великими и малыми... безъ усякого накгабанья...// приѣздити и отъѣздити (Петрків, 1526 *PEA* I, 140-141);

у складі топонімів: **дорога Атаримская:** А то коли хананѣйскій цр҃ь Арода́въ оуслы́шалъ, жє прита́гнȣ(л) Ізра́иль дорo̓гою Атари́мскою, ва́лчилъ проти́ ємȣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 140); **дорога Володимерская**: Напєрвє почовши ωт Кримєша з долины, гдє криница вышла, дорогою Володимєрскою, по старыє пола (Володимир, 1573 *AS* III, 104); **дорога Жабецкая**: Идȣчи границєю поча(в)ши и(з) валу ω(т) границы пашє(в)ско(и) к дорози жабє(ц)ко(и)... на то(и) дє(и) граници помєнєно(и) копцо(в) два роскопати... дє(и) вш҃а ми(л) казали (Луцьк, 1582 *ЛНБ* 5, II 4044, 123); **дорога Жославская, Жеславская дорога**: Прото которыи бы кȣпъцы на дорозє Жославской са промытили, Твоа бы Милость за єго працȣ... з оноє промыты половицȣ вєлєл ємȣ давати, жєбы... шкоды мыта нашого стєрєгъ (Краків, 1539 *AS* IV, 205); вєли нас ωт Бєлотына Жєславскою дорогою (Острог, 1506 *AS* III, 38); **дорога Каменецкая**: а речкою Есенцемъ у верхъ, до дороги Каменецкое (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 4/I, 59); **дорога Карасинская**: а тȣю зємлю... ωграничили и копцы закопали, почон ωт границы Голȣзєйскоє,... до болота Ѡсотна, тым болотом по половицы против долгого ωстровка до дороги Карасинскоє (Чернче-Городок, 1543 *AS* IV, 355); **дорога Краковьская**: напро(д) ωдобралисмы ω(д) пна Алєкса(н)дра прокоповича и пана Стєфана ла(ш)ковъского ωстато(к) з дороги краковьскои (Львів, 1633 *ЛСБ* 1055, 1); **дорога Лопавская**: Напєрвєй ωт пана Михайлова имєна... ωт Лысина по дорогȣ Лопавскȣю, а ωт дороги Лопавской аж по соснȣ (Торговиця, 1527 *AS* III, 304); **дорога Меньская**: тою дорогою Меньскою до// великого лѣса до граници Брылевское Взнесеньскоѣ земли (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 58-59); **дорога Олховецкая**: та вьсє дорогою ωлховєцкою идєжє исходит поут из лѣса на ȣгол Жȣржин на поланȣ Хирєвȣ та на брȣд Вєрбовєць (1583 *DBB* I, 86); **дорога Рудлевская**: пєта границы нашоє кнєгини(н)скоє з свищовомъ и з бȣко(и)мою ȣ дороги рȣ(д)лє(в)скоє (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 15 зв.); **дорога Селецкая**: зачав отъ дуба у дороги Селецкое... к болоту великому, идучи простым путемъ (Земно, 1516 *АрхЮЗР* 8/IV, 30); **дорога Ставецкая**: Найпєрвєй повєл єсми к бродȣ, который брод на дорозє Ставєцкой (Пісочне, 1541 *AS* IV, 281); **дорога Черкаская**: игумє(н)... по(п) на тыє слова воскрєсє(н)скому попу ω(т)ка(з) чинєчи повєдили нє(т) дє(и) тобє... с нами за дорогу чє(р)каскую (б. Киева, 1585 *ЦНБ ДА/П*-216, 2);

(простір, яким відбувається пересування) шлях. ◊ **дорога водная** — водний шлях: чинимъ всихъ подданыхъ... волными отъ вшелякихъ мытъ... дорогами сухими и водными (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 286); **дорога сухая, сухая дорога** — сухопутний шлях, суша: чинимъ всихъ подданыхъ волными отъ вшелякихъ мытъ... дорогами сухими и водными (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 286); Слышачи ано г҃ь на(ш) і҃с х҃с ста́вса ла́скави(м) проти(в) на(с) ста(л)са ωбива́тєлє(м) зє́мны(м) и нб(с)ны(м) бо слы́ши(ш) и(ж) в корабли пла́ва(л) и по мо́рю я(к) по соухои доро́зѣ ходи(л) (XVI ст. *УЄ* №29519, 18 зв.); **дорогу загородити** *див.* **ЗАГОРОДИТИ**; **дорогу загорожати** *див.* **ЗАГОРОЖАТИ**; **дорогу перейти** *див.* **ПЕРЕЙТИ**; **дорогу слати** *див.* **СЛАТИ**; **дорогу указати** *див.* **УКАЗАТИ**; **з дороги зводити** *див.* **ЗВОДИТИ**; **зайти дорогу** *див.* **ЗАЙТИ**; **зведеньє зъ дороги** *див.* **ЗВЕДЕНЬЄ**; **станути на дорозѣ** *див.* **СТАНУТИ**; **уступити з дороги** *див.* **УСТУПИТИ**; **уступовати з дороги** *див.* **УСТУПОВАТИ**.

2. (*місце для проходу чи проїзду*) дорога: патоє хто бы єзами або млынами га(т)ми мостами рѣки по(р)товыє гамова(л) проходу або дороги слȣшноє нє (в)чини(в)ши (1566 *ВЛС* 17 зв.); иди за мною и тобѣ дорогȣ покажȣ встȣпи тȣды просто зна-

(и)дешъ направо любо ѡной нє ѡбачишъ (к. XVI ст. *Розм.* 45); вси мȣжовє валєчныє ȣтекли в'ночи дорѓою бра́мы (серед. XVII ст. *Хрон.* 351 зв.).

3. (*поїздка, подорож*) дорога: тамъ на дорозє пришла Твоєй Милости вѣсть ѡ звазнени томъ Браславцов и Вѣничан (Вільна, 1541 *AS* IV, 280); пришоль до мєнє приятєль мой з дорогы а нє маю што бы(х) положиль прє(д) нєго (1556-1561 *ПЄ* 266 зв.); И трафило ми ся, в дорозє єдучи, господою ста(ти)... в пана... Щєниєвско(г)[о] (Житомир, 1584 *АЖМУ* 97); кто кȣпецтвомъ сѧ бавить... любо на войнѣ зостаєть любо в дорозѣ потрєба бы было тлȣмача нєякого (к. XVI ст. *Розм.* 2 зв.); кгдысмы вси спо(л)нє, до жо(р)нищъ... єхали то(г)ды по(т)кали є(с)мо ȣ дорозє того єнєрала, боя(р)ского, из... слугами пна по(д)коморого (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); по(в) гроша попови на дорогȣ коли иха(в) до князя (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 6); а остатокъ тыхъ пенезей, на тую дорогу,... зъ собою есми взялъ (Краків, 1595 *АСД* I, 197); пото(м) зз нѣкакими новина́ми того з'ѣздȣ о(т)мо́влєно, а в дорогȣ єхати ка́зано (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 20); Та́къжє наслѣдова́ти Ап(с)лωвъ, кото́рыи в' доро́зѣ... голо́дными бȣдȣчи, рва́ли ко́лосы и ѣли вытира́ючи рȣка́ми (Київ, бл. 1619 *О обр.* 175); А коли былъ в доро́зѣ, и в господѣ забѣжа́лъ емȣ г(с)дь, и хотѣлъ єгω забити (серед. XVII ст. *Хрон.* 82 зв.); **пуститися в дорогу** *див.* **ПУСТИТИСЯ; удатися в дорогу** *див.* **УДАТИСЯ; чинити дорогу** *див.* **ЧИНИТИ**.

4. *Перен.* (*засіб здійснення чого-небудь*) шлях, дорога: Кды(ж) хр(с)тїѧ(н)ско(мȣ) а цнотли́вомоу члкови ничь и́ншєго нє єсть потребнѣ́йшє(г) и пожиточнѣ(и)шєго на свѣтѣ, єдно сѧ пи́лно ω то(м) пыта́ти, и того сѧ оучи(ти) а таки(х) доро́гь иска́ти, кторы(и) бы єго ик почтивомоу ста́нови //...приво(ди)ти моглы (Львів, 1585 *УЄ* №5, 276-276 зв.); оставтє(ж) тєды право(с)лавны(м) доро́гȣ до вєлики(х) книгъ скар'жины(х) показовати, коли в ни(х) и на(и)мє(н)шєє правды нѣмашъ (1598 *Виш.Кн.* 308 зв.); а єсли тє́жь тобѣ нєла́цно то быти здаєтсѧ, яки́мъ ко́лвєкъ мо́жєшъ спо́собомъ дот'кни́сѧ доро́ги, кото́раѧ до полѣпшє(н)ѧ вєдє(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 77); ωны нам' на́прьвѣй оуказа́ли доро́гоу до познан'є бга (Почаїв, 1618 *Зерц.* 68 зв.); тая унѣя — незнакомитая, але зводителница отъ правдивое дороги спасенной (бл. 1626 *Кир.Н.* 17); До ω(т)но́вы або́вѣмъ живота и до збаве́нноѣ доро́ги, на́пєршїй вст8пъ є(ст) позна́ти само́го сєбє, и поко́рȣ захова́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 2); Потрєбȣючомȣ пора́ды, пода́ты здоро́вȣю ра́дȣ, та(к) до доро́ги збаве́нои, я́кω до всѣхъ цнώтъ и присто́йностїй,... наȣка была (Львів, 1646 *Зобр.* 71); То слȣшност', а потрє́ба, и та́ѧ нє гдєйндєй трȣдом' на́шимъ оуказа́ла доро́гȣ, да́вши так' ва́жнȣю причи́нȣ, яко бы жа́дєнъ лѣ́пшєй клєйно́тъ ώныхъ нє мо́глъ оукшталтова́ти (Київ, 1648 *МІКСВ* 348);

(*напрямок діяльності кого- або чого-небудь*) дорога, шлях: оучитєлю вѣмы иже єсь правьдивыи и дорозѣ бжїи прав'дивє наоучаєшь (1556-1565 *ПЄ* 95); Єв(г)листа выписоуєть якь хс прє(д)сылаєть иныхь оучєниковь,... якь ты(ж) ω(т)ца выславоує(т) и якь в законѣ перєбываючомоу дорогоу живота ωказоує(т) (Там же, 260 зв.); ты(х) четырєхъ... чєрє(з) розмайтыє начи(н)ѧ дха своєго нєпрєста(н)о оуси́лȣєть тѧгнȣчи до сєбє, алє ю(ж) нє на онȣю пра́вȣю то(л)ко на свою змышлєнȣю доро́гȣ (Острог, 1587 *См.Кл.* 11); ноги и(х) скоры к проли(т)ю крови... (с)тра(х) є(ст) на дорога(х) ихь, а дороги споко(и)нои нє по(з)нали (II пол. XVI ст. *КА* 247); А кто хо́чє(т) до царства нб(с)наго прїйти, то́г(д)ы прє(з) вєли́кїи тръпли́вости, трȣ(д)наа и тѣснаѧ// доро́га до нє́ба (XVI ст. *УЄ* №29519, 24-24 зв.); До чого имъ по́водъ нєωмылный дала, и доро́гȣ нєблȣдли́вȣю оуказа́ла вѣра (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); Торова́лъ о́нъ зо всѣхъ ва́съ доро́гȣ збаве́н'ѧ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 5); ходи́ гдє хо́чє(ш)... а нє на(и)дє(ш) инои дороги взгорȣ, анѣ бє(з)пєчнѣ(и)шєи на долѣ. Єдна доро́га кр(с)та стго (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 5); Ѡто то́й: котры́й ва́ши сȣмнє́н'ѧ пѣстовалъ. Доро́гȣ, до Нєбє́сныхъ Пала́цовъ торова́лъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 10); Лє́чъ гды з' зємлѣ ωбє́рнєтъ свою мысль до Бга,// З Гістόрій єсть про́стаѧ до н'ба доро́га (Київ, 1632 *Євх.* 300-301); Нє идѣмω широ́кою// и просторо́нною... доро́гою, кото́раѧ вєдєтъ на поги́бєль! (Київ, 1637

УЄ Кал. 187-188); Ты всєю црквою Хвою справуєшъ, И прєз ню нáмъ дорогꙋ про(с)тꙋєшъ, до цр(с)тва Нб(с)ногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 32); Вѣмъ бовѣ(м) ижь роскáжє сно(м) своймъ и дóмови своємꙋ по собѣ абы стєрєгли дорóги г(с)днєй, и чинúли сꙋдъ и справєдлúвость (серед. XVII ст. *Хрон.* 30).

Див. ще **ДРОГА**.

ДОРОГИЙ, ДОРОГЫЙ, ДОРОГІЙ, ДОРОГІЙ, ДОРОГЪ *прикм.* **1.** (*який коштує великі гроші*) дорогий: нє могла животúна ходúти на полє дла снѣгꙋ и морóзꙋ, а сѣно было дóрого (1509-1633 *Остр.л.* 130); Члкъ нѣкоторыи быль богатый который жє то ѡболочовальсѧ в' пер'фи(р) и в' вис'сонь (в шарлать и в дорогоє одѣнѧ) (1556-1561 *ПЄ* 293 зв.); принюсъ овунъ мира дорогого, якъ сто фонъту, и купили полотна нового, и объвили тѣло Ісусово изъ мастю умѣстѣ (XVI ст. *НЄ* 54); тѣло оумрълы(х) помазовали мáстѧми дорогúми, абы нє смръдѣло (XVI ст. *УЄ* №29519, 59 зв.); Они ѣдꙋтъ з великою пыхою, на барзо оубраны(х) и дороги(х) конє(х) (Височани, 1635 *УЄ* №62, 19 зв.); шпалѣри коштѡвніи дорѡгіи пошáрпано (Чернігів, 1646 *Перло* 122); Tureckiie koni, dorohiie ubiory otdaie po newoli, A sam ide y inych wede do tararskoie (!) newoli (1648 *П. про пор.* 201);

дорогоцінний, коштовний: Лѣпшє бы кр(с)тъ Хвъ нóсити на собѣ// въ житіи тогосвѣтнємъ; нєжєли дорогꙋю шацовными камєнми насажєнꙋю золотꙋю коронꙋ (поч. XVII ст. *Пчела* 30); Ч(с)тост мого понянства (!) Бгꙋ ѡфѣрꙋю И як клейнот дорогий на вѣки дарꙋю (I пол. XVII ст. *Рез.* 179); Пéр'ла óнаѧ велúкаѧ, дорогáѧ Кролéвскаѧ, и діадúмы кролéвскои гóднаѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 214); клєйнóтъ коштóвный, Скарбъ то Дорогїй, а скáрбъ нєвымóвный (Київ, 1633 *Евфон.* 308); **камєнїє дорогоє** *див.* **КАМЕНЇЄ; камень дорогий** *див.* **КАМЕНЬ.**

2. *Перен.* (*який високо цініться, яким дорожать*) дорогий, цінний; важливий: Дѣля того дорогоє єсть дѣло на сюмъ свѣтѣ, де єсть путь добрый изъ науковъ, изъ доганянюмъ Божимъ (XVI ст. *НЄ* 146); Бо то єсть дорогий обычай рицера жаловать (поч. XVII ст. *КЛ* 91); Чáсє дорогїй, чáсє нєпєрєплачóный нáзбыть скꙋпóю вагóю мнѣ оузычóный (Острог, 1607 *Лѣк.* 2); Мѣрность рéчъ дорогáѧ, ктó сѧ в' нéй кохáєтъ, На(д) вєсéльє бóлшъ в' жи(т)ю ничóго нє знáєтъ (Київ, 1632 *Єах.* 295); я ѡ(т)кꙋп(и)лємъ вáсъ: смртю и Крóвѣю моєю дорогóю (Чернігів, 1646 *Перло* 152 зв.); дольговъ всихъ, которых большей нижели тисечу золотых за збожа розные, которыми под часъ дорогий поводове васъ закладали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 422).

3. Милий, любий, дорогий: Южь ся с тобою нúнѣ вѣчнé розлꙋчáю Дорогáѧ Малжóнко, з' жáлємъ тя жєгнáю (Київ, 1622 *Сак.В.* 48); Тімоѳéй: Чéст' Бжа(а), Бго(м) почтє(н), а(б) дорогїй Бꙋ (1627 *ЛБ* 237).

Див. ще **ДРАГИЙ**.

ДОРОГО *присл.* **1.** (*за високу ціну*) дорого: Тогó жє рокꙋ дорожина былá жúто по ві злóтъ ѧ́чмѣ(н) по и, а ѡвéсъ по ѕ. и тогó рáди и оу крамáхъ всє под'нѧ́лосѧ дóрого (1509-1633 *Остр.л.* 130); А закꙋпꙋютъ замъковыє двє части мєрокъ з (м)лына того на го(д) кгды дєшєво збожьє по стꙋ копъ грошє(й) а кгды дорого то(г)ды дорожє(и) (1552 *ОВол.З.* 195); не чалуй, не перепущай дорого ни у продажи, ни у купли (XVI ст. *НЄ* 19); мовъ што хочєшъ лєчъ я такъ дорого нє кꙋплю (к. XVI ст. *Розм.* 53 зв.); могъ бымъ и ты(х) вспомнити, которыє папє(ж)ство ганє(б)нє дорого... кꙋповали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 174 зв.); Споминала свинѣ якиє(с) ꙋ вꙋстю бутє(н)скиє, єдна жє ба(р)зо дорого хочє(т) и(х) продавати (Кам'янець, 1609 *ЛСБ* 433, 1).

2. *(віддано, з душею)* дорого: найдовáли сѧ, такóвыи... лю́дє, котóрыи... принóшюною слáвою ...сѧ... брыдили... вшєлѧ́кий до того пóводъ и окáзію... с трафꙋнкꙋ, здáрєнꙋю, а нáвєтъ вєлúкою и дóлгою прáцєю и стара(н)єнъ вынайдєнꙋю, охóтнє и оусéрдно поривáючи, алє и дóрого... ѡ(т)вáгою маéтности, здоро(в)ѧ, и самóго дочáсного живота, по(д) мнѡгіи бѣды, оутúски... на правдúвꙋю и нєѡ(т)мѣннꙋю оу самóго Ба слáвꙋ зарабѧли (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 2).

ДОРОГОСТЬ *ж.* **1.** Дорожнеча: у здешнемъ панъстве нашомъ... великій почотъ... немалый ховати есьмо умыслили, про то, постерегаючи, абы дорогость жывности не была (Вільна, 1563 *РИБ* XXX, 716); пани татияна малы(н)ская при(с)лавши на торгъ збожа того(ж) казала колодȣ до бра(т)ства взєти, а и(ж) слушно(ст) была сȣ(р)жицȣ тȣю взєвши для трвогъ тата(р)ски(х) и доро(г)сти дѣля ѡ(т)цȣ василїю є(и) дати котрая є(ст) ѡ(т)дана (Львів, 1621 *ЛСБ* 1047, 1 зв.); тая Вовдя, которая, служачи и наймуючи се ве дворе у ее милости панее Вишневское, подъ часъ неурожаевъ и дорогости по две лете, лацный приступъ до того мела и пана Вишневского струти мела (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 450).

2. Ціна, вартість: нє сєдѣти абымъ ничого нє зыскáла поживéнѧ потрєба зтондъ шȣкати вѣдаєшъ всѣхъ рєчий быти дорого(ст), єдно з дрȣгого выймовати потрєба (к. XVI ст. *Розм.* 29); кожъдая копа во(д)лȣгъ тєпєрє(ш)нєє дорого(с)ти ко(ш)товала по золоты(х) два (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4050, 106); братия тєды взыраючы на дорого(ст) ка(ж)до(и) рєчы ѡ(т) дєся(т)ка золоты(х) на ро(к) чы(н)шу ѡному наняти нє хотѣли (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.);

коштовність: Многоцѣнность: Дóрогость, коштóвность (1627 *ЛБ* 64).

Див. ще **ДОРОЖИНА[1], ДОРОЖНЕТА, ДОРОЖНЯ.**

ДОРОГОЦѢННЫЙ, ДОРОГОЦЕННЫЙ *прикм.* **1.** Дорогоцінний, коштовний. **камень дорогоцѣнный** *див.* **КАМЕНЬ; камѣнѧ дорогоцѣнноє** *див.* **КАМЕНІЄ.**

2. Дуже важливий, неоціненний: Щасливий домъ Шєптицкихъ которыє кр(с)тъ маютъ Клєйнотъ дорогоцѣнный и в нє(м) сѧ кохаютъ (Угорці, 1620 *На г. Шепт.* 2); такъ и хр(с)тіанє взглѧдомъ позвєрховногѡ чл҃вка, маютъ быти поко(р)ными, и взгоржеными, и в' сєрєдинѣ во внȣтрномъ чл҃вцѣ, дорогоцѣннȣю пєрлȣ маючими (Вільна, 1627 *Дух.б.* 337); Тыи тéды сȣтъ ѡ́ными... кȣпцáми, котóрыи гды з' доброво́лнои хóти своєи знашли́ дорогоцє(н)нȣю Цр(с)твїѧ Нб(с)ногѡ Пéрлȣ продали́ всє што мѣли и кȣпи́ли ю (Київ, 1632 *МІКСВ* 285).

Див. ще **ДРАГОЦѢННЫЙ.**

ДОРОГОЦѢННѢЙШИЙ *прикм. в. ст. у знач. ім. с. р.* **дорогоцѣннѣйшоє** — (*те, що має велике значення*) важливіше, -ого; дорогоцінніше, -ого: Стара́йжесѧ... сію Книгȣ сп(с)нїю твоє́мȣ и бли́жнєгѡ твоє́го набы́ти, памѧта́ючи тóє, и́жъ на(д) сп(с)нїє дш҃и твоє́и нѣчóгѡ на свѣтѣ тóмъ мизéрномъ оу тєбє́ мáєт' бы́ти ми́лшогѡ и дорогоцѣннѣйшогѡ: вєдлȣгъ слóвъ сп҃ситєлєвыхъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5).

Пор. **ДОРОГОЦѢННЫЙ.**

ДОРОГШИЙ *прикм. в. ст.* Дорогоцінніший, коштовніший: люцида(р) то все ѡсвѣти(т), а нѣкотории ихъ зовȣтъ дороги(м) камънє(м), дорогши(и) сутъ нєжъ злото (серед. XVII ст. *Луц.* 523).

Див. ще **ДОРОЖШИЙ, ДРАЖЬШИЙ, ДРАЖѢЙШИЙ, ДРОЖЪШИЙ.**

Пор. **ДОРОГИЙ.**

ДОРОГЫЙ *див.* **ДОРОГИЙ.**

ДОРОДНЫЙ *прикм.* (*стп.* dorodny) ставний, вродливий: Дворъ свѣтлий и дородный:... гигантомъ подобныи мужеве, силныи такіи около него, якъ нѣкогда у дѣда Херева (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1136).

ДОРОЖЕЙ *присл. в. ст.* (*за більшу ціну*) дорожче: А закȣпȣють замъковыє двє части мєрокъ з (м)лына того на го(д) кгды дєшєво збожъє по стȣ копъ грошє(и) а кгды дорого то(г)ды дорожє(н) (1552 *ОВол.З.* 195).

Пор. **ДОРОГО.**

ДОРОЖИЖЧЕ *с.* Запустіла смуга землі, де колись проходила дорога: вольно купцомъ со всякими товары... безъ усякого накгабанья мытниковъ Нашихъ...// ..., лѣтными дорогами и зимними, и дорожижчами приѣздити и отъѣздити, по землямъ и по селамъ Луцкаго повѣта, безъ даванья и плаченья мыта Луцкаго (Петрків, 1526 *РЕА* I, 140-141).

ДОРОЖИНА[1], ДОРОЖИНЯ *ж.* Дорожнеча: Тогó жє рóкȣ дорожи́на была жи́то по в҃і злóтъ я́чмѣ(н) по и҃ (1509-1633 *Остр.л.* 130); Чєкáєтъ нєȣрожáю збóжа, и в' дорожи́нȣ гȣмна своѣ ѡтвори́ти готȣєт'сѧ, а по(д)вышéнїєм'// цєны́, нéндзȣ людíй

оубогихъ, кȣпи́ти стара́єтса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 655-656); ҂афча Дорожиня была, жито было по зо(л) ѳ колода (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165).

Див. ще **ДОРОГОСТЬ, ДОРОЖНЕТА, ДОРОЖНЯ.**

ДОРОЖИНА[2] *ж.* Доріжка, стежка: идȣчи по надъ самымъ... ставомъ..., бєрȣчи пока вода заливаєтъ// а гдє вода нє заливаєтъ, то дорожиною ажъ до грєбли и... млына (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 70-71).

Див. ще **ДОРОЖКА.**

ДОРОЖИТИСА *дієсл. недок.* (*вимагати за щонебудь високу плату*) дорожитися: нє прошȣ того о лȣпинȣ хто ми ядє́рко бєрє́тъ, а подобно дла одєржа́ньа ядє́рка мєншє бым са ємоу зъ лȣпиною дорожи́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43 зв.); дх҃овныи... на потрєбȣ хота найголо(в)нѣйшȣю рѣчи посполитой дорожитиса звыкли (Там же, 194 зв.).

ДОРОЖКА, ДОРОЖЪКА *ж.* Доріжка, стежка: Пото(м) вєли насъ воинъцы мимо сєло чєхостовъ дорожъкою за(и)маючы ѡплотъковъ (1546 *ОГ* 6); А и(з) дрȣгоє тєжъ стороны ѡтъ мєста на горȣ кȣ замъкȣ ȣзо(и)ти нєльга ѡ(д)но дорожъкою котораа ȣчинєна по гори (1552 *ОКан.З.* 18); к той дорожце прилегла в головах земля Тєрєменъская от места (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 367); вишо(в)ши з лѣса полє(м) до границѣ и копцо(в)... дорожкою чєрєзъ дорогȣ до лвова идȣчȣю (Унів, 1581 *ЛСБ* 61); у тоє дорожки скончиласа граница// свищовская (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 31-31 зв.); съ которого [садка] вышедши противко нарожной башты замковой, нєдалєко валȣ и дорожки изъ сєла// Загаєцъ по подъ валомъ и замкомъ Загаєцкимъ до монастыря идȣчоє копєцъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 67-68); єхали полємъ, чєрє(з) збожа, доро(ж)кою старою, и тою доро(ж)кою, приєхавъши полями до горохȣ, гдє доро(ж)ки ужє нє стало (Київщина, 1639 *ККПС* 272).

2. У складі топоніма: **дорожка Охъматовская:** а ѡт того болота чєрєз дорогȣ по лȣжок, а ѡт того лȣжка по дорожкȣ Ѡхъматовскȣю (Торговиця, 1527 *AS* III, 304).

Див. ще **ДОРОЖИНА[2].**

ДОРОЖНЕТА *ж.* Дорожнеча: Мало людемъ бѣднымъ было отрады. Наступила дорожнета лихая року 1650 (1636-1650 *ХЛ* 81).

Див. ще **ДОРОГОСТЬ, ДОРОЖИНА[1], ДОРОЖНЯ.**

ДОРОЖНИЙ, ДОРОЖНІЙ *прикм.* **1.** (*пов'язаний з дорогою*) дорожній: та(к) цѣлы(и) дн҃ь и ночъ хȣдачи по пȣстыни... ча́стю ѡ(т) змордова́на доро(ж)нєго, частю ѡ(т) голодȣ и прагнє́на..., поклакнȣвши моли́тиса... и въ... мл҃твѣ скона́ли (серед. XVII ст. *Кас.* 88 зв.).

2. (*який перебуває в дорозі*) подорожній: Чомъ, коли емъ бывъ голоденъ, давали естє ми исти,... коли емъ бывъ дорожній, давали (*в рук.* давал — *Прим.вид.*) естє ми салаша (XVI ст. *НЄ* 163).

ДОРОЖНЯ *ж.* Дорожнеча, *діал.* дорожня: Того (ж) року по ѡ(т)ѣздѣ кролєвско(м) дорожня ся почала грошѣ в горȣ пошли (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167).

Див. ще **ДОРОГОСТЬ, ДОРОЖИНА[1], ДОРОЖНЕТА.**

ДОРОЖШИЙ, ДОРОЖШІЙ, ДОРОЖЩИЙ *прикм. в. ст.* **1.** (*який більше, дорожче коштує*) дорожчий: также от всих едвабных речей..., и от сукон, которые дорожшие ниж люнские або порпорыян, водле шацунки от копы по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); дале́ко лѣпшєє є(ст) и го(д)нѣйшєє я́къ бовѣ(м) сȣкно хота(ж) злотѡ(м) и срєбрѡ(м) пєрєтыканоє є(ст) го(д)нѣйшєє и доро(ж)щєє нѣжли волнаноє, єдна́къ и то́є та́къ са мо́жє(т) рȣкою рємєсника оукрасити надобнє са оуроби́вши, жє иншоє и зацнѣйшоє ко́што(м) пєрє́йдєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248); Наѡста́нокъ сȣть драпє(ж)никами кото́рыє въ нєдо́брый оурожай заховȣють збожє, а́бы дла ни́хъ жи́вность доро(ж)шаа была, проклатыє сȣтъ такіє (Львів, 1645 *О тайн.* 111).

2. (*який має більшу вартість*) важливіший, вартісніший, цінніший, дорожчий: Прото жь нє боитєса бо мнозѣ(х) птиць дорожшіи єстє вы (1556-1561 *ПЄ* 51); чл҃къ доро(ж)шій боу́дє(т) на(д) ка́мѣнь самфи́ровый (Острог, 1607 *Лѣк.* 51); Сама́ бовѣмъ бг҃осло́віа,... надъ зло́то и ка́мєніє дорого́є и надъ пє́рла доро(ж)ша (Почаїв, 1618

Зерц. 3 зв. ненум.); на(д) всє створѣн҇є дорожшаѧ є(ст) Цр҇квь (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.);

у знач. ім. с. р. **дорожшеє** — вартісніше, -ого, цінніше, -ого: Абóвѣ(м) што тáмъ єстъ на(д) всє доро(ж)шеє и вє́лцє// чє́сноє, тóє тобѣ оукажꙋ на зємли лєжáчєє (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 298-299).

Див. ще **ДОРОГШИЙ, ДРАЖЬШИЙ, ДРАЖѢЙШИЙ, ДРОЖЪШИЙ.**

Пор. **ДОРОГИЙ.**

ДОРОЗУМЕНЬЄ *с.* Здогад, домисел: слабыє сѧ то тобѣ подобно боудꙋтъ// здали дѣєписє дорозꙋменьѧ (домы(ш)лѧнѧ) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 153 зв.-154).

ДОРОЗУМѢВАТИСѦ *дієсл. недок.* Догадуватися, додумуватися, *діал.* дорозуміватися: Якожъ кгды́ до досконáльшого вырозꙋмен(ѧ) ѡ слоу́жбѣ, и ѡ оугоже(н)ю чи́мъ бы догоди́ти бг҇ꙋ приходи́ли ...тогды и сáми по чáсти дорозꙋмѣвáлисѧ, же мóжнаѧ є́стъ рє́чъ и на кóждом҆ мѣсци, и бє(з) здобыва(н)ѧсѧ на такіє гроу́быє рє́чи бг҇ꙋ догоди́ти (Дермань, 1603 *Охт.* 5); з многи(х) мѣ(р) барзо того дохожꙋ, и дорозꙋмѣваюсѧ, же є(с)ли коли я(к) по(д) то(т) ча(с) проти(в)ко васъ право(с)лавны(х) ба(р)зо сꙋровє пов҆стали: лє(ч) сподѣваюсѧ, и(ж) пн҇ъ збавитє(л) нє ѡ(с)тави(т) Ва(с) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.).

Див. ще **ДОРОЗУМѢТИСЯ.**

ДОРОЗУМѢТИ *дієсл. док.* Зрозуміти: Такъ же и мы, коли дорозумѣеме, што (естъ) добро, обернѣмъ ся на путь правый (XVI ст. *НЄ* 91).

ДОРОЗУМѢТИСЯ, ДОРОЗУМѢТИСЕ *дієсл. док.* (чого) Догадатися, додуматися, *діал.* дорозумітися: снаднѣ того дорозумѣтися можетъ (1571 *АЮЗР* II, 172); онъ... ходечи в дом мой обычаем приятелским, чого-мъ се я дорозумѣти не могъ, што бы за причина хоженя его в домъ мой (Володимир, 1607 *АрхЮЗР* 8/III, 524).

Див. ще **ДОРОЗУМѢВАТИСѦ.**

ДОРОСЛЫЙ, ДОРОСЛІЙ, ДОРОСЛЬ *прикм.* (*який перестав бути дитиною, змужнів*) дорослий: Ста(р)ши(и) сы(н) дорослы(и) нє можє(т) бра(т)и нєдорослы(м) имє(н)я ѡ(т)далѧти або зоставлѧти (1566 *ВЛС* 69 зв.); Где бы тежъ вдова сына дорослого мела, а послати бы его на войну теперешнюю не хотела,... таковый... все именье тратить на речъ посполитую (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 402); Заꙋ́трнїй: рáннїй, скорóзрый, або достáлый, зрѣлы(и), ꙋзрѣлы(и), дорóслый, тáкжє: вчáсный, потóмный, чи́стый (1627 *ЛБ* 42); Єсли бы ѡ(т)ць ѡбєцовал҆ за сыны албо дочки свои дорослыє, а они бы прїтóмными бꙋдꙋчи мóлъчали, и нє были томꙋ проти́вныє, зарꙋ́чины бꙋдꙋть вáжныє, инáчєй мóвитисѧ мáєть (Львів, 1645 *О тайн.* 150); вже дорослыи бꙋдꙋчи напоминалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 80); Дорослый съвєршє́нный. Maturus. (1650 *ЛК* 444);

у знач. ім.: Бо еслижъ крестъ дѣткомъ не естъ потребный, и дорослымъ не естъ пожиточнымъ,... тогды его тымъ снадней антихристъ допсуетъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 163); нє потрєба... на(м) жа(д)ны(х) вымово(в)... и боу(д)яки(х) жє ко(л)вєкъ заба(в) тáкъ вєли́комоу яко и маломоу, дорословꙋ и нєдоро(с)ломоу чи́нити (1598 *Розм.пап.* 6); Абовѣмъ яко маленкому дитяти покармъ дорослыхъ не естъ пожиточенъ,... такъ власне и наука тая, о которой ты правишъ (1603 *Пит.* 106); Пóстъ дꙋ́шѣ ѡ(т)нóва, тѣлꙋ поправá, млодє́нцєм҆ кáрность, дорóслым҆ трє́звость (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 84); Дорóслый прїємлющи(и) тáйнꙋ крєщє́нїѧ; мáєт҆ мѣти и вóлю до принѧ(т)ѧ тóєи та(и)ны (Львів, 1645 *О тайн.* 21); Повтóрє налє́житъ дорóсломꙋ до ѡкрєщє́нїѧ пристꙋпꙋючомꙋ, мѣти намѣрє́нїє, албѡ интє́нцїю до ѡкрєщє́нїѧ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 904);

(*про тварин*) (*який досяг зрілості*) дорослий: А то напєрє(д) конє(и) моихъ ста(д)ныхъ: свєрєпъ — по(л)тораста, жєрєбцо(в) дорослыхъ — пѧ(т)дєсѧтъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 110); стада пятдесятъ; жеребцовъ дорослыхъ осмъ, молодих тридцат шестъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117); **дорослыи лѣта, лѣта дорослыи** *див.* **ЛѢТО.**

ДОРОСТАТИ, ДОРАСТАТИ *дієсл. недок.* (*про людину*) (*досягати певного віку*) доростати: adolesco, доро(с)таю (1642 *ЛС* 70); **дорастати лѣтъ, лѣтъ доростати** *див.* **ЛѢТО.**

Див. ще **ДОРОСТИ.**

ДОРОСТИ, ДОРОСЪТИ, ДОРОСЬТИ *дієсл. док. (про людину) (досягти зрілого віку)* дорости, вирости: нє хотячи того на дȣши нашои положити Штобы тоє дитя доросьши на нась нє плакало тогды въ то(и) сумє пинєзєи записуемь и заставуємь єму всє имє(н)є нашо кунє(в) (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25 зв.); Алє и́жъ исаа́къ вы́росткомъ в҄ молоды́хъ лѣтехъ на то(т) ча́съ бы́лъ, потре́ба было чєка́ти а́жъ по́ки доростє(т) и роз҄мно́жит҄ся в҄ народъ вєли́кій (Дермань, 1603 *Охт.* 4); цȣ(р)кȣ мою а(н)нȣ зо (в)си(м) порȣчаю и ѡ(т)даваю в мо(ц) и в опєкȣ кня(ж)нє... зофии с кара(б)чєва которая с побо(ж)ности и добро(с)ти своєє во(д)лȣ(г) бачє(н)я своєго кгды... доро(с)тє(т) замȣ(ж) выда(т) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 42); **дорости летъ, лѣтъ дорости** *див.* **ЛѢТО.**

Див. ще **ДОРОСТАТИ.**

ДОРОЧНЕ *присл.* (*стп.* dorocznie) щороку, щорічно: их милости, жадного права на корчмы и шинки,... не маючи, але еще тых то всихъ шынков... и винницъ взглядом перешкоды карчмамъ Киевскимъ, с которых певная пенсыя до скарбу его королевскои милости дорочне идетъ... ничого на закладъ, в том декрете... заложоный,... жебы тых шинков,... броваров по томъ декрете не уживали и оные заразъ знали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 466).

ДОРОЧНЫЙ *прикм.* (*стп.* doroczny) **1.** Щорічний: Нєдвижи́міи соу(т) [празники],... я(к) то Ро(ж)ство х҃во, Кр҃щєніє, Стрѣтє(н)є,... Оусѣкнове́ніє, и и́нші пра(з)ники с҃ты(х) М҃чни(к), пора(д)ко(м) днє́й доро́чны(х) Постановлє́ныи (Острог, 1612 *Час.Туп.* 308); **дорочный агнецъ** *див.* **АГНЕЦЪ; дорочный постъ** *див.* **ПОСТЪ.**

2. Річний: Надъто єщє всє, южъ нє тылко д҃ни и с҃та празнікомъ господскимъ и нарочитыхъ с҃тыхъ ȣгодниковъ б҃жіихъ// ѡ(т)мєнили на зємли, алє и на нєбѣ лу(н)ного бѣгу доро(ч)ного дванадєсатімъ м(с)цамъ имєна, ѡ(т) начала свѣта вєдлє врємєнъ и часовъ имъ даныє, поѡ(т)мєнали (Острог, 1587 *См.Кл.* 21 зв.-22); Запали́ла... Ла́мпȣ но́вȣю... Котра́а Рȣ́сскій на Оризо́нтъ впа́ла// Зодіа́къ Лвȣ́вскій собѣ з҄панова́ла, Вы, кȣ́рсъ доро́чный кȣ нє́й навєрнѣтє; Свѣтлость бєрѣтє (Львів, 1642 *Бут.* 8 зв.-9); Дорочный. Annus (1650 *ЛК* 444).

ДОРЪНЫЙ *див.* **ДУРНЫЙ.**

ДОРАДИТИСА *дієсл. док.* (чого) Дослужитися: та(к) ємоу засмаковала ѡбє(т)ница ѡнаа, и(ж) згордѣль и прєстоупиль приказаніє г҃а... и дорадилса вѣчна(г) оупа(д)коу своєго, и(ж) са и на(м) при нє(м) достало бѣ(д)номоу пото(м)с(т)вȣ єго (Львів, 1585 *УЄ* №5, 5, на полях).

ДОСАДА *ж.* (*почуття незадоволення, гіркоти, викликане чим-небудь*) досада, неприємність; образа, кривда: ниѡ(т)коудȣ сваровъ ни досады дрȣгоу ѡ(т) дрȣга (1489 *Чет.* 296 зв.); нє ѡ(т)даючи злы(м) злого або злорєчєньства за досаду алє и ѡ всє(м) бл҃г(с)вѣтє (II пол. XVI ст. *КА* 186); То ся разумѣеть дѣйство креста: претрълѣти скор҄би, поносы, досады, ган҄бы, телесныя болезни, труды, еже есть распятіе плоти (Супральський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 83); многіє досады задаютъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 17); К томȣ тыжь чинитє мєжи чиномь дȣховнымь и посполитымь ч҃лвкомь мятєжи васни бу(н)ты з досадою и бєзчєстиє(м) вєликимь якь законȣ б҃жого такь и стану посполитого (Львів, 1588 *ЛСБ* 103); также и тыхъ метъ честовати великовь, што терпѣли досаду и смерть (XVI ст. *НЄ* 10); Чомъ ходивъ на сюмъ свѣтѣ усе изъ досадовъ и изъ слузствомъ, дѣля того овунъ иждавъ помоче лише выдъ Бога (Там же, 178); Не скорбѣте о сей досадѣ и укоризнѣ нимало, занеже постигнет на вас... отвѣтная утѣха (бл. 1610 *Виш.Посл.Льв. бр.* 233); Такъ жє и вси Ап(с)ли и Пр(о)роки дивнє траплєны были, и яконайгоршіи прикрости и досады тєрпѣли (Вільна, 1627 *Дух.б.* 249); Поху́ли(т) когда́: Доса́дȣ изнєсє́т҄ нѣкогда (1627 *ЛБ* 91); Бȣдȣчи тєды... изволє́ніємъ Б҃жіимъ... приѡздоблє́нный... и вѣдачи то оустави́чнє, ижъ проти́вници на́ши... сȣть ба́рзѡ тажкими и насилствȣючими Правосла́внымъ, ро́зными доса́дами и ѡби́дами, бєзвсты́днє называ́ючи д҃ховны(х) на́шихъ нєȣками, грȣбіанами, в шафова́ню и ѡ(д)правова́ню Б҃ж(с)твє́нныхъ Та́ин҄,... вола́ючи и́жъ Рȣ́сь Правосла́внаа згєрєтича́ла (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 4).

ДОСАДЖАТИ *див.* **ДОСАЖАТИ.**

ДОСАДИТЕЛЬ, ДОСАДЇТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* досадитєль) (*той, хто робить кривду комусь, ображає когось*) кривдник, образник: нє лєстѣтєсѧ а мысли на то нѣ маєтє в собѣ, нѣ блоу(д)ніци анї идолослужителіє,... ні татіє, ні піаніци, нї досадітєліє анѣ ты(ж) хищніци цр(с)твїѧ бж҃їѧ нє наслѣдать (к. XVI ст. *УЄ* №31, 79); праведен буди и истинен, покорливъ... печалного утѣшител, терпеливъ в напасти и не досадител, щедръ и милостив,... скорбен грѣха ради, весел о Бозѣ (Вільна, 1600 *Катех.* 81).

ДОСАДИТИ *дієсл. док.* (кому, кому чим, кого) Досадити, скривдити, образити: ѡ҃цю или м҃три досадили слово(м) и дѣломъ (1489 *Чет.* 357 зв.); Аще же сим Руси не досадите и своеѝ християнское вѣры отступити и папѣ идолопоклонитися не хощут, набоженство им разорѣте (1588-1596 *Виш.Кн.* 149); имъ ся видитъ, ажъ безви(н)не досадитъ имъ Господь, чомъ мовлять: пришовъ есь мучити насъ, чомъ была имъ мука и кѣнъ (XVI ст. *НЄ* 104); Поругáсѧ: Досади́въ мѧ, ѡсмѣѧ́лъ мѧ, зѐлжилъ мѧ (1627 *ЛБ* 89).

Див. ще **ДОСАЖАТИ, ДОСАЖДАТИ.**

ДОСАДЇТЕЛЬ *див.* **ДОСАДИТЕЛЬ.**

ДОСАДНЫЙ *прикм.* Ворожий, противний: Такъ ся кѣновали дяволы и слугы ихъ, коли видя(тъ), ажъ... они досадны правдѣ, чомъ сесь свѣтъ и простыи люде изъ вели(ко)въ жадустю... любятъ вырозумѣти и научити слово Божіе (XVI ст. *НЄ* 105).

ДОСАЖАТИ, ДОСАДЖАТИ *дієсл. недок.* (кому) Досаждати, кривдити, ображати (кого): ѡ҃цю или м҃три своєи нє досажаитє (1489 *Чет.* 331 зв.); Не досажайте жонѣ, чомъ дѣло добре учинила (XVI ст. *НЄ* 41); а мы обогыхъ, сирутъ, недужихъ абесме миловали, не досажали имъ (Там же, 98); Так и римскій папа Христу́ досажает, на своих обувах крест выображает (к. XVI ст. *Укр.п.* 77); и та́къ ста́вшисѧ досвѣ́дченою д҃ша ве́длугъ ча́су, и погóды, а ля́ски ни в чóмъ нє засмуча́ючи, и нє досажа́ючи, в' малóмъ ча́сѣ за поча́тко(м), пóмочи достóпѹєт' (Вільна, 1627 *Дух.б.* 333); в' тóмъ єв(г)лїи оу́читъ на́съ [Х҃с] и прика́зуєт', абыс'мѡ на жа(д)ноє зло нє помнѣли, нє свари́лисѧ и єдинъ другó-мѹ нє досажа́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 59); ap[p]edo, is,... досаджаю, поношаю (1642 *ЛС* 293).

Див. ще **ДОСАДИТИ, ДОСАЖДАТИ.**

ДОСАЖАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* (*той, хто робить кривду комусь, ображає когось*) кривдник, **образник**: З ты(х) мѣръ, выполня́ючїи и по мѣрѣ ля́ски оучастъниками бу́дучїи д҃ховнє єгѡ нє тóлко доброхóтныхъ, а́лє тéжъ и досажа́ючихъ и преслѣду́ючихъ ми́лують (Вільна, 1627 *Дух.б.* 315).

ДОСАЖДАНІЄ *с.* (*цсл.* досажданиє) образа, ображання; кривда: научайме (ся), што естъ до(са)жданіе ученикумъ, котрыи исповняютъ заказы его на сюмъ свѣтѣ, якъ было пригодило ся и апостолумъ, чомъ сесь свѣтъ, якъ великый вѣтеръ изъ волнами (XVI ст. *НЄ* 115).

ДОСАЖДАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* досаждати) (кому, від кого і без додатка) те саме, що **досажати**: Аще же и еще не послушают, сакрамент христов обезчестѣте,... церквы запечатуйте и от всѣх стран бѣднотворѣте и досаждайте, да поне сими бѣдами и досадами повинутся поклонитися папѣ и костелови римскому (1588-1896 *Виш.Кн.* 149); по тисячъ кротъ тобе (смеле) задати могу, же ся мылишъ съ правдою, и "сия глаголяй, собе досаждаешъ" (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1065); укаря́ю: Досажда́ю, порица́ю, оускаржа́юсѧ, порóкую, га́ню, злорéчу, га́нблю, ѡсмѣваю (1627 *ЛБ* 138); incilo, укоряю, досаждаю, ѡбличаю (1642 *ЛС* 230).

Див. ще **ДОСАДИТИ.**

ДОСВЕДЧАТИ *див.* **ДОСВѢДЧАТИ.**

ДОСВЕДЧИТИ *див.* **ДОСВѢДЧИТИ.**

ДОСВЕДЪЧИТИ *див.* **ДОСВѢДЧИТИ.**

ДОСВЕТА *присл.* Вдосвіта, удосвіта: ѡни ѡттоль до Речицы єхали; тамь имъ повєдили, што... сынъ кнѧзѧ// Коширского из ѡднимъ су́дьєю,... досвета, границы подєлавши и прочъ з Рєчицы поєхали (Ковель, 1537 *AS* IV, 104-105).

ДОСВЕТЧАТИ *див.* **ДОСВѢДЧАТИ.**

ДОСВЕТЧЕНЄ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЄ.**

ДОСВЕТЧЕНЪЄ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЄ.**

ДОСВЕТЧЕНЫЙ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЫЙ.**

ДОСВЕТЧИТИ *див.* **ДОСВѢДЧИТИ.**

ДОСВЕТЧОНЫЙ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЫЙ.**

ДОСВЕТЪЧЫТИ *див.* **ДОСВѢДЧИТИ.**

ДОСВѢДЧАНЄ *с.* (*стп.* doświadczanie) випробування: ѡ(т)нóва дȣшѣ причи́нȣ має(т) мыслнои зимы з' бѣдъ и з' досвѣ(д)ча́нѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 55).

Див. ще **ДОСВѢДЧЕНЄ.**

Пор. **ДОСВѢДЧАТИ.**

ДОСВѢДЧАТИ, ДОСВѢТЧАТИ, ДОСВѢТЪЧАТИ, ДОСВЕДЧАТИ, ДОСВЕТЧАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* doświadczać) **1.** (чого, що кому, на кого і без додатка) (*підтверджувати доказами*) доводити, свідчити (що, що кому, про що і без додатка): досвѣдчає(т) бо писанье штожь єдиночадыи снъ бжии єсть хсъ (1489 *Чет.* 14 зв.); а та(к) пана по(д)ка(н)цлєрого послане(ц) чєрнъски(и) досвє(т)чаючи правды по ѡ(д)ному ты(х) свє(т)ко(в) пыта(л) которыє дє(и) пєрє(д) ни(м) в ѡдно слово нє згажалисѧ (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); Досвѣтчайтє оуже тє(ж) вм тоє милоє згоды и єдности (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 217 зв.); А которы(и) бы ѡбъмовлялъ братство и цє(х)мистра, а досвѣтъчали на нєго вполи ѡ(д)ны(м), вмѣстє двома, на то(м) вины цє(р)ковноє фȣнътъ кадила бє(з) жа(д)ного ѡ(т)пȣстȣ (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 6); А за тымъ не маютъ за зле власнымъ слухаючимъ, кгды, слухаючи ихъ, обычайне имъ вѣрятъ, испытоваючи писмъ а досвѣдчаючи, если бы то такъ было, якъ слышали (1603 *Пит.* 103).

2. (кого, кого чим, що) (*піддавати пробі*) випробовувати, перевіряти: искушáю, досвѣ(д)чáю, пробȣю (1596 *ЛЗ* 50); И вас нынѣ господь хощет досведчáти, и вы к нéму должни любов показáти (к. XVI ст. *Укр.п.* 87); досвѣ(д)чáй тє(ж) товáрышовъ в' часъ потрéбы и в' припа(д)ках', абѡвѣ(м) в' чáсъ дóброго повоже(н)ѧ, мнóго єст' товáрышовъ (Острог, 1614 *Тест.* 152); Тогѡ ѡгнѧ скȣткȣ бл҃жéн'ный Дв҃дъ шȣкáючи рє(к): Пробȣй мѧ и досвѣд'чáй мєнє, выпаль нырки мои и ср(д)цє моє (Вільна, 1627 *Дух.б.* 229); Искȣшáю: Досвѣдчáю, пробȣю або кȣшȣ, покȣшáю (1627 *ЛБ* 49); а мы... єгѡ вóлю и росказáнїє пєрєстȣпáємѡ,... ѡбражáємѡ єгѡ и гнѣвимѡ: тогды пєрєпускáєт' на нáсъ бóлѣ и хорóбы: тогды досвѣ(д)чáєт' нáсъ припа(д)ками розмайтыми, и плѣномъ, бѣдáми и клóпотами (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 114); нєхáй потлȣмѧ(т)сѧ нєчистаѧ оустá Бг҃а ѡ(т)вéргшыхсѧ жидѡ́въ: Гды абѡвѣмъ досвѣдчáючїй ср(д)ца, и внȣтрности выбáдȣючїй,...// ... и розсȣжáючїй пóмыслы и дóвтѣпы, засáдєтъ сȣди́ти (Львів, 1642 *Час.Слово* 277-277 зв.); Стáлъсє потóмъ гóлодъ в зємли и пáла дрȣгáѧ трвóга на Авраáма, котóрогѡ г(с)дь бг҃ъ досвѣдчалъ розмайтымъ нєщáстьємъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 21 зв.).

3. (чого) Дізнаватися (про що), досвідчитися, переконатися (в чому): Предсе росказуютъ пытати духовъ, если суть отъ Бога... всего досвѣдчати, а толко што доброго дръжати (1603 *Пит.* 103); Єсли ѧ ѡбирáнѧ доброи волѣ и здорóвомоу ро(з)соу(д)кови позволѧ́ю, бынаймнѣй ты(м) бо(з)скои годности нє оуймоую, анѣ оуволóчоу, алє дóброи рады и здорóвого ро(з)соудкȣ дознавáю и досвѣ(д)чаю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 146 зв); Розоу́мнымъ боу́дь и ростропны(м), кг(д)ы бы кто хотѣлъ ѡбы́чаю твоєго досвѣ(д)чáти, и потрéбныхъ людéй ѡбы́чає прїймáй, а злы́хъ выстєрѣгáйсѧ (Острог, 1614 *Тест.* 157).

Див. ще **ДОСВѢДЧИТИ.**

ДОСВѢДЧАТИСЯ, ДОСВѢДЧАТИСА *дієсл. недок.* **1.** (в чому) (*піддаватися пробі*) випробовуватися, перевірятися: ибо хс ѡбра(з) то(л)ко побѣ(ж)дати хотащи(м) мира да(л), показа(л) и наоучи(л), и са(м) собою изъѡбрази(л), прєлєсти жє моєго л'живого цр(с)тва мнѣ нє ѡ(т)нѧл, и нє погȣби(л), ато длѧ то(г) оучини(л), абы сáмоє влáсти чл҃ч(с)коє, в то(м) искȣсѣ, бо(р)бѣ и прóбѣ вѣка тóго настоѧ́щаго досвѣ(д)чалося (1599-1600 *Виш.Кн.* 205); В нєдостáткȣ// зáсь рємєсникѡ́въ, нє досвѣдчáют'сѧ по(д)стȣпныи робóтники: понєвáжъ и они... живóтъ пȣстéлничїй и хр(с)тїáнскїй провáдѧчихъ на сєбє кладȣтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 321-322).

2. Набувати досвіду, ставати досвідченим: Навыцáю: Досвѣ(д)чáюсѧ (1627 *ЛБ* 164).

ДОСВѢДЧЕНЄ, ДОСВѢДЧЕНИЄ, ДОСВѢДЧЕНІЄ, ДОСВѢДЧЕНЪЄ, ДОСВѢДЧЕНЬЄ, ДОСВѢДЧЕНА, ДОСВЕТЧЕНЄ,

ДОСВЕТЧЕНЪЄ, ДОСВѢТЧЕНЬЄ *с.* (*стп.* doświadczenie) **1.** Досвід, пізнання, наука: привóдить мѧ до того розȣмѣньѧ нáйболшей досвѣдчéньє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 198), оучи(т) на(с) досвѣ(д)чéнѧ нє бє(з) подивéнѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 253); дознáвши бовѣмъ самы́мъ досвѣд'чéнъємъ зрáдоу богáт'ства, всє на оубóгихъ вынищивъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 82); Пожи́токъ Ѓрамматі́ки в' язы́кȣ Ѓрéцко(м)... сáмы(м) досвѣдчéн'є(м) ѡказáлє знáчный (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 2); вшєлакіє ѡшȣкивáючіѣ ѡ(т) сєбє причи́ны ѡ(т)тáлъ Разȣмѣніє, сд є(л) історіа: Свѣдéніє, сєі, оузна(н)є, вѣдéніє, знáньє, досвѣдчє(н)є, вырозȣмѣ(н)є (1627 *ЛБ* 166); Тáѧ даéтъ Наȣка спóсобъ досвѣдчéнъѧ (Київ, 1632 *Єв.* 295); Щожъ албóвѣ(м) по лѣкарȣ, нє мáючи(м) оумѣ́тности и досвѣдчéнѧ? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 10); Што в' собѣ содєржи(т), // самóє досвѣдчéніє и частоє читáніє (Львів, 1646 *Ном.* 5 зв.-6); Нє з' слѡ́въ вынéслыхъ и вспанáлыхъ, áлє з' досвѣдчéнѧ познáна бывáєтъ ми́лость (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3); хитри(и) нєприѧ́тє(л) нє можє ни в чо(м) поды(и)ти и зрáдити... котóры(и) до(с)вѣдчéнѧ нє мáєтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 37 зв.).

2. Випробування, перевірка: Спокȣса, искȣшéніє, досвѣдчéньє прóба (1596 *ЛЗ* 50); Яко то тыхъ часовъ... Россове обужени суть, такъ тежъ для досвѣдченья утисками и бѣдами якъ солью и огнемъ, абы были выбраніи Божіи, пробованы (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 824); Искȣшéніє: Досвѣдчéньє, покȣшéньє, покȣса, прóба (1627 *ЛБ* 49).

3. З'ясування, виявлення: Каждаѧ рєчъ света того... часом... с памети выходит, нижли найдєны сȣть ȣчоными слȣшныє, а справєдливыє рєчи выписаню ѡтдати кȣ ȣвєрєнью и досвєтчєню на пришлый часъ на потом сталых рєчєй (Вільна, 1514 *AS* III, 108); Всѣ Лѣтопи(с)цѣ... которы є(м) з ро(з)ны(х) мѣ(с)цъ собраны(х) єм згажа(л),... для выбаданя а досвѣ(д)чєня пра(в)ды истории зноси(л), и(с) пи(л)но(с)тю ко(н)фо(р)мова(л) (1582 *Кр.Стр.* 84 зв.); и жебы се болшей приятелей для выведаня и лепшого досветченъя о забитъю и замордованъю того брата ихъ пана Бориса зобравшися, опыт коло того учинили (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 369); Протожъ вѣдати потреба, же не естъ жаденъ въ Кгреціи христіянинъ, который бы за досвѣдченемъ того не вѣдалъ, же Турцы,... суть явными... всѣхъ христіянъ непріятелми (1603 *Пит.* 27).

4. Засвідчення, свідчення, доказ: досвѣдчъ спрáвы своєє пєрєдъ досвѣдчéньємъ, зайстє ты́ сáмъ свою спрáвȣ кри́вдишъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 36 зв.); Зáконъ былъ дáный, áбы трȣдовáтый нє сам' своéго ѡчищéнѧ, досвѣдчéніє собѣ признавáл' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 691).

Див. ще **ДОСВѢДЧАНЄ.**

Пор. **ДОСВѢДЧИТИ.**

ДОСВѢДЧЕНЫЙ, ДОСВѢДЧОНЫЙ, ДОСВѢТЧОНЫЙ, ДОСВѢЧОНЫЙ, ДОСВЕТЧОНЫЙ, ДОСВЕТЧЕНЫЙ, ДОСВЯДЧЕНЫЙ, ДОСВѢДЧОНЪ, ДОСВѢДЪЧЕНЪ, ДОСВѢТЧОНЪ *прикм.* (*стп.* doświadczony) **1.** *(який має досвід, знання)* досвідчений: ȣсмо(т)рѣтє(ж) бра(т)ѧ мєжи собою сємь мужє(и) добрє досвє(т)чоны(х) по(л)ны(х)... мудро(с)ти которы(х) бы(х)мо ѡбрали на слȣ(ж)бу сюю ку то(и) справє (II пол. XVI ст. *КА* 28); тыє вси подданыє... и вшєлякіє пожитки мають быти... в завєдованє и дєржанє даваны... игȣмєнови вѣры христіанской... и во всякихъ справахъ уцтивыхъ досвѣчономȣ (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 48); а востóчници з' своєє́ сторонѣ́ вы́брали мáрка єфéского моу́жа нє тóлко в' бгослові́й в' наоу́ка(х) философ́скихъ бѣглого, алє и... спрáвъ стобли́выхъ доскон́алого и досвѣтчóно(г) к томоу́ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 37); з мȣ(д)ры(м) и // добры(м) чл҃ко(м), досвѣ(д)чоны(м) рáдȣ мѣва(и) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 14-14 зв.); Искȣсный: Ѡпáсны(и), ȣчéны(и), свѣдомый, досвѣдчóный, зáцный, мȣдрый (1627 *ЛБ* 49); И лѣкарєвє досвѣдчóныи гды які́ѣ хорóбы áл'бо рáны лѣчатъ, ядови́тыми и при́крыми лѣкáрствы то справȣют' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 237); што мы розȣмѣли нє прє(з) што иноє быти є(д)но прє(з) собо(р), на которы(и) бы та(к) А(р)хиєрєє..., яко и и(н)ныє чє(ст)ныє... а в житію побо(ж)но(м) досвя(д)чєныє ѡ(т)цєвє Дх҃о(в)ныє прибывъши за призываніємъ Дх҃а ст҃ого, з ȣсє(р)діємъ ѡ то(м) нарадилисѧ (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 153); *Образно*: А єсли вѣрȣєтє, чє(м)жє вы на

стадо хо̂лите, як за спробованны(ми) и досвѣ(д)чоны(ми) во(л)ка(ми) вслѣ(д) хо(ди)дити (!) не хотѧ(т), ма(р)не и на́гло потратити дш҃ъ свои(х) не попо̂щаю(т) (1598 *Виш.Кн.* 281); Не то́лꙿкω тогды, коли ми́лꙋетꙿ... до́бръ єсть Бг҃ъ... // ...и ґды го́ркіѣ трꙋ̂нки дає́тъ, лѣкаръ досвѣ(д)чо́ный... и тогды до́бръ є(ст) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 114-115);

у знач. ім. досвідчений: Аасѳи́ръ: Бѣгꙋ̂нъ, посе́лъ, а́бо посе́лъ на подво́дѣ, гоне́цꙿ, подво́дникъ, або кваплѝвостꙿ го́рлицѣ, а́бо по́спѣхꙿ досвѣ(д)че́ногω (1627 *ЛБ* 170).

2. *(загартований у певному процесі)* випробуваний: А ку концу за́ходу свѣта того не отступуй Солнца Пра́вды и ма́тки своеи,... презꙿ огбнь и мѣчъ досвѣтчо́нои и короновáнои (Острог, 1598 *Ист.фл.соб.* 474); Въ томъ же року 1621 въ рицерскихъ справахъ досветченый его милость князь Семенъ Михайловичъ Лыко... съ тымъ се светомъ пожегналъ (поч. XVII ст. *КЛ* 91); С котрꙑ́хъсѧ, Цный Григорі́и Кгенеалокгоу́етъ: ...В ре́чахъ рице́рꙿски(х), зꙿ молодꙑ́хъ лѣтъ выцвичоний: И на вꙍ́йнахъ зна́чны(х), я́ко моу(ж) досвѣдчо́ный (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7); ωпꙋ̂сти мꙋ̂(д)ро(ст) зє(м)скꙋ̂ю, жада(и) собѣ ꙋ̂ мене зло́та в ωгню досвѣ(д)ченого (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 236); потре́ба на то оумѣлого и досвѣдчо́ного плывача́, кото́ріи бы вше́дши в ґлꙋ̂бокіи ви́ръ воды занꙋри́лъсѧ, и вꙑ́не(с) оутонꙋ̂лого межи звѣрми // лежа́чого (Вільна, 1627 *Дух.б.* 99-100).

3. Виявлений, викритий: А єстли бы досвѣдъченъ ижъ не былъ затрꙋ̂дненъ, маетъ быти каранъ фунътомъ воскꙋ (Львів, 1586 *ЛСБ* 68); А єсли бы досвѣдчо(н) иже не бы(л) затрꙋ̂дне(н), мае(т) быти кара(н) фꙋ̂нто(м) воску (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

ДОСВѢДЧЕНЪЄ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЄ.**

ДОСВѢДЧЕНЬЄ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЄ.**

ДОСВѢДЧЕНА *див.* **ДОСВѢДЧЕНЄ.**

ДОСВѢДЧИТИ, ДОСВѢДЪЧИТИ, ДОСВЕДЧИТИ, ДОСВѢТЧИТИ, ДОСВЕТЧИТИ, ДОСВЕТЪЧЫТИ *дієсл. док.* (*стп.* doświadczyć, *стч.* dosvědčiti) **1.** (кому, на кого, чого, що чим, що ким і без додатка) *(провину)* засвідчити, довести (що): А кторыи бы мѣль обмовляти братство и цехмистра, досвѣдчать на него в поли 1, в мѣстѣ 2, — на томь вины церковнои фунтъ кадила без жадного отпусту (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 52); его кролє(в)ская мл(ст)... рачи(л)... ω(б)воланє... вси(м) ꙋ ведомо(ст)... донести... и(ж) бы таковоє ω(б)винє(н)є слу(ш)нє доводы такими яко в приви(л)я(х)... су(т) ωписаны... перє(д) трома жиды а чоты(р)ма хрєстияны лю(д)ми добры(ми)... досвє(т)чоно и ωказано и я(в)нє перєведено было (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 55); А я хотячи всє и доводо(м) писма и вла(с)ною бытно(с)тю досвѣ(д)чити... иха(л) є(м) ꙋ̂ми(с)лънє (1582 *Кр. Стр.* 81 зв.); Вшелякая справа бра(т)ская нє має(т) быти выношена далє ω(т) порога домꙋ бра(т)ского, а на кого бы досвєдъчено двєма має(т) быти каранъ сидѣня(м) и бєзьмѣномъ воскꙋ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); А єсли бы нѣшто наꙋ̂цѣ спроти́вного в дѣтє(х) сѧ на(и)дова́ло, досвѣтчено ма́єть быти (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 7); досвѣдчъ спра́вы своєє перєдъ досвѣдче́ньємъ, зайстє ты са́мъ сьюю спра́вꙋ кри́вдишъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 36 зв.); Бо́сь оутра́тила свого́ Малжо́нꙿка ми́лого,... Кото́рого Мꙋ̂жества. Тꙋ̂рчинъ... Боѧлъсѧ, досвѣдчивши, же бы́лъ до́брый Вои́(н) (Київ, 1622 *Сак.В.* 47 зв.); и а(ж) са(м) на собѣ що подавати мае(т) моло(д)ши(м) досвѣдчи(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 11); тає́мноє єсть чꙋ̂жоло́жство, а свѣдками нє мо́жє быть досвѣдчено, ижь єй нє зостано в чꙋ̂жоло́жствѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 130).

2. (кого, що, чим, на чому і без додатка) Переконатися (в чому): Я маючи в том доброє бачєнє и бꙋ̂дꙋ̂чи цѣлый на здорови..., с правоє воли и доброго ꙋ̂мислꙋ моєго и достаточнє досвѣтчивши великꙋ̂ю поволность и цнотливоє, а вєрноє захованє... малжєнки кꙋ мнѣ, мꙋ̂жꙋ своємꙋ, ꙋ̂чинил єсми тот запис (Краків, 1539 *AS* IV, 177); Я ку собє дознавши... вшєляки(х) добродє(й)ствъ ску(т)комъ досвє(т)чивши по ма(л)жо(н)ку моємъ... хотєчи єму зна(к) милости... показати... // ...имєнъє дꙋ̂бники... на вєчность даровала (Володимир, 1588 *ЛНБ* 5, II 4046, 122 зв.-123); На остатокъ, прошу не суди, ажъ первѣй обачышъ и досвѣтчишъ (Вільна, 1595

Ун.гр. 144); яко то случилося иншим епископом, досвѣдчили есте (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 162); Пристѹпи́ пре́то и доткни́са рѹко́ю, и досвѣдчъ... и не бѹдь недовѣркомъ, але бѹдь вѣрнымъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 219);

(чого на кому) *(пізнати на власному досвіді)* зазнати (що на кому): Досвѣдчилъ и Інфлянтчи(н) того войска си́лы, Кгды ихъ ты́и Ры́цєры я́къ травѹ косили (Київ, 1622 *Сак.В.* 45); Ми́лости такъ вели́каа єстъ моцъ, же слѹшне нѣктось, єѣ наси́лїа, або на́глости на собѣ досвѣдчи́вши, завола́лъ: Нн҃ѣ оувѣдѣхъ что єсть любо́въ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3).

3. (кого, що чим і без додатка) *(піддати випробуванню)* перевірити: А єстли бы в которомъ мѣстѣ... бѹдетъ чаровница или ворожка съ сѹды дияволъская... которы(х) досвѣдъчивши ѡповѣсти братъствѹ и єпископѹ да истребиться ѡ(т) цєръквє (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Пре́то ты... на́ Жолѹдокъ хорѹючи, нє пі́й воды́, хі́ба в҆ ча(с) жни́въ, и то досвѣдчивши, єсли ти здоро́во бѹдє(т) (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 201); славою ѡною, которою дш҃и в сє(м) животѣ самою рєчю досвѣдчивши одєржали ѡбдарєны бѹдѹть (Вільна, 1627 *Дух.б.* 59); И рєклъ Мѡисє(и) до лю́дѹ: Нє бо́йтєса бо абы ва́съ досвѣдчилъ пришо(л) бг҃ъ: и а́бы стра́хъ єгѡ бы́лъ на ва́съ и́жє бы́стє нє грѣши́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 97).

4. (чого) Дізнатися (що, про що): А того досвѣтчитъ кождый во всѣхъ книгахъ его, тилько ихъ читаючи (Єгипет, 1602 *Діал.* 50); Искѹси́: Досвѣдчи, спробѹй, дозна́й (1627 *ЛБ* 49); Пропо́рціи досвѣдчишъ мє́жи поровна(н)ємъ Дна з҆ но́чю (Київ, 1632 *Єах.* 296).

Див. ще **ДОСВѢДЧИТИСА.**

ДОСВѢДЧИТИСА, ДОСВЕДЧИТИСЕ, ДОСВЕДЧЫТИСЕ *дієсл. док.* **1.** (на кого, ким) *(провину)* засвідчити, довести: Братство при загаєно(и) цѣсѣ, и при зѹпо(л)но(м) зобра(н)ю радачи, сѹдачи,... Лѹкаша Ба(р)тниковича... вєдлѹгъ єго постѹпкѹ, котори(н) нє такъ са захова(л),... кгды брата на нєго досвѣ(д)чилиса... карали єго (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2); а єсли бы са на нєго досвѣ(д)чи́ли, має(т) быти ка́ра(н) вєдлє росѹ(д)коу и(х) (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); тєды мы досвє(д)чы(в)шы сє во(з)ными и шля(х)тою помєнєною... заховѹючы сє в то(м) во(д)лу(г) права посполито(г) прєрєчово(г) пн҃а ѡлєкъшыча... на да(л)шѹю єкъзєкѹцию...//... ѡдъсылаємо (Бородянка, 1638 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 1-1 зв).

2. (з чого) Перевірити (що), переконатися (в чому): А тотъ гласъ слышаный былъ далеко, на триста миль, и такъ з иншихъ земль люде приходятъ, которые тые дивы и зраки слышали, юж хотячи се досведчити с писма светого, старого и нового закону, же бы то былъ власный антихристъ а сыномъ зотраченя и вѣчного проклятства (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711).

Див. ще **ДОСВѢДЧИТИ.**

ДОСВѢДЧОНЪ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЫЙ.**

ДОСВѢДЧОНЫЙ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЫЙ.**

ДОСВѢДЪЧЕНЪ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЫЙ.**

ДОСВѢТЧЕНЄ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЄ.**

ДОСВѢТЧЕНЬЄ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЄ.**

ДОСВѢТЧИТИ *див.* **ДОСВѢДЧИТИ.**

ДОСВѢТЧОНЪ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЫЙ.**

ДОСВѢТЧОНЫЙ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЫЙ.**

ДОСВѢТЪЧАТИ *див.* **ДОСВѢДЧАТИ.**

ДОСВѢЧОНЫЙ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЫЙ.**

ДОСВЯДЧЕНЫЙ *див.* **ДОСВѢДЧЕНЫЙ.**

ДОСЕВАТИ *дієсл. недок.* (чого) Досівати (що): самъ панъ писаръ остатка досевалъ, коли обачилъ же панове арендарове сеяти не хотели (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/І, 411).

ДОСЕГАТИ *див.* **ДОСЯГАТИ.**

ДОСЕГНУТИ *див.* **ДОСЯГНУТИ.**

ДОСЕЛѢ, ДОСЕЛЕ, ДОСЕЛ, ДОСЕЛЬ, ДОСЕЛА *присл.* (*цсл.* досєлѣ) досі, до цього часу, *діал.* досіль: боудоу(т) бо тог҆ды бѣды вєликыи яковыи и нє бывали ѡ(т) поча(т)коу свѣта ажъ и досєлѣ // ани жє имають быти (1556-1561 *ПЄ* 102-102 зв.); Яко(ж) то нє ди(в) и досє́лѣ в на(с) того и мєжи хр(с)тїаны мно́го, знаити мо́жє и(ж) са мєншє пытаю(т) са ѡ блг(д)ты хв҃ои, абы слы́шати сло́во єго и та(к) чини́ти (Львів, 1585 *УЄ* №5, 139); имє(н) жо(р)нища є(ст) властноє дєди(ц)ство пно(в) дѹби(ц)ки(х) которого яко ѡни зъстарода(в)на та(к) и по ни(х) па(н) по(д)коморы(и) вшє(д)ши

в де(р)жа(н)є... а(ж) досе(л) во поко(и)но(м) (!) ȣжива(н)ю в ты(х) граница(х) стародавны(х), бы(л) (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); Зе́млє повѣжъ чи тебе́ онъ допта́лъ негóдне З' молоды́хъ лѣтъ досе́лє скажи на́мъ сєгоднє (Вільна, 1620 *ЛямК.* 5); и та́къ в' зача́то(к) ω(т) мєнє повѣсти досе́лѧ приплы́вши,... в' тве́рдой мо(л)ча́нія при́стани ω(т)почи́немъ (Київ, 1627 *Тр.* 670); ωни сами и досе(л) были и су(т) в держа(н)ю и в споко(и)но(м) ȣжива(н)ю (Острог, 1637 *ЦДІАК* 1471, 1, 1, 99 зв.); hastenus, доселѣ (1642 *ЛС* 213); О чемъ пишешь о вѣсти непріятеля Татарина исъ поля станицъ нашихъ и которые съ ними пошли, и доселѣ вѣсти не имѣю и, не вѣдаючи я вѣдомо, писать къ тебѣ не имѣю (Полтава, 1647 *АЮЗР* III, 98).

ДОСИПКА *ж.* Додаток, виявлення: Ти(мъ) болшей скоро, з' досипкою в'дѧ(ч)ности, що ω(т) кого взѧлъ, ω(т)давати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 264).

ДОСИТУЧЫНЕНЄ *див.* **ДОСЫТУЧИНЕНЄ.**

ДОСИТУЧИНИТИ *див.* **ДОСЫТУЧИНИТИ.**

ДОСИТЪ *див.* **ДОСЫТЬ.**

ДОСИТЪУЧИНЕНЄ *див.* **ДОСЫТУЧИНЕНЄ.**

ДОСИТЪЧИНИТИ *див.* **ДОСЫТЬЧИНИТИ.**

ДОСИТЬ *див.* **ДОСЫТЬ.**

ДОСИТЬУЧИНИТИ *див.* **ДОСЫТУЧИНИТИ.**

ДОСІТ *див.* **ДОСЫТЬ.**

ДОСКА *див.* **ДОШКА.**

ДОСКОНАЛЕ *присл.* (*стп.* doskonale) **1.** *(дуже добре)* досконало: нє ȣмѣю досконалє по францȣскȣ мовити (к. XVI ст. *Розм.* 18); былъ абовѣмъ въ обохъ тыхъ языкохъ досконале научонымъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 49); где ма́єшъ доскона́лє Бг҃а въ Тр(о)ци пока́заного (Київ, бл. 1619 *АзВ.* 11); Нє бы́ли бовѣмъ єще з' высóкости мóцю доскона́лє приωдѣны (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 238); Ты(л)ко зна́єтъ Трипєрсона́лнωє Бж҃єствω. Доскона́лє, Бг҃ъ поста́вилъ лѣчбȣ ва́шȣ вца́лє (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.).

2. Цілком, повністю: такъ якъ немъний будучи того досконале сведомъ и по ихъ милости... ласки ку себе певенъ, то ихъ милостямъ злецаю и покорно прошу, абы, зъ доброты и ласки своей ку мне... тую працу на себе приняти... рачили (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/I, 33); и ω вши(т)ки(х) рєча(х) досконалє далєм знати (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 217); кды наяснѣйшеє ωноє жрóдло и ω(б)фитоє застаоу́єшъ, в которо(м) прагнєна тоє доскона́лє мóжєшъ оутоли́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 225); Всєсъвръшє́ннѣ, всєконе́чнѣ, вса́кω: Достате́чне, зȣпóлне, цѣлє, доскона́лє (1627 *ЛБ* 22); А нѣхто нєха́й нє мóвит', же проста́к' є́стем' и нєȣкъ, якъ ма́ю розȣмѣти, и доскона́лє вѣдати вѣрȣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 835); Ѡ то(и) справе кто хочє(т) до(с)коналє вѣдати, нє(х) чытає(т) в те(р)минарȣ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 41); чыли были позо(с)талыє в дворе то(м), чылъ тежъ з преречоною зошлою родитє(л)кою ωныхъ в дорозє, в утєцє нєсчасно(и), гдє сє заподєли, понєважъ досконалє и ω смє(р)ти — гдє, яки(м) способомъ жывота доконала, — ведєтъ нє могучы (Житомир, 1649 *ДМВН* 185); Коли бы́лъ оучинє́нъ кора́бль доскона́лє ре́клъ тєды г(с҃)дь до Нωѧ: Войди ты (серед. XVII ст. *Хрон.* 15).

3. Дуже, сильно: єсли бы тє(ж) хотѣ(л) ихъ доскона́лє кара́ти, нє ворочалъ бы и(х) знóвȣ до ω(т)чи́зны (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); Ска́рбъ то никóли нє ωскȣдѣва́ючїй, доскона́лє богатѣючїй чл҃ка, ве́длȣгъ зда́нѧ Васи́лїа ст҃огω... а Гєрóним' тогώ ты́лко щасли́вымъ и доскона́лє бога́тым' называ́єт', котóрый тóтъ ска́рбъ Любóв' к' ср(д)цȣ ма́єт' (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

ДОСКОНАЛЕЙ, ДОСКОНАЛѢЙ *присл. в. ст.* (*стп.* doskonalej) досконаліше, краще: Прочитаючи тоє писаніє розоумѣйтє ω чомь даємы вамы наоукоу котораа єсть... досконалей положена (1556-1561 *ПЄ* 443); кг(д)ы доскона́лы боу́дєш' в моу́дрости, и мєнє крóлѧ и ω(т)ца наоучи́тєлѧ твоєго оувєсєли́шъ, та(к)же те(ж) и са́мъ ин'ши(м) оучитєлем' бы́ти достоу́пишъ, и свой коне́цъ чл҃ко(м) боу́дȣчи, ты(м) доскона́лѣй зрозȣмѣєшъ (Острог, 1614 *Тест.* 181); о чо(м) доскона́лей роздѣлъ а҃і про(ч)ти в' пе(р)вой части зрозȣмѣє(ш) (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 27); Ира́клїй, в' нєдоста́ткȣ зоста́вши посполи́ты(х) поборовы́х' грóшїй, Сщ҃е́нныи црк҃óвныи на́чин'ѧ на́ монє́тȣ пєрєкова́вши, з' ωбѣтницєю ω(т)да́н'ѧ бóлєй и доскона́лѣй,... в' крайны Пе́рсїи вше́дши, та́мъ ωнȣю монє́тȣ вытра́чȣєть (Київ, 1627

Тр. 680); Што абысте досконалѣй поняли, приkладомъ показꙋю (Київ. 1637 *УЄ Кал.* 770).

Пор. **ДОСКОНАЛЕ.**

ДОСКОНАЛОСТЬ *ж.* (*стп.* doskonałość) *(високі моральні християнські чесноти)* досконалість, довершеність: А предся не доступили оныхъ обѣтницъ, абовѣмъ Богъ усмотрѣлъ лѣпшость, абы безъ насъ досконалость не // взяли (1603 *Пит.* 65-66); та(к) та пан'но бъ оубогатитъ досконалостами же всѣ црїе всѣ богачи свѣта того, если дочекаютъ тебѣ поклонитися,... че(ст) великꙋю по бзѣ ѡ(т)дадоу(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 274); а теперъ до нба дорогою идоучи, до самое досконалости цно(т) дошолъ (Острог. 1607 *Лѣк.* 82); таа бовѣ(м) вѣра, всѣхъ добръ естъ причиною, таа всѣмъ цнотамъ досконалостю (Острог. 1614 *Тест.* 135); Розмножмо жъ прето, братіе, и розрастѣмъ цноты въ сердцахъ нашихъ..., абысмо въ досконалость Божого человѣка пришли и досконалыхъ вѣчныхъ добръ отъ Господа Бога доступили ! (бл. 1626 *Кир.Н.* 24); Сѫвръшенство: Досконалость (1627 *ЛБ* 126); Кождый на досконалость вѣрныхъ жебы працовалъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 162); Члвкъ...//...пере(д) грѣхомъ зоставалъ в' станѣ невинности не вѣдаючи што злогѡ, кгды зась перестꙋпилъ приказан'е бжее, станъ невинности перемѣнилсѧ, в' станъ грѣха, и досконалость члчаѧ в' слабость (Львів, 1646 *Зобр.* 9 зв.-10); Бл(с)венный то запа(х) вшелѧкꙋю досконалост' приносѧчїй члкꙋ (Київ, 1648 *МІКСВ* 350); зара(з) те(ж) познали и ѡсꙋдили же на та(к) ...мо(ц)ны(х) фꙋндаме(н)тахъ та(к) высокаѧ доскона́ло(ст) мꙋсѣла быти збꙋдована (серед. XVII ст. *Кас.* 33 зв.);

(вправність, майстерність) бездоганність, досконалість: самого себе во вси(х) рѣча(х) ста(в) взоро(м) добры(х) ꙋчи(н)ко(в) в наꙋце заховываючи до(с)конало(ст) (II пол. XVI ст. *КА* 536); Если хоче(ш)... ремеснико(м) рукодѣлны(м) быти, и дрꙋгихъ вымысло(м) превозы(и)ти,... па(д) поклонимисѧ, я тебе оупремꙋдрю,... и в доскона́ло(ст) твоего прагненѧ мысль твою приведꙋ (1599-1600 *Виш.Кн.* 207 зв.); Якъ теды ты не встыдаешъсѧ помовлѧти оученикѡвъ недосконалости словами, которыи еще на тотъ часъ не были писаны, але послѣ ихъ досконалости оу вырозꙋмѣню, грꙋбость тымъ // приписꙋючи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 295-296); старшого... то маетъ быти стараніе... абы... молоды(и) оучень, досконалости... доступилъ (серед. XVII ст. *Кас.* 36 зв.).

Див. ще **ДОСКОНАЛЬСТВО.**

ДОСКОНАЛСТВО *див.* **ДОСКОНАЛЬСТВО.**

ДОСКОНАЛШИЙ *див.* **ДОСКОНАЛЬШИЙ.**

ДОСКОНАЛЫЙ, ДОСКОНАЛЇЙ, ДОСКОНАЛЪ *прикм.* (*стп.* doskonały) **1.** *(довершений за характером і в поведінці)* досконалий: Єв(г)листа повєдає(т) якь наоучає(т) хс ѡ правдиво(м) бл(с)вен'ствоу и якыи попь мае(т) быти, досконалыи боудь ко животоу боу(д) к наоученю (1556-1561 *ПЄ* 30); Євлiста выпiсует... якiй кнзь мает быті досконалый ко жiвоту (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 43); Єсли хочешъ быти досконалым, иди, прода(и) што маєшъ, а да(и) ꙋбоги(м) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 46 зв.); ка(ж)дое пи(с)мо бого(м) на(д)хненое пожито(ч)ное е(ст) к наꙋце... абы члвкъ божи(и) бы(л) до(с)коналы(м) ку всѧко(и) справе добро(и) (II пол. XVI ст. *КА* 529); Наꙋчаетъ добре писати и добре читати, доскона́лы(м) и пе(в)ны(м) быти (Вільна, 1596 *Грам.З.* 4 зв.); Тогды бовѣмъ вкупѣ зъ нами и они досконалыми явятся (1603 *Пит.* 66); и кг(д)ы доскона́лы боудешъ в моудрости и мене... наоучителѧ твоего оувеселишъ (Острог, 1614 *Тест.* 181); Доскона́лыи за(с) пꙋстницы // пре(з) тыждень тръваютъ бе(з) ѣдѣнѧ и питѧ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 151); Доскона́лый живо́тъ естъ оуставичнои смрти розмышлен'е (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 938); Лечъ гды сѧ всѣ в е(д)но(ст) вѣры и цно(т) зы(и)дꙋтъ стае(т)сѧ до(с)коналы(м) мꙋже(м) (серед. XVII ст. *Кас.* 63 зв.);

у знач. ім. досконалий, -ого: а доскона́лые и ненароушоные... станꙋтъ пере(д) кроле(м), и слоу(ж)бꙋ на небе прїимꙋтъ тоую(ж), которꙋю агглы и ар'хаггли бгꙋ слоужатъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 57); Чи приходитъ оутискъ и война на доскона́лыхъ, чили ѡвшеки бе(з)печне живꙋтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 136).

2. *(абсолютний, неперевершений у досконалості)* божественний: І то єдиноє части сакраменътꙋ подъ особою нєдосконалою, а дрꙋгоє части по(д) особою досконалою вина (Острог, 1587 *См.Кл.* 18 зв.); Отецъ есть досконáлый кóрєнь и жродло Сына і Духа (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 450); Якъ сѧ Мáтки Пáнны, в҆ животѣ доносúвши и Чл҃комъ сѧ досконáлымъ уродúвши (Львів, 1616 *Бер.В.* 86); И Б҃ъ досконáлый и чл҃къ Г҃ь нáшъ І҃с Х҃с в҆ нúхъ ѡповѣдáєтъсѧ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 216); Х҃с Бг҃ъ єстъ правдúвый: чл҃вкъ досконáлый (Чернігів, 1646 *Перло* 10 зв.).

3. Добрий, задовільний, достатній: Михайло Чарторискій… будучи есми на телѣ хворъ, але на умысле, баченю и памети зъ ласки Божои зуполнои и досконалои сесь тестаментъ… казавши написати (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/І, 32); хлѣбъ сѧ розꙋмѣєтъ нє прѣсни(и), алє хлѣбъ досконалій, з҆ солїю и квасо(м) (1598 *Розм.пап.* 28); Камѣнь абовѣмь и дєрєво и жєлѣзо, кож(д)оє с ты(х) само черє(з) сєбє досконало єсть вєдьлꙋ(г) вла(с)ного прирожѣнѧ, до бꙋдованѧ (Височани, 1635 *УЄ* №2, 45 зв.); Котóрои то чúстости то(и) бꙋдє зна(к) ясны(и), и прóба досконáлаѧ (серед. XVII ст. *Кас.* 94).

4. *(у найвищій мірі)* повний: Въсєсъвръшéнный: Цѣлый, досконáлый (1627 *ЛБ* 22); таѧ Н(д)лѧ ѡ(т) Ст҃ыхъ Ѿ(т)цéв҆ оумышлéна є(ст), длѧ нѣáкогось прє(д)ѡчище(н)ѧ, жєбы́смо ѡ(т) мáсъ и достáтнєго ѣдéн҆ѧ, зáразъ в҆ досконáлый пóстъ и ѡстáтнюю ѡ(т) ѣдла повстѧглúвость оудáвшисѧ, нє заприкро и тѧ́жкѡ то мѣли (Київ, 1627 *Тр.* 132); в҆ тóйжє д҃нь, всѣ ѡста(т)нꙋю и досконáлꙋю вéдлꙋгъ заслꙋги заплáтꙋ вóзмꙋтъ єдна(к) въ Цр(с)твїи Нб(с)но(м)…, а дрꙋгїи вóзмꙋтъ карáнє вѣчноє (Львів, 1646 *Зобр.* 27 зв.); *Образно*: То в҆ хлѣбѣ тѣлéсном҆, áлє и д҃шєвно(г) хлѣба инáчєй трꙋднѡ оубѣлúти тылкѡ прє(з) ѡмы́т҆є слéзъ покꙋтных҆ и высїáн҆є досконáлоє кꙋколю грѣхóвногѡ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348); **досконалый возрастъ** *див.* **ВОЗРАСТЪ²; досконалыи лѣта** *див.* **ЛѢТО;**

багатий, розкішний: ѡ(н)… смо(к)… óного звѣ(л) котóрїй… офѣрꙋ досконáлꙋю покúнꙋ(л), и в мнóги(х) рéча(х)… дꙋхови ст҃омꙋ спротúви(л)сѧ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 41); вшєлѧ́кі(и) да(р) досконáлы(и) з высóкости похóди(т) (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 ненум.);

(про любов, владу) сильний: Я кнѧз Лєв Алєксандрович Санкгꙋшъкович Коширский… зъ Вєлможнымъ Єго Милостю, кнѧзєм Романом Ѳєдоровичом Санкгꙋшком,… вєли єсмо завжды зъ собою милость досконалꙋю, братєрскꙋю (Камінь, 1571 *AS* VII, 379); и ты(м) тєстамєнто(м) мои(м) братию мою бра(т)ства цє(р)ковного моцными чиню и владзу бєзпєчнꙋю досконалую чиню (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49);

найвищий: синѡдъ досконалый нє єстъ самы(х) бискꙋповъ трибꙋналъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 55).

5. Точний, вичерпний: кгды(ж) застановúлосѧ конéчноє и досконáлоє всѣ(м) оповѣдáньє, и нє потрéба причинѧ́ти оуймовáти úли ѡ(т)мѣнати (Вільна, 1596 *З.Каз.* 40 зв.); вєдомо(с)ти пє(в)ныє и досконалыє з Украины приходя(т), жє во(и)ско пога(н)скоє, по двакротъ въ воєво(д)ство нашє… впадали (Ржищів, 1639 *ККПС* 226); урожоный его мил. панъ Станиславъ з Подгородное… взявши досконалую ведомость о принъципалах… нижей выражоного учинъку, а през час немалый справедливости з них жадаючи (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 365).

6. Витончений, небуденний: а кого бг҃ъ с прє(д)них҆ почтїлъ прáвы(м) а досконáлымъ вырозꙋмє(н)ємъ, кра(и)нємꙋ за злє мѣти нє мáєтъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 10); и на(д)то да(л) єси ємꙋ рóзоу(м) тáковый дóсконалый (к. XVI ст. *УЄ* №77, 79 зв.); Первое убо благодарим за трудолюбие выданое книжки "О священствѣ", яко, Златоустаго конѣчную ревность, мудрость и досконалую хитрость (1615-1616 *Виш.Поз.мысл.* 237); Ковáрєнъ: хúтрый, ꙋмѣєтны(и), довтѣпєнъ, досконáлъ (1627 *ЛБ* 53); Штó тєжъ дáвнѡ прє(д) нúмъ,… Сєнéка, ѡбсєрвовáлъ, мóвѧчи: Ижъ мнóгѡ ихъ нє дошлó досконáлоє мꙋдрости (Львів, 1646 *Ном.* 3).

7. *У знач. ім. с. р.* **досконалоє** — беззастережне, -ого: Послꙋшє(н)ство Ста(р)шомꙋ, и томꙋ комꙋ // ста(р)ши(и) порꙋчи(т) ко(ж)ды(и) досконалоє, а правє бєзсловєсноє ѡ(т)давати бꙋдєтъ повинє(н),

вовсє(м) єго радячися, слꙋхаючи (Луцьк, [1624], *ПВКРДА* I-1, 84-85).

ДОСКОНАЛЬСТВО, ДОСКОНАЛСТВО *с.* (*стп.* doskonalstwo) досконалість: та́къ всѣ стые хотажъ нѣякоюсь сто́пній свои(х) ро́зностю ро(з)дѣлє́ны, єдны(м) бл(с)вє́нство(м) боудꙋ(т) доскона́лыє, бо и єдны(м) доскона́льство(м) оублажа́ютсѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238 зв.); я́кобы чл҃вкъ вы́зволившисѧ, а чи́стымъ и грѣха поро́жнимъ бꙋдꙋчи, сто́пня доскона́лства достꙋпи́лъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 74).

Див. ще **ДОСКОНАЛОСТЬ.**

ДОСКОНАЛЬШИЙ, ДОСКОНАЛШИЙ, ДОСКОНАЛЪШИЙ, ДОСКОНАЛШІЙ *прикм. в. ст.* **1.** Довершеніший, досконаліший; кращий: Ваша, дє(и), м(л)ть, покасова(в)ши и поламавши то всє право нше,... при го(р)шо(м) правє пна Дорогоста(и)ского, мимо лєпъшоє и доскона(л)шоє право нашє, дово(д), то є(ст) присєгу, пну Дорогоста(и)скому наказали (Київщина, 1600 *ККПС* 161); а доскона́л'шіє наоу́кою и пи́смомъ, а (з)влаща дрꙋкова(н)ємъ кни́гъ свѣтѧчи в'сѣмъ, подобѧчи́сѧ ста́рымъ стымъ и́нокомъ (Дермань, 1603-1604 *ПВКРДА* IV-1, 106); если тые байки риторские знают, то тѣжь к басням досконалшим, родителем сих, то есть до латини, паки возвращаются и отходят (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 189); єсли бына́мнѣй пока́жє(т)сѧ в ни(х) яко́є полѣпшє(н)є, жє до сє́бє прихо́дѧ(т),... ѡ́ный до́брый поча́токъ ро(з)ширити хотѣчи, и до доскональшого здоро́вьѧ привєсти (Острог, 1607 *Лѣк.* 18); Доклада́ютъ... на́ши того, жє́ росказа(л) Лє́въ Па́па Грє́цкою рѣчꙋ... мовити ...и(ж) Грє́цкаа мо́ва доскона(л)ша и пєвнѣйшаа єст' до показа́нѧ // исто́ты (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 148-149); яко будетъ с права належало, зоставуючи его милости отцу епископови Луцкому волное чиненъе иншое, ширшое и досконалшое,... еслибы того потреба указовала (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 735); ꙋда́лисмосѧ... ви́дѣти дрꙋгїй за́ко(н), кото́рый... бы́лъ доскона(л)ши(и) и славнѣиши(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 85).

2. Повніший, точніший: А протожъ, ку показаню правды, собралемъ тые артыкулы... // ...для вѣдомости досконалшое обоей сторонѣ (Вільна, 1608 *Гарм.* 171-172); однакъ, за повзятьемъ есче далъшымъ досконалшое ведомости о именах и прозвисках ихъ, часу права... декляроваты оферовалсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 534).

3. Щиріший, більший: Вє́споль ты(ж) я́ко порꙋка и ѡбѣтница доскона́лшєй ла́ски, кото́раѧ мѣла на ни(х) сходи́ти, Потѣши́тєлєвы (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 237); Цр̃ковъ ст҃ѧ... хотѧчи на́съ... оустави́чнє якѡ в' наибо́лшꙋю и доскона́лшꙋю любо́въ кꙋ Ѡблюбє́нцєви своє́мꙋ запали́ти... найча́стѣй нє то́лко припомина́єть, алє и якѡ́бы самѡ́ю рє́чю вы́разити оусилꙋєть (Київ, 1632 *МІКСВ* 271).

Пор. **ДОСКОНАЛЫЙ.**

ДОСКОНАЛѢЙ *див.* **ДОСКОНАЛЕЙ.**

ДОСКОНАНЄ *с.* (*стп.* doskonanie) закінчення: И скоро... было по досконаню хвалы Божое, панъ Богуфалъ до него... приступилъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 13).

ДОСКОННЫЙ *прикм.* Пожиттєвий, досмертний: Кгды(ж) стєрєжи бє всємогꙋщий... жє бь который игꙋмє(н) а(л)бо чє(р)нєць доско(н)ного послꙋшє(н)ства црькве а(л)бо костєла коли(ж) ко(л)вє(к) напото(м) по(м)кнꙋ(в)ся, тогды зара(з) ѡ(т) того монастыря и црькве стои Тройца... на вѣки ѡ(т)дає(т), и мѣстца мє(ш)каню при то(м) монастыри мати нє маєть (Топільниця, 1616 *ЦДІАЛ* 14, 1, 96, 645).

ДОСЛАТИ *дієсл. док.* (кого) *(переправити на місце призначення)* послати, доставити: владыка... по кулкусотъ человековъ,... зоставилъ, // которые, около тыхъ именей, по поляхъ и по дорогахъ для того, абыхъ возного и шляхты, для огледаня и осветченя тыхъ кгвалтовъ, тамъ дослати не могъ, сторожу немалую маютъ (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 226-227).

ДОСЛУГОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dosługiwać) (кому) продовжувати служити: А колы сє въ добрыхъ ѡбычаєхъ, на такихъ, якомъ вышєй помєнилъ, мєстцахъ, слꙋжєчи, прицвичатъ, тогды маютъ быть даны въ слꙋжбꙋ господарю, // ...панꙋ нашому, и тамъ..., слꙋжєчи вєрнє Єго Королєвской Милости и рєчи посполитой, дослꙋговати маютъ (1577 *AS* VI, 74-75).

ДОСЛУЖИТИ *дієсл. док.* **1.** *(відбути встановлений термін на службі)* дослужити: теды мы, взявши першую ведомость, тое оповеданье наше до книгъ доносимо, и повторе осведчаемо се, жесми цнотливе, уцтиве за жолдъ и барву, намъ одъ князя его милости пана Краковскаго поступленную, дослужили и надслужили (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/І, 397).

2. (чого) *(закінчити церковну службу)* дослужити (що): И в Берестю великом в соборной церкви вашой, где єсте в той згодѣ вашой первую литургію, з папежниками змѣшавшися, служили, сталося вам вино в келиху вашем водою, ажъ єсте, иншого вина в другій келих налявши, службы вашеє дослужили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44).

ДОСЛУЖИТИСА *дієсл. док.* (чого) *(домогтися, досягти чого-небудь)* заслужити, дослужитися: Бо то ро́зѹ́мъ, то м(д)рсть, побо́жнє тѹ́тъ жи́ти, Кто́ ся хо́чє(т) вѣчного царства дослѹжи́ти (Київ, 1622 *Сак.В.* 51).

ДОСЛЫШАТИ *дієсл. док.* (*стп.* dosłyszeć) (у кого) *(слухаючи, сприйняти що-небудь)* почути, дочути (від кого): ωдны повєди(ли) слышали ω(т) дє(в)чины жє сє(р)цє вынє(м)ши спєкли и зъєли а другиє то(л)ко лиза(ли) даючи то(г) причину жє у броварє нє гораздъ дослышєли у нєє што с ты(м) сє(р)цємъ вчинєно (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59).

ДОСМОТРАТИ *див.* **ДОСМОТРАТИ.**

ДОСМОТРЕВАТИ *див.* **ДОСМОТРОВАТИ.**

ДОСМОТРЕНЄ *див.* **ДОСМОТРѢНЄ.**

ДОСМОТРЕТИ *див.* **ДОСМОТРѢТИ.**

ДОСМОТРОВАТИ, ДОСМОТРЕВАТИ *дієсл. недок.* (чого) Пильнувати (що, чого), наглядати, стежити (за чим): на которо(м) привє(л)ю нашо(м) ...того доложоно жє ω таковыє зъ зава(с)нє(н)я помовы ω дєти и ω сакрамє(нт) гдєбы сѧ ко(л)вє(к) в па(н)ствє нашо(м)... притраѳило на жиды нихто ины(и) ωдно мы сами... того дєлѧ на со(и)мє ва(л)но(м) має(м) досмотрєва(ти) и суди(ти) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 57); прото поставлєны соу(т) людє на оурѧ(д) свѣцкый, жєбы ωнї досмотровали вши(с)кы(х) справь свѣцкы(х), и сами и(з) сєбє и(ж)бы порѧдо(к) давали добрїй (к. XVI ст. *УЄ* №31, 112).

Див. ще **ДОСМОТРѢТИ, ДОСМОТРАТИ.**

ДОСМОТРѢНЄ, ДОСМОТРЕНЄ *с.* Пильнування, догляд: А па(н) по(д)коморы(и) ω(т) сєбє ...выєхати мєлъ, А то длѧ ро(з)єха(н)ѧ, и досмотрє(н)ѧ ро(з)ницъ на гру(нт)є (Вінниця, 1587 *ЛНБ* 5, ІІ 4046, 45); Смотре́ніє: смотрѣньє, // глѧ(д)жѣньє, досмотрѣ(н)є, доглѧда(н)є (1627 *ЛБ* 117-118).

Пор. **ДОСМОТРѢТИ.**

ДОСМОТРѢТИ, ДОСМОТРИТИ, ДОСМОТРЕТИ *дієсл. док.* (що, чого, між ким) Допильнувати, розглянути: жаловала на(м) пани скипоровая што пєрво сєго казали были єсмо мєжи вами досмотрѣти и справєдливость вчини(ти) намѣстникѹ житоми(р)скомѹ п(н)оу дмитрѹ алєкса(н)дровичѹ ω тѹю зємлю ω тѹли(н)скѹю (Вільна, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. 59); ты бы каза(л) ємѹ пєрє(д) собою стати и ω томъ мєжи ними досмотрє(л) и справєдливость томѹ наконєцъ вчини(л) (Краків, 1530 *ЦДІАЛ* 181, 2, 105, 1); Єго мл(с)ть кнжа па(н) нашь... во(д)лє ωного выпису справы тоє мєжи ωбои(х) сторо(н) досмо(т)рєти ро(с)судити... рачи(т) (Київ, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 1 зв.); чого́смы и сами бытностю на́шєю во лво́вѣ и в рогати́нѣ сѹди́вши досмотрили, и всєлє(н)скомѹ патріархѹ возвѣстили (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267); Таковы́й тѧжа́ръ са́мъ на сєбє наложи, абы(с) ко́ждоє спра́вы са́мъ досмотрѣлъ, и жа́дноє нѣкг(д)ы нє пєрєба́чилъ (Острог, 1614 *Тест.* 160).

Див. ще **ДОСМОТРОВАТИ.**

ДОСМОТРѢТИСА *дієсл. док.* (чого) Усвідомити, збагнути: досмотри(л) єм сѧ того, ижъ ю(ж) в҅ животѣ ωстатнєго писма моєго, близко смрти бѹдоучи, а до лѣ(т) южъ ζ приходачи, нє маю далшого вѣкѹ надѣи (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 148).

ДОСМОТРАТИ, ДОСМОТРАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **досмотровати**: ωны з росказа(н)я пана сє(н)кова та(м) на тую зємлю выєжча(ли) и того досмотрѧли (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); мытники наши, которыи с порѹчєнства твоєго мыта с зємли Волынской досмотрають, пєрєказѹ в том ємѹ чинать и ωных мыт єго звєчистых по имєнамъ

ѡтчизнымъ брати ємꙋ нє допꙋщають (Львів, 1537 *AS* IV, 89); кого ѡн там положит того мыта досмотрѧти и Твоѧ бы Милость того слꙋжебника Єго Милости мєнил быти слꙋжебником нашим, або своим и ѡт кривдъ єго боронил, яко властного своєго (Вільна, 1541 *AS* IV, 276).

Див. ще **ДОСМОТРѢТИ.**

ДОСОВЕРЪШЕНИЄ *с.* Довершення, добудова, закінчення: Привилє(и) єго мл(с)ти... Костанътина мо(л)да(в)ского I єи мл(с)ти домны на шє(ст)со(т) зо(л) з має(т)ности ꙋстя(ц)кои на досоверъшєниє цє(р)кви ꙋспє(н)є Пр(с)тои бци (1611 *ЛСБ* 435, 2).

ДОСПЕТИ *див.* **ДОСПѢТИ**[1].

ДОСПЕШЪНИЙ, ДОСПѢШОНЪ *прикм.* Готовий: нє были єсмо доспєшъни вырокꙋ нашого в той рєчы вдєлати (Вільна, 1565 *AS* VI, 280); господа(р) єго м(ст) да(л)ся слиша(ти) чєрє(з) ѡ(т)ца Боя(р)ского и причыны пєвныи ꙋказова(л) для которы(х) на ча(с) мєнованый в листи вм сєго м(с)ца ка дє(н) доспѣшо(н) на то и на ѡ(т)правованє такъ вєлікого а значного и славно(г) дѣла нє є(ст) (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 510).

ДОСПѢВАТИ *дієсл. недок. (доходити до певного віку)* досягати: Массаґі́ты и Вєри́ты, за нєщаслі́выхъ розꙋмѣють ты́хъ, котѡ́рыи зъ хоро́бы оумира́ютъ, и ро́дичѡвъ, крє́вныхъ, и пови́нных ґды въ ста́рости доспѣва́ютъ, ста́вши и́хъ жрꙋ́тъ (Київ, 1625 *Злат.Н.* 130 зв.).

Див. ще **ДОСПѢТИ**[1].

ДОСПѢТИ[1], **ДОСПЕТИ** *дієсл. док.* **1.** (чого) Досягти, добитися: ѡ(т)кꙋдꙋ єстє тоє́ годности вѣрою шафовати доспѣли (1596 *Виш.Кн.* 275); то́тъ бовѣ(м) ты́лко єди́нъ кото́рый цно(т) могъ доспѣти (Острог, 1614 *Тест.* 148); ѡвымъ... кото́рыи зна́ли Ба, а зна́ли правди́вє, и єго всѣхъ цнѡтъ жро́дломъ быти вѣдали, спро́сности тои оухо́дѧчимъ, абы в той конєцъ, и з доча́сною сла́вою, доспѣти могли... были ство́рєны (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 ненум.); А вы яснѡзри́тєлнимъ оумомъ ва́шимъ, Дєватєрѡви(д)нїи Нбса пролєтѣли, И до само́гѡ нєпристꙋ́пногѡ свѣта доспѣли (Чернігів, 1646 *Пер.ло* 51 зв.).

2. *(дійти до певного віку)* досягти: Потомокъ мой... не доспевши взросту летъ, умерети мелъ в малых летех (1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 517).

Див. ще **ДОСПѢВАТИ.**

ДОСПѢТИ[2] *дієсл. док. (про рослини)* дозріти, доспіти: Мо́жєтъ бовѣмъ молодꙋю травицꙋ пшєни́ци кꙋко́ль заглꙋши́ти: а́лє за на́йст'ємъ лѣта, гды ѡ́вѡцы доспѣютъ, нє шкоди́тъ кꙋко́ль пшєни́ци (Вільна, 1627 *Дух.б.* 246).

ДОСПѢХЪ *ч.* Зброя, обладунок: оузрєлъ стыи иванъ, ажъ ѡнъ стои(т) в доспѣсє (1489 *Чет.* 44 зв.).

ДОСПѢШОНЪ *див.* **ДОСПЕШЪНИЙ.**

ДОСПѢѦННЄ *с.* Здобування, досягання: нє всє бо п'шєни́ца в' посѣѧню сѧ знаходи(т), а́лє знайдє(ш) дрꙋгꙋю ни́воу, котораѧ бо(л)шє(и) кꙋколю, ни(ж)ли п'шєницѣ народи(т). тако(ж) и мєжи и́ноки: в' доспѣѧ(н)ню на звытѧ(ж)ство того чрєва мало и(х) є́стъ (п. 1598 *Виш.Кн.* 249).

ДОСТАВАНЄ *с.* **1.** (чого) Збирання, здобуття: Игꙋмєнъ... // повинє(н) бꙋдє(т) и братий подобныхъ собѣ ховати... То є(ст) Дховника, Казнодѣю, Сщє(н)ника блгоговѣ(н)ного,... Брати(й) двохъ для доставаня я́лмꙋжны (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 60-61).

2. (чого) Роздобування, діставання: а симонію то(л)ко в' достава(н)ю і в даван'ю рѣчєй дхѡ(в)ны(х) за пѣнєзи и датки, которыє на пѣнєзи мѡгоу(т) быти ошацѡваны покладалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 171).

Пор. **ДОСТАВАТИ.**

ДОСТАВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (чого) *(здобувати що-небудь, долаючи труднощі, прикладаючи зусилля)* досягати, діставати, доставати: которыи бы добрє служили до(с)тупую(т) собѣ мѣ(ст)ца доброго: ꙋ грє(ц)ко(м) ступѣнь то є(ст) годности которыи доставаю(т) в добро(м) справованью ꙋраду своєго (II пол. XVI ст. *КА* 509, на полях); Оурожє(н)є бовѣ(м) справꙋє(т) панѧ(н)ство, а смрть достає(т) живота (1627 *ЛБ* 149); Чы(м) ся всѣ щытимо и до(с)таємо славы Ро(з)суди которы(и) ту вы(н)нѣ(и)шы(и) в таково(и) го(р)до(с)ти (1636 *Лям. о пр.* 3 зв.).

2. (що, за що, чого) *(здобувати, відшукувати когось, щось)* діставати, доставати (що): жалꙋю ижъ нє

моглє(м) рыхлєй ѡ(д)дати чинилє(м) єднакъ пи́лность якона(и)бо(л)шѡю лєчъ якъ // трѹдно є(ст) доставати грошє(и) (к. XVI ст. *Розм.* 67-67 зв.); ма(т)ѳєй, мови(л)... до драбовь, котóрїи за грошѣ, наймáютсѧ забивáти, вы́драти, взѧ́ти чого нє заробиль,... якобы своє вла(с)ноє гóрло(м) доставáєть (XVI ст. *УЄ* №29519, 221 зв.); Чи згожаешся зъ папежомъ... Урваномъ..., который такъ мовитъ: "хто колвекъ речей церковныхъ на тое, на што суть поставлены, але для власного зыску..., за пѣнязи узычаетъ, або достаетъ, святокупца естъ?" (1603 *Пит.* 30); Прєдѡбрѹчáю: ѣднáю,... в'пєрє(д) зарѹчѡю, доставáю (1627 *ЛБ* 149); богáчь кътры(и) злѣ має(т)ности доставає(т) ли́хвами и нєпрáв(д)ами, бо кто богá(т)ство такоє має(т) то(и) зáвшє́ оу грѣхоу лєжи(т) я́ко сви́нїа оу болóтѣ (1645 *УЄ* №32, 197);

(кого, що) *(намагатися силою, боєм захоплювати щось)* діставати, здобувати, завойовувати: а просторо(н)ность замъкѹ того нєпомиръноє нє по людєхъ а бє(з)во(д)є и ѡтъдалєньє ѡтъ днєпра ѡтъкѹль имъ часѹ ѡблєжєньѧ могъ быти ратѹнокъ: яко за дє(р)жа(н)ѧ пана ѡстафъєва кгды царъ пєрєкопъскии(и) доставалъ ихъ на томъ мє(с)ци... ратовано тамъ ихъ тогды прибы(в)ши с києва водою днєпромъ (1552 *ОЧерк.З.* 18 зв.); ҂афкє тѹ(р)ци рогати(н) доставали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 163);

(за допомогою законних чи незаконних заходів) здобувати: а естли бы инако хто з насъ... того имения высшеименного под паномъ Иваномъ Немѣричомъ хотѣлъ его доставати, тогда маеть заплатити государу, королю его милости, вины пятъ сотъ копъ грошей (Київ, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 70).

3. (чого) *(бути в достатній кількості)* вистачати: Бачу, ижъ ти словъ доставаетъ (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1053); Ани пожи́тки дочáсныє, котóрыхъ згóла та(к) мнѡ́го, и́лє оу́мє(р)ковáномѹ моє́мѹ оумы́слови, котóрогом' з лáски Б҃жой мє́лъ, зáвшє и нáзбы(т) доставáло (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 3 зв); ѹжива(й)мо покы смо молоды ого створєнѧ с пилностю,... бѹдимо (!) вєсєлыми и добро(й) мысли на що абы намъ доставало (Корець, 1618 *З.Поуч.* 171);

(що) *(із запереченням)* бракувати, не вистачати: коли єсми вась // осылаль бєз' мѣха и бєзь влагалища... а чи пакь ва(м) чого нєдоставало (1556-1561 *ПЄ* 320-320 зв.); и тежъ, гдебы чого не доставало,... вся тая сума, водле декрету его кролевское милости, скутечне выплачона и отправлена была (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 363); кнѧгинѧ ку(р)пскаѧ... свєтъчила жє ю(и) слу(г) килкѹ нє доставало (Володимир, 1590 *ЖКК* II, 236); срѣбро кр(с)тъ мє(н)щи(и) заставили ѹ сєми золоты(х), и и(н)щихъ рєчи(и) нє доставаєтъ (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); Прїи́мѣтє(ж) тоє малоє писа(н)є моє, и нєлѣстно прочи́тайтє, а єсли бы чого нє доставало, постара(и)тєсѧ и сами, абы(с)тє нє надарє́мно в' ты(х) ваши(х) забава(х) ча(с) травили (1598 *Розм.пап.* 8); Коротъко мовєчи: яко много доброго имъ не доставаетъ, а злого засъ (у нихъ) избываетъ (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1099); Бо имъ тó чогó нє доставáло, напрáвити Ап(с)лѡвє казáли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 10); Згола... Христа обнажено ...Того толко не доставало, же бокъ копіемъ пробитый потоковъ Божей крове на землю не выливалъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 776); и чого бы колвекъ ведлугъ инвентара не доставало на тотъ же часъ, будетъ спецификовано (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 495); пишєтє жє ѹдаю(т) жєбы а(к)цєнтовъ 20 нє доставало, то нє подобная, до того рѹ(с)кого пи(с)ма и грє(ц)кого є(д)ны су(т) акцє(н)ты (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1).

4. (що, чого) *(одержувати щось очікуване, потрібне)* діставати, отримувати: єп(с)пи нѹмидїанскїє нє ѡ(т) ри(м)ского папєжа, алє ѡ(т) кипрїана и ѡ(т) иншихъ аѳрикан'скихъ єпископѡ(в) рады доставали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 121 зв.); Прєто тóє собѣ дѣло взáлом', оуфáючи в' б҃зѣ... и тѡ́є твоє́й любви рáдит(и) хóтѧчи, понєвáж' вєдлѹ́гъ звы́чаю пчєлы пожитє́чного всєгѡ, и правди́вого достаю́чи, ст҃ыхъ ѡ҃цє́въ доброчи(н)ности, длѧ д҃шъ позыскáньѧ вы́писалємъ (Київ, 1628 *Лим.* 8 ненум.); Лє́чсѧ прєз' врагѡ(в) вóйска мѹ́жнє прєбивáють, Три мужныи рыцєрѣ, и воды достáють (Львів, 1631 *Волк.* 17).

Див. ще **ДОСТАВОВАТИ, ДОСТАТИ.**

ДОСТАВАТИСЯ, ДОСТАВАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (що кому) *(випадати на чиюсь долю)* діставатися: кождый обѣтъ и офѣрѹ, и што коль-

вєкъ за грѣхъ и за выстȣпокъ быває(т) мнѣ дано, и достается стымъ стыхъ твоє бȣдє и сновъ твои(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 139).

2. (до чого) *(потрапляти)* діставатися, добиратися: Котрые тылко въ тебе вѣрити будуть, Певне ся тым, пред смертю вѣчною збудуть, Котрою то, Адамъ, мусѣлъ умирати, А по немъ всѣ, до пекла ся доставати (Львів, 1630 *Траг.п.* 165); Бы дόбрє всєгѡ свѣта Монáрхою бы́в'ши Кто, и всѣми зе́мскими Пáн'ствы владѣ(в)ши, до ты́хъ вѣчныхъ и бє(з)конéчных' мȣкъ доставáл'сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 134).

Див. ще **ДОСТАВОВАТИСѦ, ДОСТАТИСЯ.**

ДОСТАВОВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(одержувати щось очікуване, потрібне)* діставати, отримувати: я за такою сати(с)факциєю того(ж) єго м(л) Пна брата моєго Квитую и... чиню ко(н)тра(к)ты тыє всѣ и до нихъ Позвы выданыє... касȣю ȣморяю и вниве(ч) ѡборочаю нє доставȣючы ничого а ничого, до дня Сєго(д)нє(ш)него штобы межи нами зоставати до розърознє(н)я... стєрєжы божє мєло (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 36 зв.).

Див. ще **ДОСТАВАТИ, ДОСТАТИ.**

ДОСТАВОВАТИСѦ *дієсл. недок.* Траплятися, попадатися, діставатися: злóто снáднє найдȣєт'сѧ: а пє(р)ла и комѣн'є дорогóє, корóны Кролéвскои гóдноє зрѣдка доставȣют'сѧ: а мáло згóжихъ пóлно (Вільна, 1627 *Дух.б.* 322).

Див. ще **ДОСТАВАТИСЯ.**

ДОСТАЛЫЙ *прикм.* Зрілий, спілий, достиглий: Заȣтрнїй: рáннїй, скорóзрый, áбо достáлый, зрѣлы(и), ȣзрѣлы(и) (1627 *ЛБ* 42); Нєдойзрѣлы(й) абóвѣм' óвоцъ нє єст' пожитєчныи, и в' офѣрȣ принóшєнъ бы́ти нє мáєтъ; тол'кѡ самы́й дойзрѣлы(и) и достáлый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 292).

ДОСТАМЕНТЪ *див.* **ТЕСТАМЕНТЪ.**

ДОСТАНЄ *с.* (чого) Здобуття, захоплення: по достаню того замку, менованые ребеллизанты вси манифестантисъ скрини полупали и порабовали (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 224).

Пор. **ДОСТАТИ.**

ДОСТАРЧЕНЄ *с.* *(стп.* dostarczenie) доставляння, постачання: А таѧ [цнота] ижъ єсть двоáкаѧ, тó єсть, одна тєлéснаѧ, а дрȣгáѧ дȣхóвнаѧ: тєлéснаѧ тєлéснымъ и позвєрхȣвнымъ... потрéбамъ слȣжитъ, дȣхо(в)наѧ зась до дȣхóвныхъ... рéчей достáрчє(н)ѧ стагáєть сѧ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 5 ненум.).

ДОСТАТЕЧЕНЪ *див.* **ДОСТАТЕЧНЫЙ.**

ДОСТАТЕЧНЕ, ДОСТАТЕЧНѢ *присл.* *(стп.* dostatecznie) *(у достатній мірі, кількості)* досить, достатньо, вичерпно: Єв(г)листа поведаєть, якь хс ...єго самого на ап(с)льство позваль и достатеч'нє, коу сопрєню ѡ(т)повидѣль (1556-1561 *ПЄ* 44 зв.); ѡ чужи(и) выступокъ мовити дє(и) нє пови(н)ни яко то всє достатє(ч)нє на листє нашомъ судово(м) што сѧ ѡдно ко(л)вєкъ межи нами точило описано (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 80); все учители грецкии... научили тако достатечнѣ, иж и наподленнѣйший в разумѣ языка словенскаго русин, либо сербин или болгарин вѣдает и разумѣет, чем спастися может, если толко сам восхощет (1608-1609 *Виш.Зач.* 217); Златоустый св. ...мовить, ижъ двакротъ аппеловалъ на соборъ, на которомъ хотѣлъ ся на все оправити достатечне (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 624); Кто бы хтѣлъ достатéчнє спрáвы ѡписáти Пєтра Конашєвича, и на свѣ(т) подати. // Мȣсѣлъ бы оу Кгрéцкого Поéты Гомєра Зȣчить рóзȣмȣ, áльбо тыжъ оу Димостєна (Київ, 1622 *Сак.В.* 44-44 зв.); Всєсъвръшéннѣ, всєконéчнѣ, всáкѡ: Достатéчнє, зȣпóлнє, цѣлє, доскональє (1627 *ЛБ* 22); Сéдмъ єсть грѣхóвъ смєр'тéл'ны(х) головны(х)... кȣ слȣжбѣ Бжой, ѡ котóрыхъ Григóрїй Бгосло(в) в' нравоȣчи́тє(л): и и́нъшыє ѡ(т)цы стыє достатéчнє наȣчаю(т) (Львів, 1645 *О тайн.* 52); Нє замо(л)чȣ брáта которого дóбрє знáлъ... в наоука(х) вы(з)волїоны(х) достатéчнє ȣчоны(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 51).

Див. ще **ДОСТАТОЧНЕ, ДОСТАТОЧНО.**

ДОСТАТЕЧНЕЙШИЙ, ДОСТАТЕЧНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Достатніший, вичерпніший, повніший: А што дей дотычетьсе шкрутынѣи, которою се панъ владыка хлубить, якобы зъ стороны его достатечнейшая быть мела, теды дей то быть може (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 422); Кгды смося длѧ пєрєнáтѧ и достатєчнѣишєи вѣдомости ȣста(в) стáрши(х)... до єги́птȣ ȣдáли: бáр-

зо сѧ дивѹючи и(ж) на(с) з такою ѡхотою и милостю принѧто было... ѡпрочъ приказаны(х) дни(и), среды и пѧ(т)кѹ... ка(ж)дого днѧ звыча(и)ныи порѧдо(к) длѧ на(с) ѡпѹщано (серед. XVII ст. *Кас.* 79);

багатший, заможніший: А панωвъ за(с) обфитость и ω(т) свои(х) фолваркωвъ много розмаиты(х), вєнцъ и чѹжоземскихъ овоцωвъ маючи(х), притѧгати до постωвъ, оу которыхъ Пѧтокъ великїй... нє поровнанє достатєчнѣйшаѧ и роскошнѣйшаѧ анѣжли оубогого и на свѧто // Хва Нарожєнѧ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 169-170).

Див. ще **ДОСТАТОЧНЕЙШИЙ.**

Пор. **ДОСТАТЕЧНЫЙ.**

ДОСТАТЕЧНИЙ *див.* **ДОСТАТЕЧНЫЙ.**

ДОСТАТЕЧНОСТЬ *ж.* (*стп.* dostateczność) особлива увага, піклування, дбайливість: оуслышавши о ω(т)стѹплє(н)ю и выстѹпкѹ митрополита и владыкωвъ о насъ радити, на(с) прє(з) листы оучити, достатє(ч)ности напоминати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 183); та(к) бовѣ(м) сємого и наимнѣйшого сна по(с)ро(д) каранѧ боудѹчого, южъ оутративши в' м(ч)ничєствѣ шєсти сновъ достатєчности оупоминала (поч. XVII ст. *Проп.р.* 235); Ѡпаство: Достатєчность, Пєвность, ωпатрънаа, а(л)бо дбалаа пилность, наивы(ш)шєє старанье (1627 *ЛБ* 152).

ДОСТАТЕЧНЫЙ, ДОСТАТЕЧНИЙ, ДОСТАТЕЧЕНЪ *прикм.* (*стп.* dostateczny) **1.** *(який задовольняє що-небудь або відповідає яким-небудь потребам)* достатній: Іωанна: Ганнѹсю, наложи достатєчны(и) ωгонь в єго покою (к. XVI ст. *Розм.* 44); А мы малыми нѣѧкими словами достатєчный // дωво(д) подавши слѹхачо(м) Бо(з)ского писма,... їжъ нє годитъсѧ згола нѣчого оу вызнаню вѣры, ...пєрємѣнѧти (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 228-229); Довольнъ: Довольный, достатні(и), годны(и), способны(и), достатє(ч)ны(и) (1627 *ЛБ* 30); Маєшъ и достатєчнѹю наѹкѹ, что єстъ Таина, що за моцъ и скѹтки сѹтъ кождои Таины, з' якимъ приготованємъ до ω(д)правованѧ ωных' пристѹповати (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5 зв.).

2. Заможний, *діал.* достатній: А гдєбы ву(н) в нєдоста(т)ку свы(м) хотѣ(л) кому иншєму в о(п)циѣ рукы ωчи(з)ну свою пусти(ти) а я бы(х) до тє(г) на тє(н) ча(с) бы(л) достатєчє(н)... тєды боуду до то(г) бли(з)шїи свои(м) вла(с)ны(м) грошє(м) ωчизноу таковую ωдєржати (Одрехова, 1582 *ЦДІАЛ* 37, 1, 16 зв.); opulent(us), богатъ, до(с)татє(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 294).

Див. ще **ДОСТАТНИЙ, ДОСТАТОЧНЫЙ.**

ДОСТАТЕЧНѢ *див.* **ДОСТАТЕЧНЕ.**

ДОСТАТЕЧНѢЙШИЙ *див.* **ДОСТАТЕЧНЕЙШИЙ.**

ДОСТАТЕЧЪНЕЙ *присл. в. ст.* Достатніше, повніше, вичерпніше: панъ павє(л) счєниєвъски(и) заноси(л) манифєстацию свою противъко ѹрожономѹ панѹ янови лакгєвъницъкомѹ... ижъ ω(н) бѹдѹчи... в справє ω (г)рабєжъ жита... в судє... ωтримано(и) и пѹбликовано(и)... ω чо(м) ширє(и) и достатєчънє(и) тотъ квитъ в собє ωписѹє (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 33).

Див. ще **ДОСТАТОЧНЕЙ.**

Пор. **ДОСТАТЕЧНЕ.**

ДОСТАТИ, ДОСТАТЬ, ДУСТАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Одержати, дістати: мнѣ ωт брата моєго Тихна половица того имєньѧ Крѹхиничъ в дєлѹ вєчном... достала (Володимир, 1535 *AS* IV, 6); г(с)дрь мо(и) мл(с)тивы(и) рачили... служєбнику и бгомо(л)цу... розказа(т) Абы(х) с по(д)даны(х) вм(л) да(н) мєдовую и грошовую выбра(л) и ры(б) доставши єха(л) до вм с ты(м) со всимъ бєз мєшка(н)я (Київ, 1555-1568 *Гр.Мат.* 1); А естли же о бочку меду або о хлеб ти идетъ, што тут его зъедятъ на тот час приятели пана моего, который ми мает быт малжонкомъ, я его могу индей где в приятеля моего достати (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 180); в(ш) м(л) налєжи(т) вѣдати понєважь сла(в)нои памяти про(д)ковє в(ш) м(л) з вєликою трѹ(д)ностию и кошто(м) нємалы(м) а правє с пла(ч)ливыми прозбами тоє ѹбогоє Єпископиє ѹ короля єго м(л) жикму(н)та достали и вымогли (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); пє(р)шую ча(ст) ωсобную в ро(з)дєлє вєчномъ ω(т) брать(и) моєє маю зємлю Давы(д)ковскую..., которую, дє(и), єсми вымєня(л) и до(с)талъ ω(т) пна Ивана Со(л)тана за (и)мєньє моє Кнжичи (Житомирщина, 1600 *ККПС* 167); Koli

ryby dostánemo W toim horsczyku zwáremo (Яворів, 1619 *Гав.* 17); На вряде кгро(д)ско(м) в замъкꙋ Єго Ко(р) м(л) лꙋцъкомъ... Становши ѡчеви(с)то Лукашъ... на половицы пана своєго дєло(м) досталоє мєшъкаючи(и) А ѡни(с)ко... ѡповедали то ꙋрядови нинєшънємꙋ (Луцьк, 1649 *ПИ* №45); **достать душного збавенья** — одержати спасіння душі: гдѣжъ я, взявши милостивого Бога створителя въ сердце свое и вспоминувши на суетное сегосвѣтное мѣшканье, хотечи достать душного збавенья и для вѣчистоѣ памети, ижъ была въ сенаникъ митрополій вписана, дала есьми сѣножать Рогатинскую ...и на вѣчность записую на митрополство велебному... архіепископу, митрополиту Кіевскому (Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147).

2. (чого) *(здобути щось з певними зусиллями)* дістати, роздобути (що): Я не могучи ни в кого иного тых пенезей достати, просил есми... Михаила Еловича Малинского,... абы его милост,... на мою великую.... потребу... тую тисячу копъ грошей литовскихъ позычилъ (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 135); Наперъвей дивуюся тому не помалу: откуль Ѳилялетъ тыхъ листовъ, которые не до него были писаны, досталъ (Вільна, 1599 *Ант.* 567); лєдво бовѣмъ могла бы(х) достати хлѣба чимъ бы(м) сє сꙋстєнтовала (к. XVI ст. *Розм.* 29 зв.); Погладáючи нá тѡ, ижъ дла скꙋпости єкзємлáрѡвъ (!), Іерéє с' трꙋдностю достáти могли: єдна(к) жє са знашли нн҃ѣшни(х) днєй, тыи лю́дє Вє л'вѡ́вѣ, котóрыє вáжат'са с' Типогрáфіи свойхъ... Кни́ги нáши Церкóвныи... до оужива(н)а подавáти (Київ, 1639 *МІКСВ* 216); Лихвары котóрыє дєрꙋтъ людéй оубóгихъ, а то є́стъ ли́хва: Штокóльвєкъ на(д) ѡ́нꙋю рéчъ позычáнꙋю, á л'бо на(д) ѡ́ноє што(с) достáл'... // ...штóбы пѣна(з)ми шацóвано бы́ти моглó (Львів, 1645 *О тайн.* 109-110);

(здобути крадькома) забрати, дістати: Посполу маючи ночлѣгъ у пяного Мелетія, доставши ключовъ, спящим всѣ, досталъ шкатулы его и листовъ патріаршихъ в той справѣ писаных (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); бꙋду(т) на твои ска(р)бы в'сѣ чигати, даби себѣ что з' ни(х) потає(м)нымъ способомъ достати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 268); Тáк'... промышлаєтъ, я(к)бы... гроша єднóго достáти моглъ ...Прода(в)ши ѡноє потає(м)нє, и гроша... доста(в)ши, жєбы́са на дрꙋги(и) здобы́лъ, єщє бо(л)шꙋю хꙋтъ маєтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 103).

3. (кого, чого) *(захопити силою, боєм)* дістати, здобути (кого, що): ѡнъ воинъ досталъ галєлѣиского городу (1489 *Чет.* 186); єщє мо(г) до(с)тати цєса(р)... по(м)плєꙋса..., а ѡ(н) прє(з) за(м)кнєня ѡблєжоно(г) по(р)тꙋ в мало(и) и латано(и) ло(д)цѣ ꙋтєкъ на морє (1582 *Кр.Стр.* 77 зв.); а кгды не схочешъ по доброй воли зыйти, панъ староста роскажетъ зо дви бочки пороху подъ церковъ подкопати а васъ достати (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 139); И зáвшє ѡнъ дѣлностю своєю в то трафлялъ Якъ бы бєз' шкóды свóихъ, нєприáтєлювъ дóсталъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 45); Ѡ якъ сꙋрóво зє́мныє Монáрхѡвє, такóвых' свойхъ збѣгѡвъ достáвши карáют' (Київ, 1648 *МІКСВ* 346); Але и козаки Межибожъ достали и выпалили и постинали тыхъ, которыи зъ ляхами преставали (1636-1650 *ХЛ* 80); нє было мѣста котороє бы са по(д)дало сн҃ѡмъ ізраилєвы(м), ѡпрочь євєйчика которыи мєшка(л) в' гаваѡнѣ: бо всихъ валчачи досталъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 168); **языка достати** — захопити полоненого для отримання вісті: нєбєзпєчность вєликаа єстъ с тыхъ причинъ, иж поганству Татаровє латвєй в тыхъ людєй пєшихъ языка могꙋть достати и бєз вєсти на // люди наши зийти (Вільна, 1546 *AS* IV, 456-457).

4. *(бути в належній кількості)* вистачити, дістати: хотя бы словъ достало отдати слова за слова, але, зажываючы... скромности, на Пана бога тую крывду вложымо (Вільна, 1599 *Ант.* 809); Лéчъ жє нє всѣ(м) єщє лáкнꙋчы(м) сынѡ(м) Православнорѡссійски(м) ѡ́ногѡ Хлѣба насыти́тиса достáло, дла того(ж), частокрóтномꙋ их' жадáню квóли по трéтєє ю́жъ в' тєпéрєшнє(м) Рóкꙋ,... выдáєт'са (Київ, 1648 *МІКСВ* 347);

(із запереченням) бракувати, не вистачити: а коли имь нє достало вина рєкла і҃сви м҃ти к нємоу вина нє мають (1556-1561 *ПЄ* 346 зв.); Потомъ нє достало тєсаного камєнє до мꙋрованя (Львів, 1592 *ЛСБ* 1039, 1); нє достало гвꙋ(з)да докꙋповалоса на

тȣю роботȣ та(к) ла(т)ноє я(к) го(н)товоє (Львів, 1636 *ЛСБ* 1055, 19).

5. (чого) *(одержати щось очікуване, потрібне)* дістати, отримати (що): алє тепє(р) до(с)та(л) лѣпшого послугова(н)ѧ (II пол. XVI ст. *КА* 564); Постараймо(с) яко бы(с)мо грозы оубѣгли, а ла́ски бж҃ей доста́ли (XVI ст. *УЄ* №29915, 12 зв.); Ѡлєкшая порȣки зразȣ достати нє могучи сказана є(ст) до вязєня (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.); Ма́рсъ нє тра́фи(т): ты з' Нб҃а вша́къ доста́нє(ш) Цно́ты (Київ, 1633 *Евфон.* 307); Та́ѧ ва́мъ ко́ло ѡбе́рнєтъ до нб҃а..., и привєде́тъ до Фе́ба; Жєбы́стє вѣчной ра́дости доста́ли: И та́мъ зоста́ли (Львів, 1642 *Бут.* 9);

(чого чим) *(спричинитися до чогось)* викликати (що чим): хороба... боудȣчи затаєна въ твои(х) жи́ла(х), на ве́рхъ скȣ́ры прєхо́ди(т), ȣка́зȣючи тає(м)нȣю горѧчкȣ, кото́рои смо прє(з) вве́сь дн҃ь... шкодли́выми мы́слами доста́ли (серед. XVII ст. *Кас.* 9).

6. (чого) Вийняти, дістати, добути (що): И вымовивши то, вдарил дей мя по выденю и окрутне збилъ, и доставшы шабли, хотел мя до смерти забити (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 1/VI, 55).

7. Залишитися, зостатися: ю́жъ нє доста́ло и́мъ чи(м) присѧга́ти, ты(л)ко самымъ бо́гомъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 126).

Див. ще **ДОСТАВАТИ, ДОСТАВОВАТИ.**

ДОСТАТИСЯ, ДОСТАТИСѦ, ДОСТАТИСѢ, ДОСТАТИСЕ, ДОСТАТЪСЕ, ДОСТАТИС *дієсл. док.* **1.** (кому що, від кого, на кого, що) *(перейти в чиє-небудь користування, стати чиєюсь власністю)* дістатися: а на Володавє млын и мєлник, а к томȣ на Шȣминѣ млынєць кн‹ѧ›зю Андрѣю достал‹о сѧ› (Кошир, 1502 *AS* I, 148); ино дей князь Смага съ тою его жоною дочку прижилъ, и какъ онъ вмеръ и тое имѣнье досталося, по смерти князя Смажины, той дочцѣ его (Львів, 1510 *АЮЗР* I, 44); коли вже тая зємлѧ досталасѧ на ст҃ого николȣ пусты(н)ского... и мы тоє всє сосо(н)є засѧ поступає(м) (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); досталосѧ слоуга(м) наши(м)... половина сєло, ѡ(т) драгоуша(н) (Сучава, 1520 *Cost.DS* 211); тых ѡсмидєсѧт и пѧти коп грошєй... нє маєм поискивати, бо сѧ намъ всѧ зȣполнє достала (Володимир, 1533 *AS* III, 477); Сєло вороново... мизєво было а потомъ по до(ч)цє єго досталосѧ кн҃зю капȣстє (1552 *ОКан.З.* 25 зв.); тамъ жє вси люди дворища и зємъли мєнованы которыє на которȣю рȣкȣ досталися ставилъ жє свєдоки подъданыхъ кȣнєвъскихъ (Кунів, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 25); достало сє па(н)у Дєшко(в)скому ду(б)рова всѧ (Івниця, 1582 *ККПС* 81); Навєтъ слышу, ижъ никоторые шаты, подшитые футры куньими а лисами, ижъ ся цалкомъ на всихъ не достало, теды межи собою шарпаючися, ножами на штуки резали (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 226); лосомъ або роздѣломъ досталися Андрееви части свѣта по Іерусалимѣ переднѣйшіи (Київ, 1621 *Кот.Пал.* 968); Тєнъ жє симъко с тока(р)нѣ... станувши прє(д) ȣвря(д) (!)... зезна(л) жє прєда(л) яцъкови тотȣ ѡчизнȣ котра сѧ ємȣ по жєнє єго достала (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 37, 2, 48); Сєбє́ Паннѣ Прєч(с)той: а Єй кȣ ѡздо́бѣ, Доста́ласѧ на Вѣне́цъ Пан'е́нской Ѡсо́бѣ (Київ, 1648 *МІКСВ* 351); Що(ж) розȣмѣєтє в яки(м) мы страхȣ были, жє ю(ж) в коза(ц)ки(м) монастырȣ, на котры(и) вши(ст)ки зȣбами скрєготали и пєвнє гдыбы сѧ и(м) вє(д)лугъ замыслѡ(в) и(х) повєло вши(ст)ко(и) быся рȣси было достало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170);

достатисѧ в руки (правицу) (кому) — дістатися в руки, потрапити у чиєсь користування: єсли́жъ дє(и) тыє сами... судовъ и(м) належачи(хъ) ѡступа(ти) будȣтъ: достанєтєсѧ в рȣки тому, кому ани надѣєтє(с) (Львів, 1593 *ЛСБ* 225); Грȣ́на сла́дъкїи ви́н'ницѣ хви... доста́лисѧ в' прави́цȣ цр҃ѧ агглъского (Почаїв, 1618 *Зерц.* 59); **в руки (до рук) достатисѧ** — те саме, що **достатисѧ в руки**: з рȣды вышло, и вла́снє я́къ в' дроу́гȣю рȣдоу в роу́ки ва́ши доста́ло(м)сѧ (Острог, 1607 *Лѣк.* 128); А звла́ща на́мъ дх҃овнымъ то мѣти надъ и́н'шихъ присто́итъ, кото́рымъ то и кни́га та́ѧ до роу́къ доста́тисѧ ма́єтъ (Дермань, 1603-1604 *ПВКРДА* IV-1, 103).

2. *(зазнати певної дії чогось)* дістатися: На́шь мл(с)тивы(и) цр҃ь... оутвръждаючи вѣроу на́шоу, я(к)бы якы(и) ри́цє(р) на во(и)нѣ поразивши своє́го нє́пріатєлѧ и доста́нє(т) ты(ж) сѧ и ємоу якаа ра́на (XVI ст. *УЄ* №29519, 55); По погори(с)кȣ

Выдато(к) на кгрȣ(н)тѣ це(р)ковномъ кгды жидо(в)ская и рȣ(с)кая ȣлицы пог(о)рѣ(ли) це(р)кви и зво(н)ни(ц) тогды(ж) ся достало (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6 зв.); затымъ се скупивши, повидили челядникови пана буркграбего: "будешъ-ли тутъ булшей бывалъ, озмешъ сокирою в бокъ, и каждому се достатъ може, хто того боронити зхочетъ" (Луцьк, 1620 *ПККДА* I-1, 15); И певне бы забили были, кгды бы въпродъ не Панъ Богъ, а самъ // панъ староста, его милость панъ Русецкий, до господы велъ протестанта, где се и самему пану старосте мало недостало (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 523-524); а пото(м) ѡгнѣ почали пановати, же много мѣстъ погорѣло... ве (л)вовѣ пре(д)мѣстя гали(ц)кое вши(ст)ко, и костело(в) два и третому сѧ достало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 174);

(потрапити у складні обставини) дістатися: Кгдыжъ ле́пѣй ест' страти́ти живо́тъ за ѡ́йчи́знȣ, Нѣжли неприѧтелю доста́т' ся в' кори́знȣ (Київ, 1622 *Сак.В.* 40 зв.); гды перестȣпи́лъ заповѣдь, выкиненъ бы́лъ з' Ра́ѧ,... стережетъсѧ же́бы бо́лшъ грѣшачи не доста́лъсѧ на сȣдъ сме́рти (Вільна, 1627 *Дух.б.* 109)

3. (до кого) *(з певними труднощами добратися, досягти)* дістатися: А такъ, пане милый, Авраáме Острозкий! пилнуй себе жебысь и зъ Лазаромъ своимъ, которого на лони своемъ пестуешъ, не досталесься на богачово местце (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1047); а та(м) кто сѧ до не́го [вогню] доста́не(т), пали́ти боуде(т) за́вше, а нѣкг(д)ы не спа́ли(т), длѧ чо́го и незагаса́ючи(м) на́зва(н) (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); завше смерть передъ очыма маемо, черезъ которую албо до неба, албо до пекла достатися прійдеть (Київ, п. 1621 *АСД* I, 265); Бода́йбысь в'про́дъ въ Харонскихъ Лода́х' погиба́ла, До Лабири́нтȣ пе́кла, стра́шне сѧ доста́ла (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 12); а пото(м) соу(д) б҃жїй стараймож(сѧ) ѡ то(м) яко бы(с) мо́гли мѣсцѧ ѡного до́стати (XVII ст. *УЄ* №91, 25); невѣдомость, ѡ́нои стра́ни, гдє́сѧ дȣша бѣднаѧ доста́нетъ (Чернігів, 1646 *Перло* 128 зв.);

(пощастити, трапитися, випасти) вдатися: кгды неры́хло а пра́ве на оста(т)кȣ всѣхъ и мнѣ сѧ доста́лъ ви́дети лі́стъ, до ясне освецо́ного кн҃жа́ти острозского... писаный (Острог, 1598 *Отп.КО* 2).

Див. ще **ДОСТАВАТИСЯ.**

ДОСТАТКОМЪ *присл.* (*стп.* dostatkiem) удосталь, *діал.* подостатком: Дово́ль, нѡ: Доста́тне, доста́ткѡмъ, мо́цъ (1627 *ЛБ* 30); Чернцы пови(н)ни сѡ́т' прино́си́ти Бг҃ȣ пе́ршее и деся́тое, не то́л'ко з' видо́мыхъ ре́чїй, кото́рыхъ доста́ткомъ... ма́ютъ, якъ и з' рȣкодѣлїа свое́го (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 92); А гды прїйде на́ свѣтъ анти́христ' тогда зголдȣетъ по(д) моцъ свою́, всѣхъ на́родѡвъ пога(н)скихъ..., потѧ́гне до себе..., ло́жными чȣдами прелестить, и доста́ткомъ зла́та, сре́бра, шатъ розмайтихъ... мно́гѡ бȣ́де мѣти (Чернігів, 1646 *Перло* 138).

Див. ще **ДОСТАТНЕ.**

ДОСТАТНЕ, ДОСТАТЬНЕ *присл.* (*стп.* dostatnie) достатньо: Што́жъ бо́лей: на́шолем' пра́ве доста́тьне в' ты(х) самы́хъ чого́мъ ко́лвекъ шȣка́лъ: и дале́ко // бо́лшъ ни́жли(м) потребова́лъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 7-7 зв.); Кото́рыи вале́чныхъ сво́ихъ Кгрековъ дѣи Вы́писали доста́тне, я́ко по лїнѣи (Київ, 1622 *Сак.В.* 44зв.); ѡ́вде мѧ моѣ зака́лы тра́пѧтъ з' кото́рых емъ сѧ през' покȣтȣ доста́тне не ѡчи́стила (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 158); Дово́ль, нѡ: Доста́тне, доста́ткѡмъ, мо́цъ (1627 *ЛБ* 30); Ѡ҃че, Ѡ(т)че,... Под' ча́съ мо́рȣ, голо́дныхъ, го́йне прекормилесь, З сво́ей спижа́рни, всѣхъ на(с), доста(т)не живи́лесь (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 11).

Див. ще **ДОСТАТКОМЪ.**

ДОСТАТНИЙ, ДОСТАТНІЙ, ДОСТАТНЇЙ *прикм.* (*стп.* dostatny) **1.** *(який задовольняє що-небудь або відповідає яким-небудь потребам)* достатній: принеси вязанкȣ дровъ и ȣчини достатни(и) ѡгонь Абых мы сѧ загрѣли (к. XVI ст. *Розм.* 24 зв.); Дово́ленъ: Дово́лный, доста́тні(и), го́дны(и), спосо́бны(и), достате(ч)ны(и) (1627 *ЛБ* 30); гды с҃щенникъ ма́етъ ѡ(т)правова́ти Литȣргїю ст҃ȣю... //...ма́етъ мѣти хлѣбъ чи́стый пшени́чный ква́сный, вино... з' водо́ю ба́рзѡ ма́ло змѣша́ное, пото́мъ вшелѧ́кїе нале́жности, бе(з) кото́рыхъ жа(д)ною мѣрою Литȣргїѧ ст҃а ѡ(т)правова́тисѧ

нє мо́жєтъ, ѡ чо́мъ достатнаѧ наѹка в' євколо́ӷі́ахъ (Львів, 1646 *Зобр.* 44-44 зв.).

2. Заможний, багатий, *діал.* достатній: заправды тоє мѣсто є(ст) ѡздобноє и достатнєє (к. XVI ст. *Розм.* 48); ѡ якъ щасли́выє тыє домо́выє, кото́рыє в та(к) доста(т)нє(м) жи́воу(т) мєшканю! (поч. XVII ст. *Проп.р.* 236); милшаа ми низкая келія зъ окрухомъ хлѣба и воды, нижли теперешнее въ высокихъ гмахахъ достатнее мешкане (Дермань, 1627 *КМПМ* I, дод. 321); Изобилный: Го́йны(и), доста́тні́й (1627 *ЛБ* 46); locuples, богати(й), до(с)татни(й) (1642 *ЛС* 257); В то́й ча́съ гдє хлю́ба свѣта сєго… гдє доста́тні́и банкє́ты (Львів, 1642 *Час.Слово* 269 зв.); Вдовы́ оубожѹ́хноѣ двѣ лє́пшѣ, ӷо́ є(ст) дво(х) пѣнажкѡ(в) до ска́рбѹ црко́вного в'вєржє́ны(х), нє то́л'кѡ нє взгордѣлъ, а́лє и на(д) доста́тні́ѣ богачѡ́въ ѡфѣры прєложи(л) (Львів, 1646 *Жел.С.л.* 5 зв.);

у знач. ім. багатий: маѐтность… и́ногды крє́внымъ, пови́ннымъ, доста́тнымъ, бє(з)потрє́бнє даємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 709).

Див. ще **ДОСТАТЕЧНЫЙ, ДОСТАТОЧНЫЙ.**

ДОСТАТНѢЄ *присл. в. ст.* Повніше, докладніше: на ѡста́токъ истиннѹ пра(в)дѹ созна́ти, жє пра́вило Црковноє — костєлна (!) яко слнцє тѣнь прєвишшає(т), ѡ чо(м) доста́тнѣє в' si роздѣлѣ ѡбра́щєши (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв.)* 29).

Див. ще **ДОСТАТНѢЙ.**

Пор. **ДОСТАТНЕ.**

ДОСТАТНѢЙ *присл. в. ст.* Те саме, що **достатнѣє**: Алє зо всѣхъ… Оучи́тєлєй…, доста́тнѣй и выра́знѣй… Дама́скинъ пи́шєтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 153).

Пор. **ДОСТАТНЕ.**

ДОСТАТНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Повніший, достатніший, потрібніший: Нє за́вшє бовѣм' Трипѣснцы ма́єтъ, ӷдыжъ и доскона́лыи и зѹпо́лныи Канѡ́ны прєклада́ютъсѧ, а́лє розѹмѣю ѡ(т) достатнѣйшєи и бо́лшєи в' нєй рє́чи на́звиско тако́є ма́єт' (Київ, 1627 *Тр.* 10); сщєнника до о́ныхъ ѡ(т)сыла́ємъ, на то́тъ ча́съ ни́мъ достатнѣйшѹю книжицѹ ѡ сє(д)ми та́йнахъ выдати сподоби́тъ на́съ г(с)дь (Львів, 1642 *О тайн.* 17 зв.).

Пор. **ДОСТАТНЫЙ.**

ДОСТАТОКЪ *ч.* **1.** *(заможність, багатство)* достаток: А сщє́нники ѡ доста́токъ ма́ло дба́ли абы при правосла́вїи. Промышла́ла ѡна [кнѧжна] мно́го лѣтъ що зло́є правосла́вны(м) выстро́йти (1509-1633 *Остр.л.* 131); А єстли з допѹщє(н)я бжия бѹдє(т) на брата яковы(и) ѹпадокъ… а нє мѣлъ бы доста(т)кѹ маютъ ємѹ братя помагати бра(т)скими пѣнязми (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); кто имаєтъ, дастъ ся єму и на достатокъ (XVI ст. *НЄ* 122 зв.); а ижбы смо сѧ нє закохали в тогосвѣтни(х) достатка(х) и ѡздобахь, кдыжь всєго лєда в дєнъ позбыти мѹсимо (Корець, 1618 *З.Поуч.* 171); Въ убогомъ вертепѣ Христа треба шукати,… а не въ роскошахъ и достаткахъ опливаючого, терпячого (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 814); Ѡби́лїє: Доста́то(к) (1627 *ЛБ* 147); Отѡ чотырдєса́тногѡ По́ста гони́твы плац' ѡтвора́єт'сѧ нам' бра́тїє… Отѡ юж' бли́жєй до на(с) збавє́нїє на́шє настѹ́пило нѣж' гдысмѡ в' доста́тках' роскошѹ́ючи, тѹчилисѧ и ѡбѣда́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 56); opulentia, богатство, до(с)татокъ (1642 *ЛС* 294);

(сукупність речей, об'єктів, що становлять цінність) добро, майно: єго мл(с)тъ на потрєбы мєнє самоє з дитятємъ моимъ и вшєлѧкими доста(т)ки и потрєбами ѡпатрыва(т) рачи(л) (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 32); На́що и манасты́ръ сво́й называ́ємый дєр'ма́нь, зо в'сѣми доста́т'ками ѡ(т)лѹчи́лъ (Дермань, 1603-1604 *ПВКРДА* IV-1, 105); тыє то насланъцы…//…рѹдни… с ко(н)ми и волами и въсѣми достатъками бѹдницъкими… нєправнє… взяли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); в скарбцу костелнимъ апараты и достатъки великие козаци, инъ предамъ межы себе пустивши и пожаковавши, склепы при томъ… поотвирали (Гоща, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 58); толко одного ксенъдза Якуба… при костеле и его достатъкахъ зоставил (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

2. *(велика кількість, наявність чого-небудь з прислівниковим значенням "досить")* достаток: На сви(р)нахъ и горо(д)нахъ кольѧ и камє(н)ѧ и коло(д)я достатокъ (1552 *ОЖЗ* 117 зв.-118); въ гумне збожа полно, а увъ оборахъ быдла доста-

токъ моего власного (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 27); а шли до земла (!) ωнои ωбѣтова(н)нои, котроую и(м) бы(л) пода(л) б҃ъ ба(р)зо ωквитноую... и мѣли достато(к) пшеніцѣ и вина (к. XVI ст. *УЄ* №31, 86); на Єп(с)кôпство, достáткȣ нáмъ такôвыхъ книгъ всáкимъ спôсобомʼ Римскаа столи́ца забороñи́ла (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 4 зв.); Єстъ дôбрый и Пôлскои Дрȣкáрнѣ почáтокъ, Жєбы Книгъ былô рôзныхъ вʼ Парнáссѣ достáтокъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309); ви́шєдъ Кôнь чéрный, а тôй що сидѣлʼ на нéмъ, мáєтъ Вагȣ вʼ рȣцѣ свôєй, и рéчено до нéгω; двѣ мѣрѣ пшени́цѣ за грôшъ, три мѣрѣ ячмéню за пѣназʼ, В достáткȣ пшєни́цѣ, Винá и єлéю (Чернігів, 1646 *Перло* 134);

(значна кількість чогось) достаток, запас: Тотъ пȣшкаръ винєнъ ωдо(н) (!) порохъ робити з доста(т)кȣ замъкового гора (1552 *ОЖЗ* 120 зв.); пан Янушъ Угриновский... то все водле реестру своего паномъ а приятелемъ своимъ... показовалъ и через колко дней добрыхъ меды, пивы и всими достатками честовалъ мало не тыждень (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 56); нашѣ хр(с)тіанє, хиба бы чȣли якіи достато(к) ѣдѣна або напою то(ж) бы са зышли (Височани, 1635 *УЄ* №62, 102); **по достатку** — досить, доволі: Мы то все за росказанемъ его королевское милости, нашого милостивого пана, по достатку а справедливе списавши, воеводству Браславскому ознаймили (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/I, 265); я... выслуха(в)ши по доста(т)ку ли(с)товъ приви(л)євъ слу(ш)нє на то(и) лу(г)... границы... самъ є(с)ми... видє(л) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 3).

ДОСТАТОЧЕНЪ *див.* **ДОСТАТОЧНЫЙ.**

ДОСТАТОЧНЕ, ДОСТАТОЧЪНЕ, ДОСТАТОЧНѢ *присл.* (*стп.* dostatecznie) достатньо, досить, вичерпно, повністю, докладно: Ино мы дла того послали там дворанина нашого Ивашка Тȣра и казали єсмо ємȣ ω том гораздо достаточнє довѣдатиса (Мельник, 1501 *AS* I, 146); тыи ȣси шкоды которыє са довєдоу(т) справє(д)ливо и достато(ч)нє, ȣси имаю(т) быти вєрнєны и заплачєны (Кам'янець, 1510 *Cost.DB* 457); Ино мы то добрѣ а достаточнѣ упамятовавши,... зъ ласки нашое на чоломбитье ихъ то вчинили (Київ, 1534 *АЮЗР* I, 84); К томȣ теж писали єсмо до намєстников воєводича Троцкого... жєбы ωни сторожȣ ωтправили на полє,... и казали имъ ω тыхъ нєприатєлєхъ достаточнє са довєдывати, гдєбы ωни были и в которȣю сторонȣ хотєли ωбєрнȣти (Львів, 1537 *AS* IV, 82); а ω тых козакохъ, которыи таковоє своволєнство вчинили, достаточнє са довєдал и нам ω томъ вєдати дал (Вільна, 1541 *AS* IV, 292); кгды то зопсовано, того всего достаточъне дей есми огледал (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); то(т) ли(ст)... ȣвє(с) достато(ч)нє поча(в)ши спочa(т)ку а(ж) до ко(н)ца чита(н) бы(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 15); и(н)шиє правныє ωбороны своє вноси(л) яко на пода(н)ю ω(т) нєго ко(н)тровє(р)сыи чєрє(з) возного достато(ч)нє є(ст) ωписано (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); кгды то(т) дє(к)рє(т) стано(л) (!), тєды сȣ(д) голо(в)ны(и) трибуна(л)ски(и)... ȣвє(с) процє(с) тоє справы ширє(и) и до(с)тато(ч)нє в собє ωбмо(в)ляю(т)... ва(с) (Київ, 1640 *ЦНБ* II, 23271, 1).

Див. ще **ДОСТАТЕЧНЕ, ДОСТАТОЧНО.**

ДОСТАТОЧНЕЙ, ДОСТАТОЧЪНЕЙ, ДОСТАТОЧНѢЙ *присл. в. ст.* (*стп.* dostateczniej) достатніше, вичерпніше, повніше, докладніше: тєж послали єсмо до Твоєи Милости дрȣгий лист господарьский, писаный ω мыто Жєславскоє,... чомȣ Твоа Милост ширєй, а достаточней розумєти бȣдєш з листȣ господарьского (Острог, бл. 1533 *AS* III, 433); в ты(х) имє(н)яхъ было... стада бы(д)ло рогатоє... въ гумънє(х) зъбожъя на ко(л)кона(д)цать тисєчє(и) копъ што достато(ч)нє(и) на выписє върядовомъ жалобы моєє... написано єстъ (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 32 зв.); на што одъписованы [листы], достаточъней теперъ зъ моего писма, а нижъ съ Ѳилялетовы баламутъны, зрозумети можешъ (Вільна, 1599 *Ант.* 663); Що єсли лю́бо и дрȣгôго я́кого моужа посмотрѣмо, абы достаточнѣй всє и яснѣй ствєрдилоса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 151); ω чо(м) всє(м) ширє(и) и до(с)таточнє(и) тыє позвы... в собє ωбмовляю(т) (Житомир, 1605 *ДМВН* 109); ω чи(м) ширє(и) и до(с)тато(ч)нє(и) дєкрє(т) помєнєны(и) и ввє(с)

процє(с) пра(в)ны(и) въ то(и) справє зашлы(и) ѡбмовъляєтъ (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 84).

Пор. **ДОСТАТОЧНЕ.**

ДОСТАТОЧНЕЙШИЙ, ДОСТАТОЧНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Достатніший, повніший, докладніший: А такъ мы господаръ... выроком нашим то єсмо знашли, абы в той справє достаточнєйшоє выведанє зъ стороны нашоє ꙋчынєно было (Вільна, 15[illegible]5 *AS* VI, 278); А за ты(м) то(и) котбры(и) ты(х) ча[illegible]о(в) хо(т) в зацнѣйшо(м),... и достато(ч)нѣйшо(м) языкꙋ Словє(н)ско(м), прє нєспосббность слꙋха́чѡ(в), нє мнѡги(м) пожиточє(н) бы(л) (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 6).

Див. ще **ДОСТАТЕЧНЕЙШИЙ.**

Пор. **ДОСТАТОЧНЫЙ.**

ДОСТАТОЧНО, ДОСТАТОЧЪНО *присл.* Те саме, що **достаточне:** И тыми разы пишєш к нам повєдаючи, штож кн‹ѧ›зи и панове зємли волынскоє достаточно ѡ том свєдоми (Вільна, 1506 *AS* I, 133); А достаточъно пописаньє мєста и повєтꙋ києвъского а маєтъностє(и) зємѧнъскихъ... нє могло быти на тотъ часъ (1552 *ОКЗ* 46 зв.); пни ма(т)фєєвая сєнютина... то па(к)... тєпє(р) достаточно вывєдалася жє по(д)даныє и(х)... мужа... до смє(р)ти забили (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 11); тогды, и на сесь часъ, то што есть, водлугъ реестру,... печатю моеюжъ запечатаного, на которомъ то все, што въ которомъ замку есть, достаточно написано, все вцеле сыну... отдано // быти маетъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 104-105).

Див. ще **ДОСТАТЕЧНЕ.**

ДОСТАТОЧНЫЙ, ДОСТАТОЧЪНЫЙ, ДОСТАТОЧЕНЪ *прикм.* **1.** *(який задовольняє щонебудь, відповідає яким-небудь потребам)* вичерпний, достатній: а кнѧзь Илѧ... пєрєд нами мєнил ꙋ сєбє на то тєж достаточноє право (Непомичі, 1531 *AS* III, 385); ѡлє(х)но тєму ярошо(ви) ...оучини (!) му запи(с) достато(ч)ны(и) зє вши(т)кими ѡбронами (Одрехова, 1580 *ЦДІАЛ* 37, 1, 9); яко инъшые геретикове, такъже (власне) и онъ, единымъ же торомъ и одънакими потваръми робетъ противъ папежа, на што вже не одъ одного маютъ достаточъные ответы (Вільна, 1599 *Ант.* 797); Причи́нꙋ вѣдати хотѧчи: в' Тріѡди Пбстной синаксáръ той сꙋббѡтѣ належа́чїй, а в' соббрникꙋ Истóрїю достатóчнꙋю прочитáти нє облѣни́сѧ, гдє ачъкблвєкъ обши́рныи слова (Київ, 1625 *МІКСВ* 127);

спроможний; здатний: са́мꙋю найтвєрдѣйшꙋю дшꙋ достатóчєнъ є(ст) оумѧгкчи́ти (Київ, 1627 *Тр.* 619);

(який не викликає сумніву) достовірний: которы(и) квитъ, абы ваги достаточноє бы(л) рꙋкою... власною По(д)писавши и Пєча(т) Приложи(в)ши (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 36 зв.).

2. *(чималий, великий)* достатній: А самъ зъ оными черницы слушную живность маеть мѣти и водле росказаня нашого въ томся справовати такъ, яко есмы особливую и достаточную науку нашу около того ему дали (Краків, 1540 *КМПМ* I, дод. 3); Чл҃кь нѣкоторыи оучиниль вєчєроу вєликоую [або достаточноую] и проси(л) многы(х) (1556-1561 *ПЄ* 285); а мы за(в)жы (!) до доброго прихилѧє(м)сѧ и порѧ(д)кꙋ ищємо, сєбє и маєт[illegible]но(с)ти(и) своєи(х) ꙋбогихъ нє щадѧчи, ѡ чомъ да(ст) достаточнꙋю справꙋ вашєи кнѧжа(ц)ко(и) мило(с)ти бра(т) на(ш) ста(р)ши(и) па(н) домитри(и) красо(в)ски(и) (Львів, 1596 *ЛСБ* 297, 1); Прото... взявши достато(ч)нꙋю и исто(т)нꙋю заплатꙋ и нагородꙋ пнзъми готовы(ми) нємалоє сумы...// то всє на прєрєчоно(г)... пна лаврина пєсочинъского... ты(м) доброво(л)ны(м) записо(м)... записꙋє(м) на вє(ч)но(ст) (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 33 зв.-34); Оучини́л' тáкъ Мѡисéй, и стáли достáточныи воды (серед. XVII ст. *Хрон.* 94 зв.).

3. Багатий, заможний: ты є(ст) достато(ч)ны(и), слав'ныи и знакомиты(и) чл҃къ, а Пилатоу єсь знаємы(и) (XVI ст. *УЄ Трост.* 79).

Див. ще **ДОСТАТОЧНЫЙ, ДОСТАТНИЙ.**

ДОСТАТОЧНѢ *див.* **ДОСТАТОЧНЕ.**

ДОСТАТОЧНѢЙШИЙ *див.* **ДОСТАТОЧНЕЙШИЙ.**

ДОСТАТОЧЪНЫЙ *див.* **ДОСТАТОЧНЫЙ.**

ДОСТАТЧИКЪ *ч.* Баришник, ліверант, перекупник: а хто бы не могъ зъ достатчики коня купити, тотъ маеть въ замку быти (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132).

ДОСТАТЬ *див.* **ДОСТАТИ.**

ДОСТАТЬНЕ *див.* **ДОСТАТНЕ.**

ДОСТИГАТИ *дієсл. недок.* (що) *(наближаючись, настигати що-небудь)* доганяти, здоганяти: на дякона тє(ж) є(г) м(л) напа(д)ши оно(г)... киями ѡкрȣ̑тънє били и мо(р)довали а другиє... за лобъ рвали во(з)ницъ с конє(и)...// ... а нєкоторыє карєты є(г) м(л) достигаючы и само(г) є(г) м(л) здоровя позбавити хотєчи сєкирами били сєкли и то(л)кли (Володимир, 1631 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 579, 122 зв.-123);

(що) *(намагатися здобути певний рівень чогось)* досягати:: а чемȣ(ж) Павє(л) стадо наȣ̑поминає(т), абы и сами в добродѣтє(л) Павловȣ достигали, и ты(м) слѣдо(м) нєходачи(х), и ѡбаза (!) Павлова нє носачи(х), прозрѣвшє нє пріимали (1598 *Виш.Кн.* 283 зв.);

перен. (що) осягати, здобувати: аще обрящется кто, слѣду нѣчто имѣя дрѣвнее премудрости, то сей грады оставль, и торжища, и еще с людми жити, и иных обычая управляти, горы достигает (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 239).

Див. ще **ДОСТИГНУТИ.**

ДОСТИГНУТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) Наздогнати, догнати: поспєшимъ трошкȣ // роспȣ̑стивъши кони абыхмы ѡны(х) достигнȣ̑ли ѡбавяюса быхмы з дороги нє зблȣ̑дили (к. XVI ст. *Розм.* 36-36 зв.);

дійти, добратися: Дости́гши те́ды Сарва́ръ а́жъ и до Халкідѡ́на, и ѡблѣгши єгѡ жолнѣрство(м), всє што єно ко́лвєкʼ кȣ збȣ̑ре́ню тогѡ Вєли́когѡ царствȣ̑ючогѡ Мѣста нале́жало, зʼготовла́єт (Київ, 1627 *Тр.* 658).

2. (чого) *(домагаючись, одержати бажане)* досягти, досягнути: желаємого пристаница достигше ...на большая чюдєса поидє(м) (1489 *Чет.* 315); а коли ѡ(т) того вєсєла и триоу(м)фȣ радости ми(р)скоє порьва(н),... тогды зара(з) во ѡгнь ввє(р)жє(н) бы(л), тогды зара(з) вʼ прєпалє(н)є оутробы сытоє сластолю́бноє винолюбноє многопи(т)ноє, на пра(г)нє(н)є ка́пли воды дости(г) (п. 1596 *Виш.Кн.* 243); На сесе дѣло ты помагай намъ, Господи,... що б есме могли достигнути царства небесного (XVI ст. *НЄ* 28); овунъ естъ намъ посланый спаситѣль изъ неба, и котрымъ кѣпомъ можеме достигнути што бы намъ учинивъ гораздъ (Там же, 108).

3. (чого) Вистачити: а чого бы-колвекъ съ тыхъ платовъ на серебщизну и на ордынщину не достиглю, и они то мають на все мѣсто положити и тотъ платъ нашъ докладати (Краків, 1507 *АЗР* II, 11).

4. (чого) Зрозуміти, збагнути: твоєя хвалы и славы оумъ чл҃вчь нє можє(т) достигнȣ̑ти (1489 *Чет.* 38); Єсли те́ды дш҃ѣ твоєи мыслєй пості́гнȣ̑ти нє мо́жє(ш), а Бж҃їи мысли и ро́зȣ̑мъ єго якъ дості́гнєшъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 110).

5. *Перен.* Долинути: Тобѣ, в зємли зовємой по(л)ско(и) мєшкаючомȣ всакаго въ(з)раста ста(н)у и прєложє(н)ства народȣ рȣ̑скомȣ,... в роздѣлєныхъ сєкта(х)... сє(и) гла(с) в слȣ̑хъ да достижє (до 1596 *Виш.Кн.* 260).

6. *Перен.* (на що) *(змінити віросповідання)* прийняти (що), перейти (у що): а мы были тогды погане, и пріявъ насъ Господь намѣстъ жидувъ, што бесме достигли на хрестіянство (XVI ст. *НЄ* 128).

Див. ще **ДОСТИГАТИ.**

ДОСТИГЛЪ *прикм.* Дозрілий, спілий, достиглий: Зрѣлъ: Го́дный, дозрѣлый, ча́сный, дости́глъ (1627 *ЛБ* 44).

ДОСТОАНЇЄ *див.* **ДОСТОЯНИЄ.**

ДОСТОВЕРНЫЙ *див.* **ДОСТОВѢРНЫЙ.**

ДОСТОВѢРНО *присл.* Достовірно: да достовѣрно бу́дєть всякому хотящȣ испытно вѣдѣти ȣ̑чилища сего строєніє, или ѡтрока своєго ко наȣ̑чєнію ѡ(т)дати (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); азъ недостойный во иереохъ, Кирило Ивановичъ,... огледахъ все очима своими, написахъ достовѣрно (поч. XVII ст. *КЛ* 83); А межи иными ихъ нещиростями и овыми параграфами... непріятель нашъ навтыкалъ, не прелщайся! абы Никита монахъ... книгу свою, которую на блуды костела... писалъ, мѣлъ отволати то не естъ достовѣрно (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1087); Оувѣратъ: Достовѣрно твора(т) (1627 *ЛБ* 136).

ДОСТОВѢРНОСТЬ *ж.* Достовірність: А та́къ Чителникȣ мі́лы(и), нє ма́єшʼ штобы(с) во́нтпи(л) ѡ достовѣрности кни́ги тои (Київ, 1628 *Лим.* 3 ненум.).

ДОСТОВѢРНЫЙ, ДОСТОВЕРНЫЙ *прикм.* **1.** *(який не викликає сумніву, точний)* достовірний: естли бы пак таковыи, отлучен будучи, противилсє власти, хоч бы был и невинен,... таковоги за самое только таковое непослушеньство за певным и достовѣрным показаньєм соборьнє скинен быти мает (Берестя, 1591 *ПИФ* 103); достовє(р)ноє свидєтє(л)с(т)во на то и нн҃є є(ст) (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); Правовѣрный и Хр(с)тѹ възлюбленный Читє(л)никѹ, з' дарѹ Дх҃а Ст҃го,... прє(д)написаноє Бл҃гч(с)тїа дѣлю, вєлцє важными и достовѣрными з' ст҃ыхъ писмъ довωдами, написалємъ (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 35); Самаѧ тєды давность оужива(н)ѧ тои побожнои оуставы в' ц҃ркви Хв҃ой, досытъ бы могла быти поважнымъ и достовѣрнымъ довоідомъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 150).

2. *(такий, якому довіряють)* правдивий, чесний: Священников же богоугодных честных православных и достоверных,... откольже колвек бы траѳити и збирати собе могли (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9); свѣ(т) сєй видимы(и), даѥ(т) посрє(д)ника достовѣрного (Вільна, 1596 *З.Каз.* 92 зв.); А претож мы уповаючи на Бога и на ваше христіанское поратованіе послали есмо до ваших милостей достовѣрных мужей, избравши с посродку нас братію нашу (Львів, 1608 *АрхЮЗР* 1/XII, 529); Же // и Римскіи папежѣ до всѣхъ патріарховъ писовали — свѣдокъ достовѣрный Григорій папа (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 729-730); и(н)ныє кѹпци греки бывши ту(т) ѹ мєнє свѣдѣтє(л)ствовали ω то(м)... єп(с)пѣ ки(р) Киприянѣ и(ж) є(ст) ст҃витє(л) чє(ст)ны(и) достовѣ(р)ны(и) боголюбивы(и) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34).

ДОСТОВѢРНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Достовірніший: ω(т) лица єгω встрєпєщє зємлѧ, и по(д)вижѹтъсѧ Нб҃са, и на(д) всѣхъ тихъ, достовѣрнѣйшій свѣдокъ (Чернігів, 1646 *Перло* 142 зв.).

Пор. **ДОСТОВѢРНЫЙ.**

ДОСТОЄНСТВО *див.* **ДОСТОИНСТВО.**

ДОСТОЄНЪ *див.* **ДОСТОЙНЫЙ.**

ДОСТОЄНЪСТВО *див.* **ДОСТОИНСТВО.**

ДОСТОЄНЬСТВО *див.* **ДОСТОИНСТВО.**

ДОСТОИНЕСТВО *див.* **ДОСТОИНСТВО.**

ДОСТОИНИЙ *див.* **ДОСТОЙНЫЙ.**

ДОСТОИНИКЪ *ч. (особа, що має вищий духовний чин)* достойник: нинє достоиничє. и дрѹжє бж҃ии. господє(н) кр(с)тителю молимъ ти сѧ грѣшнии раби (1489 *Чет.* 38).

ДОСТОИНО *див.* **ДОСТОЙНО.**

ДОСТОИНОСТЬ *див.* **ДОСТОЙНОСТЬ.**

ДОСТОИНСТВО, ДОСТОЕНСТВО, ДОСТОЕНЪСТВО, ДОСТОЕНЬСТВО, ДОСТОИНЕСТВО *с.* **1.** Те саме, що **достойность** у 1 знач.: Тыми таковыми словы оуменшаньѧ... достоєн'ствъ заборонѧючими, же ро(з)ность, а в розности цѣлость, и захован'є тыхъ двωхъ ты(л)ко, рєлѣи римскои и грєческои єсть варована, кто(ж) нє види(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21 зв.); Єсли хочє(ш) быти прєложоны(м) дх҃вно зово(мо)мъ, ω(т) мєнє ищи и мнѣ оугоди; а бг҃а занє(д)бай; бо ω(т) того нє лєда я(к) таковыє достои(н)ства дарованы бываю(т): а ѧ скоро тобѣ да(м) (1599-1600 *Виш.Кн.* 206); Слова тєды з вырозѹмѣнѧмъ злоучивши прійми анѣ вєлможности и достоєнства бо(з)ского длѧ словка нє лжи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 138 зв.); покора вєликимъ вывы(ш)шєн'ємъ чєст'ю и достоєн'ствомъ єстъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 202); *Образно*: Та(к) жє и вы панове би(с)купи, сѣдитє на мѣста(х) єп(с)пъски(х), алє на достои(н)ствѣ и ѹчтиво(с)ти нє сѣдитє (1598 *Виш.Кн.* 290).

2. Те саме, що **достойность** у 2 знач.: изволилъ бъ҃ помиловати своє созданиє, и на первую чистотѹ достоинєство возвести (1489 *Чет.* 358); Тажє смысли(в)шы, и ро(з)соу(ди)вши в собѣ, то(т) гостинє(ц) въ(з)мє(т), миръ єє сє(и), и в нє(м) всѣ красоты пєстроты и прєлєсти повє(р)жє(т), и въ(з)нєнави(дит) сла(в)у, чє(ст), и достои(н)ство мира сєго (п. 1596 *Виш.Кн.* 232); Кто вѣруетъ у него, не посо(ро)мѣетъ ся, чомъ не дѣля достоинства нашего,... слуха(т) Бг҃ъ нашу молитву, али дѣля мл(с)ти своеи (XVI ст. *НЄ* 4); Прєто и ѧ мл(с)тивый Пн҃є послѹхавши порады агг҃лъскои, и оузрѣв'ши тѧ в' народѣ моємъ російско(м) мѹжа ч(с)тного... мѹдростю и достоин'ствомъ прєв'зѧтого (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2 зв. ненум.); Зазрѣніє: Подозрѣньє,... досто(и)(н)ство, окаєва(н)є (1627 *ЛБ*

40); Всѣмъ посполите яко те(ж) и ка(ж)домꙋ зособна народꙋ Рωси(и)скωго православны(м) цр҃кве ст҃ωє восточноє... и всякоє кондицыи повагы и достои(н)ства побо(ж)ны(м) хрєстия(н)ски(м) люде(м) ласки покою и милосє(р)диа ω(т) всєдє(р)жителя Бг҃а пови(н)шовавши (Київ, 1628 *ЛСБ* 160, 1).

3. Те саме, що **достойность** у 3 знач.: ꙋставуємъ и ω(т) того ча(с)у мети хочємъ, абы жидъ, // и татари(н) и ко(ж)ды(и) бє(з)су(р)манъ на достоє(н)ство ани на которы(и) вра(д) ω(т) насъ гд҃ра... прєложонъ нє бы(л) (1566 *ВЛС* 94 зв.-95); мы господаръ, будучи подавцою и оборонцою всихъ костеловъ и церквей, достоенства духовного, постерегати есмо того повинни, абы и тое владыцство Володимерское и Берестейское,... ку якому ущирбку и знищеню въ наданяхъ своихъ черезъ розныхъ особъ,... не пришло (Тикотин, 1576 *Арх ЮЗР* 1/І, 59); а которы(и) бы архима(н)дри(т)... нє мєлъ быти на то(т) собо(р) зъ єпископомъ свои(м) таковы(и) кажды(и) та(к)жє за перши(м) нєприєха(н)ємъ з достоє(н)ства зложє(н) быти має(т) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); Хотѣлоса и́мъ мѣти хлѣбъ, хотѣлоса и́мъ по(д)вышє́нья достóєнства (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 79); Даси ми діаволє бы́ти папѣжє(м) ка(р)динало(м), арцибискꙋпо(м), и дрꙋги(м) нѣкоторы(м) дх҃овного станоу имєноносцє(м); алє што за пожитокъ с того дарована, коли ω(т) тєбє діавола за го(р)до(ст) с' нб҃сє на до(л) звєр'жє(н)ного, тоє достоє(н)ство пріимꙋ, а (нє) ω(т) нб(с)нго (!) бг҃а (1599-1600 *Виш.Кн.* 208 зв.); А вряды и достоєнства духовныє для чого маємо тратити? (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); я са(м)... будꙋ повинє(н)... є(г) м(л) пн҃а алєксандра хрєницкого... ꙋ ко(ж)дого... судꙋ... ω(т) вшєляки(х) ωсобъ... и якого ко(л)вєкъ станꙋ ко(н)диции и достоє(н)ства заволаня будꙋчи(х)... боронити (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 2); Ажє живóтъ Сла́вы свѣта сєгω, чє́стєнъ Мꙋжꙋ сємꙋ, сла́вєнъ, и ст҃ъ, са́мо достоє́нство єгω Ієрє́йскоє, и прєложє́н'ство Архімандри(т)скоє, котóрыми ω(т) Бг҃а єстъ почтє́нъ, свѣдчатъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 16 зв.); Вѣрою а цнóтою са тѣшачи крóлєм' пано́м' свóим' вѣрнє слꙋжи́ли, а за высóкими са прєложє́нствы нє ꙋгна́ли, ачъ в' пра́вдѣ мнóгіи з' Дóмꙋ того и на высóки(х) ра́ды, ωбокъ па́нскій, достóєнства(х) гóдни сѣдѣти (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); Са́нъ: Дігнѣта́рство, Достóинство, ста́нъ, оура́дъ, възва(н)є (1627 *ЛБ* 111); Котóрыхъ з' достóин'ствъ звє́ргли, и мы змѣтꙋ́ємω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 78); Дрꙋги(х) за(с) ва́бит' до тогó ста́нꙋ пожадли́вость достóи(н)ства, такіє дѣла́тєли самы(х) сєбє шꙋка́ють, и нєсꙋть па́стырми а́лє нає(м)никами, нє вхóда(т) двє(р)ми а́лє прє(з) плóтъ (Львів, 1645 *О тайн.* 140); ω Моу(д)рости прєсла́внаа. ω(т) вѣковъ въ чл҃вѣцєхъ да́вна, любитєлѣ твоѝ тобóю прославлє́нни, И на высо́кихъ достóинствахъ поставлєнни (Чернігів, 1646 *Перло* 77).

4. Влада, сила, міць: Ѡ то да́ръ дꙋховный, óвый ти достóєнство ма́ючи грѣхóвъ ω(т)пꙋ́стъ, и óвый діа́блω(в) выгана́ніє, и хорω(б) лѣчє́ніє позна́ваный // бывá(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 237-238).

ДОСТОИНЪ *див.* **ДОСТОЙНЫЙ.**

ДОСТОИНЬ *див.* **ДОСТОЙНЫЙ.**

ДОСТОИТИ *дієсл. недок., безос.* Належиться, годиться, треба: ω ироде бєзаконыи цр҃ю. нє достоить ти имѣти жєны (1489 *Чет.* 273 зв.); Прє го(ж) ра́доватиса в кара(н)ю достои(т) лѣпшє, ани(ж)ли го(р)шити (Острог, 1587 *См.Кл.* 12); в цехах ремесницких русину быти не достоит, доколѣ ся не попапежит (1588-1596 *Виш.Кн.* 149); то(л)ко воплощениє х(с)во видємоє... почитати на(м) достои(т) (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); Научил нас господь таких вълков знати, именем таким их достóить называ́ти (к. XVI ст. *Укр.п.* 71); Ѡ Ѡ(т)ци и Сн҃ѣ... нє спы́товати... а́лє Тр(о)цꙋ смѣлє вызнава́ти... достóи(т) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 22); Трє́бѣ єсть: Потрє́ба, подобá́єтъ, при́стоитъ, достóи(т), годи́тъса (1627 *ЛБ* 133).

Див. ще **ДОСТОАТИ.**

ДОСТОЙНЕ, ДОСТОЙНѢ *присл.* (*стп.* dostojnie) те саме, що **достойно** у 1 знач.: Иза́жъ ты(ж) за вє́стіємъ прєблагóго Збави́тєла на́шєго до мєшка́на дш҃ѣ на́шєи достóйнє, и́лє допꙋща́єтъ нє́мощъ на́ша,... збавє́ніє, живо(т) и да́ры ла́ски на́мъ нє дарꙋ́єтъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 208); Пра́вєд-

нѣ… достóйнѣ: ꙋдáтнє, довóднє є(ст) (1627 *ЛБ* 165); Тáйна єстъ на(д) всѣ… тáйны… понєвáжъ съвєршéнїє в҆ собѣ тáинъ всѣхъ содéржи(т), самóго дáвцꙋ живота, и всѧ́кой бл҃г(д)ти Бг҃а правдúвогѡ по(д) ѡсóбами Хлѣба и Вина, котóрїи достóйнѣ причащáющи(м)сѧ, подає(т) сєбє в҆ задáткꙋ живота вѣчногѡ, и в҆ соблюдéнїє настоѧ́щогѡ живота (Київ, 1646 *Мог.Тр* 912).

ДОСТОЙНИЙ *див.* **ДОСТОЙНЫЙ.**

ДОСТОЙНО, ДОСТОИНО *присл.* **1.** *(з гідністю, належно)* достойно: ра(д)уисѧ… михаилє. поправыи тмѣ на(ч)лника пр(с)толꙋ бж҃ию достоино прє(д)стоя (1489 *Чет.* 77); Въсє врéмѧ лютo и плача достóино, Оужасáєтсѧ сїє зрѧ ср(д)цє бг҃обóино (Острог, 1581 *См.В.* 7); видѣхо(м) слꙋжениє вáшє по бз҃ѣ досто(и)но ходящєє (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1);

справедливо, заслужено: Так тогда, чтобы вѣдал кождый, иж купа лика апостольскаго согласия есть фундамент, а июдин друг, отторгшися один от согласия лика апостольскаго, достойно и праведно мает быти назван отступник и отщепенец с последствующими ему (1608-1609 *Виш.Зач.* 214); Лѣпѡ: Подобáло,… подобоистиннѡ, достóйнѡ, подобáющєє (1627 *ЛБ* 60).

2. Як личить, як належить, необхідно: протожь знаимо какъ єго прїнѧти достоино на сп(с)нїє дш҃а(м) нашимъ (1489 *Чет.* 174); прєдася… в законѣ хранити христоимєнитымъ… людємъ, да досто(и)но званию и нєпорочъно житиє пожившє благаго гласа… слышати на страшномъ сꙋдѣ сподобятъся (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); прєдасѧ хв҃ѣ цр҃кви всѧ повєлє(н)наѧ во законѣ хранити хр(с)тоимєниты(м) правовє(р)нымъ людє(м), да дѡ(ст)ино (!) званїю и нєпоро(ч)но житїє пожившє, бл҃гаго гласа ѡ(т) х҃а бг҃а слышати на страшно(м) сꙋдѣ сподобѧ(т)сѧ (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Самá бовѣмъ бг҃ословїа,… пáчє сл҃нца и звѣздъ свѣтлѣйша, и всє чéстноє и крáсноє мúра сєго, нє єстъ éи достóйно, ибо надъ злóто и кáмєнїє дорогóє и над҆ пéр҆ла доро(ж)ша (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. ненум.).

Див. ще **ДОСТОЙНЕ.**

ДОСТОЙНОПОЧЕСНЫЙ *прикм.* Гідний почестей: єп(с)кпо(м) и до(ст)инопочє(с)ны(м) архима(н)дрито(м) и игꙋмєно(м) ѡ х҃є поч(с)тны(м) протопопо(м)… мы смирєны(и) Арсєни(и) єп(с)кпь… со бл(с)вєниє(м) бж҃ии(м) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1).

ДОСТОЙНОСТЬ, ДОСТОИНОСТЬ *ж.* **1.** *(позитивні якості)* достойність, достоїнство: Светелъ еси зацностью, богатествы, можностью, величествомъ, достойност‹ь›ю и поважностью… то добре ведаю, вижу и величаю тебе надъ многими (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1011); достóйно(ст) бж҃їа нє вывыш҆шаєтсѧ словáми (поч. XVII ст. *Проп.р.* 136 зв.), Алє за сказúтєлными ты́ми и по грѧ́зи валѧ́ючимисѧ лапáчками марно забáвнои мꙋдрости свѣцкои оудáвшисѧ, потѣшúтєлєвꙋ достóйность єдиноисто(т)ного похожéнѧ ѡ(т) Ѡц҃а, двѡма почáтками, бáрзо глꙋпє,… ѡписꙋютъ и знєважáютъ (Київ, 1619 *Гр.С.л.* 200); Ѡ на(и)солодшїй и на(и)ласкáвшїй І҃с Х҃є б҃є мóй, якꙋю вєлúкꙋю ꙋтиво(ст) и дѧковáнѧ з ꙋчтивостю… за прїѧтѧ ст҃го тѣла твоєго котóрого досто(и)ности жадє(н) нє на(и)дꙋє(т) сѧ чл҃къ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 39 зв.); Нєха(и) жє тєды людє чытаючы тую працу мою по(д) зацны(м) имєнє(м) вм(с)… поданꙋю и написа(н)нꙋю цноты вєликиє и до(с)то(и)но(с)ти вм(с) собѣ смакую(т) єсли собѣ чого мѣти прагнꙋтъ (1636 *Лям. о прич.* 2 зв.).

2. *(повага, гідність)* достойність, достоїнство: ап(с)тловє св҃тыє нє были ви(н)ны, и и(х) достойность за тоє змáзана нє была (Острог, 1587 *См.Кл.* 7); Абы въ день су(д)ны(и) ты(м) сѧ похвалити, и н҃шу достоиность тамо потлуми(ти) (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 104); Церковъ засъ Римская радовала би ся и веселила, ижъ, згиблая бывши, нашлася; ижъ… зъ братїею своею зъедночила би ся, и ижъ до своей достойности давной пришла бы! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 709); Маáнїє, Мановéнїє,… вáжност҆, повáга, достóйность, гóдно(ст) (1627 *ЛБ* 62); Слáва: хвала, чéсть, или маєстáтъ, или достóйно(ст) (Там же, 115).

3. *(сан, посада, уряд)* достоїнство: дай Панє Божє, абых я слышала и видєла Вашꙋ Милост

брата моєго милого в рыхломъ часꙋ на венших достойностах, абы Ваша // Милост єхал на якоє воєводство (Павловичі, 1557 *AS* VI, 20-21); мы г(с)дрь... шлюбує(м) по(д) присагою... што(ж) в то(м) па(н)ствє... досто(и)ностє(и) духовны(х) и светски(х) городо(в) дворо(в)... в держа(н)є и пожива(н)є... чужозе(м)цомъ и заграни(ч)нико(м)... давати нє маємъ (1566 *ВЛС* 3); Къ тому подалъ артикулъ девятый въ розделе третемъ, // въ которомъ пишетъ, ижъ достойности и вряды, такъ духовные, яко и светские, не маютъ быти даваны чужоземцомъ и заграничникомъ (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 1/I, 150-151); Црковъ востóчная и захо(д)наѧ... конéцъ всѧ́ких головных сꙋдо(в) вселéнскомꙋ собóрови налéжати знáли, и Єпи(с)копо(в) сполéчнє црко(в) Хр(с)товꙋ рáдѧчи что до власти и достоиности Єп(с)кпской быти розꙋмѣли, розно(ст) межи ними в'глáдо(м) црковнои Ієрáрхіи (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв.)* 24); Прѣвство: Пéрвость, стáнъ, достóйно(ст), ксѧ́нство, пáнство (1627 *ЛБ* 81); оурѧ́дъ, възва(н)є (Там же, 111).

Див. ще **ДОСТОИНСТВО.**

ДОСТОЙНОЧЕСНЫЙ *прикм. (шанобливий епітет при звертанні)* всечесний: Ѡ хр(с)тѣ досто(и)но ч(с)ны(и) а мнѣ велицє ласкавы(и) ѡ(т)чє мо(и) дꙋховны(и) ѡ(т)чє Васили(и) (Кам'янець, 1609 *ЛСБ* 433, 1);

ДОСТОЙНЫЙ, ДОСТОЙНИЙ, ДОСТОИНЫЙ, ДОСТОЕНЪ, ДОСТОИНЪ, ДОСТОИНЬ *прикм.* **1.** *(який гідний, вартий чого-небудь)* достойний: иді к достоиномоу моєму жилищу (1489 *Чет.* 159); А коли имъ Богъ... дастъ въ своємъ языкꙋ Рꙋскомъ, въ писмє светомъ, наꙋкꙋ досконалꙋю, въ молитвахъ къ Богꙋ, Створителеви своємꙋ, и въ ѡтдаванью достойноє чести и фалы єгожъ светой ...въ собє мѣть, тогды маєтъ Єє Милость, пани дядинаѧ моѧ, бакалѧра статечного, который бы ихъ наꙋки Латинского писма добрє ꙋчити могъ (1577 *AS* VI, 74); мы ꙋбогиє и ѡ(т) всѣхъ мéньшиє ѡ хр(с)тѣ бра(т)ство цє(р)ко(в)ноє ѡ(т) града лвова досто(и)ную честь и повиновéниє с покланéниєм (!) вáшєму прє(д)статє(л)ству раболѣпно твори(м) (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1); Пане, я не емъ достоинъ, що бы ты пришовъ у мою хыжу (XVI ст. *НЄ* 59); Ги... а нє єсть єсми достоинь станоути прє(д) маистáто(м) твоимь (XVI ст. *УИ* 1911/2, 74); Бо(л)шего бо томлéния достоє(н) чести ради (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Такождє междꙋ собою совѣто(м) согласны(м) Игꙋмена, и Прочїи(х) Строителє(и) досто(и)ны(х) чести и благоговѣнно живꙋщи(х)... избирати (Біла Церква, 1620 *ЛСБ* 480, 1); Взглѧ́домъ Снꙋвъ и Брáтїй Инокѡвъ Ѡцемъ всѣмъ былъ, и достóинъ є(ст) ѡ(т) на(с) и́мєнє оца дóброгѡ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 31); а ѡнь мови(л) нє є(ст)ємь хс ани є(ст)ємь достоинь... рємєнь сапогꙋ єго розвѧзати (Височани, 1635 *УЄ* №62, 145); Прéто я перєсторогꙋ // даю, и ясно то покáзꙋю, же тó хꙋла и блюзнѣрство, на майстáтъ бѡ(з)кїй, таковáѧ вѣра гєрєтúцвомъ ариѧ́скимъ смєрдúтъ, нє тылко смѣхꙋ, алє плáчꙋ достóйна (Чернігів, 1646 *Перло* 10 зв.-11);

у знач. ім. с. р. **достойное** — достойне, -ого, гідне, -ого: слꙋшнє, зáцноє зáцномꙋ и *достóйноє* достóйномꙋ офѣровáти прúстоѧло (Київ, 1623 *МІКСВ* 69).

2. *(який за своїми якостями, значенням відповідає певному становищу, посаді)* достойний: Єстли з низкого родꙋ посполитый человєкъ приходит длѧ своих цнот кꙋ вышшєй чти, а простыи годъностю шлѧхотства достꙋпают, заправдꙋ достойна єст ѡсвєцоностыи кнѧжества длѧ мꙋжства высоких заслꙋг (Городно, 1507 *AS* III, 49); Или нє вѣдаєтє рєче павє(л) яко мы нє достоины того титоу́лꙋ собѣ накладати (п. 1596 *Виш.Кн.* 251); Ѡ(т)поу́стныѧ лúсты писáти осóбно, достѡ́йнымъ Ієрéиства, по дрéвнємꙋ обы́чаю (Львів, 1614 *Вил. соб.* 8); спосро(д) сєбє млодє(н)цовъ досто(и)ны(х) на ста(н) дꙋхо(в)ный оберытє (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 1 зв.).

3. *(у звертанні до високопоставленої особи)* шанований, достойний: Въ Бозѣ велебный и достойный во святительствѣ господарю нашъ, мнѣ милостиве ласковый! (Київ, 1559-1567 *АЮЗР* I, 146); Нєсмєртéлнои слáвы достóиный Гєтманє, Твоя слáва в' молчáню нѣкгды нє зостáнє (Київ, 1622 *Сак.В.* 48); idoneus, до(с)то(й)ни(й), блгонаручни(й), прилични(й) (1642 *ЛС* 224).

4. *(достатньо великий)* відповідний; належний: члкь нѣкоторыи маль два сны и рекль моло(д)шіи снь ѡ(т)цеви ѡ(т)че да(и) ми достоиноую часть имѣніа (1556-1561 *ПЄ* 288 зв.); ту в селѣ лопушно(и) которомꙋ ты(ж) храмꙋ... ѡ(т)казале(м) досто(и)ную ча(ст) имѣния моего (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); Покайте сѧ и вы ѡ еп(с)пи, въсплачите сѧ своего ѡ(т)стꙋпленіа,... оужа(л)тесѧ росточивши достойноую ча(ст) ѡ(т)ческаго имѣніа постыдѣте(с) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 226).

5. *У знач. ім.* Достойний, -ого, гідний, -ого: Зразꙋмѣють достойны сихъ послѣдовати, И на лѣта вѣчныи потомъствꙋ подати (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); Таковои зацности и пресвѣ(т)лости В(ш) Кн(ж): Мл(с)ти поважность найдꙋе(т)сѧ и слꙋшне, зацное зацномꙋ и достойное *достойномꙋ* офѣровати пристоѧло (Київ, 1623 *МІКСВ* 69).

◊ **достойный камень** *див.* **КАМЕНЬ.**

ДОСТОЙНѢ *див.* **ДОСТОЙНЕ.**

ДОСТОЙНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Достойніший: хто бы их за достойнѣйших, заслуженѣйших и лучьших от всѣх... пред всѣми народы вѣрных не розумѣл и не предпочитал, — гнѣваются и убивством отмщают (1608-16-9 *Виш.Зач.* 226).

ДОСТОПОХВАЛНЫЙ *прикм.* Гідний, достойний похвали, хвалебний: Тутъ гды ми о пресвѣтломъ и православномъ Василіи Константиновичу, княжати Острозскомъ... // ...приходитъ писати, зъ ласки Божей познаваю въ собѣ, же не кроткословнымъ, але зъ достопохвалнымъ пристоитъ ми показати словомъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1134-1135).

Див. ще **ДОСТОХВАЛНЫЙ.**

ДОСТОХВАЛНЫЙ *прикм.* Те саме, що **достопохвалный:** ꙋмерла оная достохвалнаѧ Сарра (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 15); Прꙋдко а праве чꙋдовне ѡнаѧ достохвалнаѧ вдова Юдифъ ꙋтала головꙋ страшливого и незбытого всемоу Ізраилю непріятела Олоферна (Київ, 1625 *МІКСВ* 123); Євѳимія: Достохвалнаѧ, або брослав: Ное(м): ѳі (1627 *ЛБ* 205).

ДОСТОЯНИЄ, ДОСТОЯНІЄ, ДОСТОЯНЇЄ, ДОСТОѦНЇЄ, ДОСТОѦНЇЄ, ДОСТОЯНЯ *с.* *(цсл.* достояние) **1.** Достаток, багатство: Вѣдомо творимъ... много именитому родꙋ росіискому, всякого достояніѧ и сана (Львів, 1592 *ЛСБ* 198); тоежъ части наследници и достояния участници сполу царествуютъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 999); позрѣте а ѡбачте, а остережѣтесѧ сны сіѡнскіе, яко выдаете и за нерꙋзмыслъ продаете свое достоаніе, свое дѣдицтво, свою ѡ(т)чизноу (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 226); Уповаемъ на Бога, же еще достоянія своего не отрынетъ, а ни вконецъ порадоватися врагомъ нашимъ зъ упадку нашого не допуститъ (Корсунь, 1625 *КМПМ* I, дод. 275); Наслѣдіе: Дѣдицтво, ѡдѣдиче(н)е, спадокъ, ѡ(т)чизна, жребій, достоаніе (1627 *ЛБ* 71); **по достоанїю** — за достатком: Праведнѣ,... По достоанїю, въ лѣпотꙋ (1627 *ЛБ* 165).

2. Відповідний одяг: закарья ѡболоксѧ во достояная. возѣмъ кадило. пошолъ во стая сты(х) во црковъ (1489 *Чет.* 19 зв.).

◊ **достояня права** — доведення судової справи до кінця: То(л)ко(ж) жадала панѣ се(н)ковая ѡ пороукꙋ по вдовѣ ѡ достояня права (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.).

ДОСТОЯНЯ *див.* **ДОСТОЯНИЄ.**

ДОСТОѦНЇЄ *див.* **ДОСТОЯНИЄ.**

ДОСТОѦТИ *дієсл. док.* **1.** (чого) Здійснити, учинити (що): И мы того коротко, а квапне не чинѧчи, того всего три дни есмо ждали, многокроть их ѡбсылаючи, абы кнѧз Ковелский справедливости достоѧлъ (Мизове, 1537 *AS* IV, 99).

2. *безос.* Годиться, належиться, варто: Но достоало бы на(м) ѡ(т) ѡны(х) сты(х) вѣзерꙋнокъ брати (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 216).

◊ **права достоѧти** — доказати свою правоту; довести судову справу до кінця: а к чомꙋ сѧ не бꙋдꙋт знати, таковыи мают... права достоѧти и с права што знайдꙋт, то мают люди Єго Милости емꙋ поплатити без ѡтволоки (Берестя, 1512 *AS* III, 98); передъ тыми сꙋдами ѡдинъ дрꙋгомꙋ права достоѧти не хотели и збожѧ и сена пограбили (Краків, 1524 *AS* III, 260); с обꙋдвꙋ сторон ѡдин дрꙋгомꙋ

права достоѧти и с права хто межи нами винен зостанет, тот мает того втерпити (Турійськ, 1550 *AS* VI, 104).

Див. ще **ДОСТОИТИ.**

ДОСТРЕЛИТИ *дієсл. док. (стріляючи, досягти якої-небудь мети)* дострелити: На горȣ замъковȣю з долȣ до стєны нигдє з лȣка дострели(ти) нє може (1552 *ОКр.З.* 147).

ДОСТУПАТИ *дієсл. недок.* (чого) Досягати, добиватися, *діал.* доступати: Єстли з низкого родȣ посполитый человекъ приходит длѧ своих цнот кȣ вышшей чти, а простыи годъностю шлѧхотства достȣпают, заправдȣ достойна ест ѡсвецоностыи кнѧжества длѧ мȣжства высоких заслȣг чтам (Городно, 1507 *AS* III, 49).

Див. ще **ДОСТУПИТИ, ДОСТУПОВАТИ.**

ДОСТУПЕНЄ, ДОСТУПЕНЬЄ, ДОСТУПЛЕНЬЄ *с.* **1.** Здобуття, отримання: Нехайже тебе взрушитъ доступенье спасения твоего, Руский набожный народе, которого безъ единости светое вселенъское церъкви меть не можешъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 306); С ты(х) и незличо́ны(х) мѣсцъ пи́сма ст҃го кото́рїи ѡпоущаю(т) длѧ кро(т)кости явне пока́зȣетсѧ, же оучи́нки добрыи потре́бны соутъ до достȣпенѧ живота вѣчного (поч. XVII ст. *Проп.р.* 214 зв.); по достȣпе́нью сто́пнѧ до́кторского в' бого(с)ло́вии,... по в'проваже́нью на Єп(с)ко́пство, доста́ткȣ намъ тако́выхъ кни́гъ всѧкимъ спо́собом' Ри́мскаѧ столи́ца забороні́ла (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 4 зв.); бы́ле бы(х)мо сѧ са́ми вы́трезвити хотѣли, и щи́ре к' немȣ наверн҃ȣтисѧ длѧ достȣпе́нѧ збаве(н)ѧ ста́ралисѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 41); Бы́лоть запра́вды и пере(д) тымъ в' Пр(о)рка(х) освѣче(н)е бо(з)скоє обфи́тоє Дх҃а Ст҃го, кото́рымъ // они наȣча́ны и оуправова́ны были на при́шлоє нб(с)ны(х) дωбръ достȣплен'є (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 167 зв.-168).

2. *(наближення до чого-небудь)* досягнення: Вели́кой прето пи́лности потреба в' достȣпле́ньи портȣ споко́йногω, свѣта доскона́лого (Вільна, 1627 *Дух.б.* 339).

Пор. **ДОСТУПИТИ.**

ДОСТУПИТИ, ДОСТУПИТЪ *дієсл. док.* **1.** *(наблизитися до чого-небудь)* дійти, досягти, доступити: Старая приповесть Латинъская: "не всимъ дано естъ доступити Коринту!" (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1075); Также ани справедливыхъ души безъ тѣла,... ани царства небесного, гдѣ Христосъ Господь естъ, тѣлесне еще не доступили (1603 *Пит.* 62); и розбо́йникъ не за якіє до́лъгіє лѣта в ра́й оувойти достоупи́лъ, але то́лькїй ча́съ єдно заба́вилъ, по́ки сло́во вы́рѣкъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 26); А навет, если не хочеш плодоносия спасителнаго языка словенскаго от Великой России доведоватися, доступи в Киевѣ в монастырь Печерский (1608-1609 *Виш.Зач* 218); єсли́ бы́мъ проти́въ ты́хъ о́бмо́вискъ... поставитисѧ не хоте́лъ, снадне бы се, нема́лый подо́бно добро́го бȣдова́ньѧ ѡвоцъ, // в' мно́гихъ побо́жныхъ ср(д)цахъ, кото́рого бы з мо́еи ра́ды достȣпи́тъ могли, затрȣдни́тъ и перешко́дȣ ω(д)нести мо́гъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 1 зв.-2); той абовѣмъ самъ естъ, который таковыи навалностей штурмы можетъ отогнати, которого нѣмъ доступимо, потреба лѣкарство утрапеня сего полецити волѣ великого Бога (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 622); Достȣпити не́ба (*Уж.* 1645, 76 зв.).

2. *(добитися, дістатися якогось рівня)* досягти, доступити: Пишу(т) єще ижъ тыє два па(т)риярхове рокъ... на двана(д)це(т) ме(с)це(и) порядне ро(з)дели(ли) и бѣговъ давны(х) небесны(х) и и(х) ѡборото(в) з на(д)хне(н)я божого до(с)тȣпи(ли) (1582 *Кр.Стр.* 19); по(д) то́тъ пла́щикъ зго́ды ти́снȣчисѧ лѣзете, але єсли онъ достȣпи(л) бы(л) чого пра́гнȣлъ, ва́мсѧ яко́сь не шанцоу́єтъ (Острог, 1598 *Отп.КО* 30); Ктожъ кгды єдною тылко мовою постронныхъ наций прия́зни доступилъ? (к. XVI ст. *Розм.* 3); дв҃дъ юно́ша кг(д)ы противъ филистинъчикови постанови(л) бы(л) воева́ть, цр(с)кимъ ωдѣнѧ(м) оубра́ны(и) // не мо́глъ того доказа́ть,... але ю(ж) звитѧ(з)ство(м) достȣпи́вши, и неприѧ́телѧ заби́вши, пошо(л) до цр҃ѧ кото́рїй его в коштóвные ша́ты оубра(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 204 зв.-205); ро(з)мечѣмо тоу́ю злоу́ю перегоро́дȣ,... // абы́смо того ст҃ого могли достȣпи́ти

примúрѧ (Острог, 1607 *Лѣк.* 61-62); Кгды бовѣмъ Б҃ъ, до дóброго допомагáєтъ, Нѣкгды тáмъ зáздрость собóю нє подолáєтъ. Анѣ ӕкъ колвєкъ мóжєтъ того достоупúти, Дóбромꙋ прєшкóдꙋ якоýю оучинúти (Львів, 1614 *Кн. о св.* 447); Абовѣ(м) грѣшны(и) ч҃лкъ, єслúсѧ сакрамє(н)та(л)но(и) покꙋты нє хвати(т), ꙋтонꙋти в глꙋбоко(м) пéклѣ и навѣки згúнꙋти мꙋси(т) и... вѣчного щáстѧ нє достꙋпи(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 3 зв.); Ѡ такóвꙋю, бл҃жéннꙋю жизнь, стáрайтєсѧ н҃нѣ щобистє єи достꙋпи(л) (Чернігів, 1646 *Перло* 167).

3. (чого) *(домагаючись, добиваючись, дістати бажане)* одержати, отримати, здобути (що): сúлє(н) є(ст) б҃ъ... в добродѣтєлєхъ высóки(х), ст҃ы(х) ѡ(т)цє(в) (котóры(х) абыстє и вы́ достоупúли) оучúти (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227); кто оу и(н)шого є(ст) в҆ злóмъ мнѣма(н)ю, мóжєтъ сáмъ лáски достꙋпúти (Острог, 1607 *Лѣк.* 70); Тóє вызнáніє вѣры хтó... вызнавáти бꙋдє... збавéнѧ достꙋпитъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 168); а в плáчу нє бáчꙋ Достꙋпимъ ли оутѣхи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 8); дáй мꙋ Іс҃є Х҃є... вѣчныхъ дóбръ в҆ нб҃ѣ достꙋпúти (Київ, 1624 *МІКСВ* 101); А мы... по(з)доровлѧ́ємѡ вáсъ,... Вѣншꙋ́ємъ и зычимѡ вáшимъ мúлѡстамъ, достꙋпúти всѣхъ ѡ́ныхъ добрѡдѣйствъ (Чернігів, 1646 *Перло* 59 зв.);

(що) *(одержати, здобути певні знання)* вивчити: читє(л)никꙋ ласкавый хотѣлъ бы(м) бы(с) ѡхотны(м) ꙋмысло(м) тꙋю книгꙋ принялъ за которои помоцю ѡсмъ розмаитыхъ языковъ познанѧ латво достꙋпишъ (к. XVI ст. *Розм.* 3); Вѣдай же о том, Скарго, хто спастися хочет и освятитися прагнет, если до простоты и правды покорнаго языка словенскаго не доступит, ани спасения, ани освящения не получит (1608-1609 *Виш.Зач.* 220);

(чого) *(дійти до реалізації чогось)* здійснити (що): Тоежъ и о всѣхъ святыхъ апостолъ пишетъ, которые звѣтежили кролевство, чинили справедливость, доступили обѣтницъ, яко Давидъ и Аврамъ (1603 *Пит.* 65);

(дочекатися певного часу в житті) дійти, дожити: Заистє дúвнаѧ є(ст) рéчъ, жє ты боýдꙋчи дóкторомъ закóна, и стóпєнь и тúтоу(л) док(то)ръскі́й мáючи того нє знáєшъ // чого бы(с) ты мѣ(л) инши(х) наоучúти, що дáй б҃жє щобы мнóгїи з҆ хр(с)тїáнъ нє прáгнꙋли котóрїи южъ доро(с)лы(х) и дозрѣлы(х) вѣковъ достоупúли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 216-216 зв.).

Див. ще **ДОСТУПАТИ, ДОСТУПОВАТИ.**

ДОСТУПИТИСЯ, ДОСТУПИТИСѦ *дієсл. недок.* (чого) *(дістатися кудись, досягти чогось)* доступитися: А ты, костел латинский,... весь вѣк свой о том упражняеш,... абы ся не оного небѣсного седалища доступил,... але жеби еси тя на земли..., гордосного преложенства и старейшинства, верхоседно именованного,... не снижил и не ущербил (1608-1609 *Виш.Зач.* 227); Тáкъ то штó розꙋмѣти потрéба ѡ нємъ, и ѡ всѣхъ рéчахъ правдúвои наꙋки, ӕко ты(ж) и штóсѧ ткнéтъ што спрáвилъ, зачимъ бы живота вѣчного достꙋпúти моглóсѧ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 230).

ДОСТУПЛЕНЫЙ *прикм. (якого легко, без зусиль можна осягнути)* доступний: всѣ створєныи рєчи то мáю(т) в собѣ жєбы з вєлúкою прáцою достꙋповáлисѧ, а достоуплéныи за(с) вєсєлѧ досконáлого нє рóдѧ(т), повзга(р)жоую(т) жрóдло(м) живы(х) вод (поч. XVII ст. *Проп.р.* 225).

ДОСТУПОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (чого) *(добиватися поставленої мети)* досягати, доступати: оный... зоставилъ: одному // слезы, другому покуту..., абы яко розмаитость народовъ, такъ тежъ черезъ розмаитые заслуги... живота вечного доступовали (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 491-492); прєз҆ тоє тєрпѣн҆є мꙋчєничєского вѣнца и живота вѣчного достꙋпꙋєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 217); сами силы нб(с)ныа... прóсѧ(т) Абысмо д҃хо(м) ѡного мóци оукрѣплéни боýдꙋчи, фꙋндамéн҆тъ н҃шєи надѣи нєоукло(н)но заховоуючи... оныи прúкла(д) вѣрно(го) патрїарха... на зємли, алє лѣпшого нб(с)ного взыскоýючи достꙋповали (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 203); тáкъ бовѣмъ мытники и блоу(д)ницѣ кролéв҆ства нб(с)ного достꙋпоýютъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 79); Ст҃гѡ Чотырдєсѧ́тногѡ Пóста чáсъ Брáтїє, протúв҆ чáсꙋ, цáлогѡ рокꙋ полóжєн҆, подóбєн҆ єсть пристани нѣѧкой тúхой,... до котóроѣ // приплы́вши, тишины дꙋхóвнои

достȣпȣ́емω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 101-102); Ро́дит'сѧ ленивъство з' ми́лости збы́тнеи,... еще з' ȣ̑жасне(н)ѧ пра́цъ, и стара(н)ѧ, чере(з) котȣ́рые, ре́чеи дх҃овныхъ достȣпова́тисмо звы́кли (Львів, 1645 *О тайн.* 54).

2. (чого) *(домагаючись, діставати бажане)* одержувати, отримувати, здобувати (що): Змо́виле(с)сѧ зо мно́ю жебы себе до ω(т)данѧ запла́ты показа(л) хоу(т)ли́вого, што если сѧ до́бре розоуме́е(т) бе(з) во(н)тпе́нѧ великои достоупȣ́е(т) нагоро́ды (поч. XVII ст. *Проп.р.* 230 зв.); Полȣча́ю: ωде́ржȣю, оулȣча́ю,... достȣпȣ́ю (1627 *ЛБ* 87); хто ми́лостыню чи́нѧчи трȣ́би(т),... з' тако́е ми́лостине жа́дного пожи́ткȣ не достȣпȣ́еть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 63); Ѡстаток сил и часоу в забавах пристоиных травиш, достоупоуючи наȣк вызволїоны(х) (Венеція, 1641 *Анаф.* 21);

(чого) *(приходити до реалізації чогось)* здійснювати (що): мо́цною... ве́рою вси ст҃и звитѧжали кроле(в)ства, выконива́ли пра́вдоу, достоуповали обе́тницъ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 203);

(доторкатися, схоплювати щось) досягати (що): Ємлю: хапа́ю, има́ю, достȣпȣ́ю (1627 *ЛБ* 36).

Див. ще **ДОСТУПАТИ, ДОСТУПИТИ.**

ДОСТУПОВАТИСѦ *дієсл. недок.* Домагатися, досягати, одержувати: все створеныи речи то ма́ю(т) в собе жебы з вели́кою пра́цою достȣпова́лисѧ, а достоупле́ныи за(с) веселѧ доскона́лого не ро́дѧ(т), повзга(р)жоую(т) жро́дло(м) живы(х) вод (поч. XVII ст. *Проп.р.* 225).

ДОСТУПУЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, що отримує щось: кото́рїи [іс҃] и(м) не жлечъ ри́бнȣю але боло́то приложилъ, кото́рое шко(д)ли́вшее было нежъ жлечъ, достȣпоуючого (поч. XVII ст. *Проп.р.* 188).

ДОСТЬ *див.* **ДОСЫТЬ.**

ДОСТЬ УЧИНИТИ *див.* **ДОСЫТЬ УЧИНИТИ.**

ДОСУЖОВАНЪ *дієприкм.* Закінчений: тогды тые рочки, для певныхъ причинъ, досужовани не были (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 439).

ДОСЧАТУ *див.* **ДОЩАДУ.**

ДОСЧЕНТУ *див.* **ДОЩЕНТУ.**

ДОСЧЕТУ *див.* **ДОЩАДУ.**

ДОСЧКА *див.* **ДОШКА.**

ДОСЧУПАТИ *дієсл. док. (мацаючи, відчути, пізнати що-небудь)* домацатися. *Образно*: по христову глаголу, разумети и разсудити не умели, где же и слепец, писания не ведый, мнеманием быть досчупати могл абы спознал, что есть истинна, что паки есть лжа (1608-1609 *Виш.Зач.* 213).

ДОСЩКА *див.* **ДОШКА.**

ДОСЫТУЧИНЕНЄ, ДОСИТЪУЧИНЕНЄ, ДОСЫТЪУЧИНЕНЬЄ, ДОСИТУЧЫНЕНЄ, ДОСЫТЬУЧЫНЕНЬЄ *с.* (*стп.* dosyćuczynienie, *стч.* dosti učiněnie) **1.** Відшкодування, компенсація: я Ва(ц)лавъ Боговитынъ... по(д) то(т) запи(с) и его все ко(н)дициє себе самого... доброво(л)не кȣ выпе(л)ненъю и досы(т)ȣчиненю по(д)даючи и обовезуючи, со(з)наваю... тымъ ли(с)то(м)... ижъ кȣ пи(л)но(и) потребе... позычи(л)... ȣ... ярофея ...по(л)тораста золоты(х) по(л)ски(х) (Рохманів, 1594 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2006, 5); я са(м) а по (м)не ма(л)жо(н)ка и пото(м)ки мое... на пе(р)ши(м) року... станути маемо... не закладаючи... то(л)ко за досы(т)ȣчинене(м) и всего зȣпо(л)на заплачене(м) ве(р)не(н)е сего записȣ мое(г) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31).

2. Виконання, здійснення: и я(к)на(и)ри(х)ле(и) абы... на досы(т)ȣчине(н)е... секретаря Коро(л)я е(г) мл(с)ти до лвова послати рачи(л) (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); те(р)мин сторонамъ ωбомъ, позвано(и) до доситъ учинения таково(и) диляциє(и), а поводово(и) до прислуханя се ее и до далъшого поступъку в то(и) справе правного,... складаю и заховую (Київ, 1643 *ДМВН* 248); Которую обетъну протестанс маючы,... знову сам, персоналитер,... до монастиру их мил. пришедшы, досит учыненя жадал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 270).

3. Покутування, спокутування: Досыть учыненье, то естъ коли человекъ самъ себе каруетъ за выступки свое чынечы доскональіе плоды покаянія (Вільна, 1608 *Гарм.* 208); Котóраѧ естъ мате́рїа тои мисти́рїи: Ѡ(т)ветъ. Естъ скрȣха серде́чнаѧ, исповеда́нїе всехъ грехωвъ, и до́сытъ оучине́нье (Львів, 1642 *Жел.О тайн.* 14 зв.); Чемȣ за(с) // грехи про(с)то та(к), бе(з) до́сы(т)ȣчине(н)ѧ в то(и) та́йне

ѡ(т)пѹще́ныє нє бывают, слѹшно(с)ти сѹть тыє (Львів, 1645 *О таїн.* 95-96).

Див. ще **ДОСЫТЬЧИНЕНЬЄ.**

Пор. **ДОСЫТУЧИНИТИ.**

ДОСЫТУЧИНИТИ, ДОСИТУЧИНИТИ, ДОСЫТЬУЧИНИТИ, ДОСИТЬУЧИНИТИ, ДОСЫТЪУЧИНИТИ, ДОСЫТЬВЧИНИТИ *дієсл. док.* (*стп.* dosyć uczynić) **1. (кому, за що)** Відшкодувати, компенсувати: А наместнику браславскому..., хотячи за то досыть вчинити, придали есмо къ замку Брацлавскому корчмы браславские ему на поживене (Вільна, 1507 *АЛРГ* 128); бачачи то, иж єсми по жонѣ своєй... нє малый посаг и скарбъ взял и то єсми всє,... ѹтратил... на слѹжбах господарских и маючи на то бачность, а хотачи сыну своємѹ... за то досит ѹчинити... даровал єсми сына моєго... всим Стєпанєм (Острог, 1522 *AS* III, 237); Тєж котороє дєрєво мєщанє твои ѡттоль вырѹбали и шкоды ємѹ подєлали, то бы єси всє казалъ добрє ѡправити и за то досыть ѹчинити (Краків, 1539 *AS* IV, 195); я нє вступуючи в право з ни(м) погоди(л) и за всє то єму досы(т) вчини(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 52); заплати(в)ши заруки и за вси шкоды и наклады досы(т) учини(в)ши, прє(д)ся тая вся має(т)ность моя... при па(н)у Головє(н)скимъ... зостати має(т) вєчными часы (Житомир, 1584 *АЖМУ* 153); Фило(нъ) стрыбы(л)... ѡ(з)на(и)мую... и(ж) ми досы(т) ѹчини(л) за побо(р)... па(н) ва(в)ринє(ц)... з має(т)ностє(и) свои(х) (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 63); Вы впєрє(д) ѡ то са постара(и)тє: чомѹ досы(т) ѹчини(в)ши, пото(м) и порадо(к) на то пови(н)ни(с)тє таковы(и) мѣти, абы нє всѣ брата... ра(д)цами на(д) школою были (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2).

2. (чому) *(здійснити що-небудь)* виконати (що): хотячи листу нашому досыть вчинити, — которые в томъ селе слуги путные, в которыхъ нашъ листъ будеть, тых Михайлу не дали есмо, въсхотять ли они... ему служити, и они нехай ему служать (Краків, 1512 *АрхЮЗР* 8/IV, 222); милостиваа пани нєвола моа вєликаа была, жємъ томѹ досыт нє мог вчинити (Степань, 1544 *AS* IV, 412); ѡни, порѹчники, томѹ записѹ своємѹ досыт вчинили (Берестя, 1544 *AS* IV, 409); Панъ Василей дей Загоровский, не ведати, для которое причины,... запису своему, досыт вчинити и на тот рокъ зложоный к веселью в домъ ее милости не приехалъ, толко дей ку великои шкоде... ее милость привелъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 206); є(с)ли на(с) г҃ь б҃ъ в добри(м) здравїи додє(р)жи(т) бѹдє(м) сє старати аби(с)ми томѹ доси(т) ѹчинили (Ясси, 1607 *ЛСБ* 413); А бѹдѹ мо́вити я нє проти́въ всѣхъ Никола́євы(х) довѹ́дѡвъ и аркгѹмє́нтѡвъ, бо то трѹ́днаа на мє́нє тєпє́ръ томѹ до́сытъ оучини́ти, я́комъ оупєрє́дъ рѣклъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 189); И мы теды ту, с хутю въ Церкви ся скупивъши..., Повинности своюй досыть учинѣмо (Львів, 1630 *Траг.п.* 161); и такъ тую роботу зроби(в)ши вє(р)ху мєнованы(м) спосо бо(м) досить афєктомъ свои(м) учини(в)ши тую всю має(т)но(ст)... ѡ(т)провади(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208); **слову досыть учинити** — дотримати слова: теды тотъ Бачукъ, взявши... у дочки моее перъстенъковъ два сребныхъ... в дом нашъ не пошолъ и слову своему досыть учинити не хотел и не учинил (Володимир, 1612 *АрхЮЗР* 8/III, 534).

3. Задовольнити: звагливыми а выкрѹтными словы твоими, хотаи бы єси иншимъ простымъ досыть рекомо в той мѣрє оучини(л) собѣ самомѹ в҆ сѹмнѣ(н)ю *досы(т)* нє *оучини(ш)* (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 95 зв.); хто(ж) тєды свѣтоу до́сы(т) оучи́ни(т) и досы(т) ємоу оуподоба́єтса? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 254 зв.); нѣгды в҆ ча́сти ла́комства нє насыча́єт҆са ла́комый, и пожадли́вости своєй, бы до́брє и вєсъ свѣтъ позыска́лъ, нѣгды до́сытъ оучини́ти нє мо́жєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 650); и въ диспозицию тому ж Брацтву Луцкому, духовным и свѣтским, которые бо около того пилное старане мели... и жаданю моему досыт учынили, просечи их милостей, вечъне отдаю и записую (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85).

4. (за що) Спокутувати: Ра́дѹйса, жє за твой грѣх҆ до́сы(т) оучинє́но, Ла́скѹ Б҃га Ѿ(т)ца ю́жъ тобѣ привєрнє́но (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.); Прыимѹющыє тѹю Та(и)нѹ, ма́ю(т) бы́ти на(и)пєрвєй окрєщє(н)ныє,... понєважъ иновѣръницы..., я́ко тє(ж) и я(в)ногрѣш҆ницы, а́жъбы пє́рвєй грѣхи

свои покаа́нїєм҆ очы́стили и за о́ныє до́сыть оучынйли (Львів, 1645 *О тайн.* 43).

Див. ще **ДОСЫТЬЧИНИТИ.**

ДОСЫТЪ, ДОСЫТЬ, ДОСИТЬ, ДОСІТ, ДОСЫТ, ДОСТЬ, ДОСЬТЬ *присл.* **1.** *(про великий ступінь, велику міру і кількість чого-небудь)* досить, доволі; багато: Колодинъ колья и каменья кꙋ ѡбороне на бла(н)кохъ досы(ть) (1552 *ОВін.З.* 131 зв.); Колья коло(д) коры(т) з водою на за(м)кꙋ и ѡколо за(м)кꙋ слоновъ досыть (1552 *ООвр.З.* 99 зв.); все будоване деревянное досьть слабо и небезпечно (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 3/I, 17); в҆ котро(м) [свѣтѣ] ро(з)майты(х) дивовь стра́хо(в),... ра(з)мно́жилоса до́сы(т) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 264, на полях); ѡ иночєско(м) чинꙋ рєк҆лоса досы(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 258); ту ꙋ нашєи землии та(к)же доси(т) црькви и градо(в) и дворо(в) гп(д)рьски(х) стоа(т) спу(с)тошєни(х) которіи потрєбꙋю(т) попра(в) (Сучава, 1598 *ЛСБ* 377, 1); єстъ за (ш)вєцїєю поу́ща вєли́ка.... та(м) до́сы(т) коу́нъ, собо́лїи, вы́дръ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.); При нб(с)номъ зе́много нє забыва́й во́жа, Въ Хвоѝ ѡвча́рни до́сть пїаного стро́жа (Київ, 1632 *Євх.* 301); Ѡгєн҆ и вода нє мо́ватъ до́сытъ, и ла́комый нѣгды нє рєче́тъ до́сыт҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 68); Досить земля крове нашой ся напила, Птаство теж і звѣрей тѣлом накормила (1648 *Єлег.* 153); вѣдаючи до́брє, же ю́жъ квѣтнꙋло досыть в҆ По́лахъ Марсо́выхъ, на ро́зныхъ мѣстцахъ, в҆ мно́гихъ ѡ́ка́зїахъ при ѡ(д)ва́жныхъ дѣлахъ, Яснє Вєлмо́жныхъ Про́дкѡвъ Прп(д)бїа твое́гѡ (Київ, 1648 *МІКСВ* 351).

2. *(достатньою мірою, належним чином)* досить: нижли дей як сам тот пан Максим ку отбираню тое сумы не был, так дей и никого отбирати ее не прислал и тому дей постановеню своему, которое с паном // Михаилом в Люблине вчинил, досыт не делаючи, зникал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 203-204); Яко жъ ты Гєрмєсъ якъ рєчи твои идꙋть, добрєли досы(т) (к. XVI ст. *Розм.* 6); то мо́влю мл(с)ти жа́дєнь до́сы(т) вы́мовити, жа́дє(н) досы(т) вы́хвалити и до то́и зда́коватиса нє мо́жє(т) (1645 *УЄ* №32, 309); *(цілком, у достатній мірі)* досить: Єслижбы котораа сторона // ...подлє застановєна своєго конца приймовати нє хотѣла и который ростыркъ вчинила, тогды другоє стороны сꙋдьи, котораа змовє и ꙋгодє своєй досыть ꙋделаєтъ, маютъ там... справєдливост и сказанє наконец вчинити (Львів, 1537 *AS* IV, 92-93); Але вже о то зъ жоною, зъ дѣтми и съ потомками своими вечне молчати маю, бо ся вже мнѣ отъ него за все досытъ добре нагородило (Луцьк, 1564 *РЕА* II, 140); А яко тя невстыдъ было ѳалшовати чужые листы, хотя вже было папежскимъ дати покой: бось ся досытъ натешылъ на листехъ владычъныхъ, которыесь поѳалшовалъ, повыкручалъ!? (Вільна, 1599 *Ант.* 725); Сама́а те́ды да́вность оужива(н)а тои побо́жнои оуста́вы в҆ црькви Хвой, до́сытъ бы могла быти пова́жнымъ и достовѣрнымъ дово́домъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 150); Ачъ та до́сытъ, на ло́жꙋ крва́вомъ оузброе́на Сла́вы свое́й присто́йнє, носила Бєлліо́на (Львів, 1642 *Бут.* 4 зв.); **досытъ (досгь) имѣти (мѣти)** *див.* **МѢТИ; досытъ статися** *див.* **СТАТИСЯ.**

3. *У функції присудк сл.* Вистачає, вистачить, досить: досы(т) є(ст) оучєникоу абы быль яко оучитєль єго а слоуга яко господарь єго (1556-1561 *ПЄ* 50 зв.); Бо досытъ и на тыхъ, которыемъ тутъ поменилъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 132); ѡ поасѣ досы(т) оужє (п. 1596 *Виш.Кн.* 234); досыть намъ єсть мѣисца (к. XVI ст. *Розм.* 39); до́сы(т) того с тєбє жє тобѣ шафова́ти роска́зано, а нє же́брати (Острог, 1607 *Лѣк.* 130); Не естъ... на томъ досить въ такъ поважной речи такъ просто конклюдовати (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 384); Южъ єстъ вєсе́льє, ах҆ до́сытъ стогна(н)а! (Київ, 1633 *Евфон.* 307); Ле́чъ до́сыт҆ ли Прєложо́номꙋ, а зла́ща стара(н)є и ѡпе́кꙋ дꙋшъ людски(х), за кото́рыѣ Снъ Бжїй го́йныѣ стрꙋмєнѣ прєнайдорожшєѣ крвє своє́ѣ вылалъ..., а́бы былъ... оучо́нымъ? (Львів, 1646 *Ном.* 3); нєха́й выхо́дитъ лю(д) а збира́єтъ што бы до́сить бы́ло на ко́ждый днь (серед. XVII ст. *Хрон.* 93 зв.).

ДОСЫТЪУЧИНЕНЬЄ *див.* **ДОСЫТУЧИНЕНЄ.**

ДОСЫТЪУЧИНИТИ *див.* **ДОСЫТУЧИНИТИ.**

ДОСЫТЬ *див.* **ДОСЫТЪ.**

ДОСЫТЬВЧИНИТИ *див.* **ДОСЫТУЧИНИТИ.**

ДОСЫТЬУЧИНИТИ *див.* **ДОСЫТУЧИНИТИ.**

ДОСЫТЬУЧИНИТИСА *дієсл. док.* (*стп.* dosyć uczynić się) (кому з чого) *(стати чиєюсь власністю)* дістатися: ива‹н›... зєзна(л) и(ж) сѧ єму досы(т) оучинило з дѣдо‹визны› // баби(з)ны и(з) ѡчизны ...чꙗсти тоѣ (Одрехова, 1572 *ЦДІАЛ* 37, 1, 1-1 зв.); снове куриловы... Стану(в)ши вши(т)ци ѡбли(ч)нє зєзна(ли) и(ж) сѧ и(м) досы(т) оучинило с тоѣ то ролѣ и вырєклисѧ... з баби(з)ны и з матєри(з)нины (Одрехова, 1573 *ЦДІАЛ* 37, 1, 2).

ДОСЫТЬУЧЫНЕНЬЄ *див.* **ДОСЫТУЧИНЕНЄ.**

ДОСЫТЬЧИНЕНЬЄ *с.* Здійснення, виконання: Достотворє́нїє: До́сы(т) чинє́ньє (1627 *ЛБ* 32).

Пор. **ДОСЫТЬЧИНИТИ.**

ДОСЫТЬЧИНИТИ, ДОСЫТЪЧИНИТИ, ДОСИТЪЧИНИТИ, ДОСЫТЧИНИТИ, ДОСЫТЬЧЫНИТИ *дієсл. недок.* **1.** (за що) Відшкодовувати, компенсувати: што є(ст) и(м) на тобе за наклады и в тропы и(х) присужоно абы єси за то досы(т) и(м) чини(л) (Новогородок, 1554 *ЛСБ* 18); а штобы ѡ(д)ноко(л)вєкъ свои(м) кошто(м)... в ты(х) имє(н)я(х) прибудова(л)... всє во(д)лугъ ва(ж)ности по ско(н)чє(н)ю арє(н)ды плати(т) и за всє досы(т) чинити має(м) (1588 *ЛСБ* 98).

2. (чому) Виконувати, здійснювати (що), придержуватися (чого): Што сѧ дотычєт Брасловлѧ и Вєницы, то вжо корол... ѡпатрити рачил Твоєй Милости: коло того нє потрєба єст ничим сѧ забовлѧти, нижли присталибы єстє прєдсѧ кꙋ роздєлєню имєнєй кнѧзѧ Илиных и томꙋ досыт чинили (Вільна, 1541 *AS* IV, 279); послалъ трєхъ приꙗтєлєй моихъ..., ꙋпоминаючи єє, дабы присєзє своєй доситъ чинила (1577 *AS* VI, 72); бꙋдє(м) тыє зарꙋки... платити и (в) свои(х) ѡбовє(з)ко(х) и а(р)тикꙋлє(х) в сє(м) листє помєнєны(х) досы(т) чинити... має(м) и ви(н)ни будє(м) (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52 зв.); Цесаръ, досыть чинячи присязе своей, пожитки великие привлащилъ, съ чого костелъ... забогателъ (1582 *Посл. до лат.* 1131); которо(й) то роботѣ я павє(л) римяни(н)... по(д)ня(л)є(м)ся досы(т) чинити (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); ѡписує(м)ся... томꙋ листови... досы(т) чынити нє закладаючысє пєрє(д) ѡны(м) сꙋдо(м) хоробою своєю (Луцьк, 1606 *ЛНБ* 5, II 4049, 140 зв.); бж(с)твомъ оуспокоива́єтъ мо́рє и вѣтры, а оны росказа́ню єг(о) до́сытъ чи́нꙗтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 24 ненум.); ѡ(з)на(и)мую ты(м) писанємъ мои(м), ижъ доси(т) чинячи дєкрєтови трибуна(л)скому..., ѡ єкспу(л)сию з кгрунътовъ копиєвски(х) а до Горо(д)ка привласчоны(х) на(з)начилє(м) // ро(з)граничєня тє(р)минъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 244); Тогда прєнастѣйшаѧ // Дв҃а... ѡплакова́ла Тѣло прєс҃тоє... Сн҃а своє́гѡ,... а по́тимъ подала Іѡсифови, и Никѡди́мови, абы до́сить чини́ли побо(ж)ности своє́и (Чернігів, 1646 *Перло* 95-95 зв.); Яко(ж) воли Его доси(т) чинячы до Кни(г) писара Публичного приняти велилисмо (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); **слову досыт чинити** — дотримуватись слова: ее милост на то уже не дбаючи, постановеню, записомъ и слову своему досыт чинити не хотела (Володимир, 1616 *АрхЮЗР* 8/III, 536).

3. (за що) Покутувати: И мы... ма́ємъ... // За растлѣнїа... и за кровопролитїа до́сы(т) чини́ти (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 311-312); Явныи скꙋтки сꙋтъ, и́жъ чловєкъ,... гды до́сыть чи́нитъ за грѣхи, покꙋтꙋючи вє́длꙋгъ наꙋки сповѣдника (Київ, 1645 *Собр.* 57).

Див. ще **ДОСЫТУЧИНИТИ.**

ДОСЬТЪ *див.* **ДОСЫТЪ.**

ДОСѢ *присл. (до цього часу)* досі: Выдцѣ научайме ся, братя мои, абы есте усюгды на науку приходили, чомъ досѣ есте май нѣчого не научили (ся), чомъ не знаете нѣчого (XVI ст. *НЄ* 83).

ДОСЯГАТИ, ДОСАГАТИ, ДОСЕГАТИ *дієсл. недок.* (кого, що) **1.** *(доходити до якого-небудь місця, до певної мети)* досягати: В то(и) тогды проха(ж)цѣ мыслєно(и) тоє кни(ж)ки, знашо(л) єсми ѧмꙋ глꙋбокꙋю, котораѧ адовы(х) послѣ(д)ни(х) ко(н)цо(в) досѧгаєтъ (1599 *Виш.Кн.* 214); ви́дѣлъ лѣствицоу ба́рзо чоудо́вною, кото́рои конє(ц) досѧга́лъ до нб҃съ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 240); єсть та(м) гора́ ба́р'зо вєли́каѧ, и высо́каѧ досѧга́єтъ вєр'хомъ...

до фри(к)гіды (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 439); Финѝкъ... межи всѣми дѐревами, наблѝжѣей нѐба досагáетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 184); збѹдѹймо собѣ мѣсто и вѐжѹ, котóрой бы вѐрхъ досегáлъ до нба (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.).

2. *(проникаючи крізь що-небудь, допікати, дошкуляти)* досягати: в' глѹбокой пѹщи... комари и вепрóвъ дѝки(х) досагáють прє(з) скѹрѹ (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. І), 4 зв.);

перен. (кого чим) *(завдавати прикрощів словом)* допікати, досягати: Бо скóро тылко рѐчъ са такóваа стáла, жѐ са то Сімóнїа в' церквáхъ показáла. Зáразъ ѧкъ з' мечѐмъ, с' слóвомъ на ню выстоупáєтъ, и лѝстомъ своѝмъ єпіскопоувъ досагáєтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

3. (чого) *(довідуватися про щось, добиватися чогось)* досягати: в том словѣ познаваю, иж пан Юрко на бѣглости речей толко разум свой забавляет и вѣшает, а власного разума и ведомости истинное во писании не досягает (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192); кáждый инокъ... // ...тыи малыи длѧ тогω вы́разил', млтвы, же и малы́мъ налѐжит' досагáти тогω Прáвила (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 196-197).

4. *(намаганням добиватися чогось)* досягати: южъ Шанъкгерий рушылъ ся зъ войски подъ Белогородъ турецкій; маючы при собѣ и Богдана Иеремиева сына на господарское Волоское, и до короля его милости посла великого посылаетъ прыязни такоежъ яко и зъ войскомъ досягаючы (Корсунь, 1625 *КМПМ* І, дод. 275); Сромоты стрїѧ твоєгω нє ω(т)кріє(ш) ани пристѹпишъ до жоны єгω, котóраѧ тєбє повиновáтство(м) досєгáє(т) (серед. XVII ст. *Хрон.* 122).

Див. ще **ДОСЯГНУТИ.**

ДОСЯГНУТИ, ДОСАГНУТИ, ДОСЕГНУТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, чого) *(дотягнутися, доторкнутися до кого-, чого-небудь)* досягнути, досягти: можєть на нєкоторыхъ мєстца(х) члвєкъ на зємли стоячи бланъкованья а подъсябитья киємъ досягнѹти (1552 *ОЧерк.З.* 5); который бы з'мєжи васъ члкъ има(л) єдиноу ов'цю и таа бы в'пала въ ямоу в' днь соубот'ный чи нє досагнє(т) ли єи и вытагнє(т) (1556-1561 *ПЄ* 56); дорóгѹ до Нба знаити, бовѣмъ хотáи были Прорóкωвє, котóрыхъ Гдь выправовáл' ωповѣдáти вóлю свою... и даючи наѹкѹ што мѣл' ωповѣдати, досагнѹв' оуст'... рѹкóю своѐю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); *Образно*: И руских немало попов тыми ж стежками на свой гостинецъ приблудилося, а хотячи, абы папезкая рука благословенствомъ не досягнула ихъ, якъ о томъ и Клерик Острозкій у книжкахъ своихъ ширей написалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45).

2. (кого, чого) *(дістатися, дійти до певного місця, границь)* наблизитися, досягти: мы(ш)лю, абы и до ωны(х) краи(н) которы(х) для далеко(с)ти грани(ц) зброя и стрѣлы лито(в)скиє *досєгнути* нє могли, слава досє(г)нула и дє(л)но(ст) такъ зацны(х) княжа(т) розголоси(ла) (1582 *Кр.Стр.* 15); па(н) Дорогоста(и)ски(и),... на(с) з вла(ст)ности нш҃оє ω(т)чи(з)ноє... ново стискаючи, до кгру(н)ту нш҃ого Трипо(л)ского досєгнути бы мє(л) (Київщина, 1600 *ККПС* 151); ктó бы тáкъ бы́лъ нєлютостѝвыи... котóрый ю(ж) бы(л) до нба доса(г), котώрый свѣта того ма(р)носта(м) ю(ж) бы(л) насмѣáвса (Острог, 1607 *Лѣк.* 14); А тáкъ оужє высóко збѹдовáли вєжѹ онѹю, жє мáло м(с)ца нє досагнѹли: и то єсть столпъ халáнскїй (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.).

3. (що) *(намагаючись здобути щось)* досягнути; зрозуміти: сєсь бо ива(н) колько вѣдає(т). таиниць бжии(х) оумъ члвчь нє можє(т) досагнѹти (1489 *Чет.* 40); А знать, если бы хто што строхи и знал, як южь досягнет стиха якого басней аристотельских, тогды южь Псалтири читати ся соромѣет и прочее правило церковное ни за что не вмѣняет и яко простое и дурное быти разумѣет (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 190); Коли юж хто наказания внѣшняго строхи досягл, подобен коневи, в стайни хованному и на узах держанному (Там же, 191); А пришлые митрополитове и владыкове, будучи въ той едности, латвѣй ихъ тамъ досегнути могутъ, чого имъ будетъ потреба (Володимир, 1609 *АСД* X, 231); Лє(ч) и мы ча(с)токро(т) хотѣли(с)мы листа(ми) наши(ми) любовъ вáшѹ досагнѹти, ты(л)ко боачиса и того са ωбаваючи, абы ли(с)ты нашѣ нє на своѐ мѣ(ст)цє пали (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1); И нє дѝвно єсть, ω мѹдрости пóлный θεó-

дωрє, ю́жъ бо́вѣ(м) да́лей трꙋдно Бгословской наꙋки досѧгнꙋти (Київ, 1619 *Гр.С.л.* 191).

4. *Перен.* (кого) *(намагаючись зібрати)* знайти: ω(н) [федоръ]... погрєбь тєлу брата своєго вчинилъ ωбычаємъ хрє(ст)яньскимъ вє(з)ва(в)ши на то приятєлє(й) свои(х) которы(х) могь на тоть ча(с) досѧгнути (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 8 зв.).

◊ **ведомости досегнути** (о чім) — дізнатися (про що): Хотєчи вєдомости ω то(м) с книгъ зє(м)ски(х) києвски(х) досєгнути, тєперъ на рокахъ прошлы(х) Миха(и)ловски(х) ω нєположєньє книгъ зє(м)скихъ києвски(х) на тєбє, яко по(д)су(д)ка, и колєкги твоєє ω(с)вє(т)чєньє внє(с)[ла] (Житомирщина, 1600 *ККПС* 170).

Див. ще **ДОСЯГАТИ.**

ДОСѦГАТИ *див.* **ДОСЯГАТИ.**

ДОСѦГНУТИ *див.* **ДОСЯГНУТИ.**

ДОТИ *присл. (до того часу)* доти: Што и до́ конца́ Ги на ꙋгожєньє своє стоє дє(р)жати ꙋкрепи И ты(х) жє ѡ́битєлє(и) яко Стий ω(т)ци, И бговє(р)ныє страстотє(р)пцы, и на(м) с ними доти блговоли́ (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 53).

Див. ще **ДОТОНДЪ, ДОТУ.**

ДОТИКАНЬЄ *див.* **ДОТЫКАНЄ.**

ДОТИКАТЕЛНЫЙ *прикм.* Дотиковий: А почꙋва́тєлнаѧ: и дотика́тєлнаѧ си́ла в҆ тѣлѣ; и та́ѧ пріймє свою оудѣлнꙋю мꙋкꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 157).

ДОТИКАТИСЯ *див.* **ДОТЫКАТИСЯ.**

ДОТИСНУТИСѦ, ДОТИСНУТИСЬ *дієсл. док.* **1.** (до кого, чого і без додатка) *(долаючи перешкоди наблизитися до кого-, чого-небудь)* добратися, допхатися: црца жє єлєна, начала цєлова(т)и кр(с)тъ. тако(ж) воєвода. и вси вєльможи. а иныи многиє лю(ди). нє могли дотисноутисѧ. и жадали только бы видѣти є(г) (1489 *Чет.* 20 зв.); мнѣсѧ ви́ди(т) лѣпшє є(ст) ани аза зна́ти, то(л)ко бы до Ха сѧ дотиснꙋти, которы(и) блжє(н)нꙋю простотꙋ лю́би(т), и в нє(и) ωбитєль собѣ чини(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 225); лю́дє, што єго но[сили]... нє могли(с) доти́снꙋти до і́са (XVI ст. *УЄ* №29519, 17 зв.); Оувы м҆нѣ, сла(д)ча́ишїи Іс҃є, яко(ж) мы оубозїи грѣшьнїи можє(м) дотисноутисѧ стго твоєго тѣла, на которого на нбсє(х) аггли и архаггли смотрити нє могоу(т) (XVI ст. *УЄ Трост.* 81); тєжъ иншіи ...до ни(х) сѧ дотиснꙋти нє мωгꙋтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 170 зв.).

2. *Перен.* (чого) Досягти, добитися: Славы и бога(т)ства доти(с)нꙋли сѧ єстє, чого в҆ ми(р)скꙋ(м) чинꙋ нє имѣли єстє (1598 *Виш.Кн.* 274).

ДОТИЧИТИ *див.* **ДОТЫЧИТИ.**

ДОТКЛИВЫЙ, ДОТЪКЛИВЫЙ *прикм.* (*стп.* dotkliwy) дошкульний, образливий, неприємний: ꙋста(в)уємъ тє(ж) єсли бы хто ко(л)вє пришє(д)ши до сꙋду... зємского а та(м) на судє сꙋдью... словы дотккливыми славє и по(ч)тивости єго // зъсоромоти(л) таковы(и)... винє(н) будє(т)... ꙋ вєзєнью сєдєти (1566 *ВЛС* 51 зв.); намєстъникъ его Анъдруский, поръвавшися дей до мене словы дотъкливыми, соромотилъ, заразъ грозить ми почалъ отъ пана Боровицъкого (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 319); рачжє вм(л) всѣ тыє рєчи ꙋ сє́бє ꙋважити а исти(н)ны пє́вной допыта́тисѧ а листо(в) та(к) доткливы(х) и ωбра(з)ливы(х) нє посыла́ти (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 2); Я Станисла(в)... а я Полониѧ... сє были апєляцы(и) на трыбуна(л) выточыли то єсть ...другую ω написаньє словъ ꙋсчыпливы(х) добро(и) славє моє(и) мєнє самого горо(д)ничого доткливы(х) в по(з)вє в рєляцы(и) возного выражоны(х) (Київ, 1621 *ЦНБ* II 20756, 1); помєнєныхъ вышъ ма(л)жо(н)ко(в) приєха(в)ши са(м) и помєнєныє нає(з)дъники... протє(с)туючого в дому мєнованы(м) напа(д)ши... словы нєу(ц)тивыми пофукали, полая(ли), гонорови ихъ шляхє(т)ско(му) шкодачи(ми) (!) и доткливы(ми), которо(и) в тоє(и) протє(с)тациє(и) для в(с)тыду и писати нє можє (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

ДОТКНЕНЬЄ, ДОТКНЕНѦ, ДОТЪКНЕНІЄ *с.* (*стп.* dotknienie) **1.** Дотик, доторкання: Милыи мои стягнулъ есть руку свою сквозе дирю, а брюхо мое задрыжало есть зъ дотъкненіа его (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); до(т)кнєнѧ ншє маємо замкноути ничи́мь и́н҆ши(м) є(д)но ты(м) абы сѧ нє доты́кало ты(х) рѣчі́й котöрїи бы тѣлоу наймил҆шїи были (I пол. XVII ст. *УЄ* №91, 46 зв.); Вто́роє ωкно дот҆кнє́нѧ, я́кω и прєз҆ то́є познава́єшъ, си́лꙋ тѧ́ж҆ко-

го и ле́гкого, гора́чого, и стꙋ́де́ного (Чернігів, 1646 *Перло* 3).

2. Покарання: єсли сѧ до грѣха знаєшъ, а каранѥ Бж҃іє вызнаваєшъ: за кото́рымъ тоє доткне́ньє терпѣлесь, попра(в) же сѧ напото́мъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 17 зв.).

Див. ще **ДОТКНЕНЬЄСА.**

Пор. **ДОТКНУТИ.**

ДОТКНЕНЬЄСА *с.* Те саме, що **доткненьє** у 1 знач.: На(д)то фле́кгма, и тажа́ръ вшела́кого Смро́дꙋ, На́ша, а́льбо Скла́дъ ве́сь роба́чного прихо́дꙋ. Ско́ро оумре́тъ, за́разъ сѧ става́єтъ Смродли́вы(м), И ко́ждомꙋ до доткне́ньаса обридли́вымъ (Львів, 1615 *Лям.Жел* 2 зв.).

Пор. **ДОТКНУТИСЯ.**

ДОТКНУТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Доторкнути, *діал.* доткнути: а ѡ(н) в то(т) ча(с) доткнꙋ(в) ѡчи и(х), тєды имь и заповѣди(л), абы нѣкомꙋ того нє повѣдали (к. XVI ст. *УЄ* №31, 132); Ѡ кото́ромъ то чи́стцꙋ правди́во(м) я́къ и ѡ пе́ршо(м) омы́лно(м), и́жъ нє мо́єгѡ єсть на то(м) мѣстцꙋ пре(д)савза(т)а сꙋхо́ю пєрєхожꙋ ного́ю, доткнꙋ́вши єно того, же за пе́внꙋю ре́чъ вѣдати потре́ба, и́жъ Мыта́рства и Чисцо́вый ого́нь нє сꙋ́тъ то́єжъ и єдно (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 156); Але є́сли хто водо́ю полі́єтъ насѣньє а пото́мъ єгѡ здо́хлина доткнє, на ты́хъ мѣстъ бꙋ́детъ сплюга́вено (серед. XVII ст. *Хрон.* 119).

2. *Перен.* (кого) Зачіпити: а большеи еще, а надъ то презъ позовъ свой, его милость доткнулъ, чого кгды на позваного не доведетъ, самъ то все ведле права на собе отнести муситъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 403); єсли(ж) тѧ нє доткнє(т) оумысль албо соумлѣна твоє, а я(к) жє(с) єи ро(з)жаловати нє маєшь... и я(к) єи маєшь ратовати а(л)бо спомочи (к. XVI ст. *УЄ* №31, 188 зв.).

3. *Перен.* (чого) Торкнутися (чого), порушити (що): Тамъ же на томъ синодѣ зара(з) доткнєно того абы... каждому костєлови належачаѧ честь захована была (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 124 зв.); я́къ бовѣ(м) дре́ва ра(з) з нба стрѣлою грома стра́шного оуда́реныє за́ра(з) схноу(т), и жадного пожи́ткоу нє выдаютъ такъ ты́жъ мизєрны(и) ѡнъ ро́жаи лю(д)скый та́жки(м) грѣха пръворо́(д)ного гро́момъ доткне́ный зара(з) оусохъ и жа́дного заслоу́гъ ѡвоцꙋ нє принєслъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 176 зв.).

ДОТКНУТИСЯ, ДОТКНУТИСА, ДОТКНУТИСЕ, ДОТЬКНУТИСА *дієсл. док.* **1.** (кого, чого, кому, до чого) Доторкнутися, доткнутися: И пристоупивши іс҃ дотъкноулсѧ и(х) (1556-1561 *ПЄ* 76); вамь бѣда въ законѣ оучєны(м). иже накладаєтє на чл҃кы бєрємєна которы(х) носити нє могоу(т) а сами ни єдинымь пръстомь ваши(м) бєрємєнє до(т)кноутиса нє хочєтє (Там же, 271); мєжи ѡноую ти́жбоу лю(ди)и до(т)кноуласѧ кра́а ѡдєжѣ спса ха. вѣрячи... скоро бы(х) сѧ до(т)кнꙋла ѡдѣнѧ, боу(д)у оуздравлєна (Львів, 1585 *УЄ* №5, 296, на полях); му(ж) гавріи(л), кото́рого(м) ви́дѣ(л) въ видє́нїи моє(м) лета́чого, дотъкноу(л)сѧ мнѣ и мо́ви(л) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 210); къто сѧ ва(с) доткнє(т), доткнє(т)сє зрєници ѡ́ка моє(г) (к. XVI- I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 22 зв.); А доткнꙋвшиса трꙋны завола(л) младєнчє тобѣ мовлю вста(н) (Височани, 1635 *УЄ* №62, 102 зв.); Пристꙋпи́ пре́тѡ и доткни́сѧ рꙋко́ю, и досвѣдчъ... и нє бꙋдь нєдовѣркомъ, алє бꙋдь вѣрнымъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 219); саранча, ꙋсеница же́рєчокъ, и ко́ничокъ, и ко́ждоє подо́бноє и́мъ є́сти нє ма́єтє. и хто ко́лвєкъ сѧ до́ткнєтъ здо́хлины и́хъ сплюга́витсѧ и бꙋдєтъ нєчи́стымъ до вє́чора (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.); *Образно*: Души справедливыхъ... суть въ рукахъ Божіихъ, и не доткнется ихъ мука (1603 *Пит.* 61); І ꙋчи́нили(с) тє́мъности та́кїи гоу́стыє, и(ж) сѧ и(х) мо́гль до́тъкнꙋти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 19).

2. *Перен.* (чого) *(зачепити щось, порушити закономірність, спокій кого-, чого-небудь)* торкнутися, стосуватися, доткнутися: всѣ вѣдаю(т), яко за ты(м) нєбачны(м) по́стꙋпко(м) митрополи́тины(м), мы гре́чєской рєлѣи лю́ди нєзно́сноє оутисне́ньє, и примꙋша́ньє до апоста́зїи на ро́зныхъ мѣсца(х) тєрпимѡ, чого и ни́жєй сѧ въ чєтве́ртой ча́сти доткнє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 28); А што сє до(т)кнє(т) має(т)но(с)ти моє(и), // а мєновитє, сумы мєновано(и) дво(х) тисєчє(и) золоты(х) по(л)ски(х)... тая сума никому инъшому, то(л)ко

мнє само(и) належитъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217-218); Тєпе́ръ я(к)на́короо(т)шє(и) ти(л)ко ре́чи(и) ты(х) до(т)кну́льса, бы... вели́костю книги, читє(л)никови пра́ци... нє задалисмо (серед. XVII ст. *Кас.* 22 зв.);

(чого) зворушувати (що), торкнутися (чого): Доткнися одно сумненья своего, Ѳилялете, што людямъ ѳальшы и здрады и поступки задаешъ, обачишъ (и самъ,) на какомъ тая прывара зостанетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 813); Єстъ то(т) стру́мє(н) що(с) приглоу́бшїй, алє єсли да́лє(и) ты(ж) постоу́пимо, и ω(д)коупе́на на́шє(го), въплоще́нїє сло́ва б҃жїа рождєства з пр҃ч(с)то(и) д҃вы ωного(ж) таємници розу́мо(м) са доткне́мо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 4); Б҃гъ тєды кото́рый ср(д)ца лю(д)скїи вѣдаєтъ и ωтвора́єтъ, и кото́рый да́єтъ д҃ха оумиле́нїа и жалова́на, нєха́й доткне́тса ср(д)цъ ва́ши(х), и нєха́й ихъ ωтво́ритъ и насѣнїє до́броє впу́сти(т) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 300); Ду́ша́ кото́раа сє доткне́тъ чогω нєчистогω, полєжи(т) высту́пкови (серед. XVII ст. *Хрон.* 115 зв.).

ДОТОЛЬ, ДОТОЛЪ, ДОТУЛЬ, ДОТУЛЪ *присл.* **1.** Те саме, що **дотолѣ** у 1 знач.: Прото дей онъ тое справы мниманое попирати не можетъ дотоль, ажъ се о то первей панъ Циминский о помову тое Полажки въ суде Трибунальскомъ зъ его милостю, отцемъ владыкою, росправить (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 407); Нєха́й пре́то сла́ва ихъ дото́ль нє всту́пуєтъ, По́коль М(с)цъ з' звѣз-(д)а́ми бѣ(г) сво́й ω(т)правуе(т) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); гай дубовый,... през увесъ часъ дотолъ рубаючи, фунъдитус вырубали на чвертъ мили вздлужъ, трохи мней въширъ (Луцьк, 1649 *Арх ЮЗР* 3/IV, 192);

(до цього часу) досі, дотепер: его-смы просили и дотуль терпливе просимъ..., абы, водлугъ прывильевъ, народови... наданыхъ... не затлумлялъ (Вільна, 1599 *Ант.* 857); ωнъ... заживаючи доброде(и)ствъ нємалыхъ//... людє(и) маєтъныхъ старожи(т)ныхъ зо въсємъ ихъ пожи(т)комъ... выкочивалъ и дотолъ выкочиваєтъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125-125 зв.); С тымъ всимъ нє вєдатъ гдє подєли которого дотулъ нє маєшъ (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 124 зв.).

2. Те саме, що **дотолѣ** у 2 знач.: Тω смо дото́ль всє ωписа́ли, абы́смоса нє зда́ли ко́му́ що ωпу́сти́ти з' стороны га́бѣту́ єги(п)тїа́новъ (серед. XVII ст. *Кас.* 8);

туди: ω(д) то(г)[о] мє(ст)ца пришли є(с)мо дото(л), гдє Воло(в)ка в И(в)ницу впадає(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 216).

Див. ще **ДОТУДЪ.**

ДОТОЛѢ, ДОТОЛЕ, ДОТОЛИ, ДОТОЛА, ДОТУЛА *присл.* (*цсл.* дотолѣ) **1.** *(до того часу)* доти: мы нє маємъ в жоны и в дєтєй єго того замъку... ωтнимати до толижъ, поки ωлижь ту́ю вышє рєчєну́ю су́му́ пєнєзєй... сполна имъ ωтъложим (Берестя, 1508 *AS* III, 57); чи(м) нѣстє были, зватиса єстє смѣли пастыри, с҃щє(н)ники, єп(с)пы, которыє прави(л)ца нє тє(р)пачи тоє крывди,... дотола на ва(с) кликали, крычали..., а(ж) ва(с) с того мѣсца ...и достои(н)ства изогнали (1598 *Виш. Кн.* 308); Дотоле в том роздѣлу о правдивом костеле римском и знаках его рекл езувита (1600-1601 *Виш. Кр.отв.* 171); Х҃во нарожє́нїє тєпе́рєшнєє... мо́лчанїємъ чтйти и ωбходити ма́ємъ. Алє то́є та́къ, и дото́ла, бо коро́ткаа мо́ва всю́ды потрєбна и приго́жа єстъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 186);

(до цього часу) досі, дотепер: николи са а(ж) дотула ωказати нє мо(г)ло ω(т) кого бы то(г) ли(ст) мѣ(л) быти написа(н) хота грє(ц)кїи доктторовє павлови єго приписую(т) (II пол. XVI ст. *КА* 544); Єщє: Дото́лѣ, досе́лѣ, єщє (1627 *ЛБ* 36).

2. *(до того місця)* доти: Алє дотолє чти гдє ти боудєть написань красным писмєнєм конєць (1556-1561 *ПЄ* 443);

тут: Дотолѣ скончались знаки роздѣла третьего на познание правдивое костела римского, от Скарги реченные (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 186).

Див. ще **ДОТОЛЬ, ДОТУДЪ.**

ДОТОНДЪ *присл.* (*стп.* dotąd) *(до того часу)* доти: Хочу ту при тобѣ смутной Матце трвати: И дотондъ ми от тебе не отступати (Львів, 1630 *Траг.п.* 168);

(до цього часу) досі, дотепер: Четвертаѧ голова ѡ способѣ пытанѧ ѡ дорôзѣ з розмовами дотондъ належачыми (к. XVI ст. *Розм.* 35); ѡ(т) ꙋвазованѧ книгъ кгрецки(х) далисмо злôтыхъ по(л)скихъ ӣ. дотондъ пораховавши поря(д)не ꙋчини(т) сꙋма (Львів, 1614 *ЛСБ* 1074, 4).

Див. ще **ДОТИ, ДОТУ.**

ДОТРВАТИ *дієсл. док.* Дочекати, дочекатися: ѡ(т) а(н)тихристовы(х) предотечѡ(в), стеречиса пи(л)но роскáзꙋе, абы в тые часы нѣм о(н) при(и)де(т) ѡшꙋкáни не были, и до ко(н)ца не дотрвавши а(н)тїхрїстꙋ сѧ не поклонили и не по(д)дáли (Вільна, 1596 *З.Каз.* 30).

ДОТРЫМАТИ, ДОТРИМАТИ, ДОТРЫМАТ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(утримати когось до певного строку)* дотримати: его милост до расправы правное, тых виновайцов при собе дотримавши, часу права передъ судомъ ставилъ (Луцьк, 1643 ***КМПМ*** II, 269); который арешт и припоручене... отецъ епископъ..., доброволне принявши, субмитовалъ се на кождом термине правномъ, ажъ до росправы правъное тых всих подданых вышъменованых обвиненыхъ ставити и дотримати (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 378).

2. *(точно, без відхилень здійснити що-небудь обіцяне, необхідне)* виконати, дотримати: которую припоруку и арештъ его милость панъ Сенюта доброволне принял и до росправы дотрымати обецал (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 581); **дотримати слова, слова дотримат** — додержати слова, виконати обіцяне: поты(м), не дотрима(в)ши и(м) слова и присягу свою ѡпустивъши, до места Ви(л)ска... упровадивъши. у ѡныхъ конѣ кгва(л)то(в)не поѡ(т)бира(л), возы,... и мае(т)но(ст) ихъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 193); протестуючый,... панюю Анъну... собе пошлюбивши, руки и перстени, же одне другому слова дотрымат мело... давшы, самъ...// на коммисию отъехалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 614-615).

ДОТУ *присл. (до того часу)* доти: Также и сесь блудный молодый ходивъ, блудячи: доку не пришовъ голодъ у тоту сторону выдъ Бога, доту не мугъ ся покаяти (XVI ст. *НЄ* 9).

Див. ще **ДОТИ, ДОТОНДЪ.**

ДОТУДЪ *присл. (до того часу)* доти: докудъ есме живы, докудъ душа у тѣлѣ, дотудъ треба ся журити за душу (XVI ст. *НЄ* 93).

Див. ще **ДОТОЛЬ, ДОТОЛѢ.**

ДОТУЛИТИСЯ *дієсл. док.* (чого, к чому) Доторкнутися (чого, до чого), *діал.* дотулитися: Также бѣзентуетъ Матѳ,... за тоту жону, што истѣкала кровлювъ за ӗі лѣтъ... и не могла нѣ вытъ кого помучъ пріяти, али пришла ико (*в рук.* икой — *Прим. вид.*) Ісусови, и дотулила ся лише одежѣ его, и заразъ исцѣлила ся вытъ тои болести (XVI ст. *НЄ* 59); Пришовъ Христосъ у хыжу Петрову и узрѣвъ тещу его, ажъ она лежитъ, жъжетъ еи (огнь), и ко руцѣ юй дотуливъ ся, и лишивъ еи огень, и поклонивъ ся ему (Там же, 91).

ДОТУЛЪ *див.* **ДОТОЛЬ.**

ДОТУЛЬ *див.* **ДОТОЛЬ.**

ДОТУЛѦ *див.* **ДОТОЛѢ.**

ДОТКЛИВОСТЬ *ж.* (*стп.* dotkliwość) образа, прикрість: ведьже не хотечи тое дотъкливости доброе славы и почтивости своее замолчати, але беручиса напротивкꙋ тых слов ѡтмовꙋ слꙋшнꙋю ꙋчынити, просил нас господара ѡ ꙋзычене емꙋ на то часꙋ длѧ порады з прыѧтелми его (Вільна, 1565 *AS* VI, 277).

ДОТЪКНЕНІЄ *див.* **ДОТКНЕНЄ.**

ДОТЫКАНЄ, ДОТЫКАНЬЄ, ДОТИКАНЬЄ *с.* (*стп.* dotykanie) доторк, дотик, дотикання, доторкання: касáнїе, дотыкáнье (1596 *ЛЗ* 52); Єдинъ бовѣ(м) бꙋдꙋчи нераздѣлáе(м), тôтъ былъ и невидимъ и види(м): и дотыка(н)ю не по(д)лежачи, былъ дотыканъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 79); Смысли тѣла суть: зрїние, обоняне, слухъ, смаковане и дотиканье (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 682); ѡ(т) Кôрени злôго, Нечыстости, вѣтвїе. Содôмїѧ, áлъбо мꙋжелôжъство, скотолôжство, Бгꙋ и лю́дем мéрзскїе грѣхи, псôта, áлъбо нера(д)ное дотыка(н)е тѣла своéго (Львів, 1645 *Отайн.* 55).

Див. ще **ДОТЫКАНЄСА.**

Пор. **ДОТЫКАТИ.**

ДОТЫКАНЄСА *с.* Те саме, що **дотыкане**: Ѡсазáнїе: Дотыка(н)еса, ѡсѧгне(н)е (1627 *ЛБ* 154).

Пор. **ДОТЫКАТИСА.**

ДОТЫКАНЬЄ *див.* **ДОТЫКАНЄ.**

ДОТЫКАТИ *дієсл. недок.* **1.** Доторкатися, *діал.* дотикати: а тое беручи въ руки свои свецкии, того дотыкали, чого ся вамъ чинити, того дотыкали, чого ся вамъ чинити, яко людемъ инъшого закону, не годило (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/I, 156); Ви́дѣлъ іа́ковъ въ снѣ лѣствицꙋ нба врьхо(м) єднымъ а дрꙋгы(м) земли дотыкаючюю (поч. XVII ст. *Проп. р.* 27); Нє же́бы боу(с)твомъ ви́дѣнъ и дотыканъ былъ, а́лє то то́лко што было по въплощє́нномꙋ смотрє́нію (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 79); вє́длꙋгъ Хрістіа́нскогѡ староданвногѡ звы́чаю на́шогѡ, на колѣна своѣ оупада́ючи, и головою ѡ зє́млѣ дотыка́ючи... молѣмѡсѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 85).

2. (кого чим) Карати: гды єгіптѧ́нє тѧ(ж)ко згрѣши́ли... ла́скавє з ни́ми ѡбходи́лъсѧ Бгъ, нє кара́ючи и(х) таки́ми ка́зньми жєбы ѡвшєки згинꙋли: алє длѧ поцвичє́(н)ѧ, навєрнє́нѧ, и покꙋты ихъ, дотыка́лъ ихъ малы́ми розгъ плѧ́гами (Вільна, 1627 *Дух.б.* 44).

Див. ще **ДОТЫКАТИСЯ.**

ДОТЫКАТИСЯ, ДОТИКАТИСЯ, ДОТЫКАТИСѦ, ДОТЫКАТИСЕ, ДОТЫКАТЪСЕ *дієсл. недок.* (кого, чого і без додатка) **1.** *(торкатися до кого-, чого-небудь)* дотикатися, доторкатися (кого, чого або до кого, до чого): ѳеѡ(д)ри(т) написаль Ижь, яко его вы́да(л) иоуда..., та(к) тыи его ты(ж) лжа(т) и сромо́та(т), ктѡрыисѧ... тѣла его плюгавыми роука́ми дотыкаю(т) и ктѡрыи є(г) оусты сквє(р)ными пріимꙋю(т) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 112; на полях); Хто верытъ Евангелии,... видитъ и ледве не пальцомь дотыкатъсе можетъ, ижъ Господь нашъ... Петра светого старъшымъ... урядникомъ церъкви Своее надъ иные апостолы учинилъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 244); Азали нє маєшъ рꙋкъ такъ єсть маю лє(ч) нє могꙋ дотыкатисѧ мисы (к. XVI ст. *Розм.* 21); алє сєй раслаблєный нє ты(м) способо(м) яко ѡныи, анѣ ты(м) мови(л) що которіи дотыкали сѧ єго... а що мовитє, або що сѧ фрасоуєтє // або почєкаймо покы сѧ наро(д) розыйдєть ѡ(т) ха (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 128 зв.-129); колѣ(н) дотыка́тысѧ и до но́гъ оупада́ти бра́тнихъ, на(д) найзацнѣйшꙋю фами́лію за рєчь выш'шꙋю быти выбралєсь (Острог, 1607 *Лѣк.* 99); Прикаса́юсѧ: Дотыка́юсѧ (1627 *ЛБ* 98); Агглъ: Ѡсязаніє(мъ) твоимъ лꙋчшєй єси дотикалъся мягки(х) рѣчей, нѣжели ѡстри(х) // постовъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 274-275); Смы́слы тє́ды // сꙋть оу чловє́ка двє́рми до грѣха: понєва(ж) ви́дѧчи, слы́шачи, дотыка́ючисѧ..., въ та(к) мнѡгіє впада́ємѡ прєтыка́ніѧ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910-911); што сє колвє(к) по земли по́лзлєтъ на пє́рсѣхъ,... є́сти нє бꙋ́дєтє, бо бри́дко є́сть, нє плюга́втє дш҃ъ ва́ши(х) ани сѧ дотыка́йтє ты(х) рє́чїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 119); *Образно:* на́збытъ розмно́жєнаѧ зло́сть, и тѣла... дотыка́єт'сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 103).

2. (чого, о що) *(стосуватися, зачіпати)* торкатися, дотикатися (чого): а єсли рокꙋ завитого дотыкати сѧ нє бꙋдєтъ, тогды вєдлє статꙋтꙋ захованъ быти маєт (Луцьк, 1570 *AS* VII, 374); естли бы ся што дотыкало о почтивость, судъ то до его кролевской милости отослати маетъ (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 1/I, 146); не воспоминаю фалшивыхъ потварей, которые и учтивости дотыкаютьсе, и иншыхъ розмаитыхъ прымовокъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 116); (мо́влю, въ Бгомъ надхнє́нꙋю наꙋкꙋ, кото́раѧ зъ оухвалы и пода́нѧ Ап(с)лского, вѣры Христіа́нскои дотыка́єтъсѧ) біє́тъ а́лбо нарꙋ́шє́ніє прино́ситъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 233); гды́жъ лю́дє... рє́чїй Бгꙋ брыдкихъ и нєчи́стыхъ дотыка́ютсѧ: ѡчи́ма на рє́чи нєпристо́йныє ѡ(т) Ба и ѡ(т) Црквı заказа́ныє глѧдѧ́тъ, кото́рыє до блꙋдодѣѧ́нїѧ и нєчистоты́ побꙋжа́ютъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910).

3. (з чим) *(межуючи з чимсь, з'єднуватися)* сходитися: добра єго Обухо(в)скиє границы маютъ с Триполємъ,... а с тыми всими дотыкаютъсє границы єго (Київщина, 1600 *ККПС* 137).

Див. ще **ДОТЫКАТИ, ДОТЫЧИТИ.**

ДОТЫЧИТИ, ДОТИЧИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dotyczyć) (кого, чого о що) стосуватися (кого, чого): А што дотычет о бои паробковъ попа пятницъкого, ино о то правом Гораина попа не // доходил, от того бою Гораин поп волен (Володимир, 1567 *Арх ЮЗР* 8/VI, 194-195); А штожъ пакъ малженства, или чистоты плебанское дотычетъ, церковъ... нарадили замтузомъ, ижъ межи ихъ духовенъства

не знати, кое чий отецъ, кое чий сынъ? (1582 *Посл. до лат.* 1137); А што дотичет знатіє вѣдомости давати, тогды повѣдилъ, же того во писаніи моємъ не найдете (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38).

Див. ще **ДОТЫЧИТИСЯ.**

ДОТЫЧИТИСЯ, ДОТЫЧИТИСА, ДОТЫЧИТИСЕ, ДОТЫЧИТИСЬ *дієсл. недок.* (*стп.* dotyczyć się) те саме, що **дотычити**: И кнѧзь Василєй рєк к томꙋ: Што сѧ дотычєт тых сѣл, ѡтналом в тєбє их за тыми причинами, иж ты мнѣ слꙋжил нє так, яко прислꙋша на боѧрина моєго (Берестя, 1512 *AS* III, 98); што сѧ дотычєт попєлꙋ того, ино маєт Хєма кнѧзю Фєдорꙋ єго заплатит за тот попєл, за кождый ластъ по ·і҃· грошєй (Краків, бл. 1531 *AS* III, 390); А што сѧ дотычєть кривдъ, боєвъ и грабєжов людєй кнѧза Кошєрского,... тогды мають тыиж комисари, проч ѡттол сѧ нє розєждчаючи, ѡ тыи кривды, бои, грабєжи людєй єго справєдливост ємꙋ з Бокєємъ вчинити, подлє ѡбычаю права (Львів, 1537 *AS* IV, 85); Штос дотычєт бродꙋ Гринкова волно кнѧзю Ковєлскомꙋ в том мѣстцꙋ став засыпати (Ковель, 1538 *AS* IV, 168); що ся дотычє(т) хрє(с)то(в) которыи маю(т) бы(ти) на то(и) цє(р)кви а вы на(м) пришлитє ѡди(н) що має(т) бы(ти) голо(в)нє(и)ши(и) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); што ся тє(ж) дотычє(т) самоє тоє жоны ...которо(и)... бєрꙋчи єє за сєбє жоною... записа(л) вєна... три(с)та копъ грошє(и) (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15 зв.); А што ся дотычє(т) слу(ж)бы зємскоє воє(н)ноє, тогды я тую службу са(м) заступовати маю (Житомир, 1584 *АЖМУ* 135); Штó сѧ всѣхъ доты́чєтъ, ѡ(т) всѣхъ станóвлєно, и похвáлєно и принѧто бы́ти має(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 55); Штось засъ дотычетъ мѣстоименія "мы", то ся и такъ розумѣти можетъ, же Іисусъ Христосъ... овцами называетъ Ізраилчиковъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 434); А што ся дотычє(т) ѡ(с)татъка тоє сꙋмы, то єстъ шє(с)на(д)цатъ сотъ золоты(х) полъски(х), тєды ѡсмъсотъ золоты(х) сину моєму мєнованому...// ѡ(д)писую (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218-219).

Див. ще **ДОТЫКАТИ, ДОТЫКАТИСЯ.**

ДОТЬКНУТИСА *див.* **ДОТКНУТИСЯ.**

ДОТЯГНУТИ *дієсл. док.* (чого) *(бути достатнім для чого-небудь)* вистачити: Нє вм(с) ли... Сами и(з) свои(ми) слꙋговинами сѧ прєко(р)млює(т)є,... а по(д)дáныє бѣ(д)ныє и своєє нєвꙋли рꙋчнєго обхꙋдꙋ ꙋдовлѣти нє могꙋтъ, з дѣ(т)ми́ сѧ сти(с)каю(т),... боѧчи́сѧ да и(м) хлѣба до при́шлого ꙋрожáю дотѧгнє(т) (1598 *Виш.Кн.* 272 зв.).

ДОТЯТИ *дієсл. док.* (кого) *(заподіяти багато ран шаблею)* порубати, зранити, дотяти: добошъ,... з ро(с)каза(н)я пана своєго нєбо(з)чика вы(ш) в протє(с)тацє(и) мєновано(г)[о] пана Шимона До(м)бро(в)ного палашє(м) южъ правє сємивиумъ (!) дотя(в) и доби(в) (Житомир, 1650 *ДМВН* 202).

ДОФРАСОВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* frasować) (що) звести до абсурду, наплести нісенітниці: Скарга..., яко бы власне юж на тое подобенство проповѣдь свою дофрасовал, иж Христос не имѣет мощи и силы властелское спасши кого без власти римского папы (1608-1609 *Виш.Зач.* 210).

ДОХОВАНЄ, ДОХОВАНЇЄ, ДОХОВАНЪЄ, ДОХОВАНЬЄ *с.* (*стп.* dochowanie) збереження, дотримання: иншіє костєлы вспоминає(т), и то(ж) и(м) што и ри(м)скомꙋ дохованьє наоуки ап(с)льскои приписꙋєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 114 зв.); Росказуетъ имъ Ириней очи обернути на церкви, презъ апостолы постановленые,... яко то во Ефесаѣ... и во всей Азіи и одинаковое имъ доховане науки апостолское приписуетъ (1603 *Пит.* 24); ты... за инъстанциею певного повода, взявъши клейноты... од певное особы, которая тобе на термине покажет, до секвестру своего... взялес для доховапъя... речи (Володимир, 1620 *ЧИОНЛ* XIV-2, 92); Потрéтє, оумєрщвлѧ́єтъ в҆ ни́хъ пóхот҆ тєлє́снꙋю прє(з) повстаглѝвость в҆ довáн҆ю вѣры малжє́нскои, ꙋмоцнѧ́ючи и́хъ вєдлꙋ́гъ рє́чєнныхъ сло(в) ѡ(т) м(д)рца (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 928).

Пор. **ДОХОВАТИ.**

ДОХОВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* dochować) **1.** (що) *(приберегти до певного часу)* доховати: живина тота тєды то при ва(с)коу при дѣдоу ѡставає и ва(с)ко имає(т) то доховати вноучатоу св‹оє›моу (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 18); часть свою

панъ Адамъ Прусиновский до рукъ и владзы своей взялъ, а часть молодшого сына,... и часть девки, паней Ядвикги, при матце ихъ, паней Прусиновской, зостали, — до лет ихъ дохованы быти маютъ (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 112); все по достатку и на инвентарь списавши, въ целости то все въ рукахъ своихъ мети, и ничого не утрачаючи, другому архиепископу..., доховати и личбу при отданю ему зо всихъ доходовъ церковныхъ чинит маютъ (Варшава, 1589 *АрхЮЗР* 1/I, 260); пастоу(х)... нашо(л) ихъ пасоучи добыто(к), і в'залъ додо́мѹ, да(л) их' же́нѣ хова́ты, а кг(д)ы бы́ли часоу дохова́ны, с повѣсти пасты́(р)ской, ѡбачилиса ѡ(т)кола(с) в'зѧ́ли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 30).

2. *(точно виконувати щось обіцяне)* дотримуватися: А кто вы́трывалы, при вѣрѣ в ста́лости кр(с)тъ пото(м)комъ, дохова́лъ в ца́лости (Дермань, 1604 *Нал.На г.Остр.* 6); Кгды нань Тоу́рцы мо́цно натира́ли, И Пострѣловъ смртє́лныхъ ки́л'ка мѹ зада́ли: Кото́рими зра́нєный, Живота доконалъ, Вѣры Бѹ, и Кро́лю, и Во́йскѹ дохова́лъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 48 зв.); сє(с)сия... для принєтя дидаскала ...котрому є(ст) полєцє(н)на школа з єи околи(ч)ностями, по(д)лугъ ѹставовъ... которие ѡному до прочитаня... подание были, що кгды прочита(л) и зрозѹмѣлъ... потомъ вдя(ч)нє принявши, ѡхотѹ свою... ѡбєцалъ цалє и нєнарѹшєнє во всє(м) доховати (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43).

3. *Перен. (підрости до певного віку)* доховати: А кгды Богъ... дєтєй моихъ до возрастѹ мѹжєского, въ которомъ малжонства... потрєбовати бѹдѹтъ, здоровыхъ доховаєтъ, тогды маютъ ѡни собє... малжєнства зычити,... нє сквапаючися на красѹ людскѹю, ани на маєтность и славѹ чиєго домѹ (1577 *AS* VI, 75).

Див. ще **ДОХОВЫВАТИ.**

ДОХОВАТИСЯ, ДОХОВАТИСЕ *дієсл. док. (з минулого без відхилень зберегтися в сучасному)* доховатися: в одномъ королевьстве подъ однымъ паномъ с католиками будучи лацно се въ згоде светои доховаете (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 313); Въ которомъ костели порядне бискупи, почавши отъ Петра святого, сукцесією идутъ и тымъ костеломъ справуютъ, до которого..., маютъ ся всѣ иншіе костелы сходити, — въ которомъ ся доховала тая, которая естъ отъ апостоловъ, традиція (1603 *Пит.* 20); И слушная естъ речъ каждому, збавене свое милуючому,... въ тихое пристанище Христова корабля, церкве, мовлю, святое Восточное утекати, въ которой ся доховала вцалѣ тая наука, которая естъ... синодами постановленная и заварта (Там же, 91).

ДОХОВЫВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dochowywać) (що) *(без відхилень зберігати обіцяне)* заховувати, доховувати: На́ѹка на́ша є́стъ, границъ Каѳоли(ц)ки(х) // Ап(с)кой вѣры нє пєрєстѹповати, яко Ап(с)лская Столи́ца з' на́ми дєржи(т) и пода́єтъ, кото́рѹю мы цѣлою... стра́жєю доховыва́ємо (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 139).

Див. ще **ДОХОВАТИ.**

ДОХОДИТИ, ДОХОДЫТИ, ДОХОДИТЪ *дієсл. недок.* **1.** *(ідучи, їдучи в певному напрямку, досягати якого-небудь місця)* доходити: а з лѣска тоюж рєчкою ѹ вєликоє болото, котороє болото, нє доходачи Косного болота, с того вѣликого болота чєрєз ѡстровок в лѣс вѣликий (Ковель, 1540 *AS* IV, 237); И нє доходачи того гаю Воатина, такжо посєрєдъ тогож болота мимо тот гай... до криницы ѡлговки (Звиняча, 1549 *AS* VI, 96); въ божници жидовской, два бахурчики... на его милость отца владыку и на духовенство, кгды съ процесиею доходили, каменемъ, ани жадною речю не метали, доводъ,... учинили (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 267); Ма́ло... на мо́рю плываєтъ, Кото́рого штѹ́рмъ но́ситъ, фа́ла залива́єтъ,... по́ртѹ нє дохо́дитъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 16); Кто на мѣстцѹ высо́комъ, пє́съ томѹ нє шко́дитъ: А гдє ѡстрый гости́нєцъ, та́мъ ни́хтъ нє дохо́дитъ (Київ, 1632 *Євх.* 304); той толко вѣдає которыи єи тѹю дорогѹ оучинилъ абы са хто з людєй нє важилъ доходити раа (серед. XVII ст. *Хрон.* 65); *Образно:* А тѹ(т) южє читє(л)нику милы(и) по до(в)гой нити клѹбъка бѹдє(м) доходити (1582 *Кр.Стр.* 77).

2. *(поширюючись, наближатися, досягати кого-, чого-небудь)* доходити: сам то добрє вєдаєшъ, иж ѡсторожность всакаа зємскаа ѡт вас, врадников

тамошних до Єго Милости завжды доходит (Краків, 1542 *AS* IV, 321); Потомъ прислали князя Шуйского изъ другимъ якимсь лешкомъ, ижъ въ насъ згода доходитъ въ костеле (1596 *МИВР* 70); яко(ж) много такы(х) єсть, жє забїваю(т)сѧ троую(т), право(м) позыщє(т) хва(л)шивє, прє(з) иныє хва(л)шѣ а зрады доходѧть має(т)ности свѣта того (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 111 зв.); Якъ цырксль ѡ(т) крòпки а̀лбо ѡ(т) тòчки, ѝли ѡ(т) пѹ̀нкта почина̀ючи, и ѡ̀коло ѡбѐрнєнъ кòло доскона̀лоє чѝни(т): та̀къ Д҃хъ С҃тый ѡ(т) Ѡ҃ца вышє(д)ши кѹ С҃нови дохòди(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 275); Если бовѣмъ коли тысяща лѣтъ доходило и выполнилося, межи Всходнею Церковю и Заходнымъ Костеломъ розерваня ся стало (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 316); И голосъ онъ вдячный абы мя доходилъ: И зъ выбранными жебымъ ся тежъ находилъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 171).

3. (чого) *(добиватися чого-небудь, домагатися наміченого, здобувати)* доходити: А хто... збега на именье свое прыйметь, таковые вси шкоды оному, чыего збега возметъ, што бы шкодовалъ // черезъ того збега, такъ же и накладъ его, што, доходечы, на то наложыть, маеть платити (1554 *РИБ* XXX, 264-265); Тєжъ ѹста(в)уємъ и(ж) мєщанє... ѡ до(л)ги свои якиєко(л)вє нє маю(т) сєля(н) брати... алє ѡ тыє до(л)ги с тыми виноватыми... ѹ врѧ(д)нико(в) н҃ши(х) буду(т) пови(н)ни справє(д)ливо(сти) доходити (1566 *ВЛС* 12 зв.); Такъ тє(ж) и Богда(н) Халаи(м) таковоє кривды пана своєго доходити нє можє(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 94); то(т) пє(р)стє(н) тєстамє(н)то(м) ѡ(т)каза(л) бра(т)ству лє(с)ко котро(г) пє(р)стєнѧ сама п҃ни выкгано(в)ская доходила ѹ бра(т)ства... и дала бра(т)ству г҃ зо(л) в чо(м) бы(л) заставлє(н) (Львів, 1590 *ЛСБ* 128); за которымъ дє(и) привилєємъ має(т) бєзъ ѡмєшъканья панъ богѹфалъ того имѣнья ѹ дє(р)жачи(х) доходити (Вінниця, 1599 *ЦДІАЛ* 181, 2, 256, 5, 1); чуючи того то пана стрыя моего маетного..., не малъ чимъ, ажь есми муселъ и иншую маетность мою по брате моемъ, небожчику Янушу, спалую въ повете Кремянецкомъ, контрактъ зъ розными особами учинитъ, за чимъ быхъ могъ тое таковое кривды мое великое и незносное доходитъ (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/І, 294); Ч҃лвкъ сла̀вы трѹ̀дами дохѹ̀дитъ, єдно даєтъ, а дрѹ̀гоє бєрѐтъ: даєтъ пра̀цѹ, а бєрѐтъ сла̀вѹ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 631); кгды менованый войтъ поведилъ, же панъ мой возъметъсе за мене, яко на подъданого деспекту своего и збитя моего, яко доходити будетъ, оповедалъ, до турмы..., усадити казал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 369); нє слѹхали єсть мєнє ѡто(ж) крови єгѡ доходѧтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 68 зв.); **правомъ доходити** — *(домагатися чогось за допомогою судового вироку)* доказувати судом (у суді): позволѧ̀ємо абы ѡ такѡ̀выє добра ѡ(т) ц҃ркве ѡ(т)нѧ̀ты котѡ̀рыє бы нєслоу̀шнє хто дєржа̀лъ вѹ̀лно было позыва̀ти а пра̀вомъ ихъ доходѝти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37); са(м) за сєбє прирєкаю и доброво(л)нє ѡписѹюся и(ж) жадє(н) з ни(х) ани я са(м) жа(д)ны(м) право(м) на нє(м) само(м)... доходити и по(и)скивати николи нє має(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 48 зв.); **правне доходити** — те саме, що **правомъ доходити**: Па(н) рѹцкїи з Мѹрохѹвски(м) кгды до мана(с)тыра кгва(л)то(м) нашє(д)ши, гдє сталасѧ битва и дзвонили на кгва(л)тъ, котрого кгва(л)тѹ пра̀внє на на(с) доходи(л), и коштѹє(т) то нє мало (Львів, 1615 *ЛСБ* 1047, 4 зв.); теды так тотъ посаг, яко и иншие спадковые речи по родичахъ моих, што бы на часть мою належало, вышъречоной цорце моей милой... дарую и яко своее власности правне доходити волно ей будетъ (Руда, 1646 *ПККДА* І-1, 86).

4. (кого) *(ставати відомим кому-небудь, розповсюджуватися)* доходити (до кого): Яко слѹхи нас частокрот доходили и розѹмєючи с послов и посолства царѧ Пєрєкопского... иж ѡн злый ѹмыслъ на панства наши маєтъ,... казали єсмо панам радам нашим... готовѹ быти кѹ ѡборонє панства нашого (Краків, 1538 *AS* IV, 155); просим, абы был посилок послан ѡт Вашой Милости, люд слѹжебный,... и с тымъ пан Потоцкий... до Єго Кролєвской Милости єхал, бо нас того частокрот вєдомост и слухи пєвныє доходѧт, а замок, в бѹдованю..., вонтпливый маємъ (Вінниця, 1569 *AS* VII, 324); нє пои̇ди(н)кро(т) доходи(т) мя вѣдомо(ст) та(к)

прє(з) писаніа яко и прє(з) ѹстноє ѹска(р)живаня вм ѡ таки(х) кри(в)да(х) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349, 1); Якож видячи, же собор не складается, послал до митрополита Грегорка, писара єго, который при нем мешкалъ, абы собор чинилъ, кгдыжъ єго слухи доходят и речи дивныє о епископехъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 29); самии панове унити... справы наши вытачаючы, акгкгравовали (!) и въ нивечъ обертали, а куръсъ справедливости светой не доходилъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 817).

5. *(одержувати, надходити)* доходити: а до того золотыхъ полских сто на кождый рок з аренды... мѣсцкой корчемное и млиновой от арендара кожъдого до рукъ отца игумена завше доходити мает (Четвертня, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 477); пожыто(к) з продажы свѣчокъ такъ же подѣлєны(и) заровно з ны(х) каждого має(т) доходити (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 50); Срокго напоминаем,... хто ко(л)вє(к) до того млына молоти привє(з) бє(з) мєро(ч)ки звычайноє нє моло(л). Алє всє зупо(л)на до ру(к) ѡйца Игумєна и Бра(т)и Мана(с)тыра Густы(н)ско(го) доходило (Чигирин, 1649 *ЦДІАК* 203, 1, 5, 1).

6. *(дізнаватися, досліджувати)* доходити: ѡный чє(р)нски(и) доходачи в рєчи пє(в)нє(и)шоє тую дє(в)чину помєнєную пєрє(д) собою постави(в)ши яко посланє(ц) врадовы(и) пыта(л) которы(м) ѡбычає(м) а хто тоє дєтѧ замо(р)дова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); Кѹ томѹ з҆ історїй дохо́димо, жє собо́рѹ ка(р)фагє(н)ско(г) і африка(н)ско(г) па́пѣжовє ри(м)скіє... потвє(р)ди́ти нє хотѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 148 зв.); всѣ... сѹды Бж҃їи вѣдати нє мо́жнаѧ єсть рє́чъ, и длѧ то́гѡ налє́житъ на́мъ нє бы́ти в҆ то́м҆ бадли́выми: єдна́къ чого домнѣма́н҆ємъ дохо́димъ, повѣжмо, жє частокро́ть и Побо́жныи Мѹжє́вє мѹкѹ ма́ют҆ прє(д) смє́рт҆ю (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 39); Ви́дѣлисмо тє(ж) єдно́го...// жє собѣ са(м) нѣґды... я́сти нє готова́лъ... мѣлъ звы́ча(и)... яко́го... го́стѧ зна(и)шо(л)... з ни(м) в това́ри(ст)вѣ... илъ,... тє́ды дохо́димо, и(ж) я(к)... ѹмѣю(т) по́стѹ занєхати... ґды они ѡди(н)дѹтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 80).

7. (чого, із чого і без додатка) *(досягати розуміння чого-небудь)* робити висновок, додумуватися (про що), доходити (до чого): с которого лістѹ явнє єго быти ѡ(т) латинникѡвъ спотваронымъ доходимо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 106); Размощра́ю: Оусмотра́ю,... розмышлѧ́ю, домышлѧ́юсѧ, мнѣма(н)ємъ дохожѹ (1627 *ЛБ* 106); Разѹмѣва́є(м): Дохо́димо (Там же, 107).

8. *(із запереченням)* бракувати: а єстлибы сѧ нє вєдлє рєєстров Єго Милости тыи платы тєпєр знашли, а чогобы нє доходило, тєды Єго Милость маєть нам того докладати своим грошом (Звиняче, 1553 *AS* VI, 9).

ДОХОДИТИСЕ *дієсл. недок.* (чого) Добиватися, домагатися, доходити: а сознаваючый, не могучы се доходити тое справедливости, оных всих принцыпалов и компрынцыпалов подданых его мил... до росправи правное в петънадцати тисечей золотых полских арештовал и урядовне прыпоручил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 51).

ДОХОДОКЪ *ч.* Невеликий прибуток: я, зважуючи, ижъ тотъ то храмъ нє маєтъ бы наимєншого доходку, и уминилъ ємъ сєбѣ нєцо зо своєго грунту солтыского на цєрьковь святую удѣлити (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225).

ДОХОДЪ, ДОХУДЪ *ч.* Прибуток, дохід: мы такѡж [дєрє и ѡт нас] дали и потвръдили,... писарєви нашємѹ, тоє прѣдрєчєнноє сєлѡ... съ въсємъ доходомъ (Сучава, 1502 *BD* II, 192); Маєт кнѧзь... тот замок... дєржати... зо всими доходы, пожитки и поплатки (Городно, 1507 *AS* III, 49); онъ маєть тому Игнатью зъ доходовъ и зъ даней монастырскихъ четвертую часть ему давати (Краків, 1525 *АЮЗР* I, 68); Сторожи и кликѹны до замъкѹ бывали пє(р)во съ сєлъ... а потомъ на(и)мовано ихъ з доходовъ замъковы(х) (1552 *ОБЗ* 144 зв.); Дохо(д) старостинъ (1552 *ОВін.З.* 133 зв.); Ѡ бра(н)є доходо(в) на врядє(х) (1566 *ВЛС* 34 зв.); маєть єго мл(с)ть... тыє двє части дє(р)жати и вживати... з лю(д)ми зъ и(х) платы доходы и роботами (Кременець, 1577 *ЛНБ* 103, 459/IIIс, 102); тая цє(р)ковъ матє(р) бо(ж)я ѹ києвє вєльми ѹбога и никоторы(х) доходо(в) ку нє(и) нѣтъ (Київ, 1581 *ЛСБ*

62, 2); Хотя(и) же не маючи на (то) доходо(в), но надѣючися на г(с)да бга А на правосла(в)ныя хр(с)тияны: // Купили есмо тые всѣ приправы дрѹка(р)ские до дрѹка(р)нѣ належачие... за по(л)торы тисячи золоты(х) (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1-1 зв.); жаде(н) абы до свого пожи(т)кѹ, таковы(и) дохѹ(д) не смѣ(л) собѣ привлащати (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); ѡны(м) прыказа(л) и тые села ѡбе(д)ве с по(д)даными и и(х) пови(н)но(с)тя(ми),... и вшелякими принале(ж)но(с)тя(ми) и дохода(ми)... п(а)ну Лида(в)скому... до выкупна пода(л) и по(с)тупи(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 189); манастырски(и) дохо(д) слабы(и) и не(д)ба(л)ство ѡколо хбры(х) великоє (серед. XVII ст. *Кас.* 102 зв.).

ДОХОДЫТИ *див.* **ДОХОДИТИ.**

ДОХОЖЕНЄ, ДОХОЖѢНЄ *с.* **1.** Досягнення чого-небудь за допомогою суду, здобування правом: ѡ(н) для мене во вшеляки(х) нале(ж)ностя(х) потреба(х) и припа(д)ка(х) мои(х)..., яко те(ж) и в дохоже(н)ю маетности моее ѡ(т)чизное здоровъя працы кошту и накладовъ свои(х) николи не литуе(т) (Володимир, 1588 *ЛНБ* 5, II 4046, 122 зв.); то все вечъными часы ѹморяючы ѡ дорогѹ до дохоже(н)я и ви(н)дыкова(н)я того всего завираючы на што е(с)мо тотъ квитъ нашъ доброво(л)ны(и) межи себе дали по(д) печа(т)ми и(с) по(д)писами рѹкъ наши(х) вла(с)ныхъ (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); Самъ се з оно(г) зрекъши вечъне ѹстѹпую и дорогу самому собе потомъкомъ... и далекимъ повинънымъ своимъ до дохоженя того млына загорожаю и заразъ... в посесию пу(с)чаю и подаю (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31 зв.).

2. *(вияснення чогось)* домисел: Оумышлаю, съсловлаю: Рахѹю, ѹважаю,... домыслъ, дохожѣ(н)е або домнѣманье чиню (1627 *ЛБ* 167).

Пор. **ДОХОДИТИ.**

ДОХРАПАТИСА *дієсл. док.* (*стп.* dochrapać się) (чого) *(зробити зусилля додуматися до чогось)* зрозуміти, *діал.* дохрапатися: попы наши хота бы са кондиціей плебанѡ(в)... дохрапали... могѹтса теды тоею кондиціею в' которой теперъ сѹть и тымъ радо(м) на(д) свѣцкими, которого в' рѣчахъ дховны(х) заживаю(т) контентовати, яко(ж) бгобойные певне контенътоуютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 196 зв.).

ДОХУДЪ *див.* **ДОХОДЪ.**

ДОЧАСЕНЬ *див.* **ДОЧАСНЫЙ.**

ДОЧАСНЕ, ДОЧАСТНЕ *присл.* **1.** *(тимчасово)* дочасно: Его Милость князь Козека, и панъ Янъ Бокѣй мають са зъ ласки своее старати, абы ѡтъ Земна въ границы именю моемѹ Сѹходоламъ ѡтъ княза Чорторыского покой вделанъ былъ, не може ли быть вечне, тогды хота дочастне, жебы межи поддаными// шарпанина не была (1577 *AS* VI, 84-85); И ѡвые речи Свѣтѹ дочасне слоужатъ, А ѡвые з' Бгомъ вѣрнымъ вѣкѹисте плоужа(т) (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 6); А если(ж) дочастне тое з'едноченіе повѣди(т) Николай, же ся ставаеть, присмотри ми са зновѹ розѹмными очима таемне ѡповѣданой безбожности (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 290); Попрацѹймо дочасне дла несказите(л)ны(х), абыс'мо дочасне роскошѹючи, безконечны(х) не оутратили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 802).

2. *(передчасно)* дочасно: та(к) и теперъ розѹмѣймо, кого доча(с)не бгъ караеть, вѣчно з' собою мѣти хочеть, а кого по воли пѹщаеть, ту(т) его доча(с)не ѡ(т)правлаетъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 12); А если не послѹшаете ч(ст)ъ азъ ѡ(т) кръви вашее. вѣдаючи теды // вѣда(и)те яко погынете, и дочасне и вѣчне. ѡ(т) чого васъ хе црю заховати, на покаяніе же привести ра(ч) (п. 1596 *Виш.Кн.* 259 зв.-260); С котрого [Іоанна] оустъ, яко свѣча наоука походитъ,... если и тымъ тѣломъ, в' Хр(с)тѣ засноулъ дочасне, Лечъ и по смерти, с книгъ своихъ, оучитъ ясне (Львів, 1614 *Кн. о св.* 4 зв. ненум.).

Див. ще **ДОЧАСТНО.**

ДОЧАСНОСТЬ *ж.* Тимчасовість: Еслиж' всѣхъ дочасностій нѣзашто не поважимо: если всѣхъ сегосвѣтныхъ роскошій // тане не ѡшацѹемо, на Бга смотрѣти и Емѹ оугодити не зможемо (Київ, 1637 *УЄ* 878).

ДОЧАСНЫЙ, ДОЧАСНИЙ, ДОЧАСТНЫЙ, ДОЧАСТЪНЫЙ, ДОЧАСЪНЫЙ, ДОЧАСЕНЬ *прикм.* Тимчасовий, не вічний: Прото... приказѹем тобе, ажбы еси... во всем слѹшне, а радне на томъ

именью мєшкаючи, яко пани дочаснаѧ справоваласѧ (Вільна, 1552 *AS* VI, 131); кож'дый которыи слыши(т) слово цр(с)твїа... нє имає(т) в собѣ корєнє алє є(ст) дочасєнь (1556-1561 *ПЄ* 61 зв.); я... Андрє(и) Фєдорови(ч) Єлєц... вы(з)наваю... жє вси рєчи на (с)вєтє сѹ(т) доча(с)ныє то(л)ко смє(р)т пєвнє(и)ша єст (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15); ѡпрѣснокъ тєжъ жидовъски(и) мєртвый, рєчъ дочасънѹю а прошлѹю ѹставилъ вмѣсто хлѣба повсєднєвного досконалого (Острог, 1587 *См. Кл.* 18 зв.); слуха(и) чловєчє дочасни(и), килко било царє(и), кнѧзє(и),... почавши ѡ(т) Адама ї до сєго днє (XVI ст. *Сл.о см.* 335); каждый тогды вѣрный//... надѣятис мает во всѣх потребах так дочасных, як и вѣчных (Вільна, 1600 *Катех.* 9-10); панъ Дорогоста(и)ски(и) показалъ листъ, дарови(з)ну пна воєводы києвъского, нє яко на вєчъность, алє яко на доча(с)ноє дє(р)жа-(н)є того имє(н)я Обухова (Київщина, 1600 *ККПС* 158); та́къ по дроу́гой Сторонѣ єщє здрадли́вшєє нєбєзпєчє́н'ство, абы я́къ Сірі́новъ ла́годными гѡ́лѡсы оугла́сканомоу порѡ́жнєю хва́лою, и // сла́вою доча́сною на пыхоу звє́дєномоу, на згинє́ньє дѹшє́вноє нє прійти, пєрєстєрѣга́тисѧ того потрє́ба (Львів, 1614 *Кн.о св.* 440-441); Еи Мил... важиласе... панъну Катерину Потеевну, собе толко до мешъканъя // дочастъного даную и повероную цорку свою... потаемъне в станъ малъженъскій отдати (Володимир, 1615 *ИКА*, дод. 111-112); А до тѡ́го и доча́стноє Дха похожє́ніє а нє прѣ(д)вѣчно бы́ти знайдєтъсѧ, што всє мѣсца нє ма́єть (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 290); А нє то́лкѡ на доча́сно(м) пожи(т)кѹ и сла́вѣ шкѡ́дѹ высо́кѡ ѡ собѣ розѹмѣючїѣ поно́сѧтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4); Кожъдому чоловѣковѣ, на ти(м) мизє(р)нымъ и доча(с)ны(м) свєтє мє(ш)каючому, нєма(ш) пєвънє(и)шє(и) рєчи на(д) смє(р)тъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217).

Див. ще **ДОЧЕСНЫЙ.**

ДОЧАСТНЕ *див.* **ДОЧАСНЕ.**

ДОЧАСТНО *присл.* Те саме, що **дочасне** у 2 знач.: О горе, о горе души оцищаемой, и таким прелестям мы вѣры не даймо. Карает бог грѣшных дочастно и вѣчно, а такіи кламства дяволу прилич-но (к. XVI ст. *Укр.п.* 83).

ДОЧАСТНЫЙ *див.* **ДОЧАСНЫЙ.**

ДОЧАСТЪНЫЙ *див.* **ДОЧАСНЫЙ.**

ДОЧЕКАТИ, ДОЧЕКАТЬ *дієсл. док.* **1.** (кого, чого і без додатка) *(розрахувати на чиєсь повернення, появу когось, на настання або здійснення чогось)* дочекати, діждати, дочекатися, діждатися: Нехай вам надѣи и оттухи (яко не дочекаете того николи по Руси) не чинит! (1598 *Виш.Кн.* 125); Николи того Ѳилялетъ, ани жаденъ непрыятель церъкви Божое не дочекаетъ// абы вера правъдивая церъкви светое Восточное мела шванкъ який за тою единостью одънести, опрочъ сцызмы проклятое (Вільна, 1599 *Ант.* 697-699); То(и) то заплатє прєрєчоны(и) па(н) Бялобрє(с)ки(и)... о(т) самого кнзя Ружи(н)ско(г)[о]... дочєкати нє могучи... ѡ суму пропалую... свє(т)чи(л)сє (Житомир, 1605 *ДМВН* 26); Потѣхи с' Сыноу́въ, ѡ(т)цє́вє дочєка́єтє: И ѡ́ндє маєстатъ Бжїй огладѧ́єтє (Львів, 1609 *На Злат.* 4 зв.); а ижъ оныхъ дочекать не могли, тогды гуюжъ копу мы вси, копники,... до пятницы... одложилисмо (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 85); нє дочєка(в)ши извѣщєниѧ ѡ(т) вшы(х) мл(с)тєй, а(ж) на дрѹги(и) днь по сє(д)мицы мєшканя моєго в монастыри, бє(з)гла(с)нє... ѡ(т)ѣхалє(м) (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2); бє ѡ(т)чє дай на(м) абы(с)мо... радостїю дочєкали єго (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 51); та́ѧ длѧ ч(с)тости своє́и вдови́ннои, нє тылко Пр(о)рѡ́цкогѡ Дха гѡ́дною сѧ бы́ти ста́ла, а́лє на(д) и́ншїє высо́кїє Патріа́рхи и Прр(о)ки Мє́ссїю дочєка́вши, ѡчи́ма свои́ми ѡгляда́ла, и ѡ ѡ́номъ пророкова́ла (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 924); не могучи тые хлопы засаженые... пана Кгавловъского на тых засадзъках своих дочекати, одходечи з них, далшие похвалки учинили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476); *Образно*: Чогѡ́ и́жъ ѡ́чи ѡ́ного нє дочєка́ли, я́кобы з дроу́кѹ кни́гѹ тоу́ю огладѧ́ли (Львів, 1614 *Кн. о св.* 2 зв. ненум.).

2. (чого) *(дожити до певного часу)* дочекати, дочекатися: оуторѹ́й на(м) бє(з)пєчнѹю доро́гѹ, а кгды того дочєка́ємь, оудѣлѧ́й на(м) ла́ски своє́и, памѧ́тай на на(с) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 209); Кот-

рый дн҃а нн҃ѣшнего да́лъ на́мъ дочека́ти, И с Па́ны Нарожéньє єго огла́да́ти (Львів, 1616 *Бер.В.* 67); дѣло цє(р)квє такъ вспаняле выставленоє ѡ(т) ва(с) посвящениє... а по повєлению свят҃ѣ(и)шого всєлє(н)ского патриарха в совє(р)шєниє привєсти, дочєкати видѣти и служит Богу (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 511, 1); Котрои, о Пасхо, абысмы дочекали: И тебе въ немеркаючомъ дни заживали (Львів, 1630 *Траг.п.* 177); **нѣгды не дочекати** — *(загрозливе попередження, що щось не відбудеться)* ніколи не дочекати: Якъ то, тутъ маєтъ Іс҃ъ до пєкла оуступати И всѣхъ моихъ вязнєвъ ѡ(т) мєнє взяти? // Ти того нѣгды нє дочєкаєш, Тилко славу тую дурно розмножаєшъ (I пол. XVII ст. *Сл.о зб.* 22-23).

Див. ще **ДОЧЕКАТИСЯ.**

ДОЧЕКАТИСЯ, ДОЧЕКАТИСА, ДОЧЕКАТИСЕ, ДОЧЕКАТЪСЕ, ДОЧЕКАТЬСЕ *дієсл. док.* **1.** (чого) Те саме, що **дочекати** в 1 знач.: Где, того дня, мы се ничого дочекать не могли, послалисмы до его милости, ксендза арцыбискупа Львовского (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 521); Нє дочєка́вшиса ния́кого роска́заньа в҃м... ато́ли ви́жѹ, жє са на́мъ ча́съ назначéный доро́ги на́шей приближа́є(т), с кото́рои я́кобыса вы́плєсти, и са́мъ нє вѣдаю (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 20); А челядь пана Лишъкина с тым быдломъ не могучи се дочекати порому, мусили тамъ змешкати в окопи через дни и ноч едну (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616); панъ Станиславъ з Подгородное... взявшы досконалую ведомость о принъципалах,... през час немалый справедливости з них жадаючи, а оной се дочекатъ дотолъ не могучы, передъ тымъ же урядомъ и акътами жалобливе сведчыл и протестовал се напротивко хлопомъ и подданымъ... пана Адама з Брусилова Кисели (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 365); *Образно*: Анѣ са ѡ́чи мои оутѣшатъ смо́трачи на твою тва́ръ, ѡхъ нє́н'дзнаа які́хъ дочєка́ламса смоу́тных' хма́ръ (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 6).

2. (чого) Те саме, що **дочекати** у 2 знач.: и въ прышломъ року 1600, коли у Руси на литере Б стояти будетъ, посмотратъ, хто ся того дочекаетъ, если ся Ѳилялетова ворожка не змылитъ (Вільна, 1599 *Ант.* 773); Єсли бы тє(ж) Сѹдѹ И дєкрєтѹ ща(с)ливого, И По на(с) да(л)ся Бг҃ъ дочєкати, ѹказала бы того Потрєба Грошє(и) Ты(х) бы тє(ж) И на лихвѹ Набыты, Ста Или дво(х) золоты(х) Позваляє(м) (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3 зв.); Да́й на́мъ и да́лей в' потѣхахъ са дочєка́ти: Пѣснь ѡ втѣлéню твою(м) з Агг҃лы спѣвати (Львів, 1616 *Бер. В.* 83); Алеть кгдыжемся я, въ жалю том зостала, Ахъ мнѣ матце, смутку ся дочекала (Львів, 1630 *Траг.п.* 165); *Образно*: Ижъ са покою нн҃ѣ зємла́ дочєка́ла, Котра́а то́ та(к) до́лго по(д) прокла(ц)тво(м) трьва́ла (Львів, 1616 *Бер.В.* 70).

ДОЧЕКАТЬ *див.* **ДОЧЕКАТИ.**

ДОЧЕКАТЬСЕ *див.* **ДОЧЕКАТИСЯ.**

ДОЧЕСНЫЙ *прикм.* (*стп.* doczesny) **1.** Те саме, що **дочасный**: В мосцяхъ всѣхъ добръ дочесныхъ и вѣчныхъ зычливыи и служити готовы мещане Немировскаго братства церкве пресвятого и животворящого Духа всѣ купно (Немирів, 1642 *КМПМ* II, 241); Нєзбо(ж)нє // тогды чы́на(т), кото́рыє дла зы(с)кѹ и пожы́ткѹ дочє́сного, а́л'бо ла́ски чыє́й и́щѹчы, а́л'бо дла яко(и) дво́рности и оутѣхи, то́тъ оура́дъ бж҃ый ѡ(т)правѹють (Львів, 1645 *О тайн.* 85-86).

2. *У знач. ім.* Невічний, передчасний: што бы то былъ за розѹмъ, дла зємны(х) нб(с)ный, дла тєлєсныхъ дх҃овныє, дла дочєсны(х) вѣчныє, дла прокла́ты(х) спаситєльныє рѣчи ополѹщати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199 зв.).

ДОЧИСТА *присл.* *(геть все, повністю, нічого не залишаючи, не приховуючи)* дочиста: Што дей одно было рынштунку моего: зброя, седла, серебра, золота,... и инъших речей, вшелякое живности — муки ржаные, пшеничъные..., сукъна простые и полотна, отъ мала до многа, што дочиста — все погорело (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 130); Што абовѣм' ємѹ на пєрєшко́дѣ было, жє вѣдаючи ѡ всє(м) пєрвѣй, и и́н'шим' ѡ то́м' дочи́ста оповѣдѣвши, а́бы нє оушо́лъ и нє оукры́л'са ѡ(т) мѹки (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 456); Бо про́чъ то́го, жє живо(т) прєполі́єрова́ны(и) и вы́тєрты(и) дочиста, нє в многи(х) бывá́є(т) зна(и)дєны(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 59); вымєтѹ ѡста(т)ки домѹ Ієрѡвоамового яко

вымєтаю(т) гной ажь дочиста (серед. XVII ст. *Хрон.* 305).

ДОЧИТАТИ *дієсл. док.* (чого) Дочитати (що): нє хочоу та тєпе́ръ фрасова́ти, нє зычачи абы(с) и того роздѣлꙋ кото́ромоу... тоу(т) коне́цъ чиню́, с квасны(м) дочитати, и до чита́н҆ѧ тре́тєє ча́сти... та́къ жє з нєвєсе́лымъ лице́мъ пристоупи́ти мѣлъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 91 зв.).

ДОЧИТАТИСЯ, ДОЧЫТАТИСЯ, ДОЧИТАТИСѦ, ДОЧИТАТИСЕ *дієсл. док.* (в чому, о чім, чого) *(читаючи, довідатися про щось)* вичитати (що), дочитатися (чого): посылаε(м) ва(м) писарє(м) нши(м) ли(ст) то(т) которы(и) писаны(и) до на(с) та(м) жє всю нєсправу до(ч)тєтєся в то(м) листє г(с)дрьско(м) (Стрятин, 1561 *ЛСБ* 35); могъ сѧ того дѣєписъ... в҆ дѣѧнїхъ собωровы(х) чєрє(з) своижъ лати(н)ники выданыхъ дочитати, гдє мєжи иншими и тыє сѧ слова найдоую(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 131); Въ перъшомъ листе моемъ выличиломъ, што все ижъ тобе подобно съ памяти вышло, — читайже его знову, ачей дочтеться! (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1099); На што им от благовѣрныхъ єдин з братства львоъского отказалъ в тыє слова, яко ся вышъ дочитаєшъ далей о томъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); А вѣдже чого хто не дочытается въ Рускомъ, того довѣдается въ Полском писаню (Вільна, 1608 *Гарм.* 172); Прочита́й... всѣ Єв(г)лїи... и дочита́єшъсѧ того, нжъ до которого... до́мꙋ былъ Хс запро́шєный, в҆ ко(ж)до(м) добродѣйства... // зоставова(л) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 308-309); *Образно*: Горꙋ, мо́влю, Парнассꙋ и Гєликонꙋ, на кото́рыхъ абы сѧ ве́съ свѣт҆ малы́й моглъ твоє́и сла́вы, и тєле́снымъ и дшєвны(м) ꙋкомъ, дочита́ти (Київ, 1632 *Єв.* 292).

Див. ще **ДОЧИТОВАТИСЯ, ДОЧИТЫВАТИСѦ.**

ДОЧИТОВАТИСѦ *дієсл. недок. (читаючи, довідуватися про щось)* дочитуватися: ω(т)сылаєть ихь абы сѧ в҆ писмѣ мойсєωвѣ дочитовали (1556-1561 *ПЄ* 358 зв.).

Див. ще **ДОЧИТАТИСЯ, ДОЧИТЫВАТИСѦ.**

ДОЧИТЫВАТИСѦ *дієсл. недок.* Те саме, що **дочитоватисѧ**: оумєръ к(р) стєфанъ по смє(р)ти єго в҆ интєрєкгноу(м) яко зновоу ты(м) барзо конфєдєрацїа єстъ оутвєржєна, в҆ конститꙋцїахъ сѧ дочитываємω (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 25).

Див. ще **ДОЧИТАТИСЯ.**

ДОЧКА, ДОЧЪКА, ДЪЧКА *ж.* **1.** *(особа жіночої статі стосовно своїх батьків)* дочка: А пак Добра, дочка Иванкова, и племеникове єи... привилїѧ що имали оуика своєго пана Шандрѣ портарѣ ωт нас же на тоє село на Должещи (1502 *BD* II, 196); Я Грицко... земанин господарѧ, королѧ Єго Милости... из сынми своими... и з дочкою моєю из Федкою, вызнаваем сами на себе сим нашим листомъ (Острог, 1514 *AS* III, 112); кнѧзь Юрей Жеславский давал дочкꙋ свою за пана Семена Ωлизаровича и за тою дочкою своєю вѣно дал (Краків, 1537 *AS* IV, 78); Которое войтовство Лꙋцкоє кꙋпили єсмо в дочок войта Лꙋцкого, Яна (Берестя, 1544 *AS* IV, 401); iωсифь... ма(л) с пер҆шєю жоною своєю дѣтєи сємєро. ч҆тыры сны а тры доч҆кы (1556-1561 *ПЄ* 338 зв.); понялъ есми за себе в малжонство... дочъку пана Олехна Белостоцкого панну Федору (Смиків, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 256); року того(ж)... ω(т)дано гꙋбино(и) на погрѣбъ коли до(ч)ка єи ꙋмє(р)ла зо(л) д прє(з) пана миколая добрѧ(н)ско(г) (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 4); Тилкож если лѣтъ доростуть дочки... Насти Васчыхи... мает Омелко сын Антипов оныхъ з маетности отцевской... вывинити (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 14); Подданый... пана старосты... зъ волости Черниговское зъ деревни Бокровици... дочку свою... выдавъ бывъ замужъ за котляря (Чернігів, 1648 *АЮЗР* III, 157); Того́ жь ча́сꙋ дочка Фараωнова вы́шла на прожажкꙋ (!) и кꙋпа́ньє до рєки з па́нны свои́ми (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.); *У порівн.*: Заправды яка́ѧ ма́тка, такаѧ дочка (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 994); **бісова дочка** — *(прокляття)* бісова дочка: I szto tá bisową doczká bałamutyt ([Раків], поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2).

2. *Перен. (звертання до дівчини або жінки взагалі стосовно народу)* дочка: Заклинаю васъ, дочки Иерусалимскіа, черезъ серны а елени полные, абысте не будили ани прочютити казали милое моее, докуль бы сама, олижъ хотѣла (поч. XVI ст.

Песн.п. 52); А і͠с рєкль єи дъч҃ко вѣра твоѧ з҃дорововую тєбє оучинila. иди з҃ миромь, и боу(д) з҃дорова ѡ(т) нємочи твоєи (1556-1561 *ПЄ* 145 зв.); До(ч)ки ієр(с)ли(м)скіи, нє пла(ч)тє мєнє, алє пла(ч)тє сєбє и дѣтіи свои(х), чо(м) моужєвє вашѣ взѧли кро(в) мою на сєбє и на пото(м)кѧ свои (к. XVI ст. *УЄ Трост.* 70); Збира́итєсѧ пра́выи сн҃овє и до́чки сі́он҃скіѧ, збира́итє: оуслышѣтє за́цность до́мꙋ своє́го (Почаїв, 1618 *Зерц.* 66 зв.).

Див. ще **ДОЧЪ, ДЧЕРЬ, ДЩЕРЬ, ДЩИ.**

ДОЧЪ *ж.* Те саме, що **дочка**: а доч єи кнєжьна, бєз воли матки своєи, трикроть по нєго слала хлопца своєго, абы там кꙋ нєи єхал (1564 *AS* VI, 245).

Див. ще **ДЧЕРЬ, ДЩЕРЬ, ДЩИ.**

ДОЧЫТАТИСЯ *див.* **ДОЧИТАТИСЯ.**

ДОШКА, ДОШЪКА, ДОШЬКА, ДОСКА, ДОСЧКА, ДОСЩКА, ДОШЧКА, ДОЩКА, ДОЩЪКА, ДОЩЬКА, ДУШКА, ДЪШКА *ж.* **1.** *(плоский тонкий кусок дерева, випиляний з колоди)* дошка: Wody też u zamku net, kotoraja studnia poczała buła wybywaty y nemało ne wybiła pułdesiata sażnia, y doszkami operena (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20); Кгдысѧ што в замъкꙋ... ѡтъ вєтрꙋ сказы(т) дощъки гдє поѡпадываютъ... то пови(н)ни ѡправовати тꙋтошниє мєщанє (1552 *ОКан.З.* 21 зв.); а къ дошка(м) слоны поприставъливаны и повѧзаны кобылицами з дощо(к) тыхъ жє со(с)новыхъ нєто(л)стыхъ (1552 *ОЧерк.З.* 17); ходили єсмо до тоє коморки, смотрєчи знакꙋ, гдєбы стрєлєно и досчки ѡтдирали, знакꙋ дєи жадного стрєлєнѧ тамъ нє нашли (Петрків, 1564 *AS* VI, 251); за цѧ(м)ру є͠і гро(ш)... // ...за дощькы... за тє(р)тицѣ... г͠ з(л)оты(и) и дєсѧ(т) гро(ш) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 9 зв.-10); А с кухни, дверы выламавшы, столы, лавы, дошъки и все начыне побрано (Володимир, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 347); прежде тыхъ малыхъ бань не было, толко было дошчками покрыто (поч. XVII ст. *КЛ* 82); Дали(с)мо зновꙋ за дꙋ(ш)ки золоты(и) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 32 зв.); До́ска: До́щка, ды́ль, драни́ца (1627 *ЛБ* 34); доска asseres (I пол. XVII ст. *Своб.* 24); planca(e), скрижа(л), доска (1642 *ЛС* 318); Начини́шъ тє́жь до́щокъ стоа́чихъ з дє́рєва кє́дрꙋ в до́лгость лакотъ по дєсѧти ко́ждаѧ а на ши́ръ полтора: а сто́лпъ оди́нъ ѡ(т) дрꙋго́гѡ по́ два ло́кти стоя́ти ма́єтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 103 зв.);

обкладинка, оправа, палітурка: засѧ... ꙋ сєрєдꙋ по вєлицѣ дни... прибыло єв(г)лиє ѡбѣ до(ш)цѣ срѣбрьныи которыи важа(т)... гривє(н) срѣбра (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); дошька срѣбрьнаѧ позло(ти)стаѧ на єв(г)лии (Там же), Єв(г)ліє писаноє з҃ обѣма до(ш)ками, и(з) двѣма клявзꙋла(ми), из҃ наро(ж)ницами пꙋклястыми (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 2).

2. *(плита з написами культового призначення)* скрижаль: дв͠дъ пр(о)ркъ имѣлъ законъ б͠жии написанъ на каманы(х) дощка(х) (1489 *Чет.* 115 зв.); Што єсмо мєли... по(д) дъш҃кою връхнєю на ко(то)рой то єсть выѡбражєн҃но распѧтіє г͠а б͠а (1556-1561 *ПЄ* 443).

3. Пристрій для катування: єсли(ж) тєды в͠ша ми́лость... проти(в) на(м) озѧбла, в҃жды нєха́й в͠м роуши(т) мл(с)ть пра́въ в͠м, кото́роє в҃ єдны(х) до́щкахъ з на́шими (в҃ кото́ры(х) кгва́лтъ тєпєръ// тєрпимо) замкнє́ны, и єдными звѧ́зками оутвєржє́ны сꙋть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 215 зв.-216).

ДОШЧЕНТУ *див.* **ДОЩЕНТУ.**

ДОШЧКА *див.* **ДОШКА.**

ДОШЬЧЕНЪТУ *див.* **ДОЩЕНТУ.**

ДОЩАДКУ *присл.* До останку, до решти, повністю все, дощенту: всѧ́чєски, доща(д)кꙋ (1596 *ЛЗ* 40); Б͠гъ ты́и рє́чи постꙋ́пилъ нє хотѧчи грѣху по(д)даный рожа́й лю(д)скій згꙋби́ти доща(д)кꙋ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 378); Въсѧ́чєски: Вшєлѧ́ким спо́собо(м), доща́дкꙋ, вє́сма, ѡ(т)ню́дъ (1627 *ЛБ* 23).

Див. ще **ДОЩАДУ, ДОЩЕНТУ, ДОЩЕТЫ.**

ДОЩАДУ, ДОЩАДУ, ДОСЧАТУ, ДОСЧЕТУ *присл.* Те саме, що **дощадку**: Абы всѣхъ дѣточо́къ, мєщи́зны нє живи́ти: И вко́ло Виѳлє́єма, дощѧ́дꙋ побити (Львів, 1616 *Бер.В.* 82); ѡблѧжє́ни пото(м) бы́вши, и доща́дꙋ вы́стинали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 105); Ѡпа́снѡ: Пи́лнѡ, досконá лє, статє́чнє, ѡвшє́ки, всєсъвръшє́ннѣ, с҃ пи́лностю, а́жъ доща́дꙋ, а́жъ до днá (1627 *ЛБ* 152); увесъ будынокъ, што не допалено розобраный ажъ досчату, не маш ничого (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР*

3/IV, 158); полєгли єфіωплѧнє ажь досчєтȣ бо стєрты сȣть (серед. XVII ст. *Хрон.* 307 зв.).

Див. ще **ДОЩЕНТУ, ДОЩЕТЫ.**

ДОЩЕВЫЙ *див.* **ДОЖЧОВЫЙ.**

ДОЩЕНТУ, ДОШЧЕНТУ, ДОШЬЧЕНЪТУ, ДОСЧЕНТУ *присл.* (*стп.* doszczętu) до останку, до решти, дощенту, повністю все: Стєфанъ нєгрєбєцки(и)... ωповєда(л)... и(ж)... татаровє... має(т)ность єго... попустошили дощє(н)тȣ попалили (Кременець, 1618 *ЛНБ* 103, 55/Ie, 256, 28); што се им уподобало брали, грабили, ... быдло и всю маетност их до сченту (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* IV-3, 154); З вєликою жало(ст)ю дошло нас вѣдати ижъ ω(т) нє(з)бо(ж)ныхъ а... сво(л)ныхъ людєй, а ба(р)зѣ(и) погановъ мѣсца стыє Монастыра внѣвєчъ ωбє(р)нули и дощє(н)ту спустошали (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 1407, 61, 1, 1); в Муравицы домовъ чотырдесятъ чотыры, а в селе Доростаяхъ осмъдесятъ и тры, през татаров попаленых до шьченъту (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 227); окна вси потлучоные,... позытив до шченту знесеный (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 419); таковы(м) свои(м) поступъко(м) маєтность єго мсти пана Лємєша по то(и) воли коза(ц)ко(и) ажъ дощє(н)ту знисчи(ли) и внивє(ч) ωбє(р)нули (Житомир, 1650 *ЛМВН* 208).

Див. ще **ДОЩАДКУ, ДОЩАДУ, ДОЩЕТЫ.**

ДОЩЕТЫ *присл.* Те саме, що **дощенту**: ска(з)ую бо ва(м) та́йнȣ вєликȣю; я(к) діѧво(л) толикȣю зави(ст) имаєт на (с)ловє(н)скій язы(к), жє лє(д)вє жив' ω(т) гнѣва; ра(д) бы єго до щєты погȣби(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 223 зв.).

Див. ще **ДОЩАДКУ, ДОЩАДУ.**

ДОЩЕЧКА *ж.* Дощечка: Дщи́ца: Табли́ца, до́щка, до́щечка, ґо́нтъ (1627 *ЛБ* 34).

ДОЩИЦА *ж.* Дощечка для записів: дали з'нати ωтцоу его довѣдоуючисѧ якь бы єго хотѣль наз'вати а ωнь попросиль дощицоу и написаль рекоучи іωан'нь єсть (1556-1561 *ПЄ* 210).

Див. ще **ДЩИЦА.**

ДОЩКА *див.* **ДОШКА.**

ДОЩУПАТИСЯ, ДОЩУПАТИСѦ *дієсл. док.* (чого) (*докладаючи зусиль, дізнатися про що-небудь)* дошукатися (чого), пізнати (що): Вопрошáю ȣбо ва(с) ксє(н)дзовє би(с)кȣпи... дади́тє ми свѣдитє(л)ство ω(т) писаніѧ єв(г)лъского ап(с)лъского, и сты(х) Бгоносны(х) ω(т)цъ, гдє є(с)тє сѧ того дощȣпали, и дочитали (1598 *Виш.Кн.* 281); нє вѣ(м) длѧ чого єє вм читáти нє хо́чєшь, та(м) бы сѧ вм прáвды ры́хло дощȣпалъ (Острог, 1598 *Отп.КО* 20 зв.); *Образно*: Але ты, хрестиянъский брате, не протився ихъ баламутни, а прочитай собе только тую "Догматыку",... обачишъ и науку того побожъного мужа и ясную правду, которое ся и пальцемъ дощупати можешъ (Вільна, 1599 *Ант.* 915); На то вже достаточный отказъ маютъ, тамъ и руками правды дощупатися могутъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 179).

ДОЩЪ *див.* **ДОЖЧЪ.**

ДОЩЪКА *див.* **ДОШКА.**

ДОЩЬКА *див.* **ДОШКА.**

ДОЩАДУ *див.* **ДОЩАДУ.**

ДОѢДАТИ *дієсл. недок.* Докучати, мучити, турбувати, *діал.* доїдати: Звє́рхȣ нєнъдза доѣдаєть, а внȣ́тръ сȣ́мнє(н)є грызєть (Острог, 1587 *См.Кл.* 19 зв.).

ДОѢЖДЖАТИ *див.* **ДОЕЖДЧАТИ.**

ДРАБАНТОВАТИ *дієсл. недок.* Мандрувати, ходити: Та(к) бовѣ(м) и пръвыє блгоч(ст)ивыє црїє хр(с)тїѧ(н)скїє... чинили, пѣшо в пȣстыню драба(н)товали (п. 1596 *Виш.Кн.* 240 зв.).

ДРАБАНТЪ *ч.* (*стч.* drabant, *стп.* drabant, *нвн.* Trabant) *(охоронець можновладної особи)* драбант: И коли въ той коруне и в ынширхъ коштовныхъ уберохъ несучи его на крѣсле кардынали, или иншие// провадятъ его, тогды драбанти кричатъ до люду... "падайте, падайте"! (1582 *Посл. до лат.* 1128-1129).

ДРАБИНА, ДРАБЫНА, ДРАБЇНА *ж.* **1.** *(пристрій для піднімання або спускання куди-небудь)* драбина: зáты(м) при́шли з драби́ною... снимати тѣло съ кр(с)та (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 14 зв.); ω(т) тоєє коморы на ωбла(н)ки лизєно по драбинє (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 96); Довѣда(л)сѧ того Титоу(с)... кáза(л) до моу́рȣ драби́ны приставлѧти і мо́цно стрѣльбȣ пȣщáти (Львів,

поч. XVII ст. *Крон.* 84 зв.); За драбинꙋ на дзво(н)-ницꙋ дале(м) гро(ш) s҃ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 7); драбіна climax (I пол. XVII ст *Сем.* 51); Лѣствица: Драби́на (1627 *ЛБ* 60);

(засіб для духовного піднесення) драбина: Кото́рого [кр(с)та] фѣгоура // была ѡнаѧ дра́бина кото́рꙋю іаковъ ѡба́чилъ в книга(х) быте́иски(х) стоѧчоую на(д) землею, кото́рой врьхъ ѡболоковъ сѧ дотыкалъ и само́го нб҃а (поч. XVII ст. *Проп.р.* 295-295 зв.).

2. *(пристрій у стайні над жолобом для паші)* драбина: ста(и)ня, ворота изъ защепъкою в не(и) драби(н) чотыре и жолобы чотыры (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 45).

3. Вл. н., *ч.*: Иляшъ драбына (1649 *РЗВ* 118 зв.).

ДРАБИНКА *ж.* Драбинка: облеґши титоу(с) іер(с)ли(м), добыва(л) его мо́цꙋ, стрѣ(л)бою, і драби(н)ками (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 83).

ДРАБОВАѦ *ж.* Дружина пішого воїна, зброє-носця: Люди пробощовы стасъ золота(р)... Люди преѡ(р)ские игна(т) шве(ц)... жꙋкъ драбоваѧ и(з) сынъми (1552 *ОЛЗ* 183 зв.).

ДРАБСКИЙ, ДРАБЪСКИЙ *прикм.* Жовнір-ський, воїнський: домы дра(б)ские березовъского поручъника... ма(р)тина сче(р)бато(го) (1552 *ОКан.З.* 30 зв.); Мостъ пере(д) броною драбъскою добръ... на ла(н)цꙋхохъ двꙋхъ (1552 *ОКЗ* 32 зв.); **драбъская брама** *див.* **БРАМА**[1].

ДРАБЪ *ч.* (*стп., стч.* drab) **1.** Піший воїн; зброє-носець: Рокъ драбꙋ на положе(н)е тве(р)досте(и) (1552 *ОКан.З.* 27); Нижли теперъ драби замкꙋ стерегꙋть (1552 *ОЧерк.З.* 37 зв.); то пакъ дей неякій Станиславъ Скиндеръ, служебникъ его милости пана... Ключника... змовившися зъ атаманомъ Мокрецкимъ,... изъ ниякимъ драбомъ..., перешед-шы ему дорогу доброволную... его самого... на смерть замордовавши, тѣло его въ томъ лѣси Баби-ку сховали (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 161); Ѡрꙋжено́-сец, дардоно́с: Драбъ з... да(р)дою (1627 *ЛБ* 153).

2. Вл. н.: земанинъ выше(и)менаны(и) на (и)мѧ драбъ (1552 *ОКан.З.* 27); Бояре, которые в о(с)трозе седя(т)... ива(н)сипа... станисла(в)драбъ... матфе(и) пролиза (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 3).

ДРАБЫНА *див.* **ДРАБИНА.**

ДРАГАНИЯ *див.* **ДРАҐАНИЯ.**

ДРАГИЙ *прикм.* (*цсл.* драгый) дорогоцінний, коштовний. ◊ **камень драгий** *див.* **КАМЕНЬ; каменье драгое** *див.* **КАМЕНЇЄ.**

Див. ще **ДОРОГИЙ.**

ДРАГМА *див.* **ДРАХМА.**

ДРАГОТА *ж.* (*стп.* drahota) дорожнеча: Была драгота... та(к) а(ж) спи(с)жы кобелъ бы(л) по г҃ зла(т) (Пітрова, I пол. XVII ст. *Яв.ИЗ* 5).

ДРАГОЦѢННЫЙ *прикм.* (*цсл.* драгоценьныи) дорогоцінний. ◊ **камень драгоцѣнный** *див.* **КАМЕНЬ.**

Див. ще **ДОРОГОЦѢННЫЙ.**

ДРАҐАНИЯ, ДРАКГАНИЯ, ДРАГАНИЯ *ж.* (*стп.* draganja) загін драгунів (кінних воїнів): урожоный его милост панъ Вацълав Орловъский,... именем сведчылъ и соленитер з плачом протестовалъ се противъко урожонымъ паномъ... драгании и подданымъ его милости пана Килияна Велъгорского места Горохова, которыхъ было до килъку сотъ чоловека (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 45); тамъже и помененые принъципалове с комъпринъципалами и помоцъниками своими з немалою купою дракгании и люду посполитого аръматных, снат умыслъне на то южъ приготованых,... пяные... лжыты и соромотиты... почали (Там же, 46).

ДРАҐАНСКИЙ, ДРАКГАНСКИЙ, ДАРАКГАНСКИЙ *прикм.* (*стп.* dragański) драгунський: одна короговъ даракганская, надъ которою былъ старшимъ и привойцою панъ Марекъ Подъгаецкий (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/I, 535); панъ... Сосницъкий... занеслъ протестацию, противко... капитанови, албо рачей поручникови тогожъ пана пулковника, дракганскому и зъ нымъ будучимъ дракганомъ, жолъдатомъ (Володимир, 1645 *Арх ЮЗР* 3/I, 391).

ДРАҐАНЪ, ДРАКГАНЪ, ДАРАҐАНЪ, ДАРАКГАНЪ *ч.* (*стп.* dragan) **1.** *(кінний воїн)* драгун: шляхе(т)на(я) Пн҃и ѡдария яновая Ко(з)ловъская ...Ска(р)жила и солените(р) се проте(с)товала... напроти(в)ко... во(и)те(н)кови Каленикови попо-

вичови наѹмови снипъчє(н)кови ивановн косому є(н)дрєєви ку(д)ри... и и(н)шы(м) мє(с)чано(м) и даракганомъ (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164); а при томъ грабєжѹ тієжъ насланци слѹги бояровє подданіє и дракгановє тутєжъ стрєлци поранили тихъ же подданнихъ и мѣщанъ млієвскихъ (Київ, 1646 *ЛНБ* 103, 22/1d, 2011, 1); наказано и(м) гє(т)мана собѣ ѡбирати... а при ка(ж)до(м) по(л)ку трыста нѣ(м)цѡ(в) // дракганѡ(в) для ѡстороги лѣпшєѣ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 175-176); до мєнє, Яна Ча(и)ко(в)ского... ѡбли(ч)нє пришє(д)ши, працовитыє Данило Малиє(н)ко и Миско, даракганє и по(д)даныє з сєла Станишо(в)ки... жалобливє ѡсвє(д)чалися и... протє(с)товали напроти(в)ко урожоному єго м(л) пану Сєвєринови Пото(ц)кому (Житомир, 1650 *ДМВН* 198).

2. Вл. н.: Стєпанъ даракганъ (1649 *РЗВ* 202).

ДРАҐАРЪ[1], **ДРАКГАРЪ** *ч.* (*стп.* drągarz) візник, фурман: с ты(х) ї҃ зо(л) дракгарєви станиславови доплатили копу и г҃ г(рш) (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 9).

ДРАҐАРЪ[2] *ч.* Покрівля, дах, верх: Кро́въ: До́мъ, сте́лѧ, покры(т)є, дра́гаръ, да́хъ, намѣтъ, оби́тєлищє: мєшка́нѧчко (1627 *ЛБ* 56).

ДРАЖНИТИ, ДРАЖНЇТИ *дієсл. недок.* (кого і без додатка) Дражнити, дратувати, дрочити: Алє я ва(м) повєдамъ... А молитєся за тыми которыє ва(с) дражня(т) и прєслєдѹю(т) ва(с) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6 зв.); Раздража́ю: Дражню́, ѡбрѹша́ю, побѹжа́ю кѹ гнѣвѹ, посрамлѧ́ю (1627 *ЛБ* 105); дражнїти irritatio (I пол. XVII ст. *Сем.* 103); А єжєли нєч(с)тый бѹдє(т) и язы(к) твой, то єщє ба́р'зѣй дра(ж)ни(ш) б҃а (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 230 зв.); жєбы(с) тєпєръ... мѣлъ єи показа́ти [тєрпливость]... гды тѧ нѣхто нє розгнѣває(т) и нє дражни(т)... ма́єш сѧ єи сподѣвати (серед. XVII ст. *Кас.* 60 зв.); И ре́клъ до Мѡисе́ѧ Г(с)дь: доко́лє жь бѹдє мєнє дражни́лъ то(т) лю́дъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 136).

ДРАЖНѢНЄ *с.* Збуджування: Подража́ніє, подо́біє: Наслѣдова́ньє, побѹдка, дражнѣ(н)є (1627 *ЛБ* 164).

ДРАЖЬШИЙ *прикм. в. ст.* Те саме, що **дражѣйший**: поясы и тєлєса наша нивочто жє єсть, а намъ дражьши є(ст) х(с)ъ с҃нъ б҃жии (1489 *Чет.* 142 зв.).

Див. ще **ДОРОГШИЙ, ДОРОЖШИЙ, ДРОЖЪШИЙ.**

Пор. **ДРАГИЙ.**

ДРАЖѢЙШИЙ *прикм в. ст. (який має більшу вартість)* важливіший, цінніший, дорожчий: вєлико єсть стѧжаниє кр(с)тъ всєго дражѣиши є(ст) (1489 *Чет.* 27).

Див. ще **ДОРОГШИЙ, ДОРОЖШИЙ, ДРАЖЬШИЙ, ДРОЖЪШИЙ.**

Пор. **ДРАГИЙ.**

ДРАКОНОВЪ *прикм. (який стосується дракона)* драконів: Нє ѹстраши́стєсѧ... Имѣнїй разграблє́нїѧ, И дра́ко́нова пожре́нїѧ, Камєнногѡ побиє́нїѧ, и Тємни́чногѡ затворе́нїѧ (Чернігів, 1646 *Пер.ло* 46).

ДРАКОНЪ *ч.* Дракон: Лєвіаѳа́мъ,... Вє(л) ры́ба мо́рска(а), дра́кѡ(н), є(л): зміа Іѡ(в) м҃к (1627 *ЛБ* 219); python, зми(й), драко(н), вражбить (1642 *ЛС* 340); шли самы на страшныи сме́рти... бєз' бѡѧзни в' пе́чи ѡгні́стыи, и на пѡжєртѧ Лвѡмъ: и па́рдѹсѡмъ драпєжли́вымъ, и дракѡ́нѹмъ ядови́тымъ, и за́то достѹпи́ли... щасли́вости вѣчнои (Чернігів, 1646 *Перло* 2 зв. ненум.).

ДРАНЄ *с.* Здирство: та(м) жє в мѣстє житомирѹ тыє всѣ по(з)вы рєчоныє... ѡ нє(с)лѹ(ш)ноє дра(н)є мыта ѡ(д) попєло(в) и по(д)во(д)... чєрє(з) мєнє выданыє в собє ѡ(б)мо(в)ляю(т) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 32 зв.); сами... уставичнє находячи на маєтность дєдичную..., розными кривдами, грабежами, дранем подданых,...//... акгравовали и незносне грабили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 469-470).

ДРАНИЦА *ж.* Дранка, *діал.* драни́ця: Замокъ києвъски(и) зновѹ ѹвєсь отъ дєсѧти лєтъ справою горо(д)ничо(ю) тамошънєго пана ивана слѹжъки з дєрєва сосновогo тєсаного ѹроблєнъ городєнъ р҃лг ѹдолжъ... вси зъ бланъкованьємъ добрымъ драница(ми) нє тонъкими побитымъ (1552 *ОКЗ* 31 зв.); а зличилъ єсми, отъєждаючи, драницъ осмъдєсятъ

(Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 38); броваръ, драницами покрытый (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 205); не подалеко светлицы удовжъ стайня збудованая, рубленая, побивана драницами (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); До́ска: До́щка, ды́ль, драни́ца (1627 *ЛБ* 34); драниц в гумне будучых коп семьдесятъ (Луцьк, 1649 3/IV, 49); **драницы драти** *див.* **ДРАТИ.**

ДРАНЫЙ *прикм.* Розмелений, роздрібнений: Солодовъ драныхъ ві ви(н)ни до бровара ѡтъвє(з)ти (1552 *ОЛЗ* 184).

ДРАНЬ *ж., зб. (тоненькі дощечки)* дранка: бояры мєщаны... мо(ц)но и кгва(л)то(м)... дєрєва ро(з)ного сосо(н) и дȣбья с по(д)писами на дєрєво бо(р)тноє зъгожєє и на драни на двє тисєчи дєрєва порȣбали (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 44 зв.).

ДРАПАНЄ *с.* Дряпання, шкрябання: заставлѧ́єть діа́во(л) пе́р'шȣю стѣнȣ на хр(с)тїа́ны,...//... сажѣнѧ до тє(м)ницѣ жєлѣза ѡ́стрыи ко́сы, но́гты до дра́панѧ... ко́ла до лама́нѧ ко́стій (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 146 зв.).

Пор. **ДРАПАТИ.**

ДРАПАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Здертий, подряпаний: И видили есмо голову оборваную,... рану драпаную ажъ до крови (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 314).

ДРАПАТИ, ДРАПАТЬ *дієсл. недок.* (в що) *(шкрябати)* дряпати: А посли приштя панее засъ въ килка годинъ тотъ Василей... знову санми тȣтъ до двора панского приехалъ и въ// вокъно драпати сталъ (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482-483);

(дерти) дряпати: рєсфа дочка олєва взѧвши волосѧницȣ розтѧгнȣла єи под' сєбє на скалѣ... ажьбы на нєй кропила вода з' нєба, и нє допȣстила ихъ птахѡмъ драпать в' дни ани звѣрѡмъ в' ночи (серед. XVII ст. *Хрон.* 276 зв.).

ДРАПАТИСА *дієсл. недок.* Дряпатися, чухатися: Копоша́тисѧ: Свєрбѣти, или скро́батисѧ, дра́патисѧ (1627 *ЛБ* 54).

ДРАПЕЖИТИ *див.* **ДРАПѢЖИТИ.**

ДРАПЕЖЛИВЫЙ *див.* **ДРАПѢЖЛИВЫЙ.**

ДРАПЕЖНИКЪ *див.* **ДРАПѢЖНИКЪ.**

ДРАПЕЖНЫЙ *див.* **ДРАПѢЖНЫЙ.**

ДРАПЕЖСТВО *див.* **ДРАПѢЖСТВО.**

ДРАПЕЖЦА *див.* **ДРАПѢЖЦА.**

ДРАПЕЗСТВО *див.* **ДРАПѢЖСТВО.**

ДРАПЕЗСТВО *див.* **ДРАПѢЖСТВО.**

ДРАПЕЗЦА *див.* **ДРАПѢЖЦА.**

ДРАПЕСТВО *див.* **ДРАПѢЖСТВО.**

ДРАПѢЖЕНЫЙ *прикм. у знач. ім. с. р.* **драпѣженоє** — награбоване, -ого: нєпєрєба́чєнъ былъ ста́ршїй Мы́тник' сє́й,... кото́рый оулитова́вшисѧ на(д) собо́ю, в' справєдли́вости роскохал'сѧ драпѣжєноє, и злє набы́тоє з' нагоро́дою вєрнȣлъ, и збавє́нѧ достȣпи́л' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 733).

ДРАПѢЖИТИ, ДРАПЕЖИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* drapieżyć) (кого, що) *(займатися здирством)* оббирати, обдирати, грабувати: бєрє(ш) доходы на сєбє з людє(и) єго манасты(р)ски(х) и людє(и) драпѣжишь хотѧчи то(т) сты(и) манасты(р) по(д) мо(ц) свою владычию взѧ(ти) (Новогородок, 1554 *ЛСБ* 18); Прысылал до нас... кнѧз Роман Федоровичь Сонкгȣшковича самъ ѡтъ сєбє и ѡт брата своєго... жалȣючи ѡ том, штож дєй ты имєнѧ их властныє и ѡтчизныє... на сєбє дєржишь и вживаєш,... вины нєпомєрныє з людєй тамошних бєрєш и их драпєжишь (Вільна, 1558 *AS* VI, 29); Єслѝ ж' тє́ды так' сро́гїй сȣдъ ѡ(т)но́сятъ, которыѣ... ми́лости нє чи́нѧтъ, як' ба́рзѣй сро́жшомȣ сȣдȣ подлѧ́гȣт' кото́рыѣ чȣжєє гра́батъ и драпѣжат' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 53).

ДРАПѢЖЛИВЫЙ, ДРАПЕЖЛИВЫЙ *прикм.* (*стп.* drapieżliwy) **1.** Те саме, що **драпѣжный** у 1 знач.: дїа́волъ... вымышлѧ(в) всє на ап(с)тлѡ(в) и мчнкѡвъ и́стинныхъ свѣди́тєлєй хвыхъ: пє́щи о́гнєнныи, кѡ́сы ѡ́стрии, л'вы, па́ръдȣсы, // звѣро́вє драпѣжли́выи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.-57); Нє ти́лко має(т)нѡсти, дѡмы́,... ѡпȣсти́вши,... шли́ бєз' бѡ́ѧзни в' пє́чи ѡгні́стыи, и на пѡжєртѧ Лвѡ́мъ: и па́рдȣсѡмъ драпєжли́вымъ, и дракѡ́нȣмъ ядови́тымъ, и за́то достȣпи́ли... щасли́вости вѣчнои (Чернігів, 1646 *Перло* 2 зв. ненум.).

2. *У знач. ім.* Драпіжник, драпіжний, -ого: злосли́вымъ, сварли́вымъ, и драпѣжливымъ в' зло́сти ихъ нє зави́дмѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 995).

ДРАПѢЖНЕ *присл.* (*стп.* drapieżnie) по-хижацькому: Оуснѹлъ Па́стыръ того гды́ бвцы сѧ збєстви́ли, Без лю́тости драпѣжнє живота збави́ли (Львів, 1631 *Волк.* 18 зв.).

ДРАПѢЖНИКЪ, ДРАПЕЖНИКЪ *ч.* (*стп.* drapieżnik) здирник, драпіжник, дряпіжник: И аще нѣки(и) бра(т) имєнує(м) бѹдє(т) блу(д)ни(к)... или драпєжни(к) с таковыми нє ясти (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); бога́тыє ω(т) вєли́кого стара́нья шалѣют', оубо́гіє ω(т) вєли́кого оубо(з)ства посхли, драпѣжники всѣмъ свѣто(м) тръвожа(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); драпѣжники ωныє цно(т) ла́скъ и заслоу́гъ скарбѹ оукрасти нє могоу(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 188 зв.); Тако́выми сѹтъ... лихварѣ, драпѣжникωвє, посѹлницы,... и иншїѣ ты́мъ подо́бныѣ злочи́нцы, кото́рыѣ сѧ в' боло́тѣ спро́сны(х) нєчистω(т) си́хъ вала́ютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 27); Наωста́токъ сѹть драпє(ж)никами кото́рыє в' нєдо́брый оурожай захо́вѹють збо́жє (Львів, 1645 *О тайн.* 111).

Див. ще **ДРАПѢЖЦА.**

ДРАПѢЖНЫЙ, ДРАПЕЖНЫЙ *прикм.* (*стп.* drapieżny) **1.** *(про звірів, птахів)* хижий: ωнъ ли сътвори(л) мѹхи: хроба́ц'ство, звѣри ѣдови́тыи, драпѣж'ныи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 3); во́лк' єст' драпѣжным', и вси́ волки тоє́ижъ натѹры (Вільна, 1627 *Дух.б.* 142); тако́выи бовѣмъ прєкосло́вници подобствѹютъ в' натѹрѣ крѹкѹ драпѣжномѹ пта́хѹ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6) *Образно*: Стєрєжитєся ω(т) фалшивыхъ пророковъ которыє до ва(с) приходя(т) в шатахъ ωвчихъ. Алє вовнтръ су(т) во(л)ки драпє(ж)ными (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 7); Ѡ(т) нємалого часѹ вся православнаѧ цє(р)ковъ россі́йская бѹдѹчи ω(т) Апостатовъ в вєликомъ прєслѣдованю нє могла при(й)ти до того, абы во(л)ковъ драпѣжныхъ ω(т)далити ω(т) сєбє (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 150).

2. *Перен.* Лютий, жорстокий, жадібний: Ѡдна́къ длѧ нєбєз'пє́чности, ω(т) драпѣжныхъ тоу́ркω(в), нє то́лко въ мѣстахъ подлѣ́йшихъ, алє и в' само́й столі́ци //...троу́дно было та(к) вєли́кїй з'є́здъ ω(т)правовати (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 33 зв.-34): В то́мъ грѣхѹ драпє́жного злодѣ́йства замыка́ют'сѧ, кото́рыє мыта, пода́тковъ, дєсатин' нє пла́татъ, алє ώныє бєрѹтъ и собѣ прив'лаща́ють (Львів, 1645 *О тайн.* 109).

Див. ще **ДРАПѢЖЛИВЫЙ.**

ДРАПѢЖНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Жорстокіший, жадібніший: И тєпє́ръ єщє оустави(ч)нє грѣшимω;... всѣхъ звѣрωвъ, птакωвъ, и бєстї́й, во́лковъ, га́дωвъ и во́роновъ драпѣжнѣ́йшими бѹдѹчи, и нѣколи мѧ(с) лю(д)скихъ сѹро́вє ѣсти нє пєрєставаючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 469).

Пор. **ДРАПѢЖНЫЙ.**

ДРАПѢЖСТВО, ДРАПѢЖЬСТВО, ДРАПѢЗСТВО, ДРАПЕЖСТВО, ДРАПЕЗСТВО, ДРАПЕЗТВО, ДРАПЕСТВО *с.* (*стп.* drapieżstwo) драпіжність, здирство, грабіжництво, хижацтво: Для которыхъ жо де кривдъ и драпежствъ ихъ не смѣють изъ домовъ своихъ выѣхати (Петрків, 1526 *РЕА* I, 140); которыи люди для великого драпезства всѣ здоймом хочут пойти проч (1560 *Арх ЮЗР* 8/VI, 94); хищє́ніє, шар'пани́на, драпѣ(ж)ство (1596 *ЛЗ* 83); Точїю братїє нє выдаваимо сами сєбє въ блѹдѹ... и ωбжирствоу и драпѣжьствоу (XVI ст. *УЄ Триг.* 98); О которое драпество великій плачъ и нарекане на уряды и на тыхъ мучителевъ владыковъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 928); боу(д)тє днє(с) гото́выи, я́ко то́й мыта́рь ани в' ли(х)ва́хъ, ани в' драпѣ(з)ства(х) мыта(р)ски(х) дн҃ы свои провожа́йтє (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 308 зв.); Ѡ(т) Ко́рєни зло(г), Ла́ко(м)ства вѣтвіє, Скѹпость,... та́т'ба, драпѣж'ство (Львів,1645 *О тайн.* 55); **драпезтво (драпежство) чинити** (кому) — грабувати (кого), здирати шкуру (з кого): пани **Федора Федоровна**... всякие речи рухомые побрати и до дворов своих выпровадити казала, и людем великое драпезтво чинила (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 93); Кн҃зь бурємски(и)... для то(г) приєха(л) хотѧчи тоє имє(н)є новосє(л)ки в моцы и (в) дєржа(н)ю свои(м) мѣти абы чєрєз тоє пн҃и свину(с)кая и служєбники єє людє(м) моимь драпє(ж)ства нє чинили (Буремль, 1560 *ЛНБ* 5, II 4043, 23).

ДРАПѢЖЦА, ДРАПѢЖЪЦА, ДРАПѢЗЦА, ДРАПЕЖЦА, ДРАПЕЗЦА *ч.* (*стп.* drapieżca) те саме, що **драпѣжникъ**: б҃є хвалоу тобѣ въздаю,

и(ж) не єсмь такыи яко ин'шїи // члцы хищ'ници [драпѣжци] нес'праведливїи, прелюбодѣйци (1556-1561 *ПЄ* 299 зв.-300); хищ'никъ, драпѣжъца (1596 *ЛЗ* 83); Непристо́йнаа є(ст) ре(ч),... з драпе(ж)цею ѡ мл(с)ты́нѣ,... рокова́ти (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227); сме́рть драпѣжнико(м) правди́вый драпѣзца (Острог, 1607 *Лѣк.* 125); шляхетный Петръ Жаровский,... соленитеръ протестовалсе противко ниякому Ярошови Суме, Полковникови людей люзныхъ, своволныхъ, драпезцовъ и лупезцовъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 259); Вшела́кїй п'я́ница, и вшете́чник', и лихва́ръ, и драпѣжца, и... тымъ подо́бныѣ злочи́нци, не ма́ют' ча́сти в цр(с)твѣ нб(с)номъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 659).

ДРАПѢЖЬСТВО *див.* **ДРАПѢЖСТВО.**

ДРАПѢЗСТВО *див.* **ДРАПѢЖСТВО.**

ДРАПѢЗЦА *див.* **ДРАПѢЖЦА.**

ДРАПѢКА *ч.* Драпіка, дряпіка. Вл. н.: Яцько Драпѣка (1649 *РЗВ* 333).

ДРАТВА *ж.* (*стп.* dratwa, *нім.* Draht) дратва: Певне, не станъ духовный,... але — людъ посполитый, простый, ремесный, который, покинувшы ремесло свое (дратву, ножыцы и шило) а привлащивши собѣ врадъ пастырскій, писмомъ // Божымъ ширмуютъ, ницуютъ, выворочаютъ и на свое блюзнерскіе и хвалшивые потвары оборочаютъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 116-117); А другие — до Аръриановъ на злость церкви Божой и на взгарду удавалися! А што большая — будучи свецъкими людми, (и) покинувшы (некоторые) шыло и дратву, ремесло свое власное, слово Божое, не будучы на то послани, проповедали, пороженицамъ молитвы // давали (Вільна, 1599 *Ант.* 937-939).

ДРАТИ, ДРАТЫ *дієсл. недок.* **1.** (ким по чому) *(розривати поверхню чого-небудь)* дряпати, дерти: макриянъ повелѣлъ ю ѡбѣсити на дрѣве и ногты желѣзными повелѣ(л) драти по ребромъ ее (1489 *Чет.* 86 зв.).

2. (кого, з кого) Обдирати (кого), здирати, дерти (з кого): а и́жъ нѣкоторые слова хвы, и ап(с)ловъ его свты(х) на сво(и) млы(н) ри(м)скїи кри́во опачиною натага(л), пра́во постави(в)ши емꙋ самомꙋ бе(з)сты(д)ные очи коло́ти бꙋдꙋть, кгды(ж) превѣчнꙋю бж(с)твенꙋю власть и силꙋ бе(з) бачеꙿна и страхꙋ зъ Ха деретъ, да на своего папꙋ кладеть (Острог, 1587 *См.Кл.* 6 зв.); Лихвары кото́рые дерꙋть людей оубо́гихъ, ато е́стъ ли́хва (Львів, 1645 *О тайн.* 109).

◇ **бчолы (пчолы) драты** — виймати мед з бортей: жаловали намъ подданыи наши... на тых данников... которыиж... черезъ границы их влостныи входачи и бчолы их влостныи дерꙋт по бортам и их самых бьют (Острог, 1520 *AS* III, 196); знать же то они не свои, а чужие пчолы драты хочуть,... пойдемъ за ними стеречи, абы то они не нашихъ пчолъ драти пошли (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 80); **драницы драти** — виготовляти драниці: Драниц, драти и дров брати, подданые мои нигде индей не мают, толко ꙋ Пострына, а в Передѣла (1567 *AS* VII, 120).

Див. ще **ДЕРТИ.**

ДРАХМА, ДРАГМА *ж.* *(грошова одиниця у Греції)* драхма: а з'нашо(д)ши изъзываеть приятел'кы свои изъзываеть и жоны соусѣднїи и повѣсть имь и рече(т) радоуитеся съ мною // бо нашла єсми драг'моу котороую была єсми з'гоубила (1556-1561 *ПЄ* 288-288 зв.); Але и(ж) единоу дра(х)мꙋ знаше(д)ши невѣста соусѣдо(в) зо(з)ва́ла, оуча(с)никами бы́ти своего весе(л)я (Острог, 1607 *Лѣк.* 12); за ѡчищен'е́мъ до́мꙋ, и запале́н'емъ походнѣ, нашла́ся з' смѣт'емъ и плюга́вою земле́ю ѡка́ланая дра́хма (Вільна, 1627 *Дух.б.* 92); drachma, драхма (1642 *ЛС* 171); Сре́бреникъ оу жидо́въ одно́й цѣны и вагы бы(л) я́кѡ и стати́ръ и си́кль, ва́жилъ четы́ре дра́хмы по кгре́цкїи, а дра́хма ва́жила по(л) є· гро́ша я́кожь и дина́рь (серед. XVII ст. *Хрон.* 33 зв.); *Образно*: Пожитокъ намъ былъ бы радость, веселіе и утѣха, ижъ ся драхма — церковъ Римская — згинулая нашла; ижъ отъ ста овецъ заблудилаа сотнаа овечка отискана и до овчарнѣ Христовы впроважена была бы (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 709).

ДРАЧНИКЪ *ч.* Колючий чагарник: Тогды минѣ не могли и(н)де сижиня дати межи собою в селѣ, ле(м) минѣ дали Кудровцѣ свою ча(ст) ни-

жєй путє в драчнику, дє лемъ пу(д)ливки были многїи (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224).

Див. ще **ДРАЧЬ.**

ДРАЧЪ *ч.* **1.** Здирця, грабіжник: Для чого и мытарствы тоє ихъ дѣло названо, и(ж) нѣако // на подобенство мытниковъ злы(х) и драчовъ, которыи на дорогахъ купецкихъ позасѣдавши купцо(в) шарпаю(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 125-126).

2. Вл. н.: кгру(н)ты купленые за грошѣ це(р)ковные с помочу и даровизною... шляхєтного... драча помѣнєны Курило собѣ привлащає(т) (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8); Романъ Драчъ (1649 *РЗВ* 373).

ДРАЧЬ *ч.* Колючий чагарник: Драчь. D[um]us (1650 *ЛК* 444).

Див. ще **ДРАЧНИКЪ.**

ДРЕВЕНЫЙ *див.* **ДРЕВЯНЫЙ.**

ДРЕВИНА *ж.* Дерево, деревина: Абы в' гору вєсоло шла, на росквитнен'є Миловдачныхъ овоцовъ; хтивым' в' насычє(н)є Єстъ южъ овоцъ, єст' зацный, с тоєи крєвины. Новои кгды нащєпилъ Господаръ древины (Львів, 1642 *Бут.* 8).

ДРЕВІЄ *с., зб. (дерево як рослина)* дерева: Яко же то яблонь межи древіємъ леснымъ, такъ милыи мои межи стины подъ тѣніемъ, его же то есмь желала (поч. XVI ст. *Песн.п.* 50).

ДРЕВКО *с.* **1.** Держак, ратище, древко: мєновитє взято... // ...рыштунъку до во(и)ны належачого копиа о(д)на купленая за зо(ло)ты(х) шєстъ, дрєвокъ з дротами шєстъ купленыє по золотыхъ два (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105 зв.).

2. Назва рослини: glycisacon, дрєвко трава (1642 *ЛС* 210).

ДРЕВНИЙ, ДРЕВНЇЙ, ДРЕВНЫЙ *прикм.* (*цсл.* дрєвьнии) **1.** *(який існував у минулих часах)* давній, стародавній, старовинний: Люди прє(д)мѣстъскиє иноє вмѣсто ины(х) почали глати мєжу собою, єдєны (!) по нєвѣжєству, другиє по обычаю своєму дрєвнєму лєстному или завистно(му) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1); Ѿ(т)поустныа листы писати особно, достойнымъ Ієрєйства, по дрєвнєму обычаю (Львів, 1614 *Вил.соб.* 8); А мы православныи, древнихъ Святыхъ Апостолскихъ и Отческихъ преданій и догматов безъ жадноѝ Унѣи и схизмы придержащися, не отчаваемся нашого спасенія и блаженного живота вѣчного (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); о том нарадилися... и староня приложили, яко бы вся церковъ наша Російская во всихъ тыхъ пунктахъ... пристойне направитися и до своее оздобы древнее прийти могла (Городок, 1640 *ПККДА* І-1, 69); perantiguus, дрєвни(й), вє(т)хи(й), стари(й) (1642 *ЛС* 306); То чудо пачє всѣхъ дрє(в)ны(х) чудесъ (Чернігів, 1646 *Перло* 58 зв.).

2. *(який був, жив, здійснювався певний час у минулому)* давній, колишній: Надъто, хотя кому можєтся здати рєчъ малая, алє... єстъ ли и то противозаконъная, кгдыжъ самоє подобіє хво, пр(о)рковъ єго дрєвнихъ, и апостоловъ сты(х) показили, Бороды и усы поголивши мужский образъ в жєнский прєманяючи (Острог, 1587 *См.Кл.* 20); Євгєній папа рєкъ // ...нє жа(д)ными раціами, ани силойзмами,... только самыми писмы стго, и вєликихъ филаро(в) црковныхъ оныхъ дрєвни(х) ѳєолокгѡ(в) свѣдє(ц)твы пєрєконаны боудучи, и само... сумнє(н)є иначєй нє допущало намъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 47-47 зв.); Для того... твой костел... святыни не имѣет,... ибо во всем латынский костел наукѣ духа святаго спротивляется, и древней и нинѣшней (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); И дрєвніѣ Ѿ(т)ци нє могучи латво ѡповѣдати судбы Бжїѣ, стояли якобы прє(д) двєрми Нєбєсного дому с' которого ѡчєкивали Га (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); прєложоныє в нєдба(л)ство удавшися, ѡ поря(д)кахъ бы намнѣ(и) нє промышляю(т), алє и ѡвшє(м) ѡтъ ѡныхъ дрєвнихъ // ѡ(т)цє(в) далєко ѡ(т)далилися (Городок, 1640 *ПВКРДА* І-1, 151-152); нє маємо того приймовати за повинно(ст) чину, анѣ дрє(в)ни(х) сты(х) ѡцъ нарушати постановєна (серед. XVII ст. *Кас.* 4); Тѣмъ жє убо и твоє блгородіє любовъ ко на(м) имѣя дрєвнюю (Ірклїів, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

ДРЕВНѢТИ *дієсл. недок.* Старіти. *Образно*: Животъ мой дрєвнѣє И в очахъ моихъ мрїє (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 21).

ДРЕВНЯ *ж.* Розчищене під оранку місце: а пєтроувьци за гатю дали нивоу и синожа(т) з (д)рє(в)нєю (І пол. XVII ст. *УІІ* 1911/9, 13).

ДРЕВНАНЫЙ, ДРЕВЪНАНЫЙ *прикм.* (*стп.* drewniany) те саме, що **деревяный**: За рамы дрєвънанє до дрꙋка(р)нѣ fr. 1:6; За дрєвнаныє шрꙋбы 25 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17).

Див. ще **ДРЕВЦОВЫЙ.**

ДРЕВО, ДРѢВО, ДРОВО *с.* (*цсл.* дрѣво) (*багаторічна рослина з твердим стовбуром і кроною*) дерево: выпуканія твоа раи зернятыхъ яблокъ со овощомъ яблоннымъ кипрове съ нардомъ, нардъ съ сахаромъ, фистула а цинамонъ со всякимъ древомъ..., мирра, аллое съ всими первыми мастьми (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); всякоє дрєво доброє пло(д) добрыи роди(т) (1556-1561 *ПЄ* 40); тогды почноут мовіти горам, паднѣтє на нас и холмом покрыйтє нас. бо єслї то чїнят над зєлєным дрєвом, а штож пак боудєт на (!) соухим (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 83); И никто да имаєт... рꙋбати лѣсꙋ дрѣвꙋ или прꙋтїє (1576 *МЭФ* 94); И вса зєлєновла́сїа дре́ва в но́выа са різы ѡблача́т', Яко вє́тхаа ѡ(т)ложи́вшє вса́комꙋ поновйтиса знача(т) (Львів, 1591 *Просф.* 70); по(д) дре́во(м) я́блонєю взбоуди́лє(м)са (поч. XVII ст. *Проп.р.* 305 зв.); Тꙋ́тъ жє пыта́ємъ ва́съ: Чи нє мо́цєнъ былъ Бг҃ъ тогды да́ти Жидѡ(м) милосе́рдїа свое́го ѡкромъ онои змїи мѣданои завѣшєнои на дре́вѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 54); Ба́рзо мно́го зо́лота та́мъ положи́ли, вшєла́кого рожа́ю дре́въ насади́ли (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. І, 5); та(м) жє лѣ(г) по(д) ѡны(м) дрєво(м) оу тѣни (Височани, 1635 *УЄ* №62, 8); laburnum, вєликоцвѣтъ дрєво (1642 *ЛС* 248); И да́мъ ва́мъ н҃бо звє́рхꙋ я́кѡ жєлѣзо, а зє́млю мѣданꙋю, в'ни́вєчь по́йдє пра́ца ва́ша, нє да́стъ зємла́ пожи́ткꙋ, ани дрєва дадꙋтъ овочо(в) (серед. XVII ст. *Хрон.* 126 зв.); тꙋю жонꙋ на чꙋжоло́жьствѣ, под' которы(м) єи́ є́сь дро́вомъ ви́дѣлъ: а ѻнъ повѣдалъ: под' те́рно(м) (Там же, 271); *Образно*: ꙋжє сєкира при корєни дрєва лєжитъ а на(ш) вѣкъ ко(н)чає(т)ся (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); **древо кедровоє** — кедр, кедрина: тог(д)ы... принєсє(т)... дрєво кє(д)ровоє, и ваза(н)кꙋ иссопꙋ (XVI ст. *УЄ* №29519, 143); **древо ливаново** — лівонський кедр: Престолъ, вечерядло оучинилъ собѣ царь Соломонъ зъ древа ливанова (поч. XVI ст. *Песн.п.* 52); **древо масленоє** — маслина, олива, оливкове дерево: лаѹроу(с) по ла(т)... а по рꙋ(с)ски дрєво масленоє (XVI ст. *Травн.* 274 зв.); **древо оливноє, оливноє древо** — те саме, що **древо масленоє**: мно́го сѣлъ... погорѣло и дре́ва... ѡливно́го (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 27 зв.); ѡли́вноє дрєво и иныє квитноучїє дре́ва... в' чръвоноє мо́рє вкидаютса камєнѣю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 174); **древо смоковнічноє, смоковничноє древо** — смоківниця, смоква, інжир: глядаю плода на том дрєвѣ смоковнічном, а нє найдоую (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 79); позрѣтє на смоковничноє дрєво (1556-156 *ПЄ* 316); **древо фіґовоє, фиґовоє древо** — фіґа, фіґове дерево: Ада́мъ бꙋдꙋчи на тѣлѣ наги́мъ соро́мѣлъса, хѡть бы́лъ собѣ з' ли́ста дре́ва фїґовогѡ з'плѣлъ опра(т)кꙋ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 204); Приведѣтє сєбѣ на па́мать фиговоє... дре́во (поч. XVII ст. *Проп.р.* 176 зв.); **мозжеєловоє древо** — ялівець, яловець: юнипєрꙋ(с)... а по рꙋ(с)ски мозжєєловоє дрєво (XVI ст. *Травн.* 251 зв.); **персиковоє древо** — персик, персикове дерево: козꙋла по ла(т)... а по рꙋ(с)ски яблока пєрсїискїа. то(и) пло(д) равєнство(м) растє(т)// аки пло(д) пєрсикова дрєва (XVI ст. *Травн.* 160 зв.-161);

◇ **древо грѣху** — райське дерево із забороненими плодами: А унѣаты зъ латынниками зовутся святая згода, а мы зась ее называемъ отступленіе розуму прирожоного, такъ же вѣры ихъ и церкви древо грѣху, овоцъ беззаконства, потрава зъ трутизною,... яко овоцъ земли содомския, который зверху красенъ, а внутрь брыдкости полный (бл. 1626 *Кир.Н.* 18); **древо живота** — райське дерево, плоди якого дають безсмертя: Ада(м) пополнивши грѣ(х) //...барзо са за́тр'вбоживши оу́тѣкъ, и якъ пи́смо ст҃оє свѣ(д)читъ по(д) дре́во(м) живота кото́роє посрєдѣ было ра́ю зкры́лса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 296 зв.-297); **древо заказанноє** — те саме, що **древо грѣху**: к(д)ы ѡного дрєва заказанного жадавши єго оукоусили того(ж) ча(с)у познали и(ж) злє ѡ ни(х) и оузнали на собѣ грѣ(х) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 20 а); **древо преслушанїа** — те саме, що **древо грѣху**: и ты(х) кото́рыисмо дре́вомъ прєслꙋша́нїа, я́кѡ нѣакимъ ѡрꙋжїємъ з'

Ра́ю съвѣтомъ пеке́лногѡ ѽногѡ ѽлбрима въ вѣчнꙋю єгѡ неволю и лѹпъ вы́гнаны, и до вѣчногѡ вазе́н'ѧ запꙋ̀жены были (Київ, 1632 *МІКСВ* 274); **древо разумноє, разумноє древо** — райське дерево пізнання добра і зла: Древо зовомое разумное, философия, не поганскаго учителя Аристотеля, але православных, Петра и Павла (1608-1609 *Виш. Зач.* 203); Ту есть посредѣ насажденно духом святым жизни вѣчной разумное древо (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 168); **древо райскоє** — те саме, що **древо грѣху**: чомꙋ имъ тые двє́ри затвора́єте, чомꙋ и(х) ѡ(т) дре́ва... ра́йского ѡ(т)гонѧ́єте (Острог, 1598 *Отп.КО* 26); **животноє древо** — те саме, що **древо живота**: А если кто в раи,... не обрѣтается, таковый животнаго древа покарму поживати не может (1600-1601 *Виш.Кр.* 168).

2. *(дерев'яний матеріал для загальних потреб)* деревина́, дерево: дубины на га(н)кры па(р) д҃... всєго дрєва днє(с) кꙋплєно за зло(т) і҃ гр(ш)и (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 65 зв.); крестъ в древе резаный (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 294); Розница в' ѡбразѣх, з дре́ва вы́тєсанных, балвана́ми, котóрїи сꙋть проты́вни писанїю с҃томꙋ (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 30); за дрєво рѡ(з)маитоє... далємъ зло(т) 16 и 24 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5); по(д) крєсто(м) га(л)ка ѡкру(г)лая... з дрєво(м) важы(т) грывєнъ 4 (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 2170, 4).

3. *(дерев'яні частини військової зброї, збруї коня)* дерево: ꙋста(в)уємъ тє(ж) гро(з)но приказуючи абы нихто... нє смє(л) въ зброя(х)... и с такими бронями то є(ст) з дрєво(м) зо щєпо(м) з ручницєю ...и з ыными всякими до сꙋдꙋ... приходити и при собє мєти (1566 *ВЛС* 50 зв.); Пахоло(к) па(н)фи(л) на нє(м) па(н)цє(р) пры(л)бица шабля та(р)чъ дрєво по(д) ни(м) ко(н) мыша(с)ты(и) (1567 *ЦБЛит.* 16, 3, 87).

4. Хрест: Ґды те́ды Са́рваръ в'пра́вдѣ зє всхо́дꙋ, Хаґа́нъ за́сь ѡ(т) за́ходꙋ, мѣста пали́ти ѡколи́чныи почали, Патрїа́рхъ Нєрꙋкотворе́нный Хв҃ъ ѽбразъ, и чти го́дныи животъчинѧ́чїи дре́ва, кꙋ томꙋ и ч(с)тнꙋю ша́тꙋ Бг҃омт҃рє но́сѧчи, по моу́рамъ чини́лъ Процє́ссїи (Київ, 1627 *Тр.* 681); Ово дре́во котро́є на(с) возвєли́чило, Нєво́лникѡ(в) свободы вѣчнои наба́вило (Львів, 1631 *Волк.* 30 зв.); Пе́ршаѧ: абы́смо оупрацова́ныи, и трꙋ̀дами По́стнои доро́ги зємдлємыи по(д) тѣнємъ лист'ѧ тогѡ животворѧ́щогѡ дре́ва,... добродѣйствъ... на́мъ пода́ныхъ ѡ(т)почи́нокъ и ѡхоло́дꙋ нѣѧ́кꙋюсь дꙋхо́внꙋю мѣти моглы (Київ, 1632 *МІКСВ* 271); **древо крестноє** — хрест: г҃ь б҃ъ любѧчи на(с)... выкоуплѧючи на(с) ѡ(т) проклѧ(т)ства и ѡ(т) моу(к) вѣ(ч)ны(х) и тръпѣль стр(с)ть го(р)коую высѧчи на ѡномь древѣ кр(с)тно(м) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 27 зв.).

5. Палиця, посох: оуказа(л) б҃ъ моисєю дрєво, абы єго оуложи(л) оу во́дꙋ. и ста́ласѧ вода соло(д)ка (XVI ст. *УЄ* №29519, 23 зв.); Якѡ те́ды в'посро́дкꙋ ѻногѡ жро́дла Бж(с)твєнны(и) Мѡисїй дєрєво вложи́лъ, и оусолоди́лъ єго: та́къ и Б҃ъ прєпроважа́ючїй на́съ пре́з' мы́слноє чєрво́ноє мо́рє,... животъда́тєлнымъ дре́вомъ ч(с)тнагѡ и животворѧ́щагѡ Кр(с)та, ѡсоложа́єтъ го́ркост' (Київ, 1627 *Тр.* 473).

Див. ще **ДЕРЕВО.**

ДРЕВОДѢЛЕЦЪ *ч.* Тесля: то́є слы́шавши іѡси́фъ засмоути(л)сѧ, и рє(к) до заха́рїи... я бо моу(ж) дре́водѣлєцъ, ча́сто ѡ(т)хо́жꙋ з до́моу (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 379).

ДРЕВЦЕ, ДРѢВЦЕ, ДРЕВЦО *с.* **1.** *(мале дерево)* деревце: алє ґды позрѣлъ на до́лъ, ѽбачилъ вєликїи двѣ мыши: єднꙋ чо́рнꙋю, а дрꙋ̀гꙋю бѣлꙋю; а тїи дрє(в)цє ѽноє по(д)грызали (поч. XVII ст. *Пчела* 7 зв.); Єдєнъ ч҃лвкъ,... падаючы, похва́тилъ сѧ за дрѣвцє з' скалы выpослоє, а ногами спєръсѧ мало на скалѣ (Там же); Фєни́ксъ єдины́й сам' дре́вца згромажа́є(т), На кото́рых' спале́ный длѧ на(с) бы́ти ма́єтъ (Львів, 1631 *Волк.* 13 зв.).

2. Ратище, древко, держак: погорѣли... рогатины и списы, древца (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125); миско столѧръ взя(л) клєю до дрєвєць (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312); Ѡрꙋ̀жїє: Мѣчъ, бро́нь, збро́ѧ, да́рда, бо́лтъ, стрѣла, по́тѣскъ, копѣѧ, дрѣвцє, воло́чнѧ, ѡщѣ(п), галѧбар(т), рогатин(а) (1627 *ЛБ* 153).

ДРЕВЦОВЫЙ *прикм.* Дерев'яний: в то(и) жє коморє скрыня... в дрꙋ̀го(и)... воє(н)ныє юхты чи(р)воныє, в ни(х) кгрото(в) дрє(в)цовы(х) // сємъ (Заборол, 1566 *ПВКРДА* III-2, 6-7).

Див. ще **ДЕРЕВЯНЫЙ, ДРЕВЯНИЙ.**

ДРЕВЯНЫЙ, ДРЕВАНЫЙ, ДРЕВЕНЫЙ, ДРЕВАНЪ *прикм. (виготовлений з дерева)* дерев'яний: Пє(р)хѹ̈ръ грицєвичъ… мєлъ… стрымєнъ дрєваны(х) за грошє(и) ми (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 47 зв.); Прѹ̈жіє: Лѣторосльки з' дє́рєва, вєршкѝ дрєвані́ы (1627 *ЛБ* 103); посрє(д) мурѹ̈ ґанкры дрєвєны(и) (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4 зв.); смѣтя и гнои з по(д) ѡкєнъ школы дрєвяно(и) вывє(з) хло(п) за гро(ш) 12 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.); Вє́щъ албо матє́ріа тоє тайны єсть ма́сло дрєвано (Львів, 1645 *О тайн.* 118).

Див. ще **ДЕРЕВЯНЫЙ, ДРЕВЦОВЫЙ.**

ДРЕКОЛЬ, ДРЕКОЛЪ *ч.* (*цсл.* дрьколь) *(важкий дрючок з потовщенням на кінці, що використовувався як зброя)* палиця, палка, дрюк: тоґ'ды июда єдинь з'мєжи д'ванадєсато(х) пришо(л) и съ ни(м) наро(д) многыи съ ороужімь и дрєкол'ми з' мєчѣ и рогатина(ми) ѡ(т) ар'хиєрєи и старєць лю(д)скы(х) (1556-1561 *ПЄ* 113 зв.); почали єго би́ти нємл(с)ти(в)но мє́чи, ки(и)ми… и иншими дрєко́лми (XVI ст. *УЄ* № 29519, 39); А єго стаа мл(с)ть рє(к) до ни(х): якобы на разбо(и)ника съ ѡроужіє(м) и дрєко(л)ми и з рогатинами пришли єстє имати ма в ночи (XVI ст. *УЄ Трост.* 58).

ДРЕМАНИЄ *див.* **ДРѢМАНЄ.**

ДРЕМАТИ *див.* **ДРѢМАТИ.**

ДРЕМЛЮГЪ *ч. (нічний комахоїдний птах)* дрімлюга: за рябъца або за крєгу(л)ца рубль,… за дрємлюга пятьдєсать грошє(и) (1566 *ВЛС* 99 зв.).

Див. ще **ДРѢМЛИХЪ.**

ДРЕНТВѢТИ *дієсл. недок.* (*стп.* drętwieć) *перен. (втрачати чутливість, терпнути, німіти)* дерев'яніти: Скорбъ прєтажкка́а ѡ(т)всю́ль ѡбточи́ла. Стоит' ѡ(т) смѹ̈ткѹ̈ пра́вє скамєнѣла, Чи́стаа Па́нна ѡкрѹ̈тнє дрєнтвѣла (Львів, 1631 *Волк.* 16); Язы(к) въ мнѣ окрѹ̈тнє… дрєнтвѣє(т) (Там же, 22).

ДРЕНЧИТИ, ДРЕНЧЫТИ, ДРЕНЪЧЫТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dręczyć) (кого) мучити, катувати: небожчикъ… до дому се поспешилъ,… болестъ окрутъную терпячи, абовем тая трутизна и тотъ ядъ такъ его дренчилъ, же вонътробу и плюца вси кавалъками з него выкинуло (Луцьк, 1631 *Арх ЮЗР* 8/III, 585); козаки, въехавъши в место Четвертню, што застали, брали, жаковали и люде дренчыли, били и мучыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 260); до того челядъ… и подъданыхъ тамошънихъ били, дренъчыли и мучили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 361).

Див. ще **ДРУЧИТИ.**

ДРЕНЪ *ч.* (*стп.* rdzeń, drzeń) осердя, стрижень (дерева): Избо́рноє ке́дра: Дре́ны цє́дрѹ̈, дрыжѣнь дє́рєва (1627 *ЛБ* 45).

ДРЖАНЬЄ *див.* **ДРИЖАНЄ.**

ДРЖАТИ *див.* **ДРИЖАТИ.**

ДРЖЕНА *див.* **ДРИЖЕНЄ.**

ДРИВА *див.* **ДРОВА.**

ДРИВОТНЯ *ж.* Дровітня, *діал.* дривітня: lignile, дриво(т)ня, мѣсто дровъ (1642 *ЛС* 255).

ДРИАКЕВЪ *ч.* Те саме, що **дриякъва**: θиріа́ка: Дриа́кєв' (1627 *ЛБ* 210).

ДРИГОТА *ж.* Дригота, дриготи: Оу́жасъ: Здѹ̈мѣ(н)єса, пєрєжахнє(н)є, пєрєстра́хъ, дрижѣ(н)є ѡ(т) зи́мна, а́бо ѡ(т) бо́азни, дриго́та, мєрзє́ность, пєрєполо(х) (1627 *ЛБ* 137).

ДРИҐА, ДРИКГА, ДРЫҐА, ДРЫКГА *ч.* Дриг, *діал.* дрига "той, хто дриґає ногами". Вл. н.: ива(н) дрыкга (1649 *РЗВ* 32); Иванъ Дрикга (Там же, 154 зв.); Яцко Дрикга (Там же, 448).

Див. ще **ДРИҐАЙЛО.**

ДРИҐАЙЛО, ДРИКГАЙЛО *ч., діал.* дриґайло "той, хто дриґає ногами". Вл. н.: Анъдрѣй Дрикга(и)ло (1649 *РЗВ* 35).

Див. ще **ДРИҐА.**

ДРИҐАНТЪ, ДРИКГАНТЪ, ДРИКГАНЪТЪ, ДРЫКГАНТЪ, ДРУКГАНТЪ *ч.* (*стп.* drygant) **1.** Жеребець, огир; швидкий кінь: а к тому особливе што-м окром того шацунку от панее матки моее… власности своеи мела двесте копъ литовское личбы грошей,… а чотыри возники сѣрые друкганты (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 135); ща(с)ны(и) матєєви(ч)… по(д) ни(м) дрыкга(нт) воро(н) (1567 *ЦБЛит.* 16, 3, 86); не застали ничого, толко… схоратого коня, тисавого, дрыкганта (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 77); Или нє вѣдаєшъ я(к) на ты(х) гръды(х) бадавѣа(х), валаха(х), дрыкга(н)та(х), стѹ̈пака(х),… трѹ̈(п) сво(и)…

вмѣстити нє можє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 238 зв.); въ стани коней езныхъ взяли… кунъ сивый, турский…, дрикгантъ вилчатый, турский (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/І, 430).

2. Вл. н.: ксендзъ Анътоний Янишевский…//… противъко… Лескови Дубейкови кушънерови, Иванови Дрикганътови кравъцови и инъшимъ всимъ райцомъ… места его кор. мил. луцъким кгрецкое релии… оферовалсе кравъне чынити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154-155).

ДРИЖАНЄ, ДРИЖАНЇЄ, ДРИЖАНЬЄ, ДРЫЖАНЄ, ДРЫЖАНѦ, ДРЫЖАНЬЄ, ДРЖАНЬЄ, ДРЪЖАНЬЄ *с.* **1.** *(хитання, коливання)* дрижання: шата́нїє, хє(л)плє(н)є шє(м)раньє, дрижа́ньє, шѹ(м)лє́ньє (1596 *ЛЗ* 88); Шата́нїє: Хєлплѣ(н)є, шємра(н)є, дрыжа́ньє, шѹмлєньє (1627 *ЛБ* 157); Вийди к пра́хѹ…, прїйди́ къ вѣчномѹ вєсє́лїю, ибо оу́жє зима; стра́шногѡ дрижа́нѧ мимо идє, гды стихїи ѡгнє́мъ ѡ(б)нѡвлє́ни и разорє́ни (Чернігів, 1646 *Перло* 159 зв.); **дрыжанѧ земли** — землетрус: Тогó жє рóкѹ дрыжа́нѧ зємли вєли́коє оу црїгра́дѣ (1509-1633 *Остр.л.* 126).

2. *(тремтіння від страху, холоду і т. ін.)* дрижання; хвилювання: Ви́дѧчи то ѡ(т)ци… дрыжа́ньє(м) обнѧ́ты боу́дѹчи, ани ѡ(т)колѧ жадного ратоу́нкѹ мѣти нє сподѣва́ючисѧ, почали́ ро(в)но оутєка́ти (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 50 зв.); ты́є тєды всѣ тръво́ги, и дръжа́ньѧ, и болѣ, и стра́хи вєли́кїє, якїє тє(р)пѣти боу́дємо, са́мый то(т) ча́съ тылько оуказа́ти мо́жє(т) подоста(т)коу (Острог, 1607 *Лѣк.* 40); Трє́пєтъ: Стра́хъ, дрижа(н)є, дрóжъ, говѣнїє (1627 *ЛБ* 133); Арара́тъ: Проклѧ́тство држа́ньѧ, клатва трє́пєта (Там же, 179); что(ж) за сила твоя бѹдє(т), ѹбогїй чл҃вѣчє, ижъ дрижанїє сє(р)дца настѹпѹє(т) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267); А вышє́дши бѣгли ѡ(т) грóбѹ, бо знѧ́ло ихъ было дрыжан'є и стра́х', и нѣкомѹ нѣчого нє рєклы бо сѧ боѧ́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 231).

Див. ще **ДРИЖЕНЄ.**

Пор. **ДРИЖАТИ.**

ДРИЖАТИ, ДРІЖАТИ, ДРЫЖАТИ, ДРЖАТИ, ДРЪЖАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(коливатися, хитатися)* дрижати: шата́юся, хє́л'плюсѧ,… дрижѹ (1596 *ЛЗ* 89); нбⷭ҇ѡ и зємлѧ… и вє(с) свѣ(т)… свои мл҃твы чоудо́вными нѣѧкыми(с) знаками ѡсвѣ(д)чи́ли…. зємлѧ дрижачи и стоѧнѧ своєгѡ оустоупоуючи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 306); Шата́ю(с): Ша́стаюсѧ, я́къ кóнь на вы́тѣчкѹ, дрыжѹ (1627 *ЛБ* 158); Горы нехъ држатъ, и скалы ся розпадаютъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 161); Дрижала зємля, же ажъ ламали ся ѡпоки (І пол. XVII ст. *Сл.о зб.* 26).

2. *(трястися від холоду, тривоги, страху)* тремтіти, дрижати: роуки ихъ дрыжахоу (1489 *Чет.* 9 зв.); а ѡ(н) злєкну(в)шисѧ и дрыжачи рєкъ пн҃є што кажє(ш) чинити (II пол. XVI ст. *КА* 45); Нє́ронъ… // …хо́тѣ(л) сѧ са(м) забíти, алє нє моглъ, бо ємѹ роуки дръжали (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 36-36 зв.); А Ара́пинъ о́нъ ви́дѣвши то́є чѹдо, дрыжачи́ и оутѣка́ючи до до́мѹ своє́го, здóхлъ на доро́зѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 27); Постанови́лъ… сє́съ мѹж' со́нъ звитѧжити: …в'дєнь ѡ(д) гора́чости пала́ючи, а в'но́чи ѡ(д) стѹдєни дрижачи́ (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. I), 4 зв.); ѹтръпа́ю… дрыжѹ ѡ(т) бо́ѧзни (1627 *ЛБ* 142); Самая добрая совѣсть то витривати можє(т), а сѹмлєнїє злоє, да(р)мо ї говорити, тоє ся ба(р)зо встидитъ и ѹстрашає(т)ся, дрижати, плакати мѹси(т) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 268); Кгды и Аггельскїе хоры будутъ дръжати: И всѣ зъвѣку святые збыть ся бояти (Львів, 1630 *Траг.п.* 171); intremo дріжати (І пол. XVII ст. *Сем.* 101); Ѿ(т)кѹдѹ єсть, того добрє нє знаємо. Бо мои оусѣ жили починаютъ дри́жати (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 18); Дрыжѹ tremo (*Уж.* 1645, 65).

3. *Перен.* (перед ким і без додатка) *(боятися кого-небудь, відчувати страх перед кимсь)* дрижати: моци зємныи и пєкє(л)ныи дрижа(т) прє(д) нимь (к. XVI ст. *УЄ* №31, 46); Прѡ́д'ковє бовѣм' ва́ши кгды́ вѣрѹ якъ та́рчъ дєр'жа́ли, нє́прїѧтєли дѡ́моу и́хъ за́вшє прєд' ни́ми дрыжа́ли (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 13); Слышимѡ ѡ нєпрїѧ́тєли, др'жимѡ: а по(д)часъ и прїѧ́тєлѧ за нє́прїѧтєлѧ, длѧ нє́гѡ розѹ́мѣємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 72);

(над чим і без додатка) *(ретельно оберігати, боятися втратити щось)* дрижати (над чим), турбуватися (про що): алє сѧ радѹ́єтъ якъ скарбъ нашєдши, вшакъжє єщє дрижитъ ѡбавѧючісѧ

жебы єгω нє оутратилъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 173); И збираючи єгω [золото] пóтимωсѧ, и стерегȣчи// єго др'жимω на(д) ни́м' (Київ, 1637 *УЄКал.* 71-72).

ДРИЖАЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм. (який трясеться від страху, боязні і т. ін.)* дрижачий: приведєно до нєго Агага вєлми толстого и дрижачогω (серед. XVII ст. *Хрон.* 216 зв.).

ДРИЖЕНЄ, ДРИЖЕНЇЄ, ДРИЖѢНЄ, ДРЫЖЕНЬЄ, ДРЖЕНА, ДРѢЖѢНА *с.* Те саме, що **дрижанє** у 2 знач.: а кгды писалъ дрыжєньємъ а мдлостью знатый заразъ оумє(р) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 153 зв.); Оу́жасъ: Здȣмѣ(н)єсѧ, пєрєжахнє(н)є, пєрєстра́хъ, дрижѣ(н)є ω(т) зи́мна, а́бо ω(т) бóязни (1627 *ЛБ* 137); чєрвóнаѧ к томȣ нє́мочъ пристȣпи́ла, и тѧ́жкость в' пє́рсєх', ср(д)ца дрижє́нїє, и всѣхъ члóнковъ ро(з)сла́ба: а такъ мордóванъ нєли́тостивый мордє́рца,... нєзбóжной а ωкрȣтноѣ дȣшѣ своє́ѣ пȣстил' сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 868); яковы́й стра́хъ, и држє́нѧ, и сконá́нѧ, и тѧ́жкость бȣдєт' мѣти и ви́дѣти дȣша, кгды ω(т) тѣла ро(з)лȣча́тисѧ єи пріи́дєтъ (Львів, 1642 *Час.Слово* 267).

◇ **дриженїє (дрѣжѣнѧ) землѣ (земли)** — землетрус: гла(д), мóры, ва(л)ки, дриженїє зє́млѣ, за́тмєнїє слнца (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 31 зв.); тамь сталосѧ вєлїкоє дрѣжѣнѧ зємли, и(ж) стоупиль з нєба аггль бжїй (к. XVI ст. *УЄ* №31, 41 зв.).

ДРИЛИХОВЫЙ *прикм. (стп.* drylichowy) *(пошитий з дриліха — простого грубого полотна)* дриліховий: побрал... насыпъки дрилиховые, а наволочки двои верхъние одны швабского, а другие флямского полотна, с простирадлами (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 653).

ДРИЯКЪВА *ж. (стп.* drjakwia, *свн.* Driakel, *гр.* δειράς) *(давно вживаний лік рослинного походження)* протиотруйний лік: побрал... шкатулка з олейками розмаитыми: з дриякъвою, алъкермесомъ (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654).

Див. ще **ДРИАКЕВЪ.**

ДРЇАДА *ж. (гр.* Δριάς, άδος) дріада: На вы́рокъ гóдный, Чи́стои Паллáды, Днє́сь з' вирида́рωвъ Ра́йскїє Дрїа́ды (Львів, 1642 *Бут.* 7).

ДРЇЄРЪ, ДРЫЄРЪ, ДРЇАРЪ *ч. (стп.* drejarz, dryjarz, *нім.* Dreher) **1.** Токар: хлопцо(м) цо пра(з)ни(ки) зно(вȣ) до дрїара з цє(р)кви ω(т)нє(с)ли и тєсли ω(т) дахȣ... 22 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5); хлопȣ(м) ω(т) прїносȣ іконъ празнико(в) до ново(и) цє(р)кви и на цвє(ки), гвоздѣ, и дрыєрȣ на мє(д)... з(л) 6 (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.).

2. Вл. н.: стани(с)лавȣ дрїєрȣ а(д) рацїонємъ рєшты образово(и) далє(м) зло(т) 3 (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 5).

ДРОБЕЗОКЪ *див.* **ДРОБЯЗОКЪ.**

ДРОБИТИ *дієсл. недок.* Дробити, кришити: affrio, дробю, крушу (1642 *ЛС* 74).

◇ **дробити ѧзыкомъ** — *(швидко говорити)* дріботіти язиком: многїѣ прихóдѧтъ до цркве, и дрóбѧтъ ѧзы́ком' ти́сѧчȣ вѐршωвъ моли́товныхъ; а выхóдѧчи з' цркви нє вѣдают' што рєкли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 542).

ДРОБИЧКА *ж.* Теличка, телиця: Коровъ дойныхъ 12, дробичокъ 5, подтелковъ 6, телятъ сегорочныхъ 6 (1598 *АЮЗР* II, 200).

ДРОБЛЕНИНА *ж.* Те, що подроблене: interitum, дроблєнина (1642 *ЛС* 242).

ДРОБЛѢ, ДРУБЛИ *присл.* Докладно, старанно: Порáнȣ напє(р)вѣє по моли(т)ва(х), маю(т) мóвити ко(ж)ды(и) вчєрашнюю наȣку сво(ю), и пи(с)мо своє што дóма писа(л), выкла(д) наȣки своєи покáзовати маю(т) и пото(м) ȣчитисѧ маю(т) //дрȣбли, пса(л)тыри, или граматыки з розвѧзованьє(м) єи (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 4-4 зв.); Учити ся мают дроблѣ псалтыри или грамматики з розвязованемъ еи (Луцьк, 1624 *ПККДА* I, 50).

ДРОБНЕЙШИЙ *див.* **ДРОБНѢЙШИЙ.**
ДРОБНЕЙШЫЙ *див.* **ДРОБНѢЙШИЙ.**
ДРОБНИЙ *див.* **ДРОБНЫЙ.**

ДРОБНО *присл.* Дрібно, тонко, філігранно: рω(к) 1631... госпо(д)ръ єго м(л) бє(р)навский прїслалъ кр(с)тъ дрєвєный дробно рѣзаны(и) (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 3).

2. *(дрібними частинами)* дрібно: incise,... дробно (1642 *ЛС* 230); дробно (*Уж.* 1643, 51 зв.).

ДРОБНЫЙ, ДРОБНИЙ, ДРОБЪНЫЙ *прикм.* **1.** *(малий розміром, об'ємом)* дрібний: К томȣ тєж ȣзѧл єсми ȣ Их Милости рȣхомых рѣчєй: тканка пєрловая за сорок коп грошєй, дрȣгаѧ тканка з

дробными пєрлы Венацкаа (!) за пат коп грошей (Несухоїж, 1550 *AS* VI, 5); Розоумѣи же и ѡ то(м) брате иже тыи писмена дробныи въ ѡчеръта(х) положеныи (1556-1561 *ПЄ* 443); да(л) є(м) митурѣ на дро(б)ный камѣнь в҃ золотыи (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 12 зв.); А потымъ взѧ(л) б҃гъ... седмꙋю ча́сть свѣтлости, и вложи́въ въ с҃лнце, и лꙋноу, и на дрꙋ́бныи ча́сти роздѣли́въ въ звѣз(д)ы (Прчаїв, 1618 *Зерц.* 12 зв.); дробныхъ казанковъ пятнадцать, великій казанъ пивный (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21); scrupus, камикъ дробни(й) (1642 *ЛС* 365); **дробный скотъ** *див.* **СКОТЪ; быдло дробноє** *див.* **БЫДЛО;**

(невеликий розміром і не особливо цінний) дрібний: А за увязанье и займованье господъ и на иные речи дробные вышло того всего 13 копъ и 40 грошей и 4 гроши ([1521] *АЛРГ* 172); А от скур звериных,... и теж от сливы, фарбъ, овощу и иных дробных речей крамных и купецких от копы по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); кнзъ Воронєцки(н)... взялъ... рєчє(и) домовыхъ дробныхъ, возовъ, санє(и), колє(с),... и и(н)шихъ рєчє(и)... за па(т)деся(т) золоты(х) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); ясчикъ меду пресного и иншие речи дробные, што все коштовало копъ тридцать литовскихъ, — побралъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 276);

дрібний, тонкий, філігранний: Ля(м)па самосрѣбрная... з дробною корꙋ(н)кою (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 10 зв.).

2. *(незначний щодо вартості) (про гроші)* дрібний: заплачꙋ тобѣ доброю монєтою золотꙋ́ю и справє(д)ливои ваги ничого на тымъ дробныи гроши такъ ми сꙋтъ яко и золотыи (к. XVI ст. *Розм.* 51 зв.); Ґды ѡ дробную монєту прытру(д)нє(и) было,... з табличноѣ скры(н)ки... взялємъ... зло(т) 67 (Львів, 1624 *ЛСБ* 1049, 5); Мѣдни́ца: Дробны(и) пѣнѧзь, а́бо га́рѣль (1627 *ЛБ* 67); moneta дро(б)ні гроши (І пол. XVII ст. *Сем.* 116);

(незначний за сумою) дрібний, малий: Шафарѣ жа(д)ныхъ сꙋмъ та(к) на пожычаня пожы(т)ковъ цє(р)ковны(х), яко и (на) ро(с)ходы значныє вєликиє сами нє маю(т) личыти анѣ выдавати бє(з) вѣдомо(с)ти и консє(н)сꙋ братіи тє(л)ко (!) на ро(с)ходы дробныє и повсєдныє (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 63).

3. *(який складається з малих однорідних частинок, елементів)* дрібний: Дали вробити фляшку срѣбрьную на миро с҃тоє срѣбра цє(р)ковного дробного такъ зъ кгꙋзиковъ якъ и(з) цятокъ и инъшего дробязъку (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 3);

роздрібнений, мілкий: Гости которыє вєзꙋть соль чєрє(з) володимє(р) дають з воза старо(стє) ѡтъ большоє соли головажєнъ двєстє... а дробноє// старостє чотыриста (1552 *ОВол.З.* 198 зв.-199).

4. *(який займає низьке службове становище)* нижчий: кухонъный цукгъ в подѣлъ челяди дробъной стаенъной с конюшим (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 629).

5. *Перен.* Незначний, дрібний: То єсли и дрꙋ́бныхъ грѣхѡ́въ в' де́нь сꙋдный ли́чба сѧ дава́ти бꙋдє(т): гдє(ж) тꙋ(т) чи́стє(ц) ѡчища́є(т) кого́ ѡ(т)... грѣхѡ(в) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 123).

6. *У знач. ім.* Дрібний. Вл. н.: ва(с)ко Дробный (1649 *РЗВ* 129).

ДРОБНѢЙШИЙ, ДРОБНѢЙШЫЙ, ДРОБНЕЙШИЙ, ДРОБНЕЙШЫЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(порівняно невеликий за розміром)* менший: В' ѡдно(м) ꙋзєлци пєрєлъ дробнѣ(и)шы(х) що кромя нитіи и що на нитка(х) всѣхъ лꙋтꙋвъ в 1/2 (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 18 зв.); в гаюх и запустах до села Бегня належачих, през ввес час выжей менованый в нее вежъджаючы, дубы, на будынъки гожые, и иншие розные дробнейшые, на потребу..., одвозили... суседом и приятелем своим роздавали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 344).

2. *Перен.* Дрібніший, менш істотний: Фѡ́тій... // Нє вспомина́єтъ ѡ опрѣснокꙋ, кото́рый... нє замо(л)чалъ бы єго́ бы(л), бо єсли голе́ніє борѡ(д) Капла́нѡ(в) и и́ныи дробнѣ́йшіи блꙋды га́ни(т), барзѣй опрѣснока нє занєха(л) былъ нага́нити (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 282-283); Потре́те: в' грѣха́х' тєле́сныхъ нє маєтъ з'стꙋповáти до ѡколи́чностєй дробнѣ́йшых', а́ни тєж' само́мꙋ ка́ющємꙋсѧ того́ допꙋща́ти, а́бы на(з)бы(т) ѡ́ныє выра(з)нє вымавлѧ́лъ, а́лє має(т) в'кра(т)цє пыта́ти, зажыва́ючы сло́въ оучти́выхъ (Львів, 1645 *О тайн.* 89-90); s҃ абы

ꙋнѣя всюды знєсєна была и и(н)шіє пу(н)кта дробнѣишіє были (серед. XVII ст. *ЛЛ* 182);

(за сумою) дрібніший, менший: Такъже и дробнейшие долги мои, еслибы ся на мене по смерти моей слушъные показали, прошу именем Господним помененого сына моего екъзекутора тое остатнее воли моее, и цорки моее милое, абы то поотдавати рачили (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 87).

3. *(за становищем і рангом)* нижчий, підлеглий: Протожъ не можетъ быти папа антихристомъ. Бо яко сатана сатану не выганяетъ, такъ бы тежъ антихристове дробнѣйшіе верховного антихриста не преслядовали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 161).

4. *У знач. ім. с. р.* **дробнейшое: а)** *(те, що менш вартісне)* дрібніше, -ого; гірше, -ого:: тыє всѣ пъчолы... на пожито(к) сво(и) ѡбє(р)нулъ што лѣпъшого, а што дробнє(и)шого — мєжи своє помо(ч)ники и ко(м)при(н)ципалы ро(з)да(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208); **б)** *(малі дрібні свійські тварини)* дріб: быдла, стада, овцы, свини и инъшие добытъки ихъ мл. манифесътуючихъ дворъные выбрано и болъшъ над кров девятъ, а инъшого дробнейшого надъ тридцетъ, жеребятъ надъ шестеро не зостало (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 213).

Пор. **ДРОБНЫЙ.**

ДРОБНЮСЕНЕЧКО *присл.* Дрібнесенько: Дробнюсєнєчко (*Уж.* 1643, 51 зв.).

ДРОБНЮХНО *присл.* (*стп.* drobniuchnie) дрібнесенько: Дробнюхно (*Уж.* 1643, 51 зв.).

ДРОБЯЗОКЪ, ДРОБѦЗОКЪ, ДРОБЕЗОКЪ *ч.* **1.** *(дрібні, невеличкі предмети, речі)* дріб'язок: от крамных речей, шапок, ножовъ и иншихъ речей и дробезку, шацуючы на копу,... от кождое копы по грошей два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); Дали вробити фляшку срѣбръную на миро стоє срѣбра цє(р)ковного дробного такъ зъ кгꙋзиковъ якъ и(з) цятокъ и инъшего дробязъку (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 3); за ро(з)ныє дробѧ(з)ки... слюсарꙋ зо(л) 1 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 2 зв.); дробязку много, иншихъ речій не мало (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21); minutol, сѣканина, дробязокъ (1642 *ЛС* 270).

2. *(молоді тварини)* молодняк, дріб'язок, дріб: ре́клъ Іа́ковъ: вѣдаєшъ па́нє мой жє дробѧзокъ молодю́сєнкій ѡвцы те́жь и коро́вы те́лныи ма́ю з' собо́ю, кото́рымъ е́сли кгва́лтъ оучиню в хожє́нью ѡ(т)йдꙋтъ мнѣ одногѡ днѧ всѝ стада (серед. XVII ст. *Хрон.* 51).

3. *(щось незначне при пізнанні)* дріб'язок, дрібничка: А ѡ собѣ а(з) и са(м) свѣдитє(л)ство ва(м) даю, яко гра(м)мати(ч)ного дробѧ(з)кꙋ нє и(з)оучи(х), ритори(ч)ноє игрꙋшки нє вида(х), филосо́фъского высокомє(ч)татє(л)ного ни слы́ха(х) (1599-1600 *Виш.Кн.* 203).

ДРОВА, ДРИВА, ДРЫВА, ДРЪВА *мн.* Дрова: цр҃ь повєлѣ(л) скласти вєликоу громадоу дровъ (1489 *Чет.* 32); а маютъ... сани дровми зима имъ давати, а зима не давати (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); ино мы и въ томъ тебѣ очевисте росказали, ажбы ты мыта отъ дровъ и сѣна... и саней въ нихъ брати не казалъ (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); а въ гай липовый и в дуброву волный ему вьездъ по дрова (Луцьк, 1528 *АрхЮЗР* 6/I, 10); Сторожи... вдєнь водꙋ а дрова носять (1552 *ОЧерк.З.* 7 зв.); далє(м) на боты грошє(и) дєся(т) прошакови с пушки шпита(л)скоє... на дрыва (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 1 зв.); далє(м) злоты(и) и д҃ шєлюгы за дръва до шпита(лѧ) (Там же, 5 зв.); Маско выправляетъ паробъка зъ дривами до миста продаватъ (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 298); А грѣшныхъ за(с) то́й ого́нь пали́ти бꙋдєтъ, и оучи́нки и́хъ пале́нѧ го́дныи яко дръва́, сѣно и соло́ма (Київ, бл. 1619 *О обр.* 140); ѡ(т)цꙋ пєтронію монастырскомꙋ на дрива... гро(ш) и 24 (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.); Такъже в то(м) дворє сєлє(ц)ки(м), заста(в)ши по(д)даны(х) добри(н)скихъ, которы дрова привє(з)ли на па(н)щину были, кони кгва(л)то(в)нє з возами и бє(з)пра(в)нє побрали (Житомир, 1650 *ДМВН* 207); Дрова́. Ligna (1650 *ЛК* 445).

ДРОВКА *мн.* Дрівця, дровця: acarpna, дровка сухие (1642 *ЛС* 64).

ДРОВНИ *мн.* Селянські сани для перевезення дров, сіна: А потомъ, взявши против мене злый умыслъ,... у пятницу,... тром боярам своим,... усадивши на сани простые, на дровни, соломы подославши, и сама не ведала есми, где мя везти казал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 137).

ДРОВНО *с.* Дровина, *діал.* дровно: netolko newolno jest nikomu wchodow, a w trawy stebla nikto darom wziaty ne mozet, y pozytkow nektorych mety, ale y drowna i les wse za pokłonom (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 26).

ДРОВНЯНЫЙ, ДРОВЯНЫЙ *прикм.* Який стосується дров: Дровня́ный. Lignasus (1650 *ЛК* 445); **мыто дровяное** *див.* **МЫТО.**

ДРОГА, ДРОКГА *ж.* (*стп.* droga) *(подорож)* дорога: Koli sia wernemo z drohy Budem toiu trawu znáty (Яворів, 1619 *Гав.* 21).

◊ **дрокга великая** — битий шлях, тракт: панъ вишнєвъски(и)... насъ вєлъ... чєрєзъ дрокгꙋ вєликꙋю которая идєть до Лꙋцька (1546 *ОГ* 66 зв.).

Див. ще **ДОРОГА.**

ДРОГИЙ *див.* **ДРУГИЙ.**

ДРОЖДА *с., зб.* Дріжджі: faex дро(ж)да (I пол. XVII ст. *Сем.* 82).

Див. ще **ДРОЖДІЄ.**

ДРОЖДЖѢ, ДРОЖЧѢ *мн.* Драговина, твань: тепло(ст) а́бо ѡгнь кото́рый на (и)споди справу́є(т), смро(д), дро(ж)джѣ, и всє лєдащо выкидає(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244 зв.); Кото́рый кгды́ похлѣбитъ нєнавиди(т), а нєнави́дєчи в' зє́мныє дрож'чи в'тручáєтъ и до боло́та прилѣплѧ́єтъ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 2); Тина: Боло́то, кáлъ, смро(д), дро́жджѣ, грꙋ́зкость (1627 *ЛБ* 132).

ДРОЖДІЄ *с., зб.* Дріжджі: brisa, дрождіє ви(н)ноє, ѡ(с)танки (1642 *ЛС* 105); crocomagma, крокосовыѧ масти дро(ж)діє, єлєй (Там же, 147).

Див. ще **ДРОЖДА.**

ДРОЖИНА *див.* **ДРУЖИНА.**

ДРОЖЧИ *див.* **ДРОЖДЖѢ.**

ДРОЖЧИСТЫЙ *прикм.* Осадовий, мутний: Самарѧ́нє: Сто́рожѡвє, а(б) діамє́нтовыи, а́бо Тєрно́выи, а(б) дро(ж)чѣ, а(б) дрожчи́стый (1627 *ЛБ* 230).

ДРОЖЪ *ч.* **1.** *(тремтіння від страху, холоду і т. ін.)* дрож, дрижання: Трє́пєтъ: Стра́хъ, дрижа(н)є, дро́жъ, говѣніє (1627 *ЛБ* 133).

2. Вл. н.: Лꙋкянъ Дрожъ (1649 *РЗВ* 144 зв.).

ДРОЖЪШИЙ *прикм. в. ст. (який більше, дорожче коштує)* дорожчий: што жъ то до рєчи? дрожъшоє тєра(з) вино є(ст) слышишъ што мовлю? (к. XVI ст. *Розм.* 24).

Див. ще **ДОРОГШИЙ, ДОРОЖШИЙ, ДРАЖЬШИЙ, ДРАЖѢЙШИЙ.**

ДРОЗДЪ, ДРОЗЪДЪ, ДРѢЗДЪ *ч.* **1.** Дрозд, дрізд: Іꙋпитє(р)... оу́ звѣрѧ скопꙋ прємє́ни(л)... апо́л'ло ꙋ кроу́ка, Ба́хоу(с), ꙋ козла,... ѡпсъ, а(л)бо цибє(л)лє, в' дрозда (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.); ficedula, дро(з)дъ (1642 *ЛС* 196).

2. Вл. н.: ива(н) дрѣ(з)дъ (1649 *РЗВ* 9 зв.); Дємъко Дрозъдъ (Там же, 126).

ДРОПЯТЫЙ *прикм.* (*стп.* dropiaty) темно-сиво-червоний: Товари(ш) василіи вєрыга на шє(ст) кони на нє(м) па(н)цє(р)... по(д) ни(м) вала(х) дропяты(и) бє(з) пє(т)на (1567 *ЦНБ Лит.* 16, 3, 87).

ДРОТОВЫЙ *прикм. (зроблений з дроту)* дротяний: мꙋра(л) много тєсаного камє(нє) выда(л) по гр(ш) ѳ҃ локо(т)... посторо(н)ко(в) дротовы(х) в҃ гр(ш) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 32).

ДРОТЪ[1], ДРУТЪ *ч.* Дріт: Нєстє(р) дмитровичъ... мє(л)... // бєлила ши(л) посторо(н)ковъ дроту мосажового... за ко(п) г҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 44 зв.-45); далє(м) за лѧ(м)пы к҃є и за дрꙋты гро(ш) пѧ(т)дєсѧ(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6); Знову на дротѣ таблич(к)и д҃ крєсти(к)... на ланцуху (Львів, 1643 *Інв.Усп.* 79).

ДРОТЪ[2] *ч. (спис)* дротик: мєновитє взято... // ...рыштꙋнъкꙋ до во(и)ны належачого копиа ѡ(д)на кꙋплєная за зо(ло)ты(х) шєстъ, дрєвокъ з дротами шєстъ кꙋплєныє по золотыхъ два (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105 зв.).

ДРОФА, ДРОХВА *ж.* **1.** Дрохва: otis, dis, дрофа птица (1642 *ЛС* 296).

2. Вл. н., *ч.*: ѡстапъ дрохва (1649 *РЗВ* 391 зв.).

ДРОХВА *див.* **ДРОФА.**

ДРУБЛИ *див.* **ДРОБЛѢ.**

ДРУГИЙ, ДРУГІЙ, ДРУГЫЙ, ДЪРУГИЙ, ДРОГЫЙ *числ.* **1.** *(який за числовим значенням відповідає кількісному числівнику два)* другий: И продали... єдно сєло фєтєши, дроугоє сєло алєксєщи, гдє быль радꙋль (Сучава, 1503 *Cost.S.* 259); Єстьлижьбы ѡна замꙋж пошла, тогды ѡна маєть толко дєржати тотъ замокъ и имѣньє, бꙋдꙋчи за

дрȣгимъ мȣжомъ, до живота своєго дєржати (Вільна, 1529 *AS* III, 351); Млыны ѡдинъ по(д) мєстомъ на рєцє богȣ... дрȣги(и) по(д) мєстомъ на рєцє вєницы... трєти(и) в сєлє мєзакове (1552 *ОВін.З.* 134); А ѡтъ дрȣгоє вєжи до трєтєє городєнь і҃ (1552 *ОЧерк.З.* 4 зв.); члкь нѣкоторый... даль єдино(му) [слоузѣ] пать талан'ть а дроугомоу два, а трєтємоу єдинь (1556-1561 *ПЄ* 105 зв.-106); при то(м) зби(т)ю и зранє(н)ю в ни(х) згинȣло двє ша(п)ки ѡ(д)на кунами а другая лисами по(д)шитыє (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 31); На то(т) ча(с) были ста(р)шии и моло(д)шии Пє(р)ши(и) па(н) Ма(р)ко грє(к), дрȣгы(и) па(н) гри(ц)ко дȣда (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1); взяли... ручники два, ѡдє(н) бєлю вышиваны(и), а други(и) просты(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 78); Къ тому торги въ каждомъ тыйдню два: оденъ въ понедѣлокъ, а другій въ пятницу (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 285); И другый разъ изгрѣшили тоты жоны, што приходили маститн его (XVI ст. *НЄ* 57); дрȣгий роздѣлъ ȣказȣєть способъ кȣпєна и прода́на (к. XVI ст. *Розм.* 5); єди(н) внукъ Іваникувъ пупъ Ігнат, а другыи внукъ Абрамувъ Василъ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 223); гри(ц) сы(н) нєбощика гомы(н)ды з дрȣгою жєною зєзна(л)... иже ся ємȣ доси(т) стало з оичизны ѡ(д) ивана брата єго (Одрехова, 1604 *ЦДІАЛ* 37, 1, 31); И дла чо́го ты(ж) малюю́тъ Єв(г)ли́стѡ(в), єдно́го в' по́стати А҃гглской, дрȣго́го в' постати лво́вой, тре́тєго в' тєлчєй, а четве́ртого в' орло́вой (Київ, бл. 1619 *О обр.* 13); дрогы(и) ро(к) кгды(ж) збожа помєр(з)ло ҂аѱоа (Краків, I пол. XVII ст. *ЗНТШ* LXII, Misc. 2); У Микити Салє(н)ка: коня гнєдого... жупа(н) лазуровы(и) фалє(н)дишовы(и)... дъруги(и) чи(р)воны(и) шипътуговы(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 207).

2. *(якиї іде за першим, означаючи порядок при лічбі)* другий: а другую половину тое обестки тыи восковничіе и соляничіе на себѣ мають брати (Петрків, 1508 *РЕА* I, 75); а тота дрȣгаа половина... да єст плємєнникомъ єи (Хуші, 1528 *МЭФ* 40); тє(н) жє кирик прє(д) ты(м) жє право(м) зєзна(л) тому(ж) иванови другую половину ролѣ тоѣ // и(ж) єѣ та(к)жє прода(л) за ту(л)кую жь суму (Одрехова, 1583 *ЦДІАЛ* 37, 1, 19 зв.-20); Пєрєплы́вши, Бра́тїє, половицȣ мо́ра По́стного на дрȣгȣю полови́цȣ... з' охо́тою оуда́ймѡса... абы́с'мѡ... до при́стани збавє́на доплы́нȣти могли́ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 138).

наступний: маєт Єго Милост панъ Загоровский и того дрȣгого ѡстаточного рокȣ тєпєрєшнєго имєна мои додєрживати (Луків, 1559 *AS* VI, 48); А кто бы нє ѡ(т)да(л) вины бра(т)ской, порȣку нє ѡ(т)ходачи имає(т) поставити два браты до дрȣгоє схо(ж)ки (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); по дрȣги(х) па(т)на́дєса(т) лѣ(т) вро(ди)лса и(м) дрȣгі́й // сн҃ъ авє́ль (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 4 зв.-5); А тымъ се есче не контенътуючы, в другимъ року, что естъ тисеча шестъсотъ чотырдесятъ девъятым, засъ наехавъшы, подъданымъ витковъскимъ протесъ-тантисъ кони, волы, овъцы и свини побрали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434).

3. *У знач. прикм. (не такий, як цей)* інший, другий: А хотар вышєписанным сєлам,... с вєрха почънши... до копанной могили,... та тым поутєм до распȣтїа, та ѡбєрноувши тым дрȣгым поутєм чрас дал... на копаннȣ могилоу (Сучава, 1501 *BD* II, 184); Михель другихъ свѣтковъ трехъ подалъ, которыижъ въ тотъ часъ при немъ тутъ, въ Краковѣ, были (Краків, 1518 *РЕА* I, 94); А з дрȣгоє стороны ѡтъ полȣдна за драбъскою брамою только чєрє(з) ровъ гдє можєть члвкъ камєнємъ з рȣки докинȣти по конє(ц) мостȣ прилєгла гора на (и)ма клинєцъ (1552 *ОКЗ* 33); а ѡнь рєкль к нимь ижє и дроугымь мѣстомь [або градо(м)] моусимо проповѣдати єв(г)лїю (1556-1561 *ПЄ* 226 зв.); мєнє самого збили и ключи цє(р)ко(в)ныє в мєнє ѡ(т) пояса ȣрва(ли) и тую цєрко(в) и ключи другому попови... ѡ(т)дали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 10); та мовитъ, ажъ може самъ своимъ достоинствомъ спасеніе и святусть души его, якъ чинилъ и сесь фарисей и другыи лицемѣры, котрыи и другыхъ грѣшныхъ ненавидятъ (XVI ст. *НЄ* 4); лєчъ вступи до близкого кра́мȣ... з дрȣгои стороны ȣлицы (к. XVI ст. *Розм.* 52 зв.); поганцы, Аристотели з другими волхвы и еретики,...

начальствуют и всѣм костелом латинским рядят и владѣют (1608-1609 *Виш.Зач.* 226); На дрѹгіє позвы Писарєви и возны(м) далє(м) злоты(и) и г(рш) и҃ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 5 зв.); теды пытали есмо другихъ хлоповъ, около тыхъ пустыхъ халупъ мешкаючихъ, чому бы тые халупы пустками // стояли? (Луцьк, 1620 *АрхЮЗР* 6/I, 420-421); Стефанъ... не одного толко біскупа Римского вспоминаетъ, але и другихъ патріарховъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 564); Панас Черняховецъ... продал ниву свою... сынови своему, за копъ чтиры грошей литовскихъ... оддаляючи... других потомковъ своихъ (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 23); Знову ѡбрали дво(х) други(х) пано(в) ста(р)шы(х) (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69 зв.); а потом и другие хлопи,... з киями припали и протестанта и челядника его,... были киями (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531);

у знач. ім. інший, -ого; інші, -их: Тамъ по(д) асторохáнїє(м), которóго зáмкѹ волга рєка обышла в кóло бóрзо мнóго тѹрковъ и тата(р) москва побúла, а дрѹгіи з гóлодѹ поздыхáли (1509-1633 *Остр.л.* 127); попадия идє(т) на рыно(к) с хлѣбо(м) с цибулєю тако(ж) ѹ (д)ругого пєрєкупи(в)ши (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); а дрѹгиє повєдили, ижъ слѹзє єго гаркабѹзъ спѹстилъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 251); єдны(х) бúли, дроуги(х) на смрть побúли (Львів, 1585 *УЄ* №5, 241, на полях); За тымъ пуславъ другыи, и тыхъ убили (XVI ст. *НЄ* 130); такъ в рєчи само(и) дозналє(м) никгдысѧ з᾽ дрѹги(м) // нє бѹдѹ фрыма(р)чити (к. XVI ст. *Розм.* 60-60 зв.); дрѹгіи за(с) на свѣ(т) тоую новиноу ѡ нє(м) поущáли, жє якійсь боудє(т) нóвый іáковъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 250 зв.); Другіє явне мовили, же то вадит, же у Янего взяли килька сот червоных золотых, и за здрайцу поличено (Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); стлумивши и загребши учение его своим противенством, другим наслѣдовати науку апостола Петра забороняеш (1608-1609 *Виш.Зач.* 229); Снѣданѧ ú́мъ, пóсполѹ з᾽ ѡбѣдѡ(м) даючи, А на Вєчєрѹ на чéсть дó Плютѡна шлючи, Котóрои нєхтячи дрѹгии чєкáти, Ради нєрáди назáдъ мѹсѣли встѹпати (Київ, 1622 *Сак.В.* 46 зв.); а дроýгый мóви(л) коупúль ѧмь є҃ съпроýгь воло(в) и мѹшѹ пойти спрѹбовати (1645 *УЄ* №32, 185 зв.); а єщє ты(м) ся нє ко(н)тє(н)туючи, протєстуючихъ Данила и Миска та(к)жє и дъругихъ... на кгру(н)тє вла(с)ны(м) станишо(в)ски(м) здыба(в)ши на(д) Станишо(в)кою, та(к) жє ѡныхъ каза(л) свои(м) бити, забияти и мо(р)довати (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); **другоє толко** — ще раз стільки: кóлькїй вѣкъ хотѣлъ бысь положити... // нєхáй вѣкъ цѣлый лѣ(т) сто, нєхай и дроугóє тóлько (Острог, 1607 *Лѣк.* 41-42).

4. *У знач. вставн. сл.* **другоє** — по-друге: Дрѹгоє кгды бы ѡтє(ц) ихъ кому рѹчи(л) ѡ Якую ко(л)вє(к) рєчъ а ѡ тую бы порѹку єщє... за живота своє(г) бы(л) позва(н) до пра(ва) то(г)ды по смє(р)ти ѡ(т)цо(в)ско(и) дєти будѹ(т) ли позва(н)ни ѡ(т)повєда(ти) пови(н)ни (1566 *ВЛС* 68 зв.); Дрѹгоє, абы до камєнца до того(ж) до кого тоє писмо ѡ мнѣ посылалъ, писа(л) самъ рѹкою своєю, визнаваючы,... и(ж) тоє щомъ єнно писалъ до тєбє ѡ єго мл(с)ти ѡ(т)цѹ єпископѣ лвовскомъ, писалємъ злє (Львів, 1586 *ЛСБ* 74); А тыи всѣ грѣшныци въскрєснѹтъ и вúйдѹтъ из гробѡвъ свѡихъ, в тéмныхъ тѣла(х) шпéтны; ѧкѡ мѹринѡвє,... и покáжѹтъсѧ и бєзърѹки(и); и бє(з)ноги(и), слѣпúи... єдино з бо(ю) // а дрѹгоє и страхѹ (Чернігів, 1646 *Перло* 146 зв.-149); **єдинъ з (со) другимъ** — один з другим, разом: а та(к) того днѧ вши(с)кы збиралисѧ до цркви, и(ж)бы споминали дары избавитєлѧ нашєго и(ж)бы єди(н) з дроугы(м) любовь мѣли (к. XVI ст. *УЄ* №31, 86 зв.); заповѣдає(м) таковы(м) мо(ц)ю... абы дє(р)жали мо(ц)нє єдинъ со (д)рѹги(м) братство спо(л)ноє и любо(в) правъдивѹю мѣти (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 3); **одно при другимъ** — разом: стада пятдесятъ; жеребцовъ дорослыхъ осмъ, молодих тридцат шестъ, одно при другим рахуючы по золотых чотирдесятъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117); **дѧдко у другихъ** *див.* **ДЯДКО; єдинъ другий** *див.* **ЄДИНЪ; одинъ другый** *див.* **ОДИНЪ.**

ДРУГИЙНАДЦАТЬ *числ.* Дванадцятий: А рок єсмо томѹ зложили, на зємлю выєхати дєн свѧтого Козмы и Дємана ѹ в осєн, прийдѹчого свата,

которое в ындиктє дрꙋгомнадцати бꙋдєт (Краків, 1538 *AS* IV, 150).

ДРУГОЛЮБИВЫЙ *прикм. (пройнятий любов'ю, вірністю до когось)* дружній, приязний: а и́ныи я́ко дроуголюби́вїи горли́цѣ ѡ зе́млю сѧ ро(з)би-ва́ли (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 414 зв.).

Див. ще **ДРУГОЛЮБНЫЙ.**

ДРУГОЛЮБНЫЙ *прикм.* Дружній, приязний: Посем желаю, да сподобит нас господь, еще в живых совокупився, утѣшение друголюбное словом друг другу даровати (бл. 1610 *Виш.Посл. до Княг.* 236).

Див. ще **ДРУГОЛЮБИВЫЙ.**

ДРУГОЛЮБСТВО *с.* Дружність, приязність: Ви́дѧчи г҃ъ стате́чноє дрꙋголю́б'ство, иж нє то(л)ко са(м) нє смѣє(т) до ре́чєй вели́кы(х), а́лє и всѣ(х) оуча́стника(ми) тоє(ж) ла́ски б҃жєй чини(т), мо́ви(т) ємоу́ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 208).

ДРУГЪ, ДРУГЬ *ч.* **1.** Друг, приятель, товариш: кто жь має нєвѣстоу жени(х) єсть а дроугь жениховь которыи стоить а слоухає(т) его и радостїю радоуют'сѧ (1556-1561 *ПЄ* 352); дїя́волꙋ дрꙋгъ, и вра́гъ христꙋ (Львів, 1591 *ЛСБ* 157); бо(л)шє жє сия любъвє ничто нє єсть, абы кто положилъ дꙋшꙋ за (д)рꙋга своєго (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 3); Възлюблєн'ныи дроу́гъ и оучєни́к' хв҃ъ іоа́нъ сн҃ъ громовъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 53 зв.); ꙋчи́тєлю нєдавно тѧ жидовє хотѣли камєновати а ты та(м) хощєшь ити... лазарь дроугь на(ш) оумєрль... алє по(д)мы ко нємоу абысмы го збоудили (поч. XVII ст. *УЄ* №256, 1); Южъ сѧ с' тобо́ю вѣчнє Дрꙋгъ тво́й розлꙋча́єтъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 47); Ты́жє Г҃и оуч҃нкωвъ твои(х), А вѣрны(х) дрꙋгωвъ своїхъ. ѡ Го(д)ности сво́єй пыта́єшь, В то́мъ вѣры и(х) до(з)наває(ш) (Чернігів, 1646 *Перло* 72); И єсли бы тєбє хотѣлъ намо́вить бра́тъ тво́й, а́бо сн҃ъ,... або прїя́тєль, а́бо дрꙋ(г) тво(и)... нє призволѧ́й и́мъ ани слꙋха́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 153).

2. *(коханий жінки, дівчини)* друг, приятель: Любимый: Дрꙋгъ, коха́нокъ (1627 *ЛБ* 60); Boday woroha napala tuha sczo myni rozluczaiet milenkoho druha (серед. XVII ст. *ЗНТШ* LXXIV, 133).

3. *(у розумінні християнської моралі)* ближній: Алє вамь дроуго(м) моимь мовлю абыстє сѧ нє боѧли // ты(х) которыи забиваю(т) тѣло (1556-1561 *ПЄ* 273); Зако(н) писа́ны(и) ꙋчитъ єжє ти нєми(ло) дрꙋгꙋ нє твори (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); мы Бра́тїѣ и дрꙋго(м) ѡ(т)пꙋска́ємω, а Б҃ъ слꙋга́м' и нєвол'нико́м' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 60);

(як риторичне звертання у формі одн. або мн.) ближній, ближні: И рєклъ ємоу г(с)ь, дрꙋжє на што єси прышолъ, дѣлаи нє мєшкая (1489 *Чет.* 322); а онь ѡ(т)повидѣль єдиномоу з ни(х), рєкоучи дроужє, нє чиню тобѣ крив'ды (1556-1561 *ПЄ* 86 зв.); здра(в)ствꙋ(и)тє, но нє болє(з)нꙋ(и)тє ѡ Дрꙋзи (Вільна, 1596 *Грам.З.* 3 зв.); О милыи дру́зи, всѣ вы хрєстїанє, уважа́йтє пилно ваше ошука́ньє (к. XVI ст. *Укр.п.* 85); Щожъ ю́жъ да́лєй, ѡ Дрꙋзи́, бꙋдє́мо чини́ти (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 12); ѡ дружє... // Оумѣй зєрца́ло чистоты хова́ти, Єй присто́йнꙋю по́чєсть выража́ти (Львів, 1631 *Волк.* 18 зв.); Слыша́лємъ ѡ дрꙋзи мои́. Ди́внꙋю по́вѣсть ѡ(т) оу́стъ ва́шихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 57 зв.).

◇ **другъ друга (другу)** — один одного, один одному: тогды соблаж'нѧ(т)сѧ мнози и дроугь дроуга боудє здраждовать и нєнавидѣти (1556-1561 *ПЄ* 101 зв.); тогды згорша(т)сѧ мно́гїє и єди(н) дрꙋго́го выдасть, и знєнави́ди(т) другъ дрꙋга (Вільна, 1596 *З.Каз.* 36); Братя, другъ другу тяжкости носите и такъ наповните закунъ Христовъ (XVI ст. *НЄ* 212); Посполитая то абовѣмъ въ церкви Христовой добродѣтель другъ другу тяготы помагати носити (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 635); **другъ за друга** — один за одного: Скажѣтє ми; о тако(и) ли любви сп҃съ ре́клъ, котра́ѧ гоне́нїє и мꙋчитє(л)ство на бли(ж)ни(х) свои(х) єднає(т) или котораѧ д҃шꙋ дрꙋгъ за дрꙋга положити ꙋзаконѧє(т) (1598 *Виш. Кн.* 304); **другъ зъ другомъ** — один з одним: всѣ єдиногла́снω заспѣва́ймω ємꙋ, заплєщѣмω рꙋка́ми, и выкрыка́ймω... го́лосомъ ра́дости и вєсє́лѧ...//...дрꙋгъ з' дрꙋгомъ... танцꙋйтє! (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 193-194); **другъ ко другу** — один до одного: скверныи слова изъ устъ вашихъ нагай не исходятъ, не ужѣтъ другъ ко другу (XVI ст. *НЄ* 18); **другъ на друга** — один на одного: Маючы мы вѣдомость ижь твоѧ мл(с)ть воздвигъ гонєние

ѡ(т) лѣтъ давны(х) на це(р)ковъ... смущение и ра(з)дори в люде(х) чинишъ и другъ на дрꙋга вооружаєшъ (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233).

ДРУГЫЙ *див.* **ДРУГИЙ.**

ДРУГЪ *див.* **ДРУГЪ.**

ДРУҐАНТЪ *див.* **ДРИҐАНТЪ.**

ДРУЖБА *ж.* Дружба, приятелювання: А нынѣ вже прия́ль тытул помаза́ный, Сатанаил и́мя и враг осужденый. На вѣчную ганьбу от святой службы, до те́много а́да от праведных дружбы (к. XVI ст. *Укр.п.* 72); Прокла(т) бо имѣли съ ѡнѣми дрꙋ(ж)бꙋ Бга ѡ(т)лꙋченыи дıаволꙋ на слꙋ(ж)бꙋ (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 89); латынский оратор, достоинством сана мистр, имѣл дружбу со мною в Луцку и не утаил тѣлесное пожадливости предо мною (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164); Drużba: towarzystwo (Жовква, 1641 *Dict.* 55).

ДРУЖЕСКИ *присл.* По-дружньому, дружньо: Свойстве́ннѣ: Дрꙋжєски, вла́снє (1627 *ЛБ* 112).

ДРУЖЕСТВО, ДРУЖСТВО, ДРУЖЪСТВО *с.* Дружба, єднання, приязнь: А до того, правду хотячи почтити, а похлѣбству мѣсце не дати, нѣсть у нашее руским и в дружествѣ стояти и нѣсть от кого пользовати, и не чюдо, что и вси не отступят (1608-1609 *Виш.Зач.* 200); Та́къ и Х҃с да́лъ на́мъ тѣла своє́го наполъна́тиса, в' бо́льшеє на́съ дрꙋжъство притага́ючи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 189); Ше́стый та́кже Събо(р)... роска́зꙋєтъ, абы жа́денъ кото́рый єно в' освяще́номъ чинꙋ почита́єтъса..., Жидѡ(в)ски(х) опрѣснокѡ(в) нє ѣлъ, и жа́дного дрꙋ(ж)ства з' ними нє мѣ(л) (Там же, 276); Любо́вь: ми́лость, дрꙋжєство, прия́тельство (1627 *ЛБ* 60); amicitia, друже(ст)во, прия(з)нь (1642 *ЛС* 80).

ДРУЖЕСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Дружити, приятелювати: amico, as, прияю, друж(є)ствую, прияте(л)ствую (1642 *ЛС* 80).

ДРУЖИНА, ДРОЖИНА *ж.* **1.** Військовий загін: даваимо ва(м) на ꙋзнание а(ж) поразумєли єсмо ли(с)ту в҃шемꙋ и посло(м) ваши(м) которы(х) єстє допꙋстили до на(с) а на имя Волоса и(с) дрꙋжинами єго (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); Свѣдо(ц)ство... тоє добрє згажає(т) ꙋ иѡвиꙋша,... которы(и) такъжє кготовъ // бо(л)шꙋю ча(ст), з мо(с)кви и(з) заво(л)ски(х) та(т)а(р), та(к)жє с' собрано(и) дрꙋжины и кгмѣнꙋ лото(в)ского... выводи(т) (1582 *Кр.Стр.* 48 зв.-49);

(озброєна група людей) дружина: ѡнъ жє оуборздѣ всѣ(д) на ко(нь) пошо(л) с малою дроужиною (1489 *Чет.* 244); посли Подковы, яко то его въ Немирове поймали, козаки ся разбегли, и одень... мѣлъ узолъ не малый чирвоныхъ злотыхъ и которые дей слуги, або дружина Путошинского... того козака зарѣзали (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР* 3/І, 9); то пак в той малой дружине брат мой Сава не мог, толко самое Борисовое ледво устеречи, а челяди тое ижъ некому было стеречи (Луцьк, 1583 *Арх ЮЗР* 8/III, 410).

2. *(люди, об'єднані спільністю становища, інтересів)* община, громада: Чи нє мовили тобѣ ст҃іи ѡ҃цѣ, да са нє ѡ(т)лꙋчаєши дрꙋжины, да нє в'мѣсто го(р)наго і҃ер(с)лима в до(л)нѣ(и)шій адъ заблꙋди́ши (1599 *Виш.Кн.* 217); Тот ся тогда во истинну отступником и отщепенцем назвати годен есть, который и один от дружины, ровное себѣ во всѣм, на срамоту и свою волю отлучается и отступает, а не дружина, вкупѣ стоящая, — от единого отступника (1608-1609 *Виш.Зач.* 214); Якъжє тєды ѡстоитъса осва́чоныхъ Б҃госло́вцѡвъ Б҃гомъ // водхне́наа наꙋка, ѡ в' Б҃зѣ поча́токъ ма́ючихъ Бо(з)скихъ пєрсо́нахъ а́лбо осо́ба(х), коли Никола́й и єгѡ́ дрꙋжи́на ба́рзо злє́ и глꙋпє злꙋча́ю(т) в' єди(н) поча́токъ, нєрожо́ноє мо́влю и рожо́ноє (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 250-251);

(група приятелів) дружина: сп҃сите ма и вы братьє дрожино моя (1489 *Чет.* 245 зв.).

3. Вл. н., *ч.*: Сємєнъ Дрꙋжина (1649 *РЗВ* 331); Ярошъ Дрꙋжина (Там же, 358).

ДРУЖИТИ *дієсл. недок.* (з ким) Вступати в плотські зв'язки: Прє(д) тым' рожа́ю Пе́рскогѡ сыно́вє з' ро́дичами дружи́ли на ло́жꙋ, и сєстра з' бра́том' са зпрага́ла бє(з) кара́на, а н҃нѣ дв҃цтва шꙋка́ютъ (Київ, 1625 *Злат.Н.* 130 зв.).

ДРУЖИТИСЯ *дієсл. недок.* (з ким) Дружити: Нехай же дружа́тся с Каином ри́мляне, и положить их бог в такоє ж кара́ньє (к. XVI ст. *Укр.п.* 85).

ДРУЖНИЙ *прикм.* **1.** Приятельський, дружній: пребывай в разумѣ в твердом и непоколебимом, боголюбный иноче,... нижь родителная любовь, нижь дружняя приязнь и память или общая польза да тя не привлечет и понудит (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 242).

2. *У знач. ім.* Ближній, -нього: глєть бо хс врачꙋ исцѣлися са(м), и вы(и)ми прєжє сꙋчєцъ и(з) ока своєго, тожє потомъ з дрꙋжняго (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 52).

ДРУЖОКЪ *ч.* Дружок, друг: amiculus, дружокъ (1642 *ЛС* 80).

ДРУЖСТВО *див.* **ДРУЖЕСТВО.**

ДРУЗКЪ *ч.* Сухе суччя, гілки; сушняк; тріски: На конє(ц) гды тм(с) зо мною дрꙋзки поживає(ш) сꙋгꙋбшꙋю прия(з)нь собѣ збꙋдꙋєшъ (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); Со(х)ль, сꙋшъ, дрꙋ(з)къ (1596 *ЛЗ* 78); Сохль: Дрꙋзкъ, сꙋшъ, хворостъ, сꙋхіи голи або росчки (1627 *ЛБ* 119).

ДРУКАРНЯ *ж.* Друкарня: Купили єсмо тыє всѣ приправы дрꙋка(р)скиє до дрꙋка(р)нѣ належачиє за... по(л)торы тисячи золоты(х) (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); Также и школу при ты(х) жє бра(т)ства(х)... постановляємъ, и дрꙋкарню ꙋтвєржаємо въ Лвовѣ и в' вилни (Берестя, 1591 *ЛСБ* 188); що ты(ж) сѧ тычє(т) типокграфіи, то є(ст) дрꙋкарнѣ, добрє то чинитє якобы книги потрєбныє, на свѣ(т) выдаваны были (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Штанба: Пєчатнѧ, дрꙋкарнѧ (1627 *ЛБ* 158); И мл(с)тє(м) вши(м) коли засмаковати могло, иночєски(м) чино(м), с чи(м) Вилє(н)скоє стоє бра(т)ство знамєнитє ласкою Бжїєю постꙋпꙋє(т), и всякіє почaтки црквє, школы и дрꙋка(р)ни щасливы(и) скꙋто(к) при(и)мꙋє(т) (Київ, 1627 *ЛСБ* 496); Кирилъ старий Транквилю(с) Ставровєцкій, Проповѣдни(к) слова Бжого,... На свѣт' подає з' новои Дрꙋкарнѣ своєи, новыи Пѣсни, на чєсть и хвалꙋ, Прєнастѣйшєй Тр(о)ци (Чернігів, 1646 *Перло* 1).

ДРУКАРСКИЙ, ДРУКАРЪСКИЙ, ДРУКАРЬСКІЙ *прикм. (пов'язаний з друкарством)* друкарський: повєлѣлъ єсми имъ оучинивши вар'ста(т) дрꙋкарьскіи, и выдрꙋковати сію книгꙋ (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 3 зв.); ꙋчитєлєвє костєла римского,... с каза(л)ницъ костє(л)ныхъ, яко и писмо(м) з ва(р)стато(в) дрꙋка(р)скихъ, и многими дѣйствє(н)ными скꙋтками з вєликою пи(л)ностю,... минаючи свои(х), которыє ѡ(т) костєла и(х) позна(в)ши в нємъ што(с) нєпристо(и)нє ѡ(т)стꙋпили (Острог, 1587 *См.Кл.* 4); сами братъство маю(т)... сты(х) книгъ писаніѧ роботою дрꙋкаръскою розмножати (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); мы маючи... пилноє стара(н)є ѡ помножєню хвалы Бжоє, такъ чє(ст)ного житія иночєского, яко дрꙋка(р)скимъ масти(р)ствомъ книгъ бжєствє(н)ны(х) на собѣ выпꙋщаня, в посполиты(и) пожитокъ и в збꙋдѡва(н)є спсєнія дшъ народꙋ хрєстия(н)ского, побо(ж)ностє(и) ваши(х)... до вѣрны(х) рꙋкъ подало (Київ, 1627 *ЛСБ* 496); Книги цє(р)ковныє розныє до ужыванє в цє(р)кви ѡ(т)дано п андрєєви стрєлє(ц)кому и ма(т)рицє(с) и кунштa друка(р)скиє в склєпѣ старо(м) по(д) школою и ключъ ѡ(т) нєго (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69 зв.); **домъ друкарский** *див.* **ДОМЪ; изба друкарская** *див.* **ИЗБА.**

ДРУКАРЪ, ДРУКАРЬ *ч. (фахівець друкарської справи)* друкар: панъ Иван Федорович, друкар, до книг кгродских // сознал (Луцьк, 1578 *ПІФ* 36-37); внєсєна была... дрꙋка(р)ня... которая ижь за нєдоста(т)ко(м) а пото(м) за смє(р)тю дрꙋкаря тоє(и) дрꙋка(р)нѣ згасла была (Львів, 1586 *ЛСБ* 80); блгч(с)тивого инока минꙋ, дрꙋкарѧ сты(х) кни(г), ѡкова(в)ши волочи(л), и по яма(х)... сажалъ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); заразомъ ихъ [книгъ] до дрꙋкꙋ дамъ, и Дрꙋкарови... вытиснꙋти назначꙋ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 8 зв.); а(н)дрє(и) дрꙋка(р)... выда(л) з рѡ(с)казꙋ брати(и) ѡ(т)цо(м) во(л)ковичо(м)... на су(к)но... зло(т) 60 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.).

ДРУКАРЪСКИЙ *див.* **ДРУКАРСКИЙ.**

ДРУКАРЬСКІЙ *див.* **ДРУКАРСКИЙ.**

ДРУКОВАНЄ, ДРУКОВАНИЄ *с.* **1.** Друкування, друк: Пото(м) по гєꙋрьковы(м) выєха(н)ю которого(мъ) коронацыю вѣршє(м) дрꙋкова(н)я в Краковє... з нємнѣшого працєю выда(л) колимъ до тꙋрокъ... зъ зацны(м) коро(н)ны(м) шля(х)тичомъ андрєє(м)... заєха(л) (1582 *Кр.Стр.* 5 зв.); на друкованя роботы книжноє увєс наклад...

вси єпископовє... дати повинни (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); Тѣх утвержаймо и воспоминаймо вѣдомостью нашего православия, писанием, наукою, друкованием книг (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 162); Року 1440 вымышлено изрядное художество: книгъ друковане (поч. XVII ст. *КЛ* 74); Панъ Ла(н)к(г)ишъ умолєны(и) будȣчы ѡ(т) брати(и) мѣ(л) до(л)гую умову с пн҃ом Миха(и)ло(м) Слиозкою ѡ дрȣкованє трыѡ(д) (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 56).

2. *(виготовлений друкарським способом текст)* відбиток: Ти́посъ: фѡ́рма кшта́л(т) при́кла(д), дрȣко́ва(н)є (1627 *ЛБ* 237).

Пор. **ДРУКОВАТИ.**

ДРУКОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** Друкований: ȣчитє(л)ны(х) єв(г)ли(и) двоє єдино писаноє староє а дрȣгоє дрȣкованоє новоє (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1); триоди три, постных две, третия цвѣтная друкованая (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 296); книги друкованыє почали множитися (Львів, 1605-1606 *Перест.* 27); Слȣже́бни(к) стряти(н)ски(и) дрȣкова́ны(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 264); в' тєпе́рѣшнихъ Моско́вскихъ дрȣкова́ных' Слȣже́бника(х), тыи слова́ нє знайдȣют'сѧ (Київ, 1639 *МІКСВ* 217).

2. *У знач. ім.* Друкований. Вл. н.: Сємєнъ дрȣкованы(и) (1649 *РЗВ* 172 зв.).

ДРУКОВАТИ, ДРУКОВАТЬ *дієсл. недок.* (що) **1.** *(відтворювати тексти друкарським способом)* друкувати: Дрȣковано... въ острозє (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 36); книг новых з вымыслов своих нє друковали (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); универсалы, польные... шкалеванья, дати друковать (Вільна, 1599 *Ант.* 661); зизанию даскала и ка(з)нодею жє проти́въ ва(с) книжки дрȣковалъ..., того́стє ѡбє(з)чє́стили (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); пишучи книжки и друкуючи, пришлого вѣку людем знати дают, якобы то они для спасенія душъ людских вчинити мѣли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 25); Гды бы то о біскупѣ Римскомъ нашолъ, снать бы золотомъ друковалъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 602); Начрътава́ю, ва́ю, Изва́ю, до́вбаю, тєшȣ, вти(с)ка́ю, в'бива́ю, дрȣкȣю, а́лбо ба(н)ка́ми кро́вь пуща́ю (1627 *ЛБ* 164); на(с) єстъ в ска(р)бѣ ба(р)зо много, ѡсобли́вє слȣжєбни́ковъ, з нашого єкзє(м)плѧрȣ на пєрєш'кодȣ дрȣкȣєтє (Київ, 1646 *ЛСБ* 573); я бȣдȣ да́рмо..., Кни́ги писа́ти, Дрȣкова(т), а що ми по́тимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.).

2. Механічно відбивати на матерії візерунок: Нараквицѣ того(ж) гамлѣту єпєтрахи(л) аксамиту чє(р)воно друкованого з' пасамано(м) є(д)вабнозлоты(м) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 54); Багазия шка(р)латная дрȣкованая в квѣты злото(м) // мадя(р)скимъ... на жє(р)товникъ зажыває(т)ся (Там же, 75-75 зв.).

ДРУКОВАТИСѦ *дієсл. недок.* Друкуватися, бути друкованим: ѡ сро́дкȣ забѣжє(н)ѧ намо́вившисѧ, то абы́мъ сєго́днѧ (нє пȣска́ючи в' да́лшій ча́съ прє (!) ѡ(т)лє́гло(ст) мѣстца на кото́ромъ сѧ дрȣкȣєтъ) оучини́лъ, што бы прє(з) мєнє за о́бщимъ... Совѣтомъ бє(з) жа́дны(х) заводѡвъ Діспȣтаці́йныхъ оучи́нєно бы́ти налє́жало (Київ, 1628 *Апол.* 2 зв.).

ДРУКОВАТЬ *див.* **ДРУКОВАТИ.**

ДРУКЪ[1] *ч. (процес виготовлення книг друкарським способом)* друкування, друк: вси єпископовє ...звод книг повинни спробовавшы с подписами рук своих... до друку отдати (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); Бо если бымъ хотелъ възаемъ одъдати, нашло бы ся и у мене листовъ не мало вашое княжатское милости, годныхъ до друку (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1007); а(р)сєни(и) ми́трополи(т)... до́ лвова́... приєхавши... кгра(м)матыкȣ... до дрȣкȣ вы́далъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44 зв.); Чого́ и́жъ о́чи о́ного нє дочєка́ли, я́ко бы з дроукȣ кни́гȣ тоу́ю оглѧда́ли (Львів, 1614 *Кн. о св.* 2 зв. ненум.); зара́зомъ и́хъ [книгъ] до дрȣкȣ да́мъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 8 зв.); Кото́ромȣ кни́жєчкȣ тȣю ѡфѣрȣю, И по́дъ имєнємъ всєго во́йска в' дрȣкъ дарую (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); Тєпе́ръ зась повто́рє та́ѧ сама́ѧ Кни́жєчка ѡ Вѣрѣ Православнѡкаѳоли́чєской, на нѣкоторых' мѣстцєхъ тро́ха ѡбши́рнє испра́влєна, Діалє́ктомъ Рȣ́скимъ //прє(з) Дрȣкъ свѣтȣ пȣбликȣєтсѧ (Київ, 1645 *Собр.* 1 зв.-2 ненум.); нєпристоѧ́ло мнѣ єп(с)копови нє почȣтисѧ в' то́мъ, абысѧ прє(з) выда́ніє з' Дрȣкȣ тоє́ѣ

Кни́ги, нє мѣло вы́годити є́и потрєбѹ́ючи(м) (Львів, 1646 *Ном.* 5 зв.); **друкъ кїєвский, києвский друкъ** — те, що надруковано у київській друкарні: кнїги розныє... дрѹкѹ кїє(в)ского (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 26 зв.); мїнєю... києвского дрѹкѹ... продалємъ му(н)таномъ за зло(т) 28 (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 6 зв.); **друкъ лвовский** — те, що надруковано у львівській друкарні: Иванъ Борє(ц)ки(й)... чиню вѣдомо... ижє(м) зосталъ винєнъ... мєщанѡ(м) лвовскимъ золоты(х) по(л)скихъ два(д)цать,... за кни(ж)ки гра(м)матїки грєцкїє дрѹкѹ лвовского (Львів, 1617 *ЛСБ* 404); **друкъ острозский, острозский друкъ** — те, що надруковано в острозькій друкарні: пограбили... Апостолъ толковый, Евангелие учительное,... быбля (!) друку Острозского (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 136); Библия славє(н)ская ѡ(с)тро(з)ского дрѹку (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 27); **виленский друкъ** — те, що надруковано у віленській друкарні: За двѣ пса(л)тыри вилє(н)ского дрѹкѹ дали(с)мо злоты(х) по(л)ски(х) три и гро(ш) дєсѧ(т) (Львів, 1612 *ЛСБ* 1047, 2); **кирїловский друкъ** — те, що надруковано кирилицею: пса(л)ты(р) кирїловского дрѹку п(н) грыгоры(и) прода(л) за зло(т) 7 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1049, 6 зв.); **друкомъ обновити** *див.* **ОБНОВИТИ; зъ (въ) друку выдати** *див.* **ВЫДАТИ; презъ друкъ выдати** *див.* **ВЫДАТИ; выдавати з друку** *див.* **ВЫДАВАТИ; поновити друкомъ** *див.* **ПОНОВИТИ.**

2. Друкована продукція: аще что маєтє друкѹ нового киръ іоанє красо(в)скїн посыла(и)тє къ на(м) (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); апосто(л) трєтръ (!) дрѹкѹ старо(г) (Львів, 1626 *ЛСБ* 1049, 6 зв.).

ДРУКЪ[2] *ч.* **1.** Жердина, дрюк: на висо́ки(и) дроу(к) вь поу́щи євнайстєи по(д)нєсєнаѧ взира́ючи(м) живо(т) и здоровѧ змїа приноси́ла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 231); шаблю,... друками и кийми на трое перебили (Володимир, 1607 *АрхЮЗР* 1/VI, 371); которые помененые принципалове,... на улицы обскочившы, окрутне а нелитостиве збили, змордовали, кийми, жердями, друками, раны сынние,... по крыжахъ и голове позадавали (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 523); оурѣзали вѣтвъ ви́ннѹю зь ягодами... которѹю несли на дрѹкѹ два мѹжєвє (серед. XVII ст. *Хрон.* 135);

(металевий) лом: дрѹковъ желѣзныхъ до ламанѧ каменьѧ в҃ (1552 *ОКр.З.* 148); дрѹковь жєлѣжны(х) (!) д҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 11); заволочѣмо ланцоухами ворота и дроукы жєлѣ(з)ными позакла(д)уймо (к. XVI ст. *УЄ* №31, 50).

2. *(пристрій для замикання дверей)* засув, затвор: vectis, is, завора, друкъ, верєя (1642 *ЛС* 408).

ДРУТОВАТЫЙ *прикм. (виготовлений з дроту)* дротяний: Гробница... ѡкрѹглая вє сро(д)ку ѡтворы(с)тая, роботы кгѹзоватои, з рожы(ч)кою дрѹтоватою (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 18).

ДРУТЪ *див.* **ДРОТЪ[1].**

ДРУЧЄ *с., зб.* Друччя: тамъ же у водѣ киими, дручемъ, рогатинами, каменми... били, мордовали (Володимир, 1598 *АрхЮЗР* 3/I, 143); который то урядникъ с поменеными особами..., приготовавшис и приспособившы з розным оружем..., также с киями, обухами и дручем розным,... кгды скаржучие невод... через подданных своих волочили и рыбу ловити почели (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 525).

ДРУЧЕНЄ, ДРУЧЕНЬЄ *с.* (*стп.* dręczenie) мука, знушання: Борє́нїє: Дроучє́ньє, траплѣньє, воїова́ньє (1627 *ЛБ* 11); Ѡзлоблє́нїє: ѹтраплє(н)є, дрѹчє(н)є: пєрєшкажа(н)є (Там же, 151).

Пор. **ДРУЧИТИ.**

ДРУЧЕНЪ *дієприкм. у знач. прикм.* Роздратований: г҃и зми́лѹ(и)сѧ на(д) мною, и на(д) с҃но(м) мои(м) понє(ж) на но(в) м(с҃)ць бѣснѹєтсѧ, а злє(и) быває(т) дрѹчє(н) (XVI ст. *УЄ* №29519, 94 зв.); Ѡзлобла́юсѧ: Низпада́ю, тра́чѹ сєр(д)цє, ѡбража́юсѧ, тра́пленъ, дрѹченъ, быва́ю (1627 *ЛБ* 151).

ДРУЧЕНЬЄ *див.* **ДРУЧЕНЄ.**

ДРУЧИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dręczyć) (кого і без додатка) *(завдавати кому-небудь фізичних або моральних терпінь)* мучити (кого), знущатися (над ким), дратувати (кого): ѡнаѧ... д҃ша твоѧ... абы была... оуз(д)оровлєна, абы то(т) злый соупротивни(к) д҃шь... нє дроучи(л) єи тыми срогыми проказами своими (к. XVI ст. *УЄ* №31, 189 зв.); Пакощѹ: Пєрєшкажа́ю,... потвара́ю, фѹка́ю,

ла́ю,... дрꙋчꙋ, наприкрѧ́юсѧ, габа́ю,... мѣша́ю, стра́шꙋ, мꙋчꙋ, колочꙋ (1627 *ЛБ* 80); Ѡзлобла́ю: ꙋтрапла́ю, дрꙋчꙋ, перешкажа́ю (Там же, 151).

Див. ще **ДРЕНЧИТИ.**

ДРУЧНИКЪ *ч.* Той, що ходить на дибах (на ходулях): grallator, дручни(к) на щу(д)ла(х) (1642 *ЛС* 211); vectiari(us), дру(ч)никъ (Там же, 408).

ДРУЧОКЪ *ч.* **1.** Дрючок, дрюк: Са́ми те́жь дрꙋчки оучини́шъ з де́рева негнїючогѡ и позоло́тишъ. И поста́вишъ олта́ръ проти́въ засло́нѣ кото́рою закрива́ютъ свадѐцство (серед. XVII ст. *Хрон.* 107 зв.); А оучини́шъ емꙋ... два пе́рстни золоты́и под коро́ною на ко́ждомъ бо́кꙋ, а́бы в ни́хъ вклада́но дрꙋчки и бы́лъ ношо́ный олта́ръ (Там же).

2. *Лише у мн.* **дручки** — ходулі, диби: gralla(e), arum, щудли, дручки (1642 *ЛС* 211).

ДРУШЛЯКЪ, ДУРШЛЕКЪ *ч.* (*стп.* druszlak, *нім.* Durchschlag) друшляк: талерей ценовыхъ одиннадцат,... друшляк, склянка (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); пограбили... секачовъ два, друшлякъ одинъ, варешокъ желѣзныхъ двѣ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); Особливе цын и мѣдь по ее милости панеи воеводичовои при манастыру осталая... мис великихъ 4,... келня 1, друшлякъ еденъ, пателня 1 (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); меновите взято... дꙋршлековъ ше(ст) варо(х) зелезныхъ ше(ст) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106).

ДРЪВА *див.* **ДРОВА.**

ДРЪЖАВА *див.* **ДЕРЖАВА.**

ДРЪЖАВНЫЙ *див.* **ДЕРЖАВНЫЙ.**

ДРЪЖАНЬЄ *див.* **ДРИЖАНЄ.**

ДРЪЖАНЯСЯ *с.* Відданість: Тымъ дръжанямся Христа устережется вшелякихъ шатанскихъ самоволокъ, которые онъ при власной единой вѣрѣ для ошукания людского поставилъ (1603 *Пит.* 25).

Пор. **ДЕРЖАТИСЯ.**

ДРЪЖАТИ[1] *див.* **ДЕРЖАТИ.**

ДРЪЖАТИ[2] *див.* **ДРИЖАТИ.**

ДРЪЖАТИСЬ *див.* **ДЕРЖАТИСЯ.**

ДРЪЖАТИСА *див.* **ДЕРЖАТИСЯ.**

ДРЪЗАТИ *див.* **ДЕРЗАТИ.**

ДРЪЗКІЙ *див.* **ДЕРЗКЇЙ.**

ДРЪЗНОВЕНЇЄ *див.* **ДЕРЗНОВЕНИЄ.**

ДРЪЗНОВЕНЪ *див.* **ДЕРЗНОВЕННЫЙ.**

ДРЪЗНУТИ *див.* **ДЕРЗНУТИ.**

ДРЪЗОСТЬ *див.* **ДЕРЗОСТЬ.**

ДРЫВА *див.* **ДРОВА.**

ДРЫҐА *див.* **ДРИГА.**

ДРЫҐАВКА, ДРЫКГАВКА *ж.* (*стп.* drygawka) весло: А маєт Єго Милость тꙋю сто лаштов жита и шестдесѧть лаштов попелꙋ поставити на берегꙋ реки Бꙋга,... с комѧгами добре бꙋдоваными, з дыхтоваными, з дрыкгавками (Вільна, 1555 *AS* VII, 9); волно ему будетъ ошвы и дрыкгавки, жерди, кгды комяги будетъ у въ Устилузе мити, албо до Коритницы, до иншихъ комягъ, на кождый годъ вывозити (Туричини, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 268).

ДРЫҐАНТЪ *див.* **ДРИҐАНТЪ.**

ДРЫЄРЪ *див.* **ДРЇЄРЪ.**

ДРЫЖАНЄ *див.* **ДРИЖАНЄ.**

ДРЫЖАНЬЄ *див.* **ДРИЖАНЄ.**

ДРЫЖАНА *див.* **ДРИЖАНЄ.**

ДРЫЖАТИ *див.* **ДРИЖАТИ.**

ДРЫЖЕНЬЄ *див.* **ДРИЖЕНЄ.**

ДРЫЖѢНЬ *ж.* Серцевина, стрижень: Избо́рноє ке́дра: Дре́ны це́дрꙋ, дрыжѣнь де́рева (1627 *ЛБ* 45).

ДРѢВНИЙ *див.* **ДРЕВНИЙ.**

ДРѢВО *див.* **ДРЕВО.**

ДРѢВЦЕ *див.* **ДРЕВЦЕ.**

ДРѢЖѢНА *див.* **ДРИЖЕНЄ.**

ДРѢЗДЪ *див.* **ДРОЗДЪ.**

ДРѢМАНЄ, ДРѢМАНЇЄ, ДРѢМАНА, ДРЕМАНИЄ *с.* (*напівсонний стан*) дрімання, дрімота: не даи дремания рекомо сна своима ѡчима (1489 *Чет.* 371 зв.); Не в'стꙋплю в до(м) мои, ани да(м) сноу о́чо(м) мо́и(м), ани вѣко(м) мо́и(м) дрѣма́нїа, и поко́а скра́нїѧ(м) мо́и(м), доко́лѣ зна(и)дꙋ мѣсце гв͠и, селе́нїе б͠ꙋ іа́ковлю (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 214); кды(ж) ю(ж) небе́(з)пече́нства настоупи́ли, а ѡни невча́снымъ знѧ́ти бы́ли дрѣма́нѧ(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 90-90 зв.); жа(д)ны(м) спо́собо(м) бы́ти не мо́же, абы... слабо́е тѣло на́ше, цѣло(и) но́чи не спа(в)ши, чꙋино(ст) всего днѧ цѣло бе(з) дрѣма́нѧ и бе(з) ѡтѧжа́лости оумы(с)лꙋ знести могло (серед. XVII ст. *Кас.* 30).

Пор. **ДРѢМАТИ.**

ДРѢМАТИ, ДРЕМАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(перебувати у напівсні)* дрімати: ѡнъ... троуди(л)сѧ и ѡпочивалъ, дрєма(л) и спа(л) (1489 *Чет.* 252 зв.); Єдины дрѣмлю(т) оуста́ми зѣваю(т) слйноу оумно́жоую(т), дроу́гіи тѣло(м) стѣны по(д)пира́ю(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 34 зв.); *У прислів'ї:* жадъное зверхъности не маючы надъ владыками, побрали имъ маетности церковъные, [яко] посполите мовятъ: "коли левъ дремлетъ, кролике играютъ" (Вільна, 1599 *Ант.* 841).

2. *Перен. (із запереченням)* бути на сторожі, бути пильним, не випускати з уваги: и многіи наслєдовати буду(т) ихъ... чєрє(з) которы(х) дорога пра(в)диваѧ будє(т) зганєна и чєрє(з) лако(м)ство змышлєными словы вами ку(п)чити буду(т) которы(х) потопє(н)є споча(т)ку нє замє(ш)киває(т) и которы(х) затрачє(н)є нє дрѣмлє(т) (II пол. XVI ст. *КА* 199); И многіи пойдутъ вслѣдъ их нечистотъ, презъ которыхъ дорога истинная блюзнитися будетъ, и въ преумноженію лестныхъ словъ васъ уловятъ, которыхъ судъ спочатку не омѣшкиваетъ, и затраченье ихъ не дремлетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 315).

ДРѢМАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Дрімливий, -ого, дрімотний, -ого; *перен.* байдужий, -ого: И ач҆ко(л)век҆ частоѡкро(т), з҆ волѣ и чловєколюбі́ѧ своє́го, допѹ́сча́єт҆ вѣрным҆ своѣм҆ хва́л҆цѡм҆. оути́ски, и нєбєзпєчє́н҆ства тєрпѣти; якобы дрѣмаючомѹ чи́нѧчисѧ подо́бным҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 388).

ДРѢМЛИВЕ *присл.* Сонливо, дрімотно, *перен.* байдуже: Понєва(ж) и Х̃с Па(н), гды сєбє за на́съ ѡфѣрова(л), нє дрѣмли́вє, нє ѡспа́лє, нє гню́снє и нє лѣни́вє постѹ́пова(л), я́ко мно́гіѣ з҆ на(с) постѹпова́ти звы́кли в҆ прєвышшєѹмны(х) си(х) (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 6).

ДРѢМЛИХЪ *ч. (назва птаха)* дрімлюга: aesalon, дрѣмли(х) птица о(т) рода я(с)трєбь (1642 *ЛС* 73).

Див. ще **ДРЕМЛЮГА.**

ДРЯХЛО *присл.* Сумно, смутно: Дря́хло. Ma(e)ste. Tristius (1650 *ЛК* 445).

ДРЯХЛОСТЬ *ж.* (*цсл.* дрѧхлость) сум, смуток: дря(х)лость смутокъ (II пол. XVI ст. *ЛА* 181); Дря(х)лость. Tristitia. Ma(e)stitudo (1650 *ЛК* 445).

ДРЯХЛЫЙ, ДРѦХЛЪ *прикм.* (*цсл.* дрѧхлый) сумний, смутний: Дрѧ́сєлъ: Дрѧ́хлъ, смѹ́тєнъ (1627 *ЛБ* 34); Дряхлый. Ma(e)stus. Tristus (1650 *ЛК* 445).

ДУБАСЪ *ч.* **1.** Невеликий річковий човен, видовбаний у дубовому дереві: в тыхъ листехъ такъ нашли есмо, штожъ не выписано о дубасехъ, а ни о комягахъ, нежли мають давати поколодное мыто (Краків, 1511 *АЛРГ* 148); отъ дубаса дей береть по копе грошей, а отъ комяги по полукопе (Там же); phasel(us), ладия, дуба(с) (1642 *ЛС* 314).

2. Вл. н.: Марько Дѹ́ба(с) (1649 *РЗВ* 144 зв.).

ДУБЄ, ДУБЪЄ, ДУБЬЄ *с., зб. (дубові дерева)* дуб'я, дубина: иныи горамъ молилисѧ, иныє доубью, а иныє крыница(м) (1489 *Чет.* 118 зв.); Жалова(л)... сєнюта на князя... и(ж) дє(и)... и(н)ши(х) копъцо(в) грани(ч)ны(х) нємало которыє дєля(т) // зємлю... поро(с)копывати и по(п)совати а и(н)шиє гранє в дєрє(в)и по ду(б)ю подєланыє єго мл(с)ть повырубова(т) и попали(ти) вєли(л) ѡ што єсми пєрвє(и) сєго мє(л) розьєзд (Ляхівці, 1554 *ЛНБ* 103, 19/I d, 1988, 24-24 зв.); мы... вынє(ж)дчали єсмо на то(т) кгру(нт)... и та(м) жє границ(ѹ) рѹбєжи в дубьи в со(с)на(х) и въ бєрєза(х) ѹчинили (Київ, 1578 *ЦНБДА/П* 216, 108); Усихъ сумою копцовъ сємъдєся(т) усыпано єсть, мєжи которыми копцами по дєрєвъю, дубъю и бєрє(з)ю грани (Рожів, 1600 *ККПС* 163); писа(л)... па(н) алєкса(н)дръ Вороничъ...//... и(ж)... бояры мєщаны... наєха(в)ши на... кгрѹ(н)т мо(и)... дєрєва ро(з)ного сосо(н) и дѹбъя с по(д)писами на дєрєво бо(р)тноє зъгожєє и на драни на двє тисєчи дєрєва порѹбали (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 44-44 зв.); по розныхъ местцахъ и врочищах, такъ в кгрунте судеревномъ пана Липлянского и Ходаковскомъ... видыли есмо, поведаетъ, подране пчолъ, такъ в соснахъ, яко и в дубю (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 79).

ДУБЕЦЪ, ДУБЕЦЬ *ч.* **1.** *(відламана, переважно тонка, гнучка гілка без листя)* дубець; прут, різка: ничого не респекътуючи на стан ее шляхецкий белоголовъский, сами..., з дворка сельца прочъ выганяли и... кийми и дубъцами бити казали (Луцьк, 1523 *АрхЮЗР* 1/VI, 533); ѹста(в)уємъ и(ж)

ко(ж)ды(и) злодє(и) з лицо(м) привєдєны(и)... при лицы котороє бы стояло высшє(и)..., маєть горъло(м) кара(н) бы(ти), а штобы за по(л)тину грошє(и) стояло має(т) ꙋ сто(л)па дꙋбцы би(т) бы(ти) (1566 *ВЛС* 102 зв.); каза(л) іса оувѧза́вши оу сто(л)па срѣ(д) двóра би́ти нємл(с)тив'но доу́бци с ши́пчинѧ(м) и мѣтлами (Смотрич, II пол. XVI ст. *ПропД.* 9); Daytеż iomu Tatárowe dupcom Aż pustyt z huzicy rubcom (поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 7).

2. Вл. н.: Иванъ Дꙋбє(ц)ь (1649 *РЗВ* 96).

ДУБИКЪ *ч.* Дубок: тому служебнику моему Юначку Денисовичу тую част... даю... з гаи и... з дубиками... и зо всими пожитки (Свинюхи, 1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 80).

Див. ще **ДУБОКЪ**.

ДУБИНА, ДУБЫНА *ж.* **1.** *(дубовий ліс, гай; дубова памолодь)* дубина: тому служебнику моему Юначку Денисовичу тую част в Линеви даю... с пашнею дворною... з гаи и з запустами, с хворощами, з дубинами, с пробками,... и зо всими пожитки (Свинюхи, 1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 80); даю тые огороды... дворные и садъ,... зъ лесы, зъ дубинами, зъ речками (Конюхи, 1565 *АрхЮЗР* 6/I, 56); зъбожа розные зъ гумъна побрали, такъже сименя конопъные и лняные,... дубину и березину высекли и до себе повозили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 393).

2. *зб. (будівельні матеріали з деревини дуба)* дубина: всѣ пла(т)вы з дошками коштꙋю(т) тоє пя(т)ніцѣ зло(т) ѳ҃ гр(ш) г҃... дꙋбины на га(н)кры па(р) д҃... всєго дрєва днє(с) кꙋплєно за зло(т) і҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 65 зв.); дубинꙋ на скрынꙋ д҃ гроши(и) да(л) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 3 зв.); з двора тамошънего его мил. власного двери, окна од избъ, коморъ, лавы, столы, шафы, скрини, дубыны, на столы подготованые, и инъшие вси... повыбирали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

3. Вл. н., *ж.* і *ч.*: тогож попа Епимаха другий островъ врочище Полъничов, едучи дорогою великою Коиленскою, приехавши к Дубине, бежит дорожка (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 252); а ꙋ по(д)даны(х) пн҃а моєго... побрано... ꙋ савостяна кра(в)ца ѡвса копъ сорокъ..., ꙋ ивана дꙋбины, ячмєню копъ шє(ст)на(д)ца(т) (Вінниця, 1603 *ЛНБ* 5, II 4050, 103 зв.); Євъхимъ Дꙋбына (1649 *РЗВ* 427).

ДУБИНКА *ж.* **1.** *(невеликий дубовий ліс)* дубинка: которое лежит от болота через дорогу долиною и межи от копца, который закопан на болоте, просто долиною и дубинци межею, а межи поля и дубинки к дорозе, которая идет от Янова к Хотечеву — то мает держати спаский (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 308).

2. *(дерево як матеріал з дуба)* дубинка: за три дꙋби(н)ки мали(х) и за чєтвє(р)тꙋю дошкꙋ дꙋбовꙋю да(в)ямъ гроши(и) во(с)мъ (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 6 зв.).

3. Вл. н., *ч.*: Ка(р)пъ Дꙋби(н)ка (1649 *РЗВ* 407 зв.).

ДУБЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (який піддався дубленню)* дублений: Отъ скуръ дублених, отъ кажъдое гр. 1 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398); Васко шандаєвичъ кобрынє(ц) мєлъ... склєницъ возо(в) по(л) в҃... лє(и)зє(р) якубови(ч) фꙋксъ... мє(л)... ску(р) дꙋблєны(х) и҃ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 61).

ДУБНИКИ *мн.* Дубники. Вл. н.: Я лавриновая пєсочи(н)ская по(д)комориная браславская... хотєчи єму [малжонку] зна(к) милости... показати...//... имєнъє дꙋбники... жо(р)нища пєщаноє... на вєчность даровала (Володимир, 1588 *ЛНБ* 5, II 4046, 122 зв.-123).

ДУБНИКЪ *ч.* Те саме, що **дубнякъ**: Напєрвє(и) па(ш)нѧ тамъ роди(ть) збожъє всѧкоє за(в)жди... тамъ роскошъноє по дꙋбровахъ и сви(н)ѧмъ по дꙋбникохъ чєрє(з) зимꙋ... радо сѧ бы(д)ло всѧкоє тамъ множить (1552 *ОБЗ* 143 зв.); qua(e)rcetum, дубникъ (1642 *ЛС* 342).

ДУБНЫЙ, ДУБЪНЫЙ *прикм.* **1.** Те саме, що **дубовый** у 1 знач.: Мєлхисєдє́къ... прєбыва́лъ в' часто(м) лѣсє чл҃вка жа́дногѡ очи́ма нє ви́дѣлъ..., и былъ на́гъ я́кѡ ма́тка єго народи́ла: то́лкѡ бы́лїє а вє́ршьє дꙋбноє єдалъ а въ воды мѣсто ро́сꙋ лиза́въ (серед. XVII ст. *Хрон.* 25 зв.).

2. *У знач. ім.* Вл. н.: Васи(л) Дꙋбъны(и) (1649 *РЗВ* 155 зв.).

ДУБНЯКЪ *ч. (дубовий ліс, гай)* дубняк, дубник: пришла тая сяножать до мое власное, так же уз

дубняк пришло до высокого дуба, от Богойка граница ажъ до попови (Любче, 1637 *Арх.Мил.* 227).

Див. ще **ДУБНИКЪ.**

ДУБОВИЙ *див.* **ДУБОВЫЙ.**

ДУБОВИКЪ *ч., діал.* дубовик "власник або стерновий човна-дуба". Вл. н.: дꙋбови(к) Мака(р) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19); Тышъко Дꙋбовикъ (1649 *РЗВ* 429).

ДУБОВЫЙ, ДУБОВИЙ *прикм.* **1.** *(який стосується дуба)* дубовий: мєнили в тоє дороги врочыщо бєсєды… потомъ дꙋбовоє пєнєвъє// ѡказали (1546 *ОГ* 73 зв.-74); которая [граница] дѣли(т) имѣ(н)є золочо(в)ку з бурє(м)лє(м) в запу(ст) золочо(в)ски(и) дубовы(и) (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 123); срє(д)нюю корꙋ дꙋбовꙋю вара(т) в водѣ и дхъ ѡ(т) тоє воды поущаю(т) в… ꙋдъ (XVI ст. *Травн.* 38); quern(us), querneus, дубови(й) (1642 *ЛС* 342); гай дубовый,… през увесъ часъ дотоль рубаючи, фунъдитус вырубали на чверть мили вздлужъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 192); Што ѡповєда(в)ши, мєнова(л) тє(ж) и дєрєва бо(р)тного дубового нємало в пусчи Житомє(р)ску(и) чєрє(з) тыхъ жє по(д)даныхъ… постинаного и внивє(ч) попсованого (Житомир, 1650 *ДМВН* 192); **проскура дубовая** *див.* **ПРОСКУРА.**

2. *(зроблений з дуба)* дубовий: Мостъ замъковы(и) на палєхъ дꙋбовыхъ ꙋвєсь добры(и) (1552 *ОЖЗ* 120 зв.); На бланкахъ кꙋ ѡборонє… только ко(л)я дꙋбового со два возы (1552 *ОЧерк З.* 5); у воловє сто(л) дꙋбовы(и) з ногами… ло(ж)ко дꙋбовоє (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 3); за три дꙋби(н)ки мали(х) и за чєтвє(р)тꙋю дошкꙋ дꙋбовꙋю да(в)ямъ гроши(и) во(с)мъ (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 6 зв.); В скрынце зас малой дубовой пинезей естъ золотых тисечий три (Володимир, 1631 *Арх ЮЗР* 1/VI, 628); тынъ дубовый,… до зарубанецъ запровадитъ казали (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 540); **омела дубовая** *див.* **ОМЕЛА; яблоко дубовоє** *див.* **ЯБЛОКО.**

Див. ще **ДУБНЫЙ.**

ДУБОКЪ *ч.* **1.** *(коротка товста дубова колода)* дубок: дꙋбо(к) — гр(ш) аї (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 7 зв.); за (д)ва мали дꙋбки по(л) чва(р)та гроша (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 7); далє(м) за два дꙋбки гро(ш)… ки (Львів, 1607-1645 *РДВ* 6).

2. Вл. н.: тамже листы и на Дубокъ, которые тылко сыномъ моимъ служатъ, яко даровизна особе моей (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1/VI, 394); позволилисмо такъ в лукахъ, яко и в става(х) налєжачи(х) до… Монастыра… рыбы лови(т), почавши ѡ(т) Бєлобєрєжъя а(ж) до ѡзєра названого Дубкомъ (Мошны, 1649 *ЦНБ ДА*/13, 103).

ДУБОТОЛКЪ, ДУБОТОВЪКЪ *ч.* **1.** Той, хтотовче дубову кору для дублення шкіри: Такожъ въ томъ мѣстѣ… будуть реместники, кравцы, кушнеры, котелники, шевцы, рымары, дуботолки (Краків, 1507 *АЗР* II, 11).

2. Вл. н.: кє(р)сапъ дꙋботовъкъ (1552 *ООвр.З.* 108); Стєпа(н) Дꙋботовъкъ (1649 *РЗВ* 8 зв.).

ДУБРАВА *див.* **ДУБРОВА.**

ДУБРАВНЫЙ *див.* **ДУБРОВНЫЙ.**

ДУБРОВА, ДУБРАВА, ДОБРОВА, ДѢБРОВА *ж.* Діброва: А хотар вышєписанним сєлом,… тымжє поутєм, та дꙋбровою… до копанной могили (Сучава, 1501 *BD* II, 184); запродалъ есми имѣня свои… з ловы звериными и пташими,… и з лесы, и с пасеками, и з дубровами (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 175); Маєть ѡн и єго справєдъливыє наслєдки тыє выше рєчєныє сєла дєржати з людми и со всими их зємлами пашными и бортными и сєножатми и боры и лєсы и дꙋбровами (Львів, 1509 *AS* III, 70); Присылал к нам пан Пєтрꙋшко… жалꙋючи на намѣстника Володимирского… штож дєй ѡн в дꙋбровꙋ єго… встꙋпает са и наславши дєй моцно и гвалтом, тꙋю дꙋбровꙋ єго покосил (Краків, 1512 *AS* III, 99); И вжо… кнагини Зофѣя… и дѣти єє Милости мают… лѣси и дꙋбровы роспахивати, людми садити,… и дани на себє выбирати (Ковель, 1542 *AS* IV, 325); так властнои части моеи третюю част записую во всемъ кгрунте, якъ у дворе… чертежох, дубравах и во всемъ (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 279); жадали мєнє абы(м)… поля орємиє и нєѡрємиє сѣножати лѣси дѣброви… в ꙋживаню и(х)… ѡглядалъ и ѡписа(л) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61); та(м) тє(ж) ѡбачи(в)ши вєсєлоє положєня, и ро(з)логы вдя(ч)ны(х) по(л) и паго(р)-

ко(в) зєлєными добровами на(д) бєрєгами рѣкъ поро(с)лы(х), забавя(ли)ся лово(м) ро(з)маито(г) звѣру (1582 *Кр.Стр.* 83); А напєрвоє злупили у... Кгавло(в)ского та(м) жє, в дубровє, дєлию и жупа(н) з кнафликами сєрєбряными (Житомир, 1584 *АЖМУ* 120); Пришолє(м) до нѣкотóрои пȣ́стынѣ, гдє дрéва ра(д)у оучинúли мóвачи,... двигнѣмо вóйноу на мóрє,... úжє бысмы собѣ оучинúли бо(л)шїє дȣбравы (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 207); sylua, лѣсъ, дубрава (1642 *ЛС* 391); Приказуємъ ва(м) абыстє ѡ(т) того часу попєрєстали в тыє дубровы и лєсы в'є(ж)джати и шкоды чинити (Київ, 1649 *ЦНБ ДА*/594, 1); Зродúла зємла...// гáи высóкїи, дȣбрóвы вєсéлыи ѡздобныи, гóры крȣ́шцы золотыи и срéбраныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.-3).

2. Вл. н., *ч.*: дȣброва ма(р)тинє(ц) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19); ѡлєкъса дȣброва (1649 *РЗВ* 200);

У складі вл. н.: **дуброва Кирилская:** попъ подгородский... а отецъ архимандрытъ... въ дуброве кирилской... свепета монастырския рубаютъ и земли пустошатъ (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 27); **дуброва Радомыская:** єстлибы хто мєл ȣ гаю Красносєлскомъ... и в дубровѣ Радомыской ȣ́єздȣ Ставровского ємȣ заборонати, ты... мєл ѡный ȣ́єздъ и ємȣ ѡчищати (Краків, 1539 *AS* IV, 224); **дуброва Свинуская:** А так я... вєлєлъ имъ тоє имєньє Свинȣхи дȣбровȣ Свинȣскȣю... панȣ Михайлȣ ѡграничити по тымъ... врочищамъ, покȣл тоє имєньє на корола... к замкȣ Володимєрскомȣ было дєржано (Володимир, 1513 *AS* III, 104); **дуброва Солуяновская:** а одъ курганца..., до лѣса, который слывется Колокъ, по туюжъ долину, вышъ менованую дуброву солуяновскую (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 3/I, 60).

Див. ще **ДУБРОВИЦА.**

ДУБРОВИЦА *ж.* **1.** Невелика діброва: Poszlit byli szwieszcenicy... A iskáty Popádycy... Po zeleney dubrowicy / háli / háli / háliłuy, Po zeleny dubro[!]: Hospody pomiłuy nas (Раків, XVII ст. *Траг.* фотокоп. 4 зв.); Jakiż budet pośćiołek twoy? — ...W dubrowicy Na trawicy (1625 *П. про Кул.* 23).

2. Вл. н.: Ро(д) сщєнника афанасиа сослȣжитєла вєликого николы з дȣбровици (Київ, к. XVI - поч. XVI ст. *Пом.Печ.* 67); заєхали мєста камєня... на ѡсмъдєся(т) або на сто дымовъ, и тою рєкою подъ замокъ ȣ́вєрхъ до ѡстрова до врочыща дȣбровицы якобы на милю (1546 *ОГ* 33 зв.).

ДУБРОВКА, ДУБРОВЪКА *ж.* **1.** Дібровка: ѡн нас ѡт тоєж дороги повєл назад тымиж границами... до гатища ѡсташовского, ѡт того гатища дȣбровкою на дорогȣ, которȣю ѡн собє мєнил старым пȣтєм (Звиняча, 1549 *AS* VI, 96); а оттоль..., праве по половицы дубровки пускаючи до проробков, а половицу к дорозе, посередине, якъ гдѣ мѣра вказала, копцы есмо покопали (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 368).

2. Вл. н., *ч.*: Списана сіа книга рукою малоумнаго и многогрѣшнаго діака// раба бжїа прокопїа-поповича дȣбровки (1564 *ПДПИ* 178, 104);

у складі вл. н.: **зеленая дубровъка:** Повєли насъ люди... ѡ(т) бєсова лєса кра(и) зєлєноє дȣбровъки... до липинъ (1546 *ОГ* 30); **красная дубровъка:** Гаврило Мо(р)хотъка вє(л) на(с)... по рє(т)цє волокȣ, ажъ до красноє дȣбровки (1546 *ОГ* 29).

ДУБРОВНЫЙ, ДУБРОВЪНЫЙ, ДУБРАВНЫЙ, ДУБРУВНЫЙ, ДОБРОВЪНЫЙ *прикм.* **1.** *(який росте, живе в лісі)* дібровний, лісовий: лу(ж)ни(и) дубравный (II пол. XVI ст. *ЛА* 185); двѣ соу(т) тѣ травы о(д)на є(ст) дикаа, а дрȣгаа дȣбровнаа (XVI ст. *Травн.* 326 зв.); Та(к)жє сѣно доуброувноє оу водѣ оувари и главоу мы (!) поздоровлає(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 11 зв.); Не прийму (повѣдаетъ) отъ дому твоего телца, ни отъ стадъ твоихъ козлы, яко моѣ суть всѣ звѣріе дубравныи (1603 *Пит.* 79).

2. *У знач. ім.* Дібровний. Вл. н.: Сємєнъ Дубровъный (1649 *РЗВ* 420); Ива(н) добровъны(и) (Там же, 439 зв.).

ДУБЪ, ДУБЬ *ч.* **1.** *(вид дерева)* дуб: А хотар тои чътвъртои части сєла почєнши ѡт връх дѣла... на єдин стѡлпь..., ѡт толѣ на бєрєгь Бръладѣ на знамєнанїи дȣбъ (Васлуй, 1502 *BD* II, 252); а хотаръ тому вышєписанномȣ монастирȣ и сєлом... почьнши, ѡт дȣброви с краи лѣса,... та на вєликы

дȣбъ знамєнань (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); привєли нас к дȣба над дорогою, на конец полѧ Бѣлотинского (Острог, 1506 *AS* III, 38); съ того лѣса въ дубъ, который стоить на краи лѣса (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); в том лѣсє єсмо грани старыи знашли в дȣбє и в бєрєстє (Турійськ, 1540 *AS* IV, 243); такъ жє в кгру(н)тє моимъ вла(ст)номъ... дуба другого бо(рт)ного... такъ жє ѡгнємъ выпалилъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 88); ȣ ѡдно(и) рососє свєжо ȣвє(р)ху прорубано и та(м) мєни(л) ѡтама(н)... и(ж) дє(и) гнидє(н)цы того дуба ин҃шого проруба(в)ши свєпє(т) выдрали сє(и) жє ѡсєни (Київ, 1585 *ЦНБ ДА*/П-216, 3); То(г)да и зємлѧ нєбѣдно зєлєнȣ травȣ пȣщаєтъ, И Дȣбъ по(д)чєсанъ, головєрхїа хѡ(л)мы оукрашаєтъ (Львів, 1591 *Просф.* 70); яну(ш) ѡстро(з)ки(и)... наславши... ȣря(д)ника своєго... з слȣгами... дєрєва дȣбовъ ѡко(л)кона(д)цать тисєчє(и)... порȣбали (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 122); cerr(us), дубъ (1642 *ЛС* 118); порȣбайтє дȣба, а ѡботнитє гольѧ єгѡ, ѡтрѧсѣтє листьє єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 362).

2. *(дуб як матеріал)* дубова колода: Микиту: бо(н)дара,... змордова(л);... пилу вєликую, што ду(б) пилують... ѡ(т)ня(л) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 42); за чотири дȣби що до по(д)валини пє(т)дєсятъ гроши(и) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1054, 6 зв.); в гаюх и запустах до села Бегня належачих, през ввес час выжей менований в нее вежъджаючы, дубы, на будынъки гожые,... одвозили... суседом и приятелем своим роздавали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 344).

3. Вл. н.: у Ониска Дуба... сыровъ чотыри (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 403); яки(м) дȣбъ (1649 *РЗВ* 183 зв.);

У складі вл. н.: **быковъ дубъ:** в дрȣгомь дє(и) мєстцȣ ȣ быкова дȣба... пєрєхода(чи) кгру(нт) зємли єго по(д) сєбє дє(и) забирають (Берестя, 1552 *ЛНБ* 103, 397, 819, 1); **красный дубъ:** зачав отъ дуба у дороги Селецкое до Войковичъ, и другое от боку грани Хмелевское от дуба по Олховый Корчъ, по Красный Дубъ (Зелено, 1516 *АрхЮЗР* 8/IV, 30).

ДУБЪЄ *див.* **ДУБЄ.**

ДУБЫНА *див.* **ДУБИНА.**

ДУБЬ *див.* **ДУБЪ.**

ДУБЬЄ *див.* **ДУБЄ.**

ДУБЯНКА *ж.* Чорнильний горіх: galla, жєлудъ, дубя(н)ка (1642 *ЛС* 205); onocicides, дубянка (Там же, 292).

ДУГА[1] *ж.* Веселка, райдуга, радуга: приказа(л) ємȣ бо(л)шє(и) сє такъ скоро нє (м)сти(ти) ани злорєчи(ти) зє(м)ли для чоловєка,... на што да(л) знакъ и потвє(р)жє(н)є покою примѣръя и закладȣ вѣчного мєжы собою а чоловѣко(м) тȣчȣ а(л)бо дȣгȣ на нєби чи(р)вонȣю бȣ(р)на(т)нȣю (1582 *Кр.Стр.* 20 зв.); Дуга на оболоцех ест знак обѣтници Божой (Вільна, 1600 *Катех.* 47); передъ вечеромъ указалося на небеси знаменіе: на полуденной сторонѣ три слонци и три дузѣ кривавыхъ (поч. XVII ст. *КЛ* 86); соломонъ всѣ(х) запрашаєтъ абы дȣгȣ свѣтлȣю ѡбачивши якъ рє(ч) надобнȣю до подивєна приходили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 270); по то(м) сєиму на масныи запусты дȣга вєликаѧ вказаласѧ на захо(д) сл҃нца (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172); дȣгȣ мою положю на ѡболокахъ: и бȣдє знакомъ примирьѧ мєжи мнѡю а мєжи зємлєю (серед. XVII ст. *Хрон.* 17); Дугá. Arcus ca(e)lestis (1650 *ЛК* 445).

ДУГА[2] *ж.* *(частина кінської упряжі)* дуга: побрал...//... ду(г) три санє(и) ѡ(д)ни (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 75-75 зв.); взяли... возовъ три с хомутами, з дугами, з вожками, з уздами (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 243); хомуты три з дугами и з уздами трема (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); конє(и) кгва(л)то(в)нє... ȣ ны(х) трыдъцатєро... ро(з)ноє шє(р)сти по(г)рабили... хомȣто(в) три(д)ца(т) з дȣгами и з во(ж)ками (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 50 зв.).

ДУГНАСТЫЙ *прикм.* *(різнобарвний)* веселковий, пістрявий: А такъ выпхалъ ю прочъ хлопєцъ єгѡ, и затворилъ двєри за нєю, которая посыпавши головȣ свою попєломъ роздєрши шатȣ дȣгнастȣю ...шла идȣчи а кричачи (серед. XVII ст. *Хрон.* 261).

ДУДА *ж.* **1.** Дуда, дудка, сопілка: А его дей милость, забороняючи вшелкимъ способомъ набоженства въ той церкви... соборной завжди за-

седаетъ обои двери церковные, у одных самъ зъ слугами, а другие рекфалы, дудами и иными музыками заступаетъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 295); Со́пль: Сопѣлъ, пища́лка, флє́тна, фѹ̆а́ра, дѹ̆да, сѹ̆рма, жоломѣйка (1627 *ЛБ* 119); Prodawala... babusienka dudy, — Hde-m sia wziaw kozak z budy, Vchopyw y naduw y spaliw babusine dudy (бл. 1650 *ШКН* 445); Дуды́. Tibia utricularis (1650 *ЛК* 445).

2. Вл. н., *ч.*: Ти(ш)ко дѹ̆да (1552 *ОЧерк.З.* 12); Процикъ дѹ̆да (1649 *РЗВ* 392).

ДУДАРЪ *ч. (той, хто грає на дуді)* дудар: Прєгѹ̆(д)никъ: Штортйста, дѹ̆да́ръ (1627 *ЛБ* 92).

Див. ще **ДУДНИКЪ.**

ДУДКА[1], ДУДЪКА *ж.* **1.** Дудка, сопілка: а(л)бо мнимає(ш) и(ж) што ро(з)соу(д)ного ω(т) доу(д)ки и скри(п)ки и фрюя(р)ника розобра(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 246).

2. (*стп.* dudka) дудар: А дла того видѣвши и(ж) тѹ̆ю игрѹ̆ вм(с) скачєтє, которое нѡтѹ̆ дѹ̆(д)ка діаво(л) вм(с) заигра(л), ω(т)повѣдати на ба(с)ни нє хочѹ̆ (1598 *Виш.Кн.* 277 зв.).

3. Вл. н., *ч.*: а ку тому пятнадцет чоловеков наших властивых тамже в Марковичох: Полуяна, Томила,... Дудку, Еремея, Очерета, Машлаиху (Марковичі, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 197); васи(л) дѹ̆дъка (1649 *РЗВ* 183).

ДУДКА[2] *ж.* (*стп.* dudek, dutek, *нн.* Düttke) *(монета вартістю шість польських грошів)* дудка: далє(м) фєрє(н)цови ковалєви ω(д) роботи сє(р)ца до звона дѹ̆(д)ки fr. 20 и 15 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18 зв.); ω(д) направы пояса до нового сє(р)ца до звона дѹ̆(д)ки: 20 (Там же, 19).

ДУДНИКЪ, ДУДЪНИКЪ *ч.* **1.** Те саме, що **дударъ**: А з наймитовъ, зъ их властного мыта, або наймѹ̆... с каждоє головы мають дати по три гроши, а з людей волочащих, которыє бєзъ слѹ̆жбы // мешкають и тєж з мєдвєдниковъ, дѹ̆дниковъ, скрипковъ..., по ωсми грошей (Вільна, 1566 *AS* VII, 88-89).

2. Вл. н.: Грицъ дѹ̆дъникъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 139 зв.); Кли(м)ко Дѹ̆(д)никъ (1649 *РЗВ* 162 зв.).

ДУДОКЪ *ч. (назва птаха)* одуд, *діал.* дудок: Вдѡ́дъ: ѹ̆, Дѹ̆докъ (1627 *ЛСБ* 137); Ду́докъ. Vpupa (1650 *ЛК* 445).

ДУДОЧКА, ДУДОЧЪКА *ж.* Дудочка. Вл. н., *ч.*: протестовали противъко... Дудоцъце Васькови (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 786); ωлєкса дѹ̆дочъка (1649 *РЗВ* 188 зв.); Иванъ Дѹ̆до(ч)ка (Там же, 376 зв.).

ДУДЫ *мн.* Плата за право хрестити дитину: А якожъ-то вы смѣете таковые дуды зъ набоженствомъ, а еще при насвятшои офѣрѣ безкровной мѣшати, и еще писмомъ святымъ подпираете кламство на святыхъ Божіихъ приносячи? (1603 *Пит.* 79).

ДУЖЕ *присл.* Дуже, сильно, міцно: коли постиме, и держѣмъ ся, дуже сокотѣмъ ся отъ злыхъ дѣлъ (XVI ст. *НЄ* 17); На доу́шѹ̆ са всѣ Сѹ̆рѡ́вє порыва́ючи, Вы́рвати ю з' нє́го доу́жє са змага́ючи (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 3); Дѡ́блѣ: доблєствє́ннѣ: дѹ̆жє, потѹ̆жнє, ста́лє, мє́нжнє (1627 *ЛБ* 30); nimis дѹ̆жє (І пол. XVII ст. *Сем.* 119); durus твєрдо, дѹ̆жє (Там же, 75); Люципєрѹ̆, старосто, мой добрий дрѹ̆жє, Прошѹ̆ тя, коло господарства моєго пилнѹ̆й дѹ̆жє! (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 18).

Див. ще **ДУЖО.**

ДУЖИ *див.* **ДУЖИЙ.**

ДУЖИЙ, ДУЖІЙ, ДУЖЇЙ, ДУЖЫЙ, ДУЖИ, ДУЖЪ *прикм.* **1.** *(який має велику фізичну силу, сильний)* дужий, міцний: Бла(х) старыхъ сви(н)цовыхъ ѹ̆ знимокъ тєжъ ωтъ зємъли моло(д)цѹ̆ дѹ̆жомѹ̆ (1552 *ОКан. З.* 21); хра́бръ, мѹ̆(ж)ны(и), дѹ̆жи(и) (1596 *ЛЗ* 83); Гамуйся, для Бога, (пане) Ѳиляплете! срокги-сь велми, але не дужъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 947); Юнѡ́шєскій: Молодє́цкій,... дѹ̆жый, мѡ́цный, сй́лный, мє́нжный (1627 *ЛБ* 160); амѡ́съ:... крѣпо(к), а́бо мѹ̆жны(и), дѣ(л)ны(и), си(л)ны(и), мо(ц)ны(и), дѹ̆жі(и), нєдобы́ты(и) (Там же, 175); fortis кри(п)ки дѹ̆жи (І пол. XVII ст. *Сем.* 87); Алє на́шъ дѹ̆жій Атлаcъ тажа́ръ дѡ́сть нєма́лый Нє́бо нѡ́ситъ зє́мноє, в' пра́цахъ нєѹ̆ста́лый (Київ, 1632 *Єв.* 301); и Па́ки Вѡ́йска Асирі́йскогω єдинѡ́и нѡ́чи избй́въ,... [Дужїй то Вѡ́инъ Ц҃ра Нб(с)ногω,] а Лю(д) Б҃жїй з нєвѡ́лѣ лю(д)скои правдйвє свободйвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 42 зв.).

2. *(фізично здоровий, не хворий)* дужий: перьвыи люди, почень отъ Адама... ажъ до потопа мяса не яли, и предся живи и дужи были (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 169); И тѹю чти єсли дѹжъ єстєсь, сѣдачи: а єсли ослабѣлый, и на постѣль прилѣгши, нє выпѹщаючи єи из' оустъ..., бы навєтъ и сонъ напавши подолалъ тєбє (Київ, 1615 *Кіз.Н.* 198); Нєизнємагаю: Нє нємощствѹю, нє ѡслабѣваю, єстє(м) дѹжїй (1627 *ЛБ* 46); Коли сѧ оужє люди ро(з)мнoжили и розширилиcѧ на зємли оудалиcѧ тєды до роскоши тѣлєсной бѹдѹчи здорови дѹжи и долговѣчны над' волю бжїю (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.).

3. Спроможний, здатний: Ино мы бачачи на єго старость, иж ѡнъ вжо нє дѹжъ на слѹжбы наши єздити... дозволили єсмо... сынѹ єго... гдєбы-кольвєкъ потрєба вказывала з вами єздити (Краків, 1525 *AS* III, 274); а єсли бы сѧ кто чє(г) домага(л) до тоѣ ролѣ тє(н) ива(н) записує сѧ грошє(м) свои(м) борони(ти) брата своє(г) фєдора... єсли бы при(ш)ло на прода(и) тому то фєдорови ролѧ тота а дѣти бы ивановы дужѣ суму таковую ѡ(д)ложи(ти) стрыкови своє(му) тєды ѡни су(т) бли(:ж)шиѣ до ѡчизны своєѣ (Одрехова, 1574 *ЦДІАЛ* 37, 1, 4); "Тихого", мовитъ, "подателника любитъ// Господь, и дужъ Бгъ усякую доброту наполнити... межи вами" (XVI ст. *НЄ* 22-23); та(к)жє ты(ж) ѡстафи(и) и ва(р)хола є(с)ли бы мали пущати тоту ролю скробалу(в)скую до ру(к) и(н)ши(х) тєды лє(ш)ко бли(ж)ши(и) будє(т) ѡ(д)купити єсли будє ду(ж) на то анѣжли кто и(н)ши(и) (Одрехова, 1611 *ЦДІАЛ* 37, 2, 18).

4. *(дуже великий, значний щодо сили, ступеня вияву)* дужий: Также и мы, братя,... будьме тверды и дужѣ у вѣрѣ ико Богу, абы есме не упали у невѣрнусть, притерпѣме дѣля Бога у сякуй бѣдѣ (XVI ст. *НЄ* 60); Дѣля того имали вѣру дужую, чомъ на пути имъ не давъ нѣякый валастъ, дѣля того они не гадали тымъ, али пушли онь до хыжѣ, што бы ихъ исцѣливъ (Там же, 110).

5. *(який відзначається розумовими якостями, значним авторитетом)* дужий: навчо(н) бы(л) мо(и)сє(и) ка(ж)дои мудро(с)ти єгипє(т)скои и бы(л) ду(ж) въ словє(х) и въ справє (II пол. XVI ст. *КА* 33).

ДУЖО *прис.л.* Те саме, що **дуже**: кды оузрѣ(л) жє южъ бы(л) ѡсоужонъ,... в сомѣню ста(л)сѧ дѹжо грызти... и вышє(д)ши прє(ч) ѡбѣси(л)сѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 100); Господаръ, въ дому своемъ беспечне будучи, въ томъ же покою подпилый уснулъ и дужо (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1061); на каркъ му, о сыну, дужо наступаешъ: И горкостю ему ся въ горлѣ ставаешъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 164);

завзято: што сѧ дєй дотычєтъ тыхъ людєй Засмоцкыхъ..., которыхъ мнѣ... кназъ Константинъ... ѹ въ ѡпєцє и ѡборонє замковой мєти росказалъ, гдєжъ дєй и ѡни сами сѧ доброволнє мнѣ въ моцъ мою подали, тыхъ дєй я дѹжо боронити и в дєржаню своємъ мєти хочѹ (Луцьк, 1565 *AS* VI, 67).

ДУЖОСТЬ *ж.* (*стп.* dużość) **1.** Дужість, міць, сила: храбрость, мо(ж)ность, дѹжость (1596 *ЛЗ* 83); доужость бовѣмъ з розѹмомъ члка быти вышбражає(т) (Острог, 1614 *Тест.* 142); Сила: Моцъ, дѹжость, также цнота (1627 *ЛБ* 113).

2. Велика кількість: Ластєн', ѳ, є(л): Камєні(а) дѹжо(ст) (1627 *ЛБ* 218).

ДУЖШИЙ, ДУЖШЇЙ *прикм. в. ст.* Дужчий, сильніший: Они повидили, хто будут (!) дужший того мы будем послушни (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 169); шатанъ... своєю понєво(л)ною моцью члка по(д) сєбє по(д)биваєтъ: чини(т) Єго болшимъ и дѹжшим' на(д) дшѹ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 25); А хто дѹжшїй, той ся виграєтъ з мижи насъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22); Алє хто дѹжший, той винидєтъ (Там же, 28).

Див. ще **ДУЖѢЙШИЙ.**

Пор. **ДУЖИЙ.**

ДУЖЪ *див.* **ДУЖИЙ.**

ДУЖЫЙ *див.* **ДУЖИЙ.**

ДУЖѢЙШИЙ *прикм. в. ст. у знач. ім.* Дужчий, сильніший: Коли (кто) хочетъ хыжу розбити, извяжутъ (перше) дужѣйшого и тогды думъ его извою(ю)тъ (XVI ст. *НЄ* 74).

Див. ще **ДУЖШИЙ.**

ДУЗНАВАТИ *див.* **ДОЗНАВАТИ.**

ДУЙТИ *див.* **ДОИТИ**[2].

ДУКА *ч.* (*im.* duca) господар, багач, дука. Вл. н.: Кирикъ Дȣка (1649 *РЗВ* 370); Иванъ Дȣка (Там же, 402 зв.).

ДУКАТЪ *ч.* (*cmn.* dukat, *im.* ducato) *(срібна, а потім золота монета, що була поширена в ряді європейських країн)* дукат: котораяжъ пани... Велгорская,... шкатулу его, въ которой золотые чирвоные портукгалы, дукаты, таляры потройные,... до себе взяла и пограбила (Луцьк, 1593 *Арх ЮЗР* 1/I, 361); той дȣкатъ нє добрє важить (к. XVI ст. *Розм.* 57); отнели же приидох, не точию на келии, но и на пещеры двѣ поголовщизны дукатов излѣзлѣ (бл. 1610 *Виш.Посл. до Княг.* 235).

ДУКЛЯ *див.* **ДУПЛЯ.**

ДУКЛА *див.* **ДУПЛЯ.**

ДУКСЪ *ч.* (*лат.* dux) *(старший над військом)* вождь: А Сапоръ дуксъ, который отъ царя Гратіана до Антіохіи ку успокоенью церкве посланый былъ, видячи упоръ Павлиповъ того Мелетія ознаймилъ и оголосилъ повагою царскою Антіохійскимъ началнѣйшимъ, то естъ найпреднѣйшимъ, епископомъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1176).

ДУКТЪ *ч.* (*cmn.* dukt) *(офіційне визначення границь)* граничний обвід: па(н) по(д)коморы(и)... сторонє поводово(и) дуктъ и зая(з)дъ в граница(х) наказалъ (Київщина, 1600 *ККПС* 130); А єго м(л) па(н) сȣ(д)я... с тыє мє(ст)ца... поча(в)ши ω(т) ты(х) тро(х) копцо(в)... провади(л) дȣктъ сво(и) дорогою рȣ(д)лє(в)ской которая идє(т) з рȣ(д)ки до рȣ(д)лєва чєрє(з) гостинє(ц) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 18 зв.); домавялися поводовє абы ωбороны по(з)ваного... на сторонȣ ω(т)ложоны были а поводовє до ω(т)правова(н)я дȣктȣ и(х) припȣсчоны были (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, II 4054, 103); вє(д)лу(г) то(г)[о] ду(к)ту и (з)нако(в) грани(ч)ныхъ,... панъ по(д)коморы(и) ωбъєхалъ, ω(г)лєдалъ и понотовалъ, щого и мапъпу маловалъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 201); Которы(и) вєлє(л): вшу [!] яко коллятєраловъ и сугraничъниковъ позываєтъ до пилнованъя стєны ω(т) доб(р) сєла Бє(з)радичъ и припатрєнъя сє проважєнъя дуктовъ прєз сторону поводовую (Горошки, 1643 *ДМВН* 232); **дуктъ вести** *див.* **ВЕСТИ.**

ДУЛГО *див.* **ДОЛГО.**

ДУЛГЪ *див.* **ДОЛГЪ.**

ДУЛЕБЇАНЕ *мн.* Дуліби: кій, щєкъ, кòрє(в)... имали... свои в' сєбє кнѧжата, котòры(м) раздавали краины пȣстыи, боудованїю зам'ковъ яко ради(м), ω(т) которого названи соутъ, ради(м)чанє,... дȣлєба, ω(т) которого дȣлєбїанє, на(д) рѣкòю боуго(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 45).

ДУЛЪ *див.* **ДОЛЪ.**

ДУЛЯ *ж.* **1.** *бот. (літній сорт груші)* дуля: болшиє дȣли, или грȣши огор(о)днiа (XVI ст. *Травн.* 364).

2. Вл. н., *ч.*: сермягу вкралъ у Винрейка Хомовича, за ведомостю Кирила Дули (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/I, 103); Лȣцько дȣля (1649 *РЗВ* 322 зв.).

ДУМА *ж.* **1.** *(дар мислення)* дума, думка, думання: Такъ яко жыдове, сподѣваючисе инъшого Месіяша, водлугъ думы и фантазыи своее, правдивого Месіяша Христа Збавителя Нашого взгордили и прогледѣли, а теперъ вже певне не кого иншого, одно того антихриста ожидаютъ (Вільна, 1585 *Ун.гр.* 149); Тоу ω(т)чє владыка присмотрѝсѧ в' тòє зєрцало згòды сты(х) ап(с)лъ... вѣдали до сєбє жє мàю(т) мòцъ, нєдоȣжныхъ оуздоровлѧти,... хрòмы(х) ходити, бѣсы выгонити, вѧзати, разрѣшати, а прє(д)сѧ нє садилисѧ на свои̇хъ доумахъ, на свои(х) мыслѧ(х) (Острог, 1598 *Отп.КО* 26 зв.); А кгдымъ... способивши собе подобныхъ неприятелей... которые, водле думы и злости своее неправдивое, змышляли и то к воли ему писали... якобымъ ему за пять летъ за службы юркгелтовъ не заплатилъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 281); длѧ тогω правѣ з' быдлѧ(т) оумєрлы(х) скȣръ ωдѣн'є Бгъ всємогȣщїй Прародѝтєлємъ нашим' справилъ, абы памѧтали ω... смртєлности тѣла свòєгω понєхавши надарємнȣю свою дȣмȣ, жє сȣт' нєсмртєлными (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 939); *Образно*: нєсытыи грѣхолюбъци, яко єлєнѣ рогатыи, бȣѧютъ в рωскошахъ, по гωрамъ высòкои доумы и горъдынѣ,... а нє в з(а)конѣ бжїємъ хòдѧтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 37 зв.); Прєто Поєта бы и намоу(д)рѣйшїй, И филїòзофъ рòзȣмомъ ωстрѣйшїй. Мȣситъ гòрдои

дꙋмы рѡги схилити, А нб҃(с)ной црци са́мъ ни́зкоса поклони́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. ненум.).

2. Пиха, гордовитість, зарозумілість: мы... приказуемъ, абысте ся таковых зводителеи от православия святого яко проклятых еретиков пилно стерегли, гдыж враг проклятыи своею думою надымае таковых (Крилос, 1586 *MCSL* I-1, 134); Вла́снє тєпе́рєшнаа ва́ша мѣшанаа колотли́ваа згѡ́да ѡ́номꙋ ба́бєлю подо́бна, же єє своє́ю дꙋ́мою в҆ нбо вы́ставити оусилꙋ́єтєса (Острог, 1598 *Отп. КО* 7); Духъ то абовѣмъ естъ гордовысокой думы, славолюбія и сребролюбія — надъ всѣмъ свѣтомъ пановати, зо всего свѣта корысть брати (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 692).

3. Рада, нарада, дума: ниякие опекуны... и братя ее... способивши ку собе немало приятел, не толко повинныхъ, але и обчих людей, усиловали ведле думы, рады и зданья своего, неслушнымъ и непевнымъ отказомъ, менечи быти ее в томъ невинъною и щитячися ниякимъсь тестаментомъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 409).

4. *(різновид пісні)* дума: а ѡрга(н) доу́ма до́браа до ба҃ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 219); Стро́йтє цита́ри. Лютнѣ, в҆ Арфы ми́лє бі́йтє, Мєлѡді́йными дꙋмы на(с) всѣхъ вєсєлѣтє (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.).

5. Вл. н., *ч.*: Анъдрꙋшко Дꙋма (1649 *РЗВ* 157 зв.); Миха(и)ло Дꙋма (Там же, 173).

ДУМАТИ, ДУМАТЇ *дієсл. недок.* Думати, міркувати: црь҃... доумаєть, што(ж) на твєрдѣмъ камєни. вѣры ст҃оє стоить (1489 *Чет.* 55); дꙋматї (I пол. XVII ст. *Сем.* 14).

ДУМКА, ДУМЪКА *ж.* Думка, мисль. *Образно*: (а(ж) з нѣкото́ры(х) моу́сѣмо и(х) я́ко ѡ́сы або мотыли́цы прє(ч) ды́мо(м) вы́кꙋрити) а́лє и в то(м) па(н)ствѣ но́во а свѣжо и(х) выдво́р҆ныє а вылѣ-та́ючіє дꙋ(м)ки до тако́го ко(н)ца оухова(и) бє҃ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227).

ДУМНО *присл.* Гідно: При сє(м) ѡзна(и)мꙋю вм(с) и(ж) єи м(л) дꙋмно сполє(ч)нє з господарє(м) свои(м) ѡ(т)правила мя и(з) я(с) до чарновє(ц) (Снятин, 1607 *ЛСБ* 478).

ДУМНЫЙ *прикм.* **1.** Вдумливий, турботливий: А дꙋмна єи м(л) писала прося(ч) єго абы ѡ(н) мєнє скоро... ѡ(т)прави(л) єсли бы воло(в) нє прода(л) (Снятин, 1607 *ЛСБ* 478).

2. *(який належить до дорадчого органу думи)* думний: Панѡвє Дꙋмныи и вве́сь двѡръ Ца́рскій, вєли́кꙋю ємꙋ по́чєсть выража́ли (Київ, 1623 *МІКСВ* 71).

ДУМЪ *див.* **ДОМЪ.**

ДУМѢТИСЯ *дієсл. недок.* (що) Зрозуміти, здогадатися: Что есть вина народное страсти и которого народа, доумѣтися не могу (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 195).

ДУНОВЕНЇЄ *с.* (*цсл.* доуновєниє) подув, подих: дш҃а же нєвиди́маа, разоу́мнаа, и нєсмєрте́лнаа, дꙋновє́нїємъ бж҃іимъ, в тѣло вло́жена (Почаїв, 1618 *Зерц.* 19 зв.); Взя́вши бг҃ъ по́рохъ ѡ(т) зємлѣ створи́лъ чл҃вка и дꙋнꙋлъ на лицє́ єго дꙋновє́нїє живота́ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 217).

Див. ще **ДУХНОВЕНЇЄ, ДХНЕНЄ.**

ДУНУТИ *дієсл. док.* (на кого, на що) Дунути, подути: созда(л) б҃ъ чл҃вка. пєрьсть возє(м) ѡ(т) зємли. и доуноу(л) на лицѣ єго (1489 *Чет.* 213); "Миръ вамъ", а дунулъ на нѣ, и далъ имъ духъ святый и муць вытпущати грѣхы (XVI ст. *НЄ* 49); вшо(л) іс... и рє(ч) къ ни(м)... яко посла(л) мєнє ѡц҃ь такь и а посылаю ва(с). а мо́вачи, дꙋноу(л) на ныхь и мовиль пріимѣтє дх҃а ст҃го (XVI ст. *УЄ* № 29519, 54 зв.); Христосъ... указавши ся учнемъ своимъ и давши имъ покой дунувъ и рекъ: "приймѣте Духъ Святый" (1603 *Пит.* 15); а ѡ(н) на ѡныє пта(ш)ки ско́ро дꙋноу(л), злєтѣли на воздꙋхъ яко живыи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 92); Взя́вши бг҃ъ по́рохъ ѡ(т) зємлѣ створи́лъ чл҃вка и дꙋнꙋлъ на лицє́ єго дꙋновє́нїє живота́ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 217).

ДУНЧИКЪ, ДУНЩИКЪ *ч.* (*стп.* duńczyk) *(житель Данії)* данець: Тєды тєжъ ѡ(т)то(л) за спо(л)но(с)тю и звичає(м) ро(з)маиты(х) языков мовꙋ свою змєнили, бо швєдовє и дꙋ(н)щики вла(с)ныє иначє(и) мовя(т) нижъ нє(м)ци (1582 *Кр.Стр.* 47); Ду́нчикъ. Danus (1650 *ЛК* 445).

ДУНЩИКЪ *див.* **ДУНЧИКЪ.**

ДУПА *ж.* (*стп.* dupa) *(частина тіла)* зад, гузиця: anus гꙋ(з)на дꙋпа (I пол. XVII ст. *Сем.* 25); clunis гꙋ(з)на дꙋпа (Там же, 51).

ДУПЛИСТЫЙ *прикм.* Дупластий, дуплястий: carinat(us), дупли(с)ты(и), выпуклы(и) (1642 *ЛС* 113).

ДУПЛО *с.* **1.** *(порожнина в стовбурі дерева)* дупло: и та(к) приповѣстю всю потє(м)нѣлѹю свѣтло(ст) дѹплє(м) мѣни(т), áж сѧ розбрвє(т) лина срє́брнаѧ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 74 зв.); пóки нє за(т)мú(т)сѧ слнцє... и всє помє́ркнє(т), и бѹдѹ(т) гладѣти якъ в дѹпли (Там же).

2. Вл. н., *ч.*: Я, Семенъ Дупло,... продал сяножать пану Григореви Слободецъкому (Любче, 1637 *Арх.Мил.* 227).

ДУПЛЯ, ДУКЛЯ, ДУКЛА *ж.* (*стп.* dupla, *лат.* dupla) китайка, виткана вдвоє густіше: ѡсмы(и) ризы жо(л)то горачаѧ дѹкла (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Взято скринку, в которо(и) было пятсо(т) золоты(х) по(л)ски(х) в монєти лито(в)ско(и);... є(р)ма(к) по(л)ша(р)ла(т)ны(и)... кита(и)кою дуплєю по(д)шиты(и) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 5); побрали... жупанъ канавацовый, делѣя кгранатовая дуплею подшитая (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 315); побрали... доломанъ белый, атласовый, китайкою червоною дуплею подшитый (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 429); Кита(и)ки дѹклѣ... цыкластои ни(т) з бѣлою по дитинѣ пна... Стрєлє(ц)кого (Львів, 1642 *Інв.Усп.* 68 зв.).

ДУПНО *с.* Дупло: caua, а(е), дупно, дрєва выдубанїє (1642 *ЛС* 115).

ДУРАКЪ *ч. (нерозумна людина)* дурак, дурень, дурний: baceli, бє(з)умнїй, дураки (1642 *ЛС* 99).

Див. ще **ДУРЕНЬ, ДУРНЫЙ, ДУРНЯКЪ.**

ДУРЕНСТВО *с.* Дурниця, глупство: deliratio дѹрєнство (I пол. XVII ст. *Сем.* 66).

ДУРЕНЪ *див.* **ДУРНЫЙ.**

ДУРЕНЬ *ч. (нерозумна людина)* дурень, дурак: юро(д), дѹрє(н), глѹпы(и), блазєнъ (1596 *ЛЗ* 89); Боуи: Юро(д), доу́рєнь, глоу́пы(и), доурны(и) (1627 *ЛБ* 12);

(лайливе звертання) дурень: Нехай же тобѣ, дурню, што ихъ слухаешъ а папежа антихристомъ зовешъ, скажутъ геретыкове, если вѣдаютъ, имя тое антихристово, которое бы мѣло въ собѣ личбу преречоную! (Вільна, 1585 *Ун.гр.* 158).

Див. ще **ДУРАКЪ, ДУРНЫЙ, ДУРНЯКЪ.**

ДУРЕНЬЄ *с.* Дуріння, обдурювання: Лѹжде́нїє: Дѹре́ньє (1627 *ЛБ* 59).

ДУРИТИ *дієсл. недок.* Дурити: лѹ(ж)дѹ, дѹрѹ (1596 *ЛЗ* 55); Лѹждѹ. Дѹрѹ (1627 *ЛБ* 59).

ДУРМАНИКЪ *ч. Діал.* дурман, дурманний. Вл. н.: ѡлєшко Дѹ(р)мани(к) (1649 *РЗВ* 366).

ДУРНЕЙКИЙ *прикм.* Дурненький, *діал.* дурнейкий: дѹрнєйкий (Львів, 1591 *Адел.* 49).

ДУРНИ *див.* **ДУРНЫЙ.**

ДУРНИКЪ *ч.* Дурник. Вл. н.: Савъка дѹ(р)никъ (1649 *РЗВ* 197 зв.).

ДУРНИЦА *ж.* (*стп.* durnica) нерозумна жінка: O stuyże ták bisowá durnicá Budet z tebe teperże muczenicá ([Раків], поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 6).

ДУРНО *присл.* Даремно, марно, дурно: Якъ то, тутъ маєтъ Іс҃ъ до пєкла оуступати И всѣхъ моихъ вязнєвъ ѡ(т) мєнє взяти? // Ти того нѣгди нє дочєкаєш, Тилко славу тую дурно розмножаєшъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22-23); Дивова́лисѧ томоу іоу́дєє и постра́шилисѧ слыша́чи тоє́ ѡ(т) слѣпо́го що то мови(т)... вопроша́ю(т) єго, що ты́ дѹ́рно мови́шъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 111 зв.); Та́кжє и вода́ напава́єтъ, ѡчища́єтъ, загрѣва́єтъ: прохлаж'да́єтъ; а єсли єи дѹрно надзамѣръ заживе́шъ; то принєсєтъ тобѣ шко́дѹ и смє́рть (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.).

ДУРНОСТЬ, ДУРНУСТЬ *ж.* Дурість, глупота: Другое: научайме (ся) выдцѣ, якъ естъ недостоинъство и дурнусть людская жидувская, чомъ они не пріяли Христа, али убили его и апостолы побили (XVI ст. *НЄ* 132); stultitia дѹ(р)но(с)т (I пол. XVII ст. *Сем.* 166).

ДУРНЫЙ, ДУРЪНЫЙ, ДУРНИ, ДУРНЫ, ДУРЕНЪ, ДОРЪНЫЙ *прикм.* **1.** Дурний, нерозумний: того ли ра(ди) бра́тє милый рѹгаєши инока. и то(г) ли ради доурны(м) зовєши и посмѣваєши и́нока (п. 1596 *Виш.Кн.* 247 зв.); Подобно бы пильнейшые книгъ и науки были, ани бы дети ихъ дуръные церквей дедичныхъ правомъ не домагалися (Вільна, 1599 *Ант.* 745); тоты люде дуръныи, Гадаряне, просили Христа, што бы пушовъ вонъ изъ державы ихъ (XVI ст. *НЄ* 153); также не буйме ся и смерте, чомъ есме сынове дурныи, коли кладутъ

ихъ лечи, што бы спали (Там же, 156); Буде же себѣ, Скарго,... из своими школами и науками в вѣцѣ сем щастливым, мудрым,... а мы, глупая Русь, по гласу Павла апостола, глупы и дурны (1608-1609 *Виш.Зач.* 230); Безѹ́менъ: Дѹ́ренъ, глѹ́пъ (1627 *ЛБ* 6); fatuus дурни (I пол. XVII ст. *Сем.* 8); в жа́дномъ на́родѣ хр(с)тїа́нскомъ. анѣ при гєретика́хъ. а на ѡста́токъ анѣ в самы́хъ ци́ганєхъ дѹ́рныхъ: щобы та́къ, ѡ тыхъ двохъ початкахъ при Бз҃ѣ мѣли вѣрити (Чернігів, 1646 *Перло* 10 зв.); *У порівн.*: а овцы тежъ, яко прироженя кревкого будучы, неразмыслне, але ослѣпъ, яко дурные, творечы за пастырми, анижли они за волками, на свою погибель бѣгутъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 113);

у знач. ім.: в то(т) ча(с) оумѣєтно(ст) и бѣгло(ст) соу(т) до́брыми кды з цно́тою сѧ злоуча-ю(т) що єсли такъ нє боу́дє(т), ѡ(т) дѹ́рно́го и шале́ного не ро(з)ни(т)сѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 211 зв.); Тое. Скарго, и дурный бы в писмѣ а в правдѣ кохаючийся и не змаменый еще от прелести вѣка сего разсудити могл (1608-1609 *Виш.Зач.* 226);

у знач. ім. с. р. **дурноє** — дурне, -ого: такъ тєжъ жоны законъныє, ѡ(т) самога б҃а прозърєныє,... // ...на ихъ мєстъца блоудницы поподъставлѧли, а хотѧ нє подъставлѧли, ино на дѹ́рноє и сами сѧ домышлѧютъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 19 зв.-20).

2. Юродивий; шалений: юроди́вы(и), дѹ́(р)ны(и), бла(з)нѹ́ючїй (1596 *ЛЗ* 89); Нєсмы́слє(н): Дѹ́ренъ, шалєный (1627 *ЛБ* 76); Юроди́вый: Глѹ́пый, дѹ́рный, бла́зєнъ, дѹ́рѣючїй (Там же, 160).

3. *У знач. ім.* Дурний. Вл. н.: Васи(л) Дѹ́(р)ный (1649 *РЗВ* 426); Макаръ доръный (Там же, 431 зв.).

Див. ще **ДУРАКЪ, ДУРЕНЬ, ДУРНЯКЪ.**

ДУРНѢ *присл.* По-дурному, глупо: Третее указуетъ намъ, ажъ дурнѣ чи(ни)ме ся, коли ся журиме такъ намного (XVI ст. *НЄ* 94).

ДУРНЯКЪ *ч.* **1.** Те саме, що **дурень**: Дурняче, у сесю нучъ душу твою возмутъ выдъ тебе, а што есь наготовивъ, кому будетъ? (XVI ст. *НЄ* 161); Кто коли речетъ брату своему: дурняче, такый угоденъ судови албо огню пекелному (Там же, 219).

2. Вл. н.: Иванъ дѹ́рнякъ (1649 *РЗВ* 180).

Див. ще **ДУРАКЪ, ДУРНЫЙ.**

ДУРОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **дурѣти**: Он ми повѣдил, иж дей "кажут, што был пъян, пил с попомъ и дуровал пъян" (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 404).

ДУРѢТИ *дієсл. недок.* Дуріти, шаленіти: бєзѹ́(м)ствѹ́ю, дѹ́рѣю, глѹ́пѣю (1596 *ЛЗ* 25); Юро(д)-ствѹ́ю: Дѹ́рѣю, блазнѹ́ю (1627 *ЛБ* 160).

Див. ще **ДУРОВАТИ.**

ДУРШЛЕКЪ *див.* **ДРУШЛЯКЪ.**

ДУСИТИ *дієсл. недок.* (кого) Душити, гнобити: волимо Хрыстово ярмо надъ собою мети, а нижли Турчина преклетого и смродливого, который своимъ ярмомъ дуситъ вашихъ бедныхъ патриярховъ, которые папежа,... слухати не хотели (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1077).

ДУСТАТИ *див.* **ДОСТАТИ.**

ДУТИ *дієсл. недок.* *(випускати з рота сильний струмінь повітря)* дути: Дмѹ: Дмєши, надыма́ю, дѹ́ю (1627 *ЛБ* 30); Арка(д)скїи былдла́та на(д)ставлѧ́ютъ оуха Гды спѣва́єтъ, ѡнъ за(с) дмє(т) по́ки стає(т) дѹ́ха (Київ, 1632 *Євх.* 302); afflo, дую (1642 *ЛС* 74).

ДУТИСЯ, ДУТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** *(наповнюватися повітрям, роздуватися)* дутися: Крѹчина́юсѧ: Надыма́юсѧ, дмѹ́сѧ, пѹ́хнѹ, гнѣваюсѧ (1627 *ЛБ* 56).

2. *Перен. (бундючитися, хизуватися, триматися зарозуміло, гордовито)* дутися: Нынѣ же в латинском родѣ сопротивно творят: изучивши грамматичку, и празнословницу велерѣчную, еже ест рыторичку, тогда уже ся дмут, даскалами и мудрыми ся зовут (1599-1600 *Виш.Кн.* 154); А Никола́й, и єго това́риство в' таковѹ́ю прєва́гѹ послы́знѹлисѧ, же и фѣкгѹ́рами Гїѡмєтри́цкими зємлємѣрными, скри́тоє и выѡбраже́но нє по(д)-ле́глоє прєисто́тного Бо(з)ства го́рдє дме́тъсѧ ѡказа́ти ми́мо и на(д) пи́смо (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 211).

ДУТЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Дутий, -ого. Вл. н.: Земляном земли Волынское Богдану Перекалскому а Ивану Дутому (Краків, 1537 *ВИАС* I, 9).

ДУФАНЄ, ДУФАНЬЄ *с.* (*стп.* dufanie) довіра, довір'я: и то сє посланцо(м) ѡ(т) мєнє злєтило, которы(м) в҃м во всє(м) вѣрѹ дати и дѹ́фанє прє(з)

ни(х) зносити сє и трактовати зъ єго м(л) ѡ(т)цє(м) Балабано(м) штобъ колвє(к) з ни(м) заходило можєтє (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1 зв.); Часто кро(т) и постє(л)ниц(и) нава(л)ности тє(р)пѣли для збы(т)нєго собѣ дѹфана... ѡ(т) нєпріятє(л) дшєвны(х) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 19); Дръзновєніє: ѹфно(ст), смѣло(ст), дѹфанье, нєѡбиновє(н)є (1627 *ЛБ* 29).

Пор. **ДУФАТИ.**

ДУФАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dufać) (кому, чому і без додатка) довіряти (кому, чому), сподіватися (на що), вірити (кому, в що): Єв(г)листа выписоуєть якь хс прє(д)сылаєть иныхь оучєниковь сє(д)мьдєсать и наоучаєть ихь абы в собѣ нє доуфали якь ты(ж) ѡ(т)ца выславоує(т). и якь в законѣ пєрєбываючомоу дорогоу живота ѡказоує(т) (1556-1561 *ПЄ* 260 зв.); Тѣмъжє... єсли хощєши цр(с)тво нб(с)ноє ѡбрѣсти моцнє дѹфа(и) (1599-1600 *Виш.Кн.* 203 зв.); тоты дѹфаючи своєи силѣ и ѹродѣ вєликой. вымысливши зброю в'ши(ст)ки знєволили лю(ди) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 5 зв.); лє(в) всѣ(х) звѣра(т) цръ нє в' аскыни алє на дорозѣ поублично(и) и явнои або в полю спитъ дѹфаючи свою(и) силѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 254 зв.); Наконєцъ которыи болшєи дѹфаю(т) щасцю, наѹцѣ, скарбо(м), оуродѣ пріятєлє(м), и самымъ собѣ, нѣжъ г(с)дѹ бгѹ (Львів, 1646 *Зобр.* 81); кгды онъ до них же зближи(л), несподиваючисе ничого од них спротивного, яко суседом поблизким дуфаючи, ани жадное здрады не обаваючисе, там его наперед Васко Гунька тел косою в рогъ головы аж до мозку, и рану ему смертелную шкодливую задалъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 262).

ДУФАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Довірливий, -ого: Нє ѹфа(и) ѹ твоєи ѹмѣє(т)ности, або которого ко(л)вє(к) члка, живѹщаго злою хитростію, алє бо(л)шє в бжєи ласцѣ, котори(и) спомагає(т) покорны(х), а понижає(т)... на(з)бы(т) дѹфаючи(х) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 16).

ДУФНОСТЬ *ж.* (*стп.* dufność, ufność) довір'я, віра: Надѣя єст' правдивая и нєтриво(ж)ливая // дѹфност' в' Г(с)дѣ Бзѣ, чєрє(з) заслѹги спситєля ншєго Іиса Хр(с)та, ѡдєржати збавєн'є вѣчноє (Львів, 1646 *Зобр.* 56 зв.-57).

ДУХНОВЕНІЄ *с.* (*цсл.* доухновєниє) те саме, що **дуновеніє**: Маючи ѡколо сєбє нє(з)личоноє мно(з)ство слѹ(г), хоров Аггльскых, тогды Трѹби(л) Аггльскімъ дхновєніємъ (к. XVI ст. *УЄ* №31, 8 зв.); маючи ѡколѡ сєбє нєзличоноє мнѡзс(т)во слѹгъ... тогды трѹбы аггл(с)кимъ дхновєніємъ крыкнѹт', нбса згинѹт'... И бѹдє(т) нбо новоє и зємля новая: и всє... ѡ(т)новитъся (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 40).

Див. ще **ДХНЕНЄ.**

ДУХОБОРЕЦЪ *ч.* Представник єресі, який заперечує божественість Святого Духа: А Светому Духу рабъскую или служнюю особу, зъ Македониемъ геретикомъ духоборцомъ, кладутъ (1582 *Посл. до лат.* 1137); Потом зас настал Македоний Пневматомах, то ест духоборецъ, который хулил Духа Святого, повѣдаючи, иж ест створене, а не створител (Вільна, 1600 *Катех.* 62); Откуль двѣ прычынѣ быть повѣдаю... вторая, же противъ оного Македония геретика духоборца, тую печать албо гасло кгрунтовне и не недостаточне зложили и всему свѣту передали (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 269); Той Събѡръ, складъ вѣры Никєйского Събѡрѹ, ѡбъясняючи, на покона(н)є Дхоборцѡвъ єрєтикѡвъ, а правои вѣры Правѡславныхъ наѹчаючи, такъ мови(т)... вѣрѹємъ и въ Дха Стго (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 101).

Див. ще **ДХНЕНИЄ.**

ДУХОВЕНСТВО, ДУХОВЕНЪСТВО, ДУХОВЕНЬСТВО *с.* **1.** *зб.* (*служителі релігійного культу*) духовенство: за которым позвомъ зложиломъ пану Болобану рокъ передъ его милостю отцемъ владыкою и передъ духовенствомъ его милости... стати (Володимир, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 262); А штожъ пакъ малженства, или чистоты плебанское дотычетъ, церковъ... нарадили замтузомъ, ижъ межи ихъ духовенъства не знати, кое чий отецъ, кое чий сынъ? (1582 *Посл. до лат.* 1137); за позволєня(м) короля єго м(л) зложити рачи(л) соборь вєликы(и) дховны(и) на всѣ єпископы и всє дѹховєньство (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); зьєжьчатися намъ всѣ(м) и всємѹ дховє(н)ствѹ на пє(в)ны(и) ро(к) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); Вѣдомо

чини(м) всєму дхове(н)ствꙋ... и всѣ(м) правосла(в)ны(м) хр(с)тіано(м)... црквє грєцкіа вѣры (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1); ω(т)цє́вє стыи были на прикла(д) всємꙋ дховє(н)ствꙋ и побꙋжа́ю(т) на(с) до доброго постꙋпована (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 22 зв.); Та́мъ єдноста́йнє, прꙋдко завитайтє; Архїєрє́ѧ на Ѳрѡ́нѣ вита́йтє: Гдє засѣлъ в' ко́лѣ спораꙗжа́ти своѣ Дꙋховє́нства ро́ѣ (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв.); Пєтръ Могила... за ꙋпрошєнє(м) дꙋховє(н)ста (!) всєго Кнѧзє(и) П:П шла(х)тты (!) и всєго народꙋ російского зостал: Правосл(в): Архипск(п)(м) Митрополто(м) Кіє(в): Гал(ц) и всѧ Росіи та(к)жє Єкза(р)х (Київ, 1647 *Епіт.Мог.* 154).

2. Духовний стан: О манастыри тыє, которыє в людєи свєцьких... которыє... за упрошєньєм своим и даниною гспдръскою манастыр упросившы и в духовєньство скоро нє вступують, овєць Хрыстовых... нє пасут,... обєцуєм сє пилно старати о вызволєньє и на свои их чин привєсти (Берестя, 1591 *ПІФ* 105); Смирє́нїє на́шє вѣдомо чи́нимъ, ижъ мы з' Дховє́нствомъ... знє́сшисѧ з' собо́ю в' Оби́тєли... Архистрати́га Міха́йла по Пра(з)ницѣ... и посовѣтова́вши я́ким бы спо́собом' // ...ω(т) Дховє́нства... при́кладомъ... да́тком'... ста́тисѧ могло́ (Київ, 1628 *Апол.* 4 зв.-5); *Образно:* То ли и х(с)а дꙋрны(м) и нєпожито(ч)нє до Ієр(с)лима пришє(д)шаго нарєчєтє, которы(и) видѣвши Архиєрє́є и пастырѣ бє(з)плодныє,... во(с)крылїѧ рєвєрє(н)дъ за собо́ю волочащїє: з' ѡны(х) дховє(н)ство дховноє цє(р)ко́вного строєнїѧ ра́дꙋ зодра(в)ши, на про(с)ты(х) сѣтоткатєлє(и) рыболо́во(в) вложи(л) (1598 *Виш.Кн.* 289).

ДУХОВЕНЪ *див.* **ДУХОВНЫЙ.**

ДУХОВНЕ, ДУХОВЪНЕ, ДУХОВНѢ *присл.* (*стп.* duchownie) **1.** *(стосовно релігії, церкви)* духовно: с которою вєщию послалє(м) єго до вм... просячи абыстє вм... мнє... сє(р)дє(ч)нꙋю радꙋ дали, яко(ж) во вши(т)ки(х) та(к) в цнотѣ шляхє(ц)ства ꙋцтиво(г) так ты(ж) и в справа(х) всѣхъ дꙋховнє належащи(х) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 217); Алє я́ко бысъмы дхо́внє обход, и́ли И в' стобли́вости чи́сти сѧ находи́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 94); гды захо́чєш' Вм(с): ба́рзѣи дꙋхо́внє ро(з)жа́рити ср(д)цє своє, тꙋт' зна́йдєш' в' надцѣ Єв(г)лскои скрытый огонь (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7); лю́бо прє(з) крєщє́нїє дхо́внє ω(т)рожда́ємсѧ прє(з) Миропомаза́нїє в' вѣрѣ и ла́сцѣ Бжой оукрѣплѧ́ємсѧ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912);

(стосовно психічного життя людини, її морального світу) духовно: нє чита(л) ового осмого бонифакіа доводꙋ. Напочаткꙋ (повєдаєтъ) створи(л) бгъ нбо и зємлю, нє на початкахъ. дхо́внє всє розсꙋжаєтъ, прєто потрєба абы ввєсь свѣтъ былъ по(д) властію папєскою (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 112 зв.); Кр(с)тъ звѣзды и мѣсяць ижъ єстъ и тєлє́снє и дꙋхо́внє, звѣта́жца тыхъ ѡбо́ихъ нє́прїѧтєлїй нєвымо́внє (Дермань, 1604 *Нал. На г. Остр.* тит. зв.); я́къ мно́го дхо́внє бога́тыми става́ю(т)сѧ, та́къ бо́лєй оубо́жшими оу сє́бє самы́хъ быва́ют' (Вільна, 1627 *Дух.б.* 86); Та́къжє и ѡнъ дꙋховънє лєчи́ти ма́єть пыхꙋ наприкладъ прєзъ покор'ныє оучи́нки, ѡспалость нєдоспаньємъ, лєни́вство дꙋха моли́твою, и частымъ оучащаниємъ до стыхъ таинъ (Львів, 1645 *О тайн.* 99).

2. *(в душі, душею)* душевно: Бога милого съ того велико хвалю, и съ того ся духовнѣ и сердечнѣ радую, и впередъ о то Бога милостивого по вся часы прошу, абы его святая милость рачилъ вашу милость, господаря нашого, заховати въ полномъ здоровьи... на многіи лѣта (Київ, 1559-1567 *АЮЗР* І, 146); млтва нша милостивому бгу за вшу мл(с)тъ є(ст) всєгда ω многолє(т)но(м) здрови(и) вм ради слыши(м) ко(ж)дого часу а слышачи стого вєлико мл(с)тивого бга хвали(м) и дхω(в)нє ся вєсєли(м) (Стрятин, 1561 *ЛСБ* 35); Дхо́внѣ: дхо́внє, нєтєлє́снє, сꙋптє́лнє таємнє. я́кω сєкрє́тнє (1627 *ЛБ* 33).

Див. ще **ДУХОВНО.**

ДУХОВНИЙ *див.* **ДУХОВНЫЙ.**

ДУХОВНИКЪ, ДУХОВЬНЇКЪ *ч.* Сповідник у католицькій і православній церквах, духівник: я имъ за то казалъ дати... пять копъ грошей,... черницамъ двомъ по двадцати грошей,... духовнику моему... двє копы грошей,... далъ есми (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/І, 25); для лѣпшє(и) вѣри и пє(в)ности ставлю свѣ(д)ками сєго доброво(л)ного писа(н)ѧ моєго ω(т)ца миха(и)ла сщника лвов-

ского... дх҃овника моєго. и пн҃а Яроша сѹко(н)ника мещанина льво(в)ского (Львів, 1594 *ЛСБ* 265); а боудемо ль ты(ж) та(к) плакатиса грѣховь свои(х) прібѣгаючи ко ст҃ои цр҃кьви вызнаваючи и(х) прє(д)... дх҃овьніко(м) тєды ω(т)поустить намь (к XVI ст. *УЄ* №31, 62); Пристѹпѣте Дх҃овницы, а внимáйте собѣ, же и вы тáмже пóйдете: и тáкъ бѹдте готóви, абыстє розрѣшéни были сáми, котóрыи ины(х) разрѣшáєте (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 37); Прєчъ ω(т)дáлена была такóвая сóвѣсть ω(т) тоéи хр(с)тіáнскои и побóжнє змéрлои ωсóбы, понєвáжъ чáсто и спóвѣдь ст҃ѹю ω(т)правовáла прє(д) розсѹднымъ и в̾ зáконѣ Бж҃омъ свѣдóмым̾ дх҃óвникомъ своимъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 946);

богослов, теолог: Тѹт̾ тéды пи́л'нє внимáй собѣ ω дх҃óвничє, комѹ мáєшъ ω(т)вѣрáти, а прє(д) кимъ замыкáти Нб҃о (Львів, 1646 *Ном.* 4 зв.).

ДУХОВНИЦЯ, ДУХОВНИЦА *ж.* Духівниця, заповіт: А про лѣпшую твердость билъ если чоломъ... // ...воеводе Кіевскому, штобъ его милость къ сей моей духовницы печать свою привѣсилъ (Київ, 1506 *АрхЮЗР* 1/VI, 12-13); а духовницы есмы по себѣ не дала для иншихъ речей (Овруч, 1509 *ЧИОНЛ* VIII-3, 8); Я а(н)дрє(и) а дмитръ фєдоровичи ω(х)римовичи новосєлє(ц)кие вызнаваємъ сами на себє... што которую духо(в)ницу нєбо(ж)чик ωтє(ц) нш҃ъ съходячи света сєго ма(т)-цє нш҃о(и) да(л) (Ляхівці, 1555 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 55); При которомъ писанію... сеей духовници моее были люди добріе вери годніе козаки и мещане чигринскіе (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 15); вє(д)лє ѹподоба(н)я и ω(с)та(т)нєє воли єго [Петра Сагайдачного], которѹю в дѹховници ω(с)та(т)ни(м) тєстамє(н)томъ запєчатова(л) и спорядити вєлѣлъ шафа(р)ми... тисячє(и) по(л)торы золоты(х), которы(х) ωнъ на школу братъства Льво(в)ского... ωфѣровалъ (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1).

ДУХОВНИЧИЙ *прикм. (який стосується духовної особи, священика)* духівничий: Я з ча(с)ти моєє дѹховничоє митрополита(н)скоє страшнымъ х҃а бг҃а моєго имєнємъ и гро(з)нымъ а справєдливымъ... сѹдомъ, а з ча(с)ти во(и)ска... Запоро(з)-ского єсли бы якоє нє(д)бальство ωколо наѹкъ... пошляковано, и при(с)то(и)нє показало было кромъ всякого позву и пєреводѹ правного шкодою и зарѹкою дрѹгихъ таковы(х) по(л)тори тисячи золотыхъ... штого(д) чинити повинни будѹтъ (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1 зв.).

ДУХОВНІЙ *див.* **ДУХОВНЫЙ.**

ДУХОВНО *присл.* **1.** Те саме, що **духовне** у 1 знач.: а найболѣй опитовалъ есми духовно Матѳея, игумена Пустинского (Київ, 1508 *АрхЮЗР* 1/VI, 13); Абы подóбно єщє лѣпшє// коли́ бы ты(м) нє всѣ што нє кождомѹ налéжить шафовáли, тóлко с ты(м) што цр҃ковъ свт҃аа дх҃овно оустáвила зáко(н)но оутвєрди́ла (Острог, 1587 *См.Кл.* 2-2 зв.); Он их своею хитростию... ошукал, яко то явно в Лядской земли от отпалых князей и панов руских со духовно зовомыми, тѣлеси же мудруючими, епископы от православной вѣры познати и видѣти можеш (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 175); Кто тéды дѹхóвнω живéтъ, роспинáєтъ пожадли́вωсти своѣ и оуморáєтъ и́хъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 120).

2. Те саме, що **духовне** у 2 знач.: х(с)ъ... разоумомъ ωчищаєтъ и дх҃(в)но ωсвѣчиваєтъ (1489 *Чет.* 217); вси же ст҃іи ωц҃и... повѣдаша дх҃овно празновати а нє тєлєсно. нє чрѣвоу... бєзго(д)ны(м) піа(н)ство(м) но гв҃и (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 121, на полях); Блаженъ чоловѣкъ тое, иже будеть честми книги сія, а вси слова тая духовно розмѣваючи (!), а въ любовъ Божію зъ нихъ ся запалаючи, ани што свѣтьского, ани на похоти тѣлесная своего ума, ани мыслей оборочаючи (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49); А коли ся так во всем, мудрый латинниче, святому Павлу спротивляеш и глупым быти духовно, по разсужденію вѣка сего, яко коринфяны и нас всѣх, вѣрных, с оными учить, не хочеш, мы тежь, глупая Русь, вашего костела разума и хитрости не хочем и на ваше жродло поганских наук,... не лакомимося (1608-1609 *Виш.Зач.* 207).

ДУХОВНЫЙ, ДУХОВЪНЫЙ, ДУХОВНІЙ, ДУХОВЕНЪ *прикм.* **1.** *(який стосується внутрішнього світу, духа, душі)* духовний, душевний: И кто не хочет со веселием духовным свѣтлаго дне

воскресения христова проводити, нехаи же вѣчно плачется и рыдает (Крилос, 1586 *MCSL* I-1, 134); а которыи сѹ(т) мало вѣрныи и развра(т)ници закону свтого… весєлия дѹховного николи же да не имаю(т) (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 95); Плудъ духовный естъ любовъ, веселіе, радусть, мирнусть, терпеливусть,… смиреніе, удержаніе (XVI ст. *НЄ* 130); Материялная церковъ ωт поколенѧ іюды бѹдоватисѧ росказана, а дѹховная, або душевная, люд божий — ωт поколенѧ левіи (поч. XVII ст. *ВолВ.* 81); обадва… учинили широкую мову, жесмо сут позваные… о то, яко быхмо мы мѣли быти людьми свѣцкими и обнажоными з добръ и достоенствъ духовных, а упорне мѣли их держати ку шкодѣ и крывдѣ всѣхъ ихъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41); А ваша милость, мудрый латинниче, не толко не хочете глупство духовное носити…, але ся хвалите мудры, хитри и разумнѣйшими над всѣх (1608-1609 *Виш.Зач.* 206); А та́ѧ [цнота] ижъ єстъ двоа́каѧ, тó єстъ, одна тєлє́снаѧ, а дрѹга́ѧ дѹхо́вная (Єв'є. 1616 *УЄ Єв.* 5 ненум.); Памѧта́ючи на тыє рє́чи ди́вныє, тѧ(ж)каѧ мѧ зды(и)мѹє тошница, и нѣякоє дхо(в)ноє потѣшє́ніє (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 54); Єсли ω црквн тєлєсно(и) старатися є́стєсмо пови(н)ны тєды ω внѹтрно(и) дѹховно(и) нєровно болє(и) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 69); ѹмный: Розѹмный, мѹдрый, ростро́пный, нєвиди́мый, дѹхо́вный, мысльный (1627 *ЛБ* 139); Пе́ршаѧ: абы́смо оупрацова́ныи, и трѹдами По́стной доро́ги зємдлє́ныи по(д) тѣнємъ лист'ѧ тогω, животворѧ́щогω дрє́ва,… добродѣйствъ… на́мъ пода́ныхъ ω(т)почи́нокъ, и ωхоло́дѹ нѣѧкѹюсь дѹхо́внѹю мѣти моглы (Київ, 1632 *МІКСВ* 271); А ты(м) ба(р)зѣ(и) ѹтѣхѹ дховную маю… и велєбного ω(т)ца Антонія Пацєвского за игумєна… подаю, жадаючи абы мл(с)ть вша в любви своє(и) ωного ховати рачили (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 1); В тако́выхъ вы́стѹпка(х)… кара́ніє дѹхо(в)ноє… быва́єтъ назначє́но (серед. XVII ст. *Кас.* 42).

2. *(який стосується духовенства, церкви, церковного законодавства)* духовний, церковний: Прото скоро оный архимандрытъ и тые черницы до тебе приедутъ твоя бы милость до себе ихъ взялъ и въ делехъ духовныхъ розсудокъ межи ними вчинилъ водле обычаю закону вашего греческого (Краків, 1540 *КМПМ* I, дод. 3); дали есмо были вольности тымъ погорѣлымъ… отъ плаченья мытъ Нашихъ Господарскихъ и тежъ князьскихъ и паньскихъ, духовныхъ в паньствѣ нашомъ (Вільна, 1564 *РЕА* II, 131); якъ пе́рше на грє́ки,// та́къ и на и́ны(х) мєчє(м)… воюєтъ… и вса́коє колѣно абы сѧ мѹ… поклонило ро(з)майтыми… ωбѣтницами, про(з)бою гро(з)бою, ка́раньє(м)… чєрє(з) послω(в) и слѹ(г) свои(х) оура́дѹ дѹхо(в)ного и свѣцко́го привóди(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 35-35 зв.); обрали двохъ марьшалковъ для порядъку: одного духовъного, а другого свецъкого (Вільна, 1599 *Ант.* 525); Которое слово не до оныхъ ся стегаетъ, але до лакомыхъ,… до славолюбныхъ, о Божію славу ничого недбаючихъ, которые хотятъ и во свѣцкомъ панованю, и во духовной владзѣ крила свои розширяти (1603 *Пит.* 33); Не слухай же тых баламутовъ, которые тобѣ вдают, ижбы там церковъ божія правдивая мѣла быти, где владза свѣтская з духовною змешалася (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56); А ижъ частокротъ давалемъ разнымъ особамъ мамрамы до права и до справъ духовныхъ (Володимир, 1609 *АСД* X, 232); ѧ з' оура́дѹ моє́гω дховногω за́мыслωмъ ласкъ ва́шихъ повѣншова́вши, до тогω ста́нѹ такоє подаю оуправлє́ніє, ижъ до ста́нѹ малжє́нскогω з' до́брымъ ро́змыслω(м)… в'стѹпова́ти потрє́ба (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 917); О по́ѧси дѹхо(в)номъ, и ω тає(м)ници єго (серед. XVII ст. *Кас.* 8 зв.); **декретъ духовный** *див.* **ДЕКРЕТЪ; духовное право, право духовное** *див.* **ПРАВО¹; судъ духовный** *див.* **СУДЪ; храмъ духовный** *див.* **ХРАМЪ;**

(який належить, присвоюється служителям церкви) духовний, церковний: намъ ωповєдали,… абыхмо…, таковый же податокъ, яко и ωни з своихъ людей ѹвалили на подъданых наших єсмо постановили, вынємши с того толко ωсобы станѹ дѹховного и людей народѹ шлѧхєтского (Вільна, 1566 *AS* VII, 88); К томѹ тыжь чинитє мєжи чиномь дѹховнымь и посполитымь члвкомь мятєжи васни бу(н)ты (Львів, 1588 *ЛСБ* 103); с то́го доброго ни(ч)

нє оуростє(т) єдно ѡбійство..., ѡб'мовы і посоромочєнїє бо(л)шєє, д҃ховномꙋ станꙋви (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 40 зв.); Станови свѣцкому ся не дивуемо, але дивуемося станови духовному, который, ключѣ вѣдомости маючи и сами не входятъ, и другимъ не отворяютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 504); єсли(с) Б҃га просилъ за в'вєсь станъ д҃хꙋвный и за всѣхъ// прєложꙋны(х), а ѡсоблѝвє за ты(и) которыи працꙋютъ в' помножєню Православнои Вѣры (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 908-909).

3. *(який стосується релігії, християнської віри)* духовний, релігійний: Што тежъ ваша милость, господарь мой, рачилъ росказати мнѣ межи священники Подольскими рядностей церковныхъ и справъ духовныхъ по тымъ замкомъ украинымъ огледати (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* I, 300); А такъ мы, вѣдаючи быти речъ слушъную, того предречоного Михайла Джчусу, розумеючи быти во въсемъ... годнымъ и ростропнымъ и въ справахъ таковыхъ духовныхъ побожнымъ,... дали есмо предъречоному Джусе тотъ манастырь Дерманъский (Варшава, 1575 *АрхЮЗР* 1/I, 51); А тобѣ приказꙋємъ яко свщєнникꙋ... абы жадєнъ нє смѣлъ в црквн мѣсцко(и) жадны(х) справъ дꙋховны(х) црковны(х) справовати (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); має игꙋмє(н) того светого манастыра и напото(м) будучиє игꙋмєны в ко(ж)ды(х) справа(х) дꙋхо(в)ны(х) во(д)лє того приви(л)я... во въсє(м) иску(с)нє и богобо(и)нє... поступовати (Новогородок, 1590 *ЛСБ* 137); справы нашє дꙋховныє за(ц)ныє шротомъ лєдаякъ идуть а нє якъ налєжыть (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1 зв.); Вы ж, правосла́вныи господа любите, матъку духовную честію почтите, восто́чной церкви уставы хранѣте и за отсту́пными па́стырмы не идѣте (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); Абꙋвѣ(м) я́ко ма́ємо наꙋча́ти, або побꙋжа́ти ихъ к' выливáню... кръвє своєи, єсли ѡны(м) до валки дꙋхо́вной готꙋючимъса Хвои кръвє да́ти нє хочємо (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 222); в' ча́стомъ прочитовáню Кни́гъ забавла́л'са,... ча́сты(м) и горáчым' млтвам', всєно́щномꙋ бдє́нїю, и и́нымъ прáцамъ д҃хо́внымъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 83); **духовная бесѣда** *див.* **БЕСѢДА; духовная пѣснь** *див.* **ПѢСНЬ; вечера духовная** *див.* **ВЕЧЕРЯ;**

(який є служителем релігійного культу) духовний: милостивый кнажє, ачколвє єсми парсꙋна дꙋховнаа (Жидичин, [1540] *AS* IV, 247); игуменъ духовный закону Руского монастыра, прозываемого Дерманъского...//... вызналъ и оповедалъ (Варшава, 1575 *АрхЮЗР* 1/I, 49-50); з владзи моє(и) и ѡсобы дꙋховныя хотачы то мѣти подъ владзєю своєю (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); вєликиє кривды и шкоды имъ самы(м) та(к)жє цє(р)квамъ божи(м) и особа(м) ихъ д҃ховнымъ... кгва(л)товнє почини(л) (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 270, 1); кгды бы се мужобойство якое межи особами *духовными* трафило, теды то розсужати судови свецъкому не належитъ, одно судови духовному (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 233); также и попове духовныи довъжны передъ людми указати ся добрыми учинъками и приклады (XVI ст. *НЄ* 217); я... яко *духовная* особа, отзываючись до духовного права,... справоватис перед... паном подвоеводимъ збранялсе (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 457); Все тое тымъ листомъ нашимъ ...варуемъ, абы оному жадной кривды и утраты яко духовной особѣ,... не было ни отъ кого (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 72); Хвалє́бнаа є(ст) рє(ч) чл҃кови д҃хвномꙋ рѣ(д)ко з дꙋ́мꙋ выходити стєрєчиса бы́ти на ладоаки(х) мѣ(стца(х) видѣны(м) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 20); котꙋ́рый [патріархъ] ѡ(т) ст҃ои па́мати вє́лцє побꙋ́жного Рꙋ́дича..., вє́длꙋгъ чти гꙋ́днои своє́и дꙋхꙋ́вной Пєрсꙋ́ны, и вє́длꙋгъ поважнои... спра́вы, так' бы́л' принáтый и оукон'тєн'това́ный (Київ, 1631 *Тр.П.* 7 ненум.); Осꙋ́ба котꙋ́раа грѣши(т), єслѝ бовѣмъ єстъ дꙋхꙋ́внаа албо закꙋ́н'наа, тогды бꙋ́лєй грѣшы(т), ни(ж) свѣцкаа (Львів, 1645 *О тайн.* 60);

(про провідників, наставників у вірі) сповнений духовності, духовний: дла то́го, и(ж) на х(с)а самꙋ́го, и ꙋчє́нїє єго бꙋ́рєтє, плотски(м) ро(ж)дє́нїє(м)... и бога(т)ство(м) хвалитє, и д҃ховны(ми) па́сты(р)ми бы́ти называєтє (1598 *Виш.Кн.* 287); Па́вє(л) бы́лъ д҃хꙋвный наꙋчи́тєль (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 208); Бы́лъ абꙋвѣмъ вє́съ Мꙋжъ дꙋхꙋ́вєнъ, прикла(д)ный, оучи́тєлный, цѣломꙋдрый (Вільна,

1620 *См.Каз.* 21); о церквах Божіих, о помноженю хвалы Божое през учители духовные (Брацлав, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 221); ту(т) по бли(ж)нихъ городо(х) где... православныи християнє живꙋ(т) имаючи стинаю(т)... и попувъ дꙋховни(х) наши(х) на паль збиваютъ (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31); **духовныи дѣти** *див.* **ДѢТИ; духовный сынъ** *див.* **СЫНЪ; братъ духовный** *див.* **БРАТЪ; отецъ духовный** *див.* **ОТЕЦЪ; пища духовная** *див.* **ПИЩА; хлѣбъ духовный** *див.* **ХЛѢБЪ.**

4. *(який походить від Бога, належить йому)* духовний, божественний, священний: Тꙋтъ потрєба обáчꙋвати пи(л)но якова того чєрнйла дх҃внаѧ сйла. про што тꙋтъ спа(с) нш҃ъ (Острог, 1587 *См. К.л.* 9); А когда от восточных отпали, тогда знашел ся в Римѣ тот один, и глава всемирная, и костела римского старший, тогда и мученики и чюдотворства между папами погибли и благодать духовная отлетѣла (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 187); тѣло бовѣ(м) належáчїє потрáвы тлоустьі(м) чинатъ, а дш҃оу дх҃овныє слова кóрматъ (Острог, 1614 *Тест.* 145); Якожъ тєды побóжнє мóжєтъсѧ мóвити.... абысѧ мѣло розꙋмѣти. // жєдáный áлбо водхнєный на то(т) часъ дáръ дꙋхóвный мóжєтъ доводомъ бы́ти, абы и ѡ(т) Сн҃а сполъистóтнє.... походи́лъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 238-239); Алє слова духо(в)ныи на ко(ж)дый час вда(ч)ныи и пожитє(ч)ныи, якобы з ѡгорода яко(г)... зав(ж)ды цвѣтꙋчого цвѣты (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 79); **судья духовный** *див.* **СУДЬЯ;**

у знач. ім. с. р. **духовноє** — *(те, що походить від божества)* духовне, -ого: áлє ѡни нѣчóго дꙋхóвного в сóбѣ нє мáючи, рóскоша(м) свѣта того дáлисѧ оувєсти (Вільна, 1596 *З.Каз.* 19 зв.); дх҃овны(и) є(ст), ижє дх҃овноє дѣєтъ, мд҃рствꙋє(т) и гл҃єтъ, да знаєтє (1598 *Виш.Кн.* 286).

5. *У знач. ім. перев. у мн.* **духовныє, духовныи** — священнослужителі, духовні, -их: Гдѣжъ вжо врядники Наши и мытники, такъ князи и панове, духовные и земляне мають ся въ томъ ку нимъ заховати, водлугъ сего листу Нашого (Вільна, 1564 *РЕА* II, 133); Не слухай же тых баламутовъ, которыє тобѣ вдают, ижбы там церковъ божія правдивая мѣла быти,... где духовныє пространно живут,... на вѣру святую не словом божим, але мечемъ воюют (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56); А хтó знєважáєтъ тꙋю Црк҃вє оухвáлꙋ лю́бъ дꙋхóвный любъ свѣцкїй, карáнѧ нє оубѣгнєтъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 166); Ани свѣ(т)скии бєз дх҃овныхъ, ани дх҃овныи бєз свѣ(т)скихъ в ꙋслꙋгованю збавєня лю(д)ского доскональє... потрєбными быти нє могꙋ(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 57); Бороды и усы духовныи собѣ голять (бл. 1626 *Кир.Н.* 28); поляци... многи(х) и дх҃овны(х) и свѣтски(х), ви(н)ни(х) и нєви(н)ны(х) на па(л) повбивали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181); **свѣтский духовный** — *(парафіяльний священик)* плебан: Костєлъ ри́мскїй свѣтски(м) дх҃овны(м), то єстъ плєбáно(м), заборонáєтъ жéнъ имѣти, а подлóжници позволáєтъ (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 31).

ДУХОВНѢ *див.* **ДУХОВНЕ.**

ДУХОВЬНЇКЪ *див.* **ДУХОВНИКЪ.**

ДУХОЗРИТЕЛЬ *ч. (духовний мислитель, філософ)* духоглядець: В то(й) тогды проха(ж)цѣ мыслєно(и) тоє кни(ж)ки, знашо(л) єсми áмꙋ глꙋбокꙋю, котóраѧ áдовы(х) послѣ(д)ны(х) ко(н)цо(в) досагаєтъ; тáа áма, котóрꙋю дх҃озрúтєли пропа(сти)ю вѣчною называютъ (1599 *Виш.Кн.* 214).

ДУХОНОСЕЦЪ *ч.* Той, хто сповнений духовності, носій духовності: Вєлúкїй бы́лъ зайстє, и тым котóрыи живꙋтъ вéдлꙋгъ Бг҃а, и за дх҃онóсца бы́лъ знáный ѡказовáлъсѧ тéжъ такóвымъ бꙋдꙋчи, и з'надвóрѧ на нéго смóтрачимъ (Київ, 1627 *Тр.* 396).

ДУХОПРЕЛѢСТНЫЙ *прикм.* Духоспокусный, духозвабный: дайтѣ место и фундамент в разумѣ вашем православной вѣрѣ и никакоже ни единым кознѣм и хитростѣм словеснаго баснословия, от духопрелѣстнаго источника отригающим, самомнимаго разума вѣруйтѣ (бл. 1610 *Виш.Пос.л.Лв.бр.* 233).

ДУХОТА *ж.* Спека, духота: нє пáлитъ горачєсть тѣлъ. // нѣ мáшъ нóчи ани вéчєра, нѣ морóзꙋ, анѣ дꙋхоты, анѣ жа(д)ны(х) и(н)ши(х) ѡдмѣнъ на повѣтрю (Острог, 1607 *Лѣк.* 44-45).

ДУХЪ, ДУХЬ *ч.* **1.** *(духовне начало, духовна сутність людини)* дух, душа: а дитѧ росло и оукрѣплѧлосѧ д(х)о(м) и наплънѧлосѧ моудрости (1556-1561 *ПЄ* 216); Сътворилъ бы(л) бъ члка ...дхъ да(л) за ласкꙋ, а тѣло абы сѧ нє гор'ди(л) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 215); ѡ(т)ро(ж)ча росло и оу(креп)илосѧ дхомь (XVI ст. *УЄ Літк.* 72); А оучєнико(м) рє(к): нє спѣтє, молѣтєсѧ..., чо(м) дхь є(ст) трєзвъ, а тѣло нємощно (XVI ст. *УЄ Трост.* 55); Мовитъ бо́вѣ(м), Дхъ выбадꙋєтъ и глꙋбокости Бо(з)скїи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 211); Бꙋдтє дхмъ оумысломъ и тѣломъ здоровы (Вільна, 1620 *Лям.К.* 21); въ Россіи были святыи..., которыи въ горахъ Кіевскихъ въ пещерахъ жили,... тѣло постомъ и штоденнимъ трудомъ умертвяючи, а духъ уставичними молитвами... утѣшаючи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 774); Жилицѣ: Малєнкїи жилки, албо артиріи, тоєстъ, стєжки дꙋха, ѡгорнѣ(н)є дха (1627 *ЛБ* 37); и ѡни сꙋкню з волосо(в) выбраныхъ оуробленꙋю... порожнюю и даремнꙋю ѡсꙋдили, яко тꙋю... котораѧ... нє тилко пожиткꙋ дꙋхови нічого нє приноси(т): алє... з которои члкъ при(и)ти може(т) до пыхи и подобанѧсѧ себѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 4); коли оузрѣвъ возы и всє што послалъ, ѡживъ дхъ єгѡ и рєклъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 73); **духа отдати** — умерти: Учителя своего неотступуючи: И под крестомъ ся зо мною найдуючи, Поки ажъ сынъ мой рачилъ Духа отдати: А мене, цный, въ опеку тобѣ подати (Львів, 1630 *Траг.п.* 168); **духъ спустити** — те саме, що **духа отдати:** (Т)огды тыи слоужєбныи жо(л)нѣрє,... на Іса пришли, и хотѣли ємоу та(к)жє голєни пєрєбити, яко и ра(з)боинико(м), и оувидѣли, ано ю(ж) єго стаа мл(с)тъ дхъ споусти(л) (XVI ст. *УЄ Трос.* 77); **Богу духа отдавати** — умирати (помирати): теды, коли уже его и екзекутор водлуг учинку его четвертовалъ и уже коли Пану Богу духа отдавал, власне такъ поведилъ (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 506); **Богу духа оддати** — те саме, що **духа отдати:** од которого такого тыранъского зъсеченя зараз на том же местцу Пану Богу духа оддалъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67); тожъ Капланъ пришо(л) с которы(м) дꙋховнꙋю справꙋ принявши дня сє(м)на(д)цатого М(с)ца ноября та(м)жє в осовъца(х) в го(с)подє Панꙋ бгꙋ дꙋха своєго ѡдъда(л) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); **выпустити духа** — те саме, що **духа отдати:** Іѡанъ Єрєй... сполночи выпꙋстилъ дꙋха (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 19); **испустити духа** — те саме, що **духа отдати:** Іс выпоустив'ши голо(с) вєликый и испоустиль дха (1556-1561 *ПЄ* 194 зв.); **пущатисѧ духа** — умирати: А южъ оумираючи, и остатнєго пꙋщаючисѧ дха просить жєглѧрѡвъ,... жє бы три бочки воды... на тѣло єго выливши, и ѡбмывши, тамжє єго и погрѣбли (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815).

2. *(божа сутність, божа сила)* дух: Се ест, остало еще папѣ римскому и царству его отрыгнути хулу на вышнего, на благочестие гонение велие сотворити, православных томити и мучити и антихриста, царя всѣх исполнений злоб и козней диаволских, породити..., его же господь Исус убиет духом уст своих и упразднит явлением пришествия своего (1588-1596 *Виш.Кн.* 140); затымъ ѡ(т)цъ єст // подавцєю дха (Острог, 1598 *Ист. фл.син.* 38 зв.-39); мови(т) пнь вылию дха моєго на всѧкоє тѣло и буду(т) пр(о)рковати сновє ваши (II пол. XVI ст. *КА* 7); Потщимся убо колико сила освятитися смыслу нашему о духѣ (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 246); а часꙋ ѡ(т)стꙋпєнѧ нѣкоторых' имєнємъ толкѡ Владыкъ, марностю свѣта тогѡ и роскошꙋ и славою звєденыхъ, ставилъ сѧ в' Дхꙋ и рєвности Илїи Прорка (Київ, 1623 *МІКСВ* 83); тєды дхъ єстъ причиною и справцєю пр(о)рцкоє моцы и справы (поч. XVII ст. *Проп.р.* 148); Архімандритє Пєчєрскїй, славни Тобою, Жєсь ѡ(т)мѣнилъ свѣтъ в' Дха, и всѣхъ ѡсвѣчаєшъ Проповѣд'ю, Кнїгами (Київ, 1627 *МІКСВ* 175); Припалъ тєды на нєго дхъ г(с)днїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 185); **духъ небесный** — Бог: жєбыхмосѧ приѡболокли и принѧли дшꙋ Дха нб(с)ного и жєбыхмо сѧ пєрєнєсли з' злости тємностій до свѣтлости Хвои (Вільна, 1627 *Дух.б.* 11); **присносущный духъ** — те саме, що **Духъ небесный:** чєрє(з) Іс Ха Гда нашєго: которомꙋ з' прєвѣчнымъ

єго ѡ(т)цємъ и з' пр(с)носȣщны(м) ихъ Дхомъ, нєхай бȣдєтъ ѡ(т) насъ чєсть слава и **поклонъ** (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 40).

3. *(безтілесна, надприродна істота)* дух: **алє вы томоу то нє радоуйтє(с) ижє ва(м) доуховє повиноую(т)сѧ алє томоу сѧ радоуйтє ижє имєна ваши написаны соу(т) на нбсєхь той пакь годины** (1556-1561 *ПЄ* 262 зв.); прівєлі єго к нємбу, и оувідил єго дух, борзо тряснул єго (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 59); Прото... дȣхъ а(н)тіхрісто(в) вымысли(л) тȣю доча(с)нȣю мȣкȣ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 17); Предся напоминаютъ, абы ся ляда вѣтромъ науки не давали уносити. Предся заказуютъ каждому духу вѣрити (1603 *Пит.* 103); за хитрость и мудрость воздушных духов... разум // ухватився (1608-1609 *Виш.Зач.* 224-225); Абысмы приров-на́ны(м) спо́собомъ и з' Гавріи́ло(м) и з' и́ными слȣжє́бными дȣхами, кото́рыи яко слȣги кȣ оуслȣгова́ню посыланы бывают҃ъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 254); Ѡба́чишъ тоу(т) хєрȣвимѡвъ...//... и сєрафи́мовъ, ниякихъ ісаїа видѣлъ крылами ѡкрыты(х), алє якъ дхи чи(с)тыє и... єс(с)тва нєматєриа(л)ныє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 233-233 зв.); Ра́дȣйтєсѧ Агглѡвє всѣ; Дхѡвє нєвиди́мыи разȣмніи, Вто́ріи свѣтовє по Бгȣ оу́мніи (Чернігів, 1646 *Перло* 41); Въ пє́рвый днь сотвори́лъ бгъ нбо вы́жшоє, и зє(м)лю вы́жшȣю... И сотвори(л) собѣ слȣжєбны(х) дхо(в), то єсть Аггловъ на хвалȣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 1зв.); **духъ нечистый, нечистый духъ** — нечиста сила: нє да(л) дха сто(г) вчєникомъ х(с)ъ, алє моць на(д) дхы нєч(с)тыми. изгонити бѣсы (1489 *Чет.* 214); а доуховє нєчистыи коли видѣли єго падали пєрє(д) нимь и крычали (1556-1561 *ПЄ* 137); має(т)сѧ чл҃вкъ спротивлѧти... проти́вко томȣ нєчистомȣ дȣхови (серед. XVII ст. *Кас.* 89 зв.); **злый духъ** — нечиста сила, біс, сатана: та́къ и Діа́воли злыи дȣховє, я́къ бы якіи мытникѡвє, дшамъ з' тѣлъ вышлымъ чи́натъ трȣдность (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 156).

4. *(третя особа у Святій Трійці)* Святий Дух: и кр(с)тив'сѧ іс и бор'зо выстоупилъ є(ст) из' воды тогды // растворилисѧ ємоу нбса и видѣль дха бжіа яко голоуба приходѧщаго на нь (1556-1561 *ПЄ* 27-27 зв.); Где ж покора, где любов, где тая наука, иже нам зоста́ла от святого лика? Иже господь други єму именовал, на которых духа от отца изліал (к. XVI ст. *Укр.п.* 81); Тайнство троичное в бога вѣры познати не можеш, иже молнию трисиятелнаго божества умно видити ся не сподобиш; а за тым: ниже чести, християнину свойственное, от благодати не получиш, ниже поклонишися сыном отцу в дусѣ, нижь наслѣдником царства божия нарещися для чего не имѣеш (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 245); Бъ єстъ по любом(д)рцє(х) внѣшнихъ, Оу́мъ. по Бгосло(в)-цє(х) жє, Дхъ (1627 *ЛБ* 186); А впро́дъ в' Црквк сла́вили Ха з' Дамаски́номъ, Дха з' Ѡ(т)цємъ хвали́ли из' Прє(д)вѣчнымъ Снюмъ (Київ, 1632 *Євх.* 298); Діа́конѡмъ, и всємȣ Ѡсщєнномȣ Митропо́ліи на́шєѧ Клировн, смирє́ніа нашєгѡ Сълȣжитєлєм' бра́тіи, и блгопослȣшным' Сном' в' Дхȣ, Блвє́нства ѡ(т) Ха Бга при млтвахъ на́шихъ Архієрє́искихъ оупріи́мє зи́чимъ (Київ, 1639 *МІКСВ* 214); Єсли хто́ нє ѡ(т)ро́дитсѧ ѡ(т) Воды и Дха нє вни́дєтъ въ Цр(с)тво нб(с)ноє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 903); **Духъ Святый** — Святий Дух: Лечъ обороны нашѣ не заруты суть, але правда и каноны Духомъ Святымъ презъ уста святыхъ Божіихъ ухваленыи поданыи и всему свѣту оголошеныи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 689); **Пресвятый духъ** — те саме, що **духъ святый:** Пра́ца на́ша хлѣбом' дшєвным' оутитолова́на, хлѣбови зась в' Лилі́ахъ вє́ликаѧ ѡздо́ба, в' кото́рой закоха́лсѧ сам' дхъ Прєстый (Київ, 1648 *МІКСВ* 348); **принѧти Духа Святого** — охреститися: Длѧ то́го(ж) повѣда нє мо́вилъ прина́листє Дха Стого, алє возмѣтє а́лбо бєрѣтє (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 240).

5. *(назва церковного свята, також календарна дата)* Святий Дух: в по(н)дєло(к) по сту(м) дсѣ ми(с)ко снь футко(в) ва(с)ку(в) с пола(в) оучини(л) запл(т)оу вши(т)ку зупє(л)ную сєстрѣ свою(и) васи с пасѣкы пола(в)скоѣ (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 20 зв.); **сошествіє Святого Духа** — зішестя Святого Духа: Движі́шіи пра(з)ники называ́ю(т)сѧ

Па́сха, Възнесе́ніє, Сошє́ствіє стго Дха (Острог, 1612 *Час.Туп.* 308 зв.).

6. *(внутрішній зміст, напрям, суть чого-небудь)* дух: всѣ бо бга живаго и вѣры я(ж) в нєго ѡ(т)стѹпили. Прєлєсти жє єрєтичєской любви дха // тщєславного... сѧ поклонили (до 1596 *Виш.Кн.* 262 зв.-263); Ихъ приводы власныи суть заруты, якъ зъ приватнихъ, а же зъ соборныхъ писмъ, зъ духа любоначалія уплетеныи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 689); Чи́стый просты(и), и ста́лый дхъ в мно́ги(х) справа(х) нє росыпѹє(т)сѧ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 13); духа правды не маючи, суть ропотници, укорители, часть порочная (бл. 1626 *Кир.Н.* 24); Ра́дѹйтєсѧ ра́до(ст) ва́ша испо(л)нє́на нєха(й) бѹдє(т), напо(л)нѧ(й)тєсѧ дхо(м) ра́дости (Чернігів, 1646 *Перло* 5 ненум.); Длѧ того(ж) твєрдѧ(т), жє ина́чєй а́нѣ гнѣвѹ звитѧжити,... // ...анѣ дѹха нєчистости в собѣ оугаси́ти (серед. XVII ст. *Кас.* 36 зв.).

7. *(переконання, світогляд)* дух: был҆ бо тъ(и) мар҆ко пєтровь оучєни(к), и послѣ(до)ватєль, которого то и сномь свои(м) имєноваль пєтрь по дхоу (1556-1561 *ПЄ* 125 зв.); Сновє по дѹхѹ возлюблєніи нашєго смирєніѧ (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); Ка(р)дина́ли і біско́пи кото́рыє сѧ были́ но(ч)ю до па́пы збѣгли, а одного дѹхѹ с ты́мъ опа́то(м) бѹдѹчи, мо́цно сѧ при нє(м) ѡпонова́ли (Острог, 1598 *Ист.ф.л.син.* 49); свойственное к своему духу влечется и прилепляет (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 189); Найме́ншій з҆ Бра́тїи ѡбщєжитєлнои Монастыра́ Пєчєрскагѡ, Прєвєлє́бности твоєй в҆ Дѹхѹ сы́нъ и послѹшникъ (Київ, 1632 *Євх.* 293); ѡкрщєнныи бовѣмъ съ Хр(с)то́мъ съєдина́ютсѧ, и стаютсѧ єдины́мъ тѣломъ по дхѹ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 903);

(настрій, натхнення) дух: собору отступили, и не ведать, якимъ духомъ и умысломъ приехали есте тутъ..., въ такихъ почтахъ пешихъ и ездьныхъ, чогосте се сами зарекли? (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 200); пришолъ в҆ дѹхѹ до црkви (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 940).

8. *(запах)* дух: пьяныи дєи оувоидє(т) оу стѹю црковъ... дѹхомъ пьянымъ дыша (1489 *Чет.* 300); Сама жє трава кєшнєцова или сѣмѧ пріато... дѹхъ... смєрдѧщіи зо рта вывєдє(т) (XVI ст. *Травн.* 125); то(и) тимо(н) дѹхо(м) є(ст) бри(до)тє(н) (Там же, 138); мєнта по ла(т)... мѧта огороднаѧ... дѹхо(м) блговонна (Там же, 270 зв.).

9. Повітря: а потомъ въ сына его, Станислава, виделъ есмы на лѣвомъ боку рану крывавую, сокирою тятую, съ которой, яко кашелнетъ, то ажъ духъ идетъ раною (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/I, 100).

10. Вітер: дѹхъ. вѣтръ (1596 *ЛЗ* 44); Дѹхъ: Вѣтръ (1627 *ЛБ* 33); Дѹхъ бѹрны(и): Вѣтръ нава́лны(и) (Там же).

11. Подих, дихання: голосно рєкль дєвицє в҆ста(нь) и навєр҆ноульсѧ доу́хь єй и бор҆зо въскрсьла (1556-1561 *ПЄ* 252 зв.); якъ бовѣмъ прє(з) пищальку проходѧчи дхъ, звѹкъ албо голосъ выдаєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 372); слово(м) г(с)днимъ нбса оутвердишасѧ. А дхо(м) ѹстъ єго всѣ моцы ихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 1); **до остатнего духа** — до кінця життя: ѡ(т)тѹль дховєнъство ма́ємъ Тогó сѧ всй дєржи́тє, нєвстѹпѹйтє крѹкѹ До оста́тнєго... дѹха (Вільна, 1620 *Лям.К.* 25);

У знач. присл. **духомъ а)** мовчки, подумки, беззвучно: а іс, коли тоє оуздрѣль... постогналь дхомь и зас҆моутиль самь сєбє (1556-1561 *ПЄ* 396 зв.); **б)** у видінні: и коли мѧ завѣ(л) на пу(с)тыню духо(м) видѣ(л) є(с)ми нєвє(с)ту (XVI ст. *КАЗ* 643).

◇ **не ведати якимъ (яковымъ) духомъ** — не знати, яким чином (яким способом): его милость не ведати яким духомъ и умысломъ будучи приведеный,... наславши моцно кгвалтомъ приятелей своих... ночнымъ обычаемъ на люд вже обеспечоный и спалый, на имене и двор Фалимичи... держалъ перемешкиване (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/VI, 100); тамъ же менованый Соломей Волошинъ, слуга покоевый его милости, не ведати яковымъ духомъ будучи уведеный, з ыншимъ товарыствомъ и помочниками своими нападши на тотъ домъ протестантисъ шляхецъкий, который уже яко подъ час ночи замкненый зоставалъ (Луцьк, 1643 *КМПМ* II, 267).

ДУША, ДУШЯ *ж.* **1.** *(нематеріальна безсмертна духовна сутність людини)* душа: Я Мара... Ѡмеланская... сознаваю... ижеть я не мела есми детей..., ино некомꙋ сѧ бꙋдет дꙋшею моею печаловати и мене поминати (Острог, 1508 *AS* III, 55); а за тые пенази мают поминати дꙋшꙋ небожчика теста моего и предков его (Луцьк, 1511 *AS* II, 91); мы... за сп(с)ніє дш҃и гс(д)вамы и дали єсми нашемꙋ стомꙋ монастирꙋ... ѿ зла(т) тата(р)скы(х) (Сучава, 1514 *Cost.DB* 327); ино винни будуть дочка моя... и братъ мой... зъ найбольшою учтивостью тѣлу моему погребъ учинити, и до гробу одпровадити и паметь о души моее... одправовати на певномъ мѣйсцу... при гробѣхъ продковъ моихъ (Краків, 1595 *АСД* I, 197); Присмотрися добрѣ, римски богослове, первому образу и ученику и науцѣ: странник сы и нас странниками зовет и учит мир возненавидѣти и от пожадливостей телесных, которые воюют на душю, отбѣгати (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 183); А то вчиниламъ такъ для збавленья души моей, яко и для вѣчной памяти (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 72); Ита́къ ѡ(т) всѣхъ по всю́дꙋ Бг҃омо́лє(н) ма́єтъ, За́ ты́мъ не́хъ дш҃а єгѡ́ в' не́бѣ почива́єтъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 47); Молю че(ст)нїи с҃щеници котории слꙋжити бꙋдꙋ(т) на се(м) слꙋжебникꙋ пови(н)ны просити и поминати сїи дш҃и котры(х) тꙋ написано сии имена Іѡа́на, Ѳеѡдосїи (Гологори, 1630 *Сл.Покр.з.* 5 зв.); Избави́ дꙋшꙋ мою... ѡ(т) бѣсо́вского хитрогѡ лще́нїѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 22); *Образно:* Рыда́й ѡ дꙋше, дꙋше оумили́сѧ, с тѧжки́м(ъ) стогна́нье(м) бо́лестно слези́сѧ (Львів, 1630 *Волк.* 16); **душу погубити (погубляти)** — погубити (погубляти), занапастити (занапащати) душу: ш'то за́ помо(ч) ч҃лкоу если бы ве(с) свѣть зыскаль а дш҃оу свою́ по́гоубиль (1556-1561 *ПЄ* 75); Мнѡги(м) и велики(м) злы(м) хода́таи бывае(т) грѣ(х), и дш҃(у)... погоублае(т) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 136 зв., на полях); **за душу** — на помин, за упокій душі: Єє м(л) Панеє Анъны Ме(л)ницъкого Станиславовоє Траце(в)скоє лекгация, которая лековати рачила до во(з)движенъя че(с)ного Креста брацътва // лꙋцького за збавенье своє за дꙋши ма(л)жонъка своего и родичовъ своихъ золоты(х) триста (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 146-147); **по души** — те саме, що **за душу**: Я Михайло Павша... записалъ есми... селище Климятинъ... Макарью... по отца своего души и матки своее души, и по своихъ родителехъ... съ пашными землями и съ сѣножатми, и зъ звѣриными ловищи (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 45); **душу богови в руци поручити** *див.* **БОГЪ; згуба души** *див.* **ЗГУБА; погибель души** *див.* **ПОГИБЕЛЬ; учинити души помочъ** *див.* **ПОМОЧЪ;**

(життя, дихання) душа, дух: поздоровлѧ(и)те... помо(ч)ники моє в хри(с)те... которыи за душу мою шїи свои наставили (II пол. XVI ст. *КА* 294); потре́ба и по́ вы́стю дш҃и́..., на́мъ пото́мкѡмъ ихъ блага́ти и моли́ти... Б҃а, абы́... прости́лъ ємоу, грѣхи (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 159); Дꙋхъ: Дш҃а, живо́тъ (1627 *ЛБ* 33); *Образно:* Хлѣбъ, онъ же сердце укрѣпляетъ, бо опрѣснокъ не можетъ посилити сердца, понеже души въ немъ нѣсть (1582 *Посл. до лат.* 1145); **душу взяти (вытягнути)** — позбавити життя: Дурняче, у сесю нучъ душу твою возмутъ выдъ тебе (XVI ст. *НЄ* 161); Ре'л' ємоу бг҃ъ безоум'че... тои то ночи дш҃оу твою вытѧгно(ꙋт) ѡ(т) тебе (1556-1561 *ПЄ* 274 зв.); **душу вырыгнути** — безславно вмерти: На́дто и кликꙋнъ и́хъ влѣзши на высо́коє де́рево, же́бы ѡбвола́лъ мерзе́нꙋю и плюга́вꙋю и́хъ моли́твꙋ, та́къ спа́дши на́ долъ, не(н)дзне и мѣзе́рне бе(з)бо́жнꙋю свою дꙋшꙋ вы́рыгнꙋлъ (Київ, 1627 *Тр.* 667); **поки душа в тѣле** — до смерті: я и(х) бꙋдꙋ поки дш҃а в тѣле памета(т) (1582 *Кр.Стр.* 114); **богъ душу зъ сего (того) свѣта взалъ (зберетъ)** *див.* **БОГЪ; душу зъ тѣломъ розлучити** *див.* **РОЗЛУЧИТИ; душу положити** *див.* **ПОЛОЖИТИ; зъ душею тылко уходити** *див.* **УХОДИТИ; ледве зъ душею збиратися** *див.* **ЗБИРАТИСЯ; ледво зъ душею утечи** *див.* **УТЕЧИ; пускати зъ душами** *див.* **ПУСКАТИ; толко зъ душами зоставити** *див.* **ЗОСТАВИТИ.**

2. *(сукупність психічних, духовних властивостей людини)* душа: наоука абовѣ(м) ты(м) кто єє набы́лъ и ве́длꙋгъ дш҃и и ве́длꙋгъ тѣла пожито́чна єстъ (Острог, 1614 *Тест.* 134); ихъ бесѣды, Слова́,

Шкрипта... В мы́сли, в дш҃ꙋ, и ср(д)цє клалъ во дни и в' но́чи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 7); Мы́сль: Си́ла дшє́вная, кото́рою мы́слимо, то́ єст' ꙋмъ, ра́зꙋ(м) или дш҃а (1627 *ЛБ* 66); И в' тєле́сных'... и в' дꙋхо́вныхъ пра́цахъ, лю́дє, кото́рыѣ пи́лно... працꙋют', здоро́вшими... и на тѣлѣ и на дꙋшѣ бываю́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 665); пѧ́ть чꙋ́вствъ сътвори́въ Бг҃ъ в' тѣлѣ на́шємъ, и прє(з') ты́и чꙋ́вства дꙋша́ на́ша; прїимꙋ́єтъ видимыи рє́чи тогѡ свѣта: и нєвиди́мыи (Чернігів, 1646 *Перло* 3).

3. *(моральні принципи людини)* душа, совість, сумління: братъ єго... ꙋзнавъши Єго Милость слꙋшнꙋю в томъ справєдливость єго и нє хотѧчи тымъ дꙋши своєє ѡбтѧжати, самъ доброволнє ѡныхъ правъ своихъ... ѡтстꙋпилъ (Краків, 1539 *AS* IV, 216); тыи долги жона и дѣти мои зо всих трох частєй моих, абы поплатили, абы того ничого на моєй души нє залєгло (Володимир, 1547 *AS* IV, 565); нє хотячи того на дꙋши нашои положити Штобы тоє дитя доросьши на нась нє плакало тогды въ то(и) сумє пинєзєи записуємь и заставуємь єму всє имє(н)є нашо кунє(в) (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25 зв.); а так бꙋдꙋчы ѡт Пана Бога я тѧжкою хоробою навєжонъ, а нє хотєчы тѧжарꙋ никоторого на дꙋшы моєй зоставити,... всѣ тыє листы, записы и мамъбраны,... листомъ моимъ касꙋю (Камінь, 1571 *AS* VII, 380); я милуючы тоє дєтя, и будꙋчы ємꙋ много пови(н)на за маєт(т)но(ст) ѡ(т)ца єго пн҃а гнєвоша, и за єго кꙋ мнє и ма(л)жонъкꙋ моємꙋ поволє(н)ство, нє хочꙋ абы што на дꙋшы моє(и) зостало,... то всє ꙋнꙋкꙋ моєму... дарꙋю (Єсківці, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 100); списавши то все на реестръ... до капитулы Луцкое... оддано быти маеть, постерегаючи, якобы то на души моей не зоставало (Луцьк, 1607 *АСД* I, 231); **всею душею** — всією душею: Вы́несши тє́ды цари́ца з' своих скры́нь ч(с҃)тныи и ст҃ыи о́бразы, спра́вила то, жє ѳєофі́лъ мꙋ́жъ єй ты́и Образы цалова́лъ, и всєю почита(л) дш҃є́ю (Київ, 1627 *Тр.* 293); **выдъ души** — від душі: усе, что чинишъ, выдъ душѣ роби, якъ Господеви, не такъ, якъ людюмъ (XVI ст. *НЄ* 98); **до души** — те саме, що всею душею: Pastusze, pastusze, Lubliu tie do dusze, A sczo mene boli, Skazu ty do woli (1612 *П.про паст.* 4); **зо всеи (от всея) души** — те саме, що **всею душею**: Ѡка́зꙋєтъ тє́ды пры́повѣсть, жє жа́дєнъ нєма́єтъсѧ выноси́ти, хоть бꙋ́дєтъ до́брыи оучи́нки по́лнѧчїй, а́лє за́вшє знижа́тисѧ и кори́ти, и мл҃итисѧ зо всє́и дш҃и Гꙋ҃ Бꙋ҃ (Київ, 1627 *Тр.* 11); Ты же, костеле латынский,... пожер щастье, земного могутьства ухватив и от всея души возлюбив (1608-1609 *Виш.Зач.* 230).

4. *(жива істота, людина)* душа: все село Микулинское спустошоно, ижъ у тридцати хатахъ жадное души не толко человека, але никоторого быдляти не машъ (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 6/I, 44); А тыхъ дей мужиковъ моихъ было парсунъ ихъ самыхъ презъ пятнадцать, а зъ жонами и зъ детьми ихъ колкодесятъ душъ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 130); Всякая душа властемъ преимуючимъ да повинуется (1603 *Пит.* 35); подданыхъ тамошныхъ, душъ невинныхъ на смертъ забито: Федоренка, Васка, Отрашона (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 262); Блг(с)вє́на дш҃а, кото́рая Г҃а б҃а своє́го в собѣ мо́вѧчого слꙋхає (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 31); и вшо́лъ Но́є зо всі́мъ на всє до корабла... всѣхъ осмь дꙋ́шъ лю́дскихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 45); **живое души не зоставити** — живої душі не залишити: выслала всихъ з двора, живое души не зоставивши (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 504); **каменная душа** — бездушна, нечула людина: дає(т) ємоу... ѡ́бра(з) кото́рый... мо(г) бы был' и ка́мєн'нꙋю змѧкчи́ти дш҃ꙋ (Острог, 1607 *Лѣк.* 19); **одною душою** — однодушно: Нехай винуютъ... папежа Римского, который заровно единомыслне и одною душою зъ Фотіемъ на таковыхъ же символу того профанаторовъ проклятство учинилъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 736).

5. *(основа, сутність)* душа: Тогда за́разъ з'ї́стилосє сло́во бо́жїє и погро́зка єгѡ на ни́хъ, оумєрли... тра́тѧчи ла́скꙋ бж҃їю, кото́рая є́сть *дꙋ́ша* дꙋши на́шє(и) (серед. XVII ст. *Хрон.* 9); Самы́й аб́овѣмъ поря́докъ (кото́рый єстъ всѣхъ рє́чїй дꙋшє́ю) мѣти то хо́чєтъ, а́бы ка́ждый... бѣгъ

свбєи повинности выполнáлъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 2 зв.).

6. Вл. н., *ч.* Макси(м) дꙋша (1649 *РЗВ* 177 зв.).

ДУШЕВНЕ, ДУШЕВНѢ *присл.* **1.** *(душею)* душевно: мнє вєлицє ласкавыє пнвє... ꙋпри(и)мо(ст) мою приятє(л)скꙋю млсти братє(р)ско(и) в м залєти(в)шы ω г(с)ди блгочє(с)но радоватися дꙋшє(в)нє же и тєлєснє во блгодє(н)ствии мнозѣ да сподоби(т) васъ христо(с) богъ на(ш) сєго желаю вамъ всємъ вкꙋпє (Оліта, 1591 *ЛСБ* 185, 1); И г(с)да бга молити виновє(н) за то, дабы ω(н) дшєвнє и тєлєснє пода(л) ва(м)... совє(р)шє(н)ноє чꙋвство ωдє(р)жавши ра(т)нико(в) и борꙋщи(х) вра(г) дшєвны(х) и тєлєсны(х) яко аспи(д) попира(ти) и со христо(м) во вышнє(м) градє ца(р)ствова(ти) (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); А поки жъ не обачымося же и душевне и тѣлесне, марне погибаемо,... себе зъ уставичными поволностями нашими въ ласку вашое милости залецаемъ (Київ, 1621 *АСД* I, 265).

2. Душевно, щиро, сердечно: Прє(д)стоѧчи тóй Бж(ст)вє(н)но(и) Трáпєзѣ, слꙋхаймω сло(в) спсителєвы(х), и ѡнымъ дшєвнѣ // внимáймω (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 913-914).

Див. ще **ДУШЕВНО.**

ДУШЕВНО *присл.* Те саме, що **душевне** у 1 знач.: Оумрємъ дшєвно смєрть бо дшєвная єсть (1489 *Чет.* 302).

ДУШЕВНЫЙ *прикм. (який стосується душі)* душевний: мы... хочє(м) дръжати... длѧ своєгω дꙋшєвнагω спсєнїѧ и тєлєснагω здравиѧ тымъ ωбычає(м) бра(т)ствω дхвноє (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); впередъ о то Бога милостивого... прошу, абы его святая милость рачилъ вашу милость, господаря нашого, заховати въ полномъ здоровьи и душевномъ спасеніи на многіи лѣта (Київ, 1559-1567 *АЮЗР* I, 146); И заповѣдаем таковым, под казнію душевною и клятвою Божію..., абы дръжали единь съ другымь братство сполон (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); ты(м) є(с)тє вы(ш)шїи // ω(т) попо(в) православны(х), а нє спсєнїє(м) дшéвны(м) (1598 *Виш.Кн.* 290 зв.-291); а ты ище измагай ся у день и у нучъ познати спасеніе душевное, чомъ тото есть покаяніе праведное (XVI ст. *НЄ* 8); áлє мáєш͑ бга котóрый нєтєлéсноє цоу(д)ности, áлє дшєвноє оурóды потрєбоує(т) (Острог, 1614 *Тест.* 171); Вспомнимъ и мы,... Аппетúтꙋ! кламного... Ижъ насъ громúлъ ω(т)тинáлъ дшєвныє скáзы (Вільна, 1620 *Лям.К.* 11); излоучéнїє дшéвны(х) и тєлéсны(х) чоýиностїи або розоумꙋ и дбалости (1645 *УЄ* №32, 187 зв.); зꙋпóлно(ст)... зго(д)ливаѧ є(ст) з голо(д)ны(м) жолꙋдко(м). Нє має(т)... чи́стости дꙋшє(в)нои и тєлéснои, котóры(и) сѧ нє старáє(т)... по(с)таглúво(ст) заховáти (серед. XVII ст. *Кас.* 67); **душевная сила** *див.* **СИЛА; душевное дѣло** *див.* **ДѢЛО; душевное око** *див.* **ОКО; душевный ворогъ** *див.* **ВОРОГЪ; душевный неприятель** *див.* **НЕПРИЯТЕЛЬ; душевный отецъ** *див.* **ОТЕЦЪ; душевный пожитокъ** *див.* **ПОЖИТОКЪ; душевный хлѣбъ** *див.* **ХЛѢБЪ.**

Див. ще **ДУШНЫЙ.**

ДУШЕВНѢ *див.* **ДУШЕВНЕ.**

ДУШЕВРАЧЕБНЫЙ *прикм.* Який лікує душу: Кни́га тáѧ... моглá бы сѧ слꙋшнє назвáти Дóкторомъ и Аптéкою на // хорóбы дꙋшъ людскихъ: ...знайдꙋютсѧ и тобѣ лѣкарꙋ дꙋшéвныи дꙋшєврачéбныѣ Афорїзмы (Львів, 1646 *Ном.* 6-6 зв.).

ДУШЕВРЕДНЫЙ *прикм.* Шкідливий для душі: Зацны(и) прєто и сты и (!) сєй днь любєзно и вєсєло прїимѣмо братїє, а тє(м)ныи дꙋшєврє(д)ного грѣха оучи(н)ки, которыи сꙋ(т) блꙋдъ, нєч(с)тота, вшєлѧкаѧ злаѧ пожа(д)ливо(ст),... з сєбє зложи(в)ши в зброю свѣтлы(х) дꙋшєзбавлєнной лю(б)ви цно(т) ωдѣймосѧ (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 39); тє(м)ныи дꙋшєврєдного грѣха оучи́нки, которыи сꙋт͑, блꙋ(д), нєчистота... лихвáрство, и вшєлáкаѧ злáѧ пожадли́вость... з͑ сєбє зложи́вши, в͑ збрóю свѣтлы(х) дꙋшєзбавєнной любви цнω(т) ωдѣнѣмо сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 56).

ДУШЕГУБЕЦЬ, ДУШЕГУБЕЦЪ *ч.* Душогубець, убивця: оумєрлъ єсть, алє вєликии разбойникъ и тѣломъ дшєгоубєць єсть (1489 *Чет.* 194 зв.); и за(с), гдє ꙋзаконéно, яко є(с)ли ви́ди(т) овца пастыря ω(т) окрадéнїѧ дшєгꙋбца, в рóвъ

нєвѣрїа впа(д)ша;... ꙗко да и овца вслѣ(д) пастыря в тыє погибє(л)ныє мѣста за ѡны(м) вскакꙋє(т), и яв'ствє(н)но погибає(т) (1598 *Виш.Кн.* 282).

Див. ще **ДУШЕГУБЦА.**

ДУШЕГУБНЫЙ, ДУШЕГУБЪНЫЙ *прикм.* **1.** Душезгубный: Помрачився ваш ум людей сла́волю́бных, приносите з западу устав душегубных (к. XVI ст. *Укр.п.* 8); Живота́ Ла́ски пожада́ти ма́ємо якъ дшєзбаве́н'ногѡ: а сме́рти Грѣха́ выстєрєга́тиса як' дшєгꙋбнои (Вільна, 1620 *См. Каз.* 14); А нє то́лкѡ на доча́сно(м) пожи(т)кꙋ и сла́вѣ шко́дꙋ высо́кѡ ѡ собѣ розꙋмѣючїѣ поно́сатъ: алє и Бгъ, дꙋшєгꙋбною то́єю зара́зою хорꙋючихъ ѡпꙋска́єтъ, за чимъ ѡни... в' сромо́тныи намѣтности впада́ют' и гинꙋ(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4).

2. Душогубний: л'вы дшєгꙋбъныи вы́жєнꙋ в' тє(м)ныи лѣго́виска по(д) мра́къ и тоу́ пова́жꙋ и(х) на́ вѣки нє́ро(з)вза́нными (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 45).

ДУШЕГУБСТВО, ДУШЕГУБЪСТВО *с.* Душогубство, убивство: молодєць жє ѡный...//... вчинилъ кривды. пролитьа крови. и дшєгꙋбъства (1489 *Чет.* 44-44 зв.); Маетъ онъ самъ людей своихъ судити и радити, кромъ татбы и душегубства (1520 *АЮЗР* I, 60); Пытаю ва(с) ѡ то(м), которы(и) можє(т) бы́ти м(д)рѣиши(и) славнѣиши(и) и пожито(ч)нѣиши(и), я(к) то(т) кото́ры(и) ѡ(т) во(л)чего дшєгꙋбства я(к) бы са скры́ти и в зꙋбы прєлє(с)ти нє ꙋвазнꙋти наꙋчи(т) (1598 *Виш. Кн.* 289 зв.).

ДУШЕГУБЦА *ч.* Те саме, що **душегубець**: жєбыхмо та(м) ввошли ѡ(д)кола вышли: ѡ(д)далаючи ѡ(д) сєбє дшєгꙋбцꙋ оужа пышного и марного порадника (Вільна, 1627 *Дух.б.* 316); пришолъ оный проклатый оцъ лжи а початокъ грѣхꙋ дꙋшєгꙋбца сатана (серед. XVII ст. *Хрон.* 8).

ДУШЕЗБАВЕННЫЙ, ДУШЕЗБАВЛЕННЫЙ *прикм.* (*стп.* duszozbawienny) душеспасенний: Живота́ Ла́ски пожада́ти ма́ємо якъ дшєзбаве́н'ногѡ: а сме́рти Грѣха́ выстєрєга́тиса як' дшєгꙋбнои (Вільна, 1620 *См.Каз.* 14); А гди ему [Римскому бискупу] пришло и старожитную вѣру въ визнаню еи и душезбавенной таемницы въ уживаню порушити, вмѣсто звязку сполечности церковной, стался нещасливымъ розвязкомъ и схисмъ плодовитимъ отцемъ (Київ, 1621 *КопПал.* 716); тє(м)ныи дꙋшєврє(д)ного грѣха оучи(н)ки, которыи... сꙋ(т)... лако(м)ство, лихва(р)ство, иншїи ты(м) подобныи з сєбє зложи(в)ши в зброю свѣтлы(х) дꙋшєзбавлєнной лю(б)ви цно(т) ѡдѣ(й)моса (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 39); Дꙋховныи празникъ... црквамъ єсть оздоба и окраса, зємного нба дꙋшєзбавєнный цвѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* II, 321); а тєжъ смирє́нный єп(с)пъ, хотачи вы́годити ты́мъ дшєзбаве́ннымъ по́кармомъ, Па́стырства моє́гѡ ѡвє́чка́мъ, каза́лємъ тꙋюжъ Кни́жкꙋ в' Типогра́фѣи мо́єй но́во спора́же́ной выдрꙋковати (Львів, 1646 *Зобр.* 3).

ДУШЕЗБАВЛЕННЫЙ *див.* **ДУШЕЗБАВЕННЫЙ.**

ДУШЕЛЮБЦА *ч. (про Бога)* чоловіколюбець: Молитву крепку душелюбцу Богу о прощеніи греховъ Трояна цара сотвори (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 127); З' Жєли́борскимъ са лю́бымъ на́мъ розтава́ючи, И жа́лоснє а вѣчнєса з' ни́мъ жєгна́ючи. То́є моу Єпіта́фіонъ ны́нѣ ѡ(т)да́ймѡ, А до́ дшєлю́бцы Ба в'про́дъ заво-ла́ймѡ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 6).

ДУШЕНЄ *с.* (*стп.* duszenie) душіння, душення: потом виделихмы на шии знак душеня и давеня сине значне, яко венцем шию обложил, которую синост душеня квятками и зелями розмаитыми окрыто для знаку было (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 501).

Пор. **ДУШИТИ.**

ДУШЕНОСНЫЙ *прикм. (сповнений духовності)* духовний: Оуже бо ино(к) ѡ(т) твоєго смра́да твоє́є прєм(д)рости свѣ(т)скоє свб́єє начи(н)є дшєно(с) ѡч(с)ти(л), твой ра(з)у(м) которїй ты носи(ш), и(з)блюва(л), и(з)враца(л), ис'плюва(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 247).

ДУШЕНЬКА *ж. (звертання до дівчини)* душенька: Doplynul, dyvoňko, Štefan vojvoda, I vzal dyvoňku, zabil je (!) ručku: Dyvoňko, dušenko, milenka mi budeš (1571 *П. про воєв.* 416).

ДУШЕПИТАТЕЛНЫЙ *прикм.* Який живить душу: Набывай же теды з' якωнаболшею ωхотою и оусердіемъ тоеѣ дȣшепитател'ноѣ Книги, а набывши заживай еи на своеѣ и послȣшающихъ тебе дш҃ѣ спасеніе (Львів, 1646 *Ном.* 6 зв.); То теды вѣдаючи не занехивайте прикладати якωнапилнѣшого старана, якъ сами тȣю дш҃епитателнȣю, при горачихъ мл҃твахъ, и добрыхъ дѣлехъ, наȣкȣ оумѣти (Львів, 1646 *Зобр.* 3).

ДУШЕПОЛЕЗНО *присл.* Корисно для душі: друкарню заложити та(к)же и всякое дѣло благочестиво и дȣшеполе(з)но его милость та(м) рачи(л) застановити (Новогородок, 1590 *ЛСБ* 127).

ДУШЕПОЛЕЗНЫЙ *прикм.* Корисний для душі: и сію дш҃еполезноую книгоу ев҃(г)ліе оучител'ное к лоуч'шемоу пооученію и исправленію дш҃ев'номоу и телес'номоу народωмъ въ х҃а вѣроующи(м) дали (Львів, 1585 *УЄ* №5, 2); Сіе святое евангеліе душеполезное сокраченное албо, просто рещи, толкованное,... велми пожиточное усѣмъ (XVI ст. *НЄ* 3); Поминаймω всѣ которыисмо ω(т) негω дш҃полезнȣю пріймали наȣкȣ на сп҃сеніе и исправленіе наше (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 166); А до свѣ(т)лости позна(н)а самы(х) себе пребылисло: зимы шко(д)ливого роскошова(н)а збылисло, а весны дȣшеполе(з)ного возде(р)жаніа набылисмо (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 39); Сп҃сителю мой І҃с Х҃с Б҃же,... рачъ... слȣхачωвъ мои(х) слȣхаючихъ блг(д)тію своею посилковати, абы таа мова была на хвалы твоеи роз'множен'е, а всѣмъ намъ на дш҃еполезное збȣдован'е (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 937).

ДУШЕСПАСИТЕЛНЫЙ *прикм.* Душеспасенний: а ин'шіе всѣ боз'скіе дх҃овные писма, и дш҃есп҃сителные слова, з дыханіемъ твои(м) з'едночены конечне абы были (Острог, 1614 *Тест.* 181); Также и працȣючіѣ в' презацно(м) дѣлѣ Типографскомъ, тым же ст҃ымъ молитвамъ вашимъ, при дȣшеспасител'ныхъ ωфѣрахъ, весполъ з' моимъ смиреніемъ, самыхъ себе врȣчаютъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 6 зв.); а ты... чите(л)никȣ... присѣди тщателнω чтенію тоеи Книги на пожито(к) дш҃есп҃сителный собѣ и ближнемȣ своемȣ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6 зв.); ωбратимъ слово дȣшеспсителное; до тыхъ которыи в то(и) же марности тонȣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 123).

Див. ще **ДУШЕСПАСЕННЫЙ.**

ДУШЕСПАСЕННЫЙ *прикм.* Душеспасенний: Бг҃ъ же положи въ ср(д)це блг҃вѣрна кназа, да имъ явитъ намъ дш҃есп҃сны стеза (Острог, 1581 *См.В.* 7).

Див. ще **ДУШЕСПАСИТЕЛНЫЙ.**

ДУШЕТЛѢННЫЙ *прикм.* Який нищить душу: тоу бѣсωве... възрадȣютса, с погибели и затрачена грѣшныхъ и непокȣтȣючихъ людій, кгды по декретѣ бж҃емъ впадȣтъ въ море ωгне(н)ное геенъское, в' пащекȣ, на пожреніе ωгнерадномȣ левиаѳамȣ; и дш҃етлѣнномȣ китȣ, ал'бо велорыбови, яко есть писано (Почаїв, 1618 *Зерц.* 38); такъ в'падȣтъ въ море геены в' пащекȣ ωгнеро(д)номȣ левнаѳамȣ, въ пожреніе дȣшетлѣнномȣ Китȣ, ал'бо Веліорибωви мора ωгненогω, и покриетъ ихъ срамотȣ (Чернігів, 1646 *Перло* 155).

ДУШЕЧКА *ж.* Душечка: Щасливые то соу(т) дш҃е(ч)ки, бл҃(с)вен'ные телеса такъ молоде(н)кіе, которіе на початкȣ живота, якъ боурливы(х) вихровъ рожи родачіиса, избилъ и потлоумилъ... иро(д) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 52 зв.); Не душечка загинула, не душечка тежъ и въ орду пошла! (1636-1650 *ХЛ* 81).

ДУШИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(умертвляти кого-небудь, припиняючи дихання)* душити: Тотъ папе(ж) так' са тиран'скы обходилъ з риманы, стина(л), топилъ, дȣшилъ, што переднѣйшіе особы... не могȣчи болшей сȣровствȣ его вытрывати, торгнȣлиса на его римане (Острог, 1598 *Ист. фл.син.* 49 зв.); на томъ... сон'мищи... одныхъ доушено; дрȣгихъ давлено, иншы(х) топлено (Острог, 1598 *Отп.КО* 20).

2. *Перен.* (кого чим) Придушувати: роскошами покармωвъ, и лакомствомъ' богатства, не дȣшѣмω его (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 593).

ДУШИЦА *ж., бот.* (Origanum L.) материнка: оригономъ по латы(н)ски... а по рȣсски дȣшица... двѣ соу(т) тѣ травы о(д)на е(ст) дикаа, а дрȣгаа дȣбровнаа (XVI ст. *Травн.* 326 зв.).

ДУШКА[1], **ДУШЪКА** *ж.* **1.** *(людина з прекрасними рисами характеру)* душка: animula, душка (1642 *ЛС* 83);

(при пестливому звертанні до когось) душка, серденько: А гдесь поделъ, душко милый, симъболъ исповедания веры светое католическое, который на початку всихъ артыкуловъ того вызнанья стоитъ, то естъ символъ Никейский и Костенътинопольский (Вільна, 1599 *Ант.* 757).

2. Вл.н., *ч.*: ѡнъ...//... подъданы(х) поводовъ... зо въсємъ ихъ пожи(т)комъ и достатъкомъ... выкочивалъ... тоє(ст)... ѡвъдєя шевъца... Анъдрєя дꙋшъку (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125-125 зв.); Анъдрѣй Дꙋшъка (1649 *РЗВ* 438 зв.).

ДУШКА[2] *див.* **ДОШКА.**

ДУШНЕ *присл.* (*стп.* dusznie) **1.** Обов'язково: Запра́вды и тꙋ до́сытъ я́снє до́сы(т) прєразли́вє ты́и До́кторωвє... наꙋчили, абы́ конє́чнє и дꙋшнє кро́въ в' осо́бѣ вина́ пи́ти (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 227).

2. Дуже; духовно: Длѧ то́го нє присто́ꙗло мнѣ Єп(с)копови нє почꙋтисѧ в' то́мъ, а́бысѧ прє(з) выда́нїє з' Дрꙋкꙋ тоє́ѣ книги, нє мѣло вы́годити єи потрєбꙋючи(м), а звла́ща... Сщенникωм', кото́ры(м) тако́воѣ (при и́нных) наꙋки дꙋшнє потрєба́ (Львів, 1646 *Ном.* 5 зв.).

ДУШНИКЪ *ч.* Легені: воздꙋхомъ отдыхаємъ; душнико(м) привлачи́мъ воздꙋхъ; то є(ст) плю́цами, я́ко мѣшка́ми кова(л)скими, и в' сє́бє в'би́ра́ємъ, и за́сѧ выпꙋска́ємъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11).

ДУШНЫЙ, ДУШЪНЫЙ *прикм.* Те саме, що **душевный**: я, взявши милостивого Бога створителя въ сердце свое и..., хотечи достать душного збавенья и для вѣчистоѣ памети,... дала есьми сѣножать Рогатинскую..., митрополиту Кіевскому (Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147); Такъ Христосъ Господь,... всихъ Грековъ, которые отъ старожытное веры заблудили,... възрушитъ, которые... мели передъ Русью продковати, кгдыжъ такъ... незмерне тяжкимъ ермомъ, душнымъ и телеснымъ, стиснены суть, которыхъ утрапенья въ день и въ ночы оплакиваемъ (Вільна, 1599 *Ант.* 735); Правовѣрному христіанинови слухати папежа... не толко пожитку жадного и зыску не приноситъ, ...але вѣчную и неошацованую, душного, мовлю, збавеня страту справуетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1083); То́й ва́мъ за́вшє промышла́лъ мѣти поживє́н'є, То́й сѧ ста́ралъ ѡ ва́шє дꙋшноє спасє́н'є (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 9); до тыхъ за(с) шєсти, и ты́є налє́жатъ, вда́чнє в' домы свои...//... бра́ти, и оуслꙋгова́ти и́мъ длѧ збавє́нѧ дꙋшногω (Львів, 1646 *Зобр.* 69 зв.-70); **душный (душъный) непрїатель (непрїѧтель)** *див.* **НЕПРИЯТЕЛЬ.**

ДУШОЛОВЕЦЪ *ч.* Ловець душ: Тая уніа ихъ тое маетъ ремесло, которое, подобно тенету власне: якъ мысливцы роспростерши звѣрятъ у него нагонятъ: такъ и нынѣшніи душоловцы и человѣкогубцы тую унѣю всюды всѣмъ указуютъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 23).

ДУШЯ *див.* **ДУША.**

ДХНЕНЄ, ДХНЕНІЄ, ДХНЕНА *с.* (*стп.* tchnienie) подих: для чого бы Сыномъ не былъ званый Духъ Светый, а ижъ сынъ естъ дхнущымъ, то есть который дыхаетъ, а Духъ Светый черезъ дхнене походящый (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 126); Кды бовѣ(м) ада(м) створоныи, вза(л) дх'нє́нѧ живота, дꙋноу(л) бовѣ(м) б҃ъ на лицє адамоу, и ста(л) в' д҃шоу живꙋчꙋю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 139 зв.); А та́къ сѧ ма́єтъ мѣсцє: Нѣкото́рыи повѣда́ютъ, нє Дх҃а да́лъ, а́лє спосо́бныхъ и́хъ кꙋ принѧтю дхнє́нїємъ оучини́лъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 240).

Див. ще **ДУНОВЕНЇЄ, ДУХНОВЕНЇЄ.**

Пор. **ДХНУТИ.**

ДХНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* дъхноути) (на кого, у кого, що, чим) дихнути, подути, дмухнути: дхноу(л) дх҃ъ во пророкы (1489 *Чет.* 209 зв.); дїаво(л) позазрє(л) и(х)... єдности, и любви дхнꙋ(л) вѣтро(м) зара(з)ливы(м) на ѡдного... з ни(х) (1598 *Розм.пап.* 27); шатанъ и завистникъ... позаздрѣлъ оной ихъ едности и любве, дхнулъ вѣтромъ заразливымъ на одного зъ нихъ бискупа Александрѣйскаго (1603 *Пит.* 41); вспоманоу(л) на д҃ны вѣчныє, кото́рый из землѣ пастырѧ ѡвє(ц) вывѣлъ, и вмѣсто того дхноу́лъ на тва(р) ихъ, на тѣ(х) мѣстъ прида́лъ, кото́рый положи́лъ в ни(х) дх҃а ст҃го (поч. XVII ст. *Проп.р.* 140 зв.); И я́ко(ж) нє Макєдо́нїа(н)скаѧ є́рє(с) зно́вꙋ ω(т)ро́ди(т)сѧ;

А и́жъ правди́вє дхнє́ный на то́тъ часъ оучени-кω(м) Дх҃ъ, да(р) нѣкакій бы́лъ дх҃овный, в' посполи́тости дхнє́ный ω(т) зо̑по́лности збави́тєлєвы, а нє выража́ючїй пєрсона́лноє похожє́нїє, якъ Латі́на м(д)ро̑є(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 240); Дхнулъ на нихъ мовячи: " прїймѣте Духа Святого" (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 421).

ДХОРЪ *див.* **ТХОРЪ.**

ДЧЕРЬ *ж. (особа жіночої статі стосовно своїх батьків)* дочка: очи твои яко рыбники оу Зевоне, которыи жъ то соуть оу броны дчерь множества, носъ твои яко вежа Ливанова (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55).

Див. ще **ДОЧКА, ДОЧЪ, ДЩЕРЬ, ДЩИ.**

ДЩЕРЬ, ДЪЩЕРЬ, ДЪЩЕРЪ, ДЩЕРА *ж.* (*цсл.* дъщєрь) **1.** *(особа жіночої статі стосовно своїх батьків)* дочка: да(м) за тєбє єдиночадоую мою дщєрь (1489 *Чет.* 30); змилоуйса надо мною г҃и сн҃оу дв(д)ь дъщєръ моа злє са ω(т) дїавола моучить (1556-1561 *ПЄ* 70 зв.); кг(д)ы з вєсєлїє(м) до́домо̑ ишо́лъ, дщє́ра єго єди́на, кото́ро̑ю ба́рзо ми́лова(л), ибо нє има́лъ инши(х) дѣтїй, вышла проти(в) єм̑ с това́риство(м), з боу́бно(м),... спѣва́ючи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 24); купили сію книгу, рекомую Евангеліе тетръ. на имя рабы Божія агафія. ей дщерь Параскевия (1628 *ПДПИ* 178, 107); кто бы любиль сн҃а или дъщеръ, лѣпшє нижли б҃а... розмыслити събѣ кождый можє(т) ижє ω(т) б҃а вши(т)ки рѣчи походa(т) (Височани, 1635 *УЄ* №62, 53); Послушникъ манастырскїй..., столяръ художествомъ, со дщерею и со челядникомъ (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 23).

2. *Перен. (особа жіночої статі стосовно свого народу)* дочка: Заклинаю васъ, дщери Ерусалимскіа, черезъ олени а серны полныи, абысте не боудили, ани прочютити казали милое моее, докуль сама въсхочеть (поч. XVI ст. *Песн.п.* 51); нє боиса дъщєро сиωньскаа бо цр҃ь тво(и) идєть к тобѣ который сєди(т) на ωслати ωс'личінѣ (1556-1561 *ПЄ* 401 зв.); пла́чтє то̑ на(д) ω(т)цє́мъ своймъ, ма́ючи до тогω по́водъ и при́кладъ о́ныхъ Дщє́рєй Салфаа́довы(х) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 41); Молю ва́съ дщє́рѣ Цр҃кви сі́ωнскои, До̑шѣ вѣрныи присто̑пѣтє до гори́ Єлєώнскои (Чернігів, 1646 *Перло* 66).

Див. ще **ДОЧКА, ДОЧЪ, ДЧЕРЬ, ДЩИ.**

ДЩИ, ДЪЩИ *ж.* (*цсл.* дъщи, дъшти) *(особа жіночої статі стосовно до своїх батьків)* дочка: єсть оу городє нашє(м) дв҃ица живо̑чи. дъщи нѣкоє(г) соунъклита (1489 *Чет.* 61); nata, дщи (1642 *ЛС* 278).

Див. ще **ДОЧКА, ДОЧЪ, ДЧЕРЬ, ДЩЕРЬ.**

ДЩИЦА *ж.* (*цсл.* дъщица) **1.** Дощечка: дщица, та́блица (1596 *ЛЗ* 44).

2. Дощечка для записів: а ωнь попро́силь дщицоу, и на́писаль рє́коу́чи, іωаннь єсть. и ди́вова́лиса то́моу в'си (XVI ст. *УЄ Літк.* 70).

Див. ще **ДОЩИЦА.**

ДЪЖДЖЪ *див.* **ДОЖДЬ.**

ДЪЖДЬ *див.* **ДОЖДЬ.**

ДЪЧКА *див.* **ДОЧКА.**

ДЪШКА *див.* **ДОШКА.**

ДЪЩЕРЪ *див.* **ДЩЕРЬ.**

ДЪЩЕРЬ *див.* **ДЩЕРЬ.**

ДЪЯВОЛСКИЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДЪЯВОЛЪ *див.* **ДИЯВОЛЪ.**

ДЪЯКОВАНИЄ *див.* **ДЯКОВАНЄ.**

ДЪЯКОНЪ *див.* **ДИЯКОНЪ.**

ДЪЯКЪ *див.* **ДЯКЪ.**

ДЪЯМЕНТОВЫЙ *див.* **ДИЯМЕНТОВЫЙ.**

ДЪАКОНСКИЙ *див.* **ДИЯКОНСКИЙ.**

ДЪАКОНЪ *див.* **ДИЯКОНЪ.**

ДЪАКЪ *див.* **ДЯКЪ.**

ДЪАЧИХА *ж. (дружина дяка)* дячиха: млєщо(в)ского дъачиха (1552 *ОВін.З.* 137).

ДЫБКОМЪ *присл.* Дибом: За Сло́нцємъ тѣнь, за ко́ждымъ Смє́рть, А з на́съ на насъ осє́лки дыбкомъ чо̑га́єтъ, до косы шо̑ка́єтъ Нєпє́вный дєнь, пє́вна Смє́рть (Вільна, 1620 *Лям.К.* 22).

ДЫБЪКА *ж. (колодка, яку накладали на ноги або руки арештанта), діал.* "ніжка стола; підставка" дибка. Вл.н., *ч.*: Иванъ Дыбъка (1649 *РЗВ* 186 зв.).

ДЫВНО *див.* **ДИВНО.**

ДЫВЪ *див.* **ДИВЪ.**

ДЫҐНИТАРСТВО *див.* **ДИҐНИТАРСТВО.**

ДЫҐНИТАРЪ *див.* **ДИҐНИТАРЪ.**

ДЫДАСКАЛЪ *див.* **ДИДАСКАЛЪ.**

ДЫКЇЙ *див.* **ДИКИЙ.**

ДЫКЫЙ *див.* **ДИКИЙ.**

ДЫЛИТИСЯ *див.* **ДѢЛИТИСЯ.**

ДЫЛОВАНЄ *див.* **ДИЛОВАНЄ.**

ДЫЛОВАНЯ *див.* **ДИЛОВАНЄ.**

ДЫЛОВАНѦ *див.* **ДИЛОВАНЄ.**

ДЫЛОВАТИ *див.* **ДИЛОВАТИ.**

ДЫЛЬ *див.* **ДИЛЬ.**

ДЫЛѢЯ *див.* **ДЕЛИЯ.**

ДЫЛЯЦЫЯ *див.* **ДИЛЯЦИЯ.**

ДЫЛАЦЫЯ *див.* **ДИЛЯЦИЯ.**

ДЫМАРЪ *ч.* Димар. Вл.н.: Иванъ дымаръ (1649 *РЗВ* 37 зв.).

ДЫМНИКЪ *див.* **ДИМНИКЪ.**

ДЫМНЫЙ *див.* **ДИМНИЙ.**

ДЫМЪ *див.* **ДИМЪ.**

ДЫМЬ *див.* **ДИМЪ.**

ДЫНДОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dyndować) тинятися, швендяти, волочитися: Кнжа... по ты(х) корци́ра(х)... нє быва(л) ани дын'дова(л) и мо́лодости лѣтъ своихъ по ма(р)нотра́вствѣ и ро́спуста(х) на бо́рку нє тра́ти(л) (Острог, 1598 *Отп.КО* 17 зв.).

ДЫНИ *ж.* Те саме, що **диня**: кукумєръ по ла(т) ...по ру(с)ски дыни... то є(ст) пло(д) ситрусову плоду подобєнъ сирѣчь огурцо(м) (XVI ст. *Травн.* 166).

ДЫНКА *ж.* Динька. Вл.н., *ч.*: Петро Ды(н)ка (1649 *РЗВ* 384).

ДЫНЯ *див.* **ДИНЯ.**

ДЫРА *див.* **ДѢРА.**

ДЫРКА *див.* **ДѢРКА.**

ДЫРЯ *див.* **ДѢРА.**

ДЫРЯВЫЙ *див.* **ДѢРАВЫЙ.**

ДЫСКОСЪ *див.* **ДИСКОСЪ.**

ДЫСПОЗИТОРЪ *див.* **ДІСПОЗИТОРЪ.**

ДЫСПОЗИЦЫА *див.* **ДИСПОЗИЦИЯ.**

ДЫСПОЗИЦЫЯ *див.* **ДИСПОЗИЦИЯ.**

ДЫСПОЗЫЦЫЯ *див.* **ДИСПОЗИЦИЯ.**

ДЫСПОНОВАТИ *див.* **ДИСПОНОВАТИ.**

ДЫСПУТАЦИА *див.* **ДИСПУТАЦИЯ.**

ДЫСПУТАЦЫА *див.* **ДИСПУТАЦИЯ.**

ДЫСПУТОВАТИ *див.* **ДИСПУТОВАТИ.**

ДЫСПУТОВАТИСЕ *див.* **ДІСПУТОВАТИСѦ.**

ДЫСПУТОВАТИСЯ *див.* **ДІСПУТОВАТИСѦ.**

ДЫХАВИЧНЫЙ, ДИХАВИЧНИЙ *прикм.* Астматичний, *діал.* дихавичний: anhelus, дыхавичны(й) (1642 *ЛС* 83); pneumatic(us), дихави(ч)ни(й), диховни(й) (Там же, 319).

ДЫХАНЄ, ДЫХАНИЄ, ДЫХАНІЄ, ДЫХАНЇЄ, ДЫХАНЬЄ *с.* **1.** Дихання, подих: рымляне повѣдають, ижъ Духъ Светый походитъ одъ Отца и отъ Сына единымъ исхожденіемъ и единымъ дыханіемъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 121); Слухай же,... брате,... стрежися, абы еси не прочитал ни едино писание еретическое,... только исусову молитву дыханию твоему припрязи и борися с помыслы и прилоги, от лукавых духов непрестанно сѣемых (1608-1609 *Виш.Зач.* 209); а ин'шіє всѣ бо́з'скіє дховные пи́сма, и дшєспсителные слова́, з дыха́ніємъ твои(м) з'єдночєны конєчнє абы были (Острог, 1614 *Тест.* 181); астро́ми въ индіи соу(т), нє ма́ю(т) ни єді́ны(х) оусть, нє ядѧ(т), ани пію(т), то(л)ко прє(з) но(с) дыха́нієм // живоу(т), а з' хворо́сту закры́тѧ ма́ютъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25-25 зв.); Дохъ: Дыха́ньє, оддухъ, дыха́ньє, дыше́ньє, албо па́ра (1627 *ЛБ* 33); Авєль, чєрє(з) гє напоча́тку: Свєта́, про́жность, а́бо дыха(н)є (Там же, 171); Ґды южъ наймилшогѡ Сна свобєгѡ, оузрѣла мртва в' жа́лосной Пєрсо́нѣ, бєз' дыха́нїѧ, и Красоты, тогда́ ѡна́, рида́тєлніи словеса́ з нєвимо́вным жа́лємъ плачли́вє мо́вила (Чернігів, 1646 *Перло* 92 зв.); **всѧко дыханїє** — все живе: нбо и зємлѧ, го́ры и хо́лъми и вса́ко дыха́ніє восхвали́ло га (Острог, 1598 *Отп.КО* 31 зв.).

2. Стогін, зітхання: цє(р)ко(в)... до на(и)вы(ш)шого бога утєкаласѧ з дыха(н)є(м) и(с) плачє(м) (XVI ст. *КАЗ* 628, на полях).

3. Запах: Бо́рщти(н) прирожоны(х) рє́чій пи́сари свѣ(д)чатъ, ижъ всѣ коло(с)ко(в) рожа́й до сєбє тѧгнє(т), ѡпро(ч) васил(к) зѣлѧ: котороє сѧ зовє(т) головно́є, бо голову и мо́зкъ, дымны(м) дыха́ніємъ звыкло наполнѧ́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 58 зв.).

Див. ще **ДХНЕНЄ, ДЫШЕНЬЄ.**

Пор. **ДЫХАТИ.**

ДЫХАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(вдихати і видихати повітря)* дихати: для чого бы Сыномъ не былъ званый Духъ Светый, а ижъ сынъ естъ дхнущымъ, то есть который дыхаетъ, а Духъ Светый черезъ дхнене походящый (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 126); Види(ш) ли я(к) тѧ то(т) ми(р)скій црь҃. любовію власти свѣта сєго нако(р)миль, штѣчи(л), і штрѹ(л), и(ж) оу(ж) ни ды́хати ѡ(т) грьдости нє можєши. и вижѹ я(к) наглє до ко(н)ца здохлъ єси (1599 *Виш.Кн.* 220 зв.); нєвѣста... вроди́ла дитѧ котороє ма́ло шію и оуха яко заяць. рѡтъ // ро(з)зѣвивши дыха́ло (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 57-57 зв.); дх҃ов-ны(м) вєдлѹгъ тѣла (вѣтро(м) ды́хати и па́рою сы́ты бы́ти нє могѹтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 7 зв.); Запра́вды якъ єстъ рєчъ нєподо́бнаѧ на гора́чкѹ хорѹючомѹ оуспокоѣтисѧ, оутонѹломѹ пла́вати, и мє́ртвомѹ ды́хати (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 202); adhalo, дыхаю (1642 *ЛС* 69).

2. *Перен.* (чим) *(бути пройнятим чим-небудь, виражати щось)* дихати: ви(ди)тє ли яко зара́зою смє(р)дѧчєю пєкє(л)ною дышє(т). ви(ди)тє ли яко лжє́тє на патріа(р)хѹ (1598 *Виш.Кн.* 289 зв.); А коли есми в той книжицѣ... разсмотрив и видѣв, иж воздушные духове дыхали и дышут латинским мудрованием, разумом, помыслом и словом, яко то с книжки скаржины показало (1608-1609 *Виш. Зач.* 211); Іустиніа́нъ... Ца́ръ... вѡ́йны прова́дилъ,...//... пра́ва станови́лъ, кото́рыми тєпє́ръ вє́сь За́ходъ ды́хає(т) и мѹдрѹє(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 174-175); **огнемъ дыхати** — *(виявляти вороже ставлення до когось)* дихати вогнем: Та́къ тє́ды ѡ(т) того́ сто́лѹ я́ко лвы огнє́мъ ды́хаючіи встава́ймо, и діа́волѹ стра́шными быва́ймо (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 198).

Див. ще **ДЫШАТИ.**

ДЫШАТИ *дієсл. недок.* **1.** (чим) *(дихаючи, поширювати повітря навколо себе)* видихати: пьяныи дєи оувоидє(т) оу ст҃ѹю црк҃овъ... дѹхомъ пьянымъ дыша (1489 *Чет.* 300).

2. Жити, існувати, дихати: Атожь я бым и пану Юркови радил, доколѣ дышет, о своем спасении пилне постаратися,... и оно слово апостольское в совѣсти своей пробовати (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 193); А пото(м), кгды принъципалове, // тот ексцес зробивъши и тот лупъ забравъши, одехали, вышъречоный панъ Михалъ Тулъковский,... упатривъши часъ способный, пришедши зънову на тое месъце, скаржачую панюю матъку свою, ледве што дыщачую, а праве въполъумерлую засътавши, зъ милости своее сыновъское, взявши ее, до монастера Туропинского запровадилъ и сам там же зоставалъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 68-69).

3. *Перен.* Дихати, віяти: боѧт'сѧ єднакъ, жєбы коли противнои моци вѣтръ дышѹчи нє повсталъ, валѡвъ и штѹрмѡвъ якихъ в' дш҃и ихъ нє порѹшилъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 339).

4. *Перен.* (чим) *(бути пройнятим чим-небудь, виражати щось)* дихати: ѡ злыи пирє нєч(с)тивы(м) дыша оубииствомъ (1489 *Чет.* 271 зв.); ви(ди)тє ли я́ко зара́зою смє(р)дѧчєю пєкє(л)ною дышє(т) (1598 *Виш.Кн.* 289 зв.); То ли тое правдивы костел римский, езовито, яко Петра изгоняет,... люд християнский прелщает и изводит, и фарбами смачными вместо правды сверху показует, а внутрь ядом смертелное лжи дышаще нагло убивает и в неверие поганское,... притягает и в муку вѣчную отсылает (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 183); **огнемъ (поломенемъ) дышати** — *(виявляти вороже ставлення до когось)* дихати вогнем: Вы якѡ Нб(с)ныи; яснѡзри́тєлніи ѡрлѡ́вє, и в сы́лѣ стра́шнои якѡ л'вѡ́вє, ѡгнє́мъ ды́шѹщє Дх҃а ст҃гѡ, ѹстраши́ли єстє́ діѧ́вола зло́гѡ, Нєпріѧ́тєлѧ на́шєгѡ головно́гѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 52); Нѣчого тяжшего на тотъ часъ, нѣчого труднѣйшого не было, якъ окрутныхъ тыхъ и нелитостивыхъ, гнѣва и запалчивости поломенемъ дышучихъ, тирановъ прозбами благати! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 776).

Див. ще **ДЫХАТИ.**

ДЫШЕЛЬ *див.* **ДИШЕЛЬ.**

ДЫШЕНЬЄ *с.* Те саме, що **дыханє** у 1 знач.: Дѹхъ: Дыха́ньє, оддѹхъ, дыха́ньє, дышє́ньє, албо па́ра (1627 *ЛБ* 33).

ДЫШУЩИЙ *дієприкм. у знач. ім. Перен.* Спаситель: ва́ши ч(с)тоє вѣры; сѡмнє(н)ѧ, скоро

ѡщѹ҇тили и почѹли. я(к) нє во(з)мо(г) дышѹщій дҳ҇ви своє́мѹ гнѣзда в ср(д)ца(х) ваши(х) оуфѹ(н)доватн їли ѡсновати, алє што мо́вити мно́го (1599 *Виш.Кн.* 213 зв.).

ДЫЯМЕНТЪ *див.* **ДИАМЕНТЪ.**

ДЫАМЕНТЪ *див.* **ДИАМЕНТЪ.**

ДЬЯБОЛЪ *див.* **ДІАБОЛЪ.**

ДЬЯВОЛОВЪ *див.* **ДИЯВОЛОВЪ.**

ДЬЯВОЛСКИЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДЬЯВОЛЬСКИЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДЬЯКОВАТИ *див.* **ДЯКОВАТИ.**

ДЬЯКОНСКІЙ *див.* **ДИЯКОНСКИЙ.**

ДЬЯКОНЪ *див.* **ДИЯКОНЪ.**

ДЬЯКЪ *див.* **ДЯКЪ.**

ДЬЯЧОКЪ *див.* **ДЯЧОКЪ.**

ДЬАКЪ *див.* **ДЯКЪ.**

ДѢАНІЄ *див.* **ДѢЯНИЄ.**

ДѢАТИСѦ *див.* **ДѢЯТИСЯ.**

ДѢБРОВА *див.* **ДУБРОВА.**

ДѢВА *ж.* **1.** *(молода неодружена особа жіночої статі)* діва, дівчина: Вы же всѣ вѣрные г(с)да витаите, и послушность ему чистую подаите. Сщ҇еници з лю(д)ми плонъ приносѣте, и ста(р)ци и дѣвы Бг҇ови служѣте (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 64); приповѣстю Господь вси речи о Лазари повѣдилъ, якоже и о десяти дѣвахъ (1603 *Пит.* 63); если бы кото́раѧ дш҇а зблѹдила през грѣхъ, и съвокѹпиласѧ съ дѣмоны тако́ваѧ ю́жъ нє мо́жєтсѧ зва́ти дѣвою чи́стою; но блоу́дницєю нєчы́стою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 53); Бо ина́чей пѧ(ти) дѣвъ глѹпы(х) нєща́ст҅є таковы(х) по(т)ка́є(т) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 22); Повѣжъ ми то ѡ Єрєтікѹ я́къ блѹдница Дѣвою зоста́ла (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128); Але́ктѡръ, пѣтєль: а́бо бєзбра(ч)на(а) дѣва, а́бо Пе́рла Кришта(л)на в҅ когѹтє нахо́дѧчаѧсѧ (1627 *ЛБ* 174); Прі́йди ѡблюбе́ницє моѧ, кра́снаѧ вѡ (д)щє́рахъ сіѡнскихъ, люби́маѧ дв҇о моѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 160 зв.); **Богу посвячена дѣва** — черниця, монашка: Панямъ учтивымъ, паненкамъ цнотливымъ и Богу посвяченымъ дѣвамъ зелживость гвалтовную, безъ встиду и боязни... чинили! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 776).

2. Богородиця, Богоматір: на кр(с)тѣ написанъ ѡбразъ сп҇совъ и прєч(с)тоє дв҇ы Мр҇іи (1489 *Чет.* 29 зв.); пото(м)... на послѣдо(к) посла(л) б҇ъ ѡц҇ь сн҇а своєго, которыи показа(л) и(м) тєлє(с)ностю народившисѧ ѡ(т) дв҇ы (к. XVI ст. *УЄ* №31, 167); Ис тоє(ж) сѣмени бы(сть) стаѧ дѣва з дому давыдова родители мѣла, Абы до(л)гъ заемныи за на(с) заплатила, и чистою дѣвою млодє(н)ца родила (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 92); Якъ та́мъ пода́рки кошто́вныє ѡ(т)дава́ли, И якъ Прч(с)тѹю Мт҇ръ Дв҇оу, вита́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 77); Ви́дачи, и́жъ лю́бого ю́жъ... оутрача́єшъ, Ѡ голѹби́цє Дв҇о, южъ сн҇а нѣма́єшъ (Львів, 1631 *Волк.* 14 зв.); Прєч(с)той и прєбл(с)вєнной Дв҇ѣ Мр҇іи... Хвала, го́дность, и покло́нъ вдѧ́чности на вѣки (Київ, 1632 *Євх.* 304); агг҇ль ви́дачи дв҇ѹ прєстра́шєноую, рє(к) за(с) до нєи нє бо́йсѧ мр҇іє (1645 *УЄ* №32, 311); В то́й часъ прєнаст҇ѣйшаѧ // Дв҇а... ма́ти Гн҇ѧ, принѧ́ла Тѣло, найми(л)шогѡ Сн҇а своє́гѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 92-93 зв.); *Образно*: За́падная мати не нас породила, але прегордыи дѣти іcплодила. Блудная бо церковь нѣсть Христова дѣва, держащія ку́бок господнего гнѣва (к. XVI ст. *Укр.п.* 75).

3. *(назва сузір'я)* Діва: Зодіакъ є(ст) ѡкроугъ. або кѡ́ло на нб҇ѣ на ко́торыхъ сѹтъ двана́дєся(т) зна́мєнь в҅кроу(г)... скопъ. быкъ. бли́знѧ́та. ракъ. ва́га. водо́лєа. ры́бы. скоро́піа. дв҇а. стрѣлє(ц). лє́въ. // козє́й ро́гь (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 43 зв.-44).

Див. ще **ДѢВИЦЯ, ДѢВКА, ДѢВЧИНА.**

ДѢВАТИСЯ *дієсл. недок. (безслідно, несподівано і т.п. зникати, переміщатися)* діватися, щезати: А втомъ (!) платы и доходы и живности монастырские не вѣдомо гдеся дѣваютъ и оный монастыръ нищъ естъ (Краків, 1540 *КМПМ* І, дод. 2).

ДѢВЕРЪ *див.* **ДЕВЕРЪ.**

ДѢВЕСТВЕННИКЪ *див.* **ДѢВСТВЕННИКЪ.**

ДѢВИЦА *див.* **ДѢВИЦЯ.**

ДѢВИЦЯ, ДѢВИЦА, ДЕВИЦЯ, ДЕВИЦА *ж.* **1.** *(молода неодружена особа жіночої статі)* дівиця, дівчина: очистиласѧ анна. дала сєсєць свои. ѡ(т) пєрсєи ст҇ои дв҇іци... и почала ст҇аѧ дєвица рости (1489 *Чет.* 16 зв.); принєсєна є(ст) глава єго на мисѣ и дана є(ст) дєвици (1556-1561 *ПЄ* 66); Ср(д)цє з҅ сєбє злыи мысли выдаває(т),... якь

тыжь женѣ кананеискоу(и) дѣвицю ѡ(т) диявола высвободиль (Там же, 68 зв.); Подоб'но боуде цр(с)тво нб(с)ное десяте(м) девицамь, которыи в'зали с'вѣтил'ники с'вои и вышли нап'ротив'ко женихови (Там же, 105); сирота(м) и ѹбогы(м) промышлениє, вдова(м) пособіє, дѣвица(м) потребы, ѡбидилы(м) заступлениє... того ради... людиє имѣньє своє давали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Якъ бы дѣвица, доколе своє дѣвъство честно ховаєт, дѣвица єст, а єсли почтивость свою стратит, не єст дѣвица, але по истиннѣ блудница, хотяй якъ дѣвица убирается (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Ѡ яко вели́коє и та(ж)коє ѹтрапе́нꙗ те(р)пѣли Ап(с)ловє мчници,... дѣвицѣ, и иныи всѣ. Кото́ріє х(с)выми тропа́ми ити хотѣли (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 22); Два: дѣви́ца, па́нна (1627 *ЛБ* 34); Тако(ж) и григо́рій стый цра ар'ме(н)скаго... вепре(м) оучинил'ь... рѣкѹ посоуши(л) и невстыдли́вы(х) дѣви́цъ ста́ростію порази(л) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 133); Девица, Virgo (*Уж.* 1645, 41); *Образно*: тая хѹла є(ст) кѹрва и вшєте(ч)ница, а не цнотливая двца и панна (1598 *Виш.Кн.* 278-278 зв.); *У порівн.:* И церковъ єго яко дѣвица чиста єст (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); **дѣвица странная** — странниця: ко житию иноче(с)ко(му) црькви и жития иноко(м) старцо(м) и инокиня(м) старица(м) же и двца(м) стра(н)ны(м) препочине(н)є... пристанище и поко(и) начали будова(ти) (Львів, 1591 *ЛСБ* 154).

2. Богородиця, Богоматір: не хотѣ(л) дати на моукоу вѣчноую и тѣла єго грѣшнаго, стоупи(л) на землю и приняль тѣло ѡ(т) двцѣ ч(с)тои (к. XVI ст. *УЄ* №31, 36 зв.); ѡ Г(с)пже моя пре-ч(с)тая Двце, Пресла(в)ная Нб(с)ная црце // Пріи́ми вѣнецъ сла́вы твои. Ѡ(т) бре́ннои ны́нѣ рѹки мои (Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.-39).

Див. ще **ДѢВА, ДѢВКА, ДѢВЧИНА.**

ДѢВИЧЬСТВО *див.* **ДѢВИЦТВО.**

ДѢВИЦТВО, ДѢВИЧСТВО, ДѢВИЧЬСТВО, ДЕВИЧСТВО *с.* Дівоцтво, дівування; невинність: была тыжь іан'на пр(о)рчица дъщеря фаноуилева с поколѣня асирова тая ся ста́рѣла... и жила из' моужемь своимь сед'мь лѣть ѡ(т) двчьства своєго (1556-1561 *ПЄ* 215 зв.); Ѡ но́воє и чѹдо́вноє ре́чій премѣне́н'є! позвѣрхо́вноє Малже́нство Дѣви́цтво псѹє(т) (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128); Пре(д) ты́м' рожа́ю Пе́рскогѡ сыно́вє з' ро́дичами дрѹжили на ло́жѹ, и сестра з' бра́том' ся зпряга́ла бе(з) кара́н'я, а ннѣ двцтва шѹка́ютъ (Там же, 130 зв.); А коли одышла з ровесничками и товаришками своими, плакала девичства своєго на горахъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 183); пусти мене абы(х) пре(з) два м(с)цы обходила горы, а ѡплакала дѣвичьство моє з товарижки моими (Там же).

ДѢВИЧЕСКИЙ, ДЕВИЧЕСКИЙ *прикм.* Дівоцький, дівочий: при то(м) же монастырю идѹчоє мѣщє на женски(и) и девиче(с)ки(и) монасты(р) показали на(м) (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); єсли гь бъ сътвори(л)... адама з боло́та и́ из землѣ,... чемоу(ж) бы и вто́рого ада́ма сътворити не мѣ(л) ѡ(т) чи́стои крѣви двчьскои (1645 *УЄ* №32, 312).

Див. ще **ДѢВИЧИЙ.**

ДѢВИЧИНЪ *прикм.* Який належить дівчині: не оумрьла є(ст) двца але спи(т). а они ся с'мѣяли з него. а онь пакь выгналь вънь всѣ(х) тлько поя(л) ѡ(т)ца и мтрь двчиноу и тыи которыи з ни(м) были въш'ли та(м) (1556-1561 *ПЄ* 146).

ДѢВИЧИЙ, ДѢВИЧІЙ, ДЕВИЧИЙ *прикм.* **1.** Те саме, що **дѣвический**: видьте вси стороны оутробѹ двчю (1489 *Чет.* 115 зв.); Абовѣ(м) таа стость кѡ(т)раа в собѣ має правдивоє ѡноє паня(н)скоє тѣло зо крьвє прена́йчи(ст)шеи двичеи моцю дха стго справе́ноє (Львів, 1585 *УЄ* №5 114, на полях); **девочая куница** *див.* **КУНИЦА.**

2. Жіночий: Каме(н)є староє ѡ(т) пе(р)шеє церькви... вывозити з мѣста на пере(д)мѣстя... и та(м) помѹровати... девичи(и) монасты(р) стыя єкатерины (Львів, 1598 *ЛСБ* 319); То́та кроле́ва Са́ба ѹстави́ла, и дѣви́чій ро́жа́й обрѣзо́вати. на ты(м) члон'кѹ. кото́рій докто́ровє зовоу(т) ни́м'фа (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 55); Всели́л'ся бовѣмъ в' живо́тъ Дѣви́чій Бъ сло́во, и не ѡпали́л' о́гнь Бо(з)ства єгѡ (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 123 зв.).

ДѢВКА, ДѢВЬКА, ДЕВКА, ДЕВЪКА, ДИВКА *ж.* **1.** Те саме, що **дѣвиця** у 1 знач.: нашолъ

єсли дѣвкꙋ сию на єдиномъ мѣстє (1489 *Чет.* 102 зв.); Чєлꙗдъ нєвольнаꙗ...//... ма(р)тынъ аі летъ а дєтꙗ малоє є дєвъка полъ д лета (1552 *ОКр.З.* 153 зв.-154); кꙋницы свадє(б)ныє ѡ(т) ꙋдовы по(л)копы грошє(и) а ѡ(т) дє(в)ки вı грошє(и) (1552 *ООвр.З.* 103); Отъ дєвки кгды идєть замꙋжъ хотя за тꙋтєшнєго жъ старостє кꙋница вı грошє(и) (1552 *ОЧерк.З.* 11); понял єсми в малженство дивку... панну Настасю (Бронники, 1560 *АрхЮЗР* 8/III, 39); Ажъ не вѣруешъ, смотри у сихъ писмахъ: ...тыхъ пять дѣвокъ якъ ходили што пришли у // послѣде (XVI ст. *НЄ* 149-150); А єсли пра́вда є(ст) жє нє нашло́сꙗ в' дѣвцѣ панє́нство: Вы́вєдꙋ(т) ю, з двє́рїи до́мꙋ оца єи, и вси мꙋжєвє мѣста забі́ютъ ю ка́мє(н)ми на смє́рть: бо оучини́ла ганбꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.); **дѣвка хватаная** — нецнотлива дівчина: Єстли бы попъ... на лихвꙋ давалъ, или дѣвцє хватаню(и) шлюбъ давалъ... на таковаго маютъ быти свѣдъки два или три (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); **волочєнїє дивки** *див.* **ВОЛОЧЕНЇЄ.**

2. Дочка: тыє пѣнꙗзи... сꙋмою тых всих пѣнꙗзєй трєм затємъ, а чєтвєртой дѣвцє, свєсти их, ѡсмъдєсꙗт коп и шєсть коп грошми Литовскоє личбы полꙋгрошковых, а пꙗтнадцꙗть коп конми платити (Луцьк, 1517 *AS* III, 153); єстли бы сынъ, або дєвка ѡт кнꙗзꙗ Ильи в нєє сꙗ върꙋдилъ и иншиє близкии ихъ нє маютъ чєрєс то в оныи имєньꙗ кнꙗзꙗ Анъдрєєвы ничимъ сꙗ въстꙋпати (Краків, 1539 *AS* IV, 220); оушо(д)ши в' до(м) нє допоустиль ись (со)бою м'ногы(м) воити єд'но пєтрови... тыжь ѡ(т)цєви и мтєри ѡнои то дѣвьки и плакали по нєи в'сѣ (1556-1561 *ПЄ* 252); нє подобає(т) мꙋжє(м) вокупє съ жєнами исъ дѣвками ꙋ во(д)но(м) мѣстци стоя(ти) алє мужиє а(ж) бы стояли ꙋну(т)ри цє(р)кви а жєны и дѣвки ꙋ при(т)вори пєрє(д) цє(р)ковью (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); "Не плачъте", мовитъ, "не умерла дѣвка, али спитъ" (XVI ст. *НЄ* 156); на то(м) вєсєлїи дѣвка иро́дїады з роска́занїа ма(т)ки своєй бꙋдꙋчи стрꙋинѣ оубрана, прє(д) кролє(м)... тан'цꙋва́ла с' чого бы(л) вєсє́ль (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 33 зв.); теды девки мои запознавши овечку свою межи овечками еи, почали нять, и пастух ей дочкам моим тое овечки поймати не дав (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 7); в пято(к) прє(д) ѡцє(м) николою... марꙋ(ш)ка дѣвька нєбощика ивана... з матєрю своєю... зєзнали... ижє продали ѡичизнꙋ свою ролю ланико(в)скꙋю фєдорови братꙋ // своємꙋ стры(ч)номоу (!) за сꙋмꙋ злоты(х) двѣстѣ (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 2, 37); а црє́вна зєзво́лила и ѡбєца́ла заплатꙋ, пошла дѣвка и позвала ма́ткꙋ свою (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.);

3. Наймичка, служниця: А што сꙗ дотычєт долгов моих, комꙋ єсми винєн: Архимандритꙋ Мєнскомꙋ,... а двом дєвкам Томиловнамъ полъчвєртидєсꙗт коп грошєй Литовских; тыи долги жона и дѣти мои зо всих трох частєй моих, абы поплатили (Володимир, 1547 *AS* IV, 565); выслала всихъ з двора, живое души не зоставивши, толко мене и дивки (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 504); Агафиꙗ дѣвка ꙋ сави(н)ско(м) домꙋ (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 7); **девка слꙋжебная** — служниця: Пєрє(д) нами... врꙗ(д)ники кгро(д)скими... постанови(в)шися ѡчєвисто дєвка слꙋжєбнаꙗ... сама вызнала (Володимир, 1579 *ЖКК* I, 166).

невільниця, рабиня: Рєвєка тєды и дѣвки єи всѣдши на вєлбꙋды ѣхали за онымъ мꙋжємъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 38 зв.); **дѣвка неволная** — полонянка: Ѡповєда(л) мнѣ... па(н) василє(и) ѡлє(х)нови(ч)... што(ж)... па(н) проко(п) во(л)чко жаско(в)ски(и)... дѣвку нєво(л)ную тєщи своє(и)... слуга(м) свои(м) выкрасти... каза(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 1); А та́къ прилꙋчи́лсꙗ до дѣвокъ вобозовыхъ, и такъ до́лгѡ з ни́ми жа́ла, а́жь ячмє́нь и пшєни́цꙋ до гꙋмєнъ схова́но (серед. XVII ст. *Хрон.* 195).

4. Розпусниця: яко бы якій Кроль нашо(л) бы оубогꙋю ошарпанꙋю дѣвкꙋ, нє дбаючи встыдꙋ знꙗ(в)ши з' нєи спросныи сꙋкманиска брꙋдъ, и кал' ѡтмылъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 252); ѡ(д) нєрꙗдници, сна ѡ(д) дѣвки ѡша(р)паной, снъ (Там же, 400).

Див. ще **ДѢВА, ДѢВЧИНА.**

ДѢВОЙКА *ж.* Дівчинка, *діал.* дівойка: Таліѳа кꙋмі з' си(р): и є(в): Дѣви́цє встáни, дѣво(и)ко взрости (1627 *ЛБ* 236).

Див. ще **ДѢВОЧКА, ДѢВЧИНКА.**

ДѢВОЛОВЪ *див.* **ДИЯВОЛОВЪ.**

ДѢВОЦТВО *с.* Те саме, що **дѣвицтво**: И взвѣлъ йхъ на Горѹ, жебы показалъ имъ, же тói є(ст) Снъ Бжїй, который пєрє(д) вѣки ѹродилсѧ ѡ(т) оца, и на послѣдокъ ѡ(т) Двы вътѣлилсѧ,... бєзъ насѣнѧ Родившисѧ нєвымóвнє, и нєсказитєлноє захова́вши Двцтво (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 123 зв.).

ДѢВОЧКА, ДѢВОЧЪКА, ДЕВОЧЪКА *ж.* **1.** Дівчинка: А ведже иж старшая дѣвочъка Настася лѣтъ доростает, тоен на посагъ остаток тых пенезей, которые до Кгданска за попелъ принесены будут (Піддубці, 1565 *АрхЮЗР* 8/III, 103); пє(р)совє кóнѧ хвалили...// кѹри ѡфѣровали днєви богини... минєрвѣ кóзѹ... вєнєри кѹ хвалѣ дѣво(ч)ки слали (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 63-63 зв.); уцътивая девочъка... хотечи его на собе впросити в станъ... малъженъский, велю людей шляхетныхъ и учътивыхъ причинъ уживала, того помененый Телевичъ в писаню своемъ не опустилъ (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 522).

2. Вл.н., *ч.*: Онисифоръ Дѣвочка (Варшава, 1585 *АЗР* III, 293); васи(л) дѣвочъка (1649 *РЗВ* 162 зв.).

Див. ще **ДѢВОЙКА, ДѢВЧИНКА.**

ДѢВОСЛЮБЪ *ч.* (*стп.* dziewosląb) сват: На́йдєшъ двослю́бами, выдаючи́ми дши за Ха (Вільна, 1627 *Дух.б.* 274).

ДѢВСТВЕННИКЪ, ДѢВЕСТВЕННИКЪ, ДѢВЪСТВЕННИКЪ, ДѢВЬСТВЕННИКЪ, ДѢВСТВЕНИКЪ, ДЕВСТВЕНИКЪ, ДЕВСТВЕНІКЪ, ДЕВСТВЕНЪНИКЪ *ч.* Дівич, незайманий: онъ [ап(с)лъ иванъ] чистыи дєв(ст)вєнікъ (1489 *Чет.* 192 зв.); Светое ерейство маетъ быти зъ девственъниковъ наболей, альбо съ пустынъножытелей (Вільна, 1599 *Ант.* 743); тыи су(т) который сѧ з нєвѣстами нє покалали бо дє(в)ствєники су(т) тыи иду(т) за бара(н)ко(м) (XVI ст. *КАЗ* 634); болѣла бáрзо гонимаѧ жєна, кгды рóдила трѹдолюбцєвъ, пѹстынножитєлей,... пóстникωвъ, дѣвъствє́нникωвъ, и всѣхъ правєдникωвъ: котóрїи бóлѣзнєнною и тѣсною дорóгою идоѹтъ до живота вѣчнаго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 58); Чєтвє́ртоє лицє ω(р)лє той знамєнова(л) іω(н)а дѣвєствє́нника бгослóва (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 317 зв.); покóра и смирє́нїє закóна хва є(ст) фѹдамє́нто(м) ап(с)ло(м)... слава... оутѣха дѣвствє(н)нико(м) и трѹдолюбцє(м) на вѣки прєбыва́єтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 923); Тыи Дѣвствє́ници стыи, Слáвою на(д) члвкωвъ прєвзѧтїи (Чернігів, 1646 *Перло* 54 зв.); котóраѧ цнóта ти(л)ко ты(м) самы(м) влáснє слѹжи(т), котóрии дѣвъствє(н)никами // сѹть (серед. XVII ст. *Кас.* 90-93 зв.).

ДѢВСТВО, ДѢВЪСТВО, ДѢВЬСТВО, ДЕВЪСТВО *с.* **1.** Цнотливість, невинність: добрыи жєны нє понємшисѧ дѣвъство и чистотѹ держати имаютсѧ (1489 *Чет.* 24 зв.); А иніи отходятъ у монастыръ яко тежъ на пущу, а тамъ даютъ прикладъ побожности... и дары принесоша Богови... дѣвьство и нестежаніе, нищета волная (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 151); Якъ бы дѣвица, доколе своє дѣвъство честно ховает, дѣвица єст, а єсли почтивость свою стратит, не єст дѣвица (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); А Црковъ... Хва жєнитисѧ нє борóни(т),... Тáкъ ты(ж)... ты(м) котóрыи хóчѹтъ ховáти дѣвство, нє борóнитъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 148); Іωáнъ стый єв(г)листа, Цвѣтъ нєѹвѧдáємый Дѣвствá, ωрє́лъ высоколѣтáющїй, възлюблє́нный оучнкъ Сна Бжїѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 131).

2. Дівоцтво, дівування: жєна... ч(с)та въ дєвъствѣ своє(м) (1489 *Чет.* 112); была ты(ж) анна пр(о)рчица дщи Фáноуилєва, с пóколѣнѧ асирова, таá сѧ стáрѣла въ днєхъ многы(х) и жила с моѹжє(м) свои(м) сє(д)мь лѣ(т) ω(т) дв(с)тва своєго (XVI ст. *УЄ Літк.* 2).

Див. ще **ДѢВИЦТВО, ДѢВОЦТВО.**

ДѢВСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Перебувати у безшлюбності: Прє(д)ωбрѹчáю: ѣднáю, пєрєправлѧю всѣ(л)є, впєрє(д) зарѹчѹю, доставáю, набывáю, споражáю. Дѣвствѹє(т) бо рож(д)єство, и живота прє(д)ωбрѹчає(т) смрть (1627 *ЛБ* 149).

ДѢВЧИНА, ДИВЧИНА, ДЕВЧИНА, ДЕВЪЧИНА *ж.* Те саме, що **дѣвица** у 1 знач.: ωный чє(р)нски(и) доходѧчи в рєчи пє(в)нє(и)шоє тую дє(в)чину помєнєную пєрє(д) собою постави(в)ши яко послáнє(ц) врѧдовы(и) пыта(л) которы(м) ωбычає(м) а хто тоє дєтѧ замо(р)дова(л) (Володи-

мир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); Панове бра(т)ство даровали Гѹбино(и) Лѹкашево(и) на лѣка(р)ство дѣвчинѣ єи зо(л) ѕ҃ (Львів, 1602 *ЛСБ* 1043, 6); а на остатокъ и протестуючого мало не забили, егожъ шаблею хотили его стяти, але ажъ дивчина, цорка протестуючого, выплакала (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 229); вышъ речоный попъ Миколинъский сам з паробкомъ своимъ в Литовижу на доброволной дорозе девъчину недорослую на име Мелашку,... улапивши безвинъне... нагайками збили такъ барзо, же аж до тых часъ хоруетъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476).

Див. ще **ДѢВА, ДѢВКА, ДѢВОЙКА, ДѢВЧИНКА.**

ДѢВЧИНКА *ж.* Те саме, що **дѣвойка**: дѣвчинка, ко́шичокъ, обро́чокъ (Львів, 1591 *Адел.* 47); въ воде, утекаючи, потонулые: Белко Павловичъ, грабаровъ сынъ, дѣвчинка малая (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 262).

Див. ще **ДѢВЧИНА.**

ДѢВЧИНЪ *прикм. (властивий або належний дівчині)* дівчачий: ωни... дѣвчиными оусты почали сѧ дивити рєкѹ́чи (1489 *Чет.* 102).

ДѢДИЗНА, ДЕДИЗНА *ж.* **1.** *(спадщина по дідові)* дідизна, дідівщина: Продали єсмо кнѧзю Андрєю... половицѹ Миркова, ωтчизнѹ и дєдизнѹ нашѹ, котораѧ была в заставє в сєстры нашоє... в полтораста копахъ грошєй (Камінь Коширський, 1539 *AS* IV, 227); А потомъ отецъ архимандрытъ поведилъ: же дей "то не великая речъ: мни а ни тебе не дедизна, але церкви Божей прислушаетъ..." (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 29); Которая частъ мнѣ ся застала отъ брати моее роженое..., въ ровному дѣлу, въ Павловичохъ и въ Уймицы, третяя частъ отчизны и дѣдизны моее (Загорів, 1550 *АЮЗР* I, 28); А що є(ст) дѣдизны на мєнє припадаючаѧ ча(ст) тую ты(ж) братѹ моємѹ гаврилию ω(т)даю (Львів, 1594 *ЛСБ* 265).

2. *(земельна власність)* маєток, володіння: коли бы хто ѹ своє(н) дєди(з)нє спо(л)ную рєку мєл ...А на нє(и) ставы млыны поставилъ а сусєдни(и) вы(ш)ни(и) млы(н) своими млыны затопи(л), тогды має(т) спѹстити воду а... тую шкоду затоплєному ωправи(ти) (1566 *ВЛС* 82); сторона по(з)ваная, хо(т) бы добрє хотєла то на(з)вати мє(ст)цємъ ро(з)ни(ц), яко удає, показати того нє можє, абы сє ту(т) сходили три дєдизны, чого в кажъды(х) граница(х) потрєба (Київщина, 1600 *ККПС* 141); замо(к) ω(с)тръски(и)... ω(т) доброє памє(ти) пана ω(л)бра(х)та... воєводы вилє(н)ско(г) на дєди(з)нє єго ω(т) чоты(р)на(д)ца(ти) лє(т) з дєрєва ω(с)нова(н) (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 1); *Образно*: оува́жѹ(н) прошѹ и ωба(ч), жє хвала є(ст) дѣди́зною твоєю, иже ма́єшъ пра́во на сѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 216).

Див. ще **ДѢДИНА, ДѢДНИНА, ДѢДОВИЗНА.**

ДѢДИЗНЫЙ, ДѢДИЗНИЙ, ДЕДИЗНЫЙ *прикм.* **1.** *(успадкований від дідів, предків)* дідізний, дідичний. я прокопъ миха(и)лови(ч) хрє(н)ницки(н)... ω(з)на(и)мую си(м) моимъ ли(с)томъ..., што которы(и) плѧ(ц) и дво(р) в замку... лу(ц)ко(м) по зє(ш)тю съ сєго св҃та ω(т)ца нашєго... на на(с) всє(х) братью рожоную... яко нашь вло(с)ны(и) ω(т)чизны(и) и дєдизны(и) за правомъ нашомъ прирожонымъ спало и пришло (Толпижин, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 48); На то пан Прєжо(в)ски(и) повєди(л), иж... гото(в) є(с)ми з доводо(м) свои(м) границы звєчистыє з старода(в)ныє ω(т)чи(з)ныє и дєди(з)ныє ωказа(т) (Житомирщина, 1584 *ККПС* 59); **дедизноє именьє, имѣнє дѣдизноє** *див.* **ИМѢНЄ.**

2. *(який володіє правом спадковості)* спадковий, дідичний: волєнъ єго мл(с)ть ω(т)дати... замєнити даровати... И во всємъ волєнъ вчини(ти) яко властны(и) дѣдизни(и) панъ (Миляновичі, 1538 *Арх.Р.* фотокоп. 44); И волєнъ... ωтдати, продати,... и на цєрковъ Божию ωтписати и во всємъ волєнъ вчинити, яко властный дѣдизный панъ (Краків, 1538 *AS* IV, 124); **право дедизноє** *див.* **ПРАВО[1].**

3. *(належний комусь на підставі спадкового права)* спадковий: монасты(р) и(х) дєди(з)ны(и) вєдлу(г) зако(н)ны(х) поря(д)ко(в) чино(м) монасты(р)ски(м) ко житию иночє(с)ко(мѹ) цр҃кви и

жития иноко(м) старцо(м)... пристанищє и поко(и)... начали бѹдовати (Львів, 1591 *ЛСБ* 154).

Див. ще **ДѢДИННЫЙ, ДѢДИСТНЫЙ, ДѢДИЧНЫЙ.**

ДѢДИКЪ *ч.* Дідик. Вл. н.: Иванъ Дѣдикъ (1649 *РЗВ* 135); Панко Дѣдикъ (Там же, 389).

ДѢДИНА, ДЕДИНА *ж.* Те саме, що **дѣдизна** у 1 знач.: *И тєж дѣлили єсмо кн‹ѧ›зѧ Андрєѧ... Санкгушковича з нєвѣсткою єго..., съ кн‹ѧ›г‹и›нєю Анною и съ сыномъ єє со кн‹ѧ›зємъ Андрєєм... ѡтчизною и дѣдиною ‹их›* (Кошир, 1502 *AS* I, 147); и мы сѧ того гораздъ достаточнє довѣдали, штож то єст тыє имѣнѧ правал ѡтчизна и дѣдина кнѧзѧ... Ѡстрозского (Луцьк, 1511 *AS* III, 92).

2. Те саме, що **дѣдизна** у 2 знач.: я, комо(р)ни(к), три копъци, ко(ж)до(и) дєдинє належачыє, усыпа(л) (Київщина, 1638 *ККПС* 190); су(д) зє(м)ски(и)... на вълa(с)ны(и) кгрунътъ Котєлє(н)ски(и) пєрєєха(л) бєрєго(м) на(д) самою Чєрєтя(н)кою,... поминаючи въси кгрунъты и дєдины двохъ сєлъ чужи(х) (Житомирщина, 1644 *ККПС* 290).

Див. ще **ДѢДНИНА, ДѢДОВИЗНА.**

ДѢДИННЫЙ *прикм.* Успадкований по дідові. ◇ **имѣнє дѣдинноє** *див.* **ИМѢНЄ.**

Див. ще **ДѢДИЗНЫЙ, ДѢДИСТНЫЙ, ДѢДИЧНЫЙ.**

ДѢДИСТВО *див.* **ДѢДИЦСТВО.**

ДѢДИСТНЫЙ, ДЕДИСТНЫЙ *прикм.* Успадкований по дідові. ◇ **имене дедистноє** *див.* **ИМѢНЄ.**

Див. ще **ДѢДИЗНЫЙ, ДѢДИННЫЙ, ДѢДИЧНЫЙ.**

ДѢДИЦКИЙ *прикм.* (*стп.* dziedicki) який охоплений правом спадковості: Яснєвєлмо(ж)ны(м) и(х) м(л) княжа́то(м), кашталяно(м), Ста́роста(м), Шляхє(т)нє ѹрожє́ны(м) Пано(м), Зємляно(м), Пано(м) войто(м) дѣди(ц)ки(м) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422).

ДѢДИЦСТВО, ДѢДИСТВО, ДѢДИЦТВО, ДѢДИЦЬСТВО, ДѢДИЧСТВО, ДѢДѢЧСТВО, ДЕДИЦСТВО, ДЕДИЦТВО, ДЕДИЦЪТВО, ДЕДИЧЕСТВО, ДЕДИЧСТВО, ДЕДЫЦЪТВО, ДИДИТСТВО *с.* (*стп.* dziedzictwo) **1.** Спадщина, спадок; право на отримання чогось у спадщину: я лєвко ласкови(ч)... прода(л) єсми... имѣньє своє ...со всѧкимъ правомъ и дѣди(ц)твомъ ничого на сєбє са(м) ни на жонѣ... нє ѡставуючи (Миляновичі, 1538 *Арх.Р.* фотокоп. 44); мы продали єсмо ...имѣнє своє ѡтчизноє... со всим правом и власностью и дѣдиством (Ковель, 1542 *AS* IV, 324); кгды бы ѡтє(ц) ихъ за живота своєго ѡ якоє дєди(ч)ство мєлъ право и нє доконавши ѹмє(р), тогды дети... до(л)гъ ѡ(т)ца своє(г) пови(н)ни... платити (1566 *ВЛС* 69); я... вырєкаюся... дєди(ц)ства своєго доходити (Володимир, 1588 *ЛНБ* 5, II 4046, 123); ѡбѣ до(ч)ки га(с)чины... бли(с)ко(ст) свою и дѣди(ч)ство... ода(ли) (!) ємѹ на вѣчныє часы (Львів, 1592 *Юр.* 13 зв.); князь... ча(ст) свою чє(р)ньчи(ч) по(з)ваному записа(в)ши... бє(з)пото(м)нє ѹмє(р) котороє части дѣдѣ(ч)ство(м) и ви(ч)ностъ кнзю аньдрєю бѹрє(м)скомѹ ѡ(т)цу тєпєрєшънєго повода належало (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 69 зв.); а дрѹгы(и) [снъ]... ма́рнотра́вца и блоѹдникъ, кото́рый оупросивши ѡ(т) ѡ(т)ца дѣди(ц)ство и ча(ст) до́бръ..., до(м) ѡ(т)цє́вскый ѡпоусти́вши..., в далє́коую кра́иноу зашо(л) (*виправлено на* одышо(л). — *Прим.ред.*) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288 зв.); Наслѣдіє: Дѣдицство, ѡдѣдичє(н)є, спа́докъ (1627 *ЛБ* 71); Я Софрония Макаровичовна Ивашєнъцєвичовна... маєтностъ... нашѹ... продали...//... на сєбє ани на кого инъшого... нє зоставѹючы ани ѹ(и)мѹючы такъ ижъ мєнованоє нємєнованомѹ А нємєнованоє мєнованомѹ шкодити и ѹближати ничого нє маєтъ в вєчноє дєди(ц)тво за вышъ помєнєнѹю сѹмѹ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 132-132 зв.); пани Соколовая... протестуючому малжонъку взяла... розъмаитыми обитъницами,... обєцуючы... дедыцъство своє дати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 619); И да́лъ и́мъ оцъ и́хъ дѣдицство мєжи бра(т)єю ихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.); *У порівн.*: А нынѣ латыни от дѣтска и до старости..., един по однои от сея жизни отходячи, яко дѣдицство вѣчное, сию мирскую мудрость друг другу предают и теста-

менты упривилиеванными утверждают (1600-1601 *Виш.Кн.отв.* 161).

2. *(земельна власність)* маєток: дѣлатєліє пакь оуз(д)рѣвши // сна єго рєкли мєжи собою тото є(ст) дѣдичъ, по(д)ло забіймо єго, а боудємо мати дѣдицьство (1556-1561 *ПЄ* 92 зв.-93); А(р)тыкꙋ(л) ѳ. Ижъ достоє(н)ствъ врадо(в) дє(р)жанє(и) и дєди(ч)ствъ чꙋжозє(м)цомъ давати нє маємъ (1566 *ВЛС* 3); поустила ємꙋ ма(т)ка на кгрꙋ(н)тѣ стою(р)-ко(м) (!) до котрого додає(т) золоты(х) к҃ кдє мꙋ ма(т)ка пови(н)на здати дѣдицтво (Львів, 1595 *Юр.* 19 зв.); который замок мере на самый монастыр назначаю с приналежностями и належностями вшелякими и з зупелным кгрунтом и дедицтвом (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 714).

3. *(передача у спадок)* спадковість: Поп, которыи бы собѣ цєрков купил от мирскоє власти и дєдицтвом на свои потомки собє привлащал, знєволяючи цєрьков (и люди, таковаго попа… нє мает єго єпископ совєрьшати) (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); границы тыє,… зоста(т)сє нє могутъ, кгды (ж) дє(р)жавца, нє маючы тытулу дєди(ц)тва, добръ ѡбтяжа(т)… нє можє(т) (Київщина, 1600 *ККПС* 137); Алє котóрый з натоуры є(ст) áгглъ, тоє маєтъ я́ко прє(з) дѣди(ц)ство и прє(з) настꙋпова́нѧ або соукцє́сїю, а нє заслоуга́ми сєбѣ того набылъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248 зв.); Уважай, яко отци св. здавна предзрили и предувидѣли оторваньеся и отпадене заходней церкве отъ правовѣрныхъ вызнанья и дидитства (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 677).

4. *Зб.* Спадкоємці: Тотъ напреднѣйшій знакъ (Хрыстосъ) вѣрному дѣдицству своєму, по чомъ бы отъ другихъ невѣрныхъ познаватися мѣли, заставилъ (1599 *АЮЗР* I, 289).

5. Батьківщина, вітчизна: позрѣтє а ѡба́чтє, а остєрєжѣтєсѧ сн҃ы сїѡнскіє, яко выда́єтє и за нєрóзмыслъ прода́єтє своє достоа́ніє, своє дѣдицтво, свою ѡ(т)чи́зноу, в роу́ки тꙑє, котóріє ѡ ва́шо(и) мати́смѣ, о ва́ши(х) вра́дє(х), ѡ ва́шихъ достóєнстви(х), є́щє за живóто(в) ва́ши(х) мє́чꙋ(т) жрє́бїа, а́лбо лю́сы (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 226); ѡ сынꙋ ты за́вшє зо мнóю єстєсь… в нєꙋтра́чєномъ дѣдицтвѣ твоє́мъ роскошꙋєшъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 35); Іѡсифъ… пла́калъ… мóвєчи: Рахи́ль Рахи́ль ма́тко моѧ́ поглады и оба́чь што сє дѣєтъ снꙋ твоємꙋ, и́жь… прода́ный єстє́мъ в нєвóлю… Ты єсь ѡ(т) мєнє оу дѣдицствѣ оумє́рла, а я тєпє́рь и оц҃а своєгѡ ми́логѡ ѡ(т)па́лъ є́смь (серед. XVII ст. *Хрон.* 61);

6. *Перен.* Царство небесне, рай, вічне життя: Бж҃є пришли́ пога́нє в дѣди(ч)ство твоє́, ѡсквєрни́ли цр҃ковъ ст҃ꙋю твою́, поклалы троупы слоугъ твои́хъ в покармъ птахо(м) нб(с)ны(м), пролили кровь и(х) яко вóдоу (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 55 зв.); мы, глупая Русь,… дедичество вѣчное… в царствѣ небесном… получим, котораго до нас доместит Христос (1608-1609 *Виш.Зач.* 230); Згóла бовѣмъ и óнъ нб҃(с)ногѡ óногѡ Іер(с)ли́ма зоста́лъ мєшка́нцємъ… бо нб҃(с)ногѡ цр(с)тва дѣдицства достꙋпи́вши, з óными ю́жъ на́вѣки ликꙋєтъ (Київ, 1627 *Тр.* 554); тꙑхъ котóрыє пє́рвоє посщ҃єніє ма́ють, называ́ємъ Кли́риками, бо имѧ́ тóє Кли́рикъ… ѡ(т)тꙋль взѧ́тоє єстъ и́жъ // Пн҃а Бг҃а ча(с)ткою и дѣдицствомъ собѣ мє́ти почина́ють (Львів, 1645 *О тайн.* 127-128); Єсли́стє и Крѡ́въ ва́шꙋ за имѧ Хв҃о пролива́ли, Алєстє за́то Нб҃о, за дѣдиствѡ вѣчноє взѧ́ли (Чернігів, 1646 *Перло* 48 зв.).

Див. ще **ДѢДИЧНОСТЬ.**

ДѢДИЧИТИ, ДЕДИЧИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* dziedziczyć) *(одержувати у спадщину)* успадковувати: тые девки Марья и Хведора правомъ прирожонымъ дедичити маютъ в тыхъ именяхъ (Липівка, 1581 *АрхЮЗР* 8/III, 329);

перен. (переймати моральні і матеріальні здобутки попередників) успадковувати: О, Боже, въ Тройци единый! Тыхъ, которыи дѣдицтво княженія Острогского приняли, такоежъ въ нихъ ко благочестію всходнему… рачь зрядити серце, яковое предреченныи княжата мѣли! И такъ въ долготу дній щасливе дѣдичитти (!) будутъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1140).

ДѢДИЧКА, ДЕДИЧКА, ДЕДИЧЪКА *ж.* (*стп.* dziedziczka) **1.** Спадкоємниця: Которуюж полчетверта дворища тых спадковых… мает… пани Петровая Загоровская братанна моя со всим на все держати… такъ яко я сама отчичка и дедичка тыи полчетверти дворища на себе держала // и

их вживала (Вишків, 1558 *АрхЮЗР* 8/VI, 56-57); А по по(д)несеню и про(д)чита(н)ю позьву моего подъкоморъского,... просила пни Анъна Воронянъка,... яко дедичъка тое мае(т)ности,... абымъ я, казавъши черезъ возъного прыволать пна Алєксанъдра Воронича..., юрызъдыкцыю и владзу свою... фунъдовалъ (Житомирщина, 1598 *ККПС* 103); Я Софрония Макаровичовна Ивашенъцевичовна... яко дедичка добръ частѣ(и) мнѣ належачыхъ по зо(и)стю с того света... Пана Ю(р)я Макаровича брата Моего рожоного...// маєтность нашꙋ за певнꙋю... сꙋмꙋ пнзє(и)... продала (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 131 зв.-132); справа на сеимъ выточеная по ѡ(д)ержаню конъгуллациї на д(р)угомъ терьмини гды (с) взиску была вздавана [? — *Позн. вид.*] заарештован(н)ємъ стороны позва(н)нои на сеимѣ в арешти зостала, до которого арешту яко позоста(л)ую дедичку... [возный] припо(з)валъ (Житомир, 1649 *ДМВН* 191).

2. Володарка, власниця: маєт... княгини тоє имѣнє спокойнє... вживати водлꙋг слꙋшноє кꙋпли своєє, яко правая дѣдичка на вечныи часы (Ковель, 1542 *AS* IV, 325); пни ѡгафья семено(в)на комаро(в)на яко деди(ч)ка добръ ча(с)ти своє того села... спо(л)нє з ма(л)жо(н)ко(м) свои(м) яко ѡпекꙋно(м) княжато(м) и(х) м(л) в посєсию в мо(ц) в де(р)жа(н)є и (в) споко(и)ноє вечи(с)тоє ꙋжива(н)є... по(с)тꙋпили (Брацлав, 1610 *ЦДІАЛ* 221, 1, 54, 7); зошлая с того света Ярофиевая Го(ст)ская бꙋдꙋчи деди(ч)кою мае(т)но(с)ти села се(н)на и присе(л)ковъ до него належачи(х) в ста(н)... ма(л)женъски(и) за Ярофея Го(ст)ского пошла и тоє мае(т)ности... никому не записавшы... с то(г) света зошла (Люблін, 1634 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2010, 14); кнежъна Анъна матъфиевъна Четвертенъская, дедичъка Четверътни, малъжонка кнежати Януша Збаражского... сходечи с того света, ужыла помененого малжонъка своего, абы... фундуш певъный монастырови... учынилъ (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 233); янъ кле(м)бовъски(и) пленипоте(нт)... панны теѡфили лесчи(н)ское... деди(ч)ки ме(с)та ле(с)чина... именемъ тое же... Пнны... яко при(н)ципа(л)ки свое(и) Сприхиляючи(с) до пе(р)шое протє(с)тацыє своє(и) перє(д) фꙋнъдованє(м) юры(с)дыцие(и)... пере(д)... комо(р)нико(м) граничны(м)... занесеное ꙋрядовне (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 132).

ДѢДИЧНЕ, ДЕДИЧНЕ *присл.* Те саме, що **дѣдично**: ꙋста(в)уемъ и(ж) нихто стада свере(п)его на дедичнє чꙋжо(и) такъ те(ж) и на своє(и) вла(ст)но(и) испаси за(и)мовати нє мае(т) (1566 *ВЛС* 97 зв.).

ДѢДИЧНО, ДЕДИЧНО *присл.* Спадково: A k tomu też my... baczeczy ich wernuiu... służbu, kotoruiuż sia oni zawżdy ne lituiuczy horł swoich cnotliwie predkom naszym... dediczno sia okazowali, z laski naszoie, na ich pokornuiu prozbu y czotom bitie,... odpustili iesmo im z ich ludey wołowszczynu wsey wołynskoy zemli (Вільна, 1547 *ŹD* VI, 148).

Див. ще **ДѢДИЧНЕ.**

ДѢДИЧНОСТЬ, ДЕДИЧНОСТЬ *ж.* (*стп.* dziedyczność) спадкова власність: Мене... комо(р)ника грани(ч)ного... шляхетны(и) панъ Даниель ...для ѡграниченъя добръ меновано(г)[о] его м(л) пна Бе(л)зъско(г)[о], принъцыпала своего, деди(ч)нос(т) ѡбуховъскихъ... пновъ... Тышов-Быковъски(х)... постановилъ (Горошки, 1642 *ДМВН* 220).

Див. ще **ДѢДИЦСТВО.**

ДѢДИЧНЫЙ, ДЕДИЧНЫЙ, ДЕДИЧЪНЫЙ, ДЕДИЧЬНЫЙ, ДЕДЫЧНЫЙ, ДЕДЕЧЪНЫЙ *прикм.* **1.** *(успадкований від дідів, предків)* дідичний, дідізний: я его милости свою третюю часть отчизную и дѣдичную поступилъ и подалъ въ Павловичохъ и въ Уймици вѣчнѣ на вѣки непорушно (Загорів, 1550 *АЮЗР* I, 128); пребываючи // под обороною маетности моее дедичное, повинни будут за продки мои и за мене,... Господа Бога просити вѣчными часы (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 471-472); Урожоному его м(л). пану А(н)дреєви Мо(с)чени(ц)кому мае(т)но(ст) свою деды(ч)ную... по(с)тупила (Житомир, 1649 *ДМВН* 181); Wозъны(и) // енералъ... былъ... в ключу, за(с), Махъновъскимъ лежачимъ, в маетъносъти дедечъно(м) некгды свято(и) памети... его милосъти пана Януша (Житомир, 1650 *ДМВН* 214-215); **добра**

дѣдичныє *див.* **ДОБРО[1]; именьє дедичноє** *див.* **ИМѢНЄ.**

2. *(який володіє правом спадковості)* спадковий, дідичний: ѻбачивши єсмо вєрнѹю... слѹжбѹ шлѧхєтнє ѹрожєного старосты..., которѹюж ѡн кѹ ѡтцѹ нашомѹ..., щасливоє памєти Алєксандрѹ,... яко к паном дедичнымъ цнотливє а накладнє сѧ ѡказал,... дали ємѹ люди наши данныи,... в Мєлницкой волости (Вільна, 1514 *AS* III, 108); мѣщане и обыватели того мѣстечка,... передъ войтомъ и урядомъ мѣстскимъ, отъ пана ихъ дѣдичного постановеннымъ, о вшелякіе рѣчи судити и справоватисе маютъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 283); по(д)даны(м) всимъ до громады зобранымъ пови(н)ностъ и послушєнъство яко панѹ дєдичъномѹ по(л)нити и ѡ(д)давати приказалъ (Київ, 1628 *ЦНБ* II 23264, 1); Жикгимо(нт) трети(и) ...дєди(ч)ны(и) коро(л) ѡзна(и)мує(м) ты(м) наши(м) листо(м) (Острог, 1637 *ЦДІАК* 1471, 1, 1, 99 зв.); гдє протє(с)туючи(и), яко па(н) дєди(ч)ны(и) приєхавши, пита(л)сє мєжы паны Трыпо(л)ски, которы(м) абы тая сума яко по зошлы(м)... сукцє(с)сырє налєжи(т) мєла, гото(в) єє будучы ѡ(д)да(т) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180); **право дедичноє** *див.* **ПРАВО[1].**

3. *(належний комусь на підставі спадкового права)* спадковий: продали есмо... митрополиту Кіевскому... наши властныи отчизныи и дѣдичныи люди даньники (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); Понєко(н)дъ маємы домы свои дѣди(ч)ныє в рынкѹ По(д) ратѹшємъ до котры(х) и(з) Сакрамє(н)тами ходити до хоры(х) ѹчтивє... мѹсимо (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1); добра его дедичные... // въ воеводстве Киевскомъ лежачые, частю... огнемъ, часто через татары и Москву,... до великого знищеня и спустошеня пришли (Варшава, 1614 *ЧИОНЛ* XIV-3, 113-114); подъданыє ихъ м(л) дєдичъныє засєдєлыє з маєтъности ихъ м(л): мє(с)тєчъка миколаєвъки з жонами и зъ дєтъми... прочъ зъбєгъли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 139 зв.); мєнє,... комо(р)ника граничъного... плєнипотєнътъ ѡсвєцоного кнєжати... для ро(з)граничєня доб(р) дєдичъны(х) кнєжати єго м(л), актора... проси(л) и домавя(л)сє (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 250); урожоный панъ Бенедектъ Островский, жалосне сведчылъсе на подданых дедичних велъможного... пана Яна Замойского (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 116).

Див. ще **ДѢДИЗНЫЙ, ДѢДИННЫЙ, ДѢДИСТНЫЙ.**

ДѢДИЧСТВО *див.* **ДѢДИЦСТВО.**

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.

Випуск 8

Д

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі, придбаній за кошти INTAS, а також наданій Інститутові українознавства Українським науковим інститутом Гарвардського університету та Фондом катедр українознавства

Затверджено до друку вченою радою Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України

Підписано до друку з готових діапозитивів 15.11.2001. Формат 84x108/16
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 26,46
Зам.

Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
Відділ української мови
Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича
вул.Козельницька, 4
79026 Львів-26
УКРАЇНА

Жовківська книжкова друкарня видавництва оо. Василіян "МІСІОНЕР"
м. Жовква, вул. Василіянська, 8